

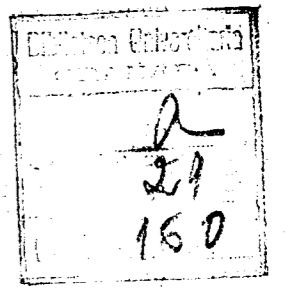
R-10273

~~IOANNIS A MEDINA~~

IOANNIS A MEDINA
S. Theologiae Doctoris, & in Complutenfi Academia Professoris, de Restitutione & Contractibus Tractatus.

AD AMPLISSIMUM PATREM,
PRINCIPEMQUE ILLUSTRISSIMUM D. FERDINANDUM NINNUM, Seguntinens. Episcopum, Noui Orbis Patriarcham, Castella Praefectum ac Procuratorem summum.

Innumeris mendis iam nunc supra omnes omnium editiones priores fideliter nouissimè castigati, locupletatiq;

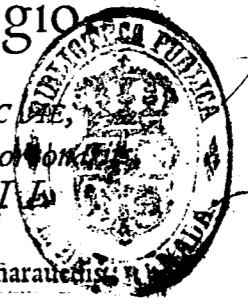
IN HOC OPERE CONTENTA.

De { Rerum dominio atq; earum restitutione:
& de aliquibus contractibus.
Vsur.
Cambijs.
Censibus.

Cum Priuilegio

SALMANTICAE,
Excudebat Andreas à Porrius
M. D. LIII

Esta tassado el pliego a tres maravedis

Confesio Regis

Juan de Herrera

0
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27

R-10273

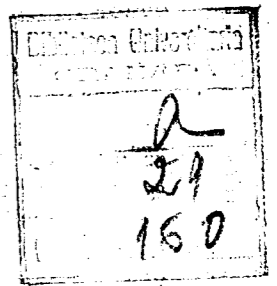
~~IOANNIS A MEDINA~~

IOANNIS A MEDINA
S. Theologiae Doctoris, & in Complutenfi Academia Professoris, de Restitutione & Contractibus Tractatus.

AD AMPLISSIMUM PATREM,
PRINCIPEMQVE ILLUSTRISSIMUM D. FERDINANDUM NINNUM, SEGUNTINENSEM. Episcopum, Noui Orbis Patriarcham, Castella Praefectum ac Procuratorem summum.

Innumeris mendis iam nunc supra omnes omnium editiones priores fideliter nouissimè castigati, locupletatiq;.

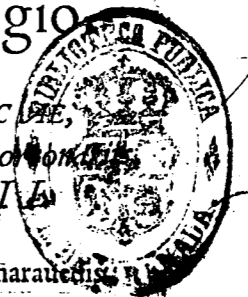
IN HOC OPERE CONTENTA.

De $\left\{ \begin{array}{l} \text{Rerum dominio atq; earum restitutione:} \\ \text{\& de aliquibus contractibus.} \\ \text{Vsurâ.} \\ \text{Cambijs.} \\ \text{Censibus.} \end{array} \right.$

Cum Priuilegio

SALMANTICAE,
Excudebat Andreas à Portu
M. D. LIII

Confessis D. J.

Esta tassado el pliego a tres maravedis.

Juan de los Rios

EL PRINCIPE.

OR QUANTO POR PARTE DE VOS

Andrea de Portonaris mercader de libros, vezino de la ciudad de Salamanca, me fue fecha relacion que por vna mi cedula fecha en Valladolid a treynta y vn dias del mes de Octubre del año passado de mil y quinientos y quarenta y quatro, di licencia y facultad al Doctor Iuan de Medina, Canonigo, y Cathedralico en la Vniuersidad de Alcala, defunto, para que por tiempo de diez años, el o quic su poder ouiesse, pudiesen imprimir y veder en estos Reynos ciertos Tratados que el dicho Doctor cõpuso sobre el quarto de las Sententias de Poenitencia y Limosna: con tanto que la dicha obra fuesset assado por los del nuestro Consejo: Y que en cumplimiẽto dello setasso por los del nuestro Consejo a tres marauedis cada pliego de molde de la dicha impresion. Y que por ser muerto el dicho Doctor Iuan de Medina, Francisco de Medina Canonigo de la yglesia de Alcala su hermano y heredero vos cedio y traspasso el derecho que a la dicha merced tenia como nos constaria por ciertas escrituras de que ante algunos del Consejo de su Magestad hizistes presentacion. Y que en la primera impresion que de las dichas obras hizistes auia des perdido muchas quantias de marauedis: Y en otra que al presente quereys hazer auia des de gastar otras muchas quantias de marauedis, suplicado me que atento lo suso dicho, y a que las dichas obras son muy vtiles y prouechosas, mandasse prorogar el dicho termino por otros diez años, o como la mi merced fuesset. Lo qual visto por los del nuestro Consejo, fue acordado que deuia mandar dar esta mi cedula, e yo tuuelo por bien: Y por la presente por os hazer bien y merced os prorrogo y alargo el termino contenido en la dicha mi cedula por cinco años: los quales corran y se cuenten despues de ser cumplido el termino contenido en la dicha mi cedula en adelante durante el qual dicho tiempo. Vos doy licencia para q̄ vos o quien vuestro poder ouiere, podays imprimir y vender en estos nuestros Reynos el dicho Tratado, al pretio que por los del nuestro Consejo esta mandado. Y mando que durante el dicho tiempo ninguna persona lo pueda imprimir ni vender, sin tener vuestro poder, so pena que pierda la impresion q̄ hiziere y vendiere, y los moldes y aparejos con que lo hiziere, y mas incurran in pena de diez mil marauedis: la tercia parte para la persona que lo accusare, y la otra tercia parte por la justicia que lo sentenciare, y la otra tercia parte para nuestra Camara y fisco. Y mandamos a los del nuestro Consejo Presidentes, y Oydores de las nuestras audiencias, Alcaldes, Alguaziles de la nuestra Casa y Corte y Chancillerias, y a otras qualesquier nuestras Justicias de los nuestros Reynos y Señorios, y a cada vno dellos en su jurisdiccion, que vos guardẽ y cumplan, y hagan guardar y cumplir esta mi cedula por el dicho tiempo de los dichos cinco años: y contra lo contenido en ella no vayan ni passen, ni cõhientan yr ni passar. Fecha en Aranzuez, a tres dias del mes de Abril, de mil y quinientos y cinquenta y tres años.

Yo el Principe.

Por mandado de su Alteza.
Francisco de Ledesma.

Amplissimo Patri, Principique Illustrissimo,

D. Ferdinando Ninno, Seguntineñ. Episcopo, Noui Orbis Patriarchæ, Castellæ Præfecto, ac Procuratori summo, Andreas Portonarius Typographus S.

MNIBVS hoc iniunctum est, Præsul Amplissime, qui publicæ student vtilitati, ad id præsertim animi & corporis conatũ dirigere, in quo de rep. quàm optimè mereantur. Quo fit vt supremum dignitatis culmen penè innumeris solitudinibus obnoxium sit: quo enim maiore rex dignitate præfulget, eo profundioribus curarum pelagis mergi necesse est. Eoq; oculus reipub. rex appellatur, q̄ ea quæ reipub. conducunt incõniuentibus oculis quasi ex edito prospectans aciem huc atq; illuc circumducatur, nè quod subditi detrimentũ patiatur. Quod cum omnibus aliis sit cõpertum, quorum humeris aliqua ex parte respub. nititur, tum maximè tibi, qui vniuersum Hispaniarum regnum incorruptissimè moderaris. Cum igitur mei muneris esse animaduertentem aliquid in communem vtilitatem producere quod Musarum cultoribus non solum gratũ, sed necessariũ reputaretur: videremq; tam Theologiæ quàm vtriusq; Iuris candidatos Codicem de Restitutione Ioãnis à Medina in sacra Theologia Doctoris impensè desiderare, adeò vt quotidiano conuitio à me frequenter efflagitaretur, vt quàm primùm nostris typis excudendũ curarem: inhumanum arbitratus sum eorum desideriis nõ satisfacere. Quod meritò quidem ab omnibus expetitur: ea est enim authoris in eruenda veritate dexteritas, in cõponendis aliorum sententiis facilitas, in explicando quicquid conceperit perspicuitas, vt planè Restitutionis materiã nobis restituisse videatur. In qua editione te patronum asciscere placuit multis nominibus. Cui enim opus de Restitutione (quæ pars est iustitię potissima) potius quàm tibi, qui eam sanctissimè semper coluisti, dicandum esset? quiq; eam vt cæteras virtutes iure tuo

a z tibi sic

tibi sic vendices, vt quæ in te præter proprium decorem aliquid adhuc nitoris habere videantur. Quem Deus Optimus Maximus Hispaniarum regnis voluit illuxisse, vt tantam rerum molē sustineres, quæ vel Herculeis humeris esset impar: tantum splendorem affers, vt ad eum vel stellatus Argus caligaret. quæ enim prudentia, quæ deniq; plura quàm quæ Iani, & Vertumni sunt capita ad intelligēda examinandaq; tot ac tanta populorum (quæ tibi negotia deferuntur) sufficerent? Sola tui animi magnitudo est, quæ nec laboribus defatigatur, nec rerum pondere opprimitur, nec infinita fermè negotiorum multitudine frāgitur. Sola tui animi vis nec debilitatur, nec concutitur, nec relaxatur. Sola tandē tui animi promptitudo cuncta expedit, explicat, & absoluit. Ideo solus meritò visus es Carolo Imperatori Orbis Monarchæ, ac eius confessui dignus, qui Hispaniarum tractares habenas, vtpote qui sis omnium consensu $\pi\omicron\mu\acute{\omega}\nu\ \acute{\alpha}\nu\acute{\alpha}\xi\iota\ \&\ \acute{\alpha}\mu\omega\nu$. Propter raras & eximias animi dotes, quas cum summa nobilitate coniunctas habes, magis te omnes admirantur q̄ verbis exprimi queat. Quàm latus patebat campus si per tuas laudes expatiari quis vellet, si generis splendorem, si morum integritatem, si corporis dotes persequi esset in animo. Quæ omnia quæ non suspiciat, aut potiùs admiretur? hæc omnia persequetur alius, qui vt ornatiùs possit præstare, sic etiam fortassis cum minore adulationis suspicione. Accipe igitur Pater Amplissime argumētum mei erga te animi, opus vtroq; nomine & authoris & materiæ (vt spero) tibi gratum futurū: studiosis certè (quia sub tuo nomine mittitur) perquàm gratissimum. De me hoc autem ausim tuæ Amplitudini polliceri, me in emendando (nè quid amplius dicam) vel maximam diligentiam adhibuisse.

Et si hoc gratum tibi intellexero, dabo operam, vt alia tuis foelicissimis auspiciis excudantur. Vale.

✠ Ad Reuerendissimum Patrem, ac Principem Illustrissimum D. Ioannem Martinez, Siliceum, Archiepiscopum Toletanum, Hispaniarum Primatem, ac regnorum Castellæ maiorem Cancellarium, Præceptorum serenissimi ac potentissimi D. Philippi Principis & domini nostri, dominum suum, Franciscus à Medina Complutensis Canonicus salutem & parem cum votis in omnibus foelicitatem.

VM MULTAE SINT CAUSAE, PRAESVL AMPLISSIME, quamobrem hoc fratris mei hominis doctissimi, tuæq; dignitatis obseruantissimi, opus, non solum sub tui nominis protectione in publicum emitti conueniat, sed necesse omnino sit tuæ Celsitudini esse dicatum: tamen illa inter omnes vel maxima est vel præcipua, quod autor ipse, adhuc viuens, hoc quicquid est suarum lucubrationum tibi iam destinauerat, tibi inscribere decreuerat: vt non tam nos Amplitudinem tuam nouo nunc officio demereri, quàm quod suum alioqui erat, id ipsum referre, & veluti restituere videamur. Neq; enim aut aliò iam ego huius operis nuncupationem retulisse cum dignitate potuissem, quam quò ipsam contulerat frater: aut si maximè possem, nunquam certè mea me sineret pietas, qua charissima fratris pignora complector, vt non Amplitudini tuæ fouenda traderem, & sub tuo splendore in lucem proditura commendarem. Vt enim interim de parentis in te obseruantia ac reuerentia, deq; tuo vicissim, Praesul dignissime, in ipsum amore & benignitate taceā, quorum vtrumuis adiutam liberorum commendationem satis esse poterat, cui meritò magis Theologicum opus nuncupari debuit, cuius praesidium atq; fauorem potissimum ambire, quàm summi inter Theologos Antistitis, præstantissimi inter Antistites Theologi? Nam quò docti omnes de te verè existimant, doctorum omnium labores tibi in primis deberi, quos illustri semper exemplo incitaueris, magna animi propensione sis prosequutus, benigno quoq; fauore assidue promoueas: id etiam non leuiter nos mouit, nè si non Celsitudini tuæ hoc opus esset oblatum, publica eruditorum omnium, ac iusta querela foret, meritò indignantium, non eòdem disciplinarum omnium gratitudinem redire, vbi praesidium maximum sit collocatum: non tibi rependi eam gratiam, quæcumq; ea sit, quæ plurimum studiosorum intersit, vt sit abundè relata. Demum huc accedit, quòd quum iam æditio per hosce dies instaret, & ipse tuus liber propediem ad te peruenire gestiret, subito faustissimum nuntium nos mirum in modum exhilarauit, quo te in summum Toletanæ sedis fastigium euectum accepimus. Id ipsum tuæ Celsitudini penitus hoc opus asscripsit: & quanuis antea tuum non fuisset, peculiari tamen iure, quo iam huius ditionis omnia tua sunt, abs te abalienari non potest. Ego quoq; vehementer delector, peropportunè me hoc tempore hanc nuncupationem habuisse, qua veluti possem summæ tuæ dignitati gratulari, quæ tanta nunc in iucunditate habet omnium animos, vt nemini dubium esse possit, cælesti beneficio hoc esse comparatum, quòd tanto omnium cōsensu, approbatione, & plausu sit in terris exceptū. Et de serenissimi Principis Philippi ingenti letitia, procerumq; omnium,

aula, curia, atq; adeo totius Hispania gaudio, quid attinet dicere, cum id omnes prae se ferant, vel bene conspicuum, vel abunde testatum? Quis vero huius tui Complutensis opidi, Academiaeque nostrae in primis immensam letitiam dignè commemorare queat? Illa tantam de tua bonitate, Praesul Amplissime, agnificientia, eruditionis praestantia, literarum amore expectationem concepit, ut nunc iam non respirare modo se credat, sed in certam etiam incrementi, ac propagationis spem erecta videatur: neque aliter in tuam Celsitudinem oculos animumque conuertat, quam si conditor eius, ac parens in omne aeuum celebrandus Franciscus Ximerius Cardinalis rediuiuus aduentaret. Illa etiam in hoc opere Amplitudini tuae se insinuat: & hanc suam fortunam, qua, ne quid arrogantius dicam, non immerito gloriatur, offert: quam eo libentius, uti spero, humanitas tua suscipiet, & suo semper fauore dignabitur, quod, qui eam fuerit enixus, fratrem meum Doctorem à Medina, dignum semper, dum uiueret, iudicauerit, quem non tam solita in omnes benignitate complecteretur, quam peculiarem in ipsum amorem, familiaremque benevolentiam saepe declararet. De cuius viri laudibus, ut hic multa dicere pietas hortabatur, nisi eius virtus, vitaeque ac morum circumspectio, ingenium praeterea & eruditio magis essent conspicua, quam ut ullius commendatione illustrentur: & tibi praesertim tam sint nota atque perspecta, ut nullum apud te epistolae nostrae praconium expectent. Quae ne te diutius, Praesul dignissime, remoretur, tantum hoc unum insuper dicam, quaecumque sint reliqua fratris mei scripta, ea omnia sub praestantissimo tui nominis patrocinio in lucem à me fore proferenda, si gratum sibi futurum hunc nostrum laborem Amplitudo tua iudicauerit: eadem benignitate nostram sollicitudinem, atque operam in hac parte exacuens, qua praesens hoc opus prosequendum speramus. Christus Optimus Maximus Celsitudinem tuam diu seruet incolumem, ut quantum pie factorum nunc mente complexa est, tantum exequi valeat: quodque nunc omnium de te vota concipiunt, bonitatem tuam benefaciendo possis explere. Vale Antistes celeberrime.

*Compluti. Calend. Martij. Anno Domini,
M. D. XLVI.*

Tabula.

Tabula principalium contentorum in hoc Opere.

Restitutio capit largè & strictè. fol. 1. col. 1.
Iniustitia fit duobus modis. ibidem.

De rerum diuisione.

Quaestio. j.

AN conuenienter, iuste, & necessariò facta fuerit rerum diuisio, & certis dominis earundem appropriatio? fol. 1. col. 2. per totum sequens fol.

An iure naturali, diuino, aut humano facta sit rerum diuisio? fo. 2. col. 4.

Per quos fuit facta rerum diuisio. fo. 3. col. 3.

Quibus modis contingit dominiū alicui perdi, & in alterum transferri. fo. 3. col. 4. hic vide an tuti sint, qui legis auctoritate aliqua possident.

An qui propter crimen hæresis, vel aliud, ipso facto perdit ius ad res suas ex legis dispositione, possit eas retinere licitè, vsque ad sententiam declaratiuam iudicis, & eis uti? Et an tales cum bona conscientia ante declarationem iudicis, post iam commissum crimen possint res illas alijs donare, aut vendere. fo. 4. col. 2.

An ad hoc quòd per tale crimen perdat quis dominium suarum rerū, requiratur quòd tale crimen sit probabile in foro iudiciali: aut satis est, quòd committatur quantumcūque occultissimè. Et per consequens in conscientia non poterit res illas alienare, esto sit peccatum occultum. ibidem.

An sufficiat priuati domini consensus, ut res sua in alterius dominium transferatur? folio. 4. col. 4.

An cōsensus debitus domini priuati sufficiat ad hoc quòd licitè alter res illi accipiat. ibidem.

De rebus alienis necessariò restituendis.

Quaestio. ij.

AN fit de necessitate salutis aliena restituere. fol. 5. col. 2.

Cui restitutio faciendae? an expoliato, an vero domino? fol. 6. col. 2.

An si res donata est ob causam turpem, ut quòd iniustam ferat sententiam, aut flagitium aliquod committat, modò causa subsequuta sit, modò non, habeat restitui dan-

ti, an alicui alteri. fol. 6. col. 2.

An si res symoniacè data est, vel alio illicito modo, puta fraude, metu, cōcussione, restitui habeat danti? fol. eod. col. 3. & 4.

In quo loco restituenda est res, restitutioni obnoxia, an in loco ubi accepta fuit, an ubi creditor reperiat. Et cuius expensis, an mit tentis, an illius cuius res est. fol. 7. col. 2. & 3.

Casus quidam ad hoc propositum de expensis ponitur. fo. eod. col. 3.

Si debitor rem debitam mittat ad creditore, & nuntius se habeat infideliter, an debitor maneat ita obligatus ad restituendum si cut prius? fol. 8. col. 1.

Quando est restitutio faciendae. fo. 8. col. 2.

An si dominus rei actu illicito, vel debito contentiat in retentionem suae rei pro tempore, an debitor pro tunc teneat restituere. ibidem.

Quo ordine faciendae est restitutio, quòd debitor pluribus creditoribus teneatur satisfacere. fol. eod. col. 3. & per sequens fol. Vbi de debitis certis & incertis: de personalibus, realibus: & de personalibus, modò sint ex delicto, & maleficio contracta, modò ex licito contractu, legato, promissione, &c. inter quae omnia ponitur ordo, quo ad restitutionem seruandus.

Quibus modis contrahitur obligatio restituendi? fo. 9. col. 3. Vbi de duplici obligatione, ciuili, & naturali.

De duodecim causis liberantibus debitorem, ab obligatione restituendi.

Quaestio. iij.

AN per inopiā debitoris excludatur obligatio restituendi. fo. 10. col. 1.

An existens in extrema necessitate, res alioquin alienas, quas tunc consumit, teneatur postea restituere, si ad pinguem fortunam peruenerit. fol. eod. col. 2.

An si diues habes superflua naturae & statui, non dat pauperi existenti in extrema necessitate eleemosynam, qua indiget, teneatur tantundem restituere eidem pauperi, postquam euaserit dictam necessitatem. per totum folium. 10. col. 3.

An remissio debiti à creditore facta, liberet debitore restituendi? fol. 12. col. 1. Vbi & sequenti fo. agitur de tali remissione, si libera & spontanea sit, si ex metu, si ex ignorantia.

An celsio, qua debitor bonis cedit, liberet debitorem ab obligatione restituendi? & an in ipsa celsione debeat deduci ne egeat? & an

si facta cessione bona illius non sufficiant ad soluendum creditori, teneatur debitor si peruenit ad pinguem fortunam, quod desererat restituere? fo. 13. col. 2. & 3.

An danū quod (si fiat restitutio) timetur veri similiter eucturū, liberet debitorē à necessitate restituendi? exēplū sit de vxore, q̄ partū alienū sibi supposuit. Aut de adultera, quæ filiū ex adulterio (in scio marito) concepit: quæ si reuēlat, vt non defraudetur filij legitimi in hæreditate, timet mortē à marito inferendam. fol. 13. col. 4. & fol. sequenti.

An talis adultera debeat spurio manifestare veritatē rei, ne defraudentur legitimi. Et an spurio teneatur credere matri dicenti? & si non sit credere, & recipit partē hereditatis patris non veri, sed reputati, an maneat tutus in cōsciētia? fo. 15. col. 2. & 3. Vbi q̄dā remedia ponuntur, q̄ poterit illa adultera apponere, ne in tantum filij legitimi defraudentur.

An maritus possit vxorē adulterā licitē interficere? & hoc anteq̄ conuicta sit in iudicio de adulterio, esto in adulterio maritus illā cōprehēderit. Et etiā postq̄ in iudicio de adulterio sit conuicta. fo. 16. col. 1. per totum fol.

An solutio debiti facta creditori creditoris, liberet debitorem à restitutione? vt si ego cōdixi domum à Petro. x. qui eandem à Ioāne conduxerat eodem pretio: An satisfaciā si Ioanni illa decem soluam, & non Petro. fo. 16. col. 4. Vbi disputatur etiā si talia debita sint occulta.

An si res debita pereat in potestate debitoris, liberet ipsum debitorem à debito restituendi. fol. 17. col. 4.

An si dicta res debita, quæ in potestate debitorum perijt, erat eodem modo peritura in potestate creditoris, deobligetur debitor à restitutione. fo. 18. col. 2.

An qui iuris, aut iudicis autoritate aliquid tenet, alioqui non suum, aut debitum alteri, liberetur in conscientia à debito restituendi. fo. eod. col. 3.

An qui in lite habet sententiam iudicis pro se, sit tutus in conscientia detinendo, & possidendo rem, supra quam erat lis & lata est sententia. fol. eo. col. 4.

An qui fauore, vel aliās, iniustam cōsequutus est sententiam condemnato non appellante, tutus sit in cōscientia, detinendo rem, supra quam erat lis. fol. 19. col. 1.

An debitor p̄ religionis ingressum, liberetur à pecuniario debito restituendi. fo. eo. col. eā.

An dato quod talis intrans religionem non

maneat liber à restitutione pecuniaria, teneatur professio, si eam faciat. Et si tenet, an teneatur exire à monasterio, & mutato habitu quærere suo labore, vel aliās, vnde debitori soluat. Et an teneatur suus prior, vel guardianus, dare licentiam illi, vt exeat. fol. 19. col. 2. & 3.

Quare istius debitoris professio tenet, debitorē non cōsentiente? & tñ professio serui nō valet, domino illius inuito. ibidem, col. 4.

An excōmunicatio creditoris liberet debitorem ab obligatione soluendi illi debitū. f. 20. col. 3.

Distinguit de excōmunicato generaliter, de excōmunicato denūtiato nominatim. Distinguitur etiā de debito, an sit ex re, vt ex furto, commodato: An nō ex re, sed verbis, vt ex contractu, stipulatione, promissione, iuramento, &c. fo. 21. col. 1. 2. 3.

An debitor liberetur ab obligatione restituendi, ob id q̄ incerti sunt creditores, quorum bona retinet. fo. eod. col. 3. vbi multiplex distinctio de bonis sic incertis ponitur.

An dato, q̄ talia bona incerta sint pauperibus eroganda, requiratur ep̄i, aut superioris autoritas, ad sic erogandum? fol. 22. col. 4.

An debitor liberetur à debito restituendi per prelati dispensationem, aut cōpositionem, super debitis cum ipso factam. fol. 23. col. 2.

An debitor liberetur à debito restituendi, si creditor tantundem illi debeat. fo. 24. col. 1.

An in omnibus alijs dēpto deposito, cōpensatio habeat locum. fo. eod. col. 2.

An cōpensatio habeat locū, quando is qui cōpensatione utitur est dubius, an tantū de illi suus creditor debeat. fo. eo. col. eād.

An emphyteuta, qui pensionem per biennium nō soluit, cō q̄ dñs cui soluturus erat tenebatur sibi in tanta quantitate, cadat in cōmissum in foro conscientie? fol. 24. col. 3.

An cum debita hinc inde sint diuersimodē contracta, alterum ex mutuatione, vel cōtractu alio, alterum ex promissione firmata iuramento, vel alijs modis, cōpensatio habeat locum? fol. 25. col. 1.

De rebus furtiuis, & primò de furto. Quæstio. iiii.

Quo differant furtum, rapina: quo fur, raptor: de fure nocturno, diurno: de furto occulto, manifesto: de multiplici specie furti. f. sacrilegio, peculatu, abigatu, plagiato, &c. fo. 25. col. 2. 3. & 4.

An pro simplici furto possit iudex iuste furē suspendere. fol. eod. col. 4.

De currentibus cum fure,

An teneatur omnes in solidum. Quæstio. viii.

An quilibet currentium cum fure, teneatur restituere totum furtum in solidum? fol. 35. ferè per totum.

An qui suo consilio, vel præcepto furem ad furandum induxit deobligetur à restitutione si ipsi suadeat, vt furtum restituat, & in tali firmo proposito furē relinquat. fol. 35. colum. 4.

An vno currentium cum fure in solidum restituyente totum furtum, alij currentes obligentur illi satisfacere: ita vt vnusquisq; pro rata soluat? fol. 36. col. 1. & 2.

An aduocatus pro iniquo patrociniò, à clientulo accipiens aliquid, teneatur illud clientulo restituere? vel pauperibus, aut alijs dare? ibidem col. 2.

An si multi per violentiam à diuite magnam summam pecuniæ auferant, & omnes dictus diues à debito restitutionis deobliget, vno dempto quem odit, iste vnus teneatur totum furtum restituere? vel tantum pro rata? fo. 36. col. 3.

De currentibus cum fure,

in actu negatiuè. Quæstio. ix.

An currētes cum fure negatiuè, puta non prohibendo cum possint, non manifestando, &c. teneantur ad restitutionem furti commissi? à fol. 37. col. 2. vsque ad foliū 38. per totum. Ibi distinguitur inter eos, ad quos ex officio publico spectat, aliorum damnare, & inter alios particulares. Ibi de illis, qui ex dolo, aut sine dolo, non prohibent.

De participantibus in

refurtiua. Quæstio. x.

An qui post furtum factum participat, in re furtiua, eam à fure recipiendo, per donationem, aut emptionem, aut alio modo, teneatur illam statim restituere? & si sic, an furi, an vero domino rei, non obstante quod iste secūsus possessor, perdat pretium qd' furi pro re illa dedit. à fol. 38. col. 4. per totum. Et facit fo. sequens.

suspendere. fol. eod. col. 4.

An furtum sit peccatum mortale. fo. 27. col. 1.

An omne furtum quantuncunq; paruum, sit mortale. fo. eod. col. 4.

De rebus furtiuis integrè

restituendis.

Quæstio. v.

An sit necessarium omnia aliena per furtū ablata, aut alioqui debita integrè restituere? Et an liceat ea paulatim, & per partes creditori soluere. fol. 82. col. 1.

An in præfata restitutione integrè agenda, sit deducendum ne egeat debitor, aut ne medicare cogatur? & hoc foro in conscientia. fo. 29. col. 1.

An in casu quo debitor nolit simul seu integrè restituere totum debitum, cum tamen possit, sed tantum paulatim, aut annuatim, sit à confessore absolendus? si videt quod aliter non soluet. fol. eo. col. 3.

De rebus furtiuis in potestate furis deterioratis, seu destructis.

Quæstio. vi.

An fur teneatur rem furtiuā restituere secundum valorem, quem habebat quando eam est furatus? an secūdu illum quem habet tempore restitutionis, modò meliorata sit, modò deteriorata in potestate furis. fo. 29. col. 4.

Ponuntur sex casus, de rebus diuersis fructiferis, & non fructiferis, in potestate detentorum variatis, quo ad valorem. fol. 30. & determinantur ibidem, & fol. 31. & 32.

De currentibus cum fure

in actu positiuè.

Quæstio. vij.

An currentes cum fure positiuè, teneantur sicut ipse fur ad restitutionem? à fol. 33. col. 1. vsque ad folium. 35. per totum. Vbi de cooperantibus manu, verbo, mandato, consilio, & de alijs minutis & particularibus, & de rati habitatione circa furtū, an obliget ad restituendum.

An qui in capitulo, vel collegio sua vota potestremò dant, quando per maiorem partem aliquid iam est definitum in præiudicium alicuius, teneantur ad restitutionem, sicut primi, qui maiorem partem capituli constituebant. fo. 34. col. 4.

Tabula.

An si secundus detentor cum bona, aut mala fide acquisiuit rem illam, vel etiam si cum bona fide acquisiuit, & postea cum mala conseruauit, teneatur restituere? ibidem.

An qui de manu furis rem furtiuam emit, du bitando, an sit furtiua, necne, peccet? & teneatur restituere? fo. 40. col. 1.

An in precedenti casu sit licitum tali emptori existenti cum dicto dubio, rem illam vendere, & alienare, & sibi seruare pretium, pro illa acceptum: An pretium illud teneatur restituere? ibidem, col. 2.

An si multi ingressi vineam Petri omnes fructus vineae comedant, sic tamē quod unusquisque non nisi uiam accipiat, teneatur satisfacere sub poena peccati mortalis? & si sic, an quilibet in solidum? fol. eod. co. 4.

An si Petrus tempore vindemiae discurrendo de vinea in vineam, collegit de singulis vineis, spectantibus ad diuersos dominos, singulas uuas, ita ut notabilem quantitatem congregauerit, teneatur sub mortali restituere, an non? Et si sic, an dominis vinearum satisfaciatur, dando pauperibus? fol. 41. col. 1.

An si aliquis pauper (qui alias non habet unde se, aut familiam suam sustentet) discurrendo modo dicto per agros, nullum notabiliter damnificando, se & suam familiam sustentet, peccet mortaliter non restituendo sic ablata? ibidem, col. 2.

An si accipere. xx. uuas a vinea Petri non sit notabile damnum, accipere autem. xxj. sit notabile damnum, satisfaciatur qui. xxj. accipit restituendo unam tantum? an teneatur xxj. restituere? ibidem, col. ead.

De rebus per creditorem

in recompensam debiti ablati.

Quaestio. xj.

An in casu, quo Petrus suam propriam uentrem, aut rem aliam a Ioanne occupatam, clam surripiat, teneatur eam eidem Ioanni restituere, & an peccet sic faciendo. f. 41. co. 3.

An in casu, quo creditor de bonis debitoris clam accipiat, quantum debitor illi debebat, licite faciat? an teneatur restituere? ibidem.

An famuli, seruitores, factores, qui suam mercedem & stipendia a dominis recuperare non possunt, possint clam accipere. ibidem, co. 2.

Sex conditiones, aut septem debet seruare, qui sine peccato tantum occulte accipit, quantum sibi debetur. fol. 42. col. 1.

An si illas conditiones non seruet omnes, dato

quod peccet sic accipiendo, possit in conscientia tutus retinere sic acceptum? ibidem, col. 2.

An si currentibus dictis omnibus conditionibus, postquam creditor occulte suum debitum accepit, sit manifestum, illum tale debitum accepisse: & iudex ad instantiam partis, vel ex officio suo profert sententiam contra creditorem, ut acceptum reddat, & iuris poenam soluat: an inquam tenebitur in conscientia parere sententiae? ibidem, col. 3.

An in dictis casibus, modo concurrant dictae conditiones, modo non, si a Prelato sit sententia excommunicationis lata contra eos, qui sic in recompensam aliquid acceperunt, liget illos talis lata excommunicatio, an non? ibidem.

An qui sciunt res praefatas, in recompensam esse ab aliquo ablatas, teneantur ad praecipuum praefati denunciare. ibidem, col. 4.

De rebus per venationem

captis. Quaestio. xij.

An venatio de se sit satis licita. fol. 43. col. 2.

An episcopis, monachis, clericis, laicis, sit prohibita venatio? ibidem, col. 1.

An licite possit prohiberi venatio, per dominos temporales, in locis communibus suorum populorum, cum illorum, vel sine illorum consensu? & etiam in suis propriis locis & nemoribus? ibidem, col. 4.

An praesupposito, tales prohibitiones venationis esse iustas, sit mortale contra eas uenari? fo. 44. col. 1.

An capta per venationem in locis propriis circumclusis, vel propriis non circumclusis alicuius domini, vel etiam in locis communibus, & publicis, sint necessario restituenda? a fol. 44. col. 2. usque ad col. 1. fo. 45.

An venator, qui arte aliqua facit feras exire a nemore proprio alicuius domini, in locum communem, ubi eas venatur & capit: & qui columbas a colubario alieno esca, arte, vel simili alio modo facit exire, teneatur restituere? fo. 45. col. 1. & 2.

An qui in locis uentis venantur, restituant sufficienter, soluendo poenam contra illic uenantes institutam? similiter qui de monte alieno absque domini consensu ligna sciunt, & qui piscantur, & qui pascunt oves in locis alienis &c. ibidem, col. 4.

An custodes quibus custodia dictorum locorum commissa est, & sub iuramento quod fideliter dicta loca custodiant, & venatores, piscatores, lignorum scissores, &c. apprehendant, &

denun-

Tabula.

denuntiabunt, semper teneantur sic facere, ut iurauerunt. fol. 46. col. 1. & 2.

An dicti custodes in aliquibus casibus possint cum talibus venatoribus dissimulare? & si in quibus non possunt licite dissimulare dissimulant, an teneantur restituere suo domino damnum, per alios illatum. ibidem, col. 3.

An custodes abscondentes se, ut venatores liberet uerita capiant, ut ipsi eos postea apprehendant, & puniri faciant peccet? & an teneatur de damno, sua dissimulatione illato suo domino satisfacere? ibidem.

De gabellis non defraudandis.

Quaestio. xij.

Quo differant haec & similia, scilicet collecta, tallia, syndagium, vectigal, seu gindagium, teloneum: & quod gabella est commune ad haec omnia. fol. 46. col. 4.

Quis possit de nouo imponere gabellas, an. scilicet Concilium, Papa, Imperator, Rex, consueudo, &c. fol. 47. col. 1.

Propter quam causam, an. scilicet propter bonum regni, aut regis? &c. ibidem.

Quae forma seruanda sit in gabellarum impositione, an sit attendendum ad facultatem subditorum, an ad alia? fol. 47. col. 2.

An veteres gabellas de quarum initio non est memoria, dominus possit eas exigere, & recipere? ibidem & columna sequenti.

An postquam iuste tales gabellae impositae sunt obligent subditos in foro conscientiae ad eorum solutionem: vel an si transeuntes per loca, ubi colliguntur non soluant: sed receptores decipiunt, teneantur restituere? ibidem, colum. 4.

An transeuntes per loca ubi vectigalia colliguntur, quorum conscientiae committitur ad receptoribus, ut ipsi manifestent quantitatem rerum seu mercium quas afferunt, teneantur aliquid restituere si non totum manifestant? fol. 48. col. 1. & 2.

De gabellis soluendis causa earum cessante.

Quaestio. xiiij.

An cessante causa ob quam tales gabellae fuerunt impositae cesset gabella, ita quod in conscientia subditus non teneatur eam soluere? & an in dictis gabellis sic propter

causam impositis, possit praescriptio cadere? fo. 48. col. 3. & fol. sequenti.

An si domini pro viarum assecuratione pedagia seu syndagia recipientes, sint negligentes in assecurando dictas vias, teneantur sic recepta pedagia restituere? & etiam an subditi non soluentes dicta pedagia dominis negligentibus, sint tuti in conscientia? folio 49. colum. 3.

Et quia fundamentum quoddam tactum est in precedenti. quod scilicet quod cessante causa debet cessare effectus, inquiritur fol. 50. col. 2. per totum fol. quare cum ieiunium sit institutum pro maceratione carnis, si caro alias ratione complexionis, vel medicaminis sedata est, obligamur ieiunare? & ponuntur similes aliae paruae quaestiuiculae notandae, ubi distinguitur de lege punitiua, praemiatuua, ad virtutum actus allicitiua.

De immunitate clericorum

a solutione gabellarum.

Quaestio. xv.

An personae ecclesiasticae teneantur ad solutionem gabellarum, quae imponuntur per potestatem saecularem. fol. 51. col. 1.

An dato quod dictae personae ecclesiasticae sint exemptae a dictis gabellis, competat illis hoc ex iure humano, vel diuino, vel naturali. fol. eo. a col. 1. per totum, & per sequens fol.

An forenses (hoc est qui aliunde res uanales ad forum afferunt) teneantur tributa affuerunt soluere de his quae vendunt. fol. 52. col. 4.

De vectigalibus quae rebus ad usum portatis imponuntur, an licite imponantur? ibidem.

An gabella quae assisium dicitur, seu lingua Hispana, lisa, iuste imponatur? fo. 53. col. 2.

An qui contra regiam prohibitionem de non transferendo pecunias, aut equos, de regno in regnum, sub poena perditionis pecuniarum aut equorum, transferunt nescientibus custodibus, aut dissimulantibus, aut pecunia corruptis, teneantur in conscientia sic translata restituere? ibidem, col. 3.

De rebus per praescriptionem possessis.

Quaestio. xvj.

Praescriptio & usufructus quid sint, quo differant. fol. 53. col. 4.

Quis potest praescribere, & an emphyteuta qui

per

per quadraginta annos cessauit a solutione pensionis præscribat? sic q̄ in conscientia sit tutus post quadraginta annos non soluendo pensionem? fol. 54. col. 1.

Cōtra quem potest fieri præscriptio, quia non potest contra quemcunq; fieri. ibidem, columna. 2. & 3.

Quo tempore nō currit præscriptio. s. an tempore belli seu pestis, seu cum iudex nō est? ibidem, col. 3. vbi ponitur casus quidam de certo legato per testatorem factō.

Quæ res sunt quæ possint præscribi, an res sacra, resecclēsiæ, tributa, homo, obedientia, sic de alijs. ibidem, col. 4.

Ponitur quidam aduertēdus casus, de quodā conuentu prætendente præscriptionē, contra quandam episcopū, supra præsentationem personarum dicti conuentus, ad quædam beneficia. fol. 55. col. 1. per totum.

Quādo incipit currere præscriptio? & quæ requiruntur ad legitimè præscribendum? fo. eodem, col. 4.

Quando interruptitur præscriptio? fo. eod. columna. 4.

De fide ad præscribendum

neccessaria.

Quæstio. xvij.

AN cum cōscientia dubia currat seu valeat præscriptio. fol. 56. col. 2.

An qui rem aliquam alienam detinet dubitādo an sit aliena peccet, & se exponat periculo furti? fol. eod. col. 3.

An præscriptio currat, & valeat cum mala fide. fol. eod. col. eadem.

An debitor non soluendo per magnum tempus quod debet, quia creditor nō petit, præscribat? fol. eod. col. 4.

An si illi qui arrendatores dicuntur decimā seu reditum ab aliquo sibi debitum nō petant infra triennium, sit tutus in conscientia debitor post triennium non soluendo: supposito q̄ secundum iura post triennium non habent actionem dicti collectores cōtra talem debitorem? fol. 58. col. 2. vbi alij particulares casus ponuntur de præscriptione.

Quæstio. xviii.

AN qui (seruatis omnibus requisitis ad præscribendum) legitimè præscripsit rem aliquam, putando esse suam, si postea sit certus, illam rem non fuisse suam tēpore præ-

scriptionis, maneat tutus in conscientia eā retinendo? an potius teneatur priori domino reddere? fol. 59. col. 1.

De rebus per meretricium,

aut aliās turpiter acquisitis.

Quæstio. xix.

AN omnis vagus concubitus sit peccatum mortale: & an sit iure diuino & humano prohibitus. fol. 60. col. 2.

An simplex fornicatio sit mortale peccatum prohibitum iure naturali, esto nec diuinū nec humanum ius illam prohiberet? folio 61. colum. 2.

An mulieres quas Matthæus in genealogia Christi cōmemorat, vt Thamar, Berfabee, &c. fuerint peccatrices. fol. eod. col. 4.

An fœmina sciens non esse suum maritum illum cum quo in facie ecclēsiæ cōtraxit, excusetur a peccato, parendo iudici, & ecclēsiæ, sub censuris præcipienti vt cum illo cohabitaret, & petenti concubitus pareat? fo. 62. colum. 1.

An coniūx teneatur suo cōiugi reddere debitum quoties petierit. fol. eod. col. 2.

Quæstio. xx.

AN lucrum ex meretricio acquisitū sit de necessitate restituendū: & vniuersalius an sit de necessitate totū restituendū, quod est acquisitum per actum peccaminosum? vt est quod aduocatus a cliētulo recepit, vt in causa iniusta & iniqua patrocinaretur. fol. 62. col. 3. & per quatuor sequentia folia satis diffusè: vbi tractatur quæstio, modò turpitudine se teneat ex parte dantis tantū, modò ex parte recipientis & dantis.

An si in lucro meretricio non concurrat liberalis donatio, sed alius contractus. s. locatio nis, quo corpus ad actum fornicariū locatur: vel emptionis quo fornicator prædit exoluere pretium quod putat esse debitū meretrici, ob op⁹ turpe, teneatur meretrix restituere tale lucrum? fol. 64. col. 3.

Quare esto teneat donatio facta meretrici, per hominē particularē propter cōcubitū, nō tenet si fiat per militē. fol. 65. col. 2. alias particulares quæstiones hanc materiā tangentes vide in dicta quæstione. xx.

De rebus per ludū acq̄sitis.

Quæstio. xxj.

Quod

QUOD ludus sit multiplex ex parte finis. s. quidam sit ad deuotionem excitandum, quidam ad corpus seu ingenium exercendum, quidam ad delectationē dandum vel capiendum, quidam ad lucrū acquirēdum: & de ludis propter tres primos fines factis, an sint liciti. fol. 66. col. 2. & per totum sequens fol.

Dato q̄ aliquis ludus sit illicitus, & per consequens sic ludētes peccēt, an etiā assistentes & conspicientes ludū peccent? fol. 67. col. 2.

An ludus de taurorū agitatione sit licitus: & an peccent reipublice rectores, quorum auctoritate tauri agitant? & similiter an tauros agitantes modò pedestres, modò equestres sint, & etiam assistentes, & conspicientes dictum ludum, peccent? fol. eod. col. 4.

An ludus qui fit propter lucrum, & est ludus qui potius fortunæ q̄ industrię innititur, vt est ludus alearum, sit licitus: a fo. 68. col. 1. & per duo sequentia folia. Et adiuuant decisā in hac quæstione, ad iudicandum an sint liciti cōtractus humani qui fortunæ innituntur, vt sunt vadiatio, fortiaria diuisio, ludus ollæ, mercium assicuratio, &c.

An, dato (vt aliqui tenent Doctores) q̄ ludus alearum esset illicitus, lucrum inde acquisitum sit de necessitate salutis restituendum? fol. 69. col. 3.

An tale lucrum restituere teneatur quis propter legem humanam, aut ciuilē, prohibentestalem ludū, & hoc ante vel post sententiam latam a iudice, q̄ restituat illud? folio 70. per totum.

Quid facere debeat aleator, cum multis adierit Doctores, inquirendo ab eis an acquisita per tale lucrum teneatur restituere, si sunt inter se dissentientes, aliquibus dicētibz q̄ tenetur, alijs verò oppositum. fol. 71. col. 2.

An perdens in ludo teneatur in conscientia solvere lucranti perditum, non obstante q̄ habeat actionem contra lucrantem ad repetendum in iudicio? fol. ibidem.

Si ex mutuo vel aliās debeo Socrati decem, & per ludum perdo decem quæ illi statim soluo, ad quæ in iudicio contra ipsum habeo actionem, an potero securus in conscientia, per recompensam mihi retinere decem, quæ per mutuum accepi ab ipso non recurrendo ad iudicem. fol. eod. col. 3.

Si colludētes non sunt in ipso ludo pares, sed alter alterum in arte ludendi superat, an teneatur excedens, alteri restituere, quod fuerit lucratus? fol. 72. col. 1.

Si duo lusores inter se ignoti de ludendo conueniant, & qui in rei veritate excedens est, lucretur cētum, non tamē cognoscit excessum tēpore quo ludit, an si post ludum cognouerit excessum, teneatur restituere lucrum? ibidem col. 2.

An qui inter duos colludētes certus est secundum regulas ludi, quod non potest equari, nec superari ab altero in chartarū qualitate, (Y echa el resto sobre seguro que el contrario no le puede ganar) possit tutus in conscientia tale lucrum retinere? postquam nihil fortunæ cōmittit, nec ex parte vtriusq; cætera sunt paria, quo ad cognitionē euentus circa lucrum. fol. eod. col. 3.

De rebus conditionaliter

datis deficiente conditione.

Quæstio. xxiiij.

AN inualida sit donatio sub cōditione, semper q̄ conditio deficit. fol. eod. col. 3. & determinatur quæstio, quantum ad ius naturale, & diuinum. fol. eo. col. 4.

An non adimpletio conditionis inualidet donationem & contractum in foro cōscientiæ, esto in foro cōtentioso reputentur aliquæ tales condiciones pro non adiectis. foli. 73. col. 2. & 3.

Quare conditio impossibilis in cōtractu matrimoniali, pro nō adiecta reputatur secundum canonicum ius. fol. eodem, col. 4.

An ecclēsia per tale ius faciat matrimonium huiusmodi (scilicet apposita impossibili cōditione cōtractus) esse verū matrimonium, an tantū declaret illic esse verum? folio 74. colum. 1.

An huiusmodi iura quæ volunt dictas condiciones pro non adiectis haberi, suppleat id quod in consensu sic cōtrahentium deficit? An potius interpretentur voluntatē sic cōtrahentium. s. quid vellent si conditio deficeret. ibidem.

Si testator reliquit legatum Petro, & heres legatum illud Petro soluit, credens sufficere hereditatē ad omnia, scilicet ad soluendū Petro legatum, & ad hoc quod ipse falcidiam concessam sibi, secundum legem detraheret, quam in rei veritate non detraxit, an talis legatarius teneatur heredi restituere? fol. 75. col. 2. Falcidia lex est quæ amputat legata, quando saltem quarta pars bonorum non superfit heredibus.

An cessate fraude, seruatis ceteris alijs requisitis in con-

in contractu, dempta solennitate, quæ secū dum leges seruari debebat, securè possit Petrus retinere in cōscientia, quod per talem contractum acquisiuit: fol. eod. col. 3.

**De rebus ob causam datis
causa non subsistente.**

Quæstio. xxiiiij.

AN res data ob causam, causa non subsistē te, nec subsecuta, sit de necessitate restituenda? fol. 78. col. 4.

Aduertēda distinctio causæ in hac materia. s. duplex est causa impulsua, & finalis. folio 121. & infra. 76. col. 1. fatis diffusè.

An si Petrus aliquid ob causam donauit, & ante causæ cōplementū ipsum pœniteat, teneatur donatarius acceptum reddere? fo. 76. colum. 4.

An si Ioānes legauit Petro decem, vt inde domum vel fundum sibi Petrus emat: Petrus autem non emit, teneatur Petrus restituere legatum? fol. 77. col. 1.

Donauit Petrus Vxori Ioānis mun⁹ aliquod vt ipsa suum maritū ad proficiscendū Romam cum Petro prouoacet: nō subsequitur finis p̄tentus: an teneat donatio, vel poti⁹ illa donum teneatur restituere? ibidem.

Si Petrus fingit & simulat se pauperē, aut infirmum, aut claudum, ratione cuius simulationis alij multa illi dant, an teneatur ea restituere? fol. eodē, col. 3. Vbi de illo qui p̄textu sanctitatis aliquod legatū impetrat.

An resex errore donata, sint restituendæ? fol. 78. colum. 1. vbi de errore circa personam, & circa qualitatem personæ, & circa rem donatam.

An ille cui p̄xalatus confert beneficium credens esse castum & sanctum, cū tamē nō sit, teneatur beneficium sic acceptum resignare? fo. eodem, col. 2.

An ille cui Episcopus p̄pter turpē causam (puta quia cum sorore illius rem habet) cōfert beneficium, teneatur illud resignare? fol. eodem, col. 3.

De rebus ob causam necessariam datis causa subsequuta.

Quæstio. xxv.

AN teneamus proximū defendere (si possumus) à morte gladij, quæ sibi iniuste

infertur, vel etiam ab alijs iniurijs circa personam, aut res suas iniuste illatis. foli. eodē, columna. 3.

An Iudæi vidētes Christum iniuste à principibus tractari, & occidi, peccauerunt ipsum non defendendo: & quare Petrus reprehensus est à Christo, cū voluit ipsum defendere? fol. eodem, col. 4.

An acceptū ab aliquo, vt faciat id quod aliās ex p̄cepto tenetur facere, sit restituendū. fol. 79. col. 2. per totum foliū, & per sequēs: vbi de iudice qui pro iudicādo rectè, de teste qui pro veritate dicenda, de Episcopo qui pro hoc vt prouideat beneficiū, de depositario qui pro hoc vt seruet depositum, aliquid recipiūt: de militibus, aduocatis, cathedralicis, stipendiatis, qui iam pro suis laboribus, & operis collocādis conuenerunt, & de multis alijs determinatur.

De rebus ob causam honestam acceptis.

Quæstio. xxvj.

AN sit licitum pecuniam seu bona temporalia appetere? fol. 82. col. 1.

An bona intentio tollat aut minuatur malitiam electionis, quæ aliās mala esset? & an mala intentio minuatur bonitatem electionis, quæ aliās bona esset? fol. eodem, col. 2.

An stet eundem actum simul esse bonum & malum? fo. 83. col. 2. vbi reijcitur Lutherana hæresis, asserens omnia nostra opera peccata esse.

An stet eundem actum humanum, esse moraliter malum & meritorium. fol. 84. col. 1. per totum & fol. sequēti. & tractatur ad longū an actus quo Iacob voluit reddere debitū Lię, credendo esse suam, cū tamen non esset, potuit esse moraliter bonus.

An sit licitum pecunia vel aliquo munere incitare, & mouere aliquam, ad faciendū bona opera: vt quod intret religionem, aut audiat Missam die Dominico, sic de alijs similibus. fol. 85. col. 2.

An dictum opus aliās bonū deprauetur per hoc q̄ sit ob pecuniam, seu ob aliud temporale munus. fol. ibidem.

An sit necessariò restituendum, quod sic recipitur ab aliquo. s. vt faciat dicta bona opera & honesta. fol. eodem, col. 3.

An licitè fiant legata, quæ à multis fiunt cum pacto q̄ legatarius intret religionē, vel fiat clericus

clericus, & teneant legata: & sic accepta (si conditio adimpleatur) licitè retineantur. fol. 86. col. 3.

De rebus ob causam turpem datis seu promissis.

Quæstio. xxviiij

AN datio pecuniarū, vel alicuius doni, vel eorum promissio ob turpem causam sit vitiosa? fol. 87. col. 1.

An promissio talis doni, vel pecuniæ ob turpem causam cōmissam, vel committendā ab aliquo, sit obligatoria in foro conscientia, post talem causam adimpletā seu subsecutam? ibidem, col. 2.

De promissione conditionali qua aliquis aliquid bonum honestum promittit, sub conditione inhonesta: vt si cupiens coitum alicuius virginis, promittat peregrinationē, aut dationē elemosynæ, si (vt appetit) consequatur, quaritur an sit obligatoria talis promissio, adimpleta conditione? foli. eodem, columna. 4.

An quod accipitur ex promissione ob turpē causam. s. quia interfecit hominem, sit necessariò restituendum? fol. 88. col. 1.

De rebus per transactionem acceptis.

Quæstio. xxix.

AN iniuriam passus, possit transigere (hoc est ab actione iniuriarum cessare) propter aliquod donum sibi datum? vbi distinguitur si faciat hoc ante vel post accusationem. fol. 88. col. 2.

An iniuriam passus teneatur iniuriā acceptā remittere? fol. eod. col. 3.

An iniuriam passus teneatur damnum quod cum iniuria passus est, condonare? fol. eod. col. 4.

An iniuriam passus teneatur cessare ab actione, quam in foro iudicij habet contra iniuriantem? fol. 89. col. 1.

An quod accipitur pro iniuria remittēda, sit necessariò restituendum? fol. eod. col. 2.

De rebus per mercationem acquisitis.

Quæstio. xxx.

AN negotiatio & mercatio sit licita? folio 89. colum. 3.

Qualiter ex parte rei quæ venditur, potest multis modis venditio vitari? vt si sit sacramentum, ordo, beneficium, &c. fol. 90. col. 2.

An sit licitum vendere quædam ornamenta, quæ solent homines ad lasciuiam prouocare: etiam taxillos, instrumēta lusoria, arma offensiuā, &c. fol. eod. col. 3.

An ex parte personæ potest venditio aut negotiatio vitari, vt si sit clericus, &c. fol. eod. col. 3. & 4. Vbi de triplici negotiatione scilicet, Oeconomica, Politica, lucratiua: & quæ istarum clericis possit conuenire.

An clericus possit (si diues sit) illas negotiationes quas per suam personam exercere non potest, per cōsanguineū, aut famulum, aut alium exercere: ita vt sibi lucrū talis negotiationis detur. fol. 91. col. 2.

Qualiter ex parte personæ emētis possit vitari negotiatio, & venditio. fol. 91. col. 3.

Ex parte loci qualiter negotiatio potest vitari, vt si fiat in loco sacro. fol. eod. col. 4.

Quæ & qualis est negotiatio, quæ prohibetur fieri in loco sacro. fol. 92. col. 1.

Ex parte temporis an vitietur negotiatio, si fiat in diebus festiuis, aut dominicis dieb⁹, post vel ante auditionem Missæ. fol. eodē, columna. 2.

Ex parte modi qualiter vitietur negotiatio: vt si misceantur peccata, vt mendacia, periuria, & ex alijs particularibus modis. foli. eodē, columna. 4.

Similiter ex monopolio potest vitari, vt si mercatores aliqui inter se conueniant; de non vendendo istas aut illas merces, infra tale & tantum pretium: aut quod nō emāt merces ultra tale pretium: & sic de alijs similibus monopolijs. folio. 93. col. 1. Vbi alia minuta tanguntur.

An ex parte finis reddatur negotiatio vitiosa: vt si mercator solum intendens lucrum, & nullam vtilitatem reipublicæ, negotietur. fol. eod. col. 3.

De iusto pretio rerum vanalium.

Quæstio. xxxij.

QVAE æqualitas seruanda sit inter rem emptam, & pretium, & quomodo cognoscetur quod est iustum pretiū rei venalis, per tria documenta fatis diffusè exposita. fol. 93. col. 3. & per totum sequens fol.

An pre-

An pretium quod datur pro rebus, quæ per vocem præconis venduntur, en almoneda, modò sit paruum, modò magnum, debeat iustum iudicari in conscientia? fol. 95. col. 2.

Sit am emptor quàm venditor sciant fructuū qui venduntur quantitatem: aut si ambo ignorent æqualiter: aut si emptor ignoret, venditor autem sciat, quia vidit scripturam quæ vulgò dicitur, tazmia, aut per aliã viã: an possit talis emptio & venditio excusari, & pretium sic datum debeat in conscientia iustum iudicari, modò paruum sit modò magnum. fol. eodem, col. 3.

De triplici pretio rerū venalium, scilicet rigido, pio seu infimo, & medio. folio eodem, columna. 4.

De mercatione in qua iustum pretium non datur.

Quæstio. xxxij.

AN quando in emptione & venditione est defraudatio facta, citra vel vltra dimidium iusti pretij, sic defraudas teneatur defraudato restituere? fol. 96. col. 2. & per duo sequentia folia. Vbi sex argumenta ponuntur pro Iuristis, in quibus diuersæ tanguntur difficultates.

Ponuntur & examinatur tres casus, in quibus licet rem pro excessiuo pretio vendere, & talis excessus in pretio receptus, non est necessario restituendus. fol. 98. col. 1.

De validitate aut nullitate venditionis, in qua emptor defraudatur.

Quæstio. xxxiiij.

Distinguunt de dolo, quod scilicet aut dat causam contractui, aut non dat causam contractui: sed dat causam quod emens maius pretium det, quàm daret cessante tali dolo. fol. 99. col. 2.

An contractus sit nullus in conscientia, quando bona fide sit ex parte ementis, vendentis, & mediatoris: quibus omnibus nescientibus, dolus dat causam contractui, modò defraudatio sit vltra vel citra medium iusti pretij, fol. ibidem.

An in foro exteriori iudicabit nullus dictus contractus venditionis, modò dolus proueniat ex parte contrahentis, modò ex parte

fui mediatoris. fol. eodem, col. 3.

Dato quòd si dolus proueniat ex parte mediatoris, & non ex parte principalis contrahentis, in foro conscientie talis contractus est nullus: & defraudatus non tenetur in foro conscientie stare contractui: Quæritur an possit venditor principalis, sine peccato agere contra defraudatum, vt faciat eum inuitum stare contractui, quãdo iam talis venditor certioratus est post dictum contractum, de dolo facto per suum mediatorem? folio eodem, col. 4.

Quando omni dolo secluso ex parte vendentis, emptor se ipsum decipit (modò decipitur inuincibiliter, modò vincibiliter) vt si putat, quod emit, esse lapidem pretiosum, cum tamen sit vitrum: aut certæ infirmitatis curatium, cum tamen non sit: quòd si sciret, non emeret: an talis contractus in conscientia sit nullus? fol. 100. col. 1. per totum.

De venditione rei defectuosæ.

Quæstio. xxxiiij.

AN qui vendit rem defectuosam, teneatur ad aliquam restitutionem? vel teneatur ad aliquid aliud? Et quãdo contractus talis est nullus in conscientia? & quando tenetur? fo. 100. & col. 1. sequenti. Vbi de triplici defectu, scilicet, in substantia, quantitate, qualitate: item de defectu manifesto, de occulto: & de occulto, si vergat in periculum ementis, aut non vergat: & de alijs distinctionibus: & item de venditore sciente rei defectum, aut non sciente.

An qui vendit vinum, quod scit citò esse corruptum, alicui, de quo dubitat an velit illud per magnum tempus seruare, & non manifestat dispositionem in qua vinum est, teneatur restituere damnum alteri illatum ex tali rei conseruatione? fol. 102. col. 3.

An qui vendit vinum lymphatum, aut medicinas non puras, peccet, & teneatur restituere? ibidem.

De eo qui vendit merces pro pretio currenti, sciens alias similes citò superuenturas.

Quæstio. xxxv.

AN possit venditor vendere merces pro pretio nunc currente, si sciat aut probabiliter

liter credat, similes merces breui ad eundem locum peruerturas? fol. 102. col. 3. per totum.

An casu quo venditor solus scit obsidionem ciuitatis (in qua suas merces habet) citò euenturam, aliis omnibus de ciuitate id ignorantibus: & vendit suas merces citò pro pretio tunc currenti ante obsidionis aduentum, peccet? & teneatur ad restituendum? fol. eodem, col. 4.

An sciens monetam currentem (quam copiosissimam habet) citò ex Decreto Principis in valore diminuendam, & ante Decreti promulgationem aliis hoc ignoratibus, dictam monetam tradit vel per viam mutui, vel cambij, vel per mutationis, vel emptionis & peccet? & teneatur restituere aliquid? ibidem, & col. 4.

De eo qui vendit triticum carius quàm sit per Pragmaticam ordinatum.

Quæstio. xxxvj.

AN ad Principem & gubernatorem reipublice spectet, iustum pretium rebus venalibus imponere? fol. 103. col. 4.

Determinatur, an qui vendit triticum carius, quàm per Pragmaticam est ordinatum, peccet? & ad restitutionem teneatur? & soluuntur multa argumenta, posita contra determinationem. fol. eodem, col. 3. per totum, & folio sequenti.

An dicta lex & Pragmatica obliget in foro conscientie, & quare? cum poenalis videatur esse. fol. 105. col. 2.

An si qui dictam Pragmaticam violauit, luat poenam legis, in qua per sententiam iudicis est condemnatus, maneat ad aliam restitutionem obligatus? eodem fol. col. 3.

An pretextu donationis admixte factæ à mercantibus triticum per pretium excedens pragmaticam excusentur in conscientia à restitutione sic vendentes? & violantes Pragmaticam. ibidem, col. 4.

An cum clerici non sint subditi legibus laicorum, excusentur in conscientia vendentes triticum, pro pretio excedenti pragmaticæ pretium. ibidem.

An si in diuersis partibus Regni, diuersæ current Pragmaticæ, vt quod Toleti faneca valeat 5. & Burgis valeat 8. possit existens Toleti, vendere pro 8. hac lege quòd ipse venditor deferet suum triticum in Burgensem ciuita

tem vbi valet. 8. suis propriis expensis, & ibidem tradet emptori. fol. 106. col. 1.

An Princeps & reipublicæ gubernator possit condere legem, nè quis tempore Augusti quando pro vili pretio venditur triticum, emat vltra quàm sibi, & suæ familie sit necessarium. eodem fol. col. 2.

An qui mense Augusto quando vili venditur triticum, magnam emit tritici quantitatem vt postea in Aprili vel mense Maio quando carius valet, vendat, & ditetur, peccet, & ad restitutionem teneatur? Et si sic, quantum restituere debeat, & cui. fol. eo. col. 2.

De his qui res alienas vendunt.

Quæstio. xxxvij.

AN vendere rem alienam inuito domino aut nesciente possit licite fieri? fol. 106. & folio sequenti per totum, vbi explicatur natura contractus venditionis, & quid operatur dicta venditio rei alienæ, an scilicet transferat dominium in illum cui venditur.

An dicta venditio rei alienæ teneat in foro conscientie. Et modò teneat, modò non, ad quid obligatus manet, qui sic rem alienam vendidit. fol. eodem, col. 3.

De venditione ad terminum & de causis pretium augendi.

Quæstio. xxxviij.

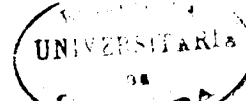
AN sit licita venditio ad terminum, pro maiori pretio, quàm sit pretium comuniter currente, in promptu solutum? proponitur hæc. q. fol. 109. col. 1.

Recitantur sex causæ, propter quas sic vendentes prætendunt se in conscientia excusare, & tutos esse. fol. ibidem.

Prima causa est, quia pretium comuniter currente in promptu solutum, sæpissimè est tenuè, pro quo si venditor suas merces daret non solum non lucraretur, sed potius pateretur damnum, attentis laboribus & expensis factis. At videtur iniustum, quod seruiens reipublicæ, habendo merces & vendendo, suis expensis debeat facere. Disputatur ista causa, an sufficiens sit pro illorum excusatione? fol. eodem, col. 1. & 2.

Secunda causa ascendendi in pretio, quæ est

b ratione

ratione interesse lucri cessantis, disputatur. fol. eodem. col. 3.

Tertia causa quæ est periculū cui capitale exponitur, vt quia forsan morietur, aut fugiet emptor, & etiā suus fideiussor, disputatur. fol. eo. col. 4. & per folium sequens.

An si veditori est nimium graue & molestum merce sua priuari, & ad instantiam emptorum ad terminum vendit, & est sibi verisimile quod suum capitale exponitur periculo, possit in pretio ascendere, dato quod præcedens quæstio terminetur negatiuè. fo. no. col. 3. & 4.

Quarta causa quæ est conditio emptoris vt quod litigiosus est, qui sine lite non solet soluere, & ita probabiliter illi vendens, timet expensas faciendas in rehabendo suum capitale, disputatur. foli. iii. colum. 2. per totum foli. & sequens.

Quinta causa ascendendi in pretio est ratione dubitationis valoris mercis venditæ, quem probabiliter est habitura tempore solutionis pretij. Vt si Socrates in Ianuario vendit tritici mensuram valentem quinq;, recepturus pecuniam in mēse Maii, in quo est verisimile quod valebit vtra quinq;, poterit p maiori pretio quàm quinq; vèdere, si sit dubium quod tēpore solutionis valebit vltra quinq;. Et tractatur hæc causa & quæstio, etiam si venditor non erat illam rem seruaturus vsq; ad Maiū, sed illicò distracturus. fol. 12. col. 2. & per duo sequentia folia.

Exponitur ad istud propositū, cap. Nauiganti. & cap. In ciuitate. satis diffusè: & reiiicitur intelligentia Caietani, & Conradi, loco citato, & signanter fol. 13. per totum.

Resoluitur contractus cap. Nauiganti, quādo vendēs triticum in Ianuario pro pretio qd' probabiliter curret tempore Maii (ad quod tempus seruaturus erat triticum, & tunc venditurus) in duos contractus. s. venditionem, & alium innominatum. fol. eod. col. 3.

Ponitur casus alterius capit. f. In ciuitate, in quo mercis traditio expectatur, & pretium anticipatur. Et declaratur dicti casus iustitia. fol. eodem. col. 4.

Exponitur iterum cum argumentis & obiectio nibus intētio cap. Nauiganti. circa hoc, an pro maiori pretio, quàm nunc currat, possim vendere triticum si seruaturus eram illud & venditurus pro mēse Maii, satis diffusè. fol. eod. col. 4. & per totum fol.

An si tempore Ianuarij mēsurā tritici valet. x. poterit venditor vendere non pro. x. nec ta

xando pretium, sed indeterminatè pro pretio cursuro die solutionis? exēpli gratia prima die mensis Maii, ad quod tempus seruaturus, & in quo venditurus erat suum triticum. Et si dicta die valet. 15. an potuit licitè 15. suscipere? fol. eodem. col. 4.

An si secūdum iudicium omnium speratur in hoc anno magna olei abundantia: & iudicatur ab omnibus quod non valebit metretā olei colligendi, vltra quatuor argenteos in toto sequenti anno, imò quod minus quā quatuor: Et conuenio cum Petro vt hodie vendat mihi totum oleum, quod ex suis possessionibus colliget, quatuor argenteos nunc dādo pro qualibet metretā, an si postea præter omnium spem, tempore quo oleū mihi dandum est, valet. x. argēteos, potero licitè recipere dictum oleum pro dicto pretio quatuor argenteorum, sine obligatione ad aliquid restituendum? fol. 14. col. 2. Et sequenti fol. vbi alij similes casus de vitalicio, & de iactu retis in mare, tractantur.

Sexta causa cariū vendēdi ad terminū quàm ad statim quod est (sed in aliquos) quia merx ad terminū vedita, plus valet quā ad statim, discutit, & reiiicitur, tanquā vana. fo. 15. per totū.

Epilogatur, quādo, & quomodo crit iusta emptio, & venditio, modò statim soluatur pretium aut detur merx, modò differatur mercis traditio, aut pretij solutio. fol. 16. col. 2.

An sit iustus contractus, cum duo inter se conueniūt, vt vnus alteri hodie mutuet triticū, & quod in eadem mēsurā alter reddet tantum triticum, in certo & signato tempore: Cum distinctione respondetur. fol. eodem. col. 3. per totum fol. Vbi tractatur si triticum nouum reddatur, si vinum pro vino, pecunia pro pecunia, sic de cæteris, cum pacto quod idē in specie, numero, pondere, mēsurā, postea reddatur.

An sit iustus contractus quo Petrus mutuat Ioanni ducatum nunc valentem. x. hac lege vt postea reddatur sibi ducatus, etiā si principis autoritate tempore solutionis ducatus valeat. 12. fol. 17. col. 2.

An mercatores lanarum, qui tempore Natiuitatis lanas prouenturas ex tonsura faciēda mense Iunij emunt, pro pretio diminuto, puta vno Regali, cum certum sit quod tempore tonsuræ. s. in Iunio, valebit quælibet lana vel vellus Regale cum dimidio: addentes etiam in contractu quod si lanæ præfatæ, aut oues tempore solutionis defecerint, reddentur alio anno, sint tuti in conscientia: & liberi à restitutione?

De vsura an sit, vel vn- **A**
quàm fuerit licita.

An vsura sit prohibita iure naturæ, & diuino veteri & nouo: Et iure Humano Canonico & Ciuili? folio. 13. colū. 1. & per sequentia folia.

An vsura sit de se mala & habeat malitiam ex obiecto, an ex circumstantiis? fol. 15.

Quod prohibitio vsuræ sit morale, & non ceremoniale, & de diuersitate quantum ad celsationem ceremonialiū, & legalium, & moralium, veteris legis per aduentū nouæ. fol. eodem. col. 3.

An Iudæis in Veteri lege fuerit concessa vsura cum alienigenis, vel tantum permessa? Et an illa vsura quam Iudæi cum Gētibus exercebant fuerit vera vsurā, vel tantum similitudinaria? fol. eodem. col. 4. & fol. sequenti.

An liceat Christianis vexare vsuris (saltē similitudinariis) Iudæos, Sarracenos, & eos quos autoritate Principis armis debellare licet? fol. 16. colum. 2.

An mutuator particularis homo, possit accipere fructus pignoris feudalis, quoad usq; capitale reddatur, non computādo eos in sortem? Et an dato quod homini particulari hoc non liceat, liceat ecclesiæ, vt glossa videtur sentire in capitulo, conqueſtus. de vsuris. folio. eodem. colum. 3.

An gener possit licitè percipere & consumere fructus possessionis per socerum suum sibi impignorata, quousq; dotem pmissam illi soluatur: & quod non computet in sortem dictos fructus gener tempore solutionis dotis. Et communiter Iuristę tenent partem affirmatiuam in cap. Salubriter. de vsuris. dū modò seruentur quatuor conditiones. Qui cum suis conditionibus reiiiciuntur, & ponitur opinio communis Theologorum, & postea alia particularis responsio, relicta: comuni. fol. 17. per totum.

In præcedenti casu tangitur per Doctorem quod ibi est donatio præsumpta foci in ordine ad generum. Ideo tractatur quomodo ibi possit esse talis donatio præsumpta, & quot modis potest cōtingere præfatus casus. folio eodem; columna. 4. & per totum sequens folium.

In quibus casibus licet mutuant vltra sortem recipere.

stitutione? fol. eodem. col. 2. & 4.

An licitè & iustè faciant dicti mercatores eadem lanas pro Regali emptas; statim post emptionem vendendo aliis mercatoribus pro Regali cum dimidio: quas secundi mercatores tēpore Iunij sunt recepturi? ibidem. colum. 4.

An iustus sit contractus, quo Ioannes dat Petro. 90. ducatos statim, pro debito centum ducatorum quos Paulus debet ipsi Petro, soluendos ipsi in fine vnus anni? fol. ibidē. & per duo sequentia folia.

De rebus per vsuram acquisitis.

Q V I D vsura, & quia in eius definitione includitur mutuū, & lucrū, quid mutuū: & quod est duplex. s. formale & interpretratiuum. Quid nomine lucri intelligendum est? an omne commodum temporale, an beneuolentia, amicitia, spiritualia, salus corporalis, sic de cæteris? fol. 20. per totū & folio sequenti.

Lucrum duplex formale & virtuale. f. eodem. columna. 3.

An si mutuo meo debitori centum, hac lege vt vltra capitale soluatur decem, quæ aliās mutuatarius mihi debebat, sit contractus vsurarius? vel saltem peccaminosus? ibidem.

Supposito (vt est probabile) quod ex testamento minus solenni (in quo constat nullam interuenisse fraudem) teneatur hæres ad solutionem legatorum, quæ facta sunt per testamentum. Queritur an si talis legatarius mutuatur Ioanni heredi centum, hac lege vt Ioannes hæres soluatur illi simul cum capitali legatum: & Ioannes acceptat & ita soluatur, sit vsurarius, aut illicitus contractus? folio eodem. col. 4.

An si infirmus mutuatur Petro medico centum hac lege vt illum à sua infirmitate curet, cū alium medicū qui velit, aut possit illum curare, non inueniat, sit vsurarius contractus? fol. ibidem.

An tunc in mutuo dicatur lucrum principaliter intendi, quādo mutuatō aliter non fieret, nisi lucrum speraretur? fo. 21. ferè per totum, & fol. sequenti. Vbi de illo qui sine hoc quod deducat in pactum exterius, mutuatur, & sperat aliquid vltra sortem: & multa alia tanguntur. Vbi etiam de causa impulsiva & finali, & quo differat, satis diffusè tractatur, & hoc supra. fo. 76. col. 1.

AN liceat ab illo cui mutuo centum, accipere cum capitali decem, quæ aliâs meæ erant, aut mihi debita, aut de iure meo facta? fol. 129. colum. 1.

An ratione interesse mutuantis. s. damni emergentis, licitum sit ipsi mutuantis aliquid ultra capitale accipere à mutuuario? foli. eodem. colum. 3.

An ratione interesse lucri cessantis, liceat mutuantis aliquid ultra sortem accipere? folio eodem, columna. 4. cum quatuor foliis sequentibus.

An qui vult antecedens bonæ consequentiæ, necessariò debeat velle consequens? Et qui vult causam, necessariò debeat velle effectû? fol. 130. col. 2. 3.

Examinantur octo conditiones, quas Conradus ponit requiri, ad hoc quod mutuas possit aliquid recipere ultra sortem ratione interesse quod patitur, ex hoc quod mutat. folio 127. colum. 2. & per duo sequentia folia: & ponitur resolutio Doctoris circa dictas conditiones. fol. 131. col. 2.

De duplici interesse propinquo & remoto. ibidem. colum. 4.

An ratione donationis factæ ex parte mutuuariorum, possit mutuator aliquid ultra sortem recipere? Et quot conditiones requiruntur, ad hoc quod virtute talis donationis licitè sic donatum, recipiatur. Et examinantur istæ requisitæ conditiones. fol. eodem. col. 4. & fol. sequenti.

In sequenti casu passim à Principibus exercitato, quid dicendum? Rex aut alius dominus, suis militibus aliisque; seruitoribus est obligatus, soluere certum stipendium in termino signato, non habet unde soluat, adiit mercatores, & alios diuites, cum quibus cõuenit, ut præfati mercatores & diuites soluant dictis militibus summam debitam in termino statuto: & promittit præfatus Rex mercatoribus, quod ultra capitale. s. centum, aliquam certam summam prout sibi placet dabit liberè, & sponte, scilicet, decem: & Rex addit in sua scheda, se ex nunc, pro tunc gratis & liberaliter facere donationem præfati incrementi? An, inquam, tuti sint præfati mercatores in conscientia, recipièdo dictum incrementum? fol. 133. colum. 3. 4. & in sequente folio.

An poena quæ ponitur à mutuantis ipsi mutuuario, quod si mutatam pecuniam non soluerit in termino præfixo, soluat decem, ultra capitale, licitè ponatur. Et quæ conditio

nes requiruntur, ut dicta poena licitè imponatur, & ut postea exigatur? fol. 134. col. 1. & 3. & folio sequenti.

Triplex poena, scilicet, legalis, iudicialis, conventionalis. Et quo differat. & quæ illarum potest mutuuario imponi. fol. 135. col. 4.

Differentia inter præfatum poenam, & interesse. fol. 136. colum. 3.

De usura restituenda.

AN omnis usura vera inducat obligationem ad restituendum? fol. 136. col. 3.

Aliud est mutationem esse usurariam, aliud lucrum esse usurarium. Et stat alterum esse sine altero. fol. 137. col. 1.

Usura duplex, pactionalis, & metalis. ibidem. An si Petrus mutat Ioanni centum, hac lege quod Ioannes teneatur remutuare Petro alia centum, vel hac lege ut ex sua officina medicinas in posterum emat, vel ad suum molendinum deferat triticum suum, sit usurarius contractus. fol. eodem. col. 4.

An mutuare centum, & recipere ultra capitale decem, pro hoc quod mutuator suscipit in se periculum capitalis, sit usurarium? ibidem.

An mutuare cum pacto, quod mutuarius conferat mutuantis aliquod officium vel beneficium, sit usurarium? ibidem. & fol. sequenti.

An fideiussor possit aliquid exigere & recipere pro eo quod fideiubet. Nam ibi videtur includi mutuum, per hoc quod soluere pro debitore est quodammodo mutuare debitori. fol. 138. colum. 1.

Dato quod mutuare cum pacto de ineundo alium contractum sit usurarium, quæritur an sic acquisita sint restituenda, & cui, & quomodo? Et an qui ex hoc quod mutuaui, ex pacto acquisiuit beneficium, vel officium, teneatur resignare & reponere in potestatem superioris Prælati, aut Principis, qui contulit? & c. fol. eodem. col. 2. & 3.

An mutuare colono, cum pacto quod terras mutuat colat, soluendo illi debitum stipendium pro suo labore sit usurarium? fol. 139. col. 1.

An usura mentalis cum opere subsequuto inducat obligationem ad restituendum, sicut pactionalis inducit? fol. eodem. col. 2. per totum & per sequens fol.

Quare si usura mentalis inducit obligationem ad restitutionem, non inducat etiam simonia metalis? vel an eadem de vtrâque sit ratio. folio. 140. col. 1. & 2.

An usurarius acquirat dominium usurarum? folio

folio eodem. columna. 3. & per duo sequentia folia.

An usurarius sine cõsensu vero vel presunto mutuuariorum possit in aliquibus casibus res usurarie acquisitas distrahere: donando, vendendo, permutando & c. modo aliâs maneat potens ad soluendum acquisita usurarie, modo non. fol. 142. col. 2. & fol. sequenti.

An aliquis possit de manu usurarij aliquid cum bona conscientia recipere per modum donationis, emptionis & c. fol. eo. col. 4.

An seruitores ipsius usurarij, barbitores, suorum filiorum præceptores, & alij huiusmodi possint ab usurario recipere mercedem suo obsequio dignam, quando eam recipièdo manet usurarius impotens ad restituendum acquisita per usuram. Similiter quæritur de aliis creditoribus usurarij, ex contractu, vel ex delicto & c. fol. ibidem.

Cui periculo se exponant, qui cum usurariis (quos sciunt debitis grauatos) contrahunt mutuando illis, aut vendendo, solutionem pretij expectando & c. fol. 143. col. 2.

An sicut usurarius tenetur restituere lucrum usurarium, teneatur etiam restituere secundum lucrum, quod acquisierit cum pecunia usuraria? fol. eo. col. 3. & per sequens fol.

An idem sit aliquem stimulo conscientie agitari, & per iudicium conscientie ad aliquid obligari? fol. 144. col. 1.

An obligatio restituendi usuras solis usurariis conueniat, an etiam hæredibus? Et supposito quod sint duo hæredes, & vnus illorum fiat pauper, & impotens ad soluendum, an alter qui manet potens teneatur restituere in solidum totum acquisitum usurarie? an tantum secundum portionem hæreditatis? folio eodem. colum. 3.

An cooperantes cum usurariis ad exactionem, retentionem, aut non restitutionem usurarium, teneantur ad restitutionem, sicut usurarij, ultra hoc quod peccent? fol. 145. col. 1.

An iudices aut domini, qui in terris suis verbo, opere, aut alio modo, iuuant usurarios in receptionem usurarum, compellentes mutuuariorum, ut usuras soluant, teneantur restituere, & quantum? Et similiter an qui permittunt usurarios exercere usuras, in populis & terris sibi subditis, etiâ si nullum eis præstent fauorem aut auxilium? ibidem.

An tabellio, qui scripturam usurarij contractus facit, si nil aliud facit, quam factum prout fit scribere, peccet? & ad restitutionem

teneatur? folio eodem. columna. 2.

De cambiis & lucro per eadem acquisito.

QUOD cambium, quo differat à venditione, & à mutatione? fo. 145. col. 3.

Cambium duplex. s. purum, & impurum seu mixtum. ibidem. col. 4.

Omnia genera cambiorum reducuntur ad tria; secundum tres diuersitates. s. numismatum, temporis, loci. ibidem. col. 4.

An cambium secundum se sit contractus licitus & reipublice utilis? fol. 146. col. 1.

Ex parte circumstantiarum personarum, loci, temporis, modi, finis, ex parte etiam immoderati lucri, quod campfor à campsuariis recipit, potest vitari cambiendi contractus. fol. eo. columna. 2.

Duæ causæ sunt, propter quas campfor potest lucrum recipere: ponuntur & explicantur. fol. eodem. col. 3.

De cambio in quo sola temporis diuersitas interuenit.

AN ex cambio multum in Hispania visitato, in quo sola temporis diuersitas interuenit, quod proprius mutuum, quæ cambium habet dici, sit licitum lucrum quærere, & accipere? fol. 146. col. 4. & fol. sequenti: vbi contra plurimum sententiam defenduntur sic cambientes.

De pecunia an vendi possit.

AN campfores possint lucrari ratione qualitatis numismatum: Vt quia dant pecuniam auream, pro argentea? fol. 148. col. 1. per totum fol. & sequens.

De duplici valore pecunie, legali. s. & non legali, sed ex parte plurimum aliarum utilitatum, quæ ab vna pecunia prouenire possunt, & non ab alia. ibidem.

De causis ob quas solent campfores lucrum augere.

AN istæ quatuor causæ sufficietes sint ipsis campforibus ad augendum, vel minuendum lucrum in cambiando. scilicet cambire ad distantiore vel non ita distantem locum. Dare in câbio maiorem, vel minorem quantitatem pecuniæ. Per maius tempus, aut minus solutionem pecuniæ campfæ expectare. Abundantia aut penuria pecuniæ, in tali loco, in tali tempore. folio. 149. col. 2. per totum fol. & sequens.

An paucitas aut pluralitas campforum aut campsuariorum sufficiat ad augendum aut minuendum lucrum? fol. 150. col. 2. & 3.

An sequens cambium sit licitum? Campfor dat Petro mille ducatos Toleti, quos Petrus habet soluere Valentia, & hac lege dat, vt pro cambio soluatur Petrus. xxx. ducatos intra duos menses cum capitali. Si tamen Petrus petit q̄ tempus solutionis dupletur. scilicet ad quatuor menses, campfor duplat etiam lucrum ad. lx. ducatos, vel saltem auget. fol. eodem. colum. 3.

De quibusdam cambiis in particulari.

DE cambio reali sine literis quod solet dici minutum, scilicet, dat campfor Petro (qui pecuniis paruis indiget) paruas pecunias puta argenteos, pro pecuniis grossis, scilicet, ducatis, quos Petrus dat campfori, & pro tali permutatione seu câbio recipit campfor certum lucrum. Aut econtrario, si campfor dat grossas pecunias pro paruis, & minoribus. fol. eodem. col. 4.

De cambio reali per literas, in quo campfor prius dat pecuniam, solutionem expectas: exempli gratia, campfor dat Petro centum ducatos Toleti, solutionem Romæ recepturus ad terminum designatum, pro quo ali-quod lucrum campfor recipit. ibidem.

De cambio, alio reali per literas, in quo campfor recipit prius pecunias à Petro câpsuario: exempli gratia, campfor Toleti recipit à Petro mille ducatos, quos (demptis quinquaginta pro cambio) facit per suam schedulam dari à suo factore ipsi Petro Romæ, Petrus nanque Romæ dicta pecunia eget pro suis negotiis. fol. 151. col. 2.

Sequens contractus an sit licitus, qui communiter est in vsu mercatoribus. Petrus mercator Toleti existens, tenetur soluere mille ducatos in Flâdria, propter merces inde allatas,

quærit alterum mercatorem, cui Toleti illos mille ducatos ad cambium tradat: adest secundus mercator, qui illos ad cambium recipit, illos pro Petro Romæ soluturus, & vltra capitale dat Petro certum lucrum. fol. eodem. colum. 3.

De cambio quod siccum dici solet, exempli gratia campfor dat Petro Compluti mille ducatos, hac lege, vt totidē Flandria soluatur, vbi certum est ducatos plus valere, quam Compluti. fol. eodem. col. 3.

Quid sentendum in casu sequenti: Campfor dat Petro Methynnæ tempore nundinarū centum ducatos, hac lege vt in fine mensis soluatur, quantum intra decem dies valuerint centum ducati. Et sit ita q̄ in illis nundinis quotidie variatur valor ducati, aliquando valet. 375. vt valet etiam tempore cōtractus: aliquando valet. 370. aliquando. 380. attamen vt in plurimum valet plus quā. 375. folio eodem. col. 4.

An diuites qui pecunias suas per emptiones & venditiones licitas acquisierunt, possint (vt multoties fit) cambiando lucrum ali-quod accipere, ibidem.

De casu simili Monti pietatis.

CASVS similis Monti pietatis consistit principaliter in hoc, q̄ quedam magna summa pecuniæ posita & deposita est, pro succurrendo pauperibus, in mutuando eis certam portionem dictæ pecuniæ. Et vt non pereat præfata summa pecuniæ, deputantur officiales, qui curam illius habeant: & possint distribuere pauperibus: & ab illis mutuatum recipere. Et imponitur pauperibus q̄ pro sustentatione & salario dictorum officialium, pauperes soluatur vltra capitale aliquid. An sit in tali casu vsura? folio. 152. colum. 1. & per tria folia sequentia: vbi casus diffusè ponitur, & recitatur resolutio Caietani, quam habet in suis Opusculis tomo. 2. per. 15. capit. & impugnantur aliqua sua dicta: & ponitur Bulla Concilij Lateranensis sub Leone, approbans huiusmodi montem & similes. folio. 152. colum. 1. & per duo folia sequentia.

De censibus quo ad eorum institutionem.

Quid

QUID census sit, quo differat ab emphyteusi, q̄ census dupliciter capitur, materialiter, & formaliter. fol. 154. colum. 3.

An census institui possit in re fructifera, & nõ fructifera: in re vsu consumptibili, vel non consumptibili: in rebus mobilibus, an immobilibus. fol. 155. col. 1.

Census potest tripliciter institui. scilicet ex voluntate superioris, ex voluntate Censualiste, ex voluntate ipsius qui censum soluit. ibidem colum. 3.

An census possit institui supra personam hominis, qui dicatur census personalis, sicut alius supra possessionem institutus dicitur realis. fol. ibidem.

De censibus quo ad eorum emptionem & venditionem & primò de perpetuo.

DVPLEX census, purus, & impurus: Purus quidam perpetuus, quidam temporalis. Temporalis quidam determinata temporalitate, quidam temporalis indeterminata temporalitate, seu vitalicius: quod idem est, quidam pecuniarius, quidam fructuarius. fol. 156. col. 4.

An cēsus tam fructuarius, quàm pecuniarius: tam perpetuus, quàm temporalis, sit venalis secundum se. fol. 156. per totum, & per sequens fol.

De censu temporali, determinata temporalitate.

AN census temporalis determinata temporalitate, sit vendibilis? & quod est eius iustum pretium, an debeat esse tantum quàm in dicto determinato tempore erat percipiendum? vel sufficiat minus ad iustè emendum? exempli gratia, est vnus census percipiendi decem ducatos singulis annis, ex decem annis immediate sequētibz, quæritur an pretium iustum ad emendum dictum cēsum, debeat esse totum percipiendum per decem annos. scilicet ducati? An liceat, pro minori emere, puta pro nonaginta. fol. 158. col. 3. & per duo sequentia fol.

De censu temporali indeterminata temporalitate, hoc est de vitalicio.

AN census vitalicius licitè possit institui, & vendi pro iusto pretio, tam pro vita ementis, quàm vendentis, quàm alicuius alterius, seruatis circumstantiis. fol. 160. col. 3. & 4. & fol. sequenti.

Qualiter potest iustum pretium taxari pro censu vitalicio? ponuntur diuersi modi. fol. 161. col. 2. 3.

De censu redimibili.

AN primum pactum (inter quatuor pacta quæ in censu redimibili solent apponi) licitè ponatur? & est pactum redemptionis, scilicet q̄ vendatur census perpetuus hac lege, quòd quoties vëditor reddiderit emptori pretiū acceptum, extinguatur census, & maneat bona debitoris à censu illo libera. fol. 162. col. 3. & per totum sequens fol.

Dupliciter pactum redemptionis in fauorem venditoris potest apponi. scilicet cū temporis determinatione, vt q̄ vëditor possit intra duos annos aut tres redimere: q̄ si non fecerit, maneat irredimibilis. Aut q̄ intra duos annos non possit redimere, post verò sic sic de aliis modis determinando tempus. Aut sine temporis determinatione, vt q̄ semper quod voluerit redimere, redimat. fol. 163. col. 2. & 3.

An si facultas redimendi censum existat in potestate venditoris, teneatur emptor tempore redemptionis computare in sortem fructus medij temporis. fol. eo. col. 4.

An quoties emptio cēsus ob aliquam causam est inualida & nulla, teneatur emptor cēsus fructus iam perceptos, in sortem computare. An licitè possit eos retinere. fol. ibidem.

An ad iustificationem contractus census redimibilis, sit necessarium q̄ pretium tempore redemptionis, sit æquale pretio prius dato tempore emptionis. An licitum sit pacisci de alio pretio. scilicet maiori quàm fuit pretium emptionis. Aut saltem licitum sit pacisci q̄ tempore redemptionis dabitur pretium, quod tunc res ipsa valuerit? nã stat q̄ valeat plus tempore redemptionis quàm valebat tempore prioris emptionis. fol. 164. col. 2. per totum fol. & per sequens.

An in emptione census cum pacto redemptionis appposito per venditorem, licitum sit in pretio descendere. scilicet dando minus quàm daretur, si census esset irredimibilis. fol. 165. col. 4. per totum, & per duo sequentia folia.

Quantum sit descendendum in pretio ratione pacti

pa^{cti} de redimendo. fol. 167. col. 1.
Si Petrus pro decem emit cēsum valētem quindecim, & per multos annos percepit pensionem, nunquid tenebitur fructus perceptos restituere in partem? an satisfaciet si diminutum pretium per eum olim datum, ad æqualitatem reducat. fol. eodem. col. 2.
An si census fructuarius soluendi singulis annis certas mēsuras tritici, fuit tempore præterito emptus pro iusto pretio, quod tamen in rei veritate fuit pretium nimium paruū: quia faneca tritici tempore contractus valebat vnum regale, & successu temporis ascendit, ita q̄ faneca valet hodie vnum ducatum: poterit Censualista tutus in conscientia modo omnes illas mēsuras tritici percipere. fol. eodem. col. 4.
An Pragmatica regia (qua statutum est, q̄ qui census fructuarios redimibiles habebāt, nō ampliūs exigēt pensionem fructuariam, sed eam in pecuniam commutarent, ita vt pro. 14. perciperent tantum vnum, quolibet anno) impediāt, quo minūs census pecuniarius redimibilis pro minori pretio possit emi. f. quod pro duodecim, aut pro vndecim, possit vnū percipi quolibet anno. fol. 168. col. 1.
De pacto reuenditionis appposito in fauorem emptoris, an. f. tale pactū possit licitè apponi? Et an fructus medij temporis sint computandi in pretio, tempore redemptionis. fol. eodem. col. 2.
An appposito dicto pacto sit idem pretium seruandum, quod seruari debuisset si non apponeretur. Et quod erit iustum pretium tali pacto appposito. fol. eodem. col. 3.
Ponitur magna differentia si pactum apponatur in fauorem emptoris aut venditoris. fol. 169. col. 2.

An licitus sit contractus quo (ceteris paribus) census seu fundus emitur, appposito vtrinque pacto redemptionis. f. quod emptor habeat facultatem ad rescindendum contractum, quando vellit, similiter & venditor eandem habeat facultatem. fo. eodem. col. 3.
An secundum pactum cum quo census redimibilis emitur. f. quod venditor obligatur possessiones (in quibus census est institutus) bene cultas, & reparatas tenere: & quod non possit eas sine cōsensu Censualistæ vendere & q̄ de venditis ex consensu Censualistæ teneatur eidem decimam soluere, possit licitè apponi. fo. 170. col. 1.
An tertium pactum consuetum apponi in cēsu redimibili. f. de pœna commissi, q̄ si censuarius per duos annos pensionem non soluerit ipsi Censualistæ, eo ipso integrum dominium prædictarum possessionum trāsferatur in ipsum Censualistam, licitè possit apponi. fol. eodem. col. 3. per totum fol.
An quartum pactum quo emptor census venditorem obligat, vt pensionem quolibet anno soluat (non obstante quocunq; casu fortuito, etiam si res in qua census est instituta omninò pereat) possit licitè apponi. fo. 171. col. 2. per totum fol.
An clausula quæ in contractibus huiusmodi solet apponi. f. quod Censualistæ soluetur dictus census quocunq; casu fortuito accidentis, se extendat ad hoc, q̄ esto res in qua fundatus est census pereat omninò: An solum hoc q̄ si talis res definat fructificare. &c. fol. eodem. col. 4.

FINIS TABVLAE.

N V N C si quando meis venisti sedula curis
 Solatrix luctus, nunc Elegia veni.
 Ille Methymnæ clarissima gloria gentis
 Occidit, & somno iam grauiore cubat.
 Iusti sacra domus moeret, doctumq; Lycæum
 Compluti moeret, sancta Minerva dolet.
 Certatim plangunt, dolor hic emanat ad omnes,
 Irreparabiliter quod sua signa cadunt.
 Mors o dura nimis! nimium crudelia fata!
 Et tantum magnis inuidiosa viris!
 Quæ caput attollunt, vix hæc permittitis vltra
 Surgere: sed seua carpit illa manu.
 Occidit ignauus, pariter solertia magni,
 Atque vtrunque simul puluis & vmbra tegit.
 Quid vigilare iuuat? Quid famam extendere factis?
 Vnica nox cunctis imminet, vna quies.
 Deseris heu mæstos tu nos Methymna! magistrum
 Quò rapitis Parca? Quem petit ille locum?
 Digna suis meritis recipit nunc præmia, Verbum
 In speculo cernit, numina clara videt.
 Quàm tibi diuersis fulgent nunc illa figuris!
 Vt responsa voles nunc meliora dare.
 Summe Deum rector veniam concede magistrò
 Ad nostros redeat, vel semel ille chorus.
 Erudiat rursus, præscit quod summa potestas
 Non præscisse tamen, quo queat esse modo:
 Numinis vnus quæ sit distinctio trina,
 Vt diuisa manens esse feratur idem.
 Ista tamen non sanus ego quid mente reuoluo?
 Inconcessa rogas, improbe siste furor.
 Ad nos non redeunt mortis quos vincula coercent:
 Cerberus hos terret, duraque fata negant.
 En liber, en prodit, quo sospite nempè Methymnæ
 Pars melior viuit, qua cupit ille magis.
 Huc properent omnes cruciat quos vita peracta,
 Quos sCHEDULE vexant, quosque tributa ligant:
 Quos turpis quæstus, quos sordida tēchna perurit
 Fraudata mercis, quosue retenta Ceres.
 Respondet cunctis, habet hic oracula, doctus
 Quæ legat, indoctis hic quoque fructus inest.
 Præsulis ecce gerit numen, qui maximus orbi
 Præsidet Hispano: Linide cede procul.

AMBROSII A MORALES
CORDVBENSIS, DE OBITU
ERVEDITISSIMI VIRI DOCTORIS IOANNIS
 à Medina præceptoris sui, Epicedion.

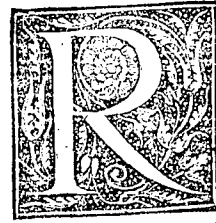
Eiusdem Epitaphium.

Complutense decus iacet hîc, attende viator,
 Ter tumulum lustra, ter pia thura crema.
 Hoc moriente filet vox, qua non clarior vnquam
 Compluti fulsit, nec fuit vlla prior.
 Induit en nostrum velamina pulla Lycæum:
 Et dixit, Cedrus nunc mea magna ruit.
 Henarus ipse pater placidis qui voluitur vndis,
 Turbidus infanos iactat ad astra fonos.
 Sed cessent gemitus, cessent suspiria, luctus,
 Nunc fruitur cœlo, nunc viget ille magis.

I quando aut lachrymis miserorum, aut dura querelis
 Fata piis: iustisue queant si corda sororum,
 Humanæ quæ pensa trahunt, quæ stamina vitæ,
 Fletibus, & meritis valeant mollescere dictis:

Si gemitu, aut vllis precibus Libitina moueri
 Immotasue sciat mortis suspendere leges:
 Nunc saltem flecti gemitu crudelia fata
 Debuerant, stabilesq; obitus nunc rumpere vices,
 Cùm tibi postremos ætas iam clauderet annos,
 Atque senescenti instarent cùm debita fata.
 O decus, ô sæcli lux, ô præclare Medina,
 Heu vaperis! seraq; licet nunc morte quiescas,
 Sera tuis nulla est vnquam tua contigit ætas.
 Heu studia heu paribus tecum consumpta ruinis
 Mæsta iacent! pariter studiorum & concidit ægra
 Spes, quondam simili nunquam viduata marito!
 Non simili posthac vnquam socianda marito!
 Si fidibus, musicisq; modis in luminis auras
 Eurydice reuocata venit: furisq; nouerca
 Iam Phlegetontæas æternum missus ad vndas
 Post referens potuit bis actæ nomina vitæ
 Virbius hæc iterum mortalia visere regna:
 Cur tua non saltem licuit vt vita redempta
 Morte foret, possesq; alieno viuere letho?
 Fratibus aut quæ Lædæis permissa potestas,
 Non datur alternis te viuere posse diebus?
 Nostra tibi quales animos tunc schola tulisset!
 O quos tunc iuuenes, deuotaq; pectora cerno,
 Certatim illustri cupiant quæ occumbere morte!
 Nec rediuiua velint partiri tempora tecum!
 Viraque deposcant viuas sed luce superstes,
 Interrupta vllò nec tempore vita fatiscat.
 Vtilitas tanti, sunt publica commoda tanti.
 At tibi tunc, venerande pater, dum sydera calcas,
 Et non insuetum limen transcendis olympi,
 Quò te curarum semper dum vita manebat
 Summa tulit, cœliq; dedit secreta tueri,
 Non vacat ad nostras animum præbere querelas.

Restitutionis ma-

teriam, quam nimis diffusam, amplamq; esse constat, conuenit paucis absolute, nonnullas quaestiones tangendo, per quas facilius possit attendere quam pluribus aliis satisfacere. Est autem huius materiae notitia omnibus, maxime autem confessoribus, necessaria: ut sciant quos debeant ad beneficium absolutionis admittere, quosque ab eodem repellere. Nam iuxta Augustini sententiam in epistola ad Macedonium: Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum.

Accipitur autem restitutio dupliciter, largè & strictè. Primo modo extendit se ad omnem recompensam alicui loco damni illati agendam. Quamquam hec potius satisfactio dicenda esset, quam restitutio, iuxta cap. Si culpa tua damnum illatum est, iure super his satisfacere oportet. titu. De iniuriis, & damno dato. Secundo modo accipitur pro redditione rei alicui debitæ, prout communiter solet restitutio describi, cum dicitur, quod est iterato aliquem statuere in possessionem, vel dominium rei suæ. Vnde apertum est restitutionem esse actum iustitiæ, quæ iubet unicuique quod suum est, aut sibi debitum, reddi.

Hæc autem duplex restitutio, ex duplici nascitur iniustitia, quam homo homini facere solet. Duobus enim modis contingit nos proximis iniustitiam facere, scilicet, bonum eorum auferendo, & malum, seu damnum illis inferendo. Ad quem modum reduncitur tertius modus, quo solemus proximos damnificare, eos ab assequutione alicuius boni impediendo: quæ omnes iniustitiæ per restitutionem, aut condignam satisfactionem veniunt emendandæ. Nomine igitur restitutionis, omnem talem emendam ad præsens complectamur. Habebit igitur præfens Codex duas partes, alteram de rebus restituendis, alteram de damnis reparandis: quibus addemus tertiam, de bonis ecclesiasticis disponendis, ut de his particularem habeamus considerationem. Et quoniam, ut in plurimum, restitutio solet ex iniustis contractibus oriri, addemus (Deo dante) quartam partem, in qua de contractibus nonnullas quaestiones tangemus.

¶ De rerum diuisione, an fuerit iuste introducta.

QVAESTIO PRIMA.

Rimum quod

inquirendum occurrit est, an sit de necessitate salutis aliena restituere. Quæ quaestio, imò tota restitutionis materia præsupponit, ho-

mines in particulari rerum dominium, & proprietatem habere, & non omnia omnibus cõia esse, uti ab initio fuisse cognoscimus. Ideò in primis illud querendum occurrit. An scilicet iuste, & conuenienter facta sit rerum temporalium diuisio, & certis dominis earundem appropriatio: deinde quo iure huiusmodi diuisio facta sit. Postremo quibus modis contingit dominium alicui perdi & in alterum transferri. Ad primum ergo veniendo pro parte negativa arguitur primum, quia non potest conuenienter fieri, quod iuri naturæ repugnat, qualiter rerum diuisio repugnare videtur: nam iure naturæ omnia sunt communia, ut habetur. 12. q. 1. cap. Dilectissimis. & d. 1. cap. Ius naturale. Vbi inter ea, quæ sunt de iure naturæ, textus connumerat communem rerum omnium possessionem. Sequitur ergo rerum diuisionem non satis iuste introductam esse.

Secundo idem videtur autoritate Clementis in citato cap. Dilectissimis. vbi ait: Communis enim usus omnium, quæ sunt in hoc mundo, omnibus hominibus esse debuit. Et addit. Sed per iniquitatem alius dixit hoc esse suum, alius istud: & sic inter mortales facta est diuisio. Si igitur per iniquitatem factum est ut hoc dicatur meum, illud tuum, sequitur iniuste factam esse rerum diuisionem.

Tertio idem videtur ex sententia Ambrosij, & habetur. 4. 7. dist. cap. Sicut hi. vbi ait: Nemo dicat proprium, quod commune est, quod plus quam sufficeret sumptui etiam violenter obtentum est. Quod ait contra auarum stomachatus, qui ea, quæ possidebat, propria esse dicebat. Cui consonat, quod ait Hieronymus, Aliena conuincitur rapere, qui ultra necessaria sibi retinere probatur. Et habetur. 42. dist. cap. 1. In quibus videntur hi sancti significare, nemini in rebus temporalibus aliud dominium, aut ius concessum esse, quam ipsarum rerum usum, prout cuiusque necessitas postulauerit. Quibus & Chrysostomus consentire videtur super Lucam. 16. dicens: Opinio quædam erronea aggrauata mortalibus auget crimina, & minuit bona. Ea verò est opinari, quod ea quæcunque possidemus in usu vite, possideamus ut domini: & ideò etiam oppor-

A tunc

tunè apprehendimus tanquam bona præcipua. Sed contrarium est. Non enim nos vt domini in vita præfenti collocati sumus in propria domo, sed tanquam hospites & aduenæ, quò nolumus ducimur: & quo tempore non putamus, qui nunc locuples est, in breui fit mendicus. Ergo quicumque sis, noueris te esse dispensatorem alienorum, non dominum &c. Et rursus super Lucam. 6. ait, à Deo percepimus omnia: quod autem dicimus meum & tuum, mendacij sunt verba. Si nanq; domum tuam asseris, emisisti verbum carens substantia rei &c. Ad eundem modum iterum Ambrosius loquitur super Lucam. 16. dist. Ex hoc discimus non ipsos esse dominos, sed potius villicos alienarum facultatum.

Quartò huiusmodi rerum diuisio videtur contra primæuâ Dei institutionem, qui cum multa bona temporalia creasset, omnia in cõmuni hominibus concessit, nemini quicquam appropriando: idq; non solum in statu naturæ integræ, quando dixit, Dominamini piscibus maris &c. sed etiam in statu naturæ corruptæ, quando post diluuium ad Noe, reliquosq; mortales dixit, omnes pisces maris manui vestræ traditi sunt. vbi in communi dedit eis dominium rerum omnium, quas Deus propter hominem creauerat, vt habetur Genesis. 9.

Quintò ad idem videtur facere, quòd Christus patris voluntatem & institutum per omnia volens adimplere, rerum temporalium dominium penitus abdicauit: nec solum vitæ exemplo, sed & doctrinæ verbo hoc nobis luculenter tradidit, quando, vt ait Lucas. 14. dixit: Nisi quis renuntiauerit omnibus, quæ possidet, nõ potest meus esse discipulus. Et rursus ad iuuenem aliũ, qui se diuina mandata custodisse gloriabatur, dixit: Si vis perfectus esse vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & veni, & sequere me. Et quamquam hoc Christi dictum soleat inter Euangelica consilia computari, inde tamen apparet expedire hominibus rerum temporalium communitatem potius quam dominium seu proprietatem. Quando quidem Christus non nisi quod melius est & salubrius verbo docuit, & exemplo firmavit. His aliisq; huiusmodi non nulli moueri possent sicut & olim suadere conati sunt ad opinandum, non satis iustè rerum proprietatē inductam esse, sed debere potius omnia in communi possideri.

His tamen non obstantibus tenendũ est, licitè, & iustè fuisse factam rerũ diui-

sionem, ita vt non omnia in communi possideantur, sed certis hominibus certa rerum dominia competant. Nec solum conueniens id fuit, sed & necessarium. Quod probatur ex tribus. Primò, quia magis sollicitus est vnusquisq; ad procurandum aliquid, quod sibi soli competit, quam id, quod multis commune est. Secundò, quia ordinatiùs res humanæ tractantur, si singulis propria cura alicuius rei procurandæ conueniat: esset enim confusio, si quilibet singula procuraret. Tertiò, quia per hoc pacificus hominum status meliùs cõseruatur, dum vnusquisq; rem suam seorsum possidet. Vnde videmus, qd inter eos, qui communiter & ex indiuiso aliqua possident, frequentius iurgia oriri solent. Et inde propter iurgia, quæ serui Loth cum seruis Abrahæ habebant, legitur Abraham diuisisse omnia, quæ cum Loth communia habuerat. Oro, inquit, te, nõ sit inter me & te, inter pastores tuos & meos iurgium. Gen. 13. Itaq; attenda hominum conditione, qua homo ab adolescentia ad malum pronus est, post naturam peccato corruptam nõ posset respublica pacificè permanere si omnia communia essent. Qui enim essent potentiores, ac robustiores, sibi ipsis, quæ appeterent, vsurparent, & ditissimi fierent, aliis debilibus inopia pressis. Et est id cessaret, facile destrueretur politia in republica necessaria: tolleretur enim debita superioribus obedientia, si omnes æquales essent, qualiter esse præsumerent, si omnia omnibus cõmunia forent. Nullus insuper paupertatem aut inopiam timeret. Inde nullus terras colere, nec manibus operari vellet, vnde communem rerum penuriam necesse foret euenire. Ac proinde ad huiusmodi & alia inconuenientia tollenda, oportet tunum & necessarium fuit, rerum diuisionem atq; appropriationem fieri. Et oppositum dicere, est error, & tanquam hæreticum condemnatum, vt August. in libro de hæresibus ait: illos, scilicet qui oppositum dicunt, hæreticos esse, cum putent nullam spem eos habere, qui rebus his temporalibus vtuntur, quibus ipsi carent. In Concilio etiam Constantiensi damnatus est error Ioan. Hus: qui tenuit clericos nõ posse aliquid proprium possidere. Quòd si de clericis dictũ error est, & dānandus, à fortiori erit, si dictum huiusmodi ad laicos extēdatur.

Ad rationes ante oppositum, dicendum ad primum, qd illud dictũ, scilicet iure naturæ omnia cõmunia sunt, admittit triplicem sensum, vnus est limitando illud ad tempus naturæ integræ, quando omnia

omnia omnibus hominibus in communi dominus concessit. Secundus est intelligendo illud in casu extremæ necessitatis. Nam tunc omnia sunt cõmunia quo ad vsum, quia omnia sunt indigētibus cõmunicanda: quod fieri potest, salua rerum proprietate. Verum textus citatus, nec primũ sensum, nec secundum videtur prætere, sed potius declarare videtur, quid dicatur ad ius naturæ pertinere: nempe illud, quòd omni humana aut positua institutione seclusa, omni nationi commune foret, qualia sunt viri & foeminae coniunctio, & propriæ personæ defensio, & filiorum educatio, & etiam cõmunis omnium rerum possessio: qualiter omnia in cõmuni possiderentur, si positua hominum dispositio circa rerum dominia & possessiones non superuenisset. Et hoc est, quod doctores volunt, cum dicunt de iure naturæ omnia esse communia negatiuè: quia scilicet ius naturæ nemini rem aliquam appropriauit, sed omnia communiter, & sine discretionem possidenda reliquit.

Ad secundum ex Clemente citatum dicendum, qd illic hortatur fratres, vt in cõmuni viuant: quemadmodum mos erat in primitiua Ecclesia, vt ex actis Apostolicis patet. Et inter alias suasiones, quas illic assert, vna est: quia omnium vsus debuit esse cõmunis, si scilicet iniquitas aut peccatũ inductũ non fuisset. Per iniquitatem enim inductam, alius dixit hoc meũ, alius illud. In quo non ait Clemens iniquam fuisse rerum diuisionem, aut proprietatem, sed qd causa quare fuit facta rerum appropriatio fuit iniquitas hominum, iniquitas inquam vel per primos parentes inducta: quia ex tunc homines rerum cupidi esse coeperunt, vel ab ipsis hominibus committenda, si non vniciq; res sua deputaretur. Vt cunque id sit, certum est peccata hominum causam esse quòd multa inter homines rectè sint instituta: qua institutione nil opus fuisset, si natura humana integra permanisset.

Sed obicitur, id non esse ad mentem Clementis dictum, cum per hoc persuadere velit, quòd homines illi, ad quos scribebat, deberent in cõmuni viuere: quod minimè sua derevideretur, si sensisset rectè & iustè factam fuisse rerum diuisionem. Respond. Imò rectè Clementis suasio procedit. Quia cum hoc, qd rectè fuerit rerũ diuisio facta, stat hominibus alicuius religionis conuenire, vt in cõmuni viuant, eò qd illa rerũ diuisio nõ per se recta fuit, sed per accidens, seu occasionaliter, occasione sumpta ex hominum iniquitate, quæ longè fu-

perabundaret, si rerum diuisio nõ fieret. Per se tamen sumpta rerum in cõmuni possessio, hominibus religiosè viuere volētibus, multò magis cõueniret, qd proprietarios esse. Et hoc est, quod Clemens illic prætere videtur.

Ad tertium ex sanctorum autoritatibus sumptũ dicendum, vt ait Thomas, qd non contra rerum diuisionem, seu appropriationem loquunt, quam cõstat licitã esse & fuisse, multosq; sanctos viros diuinitus ditatos proprietarios fuisse: sed loquuntur cõtra diuitum auaritiam, qui res, quas possident, ita retinent, vt nec quo ad vsum velint eas aliis indigētibus cõmunicare, cum earũ vsus in necessitate omnibus debeat esse cõmunis. Illi autè ita res, quas possident, suas esse dicunt, quasi propter ipsos solum essent creatæ, & nõ aliis suo tẽpore comunicandæ. Vnde Paulus ad Timotheum scribit, vt diuitibus huius sæculi præcipiat, facile tribuant & comunicent bona, quæ à Domino acceperunt. i. ad Timotheum vltimo.

Ad quartũ dicendũ, Deum tam in statu naturæ integræ, quam etiã corruptæ, dominium rerum omnibus in cõmuni cõtulisse vt citatũ est. Cui cõsonat, quod ait Psalmista, Omnia subiecisti sub pedibus eius &c. Non tamen ita omnia in cõmuni contulit, vt præcipere omnes homines in communi viuere: sed ita omnia omnibus ad eorũ sustentationem concessit, vt modũ possidendi humanæ dispositioni, prout ratio & necessitas postularer, relinqueret. Vnde apertum est, huiusmodi rerum diuisionem, prout facta est, non esse contra Dei institutionem, sed præter. Sicut enim non iussit, vt omnes in communi viuere, ita nec prohibuit, nõ rerum fieret diuisio.

Ad quintum dicendũ, paupertatē, quam Christus docuit, nõ sub præcepto traditam esse, vt perperam dogmatizat Lutherus qui ait: Omnia quæ Christus docuit nobis sub præcepto tradita esse, excepto coelibatu: sed multa sub consilio tradidit, e quibus est Euangelica paupertas, quam nõ omnibus iniũxit, sed his tantũ, qui volũt esse perfecti. Sic enim dixit, si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes &c. vbi satis insinuat huiusmodi paupertatē volũtatis esse nõ necessitatis. Adde, quòd non minũs Christus continentiam verbo docuit, & exemplo firmavit, quam paupertatē: sed non ideo dānandũ est coniugiũ: igitur nec inde damnanda est rerum possessio, siue proprietas. Quod autè per Lucam dixit: Nisi quis renuntiauerit omnibus quæ possidet &c. procedit, vt ait Augustinus, de renuntiatione re-

rum quo ad affectum, & mētis preparationē, non quo ad effectū: taliter enim res possidentur, vt ipsæ ab homine, nō homo ab ipsis possideatur, quod fit, quando homo non illis fruendo, sed vtendo in sui & aliorum indigentium subsidium eas tenet. Et hoc est, quod inuit Psalmita, quando ait: Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Psal. 61.

Si contra obiicias: Non solum quoad affectum, sed etiam quo ad effectum, esse rebus temporalibus renuntiandum, ex eo, q̄ Ananias quia non omnia quæ habebat ad pedes attulit apostolorū, sed partem sibi reseruauit, diuinitus mortu⁹ est ipse, & vxor eius, vt habetur Actū. 5. Tum etiam, quia Christus etiā quo ad effectum omne rerum temporalium dominium abdicauit, & abdicandum docuit: & cum Christus non nisi, quod melius est, verbo & opere docuerit, consequens est, expedire magis ad hominum salutem omnes in communi viuere, nil proprium possidēdo. Respon. Quod de Anania dicitur, non obstat, quia non per hoc precipuē mortem meruit incidere, quod proprietarius esse vellet, sed quia spiritui sancto mentitus est, vt dicit illic textus. Et fortē tunc inter nouiter conuersos mortalis erat, vt paupertatem vouerent: & ita post tale votum aliquid propriū velle retinere, mortale peccatum erat: secus sine tali voto. Nec obstat aliud, quod secundo dictum est. Nam consilia & si de melioribus tradita sint, quæ secundum se sunt magis expedientia, nō tamen in cōmuni veniunt ab omnibus de necessitate seruāda, sed nec cōuenit, quod ab omnibus obseruentur. Id apparet de continentia, quæ à Deo in scriptura cōmendata est, vt dicat Sapiens: Non est digna ponderatio animæ continentis. Christus etiā cōmēdat eunuchos, qui se propter regnum cœlorum castrauerūt, Matth. 19. tamen huiusmodi continentia nec toti communitati, nec fortē singulis de communitate conuenit. Nam in republica Christiana necessarium est quosdam humane generationi operam dare. Dein de cū Christus eunuchos cōmendasset, vt dictum est, subiungit: Non omnes capiunt hoc verbum. In quo multi Catholici intelligunt, Christum significasse, non omnes esse huius continentię capaces: cū multis expediat potius vxorem ducere, quā continentiam cum magno animæ periculo seruare, iuxta illud Pauli: Melius est nubere, quā vri. ad Corinthios. 6. Præterea vita contemplatiua in se melior est, quā actiua, prout Christus de Ma-

ria loquens significauit, dicens: Maria optimam partem elegit. Lucæ. 10. & tamen aliquādo vita contemplatiua est propter actiuam deferenda, exemplo Pauli, qui sciens sibi melius fore dissolui, & esse cum Christo, maluit tamē ad tempus in corpore viuere mortali, à Christi visione separatus, vt fratribus, de quorum salute sollicitus erat, suam operam impenderet: ad Philip. 1. Ita igitur quanuis in paupertate, omni abdicata pprietate, viuere, multis cōsiliū sit, & salutare: quale erat, & seruabatur in primitiua Ecclesia, non inde fit, vt expedientius & melius sit, omnes homines in communi viuere.

Nec obstat quod ait Paulus. 2. ad Timothe. 2. Nemo militans Deo, implicat se negotiis sæcularibus, quasi inde colligatur, aut sæcularia negotia omnibus esse interdīta, aut rerum temporalium dominia nemini ad salutem animæ proficua, sed nociua esse: cū tamen Paulus illud propter episcopos dixit, quibus ex officio & dignitate incumbit, vt à negotiis temporalibus abstracti, Deo militēt, & oues sibi cōmissas Deo lucrari curent. Nec obstat, quod iterum ait. ad Corinth. 7. Vellem omnes esse sicut ego sum, hoc est, castos. In quibus videtur significare, non solum quibusdam, sed omnibus conuenire continenter viuere. Verū hoc dixit Paulus, docens excellentiam continentię supra coniugium, quæ secundum se considerata, omnibus hominibus foret conuenientissima, nisi vel communis necessitas, vel causa particularis coniugiū aliquando exigeret.

EST igitur iuste fuerit rerum diuisio facta, esset dubiū, quo iure: naturali, diuino, an humano sit facta? Et quod naturali iure facta sit, apparet. Quia iure naturali id agendum, & disponendū esse videtur, sine quo pacificus hominum conuictus seruari non potest: talis est rerum diuisio: nam sine hac, nec pacifica hominum conuersatio, nec amicitia, & mutua charitas potest inter homines vniuersaliter custodiri. In statu nanq; naturæ corruptæ, crescēte hominum iniquitate, simul & otandi appetitu, si res inter homines diuisæ non essent, sed omnia omnibus essent cōmunia, apertum pateret ostium tyrānis & robustis ad omnia rapiendum, omnes opprimendum, ac supeditandum, omniaq; conturbandum, exemplo Nemrod, qui cœpit esse robustus venator, hoc est hominum oppressor. Ad quorum malorum euitationem multum confert singulis hominibus res suas appropriare.

Adde,

Adde, quod Aristo. lumen naturale sequutus, hoc idem docuit. i. Politicorum, necessariam. s. esse rerum diuisionē: e contra verò rerum communitatem maximē reipublicæ nociuam.

Quod autem iure diuino sit huiusmodi rerū diuisio facta, apparet exemplis scripturæ. Nam terra promissionis specialiter Hebræis fuit à Domino cōcessa Dauidi, & Salomoni: & prius Saūli fuit similiter regnum Iuda, & Israël, à Domino traditū. Salomon etiam cum Regia potestate multas simul diuitias diuinitus est cōsequutus. Constat etiā de Iob, quā diues à Dño factus fuerit, post tot calamitates, & miseras, quas Domino permitte sustinuerat. Idem patet de Iacob, qui illis septem annis, quibus seruierat Laban socero suo pro Rachel sibi dilecta, mirabiliter fuit ditatus. Deinde primogeniturā, & cum ea multa bona temporalia ex diuina prouidētia obtinuit. Ad hunc modum de multis aliis Regibus, & personis possemus exemplificare, quos constat regna temporalia, & multas diuitias, domino concedente, possedisse. Ac proinde videri posset, de iure diuino factam fuisse regnorum & rerum diuisionem.

Quibus non obstantibus, tenendum est, non naturali iure, nec diuino, sed humano solum hanc rerum diuisionē esse introductam. Id patet ex decreto Augustini, & habetur dist. 8. vbi dicitur, Quo iure defendis villas ecclesię diuino, an humano? Diuinum ius in scripturis habemus, humanum in legibus regū: vnde quisq; possidet quod possidet: nōne iure humano? & infra: Tolle iura Imperatorū, quis audeat dicere, hæc villa est mea?

Quod autem iure diuino facta non fuerit, ex dictis apparet. Nam Deus omnia ad omnium necessitatibus subueniendum creauit, nemini primitus rem aliquā appropriando, sed in cōmuni tantum omnibus hominibus sunt concessa: prout inquit Psalmista: Cœlum cœli Domino, terram autē dedit filiis hominum. Et quanquam, vt dictum est, quibusdam hominibus multa bona temporalia tradiderit: hanc tamen generalem rerum possessionem, aut dominium, quale homines per orbē habere videmus, vt hoc regnū sit huius, illud illius: hæc res mea, illa verò tua: non Deus, sed homines, & populi instituerūt. Nec legimus iure diuino alicui particulariter dominium aliquod competere, præterquam quod Pape conuenit dominium ecclesiasticum. Personis etiam ecclesiasticis altari ministrantibus, eodem iure simul & naturali conuenit

ius capiendi temporalia ad debitam naturæ sustentationem. Nam & decimæ & primitiæ quo ad quotam, non iam diuino, sed humano iure illis debentur. Quod si olim diuino iure decimarum ius sacerdotibus deberetur, sicut posteritati Dauidis regnum Iuda, & Israël: adueniente tamen verò Rege & sacerdote in lege promisso, antiquum regnum & sacerdotium simul cum lege veteri (lege Euangelica succedente) expirarunt, quæ nil de regnis temporalibus, nil de reb⁹ caducis, cui, scilicet, sint appropriandæ determinat. De regni quidem cessatione patet, quia suam habuit periodum, iuxta illud Gen. Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de fœmore eius, donec veniat qui mittendus est, id est, Christus. De sacerdotij simul & legis cessatione, idem patet ex Paulo ad Hebræos: Translato sacerdotio, necesse est legis translatio fiat. Itaq; certum est, nec diuino iure antiquo (quod iam expirasse constat) nec nouo potest quisquam dicere, hanc rem sibi competere: illam illi.

De iure etiam naturæ idem patet, si de illo strictè loquamur: quod quanuis dicit posse hominem in necessitate existentem de bonis, propter hominem creatis ea accipere, quæ ad vitæ sustentationem illi necessaria fuerint: quis tamen quam rem debeat possidere, nō determinat. Si tamen de iure naturæ largè loquamur, vt se extendit ad omne dictamen, quo naturalis ratio dicit de aliquo medio ad finem naturalem conueniente, fateor de iure naturæ esse rerum diuisionē, saltem in genere, ex quo medium quoddam est non patum conferens ad pacificum hominum conuictum simul & naturæ sustentationem. Ac proinde nil impedit, quo minus duo opposita pro diuersis statibus & temporibus sint de iure naturæ largè sumpto: quando quidem stante hominum innocentia, de dictamine rationis naturalis erat, vt omnia foret communia. Natura autem per peccatū corrupta, & hominum cupiditate superueniente, ratio eadem naturalis dicit, vt iam rerum diuisio fiat, in quibus ipsa ratio naturalis eundem finem præterdit, nempè vt homines conuenientius viuant. Quis tamen & quantum quis debeat habere, nec diuinum ius, nec naturale determinat, sed humanum. Inde tam varium in diuersis mundi partibus est ius regnandi, & in regnis bonisq; aliis temporalibus succedendi, prout diuersa est hominum in diuersis regionibus institutio. Itaq; occasionaliter ex hominum iniquitate rerum diuisio est introducta:

minium perdunt, & acquiritur fisco. Etiam si in his casibus res huiusmodi licite retineri possint ante sententiam declaratiuam sine qua sententia res huiusmodi possessoribus auferri non possunt, possessores tamen non poterunt eas alienare, cum suae non sint: quod si eas alienent titulo gratuito, puta per viam donationis, minus peccant, quam si titulo oneroso eas alienarent, puta per viam venditionis: quia in hoc secundo casu, ultra quod quae non sua sunt vendendo alienant, ipsum emptorem in super aggrauant: quia res, quam emit, & pretium, quod pro ea dedit, periculo sunt exposita, ex quo res illa empti ipso iure confiscata, apud quemcunque fuerit, excuti & euinci potest. An autem sit necessarium, crimen, ratione cuius aliquis ipso facto a rerum dominio cadit, esse in foro iudiciali probabile: an sufficiat illud esse etiam occultissimè commissum, ut haec poena locum in conscientia habeat, dubitant aliqui. Mihi tamen non videtur esse necessarium, quod iuris ordine probari possit, nisi ad finem hunc, scilicet, ut fiscus possit effectualiter huiusmodi delinquentem conuenire, & eidem bona eius confiscata auferre. Quod inde apparet, quia si quis in haeresim lapsus, adeo ut iudiciali ordine id probari non possit, ipsemet suum crimen in iudicio confiteatur, iuste poterit ad rerum amissionem damnari, & currat poena à die patratii criminis.

Potest secundò aliquis rei suae dominium amittere ex iudicis voluntate, sententia eius interueniente. Exemplum est clarum. Si quis furtum, aut aliud delictum perpetravit, propter quod incidit in poenam dupli, aut quadrupli, aut aliam alterius quantitatis: & probato crimine, iudex illum ad poenae solutionem condemnat, & alteri iuxta legis dispositionem eam applicat, tunc res illa, ad quam soluendam condemnat, sua esse desinit, & alterius efficitur, etiam si ante sententiam non esset in conscientia ad poenae illius solutionem obligatus, ut est communis doctorum sententia, iuxta cap. Fraternitas. n. q. 2. Et gl. ibidem. Et procedit hoc, quando iudex non ex praesumptione, sed ex veritate sufficienter per probationem, aut partis confessionem cognita, sententiam tulit: alioqui nec reus tenebitur poenam illam, ad quam condemnatus est soluere: nec solutam poterit actor tute in conscientia retinere, esto in foro iudiciali sit tutus. Et his duobus modis praedictis dominus rei inuitus re sua priuatur, & in ius ac dominium alterius transfertur.

Potest tertio quis à rei suae dominio cadere, per voluntatem propriam, ut per viam donationis, aut alterius contractus aut legati, aliisque modis de iure permisis. Hanc enim facultatem res suas in alterius ius & dominium transferendi, habent omnes, qui in rebus huiusmodi liberum habent dominium ex iure gentium, ut habetur Institut. de iure naturali. Et Insti. de rerum diu. dicitur, Nil tam conueniens est naturali aequitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferri, ratam haberi.

ESSET TAMEN dubium, an sufficiat priuati domini consensus, ut res sua in alterius dominium transferatur. Respò. Quod non sufficit, si leges maiorum contradicant. Patet id de rebus ecclesiae, quae alienari non possunt, etiam si ipsa particularis ecclesia id velit. Patet etiam de rebus à furioso, vel minore donatis, quorum donatio per leges minime approbatur, sed efficitur nulla. Patet de mutuuario vsuram sponte solvente, quae non ideo efficitur ipsius vsurarij. Patet de muneribus, quae litigantes iudicibus conferunt, ut iustam, siue ut iniustam ferant sententiam. Et vniuersaliter de rebus voluntarie ad aliquod flagitium perpetrandum datis, quarum traditio seu donatio inde inualida est, nec tutum reddit donarium, quia talia retineri non possunt, sed de necessitate sunt restituenda: à quarum restitutione non semper donarius per liberam donantis remissionem eximitur, ut patet ex capital. Exigit. de censibus, libro. 6. & alibi.

Et sicut voluntas elicitā domini priuati non semper sufficit, ut res sua in alterius transferatur dominium, ita nec sufficit eiusdem voluntas debita, ut rem illam accipiens, à restitutione eiusdem sit liberatus. Id patet de mutuuario, qui iurauit se vsuram soluturum, & tempore adueniente, vsuram, prout iurauit, soluit: talis consentit actu debito in datione illius vsurae, ex quo debet eam ob iusiurandum soluere, iuxta cap. Debitores. de iure iurando. Et tamen non inde releuatur mutuator à debito restituendi. Idem patet de eo, qui latronibus in via occurrentibus, ut mortem euadat, iurat se illis certam pecuniarum summam daturum, qui postea dat, sicut dare debet: & tamen latrones pecuniam accipientes, tenentur eandem restituere, ut habetur sententialiter, De his, quae vi metusue causa fiunt. capit. Ad audientiam. Horum & similitum ratio est, quia sicut ab initio iura Priuati

cipum vim habuerunt, res temporales singulis appropriandi: ita & nunc vim retinent, ad impediendum ipsarum rerum alienationem. Vnde & in multis casibus donationes non tenent, nec contractus omnes validi sunt, qui priuatorum consensu & voluntate fiunt, legis, aut legislatoris voluntate reclamante. Et merito id quidem, quia iustum est, ut inferiorum voluntas, quae facile obliquari potest, superiorum voluntati, ac dispositioni subiiciatur, quorum est inferiorum actiones dirigere. Haec etiam est causa, quare Papa potest in votis & iuramentis inferiorum dispensare, & interdum irritare, quia, scilicet, saepe uolentes & iurantes ab eo, quod melius est, aut magis expediens, deuiare solent.

Illorum igitur consensus elicitus, aut debitus, valebit ad rem suam in alterius dominium transferendum, qui rem illam possunt alienare: quales sunt qui mentis compotes sunt, & quibus iure res suas alienare non est interdictum. De quibus vide doctores.

Haec praemittere volui, quia sunt velut fundamentum generale totius materiae de restitutione: qui enim aliquam rem detinet, & non ex legis aut iudicis autoritate nec prioris possessoris voluntate, non iure, sed iniuste eam retinere videtur, ac proinde restituenda est. Secus si eam ex iuris, seu iudicis autoritate, aut prioris possessoris, ipsam alienare potens, consensu retineat. Quibus addendum est in praesenti materia non tam attendendum esse consensum elicitum domini, quam debitum: quia saepe accidit, ut res aliena accipiat, aut retineatur domino actu elicitō dissentiente, actu tamen debito consentiente, ut potest qui debeat consentire: & tunc licita est huiusmodi rei acceptio & detentio. ut si pauper in extrema existens necessitate, aliena, ad sui sustentationem, domino reclamante capiat, licite ea accipit: quia etsi actu dominus non consentiat, debuit tamen consentire, ex quo pauperi alia via, qua suae indigentiae posset subuenire, minimè patebat. De quibus, & aliis fundamentis infra particularius agetur.

De rebus alienis necessario restituendis.

QV AESTIO SECVNDA.

Vibus praemissis, expedienda sunt breuiter ea, quae in genere de restitutione tractari solent, antequam ad materias & casus particulares descendamus.

Solent autem aliqua generaliter inquiri. Primò, an sit de necessitate salutis aliena restituere. Secundò, cui restituenda sunt. Tertio, ubi. Quarto, quando. Quintò, quo ordine sit huiusmodi restitutio facienda. Postremò, quibus modis restituendi obligatio contrahatur. Et inde patebit, quis teneatur restituere.

Ad primum de necessitate restituendi arguitur, quod non sit de necessitate salutis. Primò, quia ad vitam aeternam obtinendum, sufficit homini mandata seruare, iuxta id, quod Christus dixit, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. In mandatis autem legis, seu decalogi, de quibus Christus videtur esse loquutus, non apparet datum praecipuum de restituendo: quia maximè contineretur sub praecipuo de non furando, sed illic non praecipitur actus positiuus, qualis est restitutio, sed solum videtur actus prohiberi, puta furtum committere: alioqui dabis quod praecipua negatiua obligat ad actus positiuos, sicut & affirmatiua: quod tamen inde videtur falsum: quia negatiua obligant semper, & pro semper, affirmatiua autem non ita pro semper obligant. Cum igitur actus restituendi non cadat pro semper sub obligatione, sequitur quod nec sub praecipuo negatiuo.

Secundò, nullus peccat alienum detinendo, si de consensu elicitō, aut debito ipsius domini illud detineat, quando quidem actu elicitō, aut debito consentienti iniuria non fit: sed dominus rei sciens suae rei detentorem non alioqui paratum esse restituere, debet in hoc ipso consentire, quod detineat eam possideat, & teneat. Id probatur: Quia vnus quisque debet rem suam pro fratris salute, pro eiusque peccato euitando exponere, ex quo plus animam fratris, quam propria bona fortunae tenemur diligere. Cum ergo fur peccatum, alienum detinendo, euaderet, si dominus rei ad id consensum adhiberet, sequitur dominum rei debere

consentire, ne fur rem aliter detinendo peccet. Quod autem per consensum debitum fur ille peccatum iniuste retentionis euaderet, apparet: quia si dominus rei actu elicitio liberè consentiret, fur peccatum iniuste retentionis euaderet: igitur similiter euadet per cōsensum debitum, cum idem videatur operari consensus debitus, quod elicitus operatur.

Tertiò arguitur, quia sæpè accidit, ut restitutio sine notabili detrimento famæ, aut corporis, aut familiæ, fieri nō possit: ut si re restituta prodatur, seu infamatus maneat, qui eam furtiuè abstulerat: aut si inde timeatur probabiliter mortem alicui euenturam, siue per viam vindictæ: in his & aliis casibus huiusmodi non est necessarium restitutum nem facere: esset autem, si restitutio esset de necessitate salutis.

Quibus non obstantibus tenenda est conclusio cōtraria. Quod probatur ex Augustino in epistola ad Macedonium, dicente: Si res aliena propter quam peccatum est, reddi potest, & non redditur, poenitentia non agitur, sed simulatur: & ita non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. Et habetur. 14. q. 6. cap. si res.

Secundò idem patet ex Paulo ad Roman. 13. dicente, reddite omnibus debitum, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honorem, honorem: cui timorem, timorem: & nemini quicquam debeatis. &c. vbi omne debitum reddendum esse dicit, quod verbum necessitatem importat.

Tertiò idem patet. Qui scit furtum ab alio perpetratum, & domino querenti nō indicat, cum id absq; propria iactura possit, peccat, & reus est furti, ut ait Hierony. super illud Prouerb. 29. Qui cū fure participat. &c. vbi ait: Non fur solum, sed ille reus tenetur, qui furti conscius, querente possessore, non iudicat. Et habetur de furtis, capitu. Qui cum fure, & cæte. Igitur à fortiori qui rem alienam, domino inuito detinet, peccat, nisi restituat.

Quartò idem patet ratione, rem alienam contra domini voluntatem occupare, certum est esse mortale peccatum, & contra salutem animæ ipsius occupantis, idq; ideo, quia dominus rei iniuste per furem damnificatur, cum re sua iniuste priuatur: sed qui rem alienam contra domini voluntatem retinet, non minus ipsum dominum damnificat, quam rem eius de nouo occupando, ut constat: igitur non minus mortaliter

peccat alienū retinendo, quam ipsum de nouo occupando.

Corollarie sequitur, eū qui bona habet restitutioni obnoxia, non posse ea alienare, nec in dote, nec in donatione propter nuptias, nec propter ingressum religionis, nec pro alimentis filiis impendendis, nec pro captiuis redimendis. Contra quosdam, qui intuitu pietatis, & ad finem aliquod bonum tam notabile alicui querendum, eos, qui taliter aliena expendunt, à peccato excusant: cum stet contra sententia Pauli ad Roman. 3. non esse facienda mala, ut eueniant bona.

Ad rationes ante oppositū: Ad primum dicendum, quod illo præcepto: Non furaberis: tacite præcipitur rei ablata restitutio: nō enim qui rem alienam capere prohibet, eam contra dominum eius retineri concedit, ut constat. Nec inconuenit per præceptum negatiuum interdū actum positiuum iuberi, ut quando ad obseruatiā negatiui est aliquis actus positiuus necessarius. Cuius exemplum clarum est in præcepto de non occidendo, quod cum in se negatiuum sit, obligat tamen ad actum positiuum, sine quo proximum, aut nosipos à morte liberare non possumus: qualis est actus quo proximum à morte iniuriosa illi parata defendimus, aut quo panē fame pereunti porrigimus. Non enim minus reus est homicidij, qui fratrem à morte, cum potest, non eripit, quam qui eidem mortem infert, iuxta Symmachi decretū: Nil refert mortem inferas, vel admittas. mortem enim languentibus videtur infligere, qui hāc, cum potest, non excludit. Ita igitur in proposito, quāuis præceptum de non furando negatiuum sit, si tamen finis præcepti sine actu positiuo saluari non potest, eodem præcepto iubemur actum huiusmodi positiuum facere: finis autem præcepti de non furando est nemine rebus suis iniuste priuari, ideo sequitur. &c.

Ad secundum videtur in tribus deficere. Primò, quia præsupponit, quod dominus rei furtiue intus in hoc consentire debeat, quod fur rem furtiuam detineat, idq; ad vitandum peccatū iniuste detentionis: quod tamen falsum est, quia non per hoc vitaretur peccatum ipsius furis, qui nil de consensu domini curans, parati animi est, modò cōsentiat dominus, modò dissentiat, rem furtiuā apud se retinere.

Secundò quia non est vniuersaliter verum, quod teneatur homo res suas

res suas exponere, seu donare ad vitandum peccatum proximi, maxime quando proximus ex malitia peccat, iuxta doctrinā Christi, Matth. 17. Sinite eos, quia cæci sunt, & duces cecorum. Si autem ex ignorantia peccatum euenire timetur, sufficienter ignorantia provideatur, si veritatem, quam ignorat, doceat, absque hoc, quod que sua non sunt, illi condonentur: tunc enim de veritate instructus si peccet, iam non ex ignorantia, sed ex industria peccabit, & sibi soli erit id imputandum. Si verò timetur fratrem ex fragilitate peccaturum, an necessarium sit ad huiusmodi peccatum impediendū illi fragili bona nostra temporalia donare, hoc haberet aliquid difficultatis, extra casum propositum deferre. Et pro nunc dicendum, quod vbi aliquis habet rerum abundantiam, alij verò ob inopiam, qua premuntur, parati sunt in aliqua peccata ex fragilitate potius quam ex malitia incidere, & certus sit homo ille, quod per donationē aliquam illi à casu illo præseruabuntur, deoq; postmodū seruire curabunt, crederem in casu necessarium esse talem donationem facere. Rarò tamen hæc omnia concurrunt ad huiusmodi obligationem inducendū. De quibus tamen aliàs. In casu autem præsentis nō video dominum rei furtiue ad condonandum furi, quod iniuste abstulit teneri, ad finem liberandi illum à peccato: cum certum sit illū qui restituere non vult, ex industria, & animo determinato, aliena, etiam domino inuito, vel se retinere.

Tertiò quia præsupponit ratio consensus debiti idem operari, quod operaretur elicitus: quod si vniuersaliter intelligatur, constat in multis falsum esse. Nam confessor potest confessionem detegere ad consensus expressum consentientis, quam detegere nō potest ad consensus eiusdem debitum, ut supra codice de confessione deduximus. Similiter, si qui verbis exterioribus matrimonium contrahant, si adsit interior actualis cōsensu, verum est matrimonium, quale non esset per solum debitum consensus. Similiter in eo, qui baptizatur, verus consensus in baptismo, causa est, ut verum sit sacramentum, quale nō esset, eo secluso, etiam si consentire deberet. Similiter dispensatio Papæ in gradibus prohibitis ex actuali consensu facta, valet, ut dispensati possint contrahere, id quod tamen minime valeret consensus debitus dispensandi. Sicut si actus excommunicatum absoluat, manebit absolutus, nō tamen si non absoluat, etiam si absolueret debeat. Similiter si mutuatarius

iuravit se vsuram soluturū, liberabitur ab vsura soluenda, si mutuaus actu remittat, non tamen liberabitur per hoc solum, quod remittere debeat. Et ita patet non idem operari consensus debitum, quod operaretur consensus actualis & elicitus. Quāquam in distractione seu possessione rerum temporalium secus sit. Ratio discriminis videtur, quia in exemplis supra citatis, quæ sacramenta dispensationes atq; absolutiones concernunt, ad rei validitatem necessarius est consensus eius, qui debet consentire, nec in illis casibus de iniuria cuiusquam agitur, sed potius impertinens est in illis alicui iniuriam fieri, aut non fieri, ut res valida sit, aut inualida. In rebus autem alienis accipiendis, retinendis, aut alienandis ut factum tenet, & restitutio locum non habeat, ad iniuriam, seu iniustitiam per se respectus habetur: ita scilicet, ut tunc sit rei alienæ restitutio necessaria, quando eius acceptio, seu retentio iniusta est, aut iniuriosa. Est autem talis, quando dominus ipsius rei, nec actu elicitio, nec debito in suæ rei occupatione, aut detentione consentit. Non autem est talis, si dominus actu elicitio, aut debito consentiat: iam non est rationabiliter inuitus in hoc, quod res sua ab alio detineatur, & per consequens tunc non est iniusta talis detentio.

Ad tertium ex dictis patet solutio, quod tunc est restitutio necessaria, quando is, cui facienda est, est rationabiliter inuitus, si sibi nō restituatur. Econtra verò, si in rei suæ detentione actu elicitio, aut debito consentiat, quia illi iniuria non fit, cessat aut suspenditur obligatio restituendi. Ac proinde cum rationale non sit eum velle rem sibi cum tanto damno & periculo restituendi, seu alterius restitui, consequens est, quod quando sine tali damno, aut verisimili periculo res reddi non potest, cessat obligatio restituendi: Reuiviscit tamen, illo damno & periculo cessante. Et per hoc poterit ad multos casus responderi.

DE EO, quod secundo loco quærebatur, cui scilicet sit restitutio facienda, spoliato, an vero domino? Respon. absq; disputatione, quod non potest vnica regula generalis tradā. Nam aliquando est res suo Domino restituenda: aliquando præhabenti, etiam si sua nō fuerit: aliquando Ecclesiæ: aliquando pauperibus: aliquando fisco, aut cameræ apostolicæ, prout iure sunt talia bona huic, vel illi applicata. Quāquā regulariter sit spoliatus restituendus,

ut patet

vt patet de restitutione spoliatorum, per totū. Et cap. Reintegranda. 3. q. 1. nō tamen semper. Pro quo aduerte, rem restituendam esse in duplici differentia pro nunc, quædam est sine voluntate possidentis ablata, quædā verò ab ipso possidente data. Et primò dicamus de re ablata. Præsupposito ergo, q̄ aliquis rem ablatam detineat, quæ ab eodem retineri non potest, si is, qui præhabuerat, furtiuè, aut per vim, aut notoriam iniustitiam eam tenebat, nō est illi reddenda, sed ei, qui ius ad rem habere dignoscitur. Ratio, quia fur nullum ius ad rem illam habebat, ideò illi nulla fit iniuria, si res huiusmodi non illi restituatur. Nec obstat, quod dicitur cap. In literis. de restitutione spoliatorū: scilicet, quòd prædo secundū iura est restituendus. Nam hoc non procedit de prædone notorio, ille enim non restituendus, sed suspendendus est: sed procedit de prædone, qui de facto erat in possessione ipsius rei, ad quem pertinet de re ipsa rationē reddere: & ita interim, quòd non constat ad quem res ipsa pertineat, si prædo restitui petat, & non simul rei verus dominus eandē petat, in foro contentioso restituendus venit, sed nō in cōsciētia, si certū sit, prædonem rem illam non nisi per rapinā obtinuisse.

Si autem res, quæ retineri non potest, fuerat ei, cui subtracta est, ac commodata, locata, impignorata, seu deposita, aut vendita: tunc res illi, cui subtracta est, venit restituenda, etiam si verus rei dominus nō sit. Ratio, quia ille rem illam cū bona fide possidebat, & titulo honesto eam tenebat, & ad ipsam tenendum, seu ipsa re vtendum, ius aliquod habebat, vnde & in iudicio potest eam repetere: ideò illi, non vero domino, est restituenda: etiam si rem illam vltra tempus accommodationis seu locationis possideret. Quia ex quo titulo honesto eā tenebat, ad ipsum pertinet de re ipsa rationem suo domino reddere.

Inde sequitur, quòd si is, cui res subtracta est, et si rerum, quas tenebat, dominus nō esset, earum tamen administrationem habebat, illi est res huiusmodi restituenda, vt si sit tutor, seu curator. Similiter si dispensator sit, aut procurator, aut thesaurarius, frumentarius, aliusue officialis, cui res aliquæ commissæ sunt conseruandæ, dispensandæ, aut recuperandæ, aut aliter distrahendæ, quibus ratione officij incumbit de huiusmodi rebus rationē reddere, & illis aliquid subtrahatur: eisdem, non dominis ipsarū, est facienda restitutio. Quòd si quis contra hoc, quod dicimus, vero domino velit rem restituere, & inde aliquod da-

mnium his, qui præhabebāt, euenit, tenebitur de huiusmodi damno, nisi per fidem bonam ex cusetur.

Sed si is, cui aliquid subtractum est erat verus dominus, liberam suarū rerum administrationem habens: tunc vero domino est sic subtractum restituendum. Et procedūt hæc de rebus alicui subtractis cōtra ipsius possidentis voluntatem.

Contingit autem, q̄ quis rem, quam retinere non potest, eā habeat ex voluntate præhabentis, quia. s. præhabens eam illi dedit: sed refert qualiter eam dedit, quia vel liberè & sponte donando, absolute, vel conditionaliter, vel ob causam. Si absolute donata est, & donatio non valet, donanti est restituenda. Ratio, quia ex quo donare nō potuit, perinde est, ac si nō esset donatio facta, & ita ad donantem res donata deuoluitur. Si conditionaliter, conditione non existente, similiter ad donantem redire debet, ex quo nō nisi sub conditione donauerat. Idem dicatur si quis rem dedit ob causam honestam, non liberaliter, sed aliqua necessitate motus: vt qui dat iudici, vt iustitiam ei faciat, aut qui dat diuiti, vt illi mutuet: nam in talibus danti est restituendum.

Si ob causam turpem fuit facta donatio vt si quid datū est alteri, vt aliquid indebitum agat, puta iniustam ferat sententiā etiam, aut falsum deponat, aut flagitium aliquod cōmittat: tunc cōmunis videtur sententia doctorum, q̄ res illa non est danti restituenda, eò quòd obstat sibi sua turpitudine. Contra quos facit ratio (loquendo in foro cōsciētie.) Nam leges, quæ in odiū turpitudinis statuunt res illas turpiter datas non esse dantibus restituendas, sunt pœnales, & ita in conscientia nō obligant ante sententiā latam: iuxta glos. approbatā cap. Fraternalitas. 12. q. 2. ac proinde dantis turpitudine non obstat, quo minùs datū possit ante sententiā cōtra dantem latam, eidem restitui. Verùm in hoc casu videtur distinguendum: quia vel causa turpis, ob quam res donata erat, postmodū est subsequuta, & tunc non danti est taliter acceptū restituendum, sed pauperibus. Si tamē causa turpis nō est subsequuta, tunc eidē danti est restituendū, quod ob illā causam fuerat acceptum. Ratio primi est, quia qui ob causam illam donauit, causa subsequuta visus est à se omninò dominū rei datæ abdicare: igitur non est sibi reddenda. Ratio secundi est, quia non donauit nisi ob causam illam, igitur illa causa non subsistente, nō est visus à se rem

se rem sic donatam abdicare: igitur sibi est in conscientia reddenda. Et quanuis homo ob turpitudinem suam dignus sit, qui re sua priuetur, non tamen ideò eo ipso priuatus est: cū aliud sit, hominem dignum esse priuari, aliud verò ipso facto priuatum esse, cū secundum Augustinum peccator non sit dignus pane, quo vescitur.

Deinde si res data est simoniacè, tunc non danti, sed ecclesie, in cuius iniuriam res data est, venit restitutio facienda, iuxta iuris dispositionem: de simonia, cap. De hoc autem. Quanquam aliquando est restituenda ei, qui dedit, vt habetur cap. Veniēs. ibidem. quòd accidit, quando quis cupit Deo in monasterio seruire, & fratres eum seducen-tes, aliquid ab eodem extorquent, quasi aliqui de consuetudine debitum, cū debitum non sit, tunc venit ille restituendus. Talis videtur fuisse casus in cap. Veniens. contentus. Et ob eandem causam si aliquid datū est, ob causam nocendi alicui, volunt aliqui illud esse restituendum nō danti, sed ei, in cuius iniuriam est datū. Quòd mihi non omninò placet. Nam res illa nō est debita illi, in cuius iniuriam data est, nec enim est ei debita ex voluntate dantis, nec ex voluntate legis, quæ super hoc nil disposuit, etiam si super casu de simonia dispositum fuerit. Ac proinde quanuis in foro iudiciali possit res huiusmodi illi applicari, ante tamen quam illi adiudicetur poterit res illa pauperibus erogari. Secus post sententiā adiudicationis latam, quia tunc res erit illi, ex autoritate iudicis debita.

Inde fit, q̄ si res data, est ipso facto per legem, aut per iudicis sententiā fisco, vel alicui communitati, seu personæ applicata, illi est res huiusmodi reddenda.

Si deniq; nō est cognitus is, cui restitutio est facienda, præmissa ad id sciendū diligentia: aut si tam absens est, seu distans, q̄ sine maiori dispendio res illi reddi non potest, tunc restitutio deuoluitur ad pauperes: maxime si res modici pretij est, alioqui seruetur, vel deponatur, quousq; restituendus sit de re ipsa certioratus. Et sic venit limitandum cap. Sicut dignum. de homicidio. vbi dicitur, quòd aliena non sunt pauperibus eroganda, quando possunt suis dominis restitui: quia procedit, quando debitum est notabile.

Si deniq; res aliena vi, aut metu, dolo, aut fraude, seu cōcussione ex torta est, danti est restituenda. Ratio clara est. Quia in his casibus nō videtur ex libera volū-

tate, res illa data, sed inuoluntariè. Excepto, nō si dans nō obstante fraude, aut simulatione accipientis, velit, & intendat liberè, & liberaliter donare: quia tunc res non danti, sed ei, cui donare intendebat, venit restituenda. vt si quis fingit se pauperè, aut consanguineū dantis, ratione cuius illi aliquid liberaliter donatur, videtur illud sic acceptum reddendū pauperi, vel consanguineo, cui donator dare intendebat. Cuius ratio est, quia ex quo liberè & gratis intendebat donare quod dedit, visus est à se dominium rei donatæ abdicare: & ideò nō oportet eidem restitutionem fieri.

Si obijcias, q̄ nō voluntariè rem illam dedit in casu cū fuerit seductus, & ex errore illud dederit, & cū error voluntariū tollat, sequitur q̄ danti est restituendū. Respō. Quòd ea parte, qua donatio ex errore processit, voluntaria nō fuit, hoc est, si errauit in persona, vel qualitate personæ, ex quo errore motus fuit illi personæ donare, donatio illi facta non valet: attamē in eo, q̄ intendebat dare pauperi, aut cōsanguineo, nō error, sed spontanea voluntas fuit. Itaq; errauit in persona cui dedit, & non in persona cui dare intendebat: sciebat enim esse pauperes in mundo: sciebat etiam se cōsanguineos in illo gradu simulato habere, & his, quos tales esse sciebat intenebat donare: ideò quo ad illos valuit donatio, non quo ad hunc accipientem, de quo error habebatur. Secus si nullum talem cōsanguineum haberet, qualem se esse simulator fingit, quia nō solum datio huic facta, sed intentio consanguineo dandi ex errore procedent, ideò tunc datum est eidem restituendum.

AD ID quod tertio loco querebatur, scilicet, vbi est restituenda res, quæ restitutiōni est obnoxia: An. s. in loco, vbi accepta fuit, an vbi creditor fuerit? Respondetur. Quòd regulariter in loco, vbi res fuit accepta: vt habetur capitulo, Episcopis. & capitulo. Reintegranda. 3. q. 1. Particulariùs tamen respondendo, est distingendū. Quia si creditor & debitor sunt in eodem loco, vbi res accepta fuit, seu ablata, tunc ibidem est restitutio facienda. Si autē in eodem loco non sunt, distingendū iterum est. Quia si debitor sic erat bonæ fidei possessor, q̄ rem suā esse, & nemini eam debere putabat, tunc satisfacit, si quando sciuerit se debitorem esse, rem illic soluat, seu restituat, aut restituendā deponat, vbi se repererit. Nec tenetur rem suis expensis ad creditorem mittere, satis est ei significare se debitorem esse, & rem debitam seruare, vel in loco tuto eam deposuisse.

Si autem

Si autem erat malæ fidei possessor, & sciebat se debitorem esse, vt furto, vel dolo malo rem abstulerat, dicunt aliqui, q̄ tenetur rem ad creditorem propriis expensis, & nō ipsius creditoris mittere, vt ait Caietanus. Alii verò cū Panor. in cap. Cū tu. de vsuris, distinguunt. Quia vel debitor huius modi recessit à loco, vbi res fuerat ablata, vel creditor inde recessit. Si primum, debitor tenetur suis expensis ad creditorem rem debitam mittere. Si secundum, non suis, sed creditoris recedentis expensis res illi venit mittenda.

Verum aliter distinguendum esse videtur in hoc casu de malæ fidei possessore. Si enim debitor à loco præfato recessit & nō creditor, suis expensis & nō creditoris est illi suū debitum mittendum. Ratio est clara, quia culpa furis, aut morosi debitoris, creditori nocere nō debet: noceret autē si in recuperatione rei suæ cogere tur expensas facere.

Si autem creditor recessit à loco præfato, videatur an secum erat rem sublatam seu debitam portaturus, vel nō: & si sic, an esset expensas in rei illius portatione factururus, vel non. Et quidē si rem secū erat sine expensis portaturus & alibi distracturus, tunc debitor tenetur rem debitā propriis expensis ad creditorem mittere, & nō expensis creditoris. Ratio est eadē, quia nō debet creditor expensarū solutione ex culpa debitoris grauari, qualiter graueretur, si deberet creditor expensas soluere, quas alioqui factururus nō erat.

Si autem rem erat cum expensis secum portaturus, tunc debitor tenetur rem debitam ad creditorem mittere, expensis creditoris, & nō propriis. Ratio est clara, quia sicut creditor in restitutione illi faciēda grauari nō debet, ita nec ab expensis, quas alioqui esset factururus, est de necessitate per debitorem releuandus: quia tunc lucrum ex restitutione reportaret, quod non est iustum. Verum hoc procedit, quādo debitor, qui suis expensis rem debitam creditori mittit, sperat se expensas, quas fecit, à creditore recuperaturū: sic enim suis expensis mittere tenetur. Secus vbi non speraret se expensas huiusmodi recuperaturum, quia tunc satis est, si in loco, vbi rem iniuste accepit, eandem restituat, creditore de hoc certiorato.

Similis dubitatio est, de debito ex contractu, vt si mercator mihi Compluti mutuauit aliquid, & Hispalim abiit, forte non rediturus, an ego teneor illuc mutuatum meis expensis mittere, an suis, an nec meis nec

suis, mittat huc ipse si velit aliquem qui ad ipsum rem mutuata, & per me solurā afferat. Videtur de rigore cōscientiæ, supposito quod nulla sit ex parte mutuantis donatio, q̄ mutuatarius debet mutuantem seruare indemne, ita vt nec damnum ex mutuo patiat, nec lucrū: alioqui acquirendū perdat, nec grauamen aliquod inde sentiat. Quo supposito, est distinguendū, vt supra. Quia vel mercator erat rem, quā mutuauit, secum Hispalim cum expensis portaturus, si eam ad instantiā mutuatarij nō mutuaasset, vel nō. Si non, certū est mutuatarium nō teneri mutuatum suis propriis expensis Hispalim mittere: satisfacit, si Compluti, vbi mutuum acceperat, reddat seu deponat. Si primū, tenebitur mutuatarius mutuatum expensis creditoris, quas alioqui factururus erat in rei deportatione, Hispalim, vbi est, mittere, si sperat se à mutuantem eadem recuperaturum, vel eas poterit à mutuo defalcare. Id patet, quia alioqui mutuator sentiret grauamen, si deberet ab Hispali aliquem in Complutum mittere, qui mutuatum recuperet, & ad ipsum deferat, à quo grauamine tenetur cum mutuatarius exonerare. Et procedit responsio siue mutuatarius fuerit in mora, siue non: quia vtcūq; sit, tenetur ad omne interesse mutuantis, vt suo loco patebit.

Itaq; in huiusmodi restitutionibus agendis, quando creditor à loco præfato recessit, quibus scilicet expensis debitū sit mittendum, attendendum est ad id quod supra tactū est, scilicet spoliatum, mutuantem, commo dantē, seductum, vi aut metu ad aliquid dandum inductū, & alios huiusmodi, quibus est aliquid restituendū, nec lucrū in restitutione debere sentire, nec damnum pati: ideò ab expensis quas alioqui faciuri non erant, per debitores sunt releuandi: non ab his, quas alioqui fecissent, res suas alibi deportando. Secus in deposito reddendo, quia illud nō oportet ad dominum, qui à loco recessit, expensis depositarij mittere. Imò nec tenetur depositarius mittere, sed satisfacit, si paratus sit Domino petenti illud reddere. Domino tamen incūbit pro re sua apud alium deposita mittere, alioqui depositarius iniuste grauaretur, qui potius mercede quā grauamine dignus sit.

Corollarie sequitur, quid ad casum sequentē dicendū sit, in quo quendā confessorē anxium esse cognoui, cum mercator Hispalim abiit, merces à Medina secum in locum suum per viam portaret, fuit rebus illis in parte spoliatus: sed prædo pœnitentia ductus,

ductus, confessus est, paratus quidem spolia ad locum vnde rapuerat reducere: nolebat tamen Hispalim ea omnia suis expensis mittere, nisi inde defalcaretur, quantum ad residuum mittendum necessarium foret. Cum quo confessor contentus, illum absoluit, seipsum excusans quia rem spoliati vtiliter egit: quia alioqui nil de præfato spolio recuperasset. Dicendum, q̄ si prædo nō habebat vnde integrè spolia suis expensis mitteret, bene quidem. Si autem habebat, tenebatur omnia spolia suis propriis expensis Hispalim mittere, etiam si multæ essent expensæ: deductis tamen inde expensis, quas alioqui spoliatus in portandis illis rebus, quibus spoliatus fuit, factururus erat: quod si id facere recusabat, indignus erat absolutioe, cum nollet facere, quod tenebatur. Ac proinde præfatus confessor nō releuatur à peccato, indignè, & perperam illum absolueno per hoc, quod rem creditoris vtiliter egerit.

Sequitur iam nō satisfacere spoliato rem, si spolia ad locū, vnde ea sumperat, reuocet: sed tenetur ea mittere, quò alioqui dominus ea erat portaturus. quòd si in cap. prædicto Reintegranda. 3. q. 1. dicitur, q̄ ad eundem locum spolia reuocentur, vnde episcopi spoliati discesserūt, ideò est, quia episcopi nō erāt bona illa alibi portaturi, nec inde extracturi, ideò nō pugnant cum supradictis.

Occurrit tamen vna dubitatio, si debitor rem debitam ad creditorem mittat, & nuntius infideliter se habeat, an debitor maneat in eadē obligatione, qua prius. Respond. Videtur cum Panormi. tenendum in cap. Significatē. de pignoribus. distinguendo de re debita, & per debitorem missa, an scilicet res in specie debita erat, aut non. Si primum, iterum est videndū, an nuntius, per quem debitor rem illam mittebat, erat in communi hominum opinione fidelis, cui tutò res huiusmodi committi poterat, vel nō. Si primum, tutus manet & liber in conscientia, qui rem alienam suo domino per nuntium fidelem misit, de quo suspicio iuste haberi non poterat. Ratio, quia cum res aliena esset: eius scilicet cui mittebatur, & non mittentis: si pereat, non mittenti, sed domino, cui mittebatur, debet perire, cum ipse mittens in culpa non fuerit. Nam malitia nuntij, mittenti nocere non debet, vt in eodem cap. communiter dicunt doctores. Si autem nuntius talis erat, de cuius fidelitate meritò poterat suspicari, tunc ob culpam mittentis, ipsi, & nō domino, cui mittebatur, rei interit⁹ est imputandus. Quemadmodum si res com-

modata, aut deposita, aut locata, sine culpa commodatarij, aut depositarij pereat: non ipsi, sed domino, cuius erat, perit. capitu. vnico de commodato.

Si autem debitū alterius generis erat, puta pecunia, aut res alia, q̄ functionem admittit, tunc siue nuntius fidelis esset, siue non, si infideliter se habeat, non manet debitor ab obligatione, qua creditori tenebatur, immunis. Ratio est, quia res huiusmodi ad creditorem missa, nondum ad dominium creditoris, sed debitoris pertinebat: ideò nō creditori, sed debitori perire debet. Quem admodum si quis debeat decem Platonī, & antequam Platonī satisfiat, alius illa decem debitori auferat: non inde liberatur debitor à solutione creditori faciēda. Et procedunt hæc, quando debitor rem debitam per aliquem nuntium mittit, qui à creditore ad id determinatus non erat. Secus si ex voluntate creditoris per nuntium certum res debita fuerit missa: quia tunc si pereat, qualiscūq; sit, creditori perit.

AD ALIUD, quod quarto loco quærebatur, quando scilicet est restitutio faciēda: Respond. quòd statim, seu quā primū commodè potest: nec licitum est eam differre, si illicò absq; incōuenienti aliquo fieri potest. Id patet, quia quod absq; termini præfixione debetur, id statim debetur. ff. de re. iudi. & in l. eum qui. §. quoties. de verborum obligationibus. Idem patet Leui. 19. Non morabitur opus mercenarij apud te vsq; manē. In quo docemur statim, & absq; mora debere solui, quod pximo debetur. Idem patet à simili de voto, quod sine mora esse adimplendum constat, ex Deutero. 23. vbi dicitur, Cum votum voueris deo, non tardabis reddere: quia requirit illud Dominus Deus tuus: & si moraberis, imputabitur tibi in peccatum. Patet insuper idem ex dictis, quia cum detinere rem proximi eo inuito sit peccatum mortale, & contra præceptum decalogi, vt supra diximus: & necessarium sit homini à peccato secundum actum quā primū potest recedat: consequens est, teneri hominem, quā primū potest, rem ablatā, aut debitam restituere.

Habet tamen hoc suam Epieikeian, sicut & alia multa dogmata, quæ ad mores pertinent: scilicet nisi dominus rei, seu creditor, cui res erat restituenda, in eius detentione, actu elicitō aut debito consentiat. Quādiu enim in rei suæ detentione consentit, licitum est rei restitutionem differre.

Cuius limitationis ratio est aperta: quia domino volenti, & consentienti, non fit iniuria. Dicitur autem consentire saltem actu debitor, aut non rationabiliter dissentite, quando adest aliqua causa, quæ debitorem excuset, ut si debitor inuincibiliter ignoret se teneri, aut si adeo inops sit: quod sine notabili damno rerum suarum restituere non potest, puta nisi domum, aut vestem, qua indiget, vili pretio vendat. Aut si restitutio statim fieri non potest, sine notabili damno reipub. aut eius, cui facienda est restitutio, aut ipsius restituentis. **Exempla sunt nota.** Exemplum de damno reipub. ut similes arma habet aliena, quæ si tempore belli restitueret, magnam respub. iacturam pateretur. Exemplum de damno creditoris: ut si quis enssem alienum teneat, quem petit creditor furiosus, ad se, vel alium iniuste occidendum. Exemplum de damno ipsius debitoris: ut si quis in populo vita & moribus sit approbatus, qui tamen rem furto sustulit, quam sine famæ detrimento statim restituere non potest: in his & huiusmodi casibus licitum est restitutionem differre, nec in dilatione est dominus rationabiliter inuitus, his & præfatis causis dilationis existentibus, ut de se satis constat. Et quanuis actu in dilatione restitutionis dissentiat, non est de tali dissensu elicto curandum, sed de consensu iusto & rationabili: quo in casu debet consentire, ut ex dictis patet. Et procedunt hæc de restitutione, cuius obligatio contracta est ex delicto. Secus si ex contractu, cui si terminus solutionis non est appositus, poterit restitutio differri, vsq; quo creditor petat: quia vsq; tunc præsumitur non esse inuitus in debiti retentione. Si autem fuit terminus appositus, ex tunc debitor dicitur morosus, si termino adueniente, debitum non soluat. An autem possit debitor anticipare solutionem, ita ut eam anticipatam teneatur creditor acceptare: Dicendum quod sic, si terminus fuit in fauorem debitoris appositus. Secus si in fauorem creditoris. De quo aliis.

AD ALIUD quod quinto loco quærebatur, scilicet, quo ordine facienda est restitutio, quando debitor pluribus tenetur creditoribus satisfacere: Respondetur. Si facultates suppetunt ad omnibus satisfaciendum, nil refert, cui prius, cui posterius satisfactio fiat. Si autem facultates non sufficiunt ad omnibus satisfaciendum, tunc videtur hic ordo seruandus. Et sit primum dictum. In primis bona aliena, si quæ habet debitor, suis dominis reddantur, siue sint pignora, siue commo-

data, siue deposita, siue inuenta, siue aliter occupata. Ratio est manifesta, quia ex quo domini ab illarum rerum dominio non ceciderunt, nec in dominium debitoris transferunt, non debent inter bona debitoris computari, sed suis dominis reddi: quibus iniuria fieret, si aliis, & non illis traderentur.

Secundum dictum. Deinde debita certa sunt incertis præferenda. Ratio etiam clara est: quia ecclesia & pauperes non habent tantam actionem & ius ad bona debitoris, quantam habent creditores certi. Nam actio pauperum & ecclesiæ est generica, ita quod si pauperibus dentur & non ecclesiæ: non fit ecclesiæ præiudicium, nec e contra. Et si his pauperibus bona illa incerta dentur, & non illis, nulla fit illis iniuria. Actio autem creditorum certorum specifica est, & naturalis, & civilis.

Tertium dictum. Debita certa sunt in duplici differentia. Quædam dici possunt realia, quædam verò personalia. Et dico realia debita, quando creditor habet directè ius ad rem, ut si res à debitoribus possessa sint specialiter & expresse obligata seu hypothecata alicui creditori, & non solum persona debitoris. ut si debitor apud se retinet merces, quas emerat, & nondum pretium soluit, manent illæ merces specialiter emptoribus hypothecata, quousq; earum pretium soluat, idq; de iure civili, non naturali. Nam seclusa iuris humani dispositione, eo ipso, quod res venditur, & emptori traditur, siue pretium illico reddatur, siue differatur, efficitur emptoris, & inter bona propria emptoris poterunt computari, nullo iure reali ad rem venditam in ipso venditore manente, plusquam ad alia bona ipsius emptoris. Iura tamen ita instituerunt ad obuiandum fraudibus emptoribus, quibus uti possent, res aliquas ad terminum emeantes. Dico autem debita personalia, quando creditor directè habet ius, seu actionem contra personam debitricem: & mediatè ad bona ipsius. Dico igitur inter debita, certa debere debita realia personalibus præferri. Cuius ratio similiter est clara. Quia in realibus maius ius, & maiorem actionem habent creditores ad res ipsas, quam in debitis personalibus: ex quo talia bona sunt specialiter certis creditoribus obligata. Ac proinde illis videtur iniuria fieri, si res, quæ ipsis specialiter hypothecata sunt, non ipsis, sed aliis restituantur.

Quartum dictum. Inter debita personalia est etiam differentia. Quædam

Quædam enim sunt debita ex delicto contracta, ut ex rapina, ex furto, ex mutuatione vsuraria. Quædam verò ex licito contractu, ut ex venditione, alioue innominato contractu.

Quædam autem ex legato, seu promissione non completa. Et inter hæc, illa debita sunt prius soluenda, ut placet doctori Seraphico, quæ cum maiori iniuria ac peccato fuerunt contracta, eò quod quædo non potest simul ab omnibus peccatis recedi, sed ordinatim recedendum est, conuenit prius à grauioribus, quam à leuioribus recedere. Cum igitur maius peccatum fuerit in rapina commissum (cæteris paribus) quam in furto, & maius in furto, quam in vsura: cum inter hæc tria minus iniuriosa est vsuræ receptio, quam furti, aut rapinæ perpetratio, eò quod magis inuitus est, qui re sua, per rapinam aut furtum spoliatur, quam qui per mutuationem vsurariam, ut constat: ideo inter hæc debitum ex rapina contractum præferatur. Deinde debitum ex furto. Deinde debitum ex mutuatione vsuraria. His solutis, veniunt alia debita ex licito contractu. Ratio, quia hæc postrema non sunt cum iniuria creditorum sicut priora contracta. Postremò autem veniunt debita ex legato seu promissione: siue promissio præcesserit alia prædicta debita, siue subsequatur. Huius ratio etiam est clara, quia legata & promissa, alioqui indebita, aliis creditoribus, quibus bona debitoris debita sunt, præiudicare non debent, ut constat.

Quintum dictum. Si sint debita diuersa numero, eiusdem tamen rationis, ut si multa furta commissa sunt, aut multæ vsuræ extortæ, aut multa mutuo accepta &c. tunc cæteris paribus, ad antiquitatem est recurrendum debitorum, ut inter debita ex furcis contracta illud præferatur, quod prius contractum fuit. Ad eundem modum de cæteris: quia qui prior est tempore, potior est iure, ut habetur in regulis iuris in. 6. Dixi notanter, cæteris paribus: quia si non sunt cætera paria, non videtur in conscientia hæc antiquitas seruanda: ut si creditor posterior est longè pauperior priori, tunc debitum posterioris videtur præferendum, quia maiori damno prius occurrendum est, quam minori. Modò autem stat multo maius damnum euenire posteriori creditori, si sibi debitum non soluat, quod priori, ut constat, igitur. Hoc dico quædo non iudicis autoritate, sed priuata debitoris voluntate fit restitutio: nam iudex eam faciet, prout iure tenetur.

Illud tamen quod quartò dictum est, scilicet, debita ex maleficio esse præ-

ferenda debitis ex licito contractu, ut prius solutæ sunt vsuræ, quam id quod mutuo acceptum est, videtur habere difficultatē. Nam mutuans gratis non debet esse peioris conditionis, quam is, cui per furtum, aut vsuram aliquid subtractum est. Imò naturaliter videtur debitor magis obligatus ei, à quo beneficium accepit, quam alteri: cum ergo beneficium à mutuantem gratis accepit, quale non accepit ab alio, cuius rem eo inuito accepit, sequitur quod prius debet satisfacere mutuantem quam spoliato.

Secundò quia ut supra tactum est, à maiori iniuria prius recedendum est, quam à minori: sed maior iniuria fit ei, qui mutauit, aut ad terminum vendidit, saltem ab eo tempore, quo debitor est in mora, quam mutuatario, qui vsuras soluit: eum prius magis inuitus est in eo, quod illi id quod mutuauerat aut venderat non soluitur quam secundus, qui volūtariè dedit vsuram, nec proposuit eam vnquam repetere: igitur prius est soluendum debitum ex mutuo honesto & venditione contractum, quam debitum ex mutuo illicito, puta vsurario.

Tertiò restitutio fit ad tollendum damnum creditoris, qui damnificatur per debitorem debita non solventem: sed stat venditorem seu mutuatorem multo magis damnificari, si eis sua debita non soluantur, quam alij, per rapinam aut furtum spoliati: nam hi fortè sunt diuites, aut amici seu propinqui, aut quod illis est subtractum, est longe minus, quam quod aliis creditoribus debetur. Igitur tunc præferendum est debitum ex licito contractu, debitis ex maleficio contractis.

Respondeo stando in dictis: Ad primum, quod duobus modis dicitur aliquis alteri teneri, scilicet, ex lege charitatis, & gratitudinis, & ex lege iustitiæ: sed lex iustitiæ fortius obligat: nam quæ ex gratitudinis lege debentur, contra legem iustitiæ solui non debent: sicut & opera iustitiæ officii charitatis sunt præferenda. In proposito, debitor magis tenetur ei, à quo beneficium accepit, lege gratitudinis, quam ei, quem spoliavit, à quo nullum beneficium accepit. Logo tamen iustitiæ magis tenetur spoliato quam mutuatario, cæteris paribus: ex quo cum aliquid æquale vtrique, debeatur ratione rei debite: debetur tamen magis spoliato ob iniuriam eidem illatam, qualis mutuatario illata non fuit. Et per hæc patet ad primum, quod, scilicet, mutuator melioris conditionis est, quam spoliatus in his-

quæ legem gratitudinis concernunt: non in his, quæ legem iustitiæ.

Ad secundum dicendum, quod quanuis ei, qui vsuras soluit, volens iniuria tanta non fiat quanta mutuanti, aut vendenti, quibus iniurias sua debita retinentur, hoc verum est, quo ad iniurias personales. Si tamen de iniuria legali, quæ, scilicet, legi fit, reperiemus quod retinere vsuram magis iniuriosum est, quam mutuatum, aut aliud debitum ex contractu ad tempus retinere. Nam primum magis & frequentius per leges, naturalem diuinam, & humanam prohibetur, quam secundum. Magis etiam & cum maiori infamia primum secundum leges ponitur, quam secundum, ut constat: ideo primum peius, & turpius, & legibus magis iniuriosum, quam secundum: ideo non mirum, si debitum ex vsura veniat prius restituendum, quam debitum ex contractu licito.

Ad tertium, ita videtur stando intra metas rationis naturalis, quod sicut diximus in debitis eiusdem generis aliquando debitum posterius esse priori preferendum, vbi cætera non sunt paria: ita in debitis ratione differentibus idem videtur, ex quo cætera non sunt paria. Ac proinde quæ dicta sunt de restitutione certorum ordinatè faciendâ, procedunt vbi cætera sunt paria.

Sequitur non satis rationabiliter dixisse Caietanum, cum ait, debita ex licitis contractibus esse preferenda vsuris. Nec valet ratio, quam facit, dicens, quia alioqui in casu deberet accipi aliena ad solvendum vsuras, quia debita ex contractibus adueniente termino si creditoribus non soluantur, sed mutuataris, perinde est ac si aliena accipiantur, ut mutuataris satisfiat. Fallitur (salua pace) quia pecuniæ mutuo acceptæ, aut pro mercibus iam distractis receptæ, etsi debita sint, non sunt aliena; sed bona sunt ipsius debitoris, nec creditores ad eam maius ius habent, quam mutuataris, de quibus sunt vsuræ extortæ, ideo videtur in dictis standum.

Ad id quod postremo loco quærebatur, quibus, scilicet, modis contrahatur obligatio restituendi, ut sciatur quis sit restitutioni obnoxius: Dicendum breuiter aliam esse obligationem ciuilem, aliam naturalem. Prima est, qua contra obligatum in iudicio agi potest, & multipliciter contrahitur, verbis, literis, & re. Verbis quidè & literis, ut in stipulatione, aut promissione. Re autè dupliciter contrahitur. scilicet, ex delicto, ut ex furto, rapina, extorsione: & ex contractu, ut ex mutuo, comodato, depoli-

to &c. De quibus vide Institut. quibus modis obligatio contrahatur. De quo ad Iuristas. Secunda obligatio est naturalis, & currit in foro conscientie etiam si contra obligatum in iudicio agi non possit. Et hæc ex tribus radicibus contrahitur, loquendo de obligatione rem aliquam restituendi. scilicet, ex iniusta rei alienæ acceptione, ex iniusta rei alienæ retentione, & ex causa data iniustæ acceptioni, aut retentioni. De iniusta acceptione exemplifica de fure, raptore, vsurario. De iniusta retentione, exemplifica de moroso debitore, qui ex quo incipit esse in mora, est iniustus rei alienæ detentor, etiam si rem primò non iniuste, sed de voluntate domini acceperit, ut patet in re ad certum tempus mutuata, seu comodata. De causa data iniustæ acceptioni, aut retentioni, exemplifica in his, qui verbo, aut opere dant causam ut aliquis alterum damificet, rem eius accipiendo, seu retinendo: quales comuniter in his verbis notari solent, Iusio, consilium, consensus, palpo, recursus. Participans, mutus, non obfians, non manifestans. Currere cum fure faciunt, furti, reatu. De quibus ait P. fat. Si videbas furem, currebas simul cum illo. Et Esa. cap. i. Principes tui infideles, socij furum, omnes diligunt munera. Exempla sunt clara. Iusio, ut si quis subdito, aut famulo suo præcipiat alienum arripere, aut debitum non soluere. Consilium, ut si quis suo consilio, aut exhortatione incitat aliquem, ut furtum, vsuram, simoniam, aliudque huiusmodi committat, aut hæc licita esse aliquando consilium, vnde ad actum proceditur. Consensus, ut si quis suum assensum alicui præstat, ut alium damificet, quem alioqui non damificasset, aut etiam si actu illi ad damificandum cooperatur. De quo dicitur, satis excoriat, qui tenet pedem. Palpo, ut quando quis adulando commendat factum furis seu raptoris, quia subtiliter aut fortiter egerit: vnde mouetur ad similia perpetrandum, vel ablata non reddendum: quod est parietem peccati linire luto absque palea, seu temperamento, qui in die imbrum diuinæ iræ subsistere non poterit: sed cum pluuia diuini furoris, ad ima seu profunda Inferni ruet. Ezech. 13. Recursus, ut sunt hi apud quos fures, & raptores cum spoliis latitant, & hi qui pro homine apud Principem, vel iudicem interueniunt, ne malè ablata restituere cogatur, aut aliàs fauorem impendant, quo minus possint aliena recuperari, factum excusando, & hominem defendendo: ut passim aduocati faciunt solent. Vnde Urbanus Papa ait, Qui aliorum defendit errorem, multò amplius damnabilior

hor est illis, qui errant. 24. q. 3. Et Augustinus: Illud fidei dixerim, cum qui ad hoc pro homine interuenit, ne malè ablata restituat, & qui ad se confugientem, quantum honestè potest, ad reddendum non compellit, socium esse fraudis, & criminis. 14. q. cap. Si res. Participas: ut si quis de furtis, vsuris, rapinis aliter, seu partem accipit. Mutus, ut si quis potens est mouendo, terrendo, corripiendo, aut clamando impedire, ne quis furtum seu rapinam committat, & tacet. De quibus Isa. 56. Canes muti, non valentes latrare. Non obfians: ut qui potest resistere opere, ne quis alium iniuste damificet, & non resistit: quia perinde est ac si ipse damificaret. Vnde Ecclesiastici. 4. dicitur, Libera eum, qui iniuriam patitur, de manu superbi, & ne acide feras in anima tua. Non manifestans: ut si querente domino rei, conscius, vbi res ipsa sit, nolit indicare. Vnde Hiero. tractas illud Prouerbiorum. 29. Qui cum fure participat, occidit animam suam, ait: Non enim fur solum, sed ille reus tenetur, qui furti conscius querenti possessori, non indicat. Hinc patet, quis sit, qui ad restitutionem tenetur, is, scilicet, qui alienum iniuste accepit, aut detinet, & qui verbo, aut opere, aut omissione causam præstat, ut alienum iniuste capiatur, aut retineatur. Sed de his infra, quando de currentibus cum fure agetur.

De duodecim causis debito

rem ab obligatione restituendi liberantibus.

QUESTIO TERTIA.

Nunc videre conuenit, quibus modis possit aliquis à debito restituendi liberari, & duodecim causas proponam de quibus inquirendum est, an liberet debitorum: quarum prima est inopia debitoris. Primò igitur occurrit quæstio: An, scilicet, per inopiam debitoris excludatur obligatio restituendi. Quod non queritur, quâdiu inopia durat, quia pro tunc non dubium obligationem restituendi dormire, sicut actio creditoris, de qua dicitur: Inanis est actio, quam inopia debitoris excludit. Sed queritur pro tempore, quo inops ad pinguem fortunam venerit, an tenebitur

tunc ea restituere, quæ cum aliena essent, in extrema necessitate consumpsit. Ad quod Richardus, & Scotus, & alij respondent, distinguendo. Quia vel talis inops antequam extremam incidere necessitatem, rem alienam, quam in necessitate consumpsit, occupauerat, vel existente necessitate eam accepit, & consumpsit. Si primum, ex ipsa inopia rei alienæ occupatione orta fuit obligatio tantundem restituendi, quæ quidem obligatio superueniente extrema necessitate sopita fuit, non extincta: ideo tali necessitate cessante, reuiuiscit prior obligatio, & ita veniente pingui fortuna, tenebitur quod consumpsit, restituere. Si secundum, ex quo ob necessitatem actu existentem res, quæ alterius erat, facta est ipsius indigentis, cum in extrema necessitate omnia communia sint: tunc non alienum, sed quod suum erat, accepit & consumpsit, & ita non est inde orta obligatio taliter acceptum restituendi: ac proinde etiam si ad pinguem venerit fortunam, non tenebitur quicquam pro re accepta, & consumpta restituere.

Alij vero ut Adria. impertines esse putant hominem inopem ante extremam necessitatem, aut in ipsa necessitate rem alienam occupasse, sed indistinctè dicunt, quod si huiusmodi inops ad pinguem venerit fortunam, tenebitur rem consumptam in æquivalenti restituere. In cuius sententiæ probationem arguitur à simili: Si quis in manus latronum incidit, quibus nisi centum ducatos largiatur, manus eorum euadere non sperat, scit hic locum, in quo pecuniæ amici sui defossæ sunt, quas effodit, & de illis soluit latronibus summam, de qua inter eos conuersatum est: ille in hoc casu, cum in extrema esset vitæ necessitate, aliena accepit, & consumpsit, ut patet: & tamen manet obligatus postmodum, quâdo poterit, tantundem restituere, & dominus, cuius pecunias expendit, iure poterit ab eo repetere: & iure etiâ quod sic expendit, reddere compelletur.

Secundò si sit fames in terra, & Petrus habeat frumenti copiam vicinis extrema famis necessitate laborantibus, poterit eisdem frumentum tradere, facta probatione, quod repetet ab eis pretium, quando soluere poterit, ut notatur in l. Neseñius. & in l. Alimenta. ff. de rebus gestis. Igitur à fortiori si quis in extrema existens necessitate, aliena, domino inuito, accipiat, & consumat, tenebitur postea quando ad pinguem venerit fortunam tantundem restituere: non enim in-

hoc est melioris conditionis, qui sine consensu domini aliena capit, quam qui ad ea capiendum consensum domini habet.

Tertio Indigens inopia pressus, alienum occupando, non acquirit ad rem sic occupatam maius ius, aut dominium, quam dominus ipse teneatur in ipsum transferre: sed dominus in tali casu non tenetur rem in inopem donando transferre, cum obligationi, qua tenetur inopi in tali necessitate subuenire, satisfaciat, si mutuet illi ea, quibus indiget: & poterit protestari se repetiturum, quando inops ad pinguem venerit fortunam. Id patet, quia si inopi in extrema necessitate existenti diues offerat per viam mutui pecunias, quibus indiget: ipse autem pecuniam mutuo oblatam accipere nolit, sed clam, aut per vim bona illius diuitis inuadat, apud omnes tanquam fur & raptor reputabitur: quia cum suae indigentiae sufficienter posset per mutuum oblatum subuenire, & noluit, non ex necessitate, sed ex voluntate visus est aliena inuadere.

Quarto idem patet per aliud exemplum. Si scholaris extrema in firmitate laboret, aut quiuis alius, quantum medicus suam operam, & pharmacopola suas medicinas ad curationem illius expendere teneantur, non tamen ea tenentur gratis expendere, sed poterunt protestari, quod cum fuerit soluendo repetent, hic operas, ille vero medicinas: ut est communis Doctorum sententia.

Postremo idem probari potest ex cap. famis, aut nuditatis aliena occupauerit, si post ea ablatum reddiderit, non cogatur ieiunare. Vnde a contrario si non reddiderit, ieiunare cogatur: Extra, de furtis, capit. Si quis. Quod argumentum est illum inopem a restitutione faciendam rei, quam in necessitate existens vsurpauit, minimè releuari. Quamquam textus hic parum Adriano suffragatur: nam non procedit textus de extrema necessitate, ut ait ibidem gloss. & communiter Doctores. Sed nec etiam loquitur de rebus alienis in necessitate consumptis, sed de rebus furto sublati, & per manentibus.

Quicquid igitur sit de textu hoc, videtur opinio satis probabilis, & rationi magis, quam sua opposita, consona. Est enim ratio clara, quia in casu, quo inops in extrema necessitate alienum capit, & consumit, dominus re licet consentiat actu elicto aut debito in rei suae acceptione simul &

consumptione, quando aliam viam ipse inops ad sibi providendum non habet, non tamen propterea dominus ipse consentit actu debito donatio, ita ut debeat velle donare liberè ea, quibus inops indiget, cum satisfaciat debito subueniendi si consentiat consensu mutuatuo, maxime si res sic ab inope occupata, sit notabilis quantitatis, aut valoris. Nam potest adeo parua esse, ut merito praesumatur dominus velle donare, si occupantis inopiam sciret. Pro quo facere videtur quod habetur Deuter. 23. Ingressus in vineam proximi, comedere vvas, quantum tibi placuerit: & si intraueris segetem amici tui, frange spicas, & manu conteres: falce autem non metes. Et Matth. 12. Christus approbasse videtur, quod eius discipuli per sata incedentes, esurientes spicas euellerent & manducarent. In quibus docemur, ob necessitatem, etiam si extrema non sit, posse hominem de alienis accipere & comedere, modo non sit magnae quantitatis id, quod accipitur.

Hanc igitur opinionem tenendo, videtur ad casum propositum respondendum, quod vel constat de voluntate domini rei a paupere consumptae, vel non. Si constat quod dominus consentit in rei suae acceptione donando, liber est pauper a debito restituendi, siue rem illam in necessitate, siue ante necessitatem occupauerit. Si constat quod dominus consentit non donando, sed vel mutuando, vel commodando, tenetur reddere tantundem, quando poterit. Si autem de voluntate domini non constat, recurrendum est ad praesumptionem. Quod si rationabiliter & non temerè praesumitur, quod dominus si occupantis indigentiam agnosceret, donaret, non tenetur pauper acceptum restituere. Secus, si rationabiliter praesumatur oppositum. In dubio autem, quod tutius est, venit eligendum, scilicet, vel restituatur, vel remissio impetretur. Si quaeras quando hoc vel illud est rationabiliter praesumendum: Dicendum, quod ex quantitate rei occupatae, & domini conditione & qualitate patet, si sit diues, si liberalis, si amicus ipsius occupantis, si assuetus eleemosynas facere, vel non. Per haec poterit haec vel illa praesumptio formari, cui poterit homo se conformare.

Sed contra hanc opinionem, & pro priori argui potest primo: Quia in extrema necessitate omnia communia sunt, idque de iure naturae, ut supra in prima quaestione patuit, cui quidem iuri naturae humanum ius prauiudicare non debet, iure autem humano factum est, ut hoc sit meum, illud verò tuum: igitur in extrema

extrema necessitate cessat rerum appropriatio, quae iure humano inducta est: & vim habet naturale ius: & ita in casu pauper in extrema necessitate existens, & aliquid alterius accipiens, non alienum, sed quod suum est accipit, & ita non tenebitur illud restituere. Respon. quod in necessitate omnia sunt communia, id est, communicaanda. Vel omnia dicuntur communia quo ad usum, cum quo stat rerum dominium & proprietates: & ideo humanum ius, quod rerum induxit diuisionem, naturali iuri minimè contrariatur, ut supra diximus: & ideo quantum ante rerum diuisionem res ab aliquo occupata, non erat de necessitate alteri reddenda, bene tamè post. Adde, quod esto res in extrema necessitate accepta efficiatur ipsius accipientis, etiam quo ad dominium, non inde sequitur accipientem deobligatum esse a restitutione facienda. Cum mutuatarius pecuniae mutuae dominium acquirat, & tamen restituere suo tempore tenetur.

Secundo homines existentes in naue alienis mercibus onerata, & illas ob tempestatem obortam in mare proiecipientes, non tenentur domino mercium postea satisfacere, ut notatur ad l. Rhodiā, de iactu. l. i. §. cum in eadem naue. Igitur nec in causa praesenti tenebitur inops ea, quae in necessitate consumpsit, restituere, cum in utroque casu ob extremam necessitatem res aliena consumatur. Respon. non esse simile, quia in casu tempestatis pro mercibus in mare proiectis, si non oportet satisfacere: ideo est, quia merces illae erant alioqui cum hominibus periturae: ac proinde ex tali proiectione non mansit dominus mercium damnificatus plus quam si ab hominibus proiectae non essent: secus in casu nostro.

Tertio illa rerum alienarum consumptio in casu quem disputamus facta est de consensu domini saltem debito, cum non aliter poterat necessitati pauperis subueniri: igitur liber manet inops a debito restituendi. Respond. ut supra dixi, quantum dominus consentiat actu debito in suarum rerum consumptione ad vitam pauperis necessaria, non tamen donando, cum sufficienter illi subueniatur mutuando.

Quarto si praefata sententia cum fundamento esset vera, sequitur quod diuites nunquam tenerentur eleemosynam dare pauperibus, quantumcumque necessitate pressis, supposito quod eleemosyna sit liberalis propter Deum donatio, ad pauperis indigentiam reuelandam, eò quod diuites possunt

cuiuslibet necessitati subuenire mutuando, ut opinio asserit. Respon. negando sequelam, quia potest, ut dictum est, res qua pauper indiget, adeo modici pretij esse, ut impium sit, & inhumanum illam pauperi extreme indigenti dare cum onere ipsum obligandi ad eam, vel aequiualentem restituendum. Secus si res esset notabilis quantitatis & pretij. Potest etiam esse pauper adeo destitutus, ut nulla sit ei spes ad pinguem veniendi fortunam, quem impium esset obligare ad accepta restituendum. Potest etiam pauper a mundo destitutus promittere ingredi religionem, & promissum adimplere, quem velle obligare ut prius in saeculo quaeratur unde ea quae in necessitate acceperat, restituat, esset similiter impium. In quibus casibus non videtur habere locum necessaria illis indigentibus ministrare mutuando. Sed quia de his in Codice de eleemosyna disseruimus, ubi modum quandam inter Adrianum & alios mediantem posuimus, quem etiam probabilem esse diximus, ut ibidem videre poteris: ideo superfedendum est ad praesens.

Est alia quaestio de regione praecedenti opposita, & ex eadem quodammodo inanis, super qua his diebus nonnulla erat inter quosdam contentio, scilicet, si diues habens superflua naturae & statui, pauperi extremam necessitatem patienti, eleemosynam, qua indigebat, non dedit, cum dare debuisset. An teneatur eidem pauperi praefatam necessitatem euadenti tantundem restituere. Qui partem affirmatiuam tenebat, mouebantur: quia in extrema necessitate omnia sunt communia, & ita res illius diuitis, qua pauper indigebat, non tam diuitis quam pauperis erat: qui etiam in extrema necessitate existens, aliquid a diuite exigit, non alienum, sed quod suum erat exigit: quandoquidem pauper ius habet ad quantumcumque rem, qua indiget, a quocumque possideatur. Ac proinde, si quod pauperi tempore quo indiget, debitum est, non illi reddatur, erit eidem postmodum restituendum: maxime si diues erat, & superflua habebat is, qui eleemosynam debitam denegauit, iuxta illud Hieronymum. Aliena conuincitur rapere, qui ultra necessaria sibi retinere probatur. Pro quo & Ambrosius ait, plus quam sufficeret sumptui, violententer obtentum est. Et post, Tantorum ergo scias bona inuadere, quantumcumque possis quod velis praestare. Et faciunt alia multa, quae Codice de eleemosyna adduximus. Vnde colligunt, quod praetendunt, scilicet, diuitem, qui extrema laborans egestate, quod illi debitum erat,

non dedit, teneri tantundem postmodum eidem restituere: cum perinde sit, ac si à paupere illud rapuisset.

Oppositum tamen videtur tenendum. Quavis enim prefatus diues contra charitatem ad proximum habendam peccet, qui illi viscera misericordiae in necessitate claudit, non tamen ob id tenetur eidem aliquid in vim restitutionis reddere. Id probatur primò, si res qua pauper indigebat, sit res, quae non consumitur vsu, vt equus, vestis, ensis, & alia huiusmodi. Nam esto his rebus aliquis ad saluandum vitam indigeat, easq; in tali necessitate iure naturae vnde possit valeat accipere: hæc tamen necessitas non facit, vt huiusmodi res sint de dominio indigentis: quando quidem in tali necessitate dominio harum rerum non indiget, sed vsu: ac proinde res tales non efficiuntur suae in casu, ac proinde si huiusmodi res illi, cum eis indiget, denegentur, non erunt de necessitate, cum cessauerit indigentia, illi in vim restitutionis reddendae.

De rebus etiam, quae vsu consumuntur, pauperi in necessitate denegatis, videtur idem quòd, scilicet, non sint cessante necessitate, eidem restituendae. Quia restitutio rei proprie sumpta, praesupponit rem ipsam aliquando fuisse eius, cui restituenda est (saltem vt in plurimum, esto quòd aliquando res non domino, sed alteri est restituenda, vt supra diximus) sed res huiusmodi nunquam fuerant de dominio pauperis: quia non ante indigentiam ipsius, vt suppono, nec etiam existente indigentia. Nam quæro quo iure tunc res à diuite possessae, erant de dominio pauperis? Dices fortè, quòd iure naturae, quòd tunc omnia communia facit. Sed eo admissio, scilicet, quòd ius naturae omnia communia faciat, non inde fit, quòd res diuitis sunt propriae ipsius pauperis. Aliud enim est iure naturae omnia communia esse: illud verò iure naturae aliquid ab alio iuste possessum esse pauperi proprium. Imò ex quo ius naturae omnia communia facit, fit vt iure naturae res diuitis non sit propria ipsius pauperis potius quam diuitis eam possidentis.

Deinde stando in iure naturae, non maius ius, aut dominium habet pauper in re à diuite possessa, quam habuisset in simili necessitate constitutus ante rerum factam diuisionem: sed ante rerum diuisionem si quis re aliqua indigeret, non ideò res illa fuisset de dominio eius facta, sed solum illi competeret ius ad re illa vtendum, prout eius

necessitas postulasset. Et si alius impediuisse, nè indigens re sibi necessaria vteretur, non ideò impediens mansisset obligatus ad eam restituendum ipsi indigenti, postquam indigentiam euasisset. Igitur nec nunc post factam rerum appropriationem: ex quo ius humanum per quòd rerum diuisio facta est, non tradiderit indigenti maius ius ad rem, qua indiget, quàm ipse habuisset ratione iuris naturalis.

Præterea si opinio esset vera, sequitur quòd infirmus opera medici & medicinis extremè indigens, & eisdem in notabili quantitate vtens, non teneretur, si conualuerit, aliquid pro dictis operis & medicinis reddere: quia per opinionem infirmus ille nil ab illis, nisi quòd suum erat accepit, sibiq; ratione necessitatis extremæ debitum: & ita nec medicus pro opera, nec pharmacopola pro medicinis consumptis, possent ab infirmo ad pinguem fortunam & sanitatem veniente, aliquid exigere: quòd nemo cõcedit. Nec refert, vt videtur in casu, infirmus ille sit diues, aut pauper: nam ex quo est in extrema necessitate medicinarum, ipsa necessitas facit, vt medicinae, quibus indiget, suae sint, & sibi debita. Si enim iure necessitatis extremæ illi medicinae debentur, hoc ius minimè tollitur per hoc, quòd alia habeat bona temporalia.

Præterea esto ita esset, quòd ius naturae ob extremam necessitatem pauperis rem diuitis suam efficeret: hoc tamen non facit nisi ob causam tantæ necessitatis, seclusa tamen necessitate, non ita: & ita si pauper sit à prefata necessitate liberatus, iam cessauit causa dominij, & iuris, quòd ad re diuitis habuisse dicitur, & per consequens non amplius res illa est sua, aut sibi debita.

Adde quòd si vnus sit pauper extremè indigens, vbi multi sint diuites, non potius habet ius & dominium ad res vnus, quam ad res alterius: & ita vel omnes res superfluae illorum diuitum sunt in casu de dominio pauperis, vel nullae. Si primum, omnia igitur superflua omnium illorum diuitum essent illi pauperi, postquam conualuerit restituenda, quòd est absurdum. Si secundum, sequitur intentum, nil esse illi pauperi, egestatè euadenti in vim restitutionis reddendum.

Itaq; in hac quaestione illud videtur tenendum, quòd non omne debitum, qualitercunque alteri debitum fuerit, est absolute de necessitate ei, cui aliquando debetur, reddendum. Est enim quoddam debitum certum & personale, quòd alicui determinatè personae

personae debitum est, puta ratione contractus testamenti, seu legati, aut promissionis &c. Et tale debitum reddendum est ei, cui debetur, siue pauper sit siue diues, cum sit ei debitum ex iustitia. Aliud verò est debitum generale & indeterminate & vagum: quale est id quòd pauperibus, quando indigent, debitum est, quòd nec ab vno determinato, nec vni determinato, nec nisi necessitate exigente debetur: & tale debitum soluendum quidem est, sed non nisi causa ob quam debetur existente, scilicet ipsa necessitate: ea autem non existente, sicut nil debetur alicui antequam eam incidat, ita nec postquam eam euaserit: ac proinde postea nil est illi restituendum. Et sic veniunt intelligendae auctoritates supra citatae, in quibus sancti significant, superflua diuitum aliena esse: id est, pauperum: quia, sibi debita & communicanda, quando necessitas pauperum postulauerit. Et qui hoc omiserit, perinde peccat, ac si aliena raperet. Aequiparantur igitur diuites auari, qui indigentibus nolunt subuenire, raptoribus in culpa & peccato, non tamen in debito restituendi.

SECVNDA causa esset remissio partis, & est quaestio: An remissio debiti à creditore facta, liberet debitorem à necessitate restituendi. Et dixerunt aliqui quòd non, nisi fiat actu rei debita restitutio, qua facta, poterit creditor donare si velit. Pro qua sententia, et si multa afferri soleant, quae autem apparentiam habent, sunt hæc. Primò arguitur ex regula iuris: Res per quas causa nascitur, per eandem dissoluitur. Sed obligatio restituendi nascitur ex actuali rei alienae acceptance: quavis enim animi praeparatio sufficit ad peccandum, non tamen sufficit ad obligationem restituendi inducendum sine actuali rei alienae acceptance: igitur obligatio restituendi sine actuali rei ablatæ restitutione auferri non potest.

Secundò ex Decreto Augustini dicitur: Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum. Igitur quacumque creditoris remissione facta, nisi actu ablata restituantur, nunquam debitor erit in conscientia tutus.

Tertiò quavis spoliatus in fauorem spoliantis iuri suo renuntiet, non ideò spoliator manet liber à debito spolia restituendi, vt aperte habetur cap. Sollicitè extra, de restitutione spoliatorum. Quia qui renuntiat spoliatus, vt inquit textus, non videtur spontè renuntiare. Igitur ita in praesenti.

Alij verò dixerunt, quòd libera remissio per creditore facta, liberat debitorem, dummodò debitor actu offerat creditori id quòd illi debet: quòd si in promptu id creditori non offerat, non erit valida remissio. Ratio huius opinionis vt videtur, est, quia remissio si sponte non fiat & liberè, non valet. Quado autem ad preces debitoris vel alterius fit, non oblata in promptu pecunia debita, non spontè fit remissio, eò quòd si pecunia in promptu esset oblata, fortè remissio, saltem in toto, non fieret, qualis fit ea non in promptu oblata, cum videatur ex importunatione debitoris, aut desperatione recuperationis fieri.

Alij verò dixerunt, quòd ad hoc quòd dicta remissio valida sit quavis non requiratur quòd debitor actu restituat, nec quòd rem debita in promptu offerat, requiritur tamen quòd secundum animi praeparationem paratus sit debitum planè soluere, in casu, quo creditor remittere nolit: alioqui non videtur cum bona conscientia alienum detinere, etiam facta illa remissione.

HIS non obstantibus, videtur oppositum tenendum. scilicet, quòd libera & spontanea remissio liberat debitorem à necessitate restituendi, modò creditor talis sit, qui remittere & donare possit. Nam remissio facta per mente captum, aut minorem non valet, sicut nec donatio. Conclusio patet ex saepe dictis, quia obligatio restituendi suspenditur & cessat ex libero consensu elicitò aut debito creditoris: vt si actu liberè consentiat, quòd res sua apud debitorem per mensem aut per annum retineatur, tutus erit debitor illo tempore, rem illam detinendo: igitur si liberè consentiat quòd debitor rem debita ad semper detineat, erit tutus, etiam si rem debitam nunquam restituat. Et confirmatur, quia non minus operatur domini consensus, vt alter rem suam detineat, quam vt rem suam de nouo alter accipiat: sed ex consensu domini libero potest alter rem suam occupare, igitur & detinere. Vnde in rapina, & furto, & vsura, purgatur vitiū furci, & rapinae, si res rapta manet apud raptorem de consensu domini, vt habetur. l. si fur. ff. de vsur. & alibi,

Deinde res aliena ideò est de necessitate restituenda, quia eius retentio est iniusta: quadoquidem restitutio actus iustitiae est, & eòtra rem retinere alienam contra iustitiam est: sed quando res aliena domino sponte consentiente ab alio retinetur, non est iniusta retentio, vt patet in commodato, locato, deposito &c. Igitur si dñs liberè consentiat

tiat in hoc, q̄ res sua à debitore ad semper retineatur, & ea velut propria utatur, ex tunc nunquam erit iniusta aut iniuriosa talis rei retentio, & ita ex tunc expirat obligatio eam restituendi.

Postremo ad idem sumitur argumentum ex iure. Nam in iure sunt quidam speciales casus, in quibus remissio creditoris non liberat debitorem, ut patet in iudice munera extorquente, quem spontanea partis remissio à restitutione non liberat, de rescriptis, cap. Statutum. lib. 6. Et in visitante, munera similiter extorquente, de censibus, cap. Exigit. lib. 6. Et de inquisitore aliquid similiter extorquente, Clemētina, nolētes, de heret. Quos spontanea partis remissio à restitutione non liberat. Igitur his casibus iuris exceptis, in aliis liberabitur debitor ob spontaneam creditoris remissionem: alioqui quid opus erat in iure certos casus excipere.

Corollarie sequitur in casu, non esse necessariam actualem restitutionem, ut valida sit remissio, ut prima opinio dicebat. Nec valent motiva pro illa opinione adducta. Ad primum dicendum, q̄ regula illa: Res per quas nascitur, nil contra nostram sententiam agit, imò pro nobis agere videtur: quia obligatio restituendi alienum, nascitur ex detentione iniusta rei alienae: est autem iniusta, quando contra domini voluntatem detinetur, & ideo accedente libero consensu domini, cessat iniustitia detentionis, & ex consequenti cessat causa, unde nascebatur obligatio restituendi.

Ad secundum dicendum, q̄ dictum Augustini intelligi non potest de actuali restitutione. Patet, quia sepe peccatum remittitur, antequam res ablata actu restituatur, ut si homo veram habeat de peccato poenitentiam, proponens se alienum restitutum quando poterit vel quando oportuerit. Dicendum ergo ad mentem Augustini, q̄ loquitur de restitutione secundum mentis preparationem, & de illa restitutione, quam facere necesse est, qualis est restitutio rei iniuste retentae: sed quia domino liberè remittente definit esse iniusta detentio, ut patet ex dictis, ideo de restitutione rei ablatae ex libero consensu domini retentae non potest dictum Augustini intelligi.

Ad tertium de spoliato iuri suo renuntiantem dicendum, q̄ textus ille citatus procedit ex praesumptione, ut ex ipso met apparet: ait enim q̄ praesumitur non sponte renuntiare, qui spoliatus renuntiat. Si tamen sponte verè renuntiare, teneret in conscientia renuntiatio, ut patet ex c. immediate sequenti ibidem.

Sequitur non esse necessariam obligationem rei debitae in promptu, ut dicebat secunda opinio. Nec valet ratio pro illa facta: quia procedit ex praesumptione, qua praesumitur, q̄ si creditori in promptu res debita offerretur, eam acciperet. Contra quam praesumptionem potest esse veritas, ut constat, & tunc veritati esset standum. Unde sicut verè potest dominus rei eam sponte donare, & à se dominium eiusdem penitus abdicare, ita potest hoc idem facere de actione, quam habet ad rem ab alio retentam.

Sequitur non esse necessarium debitorem esse parati animi ad restituendum ad hoc, q̄ à debito restituendi liberetur, ut dicebat tertia opinio. Nec valet ratio ibidem facta, qua dicitur non esse alioqui debitorem in conscientia tutum, etiam remissio ne illi facta. Aliud enim est debitorem non esse tutum & liberum à peccato, quod fateor, si praefatam animi preparationem non habeat. Aliud verò est eum non esse tutum & liberum à restitutione facienda. Exemplum est clarum, si ego rem meam quam habeo liberè & sponte dono Petro, quam tamen Petrus erat alioqui paratus furari: certum est durante hac peruersa animi intentione, Petrum non esse à peccato liberum, esse tamen à restitutione rei donatae liberum. Ideo in casu magis attendenda est voluntas creditoris remittentis, quam debitoris dispositio. Si enim creditor sponte & voluntarie remittit, tutus erit debitor à restitutione facienda, non obstante qualicunq; mala voluntatis eius dispositione. Si autem non sponte & voluntarie fit praefacta remissio, non erit debitor liber à restitutione, quacumq; bonam habeat voluntatem. Est itaq; ad voluntatem creditoris remittentis recurrendum, non ad animi preparationem debitoris, ut si constat quod voluntarie fit remissio, aut saltem de hoc rationabilis habetur praesumptio, tunc erit liber debitor, quia ex tunc non est rei alienae iniustus detentor, secus aliis.

Si quaeras quid requiratur, ut remissio huiusmodi fiat sponte, & voluntarie? Respō. ex Aristotele constat tria esse quae tollunt voluntarium, & causant inuoluntarium, scilicet vim, metum, & ignorantiam. Ac proinde si remissio ex vi, aut metu, aut ex ignorantia fiat, inuoluntaria erit, nec debitorem liberabit. Potest tamen creditor ex multiplici metu remittere. Potest enim esse metus incussus seu illatus. Potest etiam esse metus ab ipso creditore conceptus. Incussus etiam potest esse ad id,

ad id, ut remissio fiat, aut non ad id incussus. Deinde potest esse à magistratu incussus, vel à debitore, seu ab alio vice debitoris. Potest deinde esse metus damni maioris, quam sit solutio debiti: aut minoris, aut aequalis. Et rursus potest esse metus probabilis, aut levis. Potest denique metus esse causa principalis remissionis factae: potest etiam esse minus principalis.

Et iuxta haec possent multi casus particulares decidi. Si facta est remissio ex metu non ad id incussus, ut remissio, vel donatio fiat, videtur valida remissio & donatio: ut si quis in nave existens, suborta tempestate metu mortis promittit aliquid alicui sancto, aut ecclesiae, valet promissio, sicut in simili casu valeret votum emissum ex communi sententia. Et ita similiter in eodem casu valeret remissio, si forte actionem aliquam contra ecclesiam habebat.

Si fiat remissio ex metu à magistratu iuste incussus, ad id, ut remissio fiat, valebit remissio, sicut in eodem casu valeret donatio, aut promissionis adimpletio, si alioqui tenebatur homo remittere, donare, & promissum complere: nam talis metus ad id inducit, ad quod homo alioqui tenebatur. Sicut valet matrimonium contractum ex metu à magistratu, vel iudice iuste incussus: ut si fidem dederat, si corruerat, & ita in aliis.

Si fiat remissio ex metu probabili damni notabilis ad id incussus à persona priuata, qui sit causa principalis, seu sine qua non, remissio est inualida, sicut in eodem casu esset inualida donatio. Secus si esset metus levis, & non probabilis, qui nec matrimonium impedit, nedum donationem, aut remissionem.

Si fiat remissio, aut donatio ex metu non acquirendi bonum, aut lucrum, quod remissione facta obtinere sperat, siue sit metus ad id incussus, siue non, non vitiat remissio, nec donatio: quia talis donatio non metui in casu, sed cupiditati lucrisperati videtur imputanda: donatio autem ex cupiditate facta non ita vitiat, sicut ea, quae ex metu fit. Haec dixerim, ut occasionem curiosis darem rem particulariùs inuestigandi, & inter metum & metum in variis casibus distinguendi.

De ignorantia etiam, quae inuoluntarium causat, potest multipliciter distinguui. Ut in proposito potest alio vis debitum remittere, credens nil

sibi deberi, aut non tantum, quantum remittit: & dicitur ignorantia debiti. Potest similiter ex ignorantia personae fieri, ut si is, cui remittit est Petrus, cum putet se Ioanni remittere: Potest ex ignorantia qualitatis fieri, ut si is, cui remittit, nec pauper sit, nec consanguineus, nec sanctus, cum putet esse talem. Potest etiam ex ignorantia iuris, seu facti remissio fieri: ut si remittit, quia putat se ad id teneri, cum non teneatur. Potest denique remissio fieri ex ignorantia, seu errore ab ipso debitore causato, aut ab ipso creditore concepto, ut de metu dicebamus. Potest finaliter remissio fieri ex ignorantia inuincibili, seu lata, aut crassa.

Et refert ad validitatem remissionis ex qua ignorantia, vel errore fiat. Verum quauis in foro iudiciali possit habere locum haec tamen multiplex ignorantiae distinctio, in conscientia tamen, & iuris humani dispositionem praeniendo, illa finalis distinctio videtur attendenda, scilicet, an remissio sit facta ex ignorantia inuincibili, aut ex crassa, seu lata. Si primum, siue sit de debito, quod remittitur, siue de persona, siue de qualitate, aut causa principali, ob quam remissio, vel donatio fit, tunc vitiat remissio similiter & donatio. Secus si ignorantia erat de causa minus principali, aut si de principali erat, tamen lata & crassa: quia tunc sicut voluntarium non tollit, ita nec remissionem, nec donationem inualidat. Pone exemplum. Si Petrus realiter mihi debet decem, & ad tantam inopiam deuenit, quod notabilem patietur necessitatem, si illum compellam, ut mihi restituat, remitto illi ob suam inopiam principaliter, quamquam minus principaliter: quia consanguineum eum esse puto, cum non sit, aut quia doctum illum esse puto cum non sit: etiam si haec ignorantia in me sit inuincibilis, non vitiat remissionem: cum circa principalem causam non errem. Sed de hoc postea, quando agatur de rebus ob causam datis.

TERTIA causa est cessio, quia debitor bonis cedit. De qua an liberet debitorem solet dubitari. Similiter & an in ipsa cessione debeat deduci ne egeat. De quibus infra quaest. quinta agendum est: ideo non est quod in praesentiarum debeamus immorari. Et distinguunt communiter unde fuerit orta obligatio in eo, qui vult cedere bonis, quia vel ex delicto, puta furto, rapina, seu violentia, aut ex contractu alioqui honesto. Si primum, talis debitor iuris beneficio gaudere non debet, sed potius vel officio iudicis, vel ad instantiam partis venit corporaliter, aut aliis secundum iura pu-

niendus, & merito potest compelli, vt in integrum restituat, etiam non deducto inde negeat, idq; in foro iudiciali, vt dicunt doctores super capit. Quaquam. de vfuris. lib. 6. Secus si obligatio debitoris fuerit orta ex contractu, quia tunc admittitur ad cessionem, & gaudet iuris beneficio: quia scilicet, facta cessione, non potest incarcerari, & expirat actio creditoris contra eum: & in ipsa cessione deducitur negeat, vt supra fuit allegatum.

Præueniendo tamen iuris dispositionem, stado in metis fori conscientie, parum refert debitor obligationem contraxerit ex contractu, aut ex maleficio quo ad restitutionem faciendam, & quo ad hoc, quod est, esse deducendum negeat. Nam si aliud non sequatur inconueniens ex restitutione integre facta, quam quod debitor maneat inops, & egestate pressus, si vult cedere bonis, videatur, a bona quæ habet, sua sunt, an creditoris. Si creditoris, omnia sunt illi restituenda: nec deducendum est de necessitate negeat, nisi quantum creditor per viam eleemosynæ tenetur illi debitori inopi remanenti dare. Si autem bona quæ habet, sua ipsius debitoris sunt, & in illis habet instrumenta ad vitam necessaria, illa sunt illi relinquenda: nec iustum est, quod creditor debitorem illis instrumentis priuet, cuiuscunq; pretij, seu valoris sint. Ratio discriminis clara est, quia si omnia, quæ habet debitor, non sua, sed creditoris sunt, nulla videtur iniustitia fieri, si illa omnia illi auferantur, & creditori, cuius sunt, reddantur. Si autem præfata instrumenta ipsius debitoris sunt, inhumanum videtur, & contra Domini præceptum ea sibi auferri, vt creditori satisfiat, vt supra fuit quodam modo probatum.

Facta autem cessione, sicut debet fieri, puta in manu creditoris, aut in defectum eius in manu iudicis, & debito confessio, si contingat eum postmodum ad pinguem venire fortunam, tenebitur tunc id, quod debebat, integre restituere. Id patet ex cap. Odoardus. de solutionibus. vbi statuitur, vt huiusmodi debitor cautionem det de soluendo, quando ad pinguem venerit fortunam. Qui textus quantum non aperte loquitur de eo, qui bonis cesserat, satis tamen id ibidem significatur. Idem patet ex supra dictis in questione, quæ de inopia debitoris agebatur, vbi conclusum est, pauperem in extrema necessitate aliena capientem, & eadem consumentem, teneri cum ad pinguem venerit fortunam satisfacere &c.

Ac proinde hæc tertia causa, qua debitor bonis cedit, ipsum à debito restituendi, cum poterit, non liberat.

QUART A causa est damnum, quod ex restitutione facta timetur verisimiliter euenturum. An tale liberet debitorem à debito restituendi. Et sit casus communis de vxore, quæ falso sibi partum alienum supposuit, aut de adultera, quæ filium ex adulterio in scio marito concepit, vnde accidit, vt maritus & alij filij legitimi defraudentur: mulier hæc penitentie ducta satisfacere volens, nullam aliam reperit viam, quam factum manifestando, in quo & seipsam infamabit, & vitam suam periculo probabili exponet, est quæstio communis, an non obstantibus his incommodis teneatur se prodere, an potius ne illa mala eueniant, tacere debeat, & an erit sic à restitutione libera? Dixerunt aliqui, quod his non obstantibus tenetur in casu factum prodere, nec releuatur à debito satisfaciendi illo modo, si non potest aliter satisfacere. Pro qua sententia, quam tenet Adrianus, arguitur primò. Quia si talia pericula non timerentur, deberet mulier illa factum reuelare: igitur etiam ad id tenetur, esto quod talia pericula timeantur: quia quod iure naturali & diuino agendum est, non est propter timorem mortis omittendum, sed iure vtroque tenetur damnificans satisfacere læsis, sicut & vtroque iure fur tenetur rem furtiuam suo domino reddere: quod certum esse suppono.

Secundò, pro vitanda morte, aut scandalo, non est licitum furari à diuite, vt pauperibus subueniamus, etiam si pauperes ipsi alioqui parati sint furta, vel homicidia, aut alia peiora mala committere: igitur nec filij legitimi sunt defraudandi, vt spurio prouideatur, sicut defraudantur, si præfata mulier suum crimen non manifestet. Vnde in casu perinde est, ac si illa adultera à diuitibus furetur, vt pauperem ditet: cum paria sint, alienum auferre, & ablatum non reddere.

Tertiò, ex regula iuris, Vtilius scandalum nasci permittitur, quam quod veritas relinquatur. Si igitur scandalum fratris postponendum est pro veritate vitæ, qualis est læsis satisfacere, à fortiori igitur fama & mors propria postponenda est pro eadem veritate vitæ, ex quo est pro vitando scandalo postponenda: iuxta regulam vulgatam, Si vinco vincentem te, à fortiori vincam te. Nec valet dicere, quod ait Innocent. & Panormi. in cap. Officij.

Officij. de poenitent. & remissi. quod scilicet, illa regula, Vtilius scandalum &c. intelligitur de teste, vel iudice, qui propter scandalum contra veritatem nil facere debent. Non, inquam, valet, vt patet si attendas glossam Marci. 9. vnde de regula illa sumpta est, vbi dicitur: Nota, quod in bono opere nostro aliquando cauendum est scandalum proximi, aliquando pro nihilo habendum. In quantum sine peccato possumus vitare proximorum scandalum, debemus. Si autem pro veritate scandalum sumitur, vtilius nasci permittitur, quam veritas relinquatur. Vnde manifestum est, Bedam, cuius est glossa, intendere loqui de veritate, quæ sine peccato non relinquatur, qualis est veritas vitæ, & non solum de veritate in iudicio dicenda. Cum ergo restituere alienum, & his, qui per nos læsi sunt, satisfacere sit veritas vitæ, cum sit de principiis moralibus, naturalibus, & diuinis, sequitur &c.

Quartò, quia si quis falsum testimonium contra aliquem insonem in iudicio dixit, tenetur suum dictum in iudicio retractare, & insoni suam famam restituere, non obstante, quod in tali restitutione ipse restituens maneat infamatus, imò etiã non obstante, quod poena talionis veniat in capite puniendus. Igitur infamia & mors, quæ ex restitutione euentura timentur, non liberant debitorem, quo minus teneatur.

Quintò, creditor siue læsus potest re suam, quam alius furto abstulit, in iudicio petere, non obstante, quod ex huiusmodi repetitione sit mors furis verisimiliter sequutura. Similiter principes possunt terras suas & iura sua ab vsurpatoribus auferre, & eos per bellum compellere, vt quæ iniuste retinent, reddat, etiam si sit verisimile multorum mortem inde sequuturam. Igitur à fortiori mulier præfata in casu poterit suum crimen prodere, ad finem satisfaciendi læsis, non obstante mortis periculo, maxime cum sua repetere, voluntatis sit: læsis autem satisfacere, necessitatis: & ideo si potest in casu mulier satisfacere, tenetur.

His non obstantibus, oppositum videtur tenendum, quod scilicet, mulier illa non tenetur cum iactura vitæ, aut famæ suæ crimen prodere, nec illo modo defraudatis satisfacere. Probatur hoc primò ex cap. Officij. de poenitentis & remissi. vbi quæstio mouetur in terminis de ea, quæ filium ex adulterio suscepit, aut partum supposuit, quæ id marito reuelare non audeat: an sit ad poeniten-

tiam admittenda. Et dicit textus quod sic. Igitur non peccat in casu, existente in ea iusto timore, si factum marito non reuelat: nam si in hoc peccaret, ad poenitentiam admitti non deberet.

Si dicas, quod non intelligitur textus de poenitentia sacramentali, quæ est absolutio à peccatis, sed de poenitentia iniuncta per ipsum poenitentem adimplenda, quæ potest his, qui in peccato sunt, iniungi: hoc non videtur sufficienter dictum. Tum, quia dicit textus, quod in hoc casu non est illi poenitentia deneganda, sed exhibenda. In quo innuitur, quod poenitentia est illi debita: quod de poenitentia iniuncta dici non potest, cum hæc non sit necessaria, nec debita, vt Codice de confessione discussimus: sed voluntaria, tam ex parte poenitentis, quia liberum est ei eam petere, quam ex parte confessoris, cui liberum est eam iniungere. Igitur de poenitentia sacramentali est textus intelligendus. Tum etiam, quia si mulier in peccato permaneret, ratione cuius poenitentia sacramentalis esset illi deneganda, nil illi prodesset poenitentiam satisfactoriam pro peccatis iniungere: nam hæc locum habere non potest, antequam culpa sit quo ad Deum remissa. Igitur esto quod poenitentia hæc satisfactoria & iniuncta, non esset illi deneganda, adhuc sequitur illam non permanere in peccato mortali quo ad Deum, non reuelando crimen suum marito. Tum etiam, quia subiungitur textus, quod sacerdos illi mulieri discretam imponat satisfactionem, idq; postquam fuerit ad poenitentiam admissa. Iam quæro de qua satisfactione discreta loquitur textus, vel enim de satisfactione pro peccato commisso, vel de satisfactione defraudatis agenda. Si primum, igitur poenitentia, quæ illi non est deneganda, non est poenitentia iniuncta pro peccatis: quandoquidem textus de poenitentia non deneganda, & de satisfactione discreta imponenda, tanquam de diuersis, loquitur, vt constat, cum dicat textus prius debere poenitentiam exhiberi, deinde discretam satisfactionem imponi. Ac proinde si de satisfactione pro peccatis loquatur, necesse est, poenitentiam non denegandam, absolutionem sacramentalem esse. Et ita illa mulier non erat in peccato mortali, non reuelando crimen suum marito. Si autem de satisfactione discreta defraudatis facienda loquatur textus, sequitur idem, scilicet, non teneri mulierem illam in casu factum marito prodere. Nam si ad id teneretur ad finem satisfaciendi defraudatis, certè hoc illi esset necessarium.

cessario per confessorem & Papam iniungendum & præcipiendum. Itaque non dubito textum prætere illam excusare à debito reuelandi crimen suum marito, iusto timore eam tenente; & ita intentum. Hanc rationem volui extendere pro intelligentia textus, quem iudicio meo nonnulli Iuristæ non satis sufficienter exponunt, cum quibus & Adrianus falli videtur.

Secundò, idem patet ex sæpe tactis: quia restitutionis obligatio cessat, quando is, cui agenda est, consentit actu elicto, seu debito, aut quando non est rationabiliter inuitus in rei sibi debitæ retentio: sed quando restituito fieri non potest sine maiori dispendio & damno, quàm sit rei restituendæ iactura, non est rationabiliter inuitus is, cui res debetur, si sibi non fiat restitutio. Hoc accidit in casu præsentis. Nam si vxor illa crimen suum marito reuellet, est periculum animæ mariti, qui inde scandalizabitur: est periculum vitæ ipsius vxoris, quia fortè maritus zelotypus eam occidet: est etiam periculum & iactura famæ ipsius vxoris. Tacendo autem, solùm est iactura rei temporalis, puta hæreditatis integræ, in qua manebunt hæredes defraudati. Si autem cum his omnibus damnis vellet hæredes sibi satisfieri, cõtra ordinem charitatis hoc velle viderentur, qui exigunt, vt temporalia pro vita spirituali proximi, & corporali amittantur, seu postponantur. Et ita non est in casu hæres rationabiliter inuitus, si illo modo ipsi non satisfiat.

Tertiò, facit ad idem cap. Duo mala. & cap. Nerui testicularum. di. 13. vbi in sententiâ dicitur: quòd de duobus malis, quorum alterum necesse est eligere, quòd minus est, est eligendum. Modò minus malum est, hæredem re temporali defraudari, quàm mulierem fama & vita priuari: ergo mulier in casu non peccat tacendo. Nec valet solutio Adriani, dicentis textum procedere in casu, quo necesse sit alterum ex duobus malis facere: cum in præsentis casu alterum sit malum facere, quòd sit non restituendo: alterum verò sit, malum aliarum permittere. Non valet, inquam, quia sicut tacendo permittit hæredes defraudari, ita loquendo, seu se prodendo permittit mala grauiora à marito euenire, etiam si ipsa ea non faciat. Et sicut tacendo efficit, vt illi defraudentur, ita rem reuelando efficit, vt maritus indignetur, & indignatus, maiora inferat mala. Adde, quòd peius est malum positiuè causare, quàm malum permittere. In

casu autem factum reuelando, positiuè causat malum infamæ, & mortis inde sequentis: tacendo autem, solùm permittit hæredum defraudationem.

Quartò, pro vitanda proximi morte, aut etiã propria, siue sit mors famis, siue gladij, licitum est panem alienum, aut arma aliena, aut rem quacunque alienam qua in casu opus est, arripere, quando alia via tali necessitati succurrendi non apparet. Similiter res taliter captas licitum est retinere quandiu durat præfata necessitas extrema, qua durante, obligatio rem illam restituendi cessat. Igitur pari forma mulier in casu est à restitutione obligata, quando ex restitutione mors illi sequeretur, qualiter sequeretur in casu proposito: nam tacendo perinde est, ac si ablata retineat, ad propriam infamiam & mortem euadendum.

Iam respondetur ad rationes pro priori sententiâ adductas. Ad primum dicendū, quòd supponit falsum, scilicet, quòd in casu ius naturæ & diuinum obliget mulierem illam cum præfatis damnis satisfacere defraudatis, quòd falsum est. Cuius falsitatis ratio est aperta. Quia ius naturæ & diuinum obligat ad restituendum alienum, & læsis satisfaciendum, tunc scilicet quando iniuste, seu iniuriosè alienum retinetur. Quando autem ex consensu domini elicto aut debito res eius detinetur, non est iniusta, nec iniuriosa detentio: idè tunc cessat obligatio restituendi.

Ad secundum dicendum, quòd si pauper sit in tali & tanta necessitate, quòd verisimile est morietur, nisi illi prouideatur, licitum est mihi, propria vnde subueniam non habenti, aliena à diuite accipere, vt indigentia extremæ illius pauperis subueniam. Nec in hoc erit diues ille rationabiliter inuitus, cum id de suis rebus agam, quòd ipse facere debuisset. A fortiori ergo id ipsum poterat ipse pauper, vt propriam mortem euitaret, facere. Et ita ratio hæc potius militat pro nobis. Nam in casu ipsa mulier est in extrema necessitate, qua extremè indiget non restituere illo modo. Si autem pauper non sit in tali extrema necessitate, non est licitum aliena arripere, & illi ea dare: nè peccata illa, quæ alioqui facere paratus est, faciat: nam in illa non necessitate, sed voluntate sua nequam incidet.

Ad tertium admissio, quòd regula procedat non solùm de veritate iustitiæ, sed de veritate vitæ, falsum ta-

men

men est, quòd in casu sit de veritate vitæ illo modo satisfacere defraudatis. Sunt enim ea opera de veritate vitæ spiritualis, sine quibus charitas haberi non potest, seu sine quibus verè Dei voluntatem, prout tenemur, non adimplemus. In casu autem non est voluntas Dei obligatoria, vt illo modo satisfiat hæredibus læsis, vt ex dictis satis patet, & ita falsum est, quòd illo modo satisfacere sit de veritate vitæ.

Ad quartum dicendum, quòd si ex falso testimonio data est causa vt infantis fama, simul & vita periclitetur, non multum, si falsarius, cui propriæ famæ iactura læsum ab infamia simul & morte liberet, sicut tenetur: imò & cum vitæ propriæ dispendio, si id ad liberandum infantem à morte sit necessarium. Exemplum est clarum. Si debitor & creditor sunt in æquali necessitate, quare, quæ debetur indigent, & cetera paria sint, tenetur debitor creditori debitum reddere, non obstante necessitate debitoris. Nam in hoc casu æqualis necessitatis, non est licitum pro reuelanda propria necessitate, alium simili necessitate laborantem, rebus suis spoliare. Ita nec æquali hinc inde necessitate existente, erit licitum aliena, seu alteri debita retinere. Ita in proposito, si læsus infamæ extremè indiget, quòd sibi sua fama restituatur, qua non restituta, ad mortem est condemnandus, tenebitur qui eum infamauit, famam eidem restituere, etiam si inde veniat capitale plectendus. Idem dicendum, si ex infamatiõne, seu falso testimonio mors infamato non immineat, nec aliud malum, præter infamiam, aut rerum temporalium amissionem, tenebitur infamator cum periculo similis dispendij famam iniuste ablatam restituere. Secus in casu vostro, in quo id, quòd debetur, non est nisi bonum aliquod temporale, quòd læsis ad vitam, vt suppono, necessarium non est. Damnum autem, quòd ex restitutione huiusmodi fieret in casu est longè maius, scilicet, infamia restituentis, simul & mortis probabile periculum.

Ad quintum dicendum, quòd repetere in iudicio rem furto sublatam illicitum non est: quanquam inde mors furis sit euentura, quando iuste euentura est, hoc est, iudicis autoritate interueniente. Sicut enim reum iuridicè esse occidendum non obstat, quo minus possit alius eum accusare, & contra eum deponere, aut delictum denuntiare: ita non obstat, quo minus læsus possit rem suam in iudicio petere, nec mors da-

minificatoris imputabitur læso agenti, sed ipsi reo, qui fecit, vnde damnari mereretur. Secus esset, si aliunde esset mors lædentis euentura, scilicet, iniuste, & ex indignatiõne, ira, aut ignorantia occidentis: tunc enim illicitum est, rem debitam cum tanta debitoris iactura petere. Sicut in casu præsentis, si vxor crimen marito reuellet, iuste timetur mors ex indignatione mariti euentura. Idem dicatur de principe bellum contra rerum suarum vsurpatorem mouente: quia hoc licitum est, non obstante, quòd inde sit verisimile multorum pecces euenturas, eò quòd supposita iustitia belli, damna quæ inde aduersariis eueniunt, iuste illis euenire constat. De quo postea in Codice de damnis reparandis.

Si obiicias, quòd ad minus si præsumatur, quòd maritus nõ de facto vxorem crimen prodentem occidet, sed iuridicè contra eã in iudicio procedet vsq; ad iuridicam condemnationem, quòd tunc debet vxor crimen reuelare, vt læsis satisfaciatur. Dicendum negando sequelam: Quia quantum læsis licitum sit contra reum in iudicio agere, non solùm ciuilitè, sed criminaliter, modo nõ zelo vindictæ, sed iustitiæ id faciat: non tamen qui reus est, tenetur sponte se prodere, & crimen suum nec in iudicio, nec extra publicare, antequam cõtra eũ agatur: cum nemo se ipsum accusare teneatur. Et ex consequenti vxor in casu non tenetur marito aliquid reuelare, vnde in iudicio possit cõtra eã criminaliter agere.

Quid autem sit illi foeminae agendum, qui ex adulterio, in scio viro, filios suscepit: Respõ. Nonnulla solent remedia illi dari. Primum est, si ipsa foemina habet bonã paraphernalia, seu propria aurea habere potest, quæ postea sit pro suo arbitrio distribuere: tunc de huiusmodi bonis tenetur defraudatis satisfacere. Si hoc mediũ locũ nõ habeat, est secundũ remedium, quòd huiusmodi foemina nitatur prout possit, filiũ spurium inducere, vt religionẽ ingrediatur, aut talem viuẽdi statum accipiat, quatenus ad eum portio hereditatis, aliis debita, ad eum nõ perueniat. Quòd si hoc remedium locum non habeat, est tertium remedium, quòd huiusmodi foemina reuellet factũ filio spurio: & hoc esset de necessitate agendũ, si aliud mediũ deesset, concurrẽtib; tribus. scilicet, quòd sit verisimile, quòd filiũ credet matri, & quòd inde sequatur scãdãlũ, aut aliud maius dãnũ: & quòd per hoc verisimiliter speretur indẽntas eorũ, qui defraudati sunt. His autẽ, aut aliquo eorũ cessantibus, nõ tenetur filio spurio crimen suum reuelare.

Ad

An autem filius teneatur fidem adhibere matri necne: Dicendum, quidquid sit de foro iudiciali, quod in foro conscientiae non tenetur ei credere, nisi causam sufficientem ad credendum habeat. Si enim mater dure illum tractauerit, odioque eum habuerit, e contra vero alios legitimos filios amater fuerit prosequuta, illisque signa dilectionis ostenderit: tunc poterit spurius, audita narratione matris, praesumere, quod mater ex odio contra ipsum habito, & ut caeteris filiis proficiat, id velit spurio persuadere. Si tamen benigne & amater eum tractauerit, ipsaq; sit moribus reformata, timorata conscientiae, & propriae famae amica, nec mentiri solita, maxime si in articulo mortis sit, aut tempore sacro, puta hebdomada sancta, quando factum filio spurio reuelat: tunc filius videtur, quod debeat illi fidem adhibere, cum causam ad oppositum credendum non habeat efficacioram.

Verum si hoc tertium medium locum non habeat, est quartum remedium, quod id reuelat marito, ut ipse caute de operam quod melius possit, ne legitimi haeredes defraudentur. Et hoc remedio videtur esse utendum, concurrentibus tribus, scilicet, quod maritus fidem adhibebit uxori, & quod non inde timeatur verisimiliter scandalum, aut aliud notabile damnum euenturum, & quod speretur filiorum legitimorum aliorumve haeredum indemnitas: quibus deficientibus, non opus est hoc remedio uti. Quod si nullum ex his remediis locum habere potest, non video, quid illi foeminae agendum superfit, nisi aeta poenitentia, rem Domino commendare.

Illud tamen addendum est pro intelligentia Adriani, quod, scilicet, periculum probabile mortis ex reuelatione marito facta euenturae, non semper liberat uxorem a debito reuelandi, si ex reuelatione haeredum indemnitas speratur: & hoc est, quando non ex ira, aut indignatione, sed ex malitia mariti mors praesumitur euentura, ut si uxor cognoscat virum per eam facile placari posse crimine reuelato, nec ob id eum fore iracundia commouendum: scit tamen alios viri consanguineos ipsam uxorem odio habentes, occasione sumpta (quam forte quaerebant) virum commoturos, ut uxorem interficiat: tunc occisio non ex fragilitate, aut ignorantia mariti, sed ex malitia: nec data occasione, sed accepta fiet: tunc verum esse puta, quod uxor tenetur crimen prodere, non obstante periculo mortis probabili. Quae enim de pracepto

sunt, praetermitti non debent ad vitandum scandalum passuum, aut damnum ex malitia aliorum euenturum. Idem dicatur de infamia uxoris, si non ex passione mariti, sed ex malitia eius euentura timetur, quod hoc non obstante, debet se marito prodere, si ut dixi insperatur defraudatorum indemnitas. Et si hoc verum esset, non est difficile has positiones concordare. Sed hoc quid veritatis habeat statim videbitur.

Quantum sit damnum ex restitutione euenire potens, quod obligationem restituendi excludat, non puto posse regulam generalem tradi. Si tamen tale & tantum est, quod is, cui est restitutio facienda tenetur euitare seu impedire, nec aliter vitari potest, nisi per rei debitam detentionem, seu per non restitutionem, tunc illa causa existente, cessat obligatio restituendi. Huius ratio est clara: quia in tali casu debitor rem alienam contra voluntatem creditoris non detinet, imo eam ex consensu eiusdem saltem debito tenet. Sed cum homo teneatur proximum suum ab iniusta morte, si potest defendere: modo illi mors ex passione, modo ex malitia inferatur, si non aliter illum defendere possit, nisi cum iactura rei temporalis, tenebitur talem iacturam pati, ut proximum ab iniusta occisione defendat. Et ex consequenti si in casu supra disputato uxor timeat verisimiliter se a marito occidendam, siue ex passione, siue ex malitia, si crimen adulterij illi prodatur, non tenetur illud prodere nec illo modo haeredibus restituere, seu satisfacere, ex quo illi debent cum suarum rerum iactura illam a morte, etiam ex malitia euentura liberare si possunt. Et ita nec limitatio nuper in fauorem positionis Adriani posita videtur tenenda. Et quanuis non sit de scandalo, quod ex malitia euenit, curandum, quo minus debeamus agere, quae alioqui essent per nos agenda, hoc verum est, quando scandalum in malum ipsius scandalizati redundat. Secus si in damnum alterius, ut in proposito casu, in quo licet de malitia mariti & aliorum non esset curandum, nec sufficeret impedire restitutionem: quia tamen huiusmodi malitia, ut creditur in mortem uxoris redundat, ideo propter mortem illam vitandam, etiam ex malitia prouenturam, est a tali restitutione cessandum.

Illud etiam addendum, quod quauis danu ex restitutione subsequatur suspēdat, vel excludat obligationem restituendi, non tamen eam suspēdit, lucrum ex restitutione cessans, quoniam huiusmodi lucrum non fit ad naturam sustentationem

tationem necessarium: nam si ad id esset necessarium, suspendet praefatam restitutionem, sicut & damnum. Quod dictum, quia in se satis notum est, non opus est probationem apponere.

EX DICTIS vna oritur dubitatio, quae obiter nunc tangenda est. An si maritus possit licite uxorem adulteram interficere. Ad quam doctores communiter respondent, quod antequam sit in iudicio de adulterio conuicta, a marito interfici non potest sine peccato mortali, etiam si eam in adulterio deprehendat. Cuius ratio aperta est. Quia qui proximum sine legitima autoritate occidit, peccat contra praceptum decalogi: sed maritus in casu non habet auctoritatem eam occidendi, antequam per iudicis sententiam sit illi tradita, ad occidendam eam si velit. Leges enim permittunt maritum uxorem in adulterio deprehensam occidere, ita ut interfectores non puniantur: in foro tamen dei puniendus aeternaliter venit, quanquam vehemens passio mariti multum extenuet culpam. Post sententiam autem iudicis contra adulteram latam, poterit maritus eam licite occidere, ut tenet Tho. in 4. dist. 37. q. 1. quem caeteri doctores sequuntur: ubi ait, non esse dubium maritum illum in hoc casu culpa & poena carere, si uxorem ex zelo iustitiae non ex appetitu vindictae eam occidat. Ratio est, quia ille iam non sua, sed publica auctoritate id agit ex licentia & sententia iudicis, iubentis eam marito tradi, ut si velit, eam occidat. Pro quo facit quod dicitur. 33. q. 2. cap. Interfectores suarum coniugum sine iudicio, homicidiae sunt.

Verum contendebat nonnulli virum mortaliter peccare, etiam si cum iudicio & sententia a iudice lata, uxorem adulteram interficiat, hac ratione moti: Quia non habet maiorem auctoritatem ad eam occidendam post iudicis sententiam, quam ante. Nam quare vnde habet illam auctoritatem, vel a lege diuina veteri, quae iubebat adulteram lapidari, vel a lege diuina noua, vel a lege humana canonica, vel civili, vel ab ipso iudice sententiam ferente? A lege diuina veteri non, quia illa iam per legem nouam specialiter quo ad ceremonialia & iudicialia reuocata est: igitur illa nunc nullam auctoritatem praestat ad coniugem occidendam: & si praestaret, non solum posset maritus eam occidere, sed teneretur: quandoquidem lex illa praecipitua erat, quae adulteram lapidari iubebat. Consequens tamen est falsum, ut patet. Nec habet auctoritatem a lege noua, quia haec nusquam iubet nec concedit mari-

tis, ut uxores adulteras interficiant. Imo Christus adulteram accusatam clementissime absoluit. Nec a lege canonica, nam haec nulli concedit, ut adulteram coniugem occidat: horret enim sanguinem, & viros sanguinolentos irregularales efficit, etiam si iuste quenquam occidi faciant. Nec a lege civili, nam haec in hac re non aliud disponit, quam quod iudex in sententia sua iubeat uxorem de adulterio conuictam, viro suo tradi, ut si velit, eam interficiat, & si velit, secum retineat: In hoc autem nec lex, nec iudex videtur dare marito auctoritatem eam occidendi, cum nec illi id iubeat, nec concedat: sed rem suo arbitrio committit, ita, ut si eam occidat, impunè id fecisse iudicabitur, nec ob id poena vlla erit a iudice puniendus. Hoc autem non releuat eum a culpa, cum non necessitate legis, sed sua propria voluntate eam interficiat.

Respon. quod maritus coniugem occidit in casu auctoritate iudicis, iuxta leges iudicantis. Unde dupliciter potest aliquis auctoritatem a iure, vel iudice ad aliquid habere, scilicet, cum iussione & pracepto iuris, aut iudicis, & sine pracepto & iussione. Primam habent ministri iustitiae, quia iudices tenentur iuxta leges iudicare: executores autem, uti sunt spiculatorum, tenentur iuxta mandatum iudicis, quod iudicatum fuerit, executioni mandare. Secundam autem auctoritatem cum libertate habent mariti ad occidendam coniuges adulteras: & dicuntur etiam ministri iustitiae, sed voluntarii. Quemadmodum princeps, qui supra leges est, potest, si vult, reum condemnare, aut etiam si vult, absoluerè. Sic etiam sacerdos a curato licentiat, auctoritatem habet sine iussione tamen aut necessitate ad poenitentes in confessione audiendum, si velit, & ad eosdem absolvendum, si velit. Sic etiam multi iudices delegati auctoritatem habent ad excommunicandum si velint, etiam si id facere non teneantur. Itaque quod relinquitur in voluntate mariti, ut si velit, uxorem adulteram occidat, non impedit, quo minus iuris aut iudicis auctoritatem ad eam occidendam habeat.

Quod autem sine iudicio maritus uxorem adulteram licite possit interficere, arguitur primo ex cap. Interfectores. 33. q. 2. ubi Nicolaus Papa ait: Interfectores suarum coniugum sine iudicio: si non addas, adulterarum, quid aliud censendi sunt, quam homicidiae? In quo significat, quod interfectores suarum coniugum adulterarum non sunt homicidiae: alioqui impertinenter dixisset, si non addas

medicorum nisi uidentur...
dare...
modestia

min. a Be Soc dicitur...
n. cupdat. Ho. mariti...
ignel. mat. charat.

1502...
64 art.

addas adulterarum. Et ibidem cap. Admonere. ait, Stephanus Papa Astulphū quod vxorem suam interfecisset, tanquam homicidam reprehendens, pro causa assignat, quod non inuenisset eam cum alio viro rem nephariam facientem. Vnde à contrario videtur colligi, quod homicida non esset, nec reprehensione dignus, si eam cum alio viro rem nephariam facientem inuenisset.

Secundo licitū est patri, filiam in fornicatione deprehensam, occidere: idque ex lege civili. nec in ea. ff. de adulteris. Igitur etiam licet marito vxorem in adulterio deprehensam occidere. Consequentia videtur, quia magis excusabile est factum si maritus vxorem adulterantē occidat, quam si pater filiam interimat fornicantem, ex quo vehementius mouet maritum dedecus & infidelitas vxoris, quam culpa filiae moueat patrem. Nec tam naturale est marito vxorem, quam patri filiam diligere.

Tertio Nemo peccat autoritate legis, vt inquit Augustinus, & habetur. 23. q. 4. Qui peccat. Vnde si quis furem nocturnum occidat, non peccat, cum ad id legis habeat autoritatem: sicut nec peccat quis, si pro sui defensione inuadentem occidat, cum lex ad id autoritatem concedat. Igitur nec maritus vxorem adulteram, occidendo peccabit.

Respon. hęc minime contra propostam sententiam concludere. Ad primū dicendum cum glo. quod non ideo dixit (si non addas adulterari) quia velit significare homicidam non esse, qui adulteram sine iudicio occidit, sed inuit quod homicida sit, qui vxorē sine iudicio occidit: maxime si adultera non sit. Aut dicatur Papam id dixisse, habito respectu ad leges ciuiles, secundum quas qui vxorem in adulterio deprehensam occidit, non haberi pro homicida quo ad pœnam. Quod videtur significare idem Nicolaus Papa in cap. immediate sequenti, vbi ait licere secundum mundanam legem vxorem adulterā interficere, non tamen secundum legem ecclesiasticam. Ad cap. Admonere, quod est Stephanus Papa, dicendum quod non assignat pro causa homicidij, quod vxorem adulterantem inuenit, sed pro causa huius, quod esse Astulphū tam crudeliter vxorem occidisse, cum causam mortis in ea non inuenerit: & ita illi textus non procedunt.

Ad secundum dicendum, quod lex nec patri ad occidendum filiam, nec marito ad occidendum vxorem sine iudicio autorita-

tem præstat, ideo vterque occidendo peccat. Sed obiicitur contra hoc, quia lex facit differentiam inter patrem in occisione filiae, & inter maritum in occisione vxoris. Si patri non daret autoritatem, sed tantum permittit eum impune filiam occidere, cum hoc idem permittat marito, quando vxorem in adulterio deprehendit, nullam videretur inter patrem & maritum differentiam lex facere. Dicendum, quod differentia hæc est, quod patri permittitur filiam in actu turpi deprehensam occidere sine vlla pœna: marito autem non ita simpliciter sine omni pœna id permittitur, sed cum longè mitiori pœna quam alioqui mereretur. Cuius discriminis causa videtur esse, quia maritus non habet vxorem tanquam aliquid suum seu infra se, sed tanquam sociam: pater autem habet filiam non tanquam sociam, sed tanquam aliquid sui, & infra se: & etiam quia pater filiam coeuntem occidendo, nulli videtur iniuriam facere: maritus autem vxorem occidendo facit iniuriam legi matrimonij, per quod illi sociata est, vt innuitur cap. Admonere, supra citato. Similiter parentibus ipsius. &c.

Ad tertium dicendum, quod illud ait Augustinus de autoritate legis diuinæ: & esto id ad legem humanam velimus extendere, debet intelligi de lege iubente aut concedente, non de lege solum permittente. Nam leges humanæ multa permittunt quæ puniri nolunt, cum tamen apud Deū iniqua sint & peccata: & qui huiusmodi legibus vitur, non excusatur à culpa, licet excusetur ab humana pœna.

Q V I N T A causa, est solutio debiti facta creditori creditoris: quæ si fiat de scientia & consensu creditoris, non dubium, quin liberet debitorem. Si autem fiat creditore in scio, aut eo inuito, esset questio, an liberet debitorem: vt si ego debeo Petro decem, Petrus autem tantundem debet Ioanni, an ego ero liber, si quod Petro debebam, soluā Ioanni, qui est secundus creditor. Et distinguit Barro. Quia si secundus creditor, puta Ioan. & ego debitor sumus ex eadem causa debitores, satisfacio, si Ioanni soluam, quod Petro eram solutus. Vt si ego conduxerim domum à Petro, qui eandem à Ioanne conduxerat, aut si ego mutuo accepi à Petro decem, qui Petrus à Ioanne mutuo acceperat, satisfacio, si soluam Ioanni, cui Petrus debitor erat. secus si ex causa disparata ego & Petrus sumus debitores: vt si ego debeo Petro decem, quæ mihi mutuauit: Petrus verò tantundem debet Ioanni propter rem, quæ ab eodem

eodem emerat: tunc si Petro inuito, aut in scio soluam Ioanni, non liberor à debito, quo tenebar Petro. Dimitto iura, quæ pro hac sententia ipse citat.

Sed esto hæc opinio vera sit in foro conscientie, an sit similiter vera in foro conscientie? Super quo clamorofam satis contentionem inter quosdam audiui super casu sequenti, in quo præfata questio inuoluitur. Ego debebam Petro decem, & totidem debebam Petro Ioanni: sed Ioannes ob defectum probationis non poterat iuridicè, nec alia via sua decem recuperare: defunctus est Petrus, cui ego decem debebam, quod meum debitum occultum erat, quia clam illa decem à Petro abstuleram: sed ego sciens Petrum tantundem Ioanni debere, soluam Ioanni decem, quæ ego Petro debebam, an potui illud, salua conscientia facere, manens à restitutione liber. Pro parte affirmatiua arguebatur.

Primò quia ego in casu id feci, quod Petrus facere debuisset, & rem eius vtiliter egi, ex quo id ad salutem animæ ipsius Petri expediebat: & in hac solutione per me facta consensit, aut saltem consentire debuisset Petrus, si sciret me pro illo suum debitum soluissè. Igitur nec peccaui, nec maneo obligatus illa, quæ semel pro Petro solui, iterum illi, aut hæredibus suis soluere: quandoquidē in foro conscientie iniustum est, vt quod semel solutum est, iterum soluatur.

Secundo idem videtur à simili. Si diues pauperi in extrema necessitate existenti, nolit, cum debeat, subuenire: ego non habens vnde illi subueniam, poterò etiam diuite inuito, bona sua inuadere, & dare pauperi, ne fame pereat, idque poterò absque peccato, & absque debito restituendi: vt ex supradictis simul & cõmuni sententia doctorum patet. Igitur etiam in casu ego videns quod Petrus nec soluit, nec soluere vult Ioanni, quod illi debet, poterò quod Petro eram solutus, soluere Ioanni: & specialiter in casu hoc, quo Petrus defunctus est, qui si in gloria sit, aut in Purgatorio, non dubium eum consentire in hoc, quod Ioanni soluatur, quod ille debebat. Si autē in Inferno sit, quanuis non actu consentiat, non dubium debere iuxta rationem consentire.

Tertio ego illo modo in casu soluens Ioanni, nulli facio iniuriam: quia non defuncto constat, ex quo facio quod ipse si viveret, facere deberet. Nec etiam hæredibus defuncti iniuriam, seu præiudicium facio,

quia sicut succedunt in bonis defunctis, ita etiam succedunt in obligatione, qua defunctus tenebatur: & ita defuncto, & hæredibus suis beneficium facio, eos à debito, quo Ioanni tenebatur, exonerando, potius quam præiudicium.

Qui verò contrariam tenebant opinionem dicebant, me in casu peccare, id quod alicui personæ determinata debeo, eo inuito, alteri soluendo: iniustum esse putantes, quæ aliena sunt, sine domini consensu alienare: nec creditorem amittere actionem contra me, si quæ illi debebam, eo inuito, alteri persolui. Nec verum est vniuersaliter me à culpa & restitutione liberum esse, si id facio, quod creditor facere debuisset. Sicut culpa non caret homo priuatus homicidam occidendo, quod iudex facere debuisset. Nec confessor si alienum absoluat, quod proprius sacerdos facere debuisset. Nec qui aliena inuadit contra domini voluntatem, ad sibi, aut pauperi subueniendum, etiam si id dominus ipse facere debuisset, si monitus sponte fecisset.

Deinde si ego in casu id quod debeo Petro, eo inuito possim Ioanni soluere, similiter possim si nil Petro deberem, sciens quod Petrus debet Ioanni, bona Petri clam, aut palam arripere, vt Ioanni detur, quod illi per Petrum debitum esse scio: quod tamen videtur falsum: quia non sunt facienda mala vt eueniant bona.

Nec valet quod in secunda ratione tangebatur, quia si caret culpa, quæ aliena accepit, vt pauperi subueniat, ideo est, quia non potest pauperi extreme indigenti subueniri. In casu autem præfati Ioannes non est in tanta necessitate, vt sine solutione debiti viuere non possit. Sed nec pertinenter adductum est, si defunctus sit in gloria, aut in purgatorio, aut in inferno. Nam ex quo defunctus est actu, & ipse, quod defunctus contra me habebat, in hæredes transit, ideo non defuncti, sed hæredes voluntas in casu erat attendenda.

Ad tertium etiam respondebant, non expirare actionem hæredum contra me per hoc, quod eos à debito, quo Ioanni tenebantur, liberaui, cum id non de eorum consensu feci: imò: & ipis rationabiliter inquit, videtur me id fecisse: quia forte scire illis aperuissent, ipsi consensissent, aut per se ipsos Ioanni satisfecissent: & ideo quia clam, & illis in scio rem illis debitam alteri reddo, non

liberat me, vt dicunt, à culpa, nec à debito satisfaciendi hæredibus.

His non obstantibus, videtur dicendum aliud esse debitorē in casu à culpa liberari, aliud verò à debito restituendi, seu immediato creditori soluendi. Et quidē si res debita in specie esset reddēda, ita vt functionem non admittat, culpa esset immediato creditori non reddere, nisi ad alteri mediato creditori reddendum, cōsensu prioris, aut iudicis auctoritas adesset. Si autem res debita functionē admittat, nec sit res in specie reddenda, tunc culpa nō est debitum creditori, creditoris soluere. Excepto, nisi huiusmodi solutio in fraudem, aut damnum fiat immediati creditoris: nam tunc non solum est culpa in debitorem, sed tenetur de damno. Si autem sine fraude & damno fiat creditoris, tunc non video debitorem peccare, si pro creditore immediato, alteri debitum soluat, etiam eo inuito: quia sic nemini præiudicat, nisi sibi ipsi, si fortē immediatus creditor cōtra eum agere velit, vt quod sibi debebatur, ab ipso recuperet, cui periculo potuit debitor sine peccato se exponere.

Quantum verò attinet ad restitutionem agendā, facta vt præfertur solutione, dicendum quòd in conscientia tollitur obligatio. Cuius ratio videtur aperta: quia per præfatam solutionem res est iam ad æqualitatem redacta, sumpta securitate, q̄ secundus creditor non aget cōtra priorē. Nam secundus creditor habet iam, quod sibi à priorē debebatur: prior autē est iam à debito, quo secundo tenebatur, liberatus: debitor etiam iam reddit, quod debebat. Vnde constat omnes æquales manere, vltra quod forum conscientia, seu iustitia nil aliud exigit.

Secundò idem apparet, quia ex quo debitor soluit Ioāni pro Petro præfata decem, quæ Petrus Ioanni debebat, cum Ioanni sit satisfactum iure naturæ, videtur debitor succedere in actione, quam Ioā. contra Petrum habebat: & ita casu fit vt tantum debeat Petrus debitori, quantum debitor ipsi Petro. In quo casu certum est, locum habere recompensam.

Corollarie sequitur, impertinens est se in foro conscientia de bitores ex eadem causa teneri, aut ex diuersa: sed ex eadem siue diuersa facti sint debitores, currit præfata solutio, simul & ratio.

Sequitur ampliùs ad casum propositum esse, cum prima opinio ne respondendum, quòd ego sine culpa potui

Ioanni pro Petro defuncto soluere, hæredibus in sciis, & inuitis, & quòd per talem solutionem sum à debito, quo tenebar in conscientia deobligatus: cum debitum tale esset, quod functionem admitteret, non solum vbi meum debitum esset hæredibus notum, sed etiam & à fortiori vbi incognitum esset.

SE X T A causa est rei debite interitus. Et est quæstio, an si res debita pereat in potestate debitoris, liberet ipsum debitorem à debito restituendi, seu soluendi. De qua quæstione, quia inferiùs latius fortē tractabimus, quando de rebus furtiuis agetur, ideò nunc breuiter dicendum, distinguendo de re debita. Quia vel est res in specie debita, qualis est res aliena, quæ functionem non recipit. Aut est res debita in genere, vt Iuristæ loquuntur, ita vt nulla determinatè debita sit. Si primum, iterum distinguatur: quia vel debitor est in mora, tēpore quo res apud eum perit, vel nō. Similiter est videndum, an res huiusmodi pereat ex culpa debitoris, vel non. Et tunc dicendum, quòd si res est in specie debita, & debitor non est in mora, nec ex culpa eius res huiusmodi perit, liberatur à debito restituendi, seu soluendi: nec creditor habet actionem ampliùs contra talem debitorem. Ratio, quia creditor immediatè & directè habebat ius ad præfatam rem, & non ad personam debitoris nisi mediatè & indirectè: ac proinde pereunte re, & non ex culpa debitoris, perit actio, quam creditor contra debitorem habebat. Secus si ex culpa debitoris res periisset: quia tunc debitori est imputandus interitus, & tenebitur ad æstimationem rei debite. Exemplifica in commodato, locato, deposito, impignorato: de qua autem culpa debitor teneatur, videbitur postea Codice de damnis reparandis &c.

Si autem debitor fuit in mora, & nunquam fuit mora purgata, & perit res in specie debita, tenebitur similiter ad æstimationem eius. Quia ex quo fuit in mora, fuit illius rei iniustus detentor, & creditorem iniuste damnificauit, rem eius eo inuito retinendo: & perinde est, ac si pro tunc rem furtiuam retineret. Dico nisi mora sit purgata: quia si purgata sit, ex tunc desinit esse in mora: & si postea res pereat, liber erit debitor, ac si nunquam in mora fuisset. Purgatur autem, si debitor offerat rem suo domino, volens eam, vt debet, illi reddere: & creditor, seu dominus eam recipere nolit.

Si quæ-

Si quæras quando dicitur debitor esse in mora: Dicendū, quòd quando tenetur rem reddere, & non reddit, quia tunc est iniustus rei alienæ detentor. Hoc autem est, quando obligatio est ex delicto orta, vt si debitor rapuit, vel furatus est: aut si ex contractu, & assignatus est dies solutionis: adueniente die designato, si non soluit, est in mora: aut si dies assignatus non est, creditor tamen petit rem sibi reddi, aut solui, si tunc non soluatur, erit in mora ipse debitor, supposito, quòd sit soluendo.

Si autem res non in specie, sed in genere debita sit, tunc quauis pereat, etiam sine culpa, aut mora debitoris, non excluditur obligatio restituendi, seu rem debitam soluendi: vt si res debita sit pecunia, vel vestis, vel equus non determinatus, aut aliud huiusmodi, & pereat, manet debitor obligatus. Ratio est clara. Quia obligatio directè & immediatè erat non in re aliqua debitoris, sed in persona eius, licet mediatè sit in re: ideò pereunte re, manet eiusdem personæ obligatio. Excepto, nisi res debita fuerit ob signata, & creditori opportunè oblata, quam tamen recipere nolit, si deponatur illa res sic determinata, & pereat, tunc liberatur debitor. Ratio, quia ex quo res ob signata, & determinata est, & tanquam res creditoris apud aliquem deposita, perinde est, ac si esset in specie debita. Et etiam, quia debitor rem illam creditori offerendo, quando soluere tenebatur, videtur soluisse, vel quasi: & quia creditor solutum accipere noluit, illi imputabitur si res postmodum perierit, non debitori, qui id fecit, quod debuit.

Dixi notanter, si res fuerit oportunè creditori oblata: quia stat quòd debitor rem debitam in genere, aut in specie offerat creditori, & eo nolente eam recipere, debitor rem illam apud aliquem deponat, vbi sine culpa debitoris pereat, & quòd debitor nō sit à debito liberatus, vt si non opportunè, seu non quando debuit, eam obtulit. Pro quo notandū videtur, quòd si res debita est cum termini præfixione, adueniente termino, opportunè offertur: quam si tunc creditor accipere nolit, & postea sine debitoris culpa pereat, imputabitur creditori, non debitori.

Si autem offeratur ante termini præfixi aduentum, videatur an terminus fuit appositus in fauorem debitoris, vel creditoris. Si debitoris, vt in commodato & mutuo &c. poterit debitor terminum

præfixum, præuenire, & soluere debitum: quod si creditor recipere nolit & res pereat, iterum non debitori, sed creditori imputabitur. Si autem fuit terminus in fauorem creditoris adiectus, vt in locato, tunc si debitor rem illam locatam velit ante terminum reddere: non tenebitur creditor eam recipere: nec tunc liberabitur debitor, si res debita ante terminum oblata pereat. Si tamen elapso termino præfixo debitor rem debitam offerat, & ob signet, & pereat, ex quo moram, si qua fuerit, tunc purgat: rei interitus creditori imputabitur, vt supra. Si autem terminus non fuit appositus, quocumque tempore rem soluat, satisfacit: quam si creditor recipere nolit, & pereat, iterum creditori non debitori imputabitur. Quæ omnia cum satis sint nota, non opus est in eorū probationem iura citare.

Esset tamen dubium, si res, quæ in potestate debitoris perit erat eodem modo apud creditorem peritura, an teneatur debitor eodem debito. Ad quod quanuis soleat distingui vnde fuerit huiusmodi debitu ortum, ex delicto, scilicet, an ex contractu, seu alio titulo non inhonesto: si ex delicto, non excluditur obligatio, secus si ex contractu: videtur tamen ad præsens parum referre ex delicto, vel contractu huiusmodi debitum processisse, si ita est, quòd res illa erat absque dubio alioqui apud dominum saltem statim peritura: nam tunc in conscientia liberatur debitor ab obligatione, qua tenebatur. Cuius ratio est clara. Quia si post huiusmodi rei interitum nihil creditori pro re, quæ interit, soluatur, nullum illi fit præiudicium, nec in bonis animæ, nec corporis, vt patet, nec in bonis fortunæ: quia per non solutionem, non minus habet in bonis fortunæ, quam alioqui esset habiturus, si res ante interitum reddita fuisset, vt constat ex casu, dempta vtilitate, si quam ex re illa percepisset, si illi ante interitum reddita fuisset: nam ad hanc tenebitur morosus debitor. Aut si rem erat dominus alioqui venditurus: nam tunc morosus debitor tenebitur ad rei æstimationem. Et in his casibus refert, ex contractu, an ex delicto res fuerit possessa.

Deinde restitutio actus iustitiæ est, quæ æqualitatem requirit. Si autem debitor in casu post interitum rei teneatur ad eius æstimationem, etiam si dominus rem venditurus non erat, non seruaretur huiusmodi æqualitas: quia creditor plus ha-

C 2 beret,

beret, quam alioqui esset habiturus, idq; cum damno debitoris. Modò autem iustum non est quenquam cum iactura alterius velle locupletari. Pro quibus facit. l. i. ad legem Rhodiã, de iactu. vbi dicitur, Si nauta cum sciret dominum nolle posuit res in naui deteriori, quam cum domino mercium conuenerat, & perierint, tenetur nisi forte illa nauis melior, in qua fuerant ponenda, perierit. In quo casu licet nauta in culpa fuerit, rem contra conuentionem in peiori naui ponendo, non tamen tenetur res, quæ perierunt, restituere, ex quo alio qui non minus erant peritura. Sed de his latius inferius, vbi alia ponetur responsio rigori iuris magis consona infra. q. 6.

S E P T I M A causa est iuris, aut iudicis autoritas, de qua est quaestio, an qui iuris, aut iudicis autoritate aliquid tenet, alioqui non suum, aut alteri debitum, liberetur in conscientia à debito restituendi. Et est ratio dubitandi pro parte affirmatiua: quia secundum Augustinum nemo peccat legis autoritate vtens. 23. q. 4. Qui peccat. Qui ergo iuris autoritate rem aliquam possidet, non peccat: & per consequens eam restituere non tenetur. Præterea talis rei retentio non est iniuriosa, nec iniusta, si iure retinetur. Quia non nascitur iniuriam occasio, vnde iura nascuntur. C. Vnde vi. l. meminerunt. Et quod iure fit, iustum fit. 14. q. 4. Quid dicam. Igitur si res iure retinetur, iuste retinetur: si iuste, igitur nulla culpa est eam retinere, & per consequens non est necessarium restituenda. Quòd etiam ea, quæ per iudicis sententiam secundum iura latam iuste retineantur, apparet: quia ex quo leges iustæ sunt, & iudex secundum eas pronuntiat, iusta igitur erit sententia iuxta eas lata: & is, pro quo sententiatum est, tutus erit rem illam possidendo, & per consequens liber à restitutione, exceptione rei iudicatae.

Oppositum tamen videtur, scilicet, quòd non semper tutus sit, nec à restitutione liber, qui secundum ius, aut iudicis sententiam aliquid tenet. Patet hoc de eo, qui rem suam vendendo, emptorem citra dimidium iusti pretij defraudauit, secundum ius & in foro exteriori tutè retinet excessum pretij iusti. Nam in contractibus naturaliter licet contrahentibus se circumuenire, vt iura dicunt. l. in causa. ff. de minoribus. & ff. locati. l. itè si pro pretio, vbi dicitur, Quem admodum in emendo & vendendo naturaliter concessum est, quod plurius sit minoris emere, & quod minoris sit plurius vendere, &

ita inuicem se circumscribere. Idem in locationibus & conductionibus iuris est. Et tamen in conscientia talis venditor tutus non est, excessum pretij iusti retinendo. Similiter secundum iura, qui alienum per tempus lege definitum possidet, etiam si cum mala fide possiderit, potest illud retinere: in conscientia tamen à restitutione non erit liber: quia præscriptio cum mala fide non currit, vt habetur capit. finali, de præscriptioni. & in regula iuris, Possessor malæ fidei, nullo vnquam tempore præscribit. Ad hunc modum posset de aliis exemplificari. Huius dicti ratio est: quia iura multas iniquitates, & mala permittunt, vt maiora vitentur: sed non protinus eas committentes, sunt à peccato coram Deo immunes, vt constat. Ita etiam iura defraudatis sæpe actionem contra defraudantes negant: quia sic ad debitum reipublice regimen conuenit, non tamen ideò sunt ipsi defraudantes à culpa & restitutione liberi. Iustitia etiam conscientie id exigat, scilicet, quod vnusquisque quod suum est, aut sibi debitum habeat, iustitia autem humana lites, prout expedit, impedire curat.

De sententia etiam iudicis in fauorem alicuius data, quæ eum à debito non semper liberet, patet: quia non semper in conscientia tutus est, qui sententia pro eo lata vtitur. Nam contingit sæpe iudicem ex errore, aut præsumptione iudicare, aut ex falsa testium depositione: & tunc si constet, quòd veritas sit in contrarium, non sententia, sed veritati stare oportet. Inde est, quòd si iudex sententiam ferat pro matrimonio in facie ecclesie cum ea, quæ clam virum de presenti acceperat contracto, non est iudicis sententia parendum: nec excusatur ipsa coniux à culpa, si debitum secundo viro petenti ad mandatum iudicis reddat, nec forte excommunicatio super hoc contra non reddentem lata, erit de necessitate tenenda.

Tunc autem erit homo tutus & à restitutione agenda liber, iuris autoritate vtens, quòd ius non permissiuum est, sed concessiuum ex intento volens rem alicui applicare: nam tunc res illa in dominium trãsit eius, cui iure applicatur. Secus si ius sit permissiuum, aut si solum actionem concedat, aut repetitionem neget: quia talia non releuant in conscientia debitorem, vt in prima. q. notauimus.

Quando autem sententia pro aliquo lata eum à restitutione, seu solutione

liberet, distinguendum videtur. Quia si est sententia solum declaratiua, etiam si secundum iura & allegata & probata sit lata, non releuat debitorem, si præsumptioni, aut falsa probationi innititur: secus si veritati innitatur, & hoc constat ei, pro quo lata est. Si autem sit sententia non declaratiua iuris alterius partis, sed priuatiua ex causa, aut punitiua, per quam, scilicet, beneficium, seu res alia à possidente auferitur, & alteri applicatur: tunc ille alter tutus erit, rem sibi per sententiam huiusmodi applicatam retinendo: nec tenebitur eam restituere, nisi à partem sit iniusta. De his vide Panormita. cap. 1. de concessione præbendarum.

Corollarie sequitur eum, pro quo iniusta sententia lata est, à qua condemnatus minimè appellauit, non esse tutum in conscientia, quo minus si sciat iniustam fuisse sententiam teneatur condemnato satisfacere: maximè si appellationem, aut eius prosecutionem ob timorem, vel paupertatem, aliamue causam cum excusantem omisit. Secus si sponte & voluntariè in sententia consensit: quia tunc iuri, quod habebat, videtur renuntiare.

Ex his patet ad rationem dubitationis, quòd ea quæ illic dicta & allegata sunt procedunt de lege concessiua, non de permissiua. Similiter de sententia iusta, & iuste lata, non de iniusta: qualis est ea quæ ex errore, aut falsa testium depositione lata est. De quibus hæc obiter dixisse sufficiat.

O C T A V A causa est religionis ingressus. De quo quaerit, an debitor per ingressum religionis liberetur à debito restituendi. Et loquor de debito pecuniario. Dixit Thom. 2. 2. q. vltima, quòd talis debitor potest cedendo bonis, religionem ingredi, & liberatur à debito, quo prius tenebatur. Pro qua opinione arguitur primò. Quia propter pecuniam persona liberi hominis non est obligata, sed res: ideò si bonis cedat, incarcerari non potest, nec alteri subici seruituti. Nam persona liberi hominis superat omnem æstimationem pecuniam.

Secundò si talis debitor de consensu creditorum religionem ingrediatur, poterit ingredi, & erit à debito restituendi liber: sed in casu creditores consentiunt saltem actu debito in hoc, quod relicto seculo altiore statum pro salute animæ sumat. Iniustum enim, aut contra charitatem videretur, creditorem malle pecuniam, sibi debitam re-

habere, quam alium vitæ perfectiorem & spiritualem statum assumere.

Tertiò non obstante debito, quo vxor tenetur viro, poterit vxor, saltem ante matrimonium consummatum religionem ingredi, & per ingressum liberatur à debito coniugali. Ergo non obstante debito pecuniario poterit debitor religionem ingredi, & per ingressum liberatur à debito pecuniario.

Quartò qui iurauit, aut promisit se dare Petro centum, constituit se Petri debitorem, & ante iuramenti complementum poterit ingredi religionem, & liberatur à debito. Ergo similiter liberabitur ab alio debito pecuniario, ex delicto, vel contractu orto. Idem patet de magistro, qui iurauit per tempus aliquod legere: hoc non obstante, poterit religionem ingredi: cum tamen non minus sit seruandum iuramentum, quam pecuniarium debitum soluendum.

Quintò quicquid sit de facultate licite ingrediendi, arguitur quòd post ingressum sit liber à priori debito. Nam factus est omninò impotens & pauper, nil habens, nec habere potens, vnde restituat, cum mundo sit mortuus: & si quid accidat eum acquirere, non sibi, sed monasterio acquiritur. Igitur extincta est in eo prior obligatio: maxime cum se totum religioni debeat. Vel igitur professio non valet, vel post factam mansit à debito pecuniario liber.

His non obstantibus, videtur oppositum tenendum, prout tenet Gerson in parte. 2. respondendo ad casum inter terminis: cui subscripserunt multi Doctores Parisiensis. scilicet, quòd debitor, qui in seculo possit creditoribus satisfacere, si per ingressum religionis se impossibilitat ad satisfaciendum, malè agit, nec releuatur postea quo minus teneatur, si possit debita prius contracta soluere. Probatur primò, quia debitor in casu iure naturæ & diuino tenebatur debitum suis creditoribus soluere, si facultates habebat aut artem, seu industriam, per quam possit acquirere, & satisfacere: igitur non potuit licite se astringere ad id, quo redderetur impotens ad debita soluendum, quia incauta est obligatio, qua quis se obligat ad aliquid, ad cuius oppositum iure superiori tenetur. Talis est in casu ingressus religionis, igitur &c.

Secundò si talis excusaretur religionem ingrediendo, ex eo esset, quia volat ad meliorem vitam: hoc tamen non excusat, quia non est licitum querere lu-

erum temporale nec spirituale cum præiudicio tertij: cum non sint facienda mala, vt eueniant bona, vt ait Paulus. Nec iustum fit quenquam cum aliena iactura locupletari, vt est textus cap. suam. de poenis. Nunc autem huiusmodi professio est in præiudiciū creditorum. Adde quòd religionem ingredi est de consilio, debita soluere, de præcepto: consilia autem secundum omnium doctrinam intelliguntur, saluis præceptis. —

Tertio non est licitum aliena surripere, vt iuueni in studio literarū subueniatur de cuius profectu in literis Theologicis magna ab omnibus habetur spes: vt determinatum est Parisiis contra quosdam, qui oppositum dogmatizabant. Igitur nec licitū est aliena arripere, ad procurandum alicui meliorem statum, puta religionem: sed in casu debitor, qui vt in religione viuat, debita omittet soluere perinde est, ac si aliena rapiat, vt ad meliorem ascēdat statum, cum aliena non redere, & aliena rapere æquiparentur.

Quarto idem patet à simili. Quia non est licitum seruo sine consensu dñi religionem ingredi, nec vxori sine consensu viri. Imò seruus sine domini consensu ingreditur, extrahetur à monasterio, vt declaratum est in Concilio Triburien. Et habetur distinct. 54. Vxor etiam sine viri consensu ingressa, compellitur ad virum redire, & professio declaratur nulla. cap. Placet. & cap. Quidam in trauit. de conuersione coniugatorum. Igitur non est licitum debitori sine consensu creditorum. Et consequentia apparet: quia vtrobique est eadem ratio, puta, quia ingressus huiusmodi est in præiudiciū tertij.

Confirmatur ex dictis doctoris sancti, qui tenet filiū non posse religionem ingredi, patrem suum in extrema, aut quasi necessitate relinquendo, si illi potest subuenire: & non ob aliud, nisi quia ad subueniendum patri iure naturæ & diuino tenetur. Sed eisdem iuribus tenetur debitor suis creditoribus satisfacere, idq; ex vi præcepti Decalogi, Non furtum facies.

Postremo quicquid sit de facultate licite ingrediendi religionem, arguit qd post ingressum manet adhuc eadem obligatio restituendi, si qua via honesta pateat. Quia non minus liberum est totum monasterium à debitis pecuniariis, quam sit religiosus aliquis, qui pars monasterij est: sed si monasterium, aut tota religio aliqua debita contraxit per viam furti, aut mutui, aut

alterius honesti contractus, tenetur sine dubio ea soluere: igitur qui religionem ingreditur, tenebitur debita contracta similiter soluere, si illi aliqua alia via honesta pateat.

Confirmatur quia obligatio posterior non potest præiudicare priori, vt patet ex capit. Veniens. & cap. Intellecto. de iureiurando: & his, quæ ibi dicunt Doctores. Cum ergo ille professus antea erat creditoribus obligatus, sequitur quòd professio superueniens, cum à tali debito non liberat.

Confirmatur iterum, quia professio non liberat profectum à debito succurrendi patri in extrema necessitate existenti, vt ait Henri. quodlibet. 2. sicut nec liberatur à debito leuandi extra puteum aliquem, qui alioqui in aqua suffocaretur. Nec per votum liberatur à debito dandi elemosynam existenti in extrema necessitate, etiam prælato inuito, vt ait Thom. in. 4. distinct. 15.

Ad rationes ante oppositū rñdetur ad primum. Si ita esset, vt ratio innuit, quòd, scilicet, persona propter pecuniam non est obligata, sed tantum res debitoris: igitur pereuntibus rebus, periret actio & ius creditoris: & ita persona illa maneret à debito libera, etiam si vellet in sæculo permanere: nec teneretur ex arte, aut industria quærere vnde creditoribus satisfaciat, quod minime Doctor sanctus concederet. Sequeretur etiam, quòd malè facerent iudices, incarcerando personas, quæ cum res habeant vnde satisfacere possint, nolunt: quia non contra personam, sed contra res esset procedendū, ex quo res solum & non persona sit per opinionem obligata. Sequeretur amplius, quòd quilibet debitor liberaretur ab obligatione, per hoc solum, quòd cedit bonis suis, quod tamen est falsum: quia tenetur in conscientia, cum ad pinguem venerit fortunam, satisfacere, & dare operam, vt habeat vnde debita soluat, vt supra diximus. Adde quod supra etiam tetigimus, quòd quando sunt debita generica, & non in specie debentur, persona est directe obligata, contra quam creditor directam habet actionem, non ita contra rem. Est itaque persona libera, quia si bonis cedat, non est incarcerandus, nec alij seruituti subiiciendus: sed non per hoc liber est in conscientia ab obligatione quærendi modum, quo satisfaciat.

Ad secundū negandū est creditore in casu debere cōsentire in hoc, quòd cum sua iactura debitor religionem ingreditur

ingrediatur. Sicut enim non tenetur creditor sua bona dare, vt alter religionem ingreditur, ita nec tenetur sua debita remittere, vt alter religiosus fiat: nec id exigit necessario charitas, cum religio illi debitori ad salutem necessaria non sit.

Ad tertium fateor quòd ante consummationem matrimonij potest coniunx religionem ingredi, & per eam dissoluitur coniugium ratum, non consummatum. iuxta capit. Ex publico. de conuersione coniugatorū. Sed hoc ideo est, quia sic creditur Christū instituisse: etsi in lege noua expresse non sit, docemur tamen ita esse per exempla sanctorum, quos ante consummationem legimus mundum & vxores reliquisse, & perfectiorem statum assumpsisse. Et illud est speciale in coniugio rato. Non sic legimus in casu proposito exceptionem à iure naturali & diuino factam esse. Dico secundò non esse simile, quia etsi matrimonium ratum sit, interim quòd consummatum non est, non est alter alteri sui corporis debitor, cum de iure illis liberum sit religionem ingredi, per quam talis contractus dissoluitur. In casu autem nostro debitor realiter est alteri creditori debitor.

Ad quartum concesso quòd non obstante iuramento & promissione, de quibus in casu argumenti, possitis, qui iurauit, aut promisit religionem ingredi, dimissa iuramenti adimpletione, non sequitur quòd in casu proposito possit idem fieri: quia qui promissionem, aut iuramentum in melius commutat, non dicitur iuramentū violare, aut peierare, vt dicitur cap. Peruenit. De iureiurando. Nec etiam potest quis iuramento se astringere ad aliquid, quod sit melioris boni impeditiuum, nec erit obligatorium, si illo animo iurauit, vt scilicet melius bonum excluderet. Ideo abque hoc, quòd obligationi iuramenti præfati contraueniat, poterit intrare religionem. Secus in nostro casu, in quo non potest religionem intrare, quin contraueniat debito, quo creditoribus tenebatur. Si vrgeas quòd similiter qui iurauit seruire, aut legere, si religionem intrat, contrauenit debito, quo tenebatur his, quibus seruiturus erat, aut lecturus. Respon. id esse falsum, quia obligatio iuramenti nascitur ex voluntate iurantis, nec metas eius excedit: & quia iurans non intendeat se astringere aliis, quin liberum sibi maneret ad religionem volare, ideo cum religionem ingreditur, non egit contra debi-

tum, quo aliis tenebatur, vt constat. In præfati autem casu obligatio restituendi ablatum, vel mutuo acceptum, non ex voluntate debitoris nascitur, sed ex altiori iure, puta diuino & naturali, vt patet.

Ad quintum quod tangit difficultatem, an si defacto debitor ille religionem ingreditur, teneat professio: maxime si post ingressum, nulla ei pateat via debita soluendi. Dicendum quòd tenebit professio, non obstante quòd per eam se omnino impotentem faciat ad creditoribus satisfaciendum. Ratio, quia si facultates, per quas satisfacere possit aliis diuersis, quibus velit donet, tenebit donatio, etiam si inde debitor ille maneat omnino impotens ad restituendum. Ita igitur si suam personam sponte alteri subiiciat, & seipsum alteri tradat, tenebit traditio, cum in hac re non minus libera sit persona illius, quam res: & ita si seipsum per professionem religioni tradat, tenebit traditio: ex quo sua persona non erat serua creditorum, nec erat creditoribus debita, sed res sunt, quæ in genere debebantur: quamquam persona esset creditori obligata ad illi satisfaciendum. Et ita in hoc tenet verum, quòd Thom. pro fecitabat, scilicet, quòd propter pecuniā persona liberi hominis non obligatur: quia, scilicet, liberè potest de sua persona facere, qd velit: ita, vt si personam tradat, teneat traditio, quanuis per circumstantiam possit huiusmodi traditio vitari. Religionem tamen ita defacto ingressus tenebitur, si potest, curare vt creditoribus satisfaciat, artem aliquam intra monasterium exercendo: vnde aliquid lucretur, idq; ex cōsensu prælati sui, qui illi tenetur ad id licentiam dare, vel pro eo debita eius creditoribus soluere. Quòd si intra monasterium quicquam lucrari non potest, quod possit extra, tenetur extra monasterium id quærere, vnde satisfaciat, idq; de licentia sui prælati, vt supra. Cauendum tamen illi est, nè talia exerceat vnde scandalum præstet, aut religio derisioni exponatur. Nam his incōuenientibus existentibus, cessat obligatio præfata. Quòd si monasterium pro illo non satisfaciat, quia nõ vult, vel potius quia non potest, nec apparet aliud medium creditoribus satisfaciendi, quam quòd dimisso habitu in partes aliquas secedat, vbi sine scandalo, & sine otiosi inuenienti possit honestè acquirere vnde debita soluat, crederem consequenter ad id ipsum teneri, & suum prælatum ad hoc debitam licentiam eidem debere tradere. Si tamen prælatus

eam deneger, erit iam debitor impotens, & durante tali impotentia, cessat obligatio prædicta. Sed non erit prælatus tutus, si causam iustam eum denegandi non habeat. Verùm ea data, aut denegata, tenebitur talis debitor ubi se repererit, seruire, prout poterit ea, quæ in professione promissit.

Hinc pateratio, quare professio per seruum sine consensu domini, & per uxorem sine consensu mariti facta non tenet, & tales reuocantur à religione: & tamen professio à debitore facta tenet, nec reuocatur.

Quia, scilicet, seruus & uxor non habent personas liberas, quia seruus est aliquid domini, & uxor in corpus suum potestatem non habet, sed uir, & e contra: & ita suæ personæ alienæ sunt, ideò reuocantur. Persona autem debitoris non est ob pecuniam debita ipsis creditoribus, ut constat, sed libera, ideò tenet professio, nec reuocatur.

N O N A causa est excommunicatio creditoris reuocet debitorem ab obligatione soluendi illi debitum. Et uidentur quidam Iuristæ tenere partem affirmatiuam, ut etiam tenet gloss. cap. Absolutos. de hæreticis. Pro opinione facit,

Primò quia monachus, qui abbati obedientiam se præstiturum promissit, non tenetur eam illi reddere, si abbas ipse postmodum excommunicatur, ut colligitur ex cap. Sacerdos. 2. q. 7. ubi ab obligatione obediendi episcopis & prælatis excipitur, nisi in fide errauerint. Nam ex tunc quia excommunicationem incidunt, cum illis communicare non licet. Vnde nec clerici tenentur episcopo excommunicato debitam soluere obedientiam.

Secundò Vasalli, qui iureiurando se obstrinxerunt ad fidelitatem suam domino præstandam, non tenentur eam reddere domino in excommunicationem seu hæresim incidenti, ut habetur. 15. q. 6. cap. Nos sanctorum. & cap. Iuratos. ubi decretum est, subditos non teneri ad obediendum suis dominis vsquequò poenitentiam egerint.

Tertiò extra, de sententia excommunicationis. cap. Quod in dubiis. & cap. Inter alia. ubi dicitur in sententia, nullos à culpa excusari, cum excommunicatis communicando, nisi eos, quos Gregorius excipit in cap. Quoniam multos. 11. q. 3. sed in illo cap. non excipiuntur debitores pecuniarij, ut constat.

Quartò facit ratio, cui etiam gloss. in præfato cap. Absolutos. inni-

tur. Quia si quis alteri obligatione, aut iuramento, seu promissione tenetur, intelligitur eum teneri, si alter talis permanserit, cui communicare liceat, ut colligitur ex cap. Quemadmodum. de iureiurando. ubi dicitur, quòd si quis uxori suæ iurauit se illam perpetuò in uxorem habiturum, aut si quis iurauit se cum aliqua contracturum, & illa postmodum cum alijs fornicetur, absolutus est uir à debito iuramenti. Et ita colligunt debitorem non teneri ad debiti solutionem, si creditor excommunicatur.

His non obstantibus, oppositum uideatur tenendum. Et in primis si libeat de creditore excommunicato distinguere, secundum quòd potest esse excommunicatus generaliter, non tamen sit nominatim denunciatus: & tunc non dubium, quin debitores teneantur illi debita reddere, cum possint cum eodem licite communicare, non solum in humanis actibus, & commercijs, sed etiam in sacris, ut constat per limitationem seu institutionem Concilij Constant. & Basiliens. & Lateranens. sub Leone. 10. ubi in sententia dicitur, quòd taliter excommunicati non sunt magis euitandi, quam si excommunicati non essent, antequam declarantur. Excepto casu, de uolenta manu in clericum iniectione adeò notoria, ut nulla possit tergiversatione celari.

Si obicias, quòd tunc sequitur curatum ad illi excommunicato sacramenta ministrandum teneri, cum in eisdem Concilijs dicatur taliter excommunicatus non esse, etiam in sacramentorum perceptione, aut ministracione uitandos, consequens uidetur contra præceptum Christi dicentis, Nolite sanctum dare canibus. Adde, quòd curatus in casu uideretur ad peccatum ipsius excommunicati cooperari, ex quo indignus est, cui sacramenta ministrantur. Respond. Curatus in occulto illi sacramenta ministrando peccaret, cum legitimam contra eum habeat exceptionem, quæ potest eum sine scandalo, aut alio inconuenienti repellere: idque non ratione præfate excommunicationis, sed quia cum in peccato ad huc sit, indignus est ad sacramenta accedere. Secus si in publico, & tempore, quo alij communicant, Eucharistiam sibi ministrari inter alios petat: quia tunc non ita posset sine scandalo repelli. Sed de his alibi latius.

Si autem creditor sit nominatim excommunicatus & declaratus, tunc habet locum proposita quæstio. Et uidetur iterum ex parte rei debita distinguendum. Est enim quoddam

quoddam debitum naturale aut diuinum, re ipsa contractum, & per uiam restitutionis soluendum: ut si quis alienum furatus est, aut mutuum seu commodatum accepit: quo facto, obligatio tantumdem creditori reddendi, non ex uoluntate nascitur debitoris, nec humani legislatoris, sed ex iure naturali & diuino. Aliud debitum est, non ex re, sed ex uerbis contractum, puta ex stipulatione, promissione, aut iuramento, de aliquid dando alicui. Et si de hoc secundo debito loquamur, probabilis est opinio supra recitata, quod scilicet tale debitum suspenditur per excommunicationem creditoris superuenientem, cum uerba promissiuia, etiam iuramento firmata, iuris interpretationem admittant. Et etiam quia promissio, & iuramentum intelliguntur, salua, seu excepta superioris auctoritate. Nec promissio aut iuramentum de re illicita & prohibita ualida sunt: ideò si superueniat casus, in quo licitum non sit cum creditore communicare, iure etiam humano id prohibente, promissio aut iuramentum præfatum ad talem casum non uenit extendendum: quia is, qui iurauit, uel talem non habuit intentionem, uel si habuit, in cautum fuit tale iuramentum, & non obligatorium.

Si uerò loquamur de primo debito re ipsa non uerbis contracto, uideatur tenendum, quod excommunicatio creditoris superueniens, non liberat debitorem, quo minus debitum soluere teneatur. Huius ratio uidetur aperta, quia prior & maior obligatio per posteriorem & minorem non tollitur, ut supra in causa octaua deduximus: modò autem obligatio rem alienam, aut debitam restituendi est prior excommunicatione, & maior quam sit obligatio uitandi excommunicatum: cum illa sit naturalis & diuina, hæc autem sit humana: quanuis enim iure diuino teneamur excommunicatum uitare, quod autem hic creditor sit excommunicatus, & per nos uitandus, non iuris diuini, sed humani est. Quemadmodum licet iuris diuini sit prælatis obedire, hodie tamen ieiunare (quod prælatus iubet) non diuini iuris, sed humani est, ut constat.

Præterea, non minor est obligatio pecuniarium debitum soluendi, quam sit obligatio debitum uxorium, aut filiale reddendi, quale uxor marito, seruus domino, filius patri debere dignoscitur: sed hæc debita non expirant, nec suspenduntur per excommunicationem superuenientem mariti, domini, aut patris, ut patet

ex cap. Quoniam. 11. quæst. 3. Familia etiam licite communicare potest ei, cui subiicitur, esto sit excommunicatus, ut dicitur cap. Si uerò. de sententia excommunicationis. Sicut clerici possunt Episcopo suo communicare, & monachi suo abbati, esto quod episcopus & abbas sint excommunicati. Nec standum esse uidetur sententiæ Richardi, & Petri de Paule, qui oppositum tenent, moti ex cap. Sacerdotes. 2. q. 7. quod supra citauimus: nam ex illo textu non colligitur, quod clerici episcopis excommunicatis communicare non possint, sed quod in his, quæ superioris dignitatem respiciunt, obedire non tenentur, cum eorum iurisdictione sit per excommunicationem extincta.

Præterea, contractus cum excommunicato celebratus, non est nullus, & debita inde contracta sunt adimplenda: igitur contractus ante excommunicationem celebratus, per superuentum excommunicationem non annullatur, nec debita inde contracta extinguuntur, etiam si ipsis excommunicatis actio ad repetendum in iudicio non detur. Id apparet ex cap. Si uerò. de sententia excommunicata. ubi in sententia dicitur, quod illi Crucifigati, qui cum Venetis antequam excommunicationem inciderent, conuenerant, possent cum eisdem excommunicatis, & in eorum nauibus simul nauigare, secundum quod cum illis antea conuenerant, aut tunc conuenerent.

Ex dictis facile est ad rationes prioris opinionis respondere. Ad primum & secundum de clericis, qui episcopo excommunicato, & de monachis qui abbati excommunicato, & de Vasallis, qui domino excommunicato obedientiam & fidelitatem reddere non tenentur, ideò est, quia in illis maioribus per excommunicationem expirat iurisdictione, & potestas dominandi: & etiam, quia debitum, quo præfati suis maioribus tenebantur parere, non naturale nec diuinum erat, sed humanum, canonicum, seu civile: ideò per ius humanum potuit tale debitum ob causam legitimam extinguui. Non sic in casu nostro, in quo debitum pecuniarium, nec iurisdictione in creditore præsupponit: nec humanum est, sed potius naturali & diuino iure debitum.

Ad tertium, fateor illic non excipi expressè debitores pecuniarios: sed nec opus fuit eos excipere, cum sufficienter iure necessario sint excepti in his, quæ necessitatis sunt, quale est, reddere unicuique, quod suum est. Nec etiam Grego. illic gratiam facere intendit super communicatio-

ne alioqui necessaria cum excommunicatis, vt quod vxor debitum viro excommunicato petenti reddat: q̄ filius parentibus in necessitate subueniat, & ita de alijs, in quibus gratia locū non habet, sed declaratio. Super alia verò communicatione, quæ iuri naturali & diuino non innititur, locū habet beneficium iuris: ac proinde nec decretum Grego. nec Decretales citatæ quicquam contra conclusionem positam faciunt.

Ad quartum, dicendum, q̄ ratio illa procedit de obligatione, quæ non re, sed verbis contracta est. Et **quanuis obligatio**, qua vir tenetur vxori, sit re ipsa contracta virtute coniugalis contractus, & per vxoris fornicationem subsequenter tollatur: non tamen per excommunicationem: eò quod ex Dei institutione, vnde vinculum coniugale suam habet firmitatem, in casu fornicationis, saltem quo ad torum, extinguitur.

DECIMA causa est creditorum incertitudo. De qua est quæstio, an debitor liberetur ab obligatione restituendi, ob id, q̄ incerti sunt creditores, quorum bona retinet, & supposito q̄ talia bona, quæ incerta dicuntur, sint pauperibus eroganda, an ad id sit episcopi auctoritas, seu licentia necessaria. Respon. Ad primum distinguunt doctores communiter de huiusmodi bonis, quæ incerta dicuntur. Quia aut illorum bonorum est, aut fuit aliquis dominus cui iure deberentur, si cognosceretur ipse, aut hæres suus: & tunc quia nec cognoscitur, nec cognosci speratur, debita diligentia adhibita, aut etiam si cognoscatur, nullatenus speratur rem sibi reddi posse, de necessitate sunt talia pauperibus eroganda: aut in pias causas in utilitatem spirituales domini, seu creditoris, cui debentur, expendenda. Si autem ita sunt incerta, q̄ fuit quidem illarum aliquis dominus etiam à debitore cognitus: attamen quia rem illam turpiter dederat, vnde à rei ipsius dominio & iure cecidit, perinde est, ac si non esset certus dominus, cui debeat reddi, & tunc non sunt de necessitate pauperibus eroganda, sed possunt licitè à possessore retineri. Exemplificant, si quis aliquid simoniacè alteri dedit, aut ad corrumpendum iudicem vel testem, seu alium officialem, aut vt alter furtum, seu delictum ad inquisitionem episcopi non denuntiaret, aut deniq; ad aliquod flagitium perpetrandum: in quibus & alijs casibus poterit ipse, qui res huiusmodi accepit, eas retinere: & de-

consilio, non tamen de præcepto, aut de necessitate veniunt pauperibus eroganda. Mouentur ad id, quia ex quo dans & accipiens ambo sunt in turpitudine, & in pari turpitudine, melior est conditio possidentis, vt habetur. ff. de dona. ob turpem causam. sequitur q̄ iure poterit is, qui accepit, eas retinere.

Secundò, ad idem facit ratio, quia ex quo is, qui dedit, à rei datæ dominio & iure cecidit, videntur res taliter datæ manere velut cōmunes, & ita primò occupantis efficiuntur, vt habetur Institutio. de rerum diuisione. & ita is, qui ea occupat & tenet, poterit ea sibi retinere, ad modum, quo is qui rem ab alio olim possessam, sed pro derelicto habitam, inuenit, dominium eius acquirit, nec tenetur eam pauperibus dare, sed sibi eam poterit retinere.

Tertiò, pro eisdem videtur facere Innocen. capitu. Quia pleriq; de immunitate. vbi ait, q̄ officiales aliquid indebitum extorquentes, prudenter facerent, si illud pauperibus erogarent: non tamen, inquit, damnarem, si illud suis hæredibus relinquerent. Et iterum ait ibidem, q̄ mathematicus, aut meretrix, siue alij, dolo aut fraude aliquid à quoquā extorqueat, non tenentur illud restituere, sed poterunt retinere. Et causam dat, dicens: quia in pari causa turpitudinis, melior est conditio possidentis. Quod dicit debere seruari, etiam in foro pœnitentiali.

Oppositum tamen videtur tenendum, quo ad secundū membrum, in quo opinio videtur in multis deficere. Primò, quia dicunt, ea quæ turpiter data, & turpiter accepta sunt, ea bona incerta, cum tamen his ratio bonorum incertorum nõ conueniat. Sunt enim bona incerta, quæ quidem dominum habent, sed nescitur quis sit: talia autem non sunt bona à quorum dominio cecidit, qui ea turpiter dedit. Sicut nec bona incerta dicuntur, quæ dominum habuerunt, sed iam pro derelictis habentur. Secundò, quia exemplificant de re simoniacè data, & dicunt eam posse retineri ab eo, qui simoniacè eam accepit: exceptis fructibus beneficij simoniacè habiti. Quod tamen est cōtra omnium sententiam, vt patet ex cap. De hoc autem. de simonia. & alijs pluribus: vbi præcipitur restitui, quidquid prælati, monachi, reges, aut principes simoniacè acquisierunt. Tertiò, quia si significant in prima ratione, quam faciunt, rem turpiter datam, nunquā debere danti restitui: quod supra ostensum est esse falsum: Quando aliquid

aliquid datum est ob causam turpem, causa non sequuta, in conscientia est danti restituendum, antequam iure suo per iudicis sententiā priuetur. Secus causa subsequuta. Quarto, quia vniuersaliter videntur accipere quod dicunt, scilicet quod in pari causa turpitudinis potior est conditio possidentis, ita vt licitè possit rem huiusmodi possidere atque retinere, cum tamen ipsimet oppositum teneant in ludo alearum: de quo dicunt, quod lucrans tenetur lucrum reddere perdenti, & tamen ambo fuerunt in pari causa turpitudinis. Quintò, quia dicunt rem turpiter datam & similiter turpiter acceptam posse retineri ab eo, qui accepit: quod est aperte falsum, cum eo ipso, quod est resturpiter accepta, retineri non potest: non enim minus illicita est rei detentio, quā eiusdè acceptio: imò tanto peior, quanto diutius detinetur: & ideò secundum iura meretrix non tenetur lucrum ex causa turpi acquisitum, restituere: quia vt iura dicunt, quāuis causa sit turpis, non tamen turpiter accipitur. ff. de donatio. ob turpem causam. l. 4. vnde si turpiter acciperet, restituere teneretur. Inde etiam iudex, qui ob causam iniuste iudicandi munus accipit, tenetur illud restituere. Sicut aduocatus, qui vt iniuste patrocinaretur, aliquid accepit, non poterit illud retinere, vt ait Augustinus, vbi supra: quia scilicet turpiter ea acceperunt. Inde etiam vsurarius tenetur vsuras restituere, quia eas turpiter & iniuste accepit. Quod si ignoret qui sint hi, à quibus eas accepit, tenebitur eas pauperibus erogare, vt habetur cap. Cum tu. de vsuris. in antiquis. Et cap. Quāquā. de vsuris. in. 6. & alibi.

Aliorum est alia opinio, quam Adrianus in suo. 4. videtur amplecti, & cæteris præferre, scilicet, quod bona turpiter à turpiter dante accepta, retineri quidem non possunt, sed non sunt necessariò pauperibus eroganda: quia liberum est accipienti ea, ei qui dederat, restituere, aut si mauult, pauperibus erogare. Et quidquid, inquit, horum faciat, erit liber. Mouetur ad dicendum, quod possit illi qui dederat restituere. Tum, quia leges, quæ determinant turpiter danti non esse restituendum, sunt pœnales, & in odium turpitudinis statutz: igitur antequam per iudicis sententiā is, qui dedit, ab iure quod habuit, priuetur, poterit rem, quam dederat, rehabere, & accipiens poterit eam illi reddere. Est autem. l. 3. ff. de conditionibus ob turpem causam. Vbi disponitur, in hoc casu conditionis locum non esse.

Tum etiam, quia ait Augustinus in prefata epistola ad Macedoniū, q̄ aduocatus, qui pecuniā à clientulo, vt iniuste patrocinaretur, acceperat, debet eam clientulo reddere: igitur non tenetur accipiens rem taliter acceptam pauperibus erogare, antè saltem quā per iudicis sententiā illis applicetur.

Verum nec opinio hæc omnino placet. Nam vt ex prima eius ratione colligitur, sentit, q̄ is, qui aliquid ob turpem causam dedit, habet ius ad sic datum, antequā per iudicis sententiā tali iure priuetur. Quod tamen verum non esse apparet, quia ex quo ille rem illam ob causam turpem alteri dedit, si causa illa est subsequuta, iam videtur is, qui dedit, à se abdicasse omne dominium & ius, quod in re sic data habuerat: secus si causa non esset adimpleta. Sicut qui dat alteri aliquid conditionaliter sub conditione turpi, conditione adimpleta, nullum danti relinquitur ius ad rem sic datam. Et patet, quia alioqui ante iudicis sententiā, is qui rem accepit, non solum possit, sed deberet rem sic acceptam danti restituere, ex quo ius ad rem sic datam ante sententiā iudicis habet. Quod tamen est falsum, & contra ipsum. Inde sequitur, q̄ si accipiens possit rem sic acceptam, ei, qui dederat, reddere, eadem ratione possit eam dare tuicunque alteri: ex quo causa, ob quam fuit data, subsequuta est, non habet is, qui dedit, maius ius ad rem sic datam, quā quicquq; alius, vt patet: & si sic esset, sequitur q̄ similiter possit eandem rem sibi retinere. Si enim potest alteri non habenti ius ad rem eam dare, quare ergo non sibi? Et ita sequitur amplius, quod etiam si ei, qui dederat, non restituat, q̄ non tenebitur rem pauperibus dare. Et sic patet solutio ad rationem eius primam.

Quod secundò citat ex Augustino, nõ illi suffragatur, cum sanum, & alium sensum possint verba August. habere, quando ait, q̄ aduocatus debet reddere clientulo, quod ab ipso vt iniuste patrocinaretur, accepit. Nam potest hoc procedere antequam iniuste patrocinetur. Quia vt supra tactū est, datum ob causam turpem, causa non sequuta, reddendum est danti. Potest etiam secundò intelligi, quod debeat clientulo restitui, quādo. si clientulus ex ignorantia dedit, vt aduocatus suam causam, quæ re vera est iniusta, quā tamen ipse iustam putabat, defenderet: aut quia forte fuit ab ipso aduocato seductus. In his casibus clientulo restituendum est. Adde, quod si hic textus faueret opinioni, non solum inde concluderetur

cluderetur posse rem turpiter datam, danti restituui, sed debere eidem restituui, quod est contra ipsam opinantem.

Videtur ergo tertia opinio tanquam securior tenenda. scilicet bona incerta sunt pauperibus de necessitate eroganda, vel in alias causas pias expendenda. Et id non dubitatur loquendo de bonis incertis propriis: qualia sunt, quae dominum, sed incertum habent, quem scilicet possidens nec agnoscit, nec debite apposita diligentia, cognoscere potest. Et idem dicendum, si dominum cognoscat, est tamen adeo distans, aut in tali loco, quod nulla habetur spes posse rem sibi restituui, nec haeredibus suis: tunc perinde est, ac si essent bona incerta, & debent in pias causas expendi. Si autem loquamur de bonis incertis largiis, ut ea, quae turpiter a turpiter dante accepta sunt, de quibus haecenus loquuti sumus, videtur similiter tenendum, quod sint de necessitate pauperibus eroganda: quia nulla talia ob illam causam accepta, possunt salua conscientia retineri, & velut propria possideri: cum Augustinus in praefata epistola ad Macedonium, in qua ait, talia bona turpiter accepta retineri non posse, in foro conscientiae loquatur, ut patet eam legenti. Et cum taliter data, non sint danti restituenda, ex quo earum ius omnino a se abdicauit, causa ob quam dederat subsequuta, restat, ut bona illa ad pauperes deuoluantur. Et videtur esse de mente doctoris sancti. 2. 2. q. 62. Similiter & Petri de Palude in suo. 4.

Iam ad rationes primae opinionis respondet. Ad primum, quod allegatum est. scilicet quod in pari causa turpitudinis, melior est conditio possidentis, non obstat: quia id procedit quo ad forum iudiciale, in quo titulus possessionis est fauorabilis. Et ita in illo foro qui possidet, defendetur in possessione, ita ut non cogatur rem turpiter acceptam, ei, qui turpiter dederat, restituere. In foro tamen conscientiae cogendus videtur eam pauperibus erogare.

Ad secundum dicendum, quod eo, qui turpiter dedit, dominium & ius rei datae amittente, quod sic datum est, non ita manet commune, ut unicuique liceat illud occupare, sicut liceret, si res a nemine antea fuisset occupata. Sed eo ipso, quod est turpiter acquisitum, sicut & turpiter datum, iure videtur pauperibus applicatum. Non sic res amissa, quae pro derelictis habetur, quia tales ex tunc communes esse incipiunt, neque cuius iuris dispositione applicantur, sed cum aliis rebus communibus primo occupanti relinquuntur.

Ad tertium ex Innocentio sumptum, dicendum, quod Theologi communiter ab illo in huiusmodi recedunt. Vnde falluntur, qui regulam vniuersalem ponunt, sumpta occasione ex dictis Innocentij. scilicet quod quandoque; aliquid ab aliquo possessum, non est alicui certae personae, seu loco restituendum, de consilio est, illud pauperibus erogare, & potest licite retineri. Cuius oppositum constat de vsuris extortis, quando ignoratur hi, a quibus extortae sunt: quas necesse est pauperibus erogare, ut supra allegatum est. Similiter de rebus simoniace acquisitis. Similiter de rebus, quae re vera alienae sunt, & si dominus esset certus, essent de necessitate eidem restituendae, sed cum incertus sit, debent pro eo, seu in utilitatem animae eius expendi, ut tenet doctor sanctus, & ceteri.

Nec etiam tenenda est limitatio, quam Syluester eidem regulae apponit, dicens, regulam esse veram de rebus a turpiter dante turpiter acceptis, quas dicit de consilio esse, pauperibus erogare, & posse licite ab accipiente retineri. Contra quod procedunt, quae supra allata sunt.

EST igitur ita sit, quod bona incerta sunt de necessitate pauperibus eroganda, esse dubium, an in illis erogandis, sit necessaria auctoritas episcopi. Et dixerunt quidam, quod sic. Pro quo citant cap. Cum sit. de Iudaeis. Vbi dicitur, quod bona, quae a christianis iniuste acceperant, sunt per prouidentiam dioecelani pauperibus eroganda. Et cap. Quamquam. de vsuris. in. 6. vbi dicitur, quod vsurarij bona reddantur his, a quibus ea acceperunt, si superstites sint, aut haeredibus: sin autem, detur ordinario, ut per manum eius pauperibus erogentur. Adde, quod episcopi sunt patres, & procuratores pauperum: igitur eis incumbit bona incerta pauperibus distribuere.

Contrarium tamen tenetur secundum communem sententiam, scilicet quod non est necessaria episcopi auctoritas. Pro qua sententia facit cap. Sicut dignum. de homicidio. §. eos autem. Vbi de quodam, qui bona defuncti iniuste detinebat, & ex ipsis quaedam pauperibus erogauerat, dicitur, quod quae aliena erant, si poterant eis, quorum fuerant, restituui, non debebat pauperibus erogare. Vnde a contrario colligitur, quod si non poterant his, quorum fuerant bona illa, restituui, quod poterat ea pauperibus erogare. Vbi nulla fit de Episcopi auctoritate mentio.

Secundo,

Secundo facit capit. Cum tu. de vsuris. vbi dicitur in sententia, quod vsurarij cogendi sunt, vsuras restituere his, a quibus eas acceperunt, vel haeredibus suis, & his deficientibus, pauperibus erogare. Vbi ait textus non aliter posse illis peccata remitti. Quod facit pro opinione tertia nuper disputata. Ex quo textu colligitur, non competere Episcopo ius bona incerta pauperibus erogandi, licet ei conueniat ius compellendi vsurarios, ut vsuras incertas pauperibus distribuant. Igitur si vsurarij non compulsi, sed sponte velint vsuras restituere, vel pauperibus dare, non opus est episcopi auctoritate.

Tertio hoc idem videtur ex cap. Religiosus. De testamentis. lib. 6. vbi in sententia dicitur, quod exequutor testamenti liberè debet mandata exequi testatoris. Si liberè igitur nulla opus est episcopi auctoritate. Quod si exequutor sine episcopo potest mandata exequi testatoris: a fortiori ipse testator, si viueret, poterat per seipsum restitutionem, tam certorum, quam incertorum facere.

Nec obstant, quae pro priori sententia sunt allegata: nam illud cap. Cum sit. de Iudaeis. loquitur de Iudaeo, cui cum esset interdictum officium publicum dari, ipse tamen illud exercens, multa a christianis extorsit, quae cum incerta essent, erant pauperibus christianis eroganda. Nec erat iustum huiusmodi erogationem fidei illius Iudaei committere, cum & alienarum rerum cupidus esset, & christianos odio haberet, quos spoliare, prout potereat, conabatur: ideo ordinatum est, ut dioecelani manu, aut auctoritate distribuere. Et simile agendum esset, vbi distributio fidei debitoris commissa, haberetur suspecta, ob eandem rationem. capit. Quamquam. de vsuris. lib. 6. non fauet praefate sententiae: quia in illo textu non dicitur, quod restitutio fieri non possit sine ordinario, imò potius significatur contrarium. scilicet quod ipsi vsurarij per se, aut per exequutores suos, vsuras omnes restituant his, quibus debentur: & in defectu eorum, ad quos attinebat restitutionem facere, datur actio ordinario, ut sacerdoti parochiano, aut publico seruo, id est tabellioni, ut huiusmodi bona accipiant, seu cautionem petant ad finem hunc, nempe. scilicet hi, quibus restituenda sunt, illis defraudentur. Ratio insuper facta, nil eis suffragatur, quia taliter sunt patres pauperum ipsi episcopi, ut de bonis sibi superfluis illis euerit subuenire. Et si quae legata, aut incerta bona sciuerint pauperibus, non sicut debent, erogari, compellant eos, ad quos attinet, ne pauperes defrau-

dent. Et in defectum exequutoris, si de pauperibus non curat, aut negligenter ea facit, quae pro pauperibus agenda illi commissa sunt, poterit se intrromittere.

VNDE CIMA causa est dispensatio, seu compositio cum Praelato. De qua est quaestio, an debitor liberetur a debito restituendi per praelati dispensationem, seu compositionem super debitis cum ipso factam. Quod potest tam de debitis certis, quam de incertis dubitari. Similiter, an possit huiusmodi compositio fieri cum episcopis, an cum solo Papa, & his, quibus ipse vices commiserit. Loquendo de compositione super debitis certis facta, aut etiam de dispensatione, cum esset in praedictum creditoris. Nec Papa potestatem habet quenquam rebus suis, aut sibi debitis, inuitum priuare, qualiter creditorem priuaret, si debitorem a debito, in toto, vel in parte per dispensationem, aut compositionem liberaret. Excepto, nisi per culpam taliter puniri mereatur: nam sic per viam poenae posset aliquem inuitum rebus suis priuare. Quemadmodum legitur regna, dominia, & iurisdictiones a nonnullis ob haeresim, apostasiam, aut aliud crimen abstinuisse, uti passim fieri videmus, quando bella contra persequentes ecclesiam mouet.

An autem super incertis possit huiusmodi compositio fieri. Et ut video multi sentiunt quod cum Papa, aut commissariis eius talis compositio tute fieri non potest, quin is, qui super incertis cum commissariis, aut Papa componit, maneat in conscientia obligatus, ad integre omnia incerta pauperibus erogandum: non minus, quam si compositio facta non esset. Ad quod dicendum moueri possunt hac ratione, quia Papa in huiusmodi bonis incertis dominium temporale non habet: non igitur potest de huiusmodi, gratiam, seu donationem facere. Nemo enim potest dare, quod non habet. Antecedens apparet: quia si Papa esset rerum temporalium dominus, aut hoc esset ratione successionis, qua Christo, qui dominus omnium est, succedit: aut ob aliquam legem diuinam, naturalem, aut humanam: aut ex voluntate ipsorum dominorum incertorum: sed nullum ex his videtur dicendum. Non enim ratione praefata successionis, quia Christus secundum quod homo, dominium rerum temporale non habuit, sed summam habuit paupertatem, de cuius inopia, ac paupertate scriptura saepe mentionem facit, cum de Christo dicat, Pauper sum ego, & egenus. Ipse etiam de seipso dixit: Filius hominis non

nis non habet, vbi caput suum reclinet. Paupertatem etiam verbo docuit, cum apostolis iniungeret, vt nil proprium possiderent. Et alteri ad perfectionem anhelanti dixit, Si vis perfectus esse, vade, vende omnia, quae habes, & da pauperibus, & sequere me. Ac si dixisset, si vis me pauperem sequi, & imitari, fac vt in paupertate, sicut ego, viuas. Ita insuper per ecclesiam est declaratum, Christum paupertatem verbo docuisse, & opere confirmasse. Non igitur Papa vicarius Christi iure successionis habet rerum temporalium dominium. Sed nec ratione legis naturalis, aut diuinæ: nam lex diuina, aut naturalis nemini rem aliquam temporalem appropriat: cum lege, seu iure naturali, & diuino, omnia sint communia, vt supra dictum. Humana etiam lege non conuenit Papæ dominium bonorum incertorum, quæ a laicis possidentur. Tum, quia nulla talis lex dari potest. Tum etiam, quia si sic esset, errarent igitur hi, qui bona incerta pauperibus erogant, absque libero pontificis consensu. Possent etiam Papa, omni alia causa seclusa, bona incerta liberè cui vellet, donare: quod tamen a nemine conceditur. Et eadem ratione apparet, huiusmodi rerum dominium Papæ, non ex voluntate ipsorum dominorum incertorum competere, cum hoc in nullo iure, nec vlla ratione fundari possit. Ac proinde videtur, quod Papa non possit præfata bona, nec in toto, nec in parte alicui donare: & ita, facta compositione, non manebit debitor tutus, nisi omnia integrè pauperibus elargiatur.

Præterea Papæ gratiā facere alicui non potest in præiudiciū tertij. Si autem in compositione partem huiusmodi bonorum incertorum debitori remitteret, esset in præiudiciū pauperum, quibus talia bona iure veniunt eroganda. Igitur nec talis gratia fieri potest: nec si fiat, manebit tutus is, cui facta fuerit.

Verum si alia motiua efficaciora non afferant, non video, quare præfata compositio fieri non possit, ipsis debitoribus saluis in conscientia manentibus, & ab ulteriori restitutione liberis. Et probatur id. Primo, quia si aliquid obstarat, quo minus possent talis compositio fieri, maxime, quia papa non est dominus incertorum bonorum, vt prima ratio tangebatur: aut quia ius quæsitum est pauperibus, sed hæc non obstant: nam Papa non est dominus thesauri ecclesie, & tamen potest huiusmodi thesaurum, quibus velit, concedere: maxime aliqua existente causa, & tenebit concessio, seu dispensatio, vt videmus cum passim per Bullas & indulgentias

ipsum thesaurum dispensare, cum tamen suus non sit. Similiter non est dominus beneficiorum ecclesie, sicut nec sacramentorum, & tamen ea potest conferre, & tenebit collatio.

Secundo, Papa dispensat in iure humano, maxime causa existente, & tenet dispensatio, etiam si ius huiusmodi à Concilio vniuersalibus emanauerit: imò statuta per Concilia facta, intelliguntur, excepta Romani pontificis autoritate, vt dicitur cap. Significasti. de electione. Modò autem bona incerta humano tantum iure pauperibus debita sunt, & per consequens ob causam poterit Papa in illo dispensare. Maior supponitur, & minor patet: quia ius naturale & diuinum, quo tenemur pauperibus subuenire, non obligat nos, vt illis bona incerta largiamur, sed tantum vt de nostris propriis, si habemus, eorum indigentiam subleuemus, non de alienis qualia sunt bona incerta. Et ita superest, vt si hæc bona sint pauperibus eroganda, idè est, quia iure humano ita videtur institutum, vt supra allegatum est, de usuris incertis: & idem videtur de aliis rebus incertis iudiciū. Ac proinde ob iustam causam poterit conditor iuris in eodem dispensare.

Tertio, non minus ius acquiritur Deo in voto eidem emisso adimplendo, quam sit pauperibus acquisitum in bonis incertis distribuendis: cum primum pertineat ad ius naturale & diuinum, secundum autem non nisi ad humanum: sed Papa potest pro causa dispensare in voto Deo facto, & illud in aliud commutare, vt patet de voto & voti redemptione: ita vt is, qui vouit, maneat à debito ad implendi votum liber. Igitur ob causam iustam poterit dispensare cum eo, qui bona possidet incerta, nec ea omnia pauperibus eroget, & sic dispensatus erit tutus.

Præterea quartò, non minus debentur clericis Ecclesie ministranti bus decimæ ac primitiæ, quæ debeantur pauperibus bona incerta: sed Papa pro causa potest decimas in toto vel in parte à ministris Ecclesie auferre, & laicis applicare: quemadmodum summi pontifices regibus Castellæ tertiam partem decimarum Ecclesie concesserunt: aliisque multis personis secularibus, seu ius patronatus in illis contulerunt, qui ex pontificum concessione & gratia decimas omnes illarum ecclesiarum percipiunt, modò ministris de necessaria subuentione provideant. Igitur ob causam iustam poterit in huiusmodi bonis incertis præfata fieri compositio: ita, vt debitor ab ulteriori restitutione liber permaneat.

Per hæc

Per hæc patet responsio ad rationes in principio factas. Ad primam quauis Papa dominus non sit bonorum incertorum, est tamen dispensator eorum, seu dispositor, cui conuenit de illis prout utilitas, aut necessitas postulauerit, disponere. Et quia tanquam pauperum pater Christum, cuius vicarius est, imitatus, qui discipulis curam pauperum specialiter iniunxit, bona incerta voluit pauperibus erogari: Ita si quæ causa iusta, & rationalis ad huiusmodi bona aliis piis & necessariis rebus applicandis offerat: poterit ipsum facere, & tenebit factum. An autem in huiusmodi compositionibus sufficiens causa semper subsit, ipse viderit.

Ad secundum dicendum, quod in casu nullum sit pauperibus præiudiciū, qui non aliud ius ad bona incerta habent, quam sit illis per ius canonicum concessum: qui autem ius condidit, poterit absque alterius præiudicio ob causam iustam res illas in alium finem ordinare.

DUODECIMA causa est recõpensatio, si debitor liberetur à debito restituendi: si creditor tantundem illi debet. Dixit Panor. cap. Bona fides. de deposito. Si res hinc inde debita, consistunt in pondere, numero, & mensura, ita vt functionem admittant, locum esse compensationi. Secus verò, si res hinc inde debita, ratione differant: vt si debeo tibi equum, tu autem debes mihi quinquaginta ducatos, non habet locum recõpensatio: quia forte tua interest, tuum equum habere potius, quam pecuniam debitam: aut econtra mea interest, pecuniam mihi debitam habere magis, quam equum. Verum quauis hoc teneat in foro contentioso, similiter & in foro conscientie, quando creditor potest aliter sine incommodo rem suam recuperare: si tamen eam sine incommodo recuperare non potest, tunc qui pecuniam debet, poterit eam tutè retinere, etiam in foro iudiciali: vt habetur. C. de compensatione. l. vltima. vt refert glos. prædicto cap. Bona fides. Qui autem equum debet, illum per viam recõpensationis, nisi autoritate iudicis, retinere secundum iura non poterit. Quia vt dicunt, iniustum est quæquam in rebus suis propter pecuniam debitam diminutionem pati.

Attamen in foro conscientie indistinctè videtur tenendum, locum esse compensationi, siue res hinc inde debita, eiusdem, siue differētis rationis sint, modò is, qui compensatione huiusmodi vtitur, satisfacit suo debitori: si forte inde aliquod interesse patiat. Et prædicto hoc casu, quo is, qui recõpensatione vtitur, res sibi debitam aliter sine iactura recuperare non pos-

sit: alioquin culpa non careret, res alienam, aut incerta specie debitam, creditore inuito, cum merito & rationaliter in tali casu esset inuitus: qualiter non esset, si alter creditor aliter non posset sine incommodo rem sibi debitam recuperare.

Sed quæri potest, in quibus habeat locum compensatio. Dicendum, quod in omnibus debitis, dempto deposito, quod in hac re est priuilegiarum, vt habetur in cap. Bona fides. citato. Et hoc propter fidelitatem in contractu depositi maxime seruandam, in quo res soli fidei depositarij committitur. Ac proinde in commodato habet locum compensatio, esto res commodata non sit de his, quæ in numero, pondere, & mensura consistunt, quod à deposito in hac ratione compensationis differt. Quia commodatum fit gratia commodatarij, ratione cuius nonnullum ius, saltem ad reusum, acquirit, quod non fit in deposito, sed solum gratia deponentis fit, vltra quod fidei depositarij confisum est. Habet etiam compensatio locum in delictis seu actionibus, quæ ex delicto oriuntur. vt si ambo coniuges adulterium commiserint, neuter in alterum actionem ad coniugale debitum perdit, nec alter alterum debet repudiare: quia paria delicta, mutua compensatione tolluntur, vt habetur cap. vltimo, & penultimo, de adulteriis. Habet etiam locum in poenis. vt si vterque contrahentium venerit contra contractum, vterque potest poenam promissam ex conuentione exigere: & vterque poterit à poena absolui: vt habetur cap. Constitutis. de poenis.

Quæri secundò potest, an habeat locum compensatione, quando is, qui compensatione vtitur, dubius est, an tantundem sibi suus creditor debeat: quia cum certus sit, eum olim sibi debitorem fuisse, dubitat tamen, an sibi debitum soluerit. Dicendum, quæstionem solui ex præfato cap. Bona fides. quod tunc locus non est compensationi. Ratio, quia oportet causam compensationis liquidam esse, aut quod breui liquidari possit, vt dicit textus. Quanquam ad forum conscientie impertinens est, quod breui possit liquidari, si ipsi qui compensatione vtitur, liquidum est debitum. Est igitur distinguendum. Quia vel vtrunque debitum est liquidum, vel vtrunque incertum, & dubium: vel alterum liquidum, alterum verò incertum aut dubium. Si vtrunque liquidum est, locum habet compensatio. Ratio, quia tunc æqua est vtriusque conditio facta. Huiusmodi compensatione, nec alteri debitorum præiudicium

fit, cum vterque habeat, quod habere debet. Si vtrunq; debitum est incertum aut dubium, similiter locum habet compensatio ob eadem rationem. Si autem alterum liquidum est, alterum verum dubium aut incertum, tunc non habet locum compensatio: iuxta regulam communem, Liquidum ad non liquidum non est compensatio. Et ratio est aperta, quia tunc obstat mala fides, ne quis compensatione utatur, cum certus sit se debitorem esse, & incertus, an e contra alter aliquid sibi debeat. Et ita sicut possessor mala fidei culpa non caret, nisi restituat: ita nec tenetur alieni debiti cum mala fide, nisi debitum soluat, erit a peccato immunis.

Ex dictis soluitur illa quaestio, de emphyteuta, qui pensionem per biennium non soluit, eo quod dominus, cui soluturus erat, tenebatur sibi in tanta quantitate, an cadat in commissum. Et dicendum, quod non in foro conscientiae, eo quod poena, ubi culpa non est, locum habere non debet. Cum ergo in conscientia praefatus emphyteuta pensionem non soluendo, a culpa in conscientia per compensationem excusetur, sequitur. &c. quanquam in foro iudiciali forte non erit tutus, nisi ante completum biennium compensationem opposuerit. De quo tamen varie sentiunt Iuriste, ad quos attinet iudicare, an, & quomodo in huiusmodi casu valeat compensatio in humano foro. De quo vide doctores in praefato capit. Bona fides. de deposito.

Tertio queri potest, an cum debita hinc inde sint diuersimode contracta, alterum ex reali mutatione, alioque contractu, alterum vero ex promissione iuramento firmata: ut si ego iuravi me tibi daturum decem, tu autem alia via, debes mihi totidem. Similiter si vterque debitum sit reale, alter tamen iuravit se ad terminum soluturum, cum tamen suus creditor non iurauerit se similiter soluturum: ut si ego a te mutuo decem accepi, quae ad certum terminum me tibi soluturum iuravi, e contra tu alioqui debes mihi alia decem: an possim ego, non obstante iuramento, compensationem uti.

Ratio dubij est, quia iuramentum de relicta factum, videtur in forma de iure diuino seruandum, prout constat ex praecipis Decalogi. Tum etiam, quia si aliquid obstat, quo minus in casu esset promissum solvendum, maxime quia is, cui solvendum est, tenetur tantundem iurati persolvere: sed hoc non, ut patet ex cap. Debitores. de iure iurando. ubi mutuatarius, qui iuravit, iuras solue-

re mutuanti, tenetur propter iusiurandum eas solvere, non obstante, quod mutuator eas teneatur mutuatario reddere.

Idem in sententia, & magis ad propositum habetur cap. Ad nostram. ibidem: ubi in sententia dicitur, quod debitor, qui creditori pignus fructiferum pro debiti securitate dederat, praestito iuramento, de non inferendo creditori grauam aliquod super huiusmodi pignore, aut fructibus eius: & tamen contra iuramentum pignus autoritate iudicis male iudicantis de potestate creditoris rehaebuit, talis compellitur propter iusiurandum pignus creditori reddere cum fructibus inde perceptis, & integrum debitum solvere: esto quod creditor post solutionem debiti illi factam, teneatur idem pignus cum fructibus debitori restituere: ubi non permittitur praefato debitori quicquam in recompensam fructuum per creditorem perceptorum reseruare.

Similiter queri potest, si vterque debitor se alteri soluturum iurauit, & e contra, an habeat locum compensatio. Si enim alter solus iurasset se soluturum, tenetur iuramentum adimplere: ergo similiter tenebitur, si suus debitor similiter iurasset: quia iuramentum vnius, alterius iuramentum non infirmat. Et ita apparet, quod in his casibus, in quibus debitor se soluturum iurat, non potest compensatione uti.

In oppositum pro altera parte videtur, quod remittere debitum, & debitorem a debito absolueret, & tantundem illi donare, aequiparantur: igitur qui iuravit se daturum decem Petro, sibi tantundem debenti, si illum a debito absoluat, aut debitum illi remittat, satisfacit iuramento. Talis est, qui compensatione utitur. Item compensatio, quaedam solutio est: alioqui debitor non maneret a debito liber. Igitur debitor, qui iuravit se soluturum, quod debet, satisfacit, si compensatione utatur.

Respondetur, Iuramentum licitum seruandum est secundum intentionem iurantis in foro conscientiae, in quo non obligat, nisi secundum metas voluntatis ipsius, qui iurat. Ac proinde in casibus praetactis ad intentionem iurantis est recurrendum. Primus casus est. Si quis iuravit dare decem, alteri ad tantundem illi reddendum obligato, est distinguendum, an absolute, & categorice iuravit se illa decem dare, nil de remissione debiti intendendo: tunc compensatio locum non habet, quia obstat iuramentum

tum categorice factum. Si autem intentio iurantis fuit non determinata ad dandum decem, sed in genere ad faciendum alteri gratiam decem, siue de nouo dando, siue debitum remittendo, tunc quidquid horum fecerit, satisfacit iuramento: nec est illic recompensa, quae fieri possit, sed iuramentum tantum est adimplendum. Et procedit hoc, siue ille alter esset debitor iuranti tempore iuramenti, siue postea factus sit debitor.

Ad secundum casum, quo est hinc inde debitum, re, non verbis contractum, & alter tantum iurat se suum debitum soluturum, tunc similiter ad intentionem recurratur. Quia vel intendit se iuramento obligare ad debiti solutionem absolute, sciens alterum sibi tantundem debere, & tunc tenetur solvere: nec habet locum compensatio propter iuramentum, ratione cuius visus est iurans credere iuri, quod habebat ad compensandum. Si autem intendebat ita se absolueri obligare, ut non intendat iuri compensandi cedere, tunc iuramentum est interpretandum, quod iurat se solvere debitum, si tenebitur illud solvere: & quia absolute non tenetur cum facultatem habeat compensandi, si velit, cui facultati cedere non intendit, ideo habebit locum in casu compensatio, ac si iuramentum non esset appositum.

Ad tertium casum, quo ambo debitores mutuo iurant, se inuicem debita soluturos: Dicendum, quod illis consentientibus locus est compensationi, secus si ambo non consentiant, sed vterque vult suum debitum sibi solui: tunc enim vterque tenetur, quod iuravit, adimplere. Secus alias, quia iuramentum in fauorem alicuius factum, illo debitum remittente, dissoluitur. Ideo si debiti solutio per creditorem differatur, vel suspendatur, vel omnino remittatur, cessat obligatio soluendi. Quae omnia cum clara sint, non est, quod amplius immoremur.

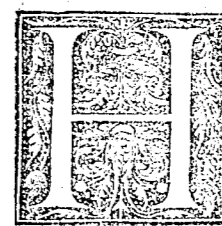
Ex dictis patet ratio, quare in casu cap. Ad nostram. supra citati, non est permessa compensatio debiti cum fructibus a creditore perceptis, quia. scilicet debitor iurauerat, se nullum grauamen super pignore, nec super fructibus inde perceptis illaturos: in quo apertum est, eos iuri compensationis cessisse, cum iurassent, se creditori pignus & fructus pignoris dimissuros, vsque quod illi integram debiti solutionem facerent.

Ad aliud post oppositum adductum, responsio patet: quia licet

aequiparentur debitum remittere, & de nouo aliquid dare, non tamen sunt idem: ideo qui absolute & categorice intendit, se iuramento obligare ad dandum, non obstante debito donatarii, non satisfacit remittendo debitum: quia iuramentum secundum intentionem iurantis est in forma adimplendum. Quod secundum dicebatur compensationem esse quantum ad solutionem, fateor, sed non inde liberatur a debito, qui illud in forma solvere iurauit, ut patet ex dictis, & qui secluso iuramento per compensationem quodammodo soluisset, iurando se obligat ad realiter soluendum, & non compensandum. Ex dictis patet, quando & quomodo in debitis locum habeat compensatio, per quam debitor a debito restituendi liberatur. Esset aliud dubium, an sicut licitum est debitum per viam recompensae retinere, ita sit licitum aliena per viam recompensae sine iudicis autoritate, & sine debitoris consensu capere. Sed de hoc vide infra, quando de rebus furtiuis agetur. q. ii.

De rebus furtiuis, & primo de furto.

QVAESTIO QVARTA.

Is vterque praemissis, quae etiam in genere dicta sunt, valent tamen ad cognoscendum etiam in particulari, quid in innumeris casibus sit de restitutione tenendum: conuenit tamen ad nonnullas materias, & casus particulares descendere. Quatuor enim modis solent acquiri res de quibus an restitutioni sint obnoxiae merito dubitatur. Sunt enim quae contra voluntatem Domini simul & contra legem acquiruntur, ut res per furtum & rapinam ablatae: quaedam quae contra voluntatem Domini, sed non contra legem, ut res per praescriptionem acquisita: quaedam quae ex voluntate Domini sed prohibente lege acquiruntur, ut est lucrum per meretricium & ludum acquisitum: quaedam denique quae ex voluntate Domini conditionata seu modificata sunt obtenta: de quibus paulatim nonnulla sunt inquirenda. Et primo occurrit inquirendum de rebus furtiuis restituendis, prius tamen de furto non nihil dicamus oportet. Praemittamus in primis quid nomine furti intelligamus. Est enim furtum iniusta

contrectatio rei alienæ: & sic largè sumitur, & comprehendit rapinam: propriè autè accipiendo, utrūq;. Furtum est occulta seu fraudulenta contrectatio rei alienæ, inuito dño. Rapina verò est violenta rei alienæ contrectatio. Vnde fur & raptor conueniunt, quia vterq; rem alienam inuito domino contrectat. Differunt autem, quia fur per fraudem, seu astutiã, raptor verò per vim aliena capit. Dicitur verò fur ut ait Isidorus, à furuo ob obscuritatem, eò qd fures tenebras quærunt, ut furètur: ideò vt in plurimum nocte furta committuntur.

Est autem duplex fur, scilicet, nocturnus, & diurnus. Quæ distinctio ad id deferuit, quia scilicet personæ priuatæ licitum est furem nocturnum occidere, vt habetur Exodi. 21. Et de homicidio. capitul. Si perfodiens. Cuius ratio est, quia fur nocturnus timet, nè agnoscatur, aut infametur, aut in furto deprehendatur, & ita presumitur, quòd venit paratus occidere, nè deprehendatur: ac proinde iure conceditur facultas illum impunè occidendi: maximè si dominus rei ad suarum rerum defensionem alio remedio vti non possit. Diurnum autem furem occidere, non ita iure personæ priuatæ permittitur: quia alia habet remedia is, cui bona surripiuntur: nam potest furem cognoscere, & contra eum cognitum in iudicio agere. Potest etiam clamore, & vicinorum conuocatione, furtum impedire. Quæ remedia non ita solent nocte occurrere.

Est etiam furtum manifestum, quale est id, cum quo fur ipse deprehenditur antequam rem furtiuam in domum deportet. Et est furtum occultum, cum quo, scilicet, fur non ita deprehenditur. Et deferuit hæc distinctio non ad restitutionem, sicut nec præcedens, sed ad pœnam iuris furi inferendum, quæ diuersa contra furem manifestum & occultum legitur instituta. Verùm quauis fur teneatur ad restitutionem, ad pœnæ tamen solutionem, antequam per iudicem condemnatur, minimè tenetur, vt tradunt doctores cum glos. cap. Fraternitas. 12. quæst. 2. Est enim regula, qd lex pœnalis non obligat ad pœnam in foro conscientie ante sententiam latam. Excepto, nisi lex talis sit, quæ pœnam ipso facto imponat. Quemadmodum aliquando datur lex sub pœna excommunicationis latæ sententiæ, seu ipso facto, aut sub pœna cadendi in commissum ipso facto, aut qd bona sint ipso facto confiscata. In quibus & aliis huiusmodi casibus qui legem violat, eo ipso pœ-

nam incurrit: quanquam ad eius executionem necessaria sit sententia saltem delicti declaratiua: sed de his alibi.

Est deniq; furtum multiplex ex diuersitate rei furtiuæ. Dicitur enim aliquod furtum sacrilegium, vt cum quis furatur sacrum de sacro, sacrum de non sacro, non sacrum de sacro. Dicitur aliud peculiatius, vt cum quis bonum reipubli. furatur. Aliud verò dicitur abigeatus, vt cum quis disperso grege furatur ouem, aut pecus. Aliud verò dicitur plagiatus, vt si quis hominem furatur. De quibus vide, si placet, Summistas & doctores. Et deseruit hæc distinctio non ad restitutionem, sicut nec præcedentes, sed ad furem iudicandum: nam secundum iura ad diuersa supplicia sunt huiusmodi fures iudicandi in quibus non insisto.

O B I T E R tamen potest in presentiarum quæri, an iuste possit iudex furem pro simplici furto suspendere, vti alicubi talis viget consuetudo. Et dixerunt quidam cum Scoto sentientes, qd non. Quorum ratio talis est: quia tam veteri quam noua lege constat, præceptum esse diuinum de non occidendo proximum: igitur non licet quenquam occidere, nisi eos, quos Dominus à dicto suo præcepto exceptos esse voluit. Deus autem licet in veteri lege aliqua crimina notauit, propter quæ voluit criminofum morte puniri, qualia sunt blasphemia, homicidium, adulterium, &c. cuiusmodi delinquentes voluit à præcepto de non occidendo excipere: fures tamen non ita excepisse videtur, ex quo Deus ipse pœnam pro furto infligendam instituit, vt habetur Exodi vigesimo secundo, scilicet vt fur aliquando in duplum, aliquando in quadruplum, aliquando verò in quintuplum esset puniendus: vt si furtiuam rem nondum consumpserit, reddat eandem & vltra soluat duplum. Si bouem furatus est, soluat quintuplum: si ouem, quadruplum.

Cuius discriminis ratio aperta esse videtur, quia si res solum ablata est & nondum consumpta, iniustum videtur, vt tanta pœna illi sit infligenda, ac si rem consumpisset, cum referat culpam simplam, aut duplâ commississe. Alia est enim culpa rem alienam occupare, alia verò eandem consumere, seu distrahere. Quòd si pro oue furtiuâ quadruplum, pro boue autem quintuplum reddi iubebatur: ideò est, quia vltra furti quantitatem ratione cuius maior temeritas est, non tanta solet custodia bobus adhiberi, quanta ouibus: nec

bus: nec boues adeò gregatim esse solent sicut oues: vnde facilius est bouem quàm què furari. Inde maior pœna debuit contra furantem boues, quàm contra furantem oues imponi. Et quanto res magis est periculo exposita, tanto maior pœnam conuenit eos sustinere, qui rem illam surriperint. Vnde Aristo. causam quærit in Problematibus, quare qui ex balneis, aut ex palestra furatus est, aut ex foro, in nonnullis locis morte mulctatur: qui autem ex domo priuata furatur, furti duplum exoluit. Respondet inter alia, An quia in domibus rem custodire melius possumus: nam & paries firmus, & clauis est: & familiaribus res domesticæ curæ omnibus sunt, vt tuto seruetur. At in Balneis, ceterisq; publicis locis, facilis cuiq; facinoris perpetratio est. Nil enim ad custodiam satis, qui sua posuerit, habet præter oculos. Reduendo igitur ad rem, si absolute Deus præcepit, dicens: Non occides: & inde fures non excipit, sed alios malefactores: sequitur qd exceptis his quos Deus voluit excipere, præfatum præceptum manet in suo vigore, & ita pro furto simplici non erit licitum furem occidere.

Verùm quantum attinet ad hunc modum dicendi, videtur fundamentum præfatum, ad id quod prætendunt, maxime valere. Nam præceptum illud, Non occides, si intelligatur, vt intelligendum est, si priuata seu propria autoritate, certum est tunc & nunc absq; aliqua exceptione esse obseruandum, nec à tali præcepto licet intellecto Deus quemquam in lege sua excipere voluit.

Tum etiã, esto Deus simpliciter tale præceptum dederit, quodq; ab eodem Deus quosdam voluit excipere, quos ob certa delicta occidendos esse decreuit, cum tamen constet huiusmodi exceptiones legales ad præcepta iudicialia pertinuisse, consequens est, eas omnes cessasse, lege euangelica superueniente: & per consequens si ad legem veterem respectus esset habendus, opus est præceptum Decalogi de non occidendo, absq; aliqua exceptione nunc debere obseruari, cum legales exceptiones à præcepto de non occidendo iam sint annullatæ, nec hæreticos aliosq; huiusmodi esset in lege gratiæ licitum occidere, vt patet intuenti. Quòd si ad humanas leges atq; consuetudines per maiores approbatas velis haberi respectum, & non ad exceptiones legales, sequitur posse iuste furem pro simplici furto, sicut & pro aliis delictis, ad mortem damnari.

Præterea contra idem fundamentum videtur, quòd in lege veteri

statutum erat, vt qui audierit vocem iudicis seu sacerdotis, & obedire noluerit, ex decreto iudicis moriatur homo ille. Deutero. 17. Similiter filios immorigeros, & parentibus obedire nolentes, iubebat lapidari. vt habetur Deuterono. 21. Si genuerit homo filium contumacem, qui parentibus obedire contemplerit, ducet eum ad seniores, & lapidetur. Vnde apparet in lege veteri iudices auctoritatem habuisse quosdam delinquentes occidendi, & etiam contumaces, & inobedientes, etiam si specialiter & expresse à præcepto de non occidendo non fuerint diuinitus excepti.

Ideò aliter & pro eadem Scoti sententia arguo, quia nulli licitum est hominem etiam iniquum occidere, nisi ad id legitimam habeat iuris, aut iudicis auctoritatem: hanc autem humanus iudex ad furem occidendum pro simplici furto non videtur habere, igitur. Nam quæro vel eam habet à lege diuina veteri, vel à noua, vel à lege canonica seu Ecclesiastica, vel à lege Ciuili, vel denique à consuetudine. Et quidem à lege diuina veteri talè auctoritatem non habet. Tum, quia lex vetus fures non pœna capitis, sed pecuniaria, aut alia, citra tamen mortem puniebat, vt suppono (loquor de simplici furto). Tum etiam, quia esto lex illa capite delinquentem puniret, iam tamen vim suam amisit, & per legis Euangelicæ superuentum est reuocata: vt aperte ait Paulus ad Hebræ. 10. Aufert primum. s. vetus testamentum, vt sequens statuatur. Ac proinde iudex nunc non habet ex illa auctoritatem, quenquam pœna capitis puniendi. A lege etiam euangelica talis auctoritas non habetur. Nam lex euangelica non lex mortis est, sed vitæ. Nec Christus quenquam pro peccato iussit occidi, sed poenitere: nam adulteram, quæ secundum legem erat lapidanda, misericorditer absoluit. A lege insuper ecclesiastica præfata auctoritas non habetur: quandoquidem Ecclesia sanguinem horret, sanguinolentos etiam iudices irregulares facit: non igitur lex ecclesiastica auctoritatem iudici tribuit, vt furem occidat. A lege præterea ciuili talis auctoritas ad furem pro simplici furto occidendum non habetur, sed citra mortem venit puniendus, vt habetur. C. de feruis fug. Authen. Sed nouo iure. &c. Secus si armis aggrediatur in itinere, aut in mari, aut etiam in domo: quia tunc plus est, quàm fur, & potest iure suspendi. l. capitalium. §. grassatores. & §. famulos. ff. de pœnis. A nulla igitur lege iudices auctoritatem habet pro furto simplici quemquam occidendi.

*Moralis doctrina
name frequenter*

*n. l. v. sm. ff. moisi
Judiciale qz iam p. euang.
gelicis. ca. Lucas 22. ait
Apostolus*

Supereft ergo, vt si quam habent, eam à consuetudine habeat. Hæc autem consuetudo, an in præfenti sufficiat ad præfatam auctoritatē habendū, non omnino certum esse videtur. Tū quia talis videtur iniqua, de iniusta consuetudo: nam secundum veram iustitiam poena non debet culpam excedere: mors autem pro furto inflicta, culpam furti excedere videtur, ex quo per furtum non fuit proximus damnificatus nisi in bonis fortunæ: mors autē, quæ furi infligitur, lōgē maius malum est, quā præfata damnificatio, vt constat. Tum etiā: quia id sonat diuina lex, dicens, secū dum quāritatem delicti, erit & plagarū mod⁹. Et iterum: Quantūm glorificauit se in delictis, tantum ei date tormenti. Apoca. In quibus voluit diuina iustitia poenam culpæ esse proportionatam. Tum etiā quia talis consuetudo ab initio fuit vitiosa, quando. s. iudices sua auctoritate cœperūt fures pro simplici furto suspendere, cum pro tunc ad id nullam habuerint auctoritatem: & ita huiusmodi consuetudo fuit ab initio contra legem diuinam & naturalem introducta, quæ iubet neminē occidendū propria auctoritate. Ac proinde quātūuis antiqua sit præfata cōsuetudo, cū legi diuinæ videatur esse cōtraria, nō videt præscribi posse, nec vim vllam obtinere: quandoquidē consuetudo legem vincere nō potest. d. ii. cap. Cōsuetudinis.

Pro eadem sententiā facit Augustinus, & habetur. 23. q. 5. Si non licet. dicens, his exceptis, quos vel lex iusta generaliter, vel ipse fons iustitiæ Deus specialiter iubet occidi quisquis hominem vel seipsum, vel alium occiderit, homicidij crimine innectitur. In casu autem nec id iubet Deus, nec lex generalis concedit, igitur.

His tamen nō obstantibus, videtur, quod possint principes legem facere de furibus suspendendis, maximē si sint incorrigibiles: nā propter illa crimina, quæ in perniciē reip. perpetrantur, licitum est statuere, delinquentes e medio tollere: talia sunt furta etiā simplicia, quæ nisi acriter puniātur, facile fomentū & causam præstaret dissidijs & iurgijs, ac suspicionibus perniciosis: indeq; lites, & cōtentiones quā plures orirentur: imō facile si talia permittantur, homines occasionem assumerent diuites expoliandi, & ceteros ad inopiam cogendi, vnde necesse esset plurimorum vitam periclitari.

Deinde prælati ecclesiastici possūt pro simplici furto fures ipsos excōmunicare: quod est, eos Sathanæ tradere, vt indubitatum esse suppono, & docet Paulus ad Co-

rinth. & si possent maiorem poenam infligere, eā infligerēt. Igitur similiter principes laici, possunt leges facere, per quas fures, potissimū incorrigibiles, possint morte afficere. Quādoquidem si mēbrum non nisi in damnū corporis viuit, satius est ipsum præscindere, quā cum tāto periculo corporis ipsum viuere permittere.

Inde fit, vt iudices, qui iuxta patriæ cōsuetudinem huiusmodi fures suspendunt, non veniant condemnandi. Id patet, quia quod lege à principibus & maioribus stabilitur, potest similiter cōsuetudine fieri, si ipsis principibus de huiusmodi cōsuetudine constet, & eidem minimē contradicant. Cū igitur possint principes præfatam legem facere, consequens est, vt cōsuetudinem introductam velint approbare, quæ cum cognita & approbata fuerit, non dubiū, quin legis vim obtinebit. Et non obstante, quod talem consuetudinem introducētes ab initio fortē peccauerint, eō quod ad fures suspendendum auctoritatem legitimam non habuerint, postea tamē temporum successū, consuetudine ipsa vim legis obtinēt, excusabūtur iudices iuxta consuetudinem operantes, à qua velut à lege civili auctoritatem habere dicentur. Et procedit ratio, non solum vbi fur aliquis frequenter furtum commiserit, sed etiam si cōsuetudo sit pro vnico furto qualificato furem suspendere. Secus vbi consuetudo non sit nisi ad frequentiam furti poenam augere.

Et per hæc patet responsio ad rationes supra in oppositum factas, quod scilicet poena mortis non excedit culpam latronis: quia in tali punitione non habetur respectus ad damnum priuatum domino rerum illatum, quod sola rerum iactura est, sed ad damnum publicum, nō solum rerum, sed corporum & animarum: quod ex tolerantia talium furum posset verisimiliter euenire.

Ad aliud de auctoritate iudicum patet ex dictis, iudices eam à consuetudine per maiores cognita & approbata, habere: quæ quidem consuetudo in initio vitiosa esse potuit, & contra legem diuinam & naturalem, ob id, scilicet quia auctoritas deerat: hæc autem post principum approbationem minimē deesse videtur, & ita tollitur id, vnde præfata punitione vitabatur. Hæc autem, quæ dicta sunt, procedunt stando solum in iure communi: nam in nonnullis regnis ultra ius commune, sunt statuta facta de suspendendis furibus, vt in Italia, Gallia, & Germania, quapropter nimiam frequentiam &

tiam, & affæfactionem præfati delicti, videntur rationabilia, vt qui virtutis amore à malo non retrahuntur, saltem poenæ formidine coërceantur. l. prima in principio. ff. de iustitia & iure. Ita etiam in Lombardis constitutionibus per Imperatorem approbatis, statutum est furem pro primo simplici furto fustibus puniri, pro secundo mutilari, pro tertio verò suspendi. Quod inde rationale videtur, quia crescente contumacia, crescere debet & poena. Vnde hoc idem in aliis regnis obseruatur, ad quæ præfata constitutiones Imperiales per extensionem quandam peruenerunt. Siue igitur per extensionem legis Imperialis Lombardis tradicæ, siue per consuetudinem à principe cognitam, & approbatam, siue per iurium communium quandam interpretationē, siue per municipalia statuta præfati fures pro simplici furto suspendantur, non est huiusmodi factum damnandum.

SOLET deinde quæri, an furtum sit peccatum mortale. In quo nil opus est immorari, quando certa sit pars affirmatiua quæstionis. Tum, quia furtum duo dicit, quæ digna sunt condemnatione, scilicet, contumeliam iniustam rei alienæ, pro qua cōclusum est, posse iuste furem poena mortis puniri: & dolū seu fraudem, cū qua furtum committitur, de qua Ecclesiastici 34. Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit, fratres sunt. Et de vtroq; tāquā de diuersis peccatis Dominus videtur esse loquutus Marci. 10. docens, quid ad vitam æternam esset agendum: dicens, Mandata nosti, nē fureris. Et post, Nē fraudem feceris. &c. Vnde constat mortale esse peccatum furari, ex quo furtum ingressum ad vitam æternam impedit.

Deinde idem patet ex Aristote. tertio Ethicorum: vbi tradit esse aliqua, quæ statim nominata inuolutā habent malitiam, & explicat de furto.

Idem etiam patet ex testimonio Zachariæ. 5. dicens: Hæc maledictio data est super omnē faciem terre, quod scilicet omnis fur iudicabitur, hoc est, cōdenabitur. Et ita certa est pars affirmatiua quæstionis.

Possit tamen quosdam ad appositū mouere. Primò, quia Hæbrei de Aegypto egredientes, Aegyptios fraudulenter expoliauerunt, idq; ex Domini præcepto, vt habetur Exod. 2. Fecerunt, inquit, filij Israël, sicut præceperat Dominus Moyse, & expoliauerunt Aegyptios. Deus autem nemini vnquam præcepit quod peccatum esset, vt dicitur Ecclesiastici. 5. Nemini mandauit impiè agere.

Secundò, esto peccatum sit furari, nō tamē videtur, quod sit mortale, prout dicitur Prouerb. 6. Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit: mortale autem peccatum, grande peccatum est.

Tertiò, ex poena idem apparet, quia Deus, qui iustus iudex est, pro furto, saltem simplici, non nisi poenam temporalem infligi statuit, putat vt solueret fur duplum, quadruplum, aut quintuplum. &c. vt supra dictum est. vnde argu. sumitur, furtum non esse morte dignum.

Quartò idē apparet ratione: quia mortale peccatū non est, quod cū charitate Dei & proximi stat: sed hæc simul stant, vt ego velim proximo meo salutem æternam, & quod cū Deo amicitia habeat & charitatem, & quod velim substantiam suam diminuere. Et nō solum hæc simul stant, sed alterum, ex altero procedere potest. Si enim videam nocere proximo rerum abundantiam, quā possidet, quia inde occasionē sumit, vt perditē viuat, ego simul salutem eius optans, possum ex hac ad eū habita charitate bona sua eidem tollere. Quod perinde esset, ac si furioso gladius tolleretur.

Ad hæc dicendum, argumentum præsupponere falsum, scilicet, quod si filij Israël commiserunt furtū, quando Aegyptios expoliauerunt. Nam quauis ex parte sua ob cupiditatem seu dolum peccare potuerūt, ipsa tamen rei acceptio, nec furtum fuit, nec peccatum, cum ad id agendum, Dei auctoritatem habuerint. Quod si iuris, aut iudicis auctoritas sufficit à furto excusare, si quis rem alterius, eo inuito, accipiat, à fortiore Dei auctoritas ad hoc ipsum sufficiet. Adde, quod illa bona Aegyptiorū & multò plura erant Hæbris ob obsequia, quæ Aegyptiis impederāt, debita. Nec passus est Dñs, vt popul⁹ su⁹, qui tā onerosè Aegyptiis seruierat, mercede debita profus careret.

Ad secundum quauis dici posset, ideo dictū esse furtū nō esse grande peccatum, eō quod, vt in plurimū, eius culpa per inopiam furtum alleuiatur: at tamen ad mētem textus dicitur, nō esse grande peccatū, si ad alia peccata conferatur, puta ad adulterium: nā statim subiūgit, Fur soluet, contuplū, adulter autem perdet animā suam.

Ad tertium dicendum, quod argumentū ex poena per iudices instituta, nō valet ad cognoscendum peccati grauitatē, cū videamus nonnulla peccata in rep. tolerari, quæ leuiora sunt respectiue, vt sunt meretriciū, vsura citra centesimā, defraudatio citra dimi-

illum. Similiter & alia, quæ grauiora sunt apud Deum, vt superbia & inuidia, aliaq; quæ plura. Videmus similiter interdū quæ grauiora sunt leuius, quæ autem leuiora grauius puniri, non solum per iudicium humanum, sed etiam per diuinum, idq; in hoc seculo. Cuius ratio aperta est, quia iudices cum peccata puniunt, non tam grauitatē peccati in se attendunt, quā eius qualitatem, puta si tale sit, q̄ soleat in reip. perniciem cedere, & contra pacificum hominum conuictum. Deus etiam iustam peccatorum punitionem pro alio sæculo seruat, vbi vnusquisq; reportabit secundū ea, quæ in proprio corpore gessit. Et quāuis in hoc seculo sæpe de peccatis vindictam sumat, non tamen ad condignum, sed vt suæ maiestati videtur ad hominum salutem expedire. Vnde & sæpe Psalmista admiratur, homines pessimos in hoc seculo prosperitate sublimari, e contra iustos & sanctos aduersitate deprimi, multamq; inopiam atq; dedecus vt in plurimum pati. &c.

Ad quartum dicendum, quod charitas consistit in dilectione Dei & proximi: dilectio autem Dei non qualiscunq; sufficit, sed debet esse verbo, & opere, & veritate, vt dicit Ioan. in Canonica. iuxta dictum Christi dicentis, Qui diligit me, sermone meos seruat. Et hæc est dilectio, quæ dici solet obediens. Constat iam, quod furtum non stat cum huiusmodi Dei dilectione, cum constet esse contra mandatum Dei. Similiter dilectio proximi charitatiua dicitur non ea solum, qua proximo bonū animæ volumus, hoc est gratiam & gloriā: sed qua etiam nullū illi malum volumus inferre, nec in persona sua aut sibi coniuncta, nec in fama, nec in bonis fortunæ: cum dicitur, Non occides, Non mœchaberis, Non furtum facies. &c. per quæ Dominus nobis significauit, in quo charitas ad proximum habenda consistat: nempe in hoc, quod propheta vno verbo nobis exponit, dicens, Declina à malo, & fac bonum, inquire pacem &c. Argumentum autem probat furtum se compati cum voluntate hac, qua proximo bonum aliquod volumus, puta animæ aut corporis, quæ inchoata & imperfecta dilectio proximi est: non autem probat se compati cum vera dilectione eiusdem, quæ in his quæ dicta sunt, consistit. Vnde repugnat, q̄ ex vera proximi dilectione furtum possit procedere. Sed nec furtum propriè dicitur, si ad hunc finem bona fratris auferimus, vt ipsi arma iniquitatis tollamus, cum de ratione furti sit, rem alienam fraudulenter sibi vsurpare.

Quæres fortassis vltra, an suppositio furtum mortale peccatum sit, an omne furtum etiam modicum sit mortale. Et pro affirmatiua parte videtur ratio: Quia generaliter in Decalogo omne furtum prohiberi videtur: omne autem illic prohibitum, est æternæ vitæ impeditiuum, iuxta dictū Christi, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata.

Secundò, quia quantitas rei furtiuæ licet culpam augeat, speciem tamen peccati non variat. Quemadmodum in cæteris rebus videmus per quantitatis varietatem, rerum speciem minimè variari. Ac proinde licet paruitas furti culpam eius minuat, speciem tamen non inde mutat. Et ita si furtum magnū est mortale, pariter erit paruum. &c.

Oppositum tamen videtur probabile, scilicet, quod tam paruum sit furtum, vt mortale non sit. Tum, quia potest esse adeo paruum, vt nullum peccatum sit, vt si Dominus rei nil profus curaret, se re illa priuari, cū in nullo per hoc reputet se damnificari, esto etiam aliquale damnū id esset, attamen quia pro nihilo illud reputat.

Tum etiam facit, vt quidam probant, cap. Et si quæstiones. de simonia. Vbi in sententia dicitur, quod munus acceptum ab episcopo ordinante, aut beneficium conferente, potest esse tam paruum, vt non ob id simoniam committat. Quauis textus hic non aperte intentum probare videatur, cum textus intentum sit, quod quādo munus est adeo paruum, de quo verisimiliter presumitur, q̄ non inde mouetur Episcopus ad ordinis, seu beneficii collationem, q̄ tunc per talis muneris acceptionem simoniam non committit. Et ita in re parum refert, magnum aut paruum esse huiusmodi munus, quauis quantum ad præsumptionem referat.

Deniq; idem ex sententia doctorū videtur, qui dicunt, quod contingit venialiter, etiam de libertate contra omnia decalogi præcepta peccare. Quod inde rursus apparet, nam in decalogo prohibetur omnis iniuria proximi, & tamen non omnis talis peccatum mortale est, vt si quis dicat fratri, racha, aut fatue. Nec etiam omnis irreuerentia filij contra patrem, mortalis est, sicut nec omnis inobediencia contra prælatum.

Secundū hoc potest ad rationes priorum dici, q̄ et si omne furtum in decalogo prohibeatur, non inde omne tale est mortale peccatum, nisi notabile sit.

Ad secundum

Ad secundum dicendū q̄ licet quantitas furti naturā & speciem non mutet quātum ad hoc, quod est, esse furtum, attamen quantum ad quātitatem culpæ attinet, variat. Et quauis vnum in re non excedat in infinitum reliquum, excedit tamen in ratione malitiæ secundum Dei imputationem, qui vnum ad poenam æternam, alterum ad temporalem tantū dignatur imputare. Sicut tanta, aut tanta deliberatio in homicidio perpetrando speciem peccati non variet, stat tamen tam paruam esse deliberationem, vt quod alioquin foret mortale, sit veniale. Ad hunc modum de cæteris.

De rebus furtiuis integrè restituendis.

QVAESTIO QUINTA.

IAM ad nostrum propositum redeunt, inquiramus, an sit necessarium omnia aliena per furtum ablata, aut etiam alioquin debita, integrè restituere, & an liceat ea paulatim, & per partes creditori soluere. Et quæritur id propter casum communiter euenientem, qualis his diebus dicitur euenisse. Nobilis quidam nulla bona propria habens, modis iniquis multa bona aliena vsurpauit, quibus se, & familiam, atq; statum sustentabat. Ad confessionem veniens, cogebatur per confessorem, vt omnia restitueret. Tandem precibus à sacerdote obtinuit, vt paulatim restitueret, quæ videns sacerdos paratum non aliter restitutorū absoluit. &c. Quæsitum est, an talis teneatur sine mora omnia integrè restituere, præsupposito, q̄ si integram restitutionē faciat, ipse & familia sua fortè medicare cogetur, aut ad extrinsecam peruenient egestatem. **Secundò**, an casu, quo restitutionē debuā faciat, possit & debeat deduci ne egeat. **Tertio**, an confessor in casu conuenienter & rectè illum absoluit.

Ad primum, an scilicet teneatur omnia sine mora integrè restituere, respondēt multi doctores distinguendo. Si enim Dominus, cui restitutio faciēda est, est in necessitate, eò quod rebus suis aut sibi debitis ad naturā, seu status sustentationem indiget, iniuste res suæ ab illo nobili detinentur, ac proinde necesse est ea illi restituere. Si verò in tali necessitate non sit, sed potius sit competenter diues, ita vt rebus suis à nobi-

li præfatus possessis non indigeat, non teneatur præfatus nobilis omnia, quæ debet, integrè, & simul restituere: satis est, si paulatim restituat, modò superflua naturæ & statui ipsius occupantis illicò reddat, nec ad aliud est in conscientia compellendus, vt ait Florentinus, & alij.

Oppositum tamen videtur tenendū, si q̄ non obstante egestate, in qua nobilis, facta integra restitutio, permaneret, teneatur omnia, quæ debet suo domino reddere. Probatur, quia sicut fuit illarum rerum iniustus occupator, ita est eandem iniustus detentor, eò q̄ res alienas apud se retinet, creditore non consentiente actu illicito, nec debito. De illicito supposito. De debito autem probo. **Primò**, quia dominus illarum rerum iuste potest velle, res suas, aut sibi debitas, eidem reddi: igitur non debet consentire, q̄ alter debitor eas retineat. Antecedens inde apparet, quia iuste potest sibi, & familiæ suæ egestatem timere, & alia mala, quæ solent ex egestate prouenire: fortuna enim varia est, & quos hodie exaltat, cras deprimat, & humiliat. Patet etiam ex dicto Salomonis, qui cum filius regis esset & diues, egestatem sibi euenire posse cognoscens, à Dño petijt, quæ illi ad victū necessaria foret. Et causam petitionis assignans, ait, ne egestate compulsus furer, & periurem nomen Domini. Prouerbiorum. 3. Igitur etiam in casu præsentis creditor, et si ad præsens diues sit, potest idem quod Salomon sibi ipsi timere. Neq; enim factis iusta videretur præfata Salomonis petitio, nisi diues posset iuste egestatē timere. Ac proinde in casu proposito iuste potest creditor velle res suas sibi restitui, & ita non consentit actu debito, q̄ res suæ ab alio occupatæ detineantur, & consumantur.

Secundò, esto in casu creditor egestatem ex non restitutione non timeret sibi euenturam, potest tamen iuste res suas velle habere, & eis liberè frui, vt possit suis domesticis, propinquis, & consanguineis, si fortè indigent, prouidere: ad quod eum charitas magis obligat, quā ad res suas extraneo relinquendum, qualis est ille nobilis in casu. Assumptum patet, ex eo, quod ait Paulus ad Timotheum. 5. Qui suorum curā non habet, & maximè domesticorum, crudelis est, & infideli deterior. Non igitur debet in casu in rerum suarum alienationem contra charitatem ad suos habendā consentire.

Præterea, esto q̄ creditor ille diues sit, & consanguineos indigentes non habeat, sunt adhuc multi alij pauperes.

D 4 res quæ

res, quauis extranei, & viduæ, virgines in-
nuptæ, quibus ex charitate potest ille credi-
tor de suis rebus providere, cum magis ad id
ex ordine charitatis teneatur, quam ad dicto
nobili res suas relinquendum, nam inter ex-
traneos præfendi sunt meliores & boni ma-
lis, iuxta illud Ecclesiastici. 12. Da bono, & non
receptis peccatorem: bene fac humili, & non
dederis impio, qualis in casu nobilis præfatus
esse videtur.

Demus prætereà non esse alios paupe-
res meliores illo nobili, cui ali-
os in eisdem subueniendo debeat præferre,
non tamen ille creditor ita tenetur illi nobili,
alioqui pauperi providere, quod ex toto eum ab
egestate præfenti & futura liberet, familiamq;
& statum eius sustentet. hoc enim onus non
illi creditori solum, sed etiam cæteris diuitibus
incumbit. Ac proinde, esto quod creditor illi de-
beat consentire in hoc, quod nobilis præfatus de
suis bonis retineat, erit hoc ad summum verum
in ea & tanta quantitate, quantam in eleemo-
synam illi erogare tenebatur, non tamen ea
omnia, quæ nobilis ille perperam vsurpata te-
net, debet creditor illi relinquere. Et ita dem-
pta parte, qua teneretur ei in eleemosynam da-
re, omnium aliorum bonorum erit iniustus de-
tentor, ex quo in omnium aliorum detentio-
ne creditor nec actu consentiat, nec consentire
debeat, & ita reliqua omnia tenebitur nobilis
ille sine dilatione reddere.

Pro hac sententia facit capitulum. Si quis de
furtis. vbi qui ex necessitate famis
furtim aliena accepit, ea iure Canonico cogi-
tur restituere, non obstante, quod in eandem fa-
mis necessitatem reincidat.

Facit etiam capitulum. Cum tu. de vsuris. vbi
compellitur vsurarius omnia, quæ
per vsuram acquisiuit, suis dominis integrè
restituere, etiam si nil habet, præter ea, quæ per
vsuras acquisiuit: non obstante, & in summa
relinquatur egestate.

Facit etiam, quod habetur de verborum
signific. capitulum. Exiit. vbi in sententia
dicitur, nemini licitum esse de alienis vivere,
etiã nec in extrema necessitate, si liberali obla-
tione, humili mendicatione, vel manuum labo-
re possit vitæ necessaria acquirere.

Contra hanc sententiam obiiciunt qui-
dã. Primò illud capitulum. Quoniã.
16. q. 1. vbi Hieronymus ad Damasum scribens
super decimis, quas laici per aliquot annos de-
tinuerant, ait, quod de consensu Episcopi poterat
eas firmiter retinere. Igitur ita in præfenti po-

terat nobilis ille saltem de episcopi consensu
bona illa aliena retinere. Respon. Hoc nil ob-
stat: quia textus non ait, quod laici ob egestatem
poterant decimas retinere, cum intentum que-
stionis, que illic tangitur, longè diuersum sit à
præfenti casu. Intèditur illic queri, an sit licitum
laicis, siue diuites sint, siue pauperes, decimas
accipere, & acceptas apud se retinere. Et dicitur,
quod nõ. Si tamen sic retenta, & monachis &
spiritualibus viris conferantur, si Episcopo cõ-
sentiente id fiat, tenebit factum. Adde quod illa bo-
na sic male per laicos retenta, poterant indige-
ntibus autoritate Episcopi erogari, nec erant a-
licui certo domino personaliter debita, vt est
casus noster. Itaque non est simile.

Secundo obiiciunt capitulum. Sicut hi. 47.
distin. vbi significat Ambro-
sius, quod bona superflua diuitum, non ipsorum,
sed pauperum sunt: & per consequens, si in ca-
su creditor habet vnde sui, & suorum naturã &
statum valeat sustentare, reliqua quæ nobilis il-
le retinet superflua essent ipsi creditori: & ita
nõ iam creditoris sunt dicenda, sed potius ipsius
nobilis possidentis, & rebus illis indigentis. Re-
spon. quod Ambrosius illic intendit diuitum avari-
tiam reprehendere, qui ea, quæ illis super sunt,
pauperibus cõmunicare nõ volunt. Non tamẽ
intendit dicere, quod superflua, quæ diuites habent,
sint de dominio & proprietate pauperum.

Tertiò, obiiciunt, quod legitur Exod.
22. Si pignus à proximo tuo ac-
ceperis vestimentum, ante solis occasum red-
des ei. ipsum enim solum est indumentum, quo
operitur indumentum carnis, nec habet aliud
in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exau-
diam eum, quia misericors sum. Similiter Deu-
terono. 24. Non accipias loco pignoris supe-
riorem, aut inferiorem molam, quia animam
suam apposuit tibi &c. Cuius prohibitionis
ratio videtur, quia illa sunt instrumenta vitæ
illius necessaria. Et idem iudicium est de aliis
vtensilibus necessariis, scilicet quod creditor
nõ potest ea loco debiti à debitoribus accipe-
re, quãdo illis indigeant. Igitur pari forma in
præfenti casu non poterit creditor iuste à de-
bitore paupertate oppresso, ea quæ illi debet, exi-
gere, sed quãdiu indigerit, debet ipsi debito-
ri ea relinquere. Respond. negando sequelam,
nec est simile, quod pro simili adductum est.
Nam in casu illorum textuum illa pignora
sunt ipsius debitoris, sunt etiam illis ad vitam
necessaria: ac proinde nõ sunt ob debita à cre-
ditoribus rebus illis priuandi, si nil aliud illis
relinquitur vnde victum & vestitum habere
possint.

possint. In casu autem præfenti omnia, quæ
nobilis præfatus habet, aliena sunt, & per ipsũ
iniuste occupata, & detenta. Inde patet verum
esse, quod communiter dicitur, si debitor ha-
bet instrumenta artis, siue quibus sibi & suis
necessaria providere non potest, non tenetur
in conscientia illa instrumenta vendere, aut ea
creditoribus loco debitorum reddere. Secus
si illis datis, aliqua via honesta viuendi illi re-
linqueretur.

Est iam dubitatio que secundo loco po-
sita est, an in præfata restitutione integrè
agenda, sit deducendum nõ debitor egeat, aut
nõ mendicare cogatur, idque in foro conscientie.
Et arguitur quod sic, quia secundum iura
si aliquis cessit bonis, deducitur inde nõ e-
geat. ait enim lex: Ei qui condemnatur in id
quod potest, deduci debet, nõ egeat. l. in con-
demnatione. ff. de regulis iuris. Inhumanum
etiam videtur spoliatum fortunis suis, in soli-
dum cõdemnari. vt habetur Institution. de ac-
tionibus. §. vltimo. Item. ff. de cessione bono-
rum. l. Qui bonis. dicitur quod bona eius,
qui cessit bonis, non sunt secundario venden-
da, quia non debet fraudari alimētis. Cũ igitur
leges huiusmodi iustæ sint, erit homini lici-
tum eisdem vti. Ac proinde tales debitores nõ
tenentur in solidum restituere, sed est inde de-
ducendum nõ egeant.

Secundo idem apparet in casu propo-
sito: quia Imperator, vt fer-
tur, solet ad instantiam huiusmodi nobilium,
qui nil nisi quod restitutioni est obnoxium, ha-
bent eisdẽ schedulã dare, qua possint paulatim
creditoribus satisfacere. Dicere autẽ hoc fieri
non posse, videtur difficile: maximè cùm nobi-
les & milites secundum iura cogedi non sunt,
vt bonorum cessionem faciant, sed in restitu-
tione creditoribus agenda, deducit nõ egeant,
vt habetur. l. miles. ff. de regulis iuris.

Tertiò facit lex. 4. titulo. 4. partitione
quinta in legibus Hispanorum:
vbi de eo, qui alteri rerum suarum donationẽ
fecit, dicitur quod tenetur donatum tradere,
modò donatori relinquatur vnde competen-
ter viuere possit. Ergo in proposito casu non
ita integrè est restitutio facienda, quin debito-
ri relinquatur aliquid nõ egeat.

Respon. quod ista & alia huiusmodi
leges procedunt in foro exte-
riori, & debitoribus in hac parte suffragatur,
nõ scilicet per iudices compellantur in solidum
simul restituere, quæ debent, sed retinere per-
mittantur (si bonis cedere velint) quæ illi ne-

cessaria fuerint, nõ egeant. In conscientia tamen
videtur quod tales tuti non sint, huiusmodi le-
gis beneficio vtentes, sed tenentur in solidum
restituere, nisi causa aliqua eos ab integrã re-
stitutione excuset. Et quod ita sit, apparet:
quia leges humanæ neminem in conscientia
cõtra legem diuinam & naturalem excusant;
Diuina autẽ & naturalis lex est, vt quidquid
homo alteri debet, restituat. Tum ex eo quod
præceptum est: Non furtum facies. in quo, vt
diximus, non minus prohibetur rei alienæ de-
tentio, quam acceptio. Cũ ergo pro susten-
tanda natura aut statu non liceat aliena, inui-
to domino, auferre: vbi aliter posset homo suæ
indigentiaẽ providere, sequitur quod nec ob
eandem causam poterit aliena retinere.

Tum etiam idem patet ex dicto Pauli
ad Roma. 13. qui cùm præmiserit
vnicuique suum debitum esse reddendum, ad-
dit dicẽs: Nemini quidquam debeatis. In quo
docemur, vnicuique debere in solidum reddi,
quod illi noscitur esse debitum, nedum si abla-
tum fuerit.

Tum etiam idem apparet Ezechiel. 33.
vbi Dominus impio viam, qua vi-
uere possit, demonstrans, ait: Si egerit poeniten-
tiam à peccato suo, feceritque iudicium, ac iu-
sticiam, pignus restituerit, rapinamque reddi-
derit, in mandatis vitæ ambulauerit, nec fece-
rit quidquam iniustum, vita viuet: & aliã sal-
uari non poterit. Vnde glos. cap. cùm tu. de vsu-
ris. ait, quod vsurarius debet in solidum vsu-
ras restituere, nec debet aliquid deduci, nõ ege-
at, quod etiam Panormitanus ait in foro con-
scientiæ procedere. Et quanquam alij dicant
id in vtroque foro de vsurario procedere in o-
dium vsurarum, in conscientia tamen videtur
non solum de vsurario, sed etiam de quocun-
que alio iniusto detentore esse tenendum, cùm
in cõscientia eadem sit vtrobiq; ratio: nempe
vt vnusquisque quod suum est, aut sibi debi-
tum, habeat, prout iustitia exigit.

Dixi notanter, nisi causa aliqua eos ex-
cuset, vt si cùm debitor aliena reti-
net, non potens simul creditoribus satisfacere,
sperat autem se paulatim satisfacturum, si
tempus ad id illi conferatur: tunc videtur ob
huiusmodi spem posse debitorem restitutio-
nem differre. Similiter si in dilatione restitu-
tionis rem creditoris vtiliter agit, potest resti-
tutionem differre. Similiter si nulla alia via
licita debitori patet, qua possit naturã sub-
uenire, nisi aliena in toto, vel in parte retineat.
Aut si debitor tam necessarius est reipso, quod

si omnia restituat, respub. notabile damnum sustinebit. Aut si ex tali restitutione infamia, aliudve notabile damnum timeatur euenturum. Aut si qua alia iusta differendi causa concurrat, tunc licitum est iuxta regulam supra positam, restitutionem differre. Alias autem etsi possit legis beneficio in foro iudiciali uti, non tamen erit in conscientia tutus, nisi illico in solidum restituat. Dempta ea parte, quam creditor debitori indigenti in eleemosynam dare deberet. Quæ quanta debeat esse, prudentum iudicio, attentis hinc inde qualitatibus relinquatur.

N V N C ad id, quod tertio loco quaerebatur, an scilicet, casu quo debitor non sit simul, seu integrè (cum possit) debita creditori soluere, sed annuatim, aut paulatim, an confessor possit ei huiusmodi dilationem concedere eumq; non aliter soluturum absoluere. Respon. Vt video Summ. iust. cõmuniter tenent partem affirmatiuam in vtroque, scilicet, quod potest confessor præfatam dilationem concedere, & sic parato ad terminum soluere, sacramentalem absolutionem impendere. Eorum ratio hæc est. Nam alioqui hæc damna sequerentur, scilicet, decederet poenitens sine absolutione desperatus, & maneret semper in peccato debita non soluendo, maneret etiam creditor semper læsus, nulla eidem facta debitorum restitutione. Econtra verò data per sacerdotem dilatione, impensa q; absolutione præfata incommoda vitantur, & ultra agitur vtiliter negotium creditoris.

Verum his non obstantibus videtur oportum in casu tenendum. Et dicendum primò quòd sacerdos peccat in casu, illum absoluendo, & absolutio est nulla. Cuius ratio est clara: quia ex quo ille poenitens animum debita integrè soluendi prout debet, non habet, nisi paulatim, cum illico & simul satisfacere posset, peccat: & ita indignus est, qui sacramentaliter absoluat, ob obicem malæ voluntatis, quem ponit. Nec excusatur confessor ob bonum, quod ex data dilatione subsequitur, quia iuxta Paulum, ad Rom. 3. Non sunt facienda mala, vt eueniant bona. Dare autem sacramentum ei, qui obicem malæ voluntatis ponit, perinde est, ac si daret sanctum dare canibus, nec mittatis margaritas ante porcos. Matth. 7

Secundò videtur, quòd confessor in casu præfatam dilationem debitori concedens, non tenetur in aliquo credi-

tori, eò quòd ex data huiusmodi dilatiõne nullum sequitur creditorẽ damnum, sed potiùs bonũ, ex quo illo modo res suas recuperabit, quas fortè alioqui penitus amisisset.

Tertio videtur quòd talis dilatio per confessorem data non liberat debitorem à restitutione integrè & statim facienda, cum possit: quia talis dilatio nec datur à creditore, nec datur omninò voluntariè, sed ob causam maioris damni creditoris vitandi. Et ita patet ad ea quæ in quaestione proposita sunt.

In qua videbor quibusdam inhumanè respondisse, compellendo nobilem præfatam ad integrè restituendum, nec permittendo inde deduci ne egeat, sed tantum id esse deducendum, quòd creditor alioqui in eleemosynam illi tradere debuisset. Fateor duram esse sententiam, sed loquendo secundum rigorem conscientie, non video aliter ad quaestionem respondendum esse. Nec tutum esse arbitror hominem aliena retinere, & consumere, vt mendicitatem & egestatem euadat, quado per mendicimonium viuere posset: quod non modo turpe non est, sed si patienter sustineatur, apud Deum magni meriti est.

De rebus furtiuis in potestate furis deterioratis, siue destructis.

QVÆSTIO. VI.

Via contingit rem furtiuam post perpetratum furtum in valore ascendere, similiter & descendere, seu deteriorari, & etiã rem in eodem valore permanere, est quæstio secundum quem valorẽ teneatur fur rem furtiuam restituere. Et video passim doctores dicere quòd tenetur rem furtiuam, aut eius æstimationem secundum meliorem statum, seu maiorem valorem, quem habuit à tempore furti perpetrati, restituere. Excepto, nisi moram purgauerit, hoc est, nisi rem furtiuam, aut alioqui debitam suo domino prius obtulerit, per quem stetit, & non per furem, quo minus rem suam haberet. Ita ex tunc non manebit obligatus fur nisi talem reddere rem, qualem habuerit, etiam si postmodum deterioretur.

Quicquid sit de hac secunda parte, in prima videtur aliqua diffi-

cultas. Quia fortè in potestate dñi, cui restitutio facienda est, res ad tantum valorem non peruenisset, ad quantum in potestate furis peruenit. Deinde si in potestate furis deteriorata est, fortè fuisset in potestate domini æquè, aut plus deteriorata: imò fortè in potestate domini periisset. Dicere igitur indistinctè furem rem furtiuam secundum maiorem valorem, quem res à tempore perpetrati furti habuit, teneri domino restituere, est dicere, teneri furem rem cum lucro restituere: quod in foro conscientie non videtur verum, si tale lucrum dominus non fuisset habiturus. Quod inde apparet: quia restitutio in conscientia venit agenda secundum iustitiam commutatiuam, quæ æqualitatem requirit: hæc autem æqualitas in hoc consistit, quòd ita fiat restitutio, vt dominus, seu creditor intactus sit reintegratus, quantum esset habiturus, si furtum perpetratum non fuisset. Non obstante, quòd iura humana in odium delicti furem condemnent, vt rem secundum maiorem valorem, quem habuit à perpetrato furto, restituat.

Ac proinde dimisso rigore iuris contra furem aut morosum debitorem institui, esset secunda responsio iuxta naturalem æquitatem talis. Quòd si res furtiua erat vsa consumptibilis, & de his quæ functionem admittunt, siue post furtum perpetratum in valore creuerit, siue decreuerit, ad sciendum quantum sit creditori pro re illa reddendum, dici potest ad hoc esse habendum respectum: an scilicet, dominus læsus erat rem illam citò venditurus, consumpturus, aut distraeturus, aut erat in posterum, vt cariùs eam venderet, seruaturus. Si primum, est reddendum pro illa, quantum illa tempore furti valebat, ex quo dominus ex re illa non erat maiorem vtilitatem habiturus. Si autem erat rem illam ad tempus seruaturus, est reddendum, quantum erat verisimiliter valitura ad tẽpus illud seruata. Et ita secundum hoc parum refert, quod ascenderit aut descenderit res illa in valore, postquam fuit furto sublata. Huius ratio est, quia iniustitia furti sufficiẽter ad æqualitatem hoc modo reduci videtur, ex quo tantum redditur domino læso quantum ipse alioqui erat habiturus. Pro quo etiam facit cap. Nauiganti. de vsuris. vbi in sententia dicit, quòd si mercator mercem, quam ad terminũ vendit, non erat seruaturus, non potest pretiũ maius pro re illa accipere, quàm valet in promptu. Secus si erat rem seruaturus ad tempus, in quo verisimiliter præsumebatur plus valitura.

Si autem res furtiua non sit vsu consumptibilis, & in potestate furis est meliorata, tenetur fur eam talem reddere, deductis tamen laboribus, & expensis, si quas fecit, in ipsius rei melioratione: quæ in omni casu sunt deducendæ, vt ait gloss. in cap. Ad nostram. de iureiurando.

Si autem res furtiua in potestate furis deteriorata est, qualiter erat in potestate domini deteriorada, non tenetur fur huiusmodi defectum in restituendo supplere, sed satisfacit, si domino soluat, quantum dominus, si rem suam habuisset, lucraturus erat. Et sic videtur res ad æqualitatem esse redacta, quãuis humana iura ad plus ipsum furem obligabunt. Pro quo facit exemplum de illo, qui orta maris tempestate, alienas merces accipit, vt eas in mare proiciat, etiam inuito dño, qui non tenetur valorẽ earũ soluere, nec in aliquo earum domino satisfacere: quia, scilicet, illæ merces erant alioqui peritura. Aut si alienas merces in naue peiore contra dñi voluntatem posuit, vbi perierunt, quado similiter periissent, si in meliori naue positæ fuissent, vt notatur ad l. Rhodiã de iactura. Secus si res sit deteriorata, aut destructa ob culpã ipsius furis: nam tunc aliter venit dño satisfactio facienda.

Hanc secundam responsionem nonnulli docti cum super hac quaestione contenderent, approbãrunt. Verum vt appareat quid veritatis habeat, opponitur contra eam. Primò quia non satis pertinens esse videtur, rem furto sublata vsu consumptibile esse, aut non sicut etiam videtur impertinens dominũ rem illam venditurũ fuisse, aut seruaturũ. Si enim res extat, dominus eius ad eam quãdiu extat, ius habet, & dominium: ac proinde si in potestate furis sit meliorata, ipsa qualis est, venit suo domino restituenda, siue alioqui eam fuerat venditurus, siue non. Si autem consumpta est, aut in potestate furis destructa, tenetur fur eius æstimationem secundum meliorem statum, quæ res habuit, restituere. Id probatur, quia ex quo fur fuit in mora, & noluit rem quando ad maiorem valorem ascendit, suo domino, cum posset restituere, perinde est ac si tunc rem illam cum magni valoris esset, de nouo auferret: & per consequens tenetur rem tanti valoris, aut eius æstimationem reddere, aliàs non reducit res ad æqualitatem: quæ quidem æqualitas in hoc consistit, vt tantum restituendo fur reddat, quantum furando damnificauerat. Cum autem non minus fur damnificauerit dominum rem suam detinendo,

nendo, quàm de nouo eam occupando, consequens est, quòd si res multum in valore, cum in potestate furis esset, ascendit, multum dominus tunc damnificabatur: ac proinde restitutor debet correspondere illi maiori damno: quidquid sit de hoc, an scilicet, dominus rem illam alioqui erat venditurus, vel non.

Secundò spoliato reddenda est res, qua fuit spolatus, similiter & fructus rei, non tantum quos furem percepisse constiterit, sed quos possessor de re sua habere potuisset, vt habetur. c. Grauis. de restitutione spoliatorum. in rubro & nigro. Et in glo. Idem habet gloss. cap. Conquerente. ibidem, & cap. Cum causam. de officio delegati. Et cap. Non liceat. 12. q. 2. Igitur cum dominus si rem suam habuisset tempore, quo ad maiorem valorem ascendit, eam pro magno pretio vendere potuisset, sequitur quòd fur tenetur rem tanti valoris restituere, quantum in meliori statu res ipsa habuisset, etiam si de facto dominus rem illam venditurus non fuisset.

Tertiò facit ad idem cap. Quantò. de iureiurando. vbi cum Rex quidam monetam, quam pater suus cudi fecerat, postea tamen diminutam ad tempus seruare non sine reip. iactura iurasset, mādauit eidem Papa, vt monetam de nouo cuderet legitimā, quæ reduceretur ad statum meliorem, quem habuit tempore patris sui, qui eam primò cudi fecerat. Igitur pari forma res furto sublata, est restituenda secundum meliorem statum, quem habuit à tempore furti perpetrari.

Quartò facit cap. Cum canonicis. de censibus. & cap. Olim causam. eodem. vbi pensiones annuatim soluendæ in moneta, quæ à principio maioris valoris erat, cum postmodum esset in valore diminuta, iubentur solui ad æstimationem antiquæ monetæ. Idem etiam decretum est de mensuris, quæ ab initio maiores erant, quàm postea: quòd. si soluerentur secundum antiquā mensuram.

Quintò si ita esset, quòd fur non tenetur restituere quòd furto abstulit, nisi secundum æstimationem & valorem, quem habuit tempore furti perpetrati, si tunc dominus rem illam erat venditurus, sequitur, quòd si furatus est viginti fanecas, quando dominus erat eas venditurus, quæ pro tunc valebant decem ducatos, quæ postea in pretio & valore ascenderunt vsque ad viginti ducatos, quòd fur non teneretur restituere nisi decem ducatos, aut decem fanecas, quæ tempore restitutionis valent decem ducatos, aliis decem si-

bi referuatis. Sequela patet, quia illic seruatur æqualitas, cum illa restitutione facta tantum habeat dominus spoliatus, quantum alioqui erat habiturus. Sed consequens videtur absurdum: quia non minus tenetur fur domino, quem spoliavit, restituere, quàm teneretur si res, quas furatus est, mutuo accepisset: sed si fanecas illas viginti mutuo accepisset, totidem teneretur eidem restituere, etiam si in pretio & valore ascenderint. Ergo etiam si eas furatus fuit, non satisfacit, æstimationem earum secundum quòd tempore furti valebant restituendo: alioqui in hac ratione restituendi, melioris conditionis esset fur, quàm mutuarius: quòd non videtur.

Sextò si præfata responsio esset in alio dicto vera, sequitur, quòd si quis equum furatus est, qui tempore furti valebat centum, & postea in potestate furis naturaliter est deterioratus, ita vt non valeat nisi decem, quòd satisfaceret fur, si equum valentem decem suo domino reddat, supposito quòd dominus equum non erat venditurus, nec ex eo aliquam vtilitatem habiturus: quia in casu iam tantum habet dominus spoliatus, quantum alioqui habiturus erat. Consequens videtur falsum: quia si fur centum ducatos fuisset furatus, totidem tenebitur restituere: sed cum equum valentem centum ducatos furatus est, perinde est, ac si centum ducatos abstulisset, cum de equiualentibus idem sit iudicium. Ac proinde si equus illo modo est deterioratus, non satisfacit reddendo equum valentem decem: similiter si equus in potestate furis ad valorem ducatorum ducatorum ascendit, tunc tenebitur equum suo domino reddere, & ita si non reddidit, perinde est, ac si tunc ducatos à domino equi auferret. Et per consequens siue postea equus deterioretur & pereat ex culpa, siue sine culpa ipsius furis, tenebitur ducatos ducatos spoliato restituere. Et ita pro priori & communi sententia apparet, quòd res furtiua venit restituenda secundum maiorem valorem quem habuit, quandiu fur fuit in mora.

Hic casus postremus per famulum cuiusdam Comitum nobis propositus, difficultatem auxisse videtur. Petrus enim equum de domo domini furatus est, quòd dominus cum morbo incurabili laboraret, nulla erat illi spes suo equo vtendi, nec erat illi animus equum vendere, sed eum domi semper paratum habere volebat. Accidit vt Petrus ob causam aliam diu in carcere detineretur, adeo vt nec equo, quem furto acceperat, vti potuerit: tandem

equus

equus in domo Petri furis mortuus est. Questum fuit, quid Petrus in conscientia loco equi restituere teneretur. Confessor enim ad equi solutionem secundum maiorem valorem, quem in potestate furis habuit, ipsum Petrum compellebat, his fortè rationibus motus, quas supra fecimus. Econtrà verò Petrus pro se allegabat equum eodem modo in potestate sui domini fuisse periturum, sicut & apud ipsum periit.

Deinde si quis dolium vini alieni vsurpauit, & diu apud se retinuit, quòd tandem in acetum versum est, ita vt nil quasi valeret, cuius deterioratiōis causam supponitur vsurpatorem non fuisse, dominumque ipsum antè minimè vendere proposuisse, cum aliud tempus opportunius expectaret. Talis vsurpator dolium suo domino reddendo in conscientia satisfacit, nec defectum viri deteriorati suppleri tenetur, ex quo vinum non minus fuisset in potestate domini deterioratum. Nec in conscientia necessarium est spoliatum facta restitutione commodum reportare, qualiter reportaret, si illi redderet plus quàm ipse alioqui esset habiturus.

Deinde si quis vineam alterius per vim occupauit, quæ tunc cum nouela esset, gradiusculi pretij erat. Tandem successu temporis cum vires fructificandi per naturam amississet, parui valoris facta est. Præfatus occupator poenitudine ductus, vineam suo domino restituit, simul & fructus inde perceptos: attamen vineæ deteriorationem suppleri non est cogendus, eò quòd non fuisset minus apud dominum deteriorata.

Præterea quidam cum in bello esset, sciens superuenire hostes, res omnes vnius populi deuastaturos, præuenit ipse, & multa bona vnius diuitis eiusdem populi surripuit, si fortè aliqua eorum posset sibi ipsi è manibus hostium liberare, quòd nec ipse, nec dominus proprius per humanam diligentiam efficere potuerunt: nam ipsi summet illicò hostes spoliauerunt. Talis non tenetur pro rebus sic ablatis spoliato aliquid restituere, eò quòd illicò illis fuit spoliatus, quemadmodum dominus earum erat alioqui spoliatus. Ad hunc modum possemus in fauore Petri alia proponere exempla. Si igitur in his casibus rerum alienarum occupator non tenetur spoliato rei interitum, aut etiam deteriorationem in restituendo suppleri, quòd res essent non minus in domini potestate interitæ, aut deteriorandæ: apparet quòd præfatus Petrus non est in conscientia cogendus pro equi interitu aut deterioratiōe quicquid in casu restituere.

Ad propositam questionem iuxta secundam responsionem eam amplius explicando, dicendum, præmissis prius quodam certo fundamento, scilicet, tria esse consideranda in restitutione facienda in prædictis & similibus casibus, scilicet, res quæ furto sublata est, fructus, quos fur inde percepit, & interesse domini, si quòd passus est ex hoc, quòd res sua fuerit spoliatus. De fructibus à fure ex refurtiua perceptis non dubitatur, quin teneatur eos domino rei restituere. Cuius ratio est, quia cui conuenit dominium rei fructifere, conuenit similiter dominium fructuum ex re ipsa euenientium. Et loquor de fructibus realibus ex re, quæ fructifera est, prouenientibus, non de industrialibus, quæ ex industria personali solent prouenire: nam hos non opus est restituere, vt videbitur. De interesse etiam domini, si quòd ex spoliatiōe passus est, non etiam est dubium, quin spoliator teneatur pro eo satisfacere, siue sit interesse lucri cessantis, siue damni emergentis, vt infra patebit. iuxta cap. finale. de iniuriis. Si culpa tua damnum illatum est. Et cap. Grauis. de restitutione spoliatorum.

De re autem ipsa sublata, est questio perplexa, ob multiplicem distinctionem, qua ad questionis elucidationem opus est. Quia vel res extat meliorata, vel in eodem valore manet, quem habuit, quando fuit furto sublata, vel extat deteriorata, vel periit, seu consumpta est. Et rursus si deteriorata est, aut periit: vel igitur fur fuit in culpa deteriorationis & interitus, aut non: sed similiter fuisset in potestate domini deteriorata, aut interitura, sicut in potestate furis: Tunc præueniendo iuris humani dispositionem, stando solum intra limites fori interioris, dicendum videtur per propositiones.

Prima propositio. Si res eadem extat, siue meliorata siue deteriorata, spoliatus habet idem dominium, quòd prius, & ius ad rem illam: ac proinde si eam exigat, tenetur eandem fur spoliato reddere. Et si laboribus, & expensis furis sit meliorata, hæc debent in foro conscientie deduci, prout supra allegatum fuit, cap. Ad nostram. de iureiurando. Et ratio est: quia nemo debet locupletari cum iactura alterius, qualiter locupletaretur spoliatus, si deberet eidem res meliorata restitui, non deductis laboribus & expensis meliorantis: quoniam in foro exteriori deduci non debet. Est enim differentia inter forum conscientie & exterius: quia forum conscientie æqualitatem respicit.

*Satis Pulchra Consuetudo
ratus Casus.*

ita ut vnusquisq; quod suum est, aut sibi debitum, habeat: & ideo sicut iustum est & æquum, ut spoliatus rem suam habeat, ita similiter æquum est, ut spoliator laborem suum, & expensas suas habeat. Forum autem exterius non solum æqualitatem præfatam respicit, sed sæpe culpam delinquentis punit, qualis est fur, aut morosus debitor, & in hoc etiã suam æqualitatem attēdit, puta inter culpam, & pœnam, de qua forum conscientia non se intronmittit.

Secunda propositio. Si res eadem extat in bonitate & valore immutata, eandem reddendo, satisfacit fur, & creditor cum tali satisfactioe debet esse contentus; habito respectu ad fundamentum supra positum.

Tertia propositio. Si autem res extat, & deteriorata est, aut in pretio diminuta, cuius deteriorationis, aut diminutionis fur causa non fuerit, & dominus læsus erat rem illam vsq; tunc seruaturus: satisfacit fur rem illam deterioratam reddendo, habito semper respectu ad fundamentum supra positum de interesse domini, & fructibus perceptis. Huius propositionis ratio est clara: quia tunc iniustitia ex furto orta, ad æqualitatem reducitur, ut constat.

Quarta propositio. Si tamen res est deteriorata, aut in valore diminuta ex culpa ipsius furis, qualiter in potestate creditoris diminuta non fuisset, & creditor erat rem illam vsque tunc seruaturus, tenetur fur ad vnum de duobus, vel rem illam reddere, & defectum valoris supplere, vel æstimationem rei soluere, secundum valorem, quem tunc res in potestate sui domini fuisset habitura: & electio erit apud creditorem iniuste læsum. Huius ratio etiam est clara: quia quocunque modo ex his satisfactio fiat, in æqualitas ad æqualitatem reducitur, cum creditor illo modo nihil amittat de his, quæ alioqui erat habiturus.

Quinta propositio. Si verò creditor rem fuisset venditurus, & sit iam in valore diminuta, siue ex culpa furis, siue sine culpa eiusdē, tenetur ad vnum de duobus, scilicet, vel ad reddendum rem supplendo defectum eius, & pro interesse satisfaciendo, vel soluendo æstimationem rei secundum valorem maiorem, quem res habuisset, quando vendita à suo domino fuisset: & electio erit similiter in creditore læso. Patet eadem ratione: quia illo modo in æqualitas iterum ad æqualitatem reducitur.

Sexta propositio. Si autem res in potestate furis perit, qualiter omnino in potestate domini peritura fuisset, satisfacit fur, si iuxta fundamentum positum fructus perceptos, & quos dominus percepisset, restituat: & pro interesse, si quod dominus passus est, satisfaciatur. Huius ratio etiam est clara, quia hoc facto, nil minus creditor læsus habet, quàm alioqui habiturus fuisset. Sed si creditor rem suam venditurus erat, & perit res in potestate furis, siue ex culpa, siue sine culpa eius, tenetur reddere æstimationem rei secundum valorem, quem res habuisset, quando dominus eam vendidisset: quia per hoc iterum res ad æqualitatem reducitur. Et pro hac sexta propositione facit exemplum supra positum de dolio vini in potestate furis deteriorato, & de vinea in potestate occupatoris deteriorata, aut destructa, qualiter destructa fuisset in potestate domini.

Per hæc potest consequenter ad rationes contra secundam responsionem supra positas responderi. Ad primum, quod non tenetur fur rem furto sublatam restituere semper secundum maiorem valorem, quem à tempore perpetrati furti habuit, nisi prout supra in propositionibus dictum est. Nec etiã necessarium est restitutionem rei, quæ in potestate furis perit, indistinctè facere secundum valorem, quem habuit, tempore quo furto sublatam est. Ac proinde esto quod tempore, quo ad maiorem valorem ascendit res, non fuerit restituta: si dominus tunc eam venditurus non erat, non opus est eam secundum illum valorem restituere, sed secundum quod supra dictum est, habito respectu ad fundamentum supra positum.

Ad secundum dicendum quod ratio fundatur in falso, scilicet, furem teneri spoliato de omni lucro & proventu, quem ex re potuisset habere siue vendendo rem suam, siue ea ad sui commoditatem vtendo: & si ita esset, standum esset in prima responsione secundum communem opinionem data. Nos autem non ad commoditatem, quam dominus ex re sua potuisset percipere attendimus, sed ad eam, quam actu percipisset, si re sua priuatus non fuisset. Sed nec in cap. Grauis. de restitutione spoliatorum, præcipitur, quod fructus, quos læsus percipere potuit, illi restituantur, sed quos verisimiliter percipisset: quicquid illi, & in aliis capit. ibidem citatis dicat glos. Quemadmodum quando dicitur, quod debitor morosus tenetur ad interesse credi-

toris, non habetur respectus ad interesse possibile, sicut nec haberi debet, sed ad actuale, quod si creditor ex dilatione solutionis passus est: siue loquamur de interesse dani emergentis, siue lucri cessantis. Secus si rem eo tempore venditurus erat, quo ad maiorem valorem ascendit. Pro qua responsione facit Thom. qui in casu, quo quis suffodit semina in campo pro iecta, ait quod non tenetur restituere quantum agri fructus valere potuerint, sed quantum ager sic seminatus valere consuevit, cum multis de caulis potuit agrorum fructus impediri. Idem dicitur de debitore moroso, qui non tenetur restituere creditori quantum lucrari potuisset, sed quantum verisimiliter fuisset lucratus, ut lucrari communiter consueuerat.

Ad tertium sumptum ex cap. Quanto &c. Dicendum quod nil agit contra responsionem datam: nam illic Papa respectum habuit ad iuramentum, quod sanam admittebat interpretationem. Similiter & damnum, quod ex diminuta moneta populus patiebatur: ideo ne frustra iurasse videretur, simul & ne populus iacturam ex moneta pateretur, iussit Papa, ut iuramentum de seruanda moneta, quam pater cudi fecerat seruaretur: sed monetam cudi faceret in eo valore integro, in quo pater primò eam cudi fecerat. Hoc enim exigebat reuerentia iuramento debita, & indemnitas populi. In casu autem nostro cum non sit secundum conscientiam ad alium respectus habendus, nisi ad spoliati indemnitate, quando ipse facta restitutione, ut supra dictum est, seruatur indemnis, id est, quando id habet, quod alioqui erat habiturus: non opus est respectum habere ad meliorem statum, quem res post patratum furtum habuit, aut habere potuit.

Ad quartum sumptum ex cap. Cum canonicis. & cap. Olim causam. de censibus. Dicendum illa nil contra datam responsionem facere: nam in pensionibus soluendis, ad primam institutionem, simul & consuetudinem est attendendum, & tales, & taliter soluendæ sunt, qualiter institutum est eas solui: maximè si institutio fuerit per consuetudinem confirmata, contra quam præscriptum non sit. Et quia in casibus illorum textuum pensiones certi valoris antiquitus soluebantur, iubet Papa, ut hi, qui pensiones diminutas soluere volebant, secundum antiquum valorem eas soluant. In. 2. tamen Clementina, de decimis. iubetur ut decimæ soluantur secundum cursum & mensuram pro tem-

pore currente: quia taliter est institutum decimas solui. In casu autem propositæ questionis loquendo secundum forum conscientia ad æqualitatem seruandam est habendus respectus, quæ seruatur etiam si res furto sublatam non restituatur semper secundum maiorem valorem, quem habuit post patratum furtum, maximè si tunc dominus non erat eam venditurus.

Ad quintum dicendum, quod non satis est semper res restitui secundum valorem, quem habuerunt, tempore commisi furti, quando dominus eas venditurus erat: sed si postea ad maiorem valorem ascenderint, & fur tunc noluit eas restituere, quas tamen tunc dominus, si sibi redderetur, vendidisset, restituendæ sunt secundum illum maiorem valorem, ut supra dictum est: Secus si eas erat dominus seruaturus. Ad casum autem in hoc quinto argumento positum, dicendum, quod fur non potest lucrum ex fanecis proueniens sibi retinere, sed debet spoliato illud reddere, cum videatur ad dominum ipsarum fanecarum pertinere, sicut & ipsæ fanecæ. Nec obstat, quod dominus læsus lucrum ex culpa furis per accidens reportet: quia dominus fanecas illas erat pro decem ducatis venditurus, si illis spoliatus non fuisset: sed quia ex culpa furis spoliatis eas non vendidit, & successu temporis valuerunt viginti ducatos, quando dominus eas vendidisset, si restituta illi fuissent, ideo lucrum in casu per se ex re in valore aucta prouenit: per accidens tamen ex culpa furis, qui causa fuit, ne pro vili pretio fanecæ venderentur.

Ad sextum in quo casu de equo furtim per Petrum sublato proponitur, Dicendum consequenter, quod si ita est, ut proponitur, quod dominus equi nullam ex equo commoditatem erat habiturus, & Petrus similiter post captum equum nullam ex eo commoditatem percepit, & equus deterioratus est sine culpa Petri, qualiter in potestate domini omnino deterioratus fuisset, aut interisset, quod Petrus nil tenebitur spoliato in conscientia. Quia non ratione utilitatis perceptæ, cum nullam perceperit. Non ratione commoditatis, quam dominus potuit habere: quia restitutio non faciendæ est secundum commoditatem, quæ percipi potuit, sed quæ percepta fuisset, ut dictum est. Non etiam faciendæ est restitutio secundum valorem maiorem, quem equus habuit, ex quo tunc non erat à domino vendendus. Non etiam tenetur Petrus deteriorationem, aut interitum equi supplere.

supplere, cum similiter omnino erat in potestate domini deteriorandus, aut interiturus, ut ponitur: igitur satisfacit in casu, si equum talem reddat, qualem habet. Quod apparentissimè suadent exempla ibidem pro Petro adducta: maximè cum in casu post mortuum equum nil minùs spoliatus habet, quàm non spoliatus habuisset. Et quanquam illo tempore intermedio à tempore furti commissi vsque ad mortem equi malit dominus suo equo priuatus, talis tamen priuatio in casu nec damnum aliquod domino casualiter intulit, nec lucrum aliquod eidem cessare fecit. Et procedunt hæc maximè quando equus furto sublati statim in potestate furis perit, qualiter statim similiter in potestate domini periisset: quia tunc equus tali periculo expositus, parui, aut nullius esset valoris.

Et quando arguitur, si equus quando furto sublati est valebat centum ducatos, perinde est, ac si centum ducatos furatus esset. Respon. quòd quantum ad debitum restituendi non sunt idem furari centum ducatos, & furari equum valentem centum ducatos: quia qui centum ducatis spoliatus est, habet actionem contra furem ad centum ducatos in genere, idè nil refert ducati illi pereant in potestate furis, vel non: nam semper manet eorundem debitor: quia ut iuriste dicunt, genus nunquam perit. Idè fur semper tenebitur centum restituere. Si autè quis equo valente centum ducatos spoliatus est, habet actionem ad equum illum, qualiscunq; sit, quandiu equus extat. Quòd si perit, & nõ ex culpa furis, ex quo non minùs erat in potestate domini periturus: perit præfata actio, & correspondens obligatio, & manet actio ad fructus à fure perceptos, & ad eos, quos dominus ex equo percepisset, & ad valorem equi, si illum vendidisset: sed si omnia hæc cessant, nõ videtur ad quid habeat actionem.

His tamen non obstantibus, si quis velit cum prima responsione tenere, scilicet, rem in potestate furis deterioratam, siue destructam, aut consumptam, debere restitui secundum meliorem statum, quem à tempore commissi furti res ipsa habuit, non contradico. Pro qua sententia facit hæc ratio vitra iura, quæ ad id citari possent. Quia fur ab eo tempore, quo rem furatus est, semper est in mora, nisi eam purget: igitur tempore, quo res furtiua ad maiorem valorem tam intrinsecum, quàm extrinsecum ascendit, tenebatur rem restituere si extabat, vel eius æstimationem si non

extabat, & ab illa obligatione rem secundum illam æstimationem soluendi nõ est postmodum liberatus: quia nec per remissionem, nec donationem, nec solutionem, aut quasi: sed nec per moram continuatam, alioqui ex propria culpa, id est, ex mora continuata reportaret commodum.

Similiter restitutio rei debet fieri ad æstimationem secundum valorem rei conuenientem tempore, quo solui debuit, non tempore quo de facto soluere velit debitor. Cum ergo fur debuerit rem furtiuam soluere tempore, quo ad maiorem valorem ascendit, si antè non soluerat, sequitur intentum. Et ita non solum tenetur fur perceptam ex re furtiua commoditatem restituere, & fructus, quos rei dominus alioqui percepisset: sed etiam rem ipsam furtiuam talem, qualis fuit, cum in meliori statu esset, vel eius pro tunc æstimationem. Idq; de rigore iuris, & de rigore conscientie. Secus de æquitate.

Et secundum hoc non inconuenientem aliquem spoliatum facta restitutione manere ditiozem, quàm si spoliatus non fuisset. Patet, si spoliatus de re furtiua parum, aut nil commoditatis percepisset: quia scilicet, parum de hoc curasset: spoliator autem multum utilitatis percepit. Patet etiam idem casu, quo spoliatus rem suam erat venditurus tempore, quo minoris erat valoris, quam tamen non vendidit: quia illa fuit spoliatus: & superueniente tempore, quo longè plus valet, restituitur, uti debet: & tunc pro magno pretio vendit, vel eius æstimationem accipit. Patet etiam casu, quo bona cuiusdam erant per ignem, vel aquam, vel bellum, aut per aliam causam penitus destruenda, & Petrus præueniens, multa eorum occupauit, ratione cuius ab illo periculo sunt seruata, & postea suo domino restituta. Et ita hoc idem in multis casibus accidit. Ac proinde non videtur regula certa, quòd quando dominus rem suam erat pro vii venditurus, & furetur eam quis, eamq; detineat, quousque ad duplum in valore crescat, quòd satisfacit tunc fur, si reddat solum quod dominus ex præfata venditione erat habiturus.

Sequitur amplius in casu supra positò, quo Petrus equum raperat, vnde nec fructum percepit, nec dominus erat percepturus: quòd si equus perit, aut in sua potestate deterioratus est, tenebitur equum talè reddere, qualis equus furto sublati in meliori eius statu fuit, vel æstimationem eius

eius secundum illum statum: esto quòd alioqui erat equus similiter in potestate domini deteriorandus, eò quòd quòdo equus ad maiorem valorem ascendit, tenebatur fur eum suo domino restituere, nec à restitutione equi secundum illum valorem videtur per moram excusari. Nec releuatur fur ob id, quòd dominus equi nullam erat ex equo utilitatem accepturus. Quòdque per hoc, quòd equus furto sublatus est, nec damnum est illi domino illatum, nec lucrum impeditum: non inquam, per hoc releuatur: quia hoc ipsum quòd est dominum inuitum suo equo priuare, ita ut illo pro libito uti non posset, est sufficiens damnum domino illatum, quòd venit ad æqualitatem refarciendum: quòd nisi restituatur qualis dictus est, fieri posse nõ videtur. Duas proposui responsiones, liberum erit lectori eam eligere, quam iustiorè esse cognouerit. Hæc secunda planior, nec multis distinctionibus indiget, sed rigidior & iusta: altera verò supra extensa humanior esse videtur.

De currentibus cum fure in actu posituè.

QVÆSTIO. VII.

Ideamus nunc an præfata restituendi obligatio, soli furi, qui alienum iniuste accepit, conueniat, an etiam aliis, qui furti verbo aut opere causa fuere, quos supra diximus his verbis contineri: Iussio, consilium, consensus, palpe, recursus, Participans: murus, non obstant, non manifestans. De quibus supra etiam exempla posuimus. Inter hos autem, qui cum fure dicuntur currere, est differentia. Nam quidam currunt posituè, verbo scilicet aut opere furi cooperantes, quales sunt, qui in sex primis dictionibus continentur. Alij verò cum fure currunt negatiuè, quales sunt, qui per tres vltimas dictiones præfati versus significantur.

Et iterum ex his, qui posituè cum fure currunt, quidam sunt qui cum eo participant in actu furandi, quidam qui in re furtiua, quidam verò qui in actu simul & in re. De quibus omnibus quæri solet, an teneantur sicut ipse fur ad restitutionem, & an teneantur in solidum, & vno eorum satisfaciente, an reliqui eidem teneantur: & si laesus alteri eorum debitum

remittat, an ceteri eo ipso sint à debito liberi. De quibus omnibus est breuiter inquirendum. **Et primò** de participantibus in actu posituè an teneantur. Et est communis doctorum sententia quòd sic, quando talis participatio est causa sine qua nõ ipse furti: alioqui si est impertinens ad furti commissionem, non inde nascitur in concurrente obligatio restituendi. Vtrunque apparet. Primum ex cap. fina. de iniuriis & damno dato, ubi dicitur: Si culpa tua damnum illatum est, iure satisfacere oportet. Similiter ibidem: Qui causam damni dat, damnum dedisse videtur. Igitur qui causam verbo aut opere dat, ut furtum committatur, tenebitur restituere, sicut & ipse fur. Et Exo. 22. Si egressus ignis inuenerit spicas, reddet damnum, qui ignem succederit. Secundum etiam patet: quia qui nec manualiter, nec casualiter aliena accipit, seu detinet, non tenetur restituere: quòd certum esse suppono.

Sed contra occurrit ratio, quia impertinens esse videtur, quòd præfata participatio sit causa sine qua nõ, cum stat aliquè furi realiter cooperari ipsum opere iuando, & tunc non teneri: & contra stat aliquè non fuisse causam, & tamen teneri. Assumptum patet, si fur paratus est multa pretiosa alicuius furari, ego autem adhortatione mea, seu precibus meis ipsum moueo, ut illa dimittat, & aliam rem capiat, quæ minoris est valoris: quòd ut faciat, illi opem præbeo, & illum iuuo, rem illam secum in domum furis portado. In hoc casu, verbo & opere cooperor ad furtum illud, & tamen non teneor. Nam ego in casu non solum non damnifico spoliatus, sed potius rem eius utiliter ago, cum alioqui rebus alijs pluribus & pretiosioribus fuisset spoliatus.

Præterea si ego consilium alicui do, ut rem suam pro tanto pretio vendat, credens hoc ipsi venditori conuenire: & ita ad consilium meum rem illam vendit, in quo tamen realiter manet defraudatus: ego non teneor illi defraudato, ex quo consilium quòd dedi fraudulentum non fuit: modò iuxta regulam iuris ex consilio, nisi fraudulentum fuerit, non nascitur obligatio, de qua in lib. 6. Et tamen in casu, verbo casualiter cooperor ad præfata defraudationem.

Præterea idem patet casu quo quis fur determinatus vestit alterius rapere, ego autem in eius comitatu pergo animo impediendi eum, nè vestit alterius rapiat: alter verò qui per se præfato raptori si solus iret sufficeret resistere, videt tamen me raptorem comitari.

comitari, relicta veste fugit, timens ne à nobis
untibus occidatur: iam in casu, ego meo comi
tatu sum causa, vt ille alter maneat veste spo
liatus, qualiter si ego nõ irem, non maneret: &
tamen non sum obligatus ad vestis restitutio
nem, ex quo ego in culpa non fui, sed potius
ibam, vt ipsum spoliatũ à damno defenderem.
Similis casus ponit de bellatorib⁹, qui spo
lia aduersariorũ fugientiũ accipiunt, qui tamẽ
non fugerent, nisi quia viderunt multos alios
cum bellatoribus ire, cum tamẽ illi alij non a
nimo bellandi, sed potius bellum impediendi
ibant. Tales fuerũt causa positiua præfatę spo
liationis, & tamen non tenentur restituere. Ex
quibus & aliis similibus apparet non esse ad
restituendum obligatum omnem, qui verbo
aut opere positiuẽ cum fure concurrat.

Quod autem teneatur quis etiã si ver
bo aut opere perpetrati furti, seu
illati damni causa sine qua non fuerit, appa
ret in casu, quo post damnum illatum, aut fur
tum commissum dominus furis, aut superior
eoratum habet, quod factũ esse cognouerit:
nam secundũ iura, rati habitio retrotrahitur,
& mandato comparatur, & tamen talis rati ha
bitio nõ est causa delicti perpetrati, vt cõstat.

Deinde idem patet casu, quo in capitu
lo tractatur aliquid in damnum
alicuius, & omnes qui sunt in capitulo vnani
miter sua præstant suffragia, vt id de quo tra
ctant, exequutioni mādetur (quod tamen, vt
suppono, cedat in damnum tertij) vnusquisq;
eorũ tenetur: & tamen hi, qui posteriori loco
suffragia præstant, non sunt causa sine qua nõ
illius facti, ex quo ipsis oppositum defendẽti
bus non minũs re exequutioni mandaretur,
cum iam fuerit à maiori parte capituli deter
minatũ, illud de quo agitur esse complẽdum.

Tertiõ idem apparet, si Petrus erat de
terminatus aliquid rapere, etiã
si meus assensus non accederet, & tamen ego
illi assensum præbeo, seu consulo, exhortor,
aut iubeo, vt ita faciat: vnde ille animum suum
ampliũs firmat, & ob meum consilium quod
propofuerat exequitur. Iam ego teneor resti
tuere, ex quo fur ille ex meo assensu, seu con
silio motus fuit ad furtum committendum: &
tamen meum consilium, seu exhortatio, seu
iussio non fuit causa sine qua non: imõ & me
non consulente, nec exhortante, non minũs
ille furtum erat commissurus. Hoc idem appa
ret in casu, quo Ioannes & ego simul, vel
successiuẽ iubemus, aut consulimus Petro, vt
certum furtum committat, aut certũ damnum

alicui inferat, & Petrus ad vtriusque manda
tum, seu consilium sufficienter se ad damnum
illud inferendum determinasset. Iam ex quo
vtriusque mandato fuit motus ad damnum il
lud inferendum, vterq; Ioannes scilicet & ego,
ad satisfaciendum tenemur, cum non sit ma
ior de vno, quàm de altero ratio: & tamen ego
meo mandato aut consilio non fui causa sine
qua non præfati dāni: quia me non mādante,
nec cõsulente, ad solum mandatũ Ioannis fuis
set præfatu furtũ admissum, vt in casu pono.

Respon. Cũ certum sit realẽ, seu ma
nualẽ rei alienę acceptioẽ,
similiter & causalẽ, obligationem satisfaciendi
aut restituendi inducere, consequens est eũ,
qui furi verbo, aut opere causaliter coopera
tur, teneri ad restitutionem, etiã si non sit cau
sa sine qua non, modõ causa sit furti, seu illati
damni. Id patet de his, qui re ipsa æqualiter
cooperantur ad furtum committendum, vel
aliud damnum inferendum, vnusquisque te
netur de damno, etiã si vno eorum non con
currente, cæteri idem damnum intulissent.

Inde vnus fur non releuatur per hoc, quod eo
quiescente idem furtum fuisset per aliud per
petratum. Nec vnus vsurarius à culpa, & re
stitutione releuatur per hoc, quod eo non mu
tuante ad vsuram, eadem vsura per alium mer
catorem fuisset commissa. Nec vnus homici
da per hoc, quod idem homicidium fuisset ab
alio committendum, & si duo simul ignem al
terius domui apponunt, alter à satisfactione
non releuatur per hoc quod per ignem ab al
tero appositum, nõ minũs fuisset domus com
busta. Et ita in similibus. Huius ratio est clara:
quia esto huiusmodi damnificatores non sint
causa sine qua non illati damni, sunt tamẽ cau
sa, eõ quod per eorum actionem fit præfata
damnificatio. Ita similiter dicẽdum est de his,
q; causaliter dānicat mādato, cõsilio, assensu,
aliõve modo, etiã si causa sine qua nõ, nõ sint.

Si obiicias, causa esse non possunt, ni
si sint sine qua non, iuxta
vulgatam causę descriptionem, qua dicitur,
Causa est, qua posita, ponitur effectus: & qua
nõ posita, non ponere effectus. Igitur si absq;
horum cooperatiõẽ nõ minũs fuisset idẽ fur
tum perpetratũ, aut damnum illatum, quã
ipsis cooperatibus, nõ possunt verẽ dici causa
huiusmodi damni. Respon. illam descriptio
nem non omni causę competere, vt patet si
duo ignes simul eidem stuppæ applicentur, v
terque erit causa cõbustionis stuppæ: cum ta
mẽ neuter sit causa sine qua nõ: quia quocũq;
eorum

eorum semoto, ab altero fuisset combusta. Si
militer in causis finalibus idẽ patet in eo, qui
ad ecclesiam vadit, tum vt diuina audiat, tum
etiam vt distributiones lucretur: ita vt ppter
quencunq; ex his finibus iret, altero secluso.
De quibus cõstat, quod vterq; est causa illius
motus, & tamen quocunq; eorum secluso,
non minũs motus ille poneretur. Itaq; illa de
scriptio competit causę præcisę, non tamen
vniuersaliter competit causę sufficienti: cum
stet dare plures causas eiusdem effectus, qua
rum quælibet sine altera ad effectũ illum suf
ficeret: licet non stet dare plures causas præci
sas, vt de se satis constat. Habet etiam præfata
descriptio alias limitationes, quas ex consul
to prætereo. Erit igitur alia magis propria cau
sę descriptio, quam Aristot. 2. Phyl. tradit, di
cens: Causa est, vnde est motus, vel à qua est
motus. Et facit magis ad propositum præsens
de his, scilicet, qui verbo cooperantur, vt quis
furtum committat, seu damnum aliud inferat.
Si quis de se, vel de consilio, seu mandato alte
rius paratus erat furtum committere, & ante
rem paratam accedit, seu superuenit consiliũ
meum seu mandatũ, ex quo etiam ille mo
uetur ad exequendum quod decreuerat, non
dubium me causam esse talis exequutionis, li
cet non sim causa sine qua non. Et ita in aliis
exemplis supra positis idem videre licet.

Ex his patet, quid ad rationes supra fa
ctas dicendum sit, quarum tres
primæ probare intendunt non teneri ad resti
tutionẽ eum, qui causaliter cooperatur ad fur
tum, seu aliud damnum inferendum: etiam si
sit causa sine qua non. Quod concedendum
est, quando causa non est ex parte eius iniu
stẽ data, nec poterit læsus esse contra eum ra
tionabiliter inuitus, vt in casu primi argumen
ti, in quo is, qui cooperatur ad furtum, etiam
opere ipso furem iuuado, nec in culpa est, nec
tenetur ad restitutionem, cum tamen fur ipse
culpæ & restitutioni sit obnoxius. Ratio in
ter eos discriminis est aperta, quia fur iniuste
rem alienam capit, eam sibi sine domini con
sensu volẽs vsurpare: cooperator verõ nõ illo
animo, sed animo maiora damna vitandi au
xilium præstat: ideõ læsus contra primum est
rationabiliter inuitus, & non contra secundũ;

Ad secundum in quo de cõsilio da
to tangitur, dicen
dum breuiter. Vel cõsiliũ datum est in deli
cto, vel in cõtractu. Si in delicto, vel ergo is cui
cõsulitur, erat illud delictum alioqui cõmissu
rus, vel non: & dicunt multi, q; si alioqui erat

illud delictũ cõmittere paratus, nõ tenetur is,
qui consiliũ dedit. Verũm hæc responsio pro
cedit secundũ eos qui tenent, currẽtes cum fu
re non teneri de damno, nisi quando sunt cau
sa sine qua non illius damni. Quod dictum est
esse falsum. Ideõ aliter de consilio dato in deli
cto distinguatur. Quia vel consilium est causa
delicti, & tunc tenetur consulens sicut & agẽs.
Secũs aliã. Loquor in foro conscientię: nam
in foro iudiciali ex solo consilio sine ope non
tenetur, saltem secundũ leges: vt apertẽ ha
betur Institutio. de obligatione, quæ nascitur
ex delicto. & certẽ qui nullam opẽ &c. Dicitur
autem esse causa, quãdo ob consilium ipsum
mouetur agens ad furandum, vel damnum a
liud inferendum. Secũs quando agens nil de
consilio curat, sed ob aliam causam ad agen
dum mouetur. Sed hoc sciri non potest, nisi
cognito animo ipsius agẽtis. Et interim quod
animus agẽtis ignoratur, ego non obligarem
consulentem ad sub pœna peccati mortalis re
stituendum, modõ paratus sit restituere, quan
do sciuerit se causam furto dedisse.

Si autem consilium non datum est in
delicto, videtur distinguen
dum: sunt enim multiplices, qui consilium
præstant. Quidam quibus ex officio, seu ratio
ne eminentiæ, aut stipendij incũbit aliis con
sulere, quales sunt Aduocati, Theologi, quib⁹
fides solet aut debet adhiberi: confessores do
cti, medici, alijq; huiusmodi: & tales in con
sulendo tenentur priũs dare operam, quate
nũs rectẽ, & salubriter consulant: alioqui si dā
mnum inde alicui subsequatur, illis imputa
bitur, siue ipsi se ad consulendũ intromittant,
siue exacti priũs. Alij sunt, qui consilia præ
stant, non tales quales dixi, vt idiotæ, aut mu
lieres inexpertæ: & in his refert, quod consi
lium præbeant ante vel postquã fuerit ab
eis postulatum: nam si se ad consulendum in
gerant, & consulendo noceant, illis venit dā
mnum imputandum, qui ex imperitia nociuũ
præbuerunt consilium, & officium alienum
vsurparuerunt. Nec in tali casu releuantur per
bonam fidem, quæ vbi culpa, vel imperitia,
vel negligentia imputabilis adest, non excu
sat damnificantem: iuxta cap. Si culpa tua, vel
imperitia, vel negligentia damnum illatũ est &c.
Si autẽ huiusmodi personæ non se ad cõsulen
dum ingerant antequã ab illis petatur cõsi
lium, tunc per bonã fidem potuerũt excusari,
& damnum petentibus imputabitur, qui cũ ha
berent viros expertos, aut doctos, à quibus
de veritate, quam quærent, possint informa
E 2 rñ

ri, imperitorum quærunt consilium. Secus si fraudulenter, seu cum dolo datum sit.

Itaque illi quibus ex officio, vel ratione eminentiæ, seu experiētia, aut ratione stipendij pro consulendo suscepti, & etiam illi qui se ad consulendum ingerunt, si scienter, vel ignoranter, ignorantia crassa, debita diligentia ad rectè consulendum non præmissa, prout qualitas negotij postulauerit, consilia nociua præstant, tenentur de damno. Non sic imperiti & idiotæ ad aliorum instantiam consilia dantes: nam tales facilius per ignorantiam excusantur. Quæ enim in aliis est vincibilis, in his solet inuincibilis esse.

Sed obiter obiicit aliquis impertinens esse cõsiliu cum dolo, aut sine dolo dari ad obligationem satisfaciendi: nam huiusmodi obligatio non ex dolo nascit, sed ex causali, aut reali damnificatione: modò autem non minus dānificat, qui sine dolo consulit, quàm qui cum dolo. Deinde videtur impertinens, quod consilium nociuum detur antè, vel postquam petatur, cum non minus sit causaliter damnificatiuum datum post, quàm antè. Respon. Restituendi obligatio non ex nuda damnificatione nascitur: sed ex iniusta & culpabili, qualis est, quæ per consilium fraudulentum euenit: nam tunc læsus rationabiliter est contra consulentem inuitus, non sic quando cum bona fide datum est, maximè si prius sit postulatū.

Ad tertium de his qui damnificatores comitantur animo impediendi damnum, cum tamen inde damnum euenire cõtingat. Respon. In casu illo cõmuniter distingui solet. Qui vel hmoi comitantes suū animū dānificato intimarūt, seu intimari fecerūt: & tunc nō illis imputabitur damnum, sed læsis, qui timiditate fugerūt, quibus præfatus comitatus fugiendi causa nō fuit, cum esset illis intimatū, comitantes non nisi in eorū fauorē alios comitari. Secus si læsi animū comitātium præfatorū ignorarēt: nam tunc iuste poterant præsumere nō pro se, sed cõtra se aduersarios comitari, & tunc tenebunt de dāno: quia quis eorū animus esset rem dānificatorū vtiliter agere, nō tñ id prudētè & vtiliter egerūt tacētes. Quemadmodū si quis verbis æquiuocis alteri mandat, seu cõsulat, vt pecunias mutuet ei, quæ scit in idoneū esse ad eas reddendū, cum sciat illum fugitiuū esse non significās quo animo id mandat, aut cõsulat, cum eius animus sit in oppositū: certū est mandantē teneri. Et ita hæc & alia hmoi exēpla nil infirmāt quod dictum est. Scilicet, qui causaliter iniuste alterū dāni fa-

cit teneri, sicut & ipse damnificator tenetur. Secus si causaliter damnificat, sed non iniuste.

Ad quartum in quo de ratihabitio-
ne tangebatur, dicendum quod per solam ratihabitio-
nem non contra-
hitur obligatio restituendi in foro consciētia: nili ipsa ratihabitio causa sit alienū detinendi, aut pro damno illato non satisfaciendi. Ratio est clara, quia aliās per solā ratihabitio-
nem nec realiter nec causaliter dānificatur proximus. Quia tamen is, qui prohibere debuerat, nē nomine suo delictū perpetraretur, ipsumque perpetratum punire, approbavit potius & ratū habuit, dignus est qui puniatur, ac si eius mandato fuisset perpetratum delictum.

Ad quintum de his qui in Capitulo
ultimo loco sua vota
præstant, dicendum quod non obstante, quod à maiori parte Capituli sit iam per vota decretum quid in casu sit agendū, & ex consequenti, qui ultimo sua vota cõferunt, cum antiquioribus conueniētes, non sint causa sine qua nō damni inde euenturi, sunt tamen causa sicut reliqui, ex quo de eorum voluntate, & suffragio seu voto, eorumque nomine id quod decretum est, executioni mandatur, ex quo ipsi cum reliquis facultatē ad rei executionē conferunt.

Secus si de votis huiusmodi, quæ postremò dantur, nil alij curent, qui prius vota sua dederant: nec etiam decreti executor curet nisi de priorum votis: nam tunc posteriorum vota nullo modo essent causa damni præfati. Et ita videtur limitandum, quod in hoc casu ait Caiet. in Summula. Et est casus, qui frequēter in communitatibus occurrit vti similis inter consiliarios Regis aliquādo dicitur accidisse, cum in certa lite plures eorum ad eam determinandum congregati sententiam iniustam (vt post modum apparuit) tulissent: & quidam, qui similiter à consiliis erat, post sententiam latam superuenisset, & quam latam reperit, approbavit, cui cum reliquis subscripsit: de quorum omni consensu executioni tradita est. Quærebatur, an ille superueniens esset restitutioni obnoxius. In cuius fauorem dicebatur, quod ait Caietanus, scilicet, rem iam fuisse irreuocabiliter sententiatam, quam ipse mutare minimè valebat, quodque non minus fuisset iniustitia illa agenda, etiam si ipse non subscripsisset &c. Iudicio tamen meo, quanuis ille non fuerit causa sine qua non præfate iniustitiæ, fuit tamen causa cum cæteris, vt executioni traderetur. Quod sufficit secundū dicta, vt sit cum cæteris obligatus. pro

tus, pro quo facit Innocen. de his quæ fiunt à maio. part. cap. quod existens in Capitulo nisi contradicat si ibi aliqua malè agerentur, habetur pro consentiente quo ad peccatum & peccatum: à fortiori igitur si actu votum suum his, qui malè agunt, præstat.

Ad sextum & postremum dicendū
quod probat nostrum
principale intentum, scilicet, non esse necessarium cooperantem seu cõcausantem esse causam sine qua non furti, vel damni illati, sed quod satis est esse causam vti in casu est, ad hoc, quod restitutioni sit obnoxius.

Est itaque resolutio, quod qui cum fure currit ad iniustā rei alienæ acceptio-
nem, est videndum, an per se operetur cum fure, manum scilicet applicando, an solo verbo, puta mandato, consilio, consensu, &c. & quocunque modo concurrat, est videndum, quo animo concurrat, an. s. rem propriam, vel furis curet, an vt rem læsi vtiliter agat, & si rem læsi vtiliter agere intendit, & id prudenter & vtiliter agit, non tenetur, siue sit causa sine qua non, siue nuda causa ipsius furti. Si autem concurrat, vt rem propriam, vel furis agat, tenetur sicut fur, siue sit causa sine qua non, siue nuda causa. Si autem nullo modo est causa, nec nuda, nec sine qua non, quocunque animo concurrere intendat, non tenetur. Si quæras quando dicatur esse causa nuda, seu simplex: Respon. quod quando mandato, vel consilio, vel consensu, aliove modo mouet animum exequentis, mouet inquātum, vel nouam voluntatem furandi in eo causando, vel veterem firmādo, seu augendo: ita vt ipse fur inde ad furandum moueatur, etiam si alioqui ob aliam causam esset furaturus.

De currentibus cum fure, an
teneantur, omnes in solidum.

QVÆSTIO. VIII.

Corollariè sequitur responsio ad aliā quæ-
stionem supra tactā. s. sup-
posito quod cum fure in actu
participantes teneantur,
an teneatur vnusquisque in
solidū. Et pro affirmatiua
est ratio: quia læsus iuste poterit contra vnū
quēque eorū agere ad totius dāni refactionē, &
iuste per leges vnusquisque poterit in totū con-
denari: quod iuste nō fieret nisi vnusquisque in

solidum teneretur. Pro negatiua est etiā ratio: quia non est vnusquisque causa totius damni. Ad quod breuiter dicendum. In tantum aliquis tenetur de damno, quātum fuit damnum, quod ipse suo cõcursu causaliter iniuste intulit. Vnde sequitur quod stat plures cum fure concurrere, & vnus teneatur in solidū, alter vero in nullo. Patet hoc si primus fuit causa motiua, seu actiua totius damni: maximè si eo nō concurrēte, nullum fuisset illatum damnum, talis tenetur in solidū. Ecōtrā verò si secundus dedit furi præceptū, consilium, seu assensum, sed omnino impertinens ad damnum datum, cum non inde motus fuerit fur ad furtum cõmittēdum, quod non minus alioqui commisisset, talis in nullo tenetur ipsi læso. Stat etiā quod vnus teneatur in solidū, alter verò in parte: vt si ad vnus consilium omnes simul ad furandum concurrerunt: & cum ad locū vbi furtum est committēdum, vnusquisque certam partem rerum alienarum arripuit, iam ille, qui consilium dedit, tenetur in solidū: alij verò ab eo inducti tenentur vnusquisque pro parte, quā surripuit. Stat denique, quod omnes teneantur in solidum, quando. s. vno solo nolente alios comitari, ceteri omnes à proposito desisterent. Tunc vnusquisque suo comitatu est causa, quod omnes ad furandum eant: & ex cõsequenti vnusquisque etiam si non nisi partem surripiant, tenetur in solidum, ex quo vnusquisque totius damni causa fuisse in casu dignoscitur.

Corollariè sequitur non esse in conscientia tenendum, quod nonnulli Iuristæ sententialiter dixerunt, vt Innocentius cap. Sicut dignum. de homicidio. quod qui dat furi, aut damnificatori consiliū, tenetur in solidū: qui autē dat auxilium, non tenetur nisi in parte. Quorū motiuū est: quia vt dicunt, consilium vagatur in totū: & ita qui cõsuluit, videtur causa esse totius damni. Qui verò auxilium præstat, non ita ad totum damnum apponit. Verum ex dictis apparet impertinens esse aliquem cõsilio, aut auxilio cum fure in actu cõcurrere ad quantitatem eius, quod per eum est restituendū. Nam quod ad debitum restituendi pertinens est, est causalis damnificatio: ac proinde cum stet cõsiliu non totius damni causam esse, sed partis: ecōtrā verò auxilium causam totius esse: stat etiam tam consilium, quàm auxilium toti damno causam dedisse, consequens est non esse certū præfatum discrimen, quod inter consilium & auxilium positum est.

E 3 Sequitur

Sequitur etiam non esse cum illis in conscientia tenendum, qui dicunt omnes cum fure currentes indistincte teneri in solidum, ut videtur Hostien. dicere. Nec leges quas pro se citant, illis in foro conscientiae suffragantur: quia vel sunt poenales, culpam concurrentium punire volentes, & procedunt in foro iudiciali: vel veniunt intelligenda, quando concurrentes cum fure, suo concursu causam toti dano dederunt, ut colligitur ex J. vulgaris. §. si duo. ff. de furtis. vbi ponitur exemplum de duobus, qui simul alienum tignum deportauerunt, quod neuter seorsum portare suffecisset, tunc quilibet eorum tenetur in solidum. Et ratio id ostendit: quia obligatio restituendi, seu satisfaciendi non maior ex actu nascitur, quam sit damnum casualiter illatum, ut constat.

Sequitur amplius, qualiter sit accipiendum, quod Adrianus ait in casu sequenti, quo scilicet fur erat paratus & determinatus surripere centum ducatos, quibus indigebat. Petrus autem illi consulit, seu aliter eum inducit, ut furetur ducentos: talis, inquit, consulens tenetur in solidum restituere ducentos ducatos, etiam si fur alioqui non nisi centum esset furaturus. Tum quia consilium suum fertur in totum. Tum etiam quia consulens suo consilio mutauit priorem voluntatem furis, & nouam furandi ducentos causauit: & ita eius consilium vagatur supra totum furtum.

Cuius decisio quibusdam doctoribus videbatur dura. Nam si fur priorem voluntatem, qua centum furari decreuerat, non mutasset, sed aliam nouam, qua velit alios centum furari ad consilium Petri conciperet, & ducentos furetur, non tenebitur Petrus nisi ad centum: ex quo solum causauit voluntatem nouam furandi centum, igitur non tenebitur Petrus consulens nisi ad centum: esto quod ad consilium eius fur vnico voluntatis actu velit ducetos furari. Nam ad illationem damni, & quantitatem furti, cui causa data est, est attendendum, non ad numerum actuum voluntatis, quibus fur aliena surripit. Et ita ex quo fur alioqui centum erat certissime furaturus, apparet quod consulenti non est imputandum totum damnum, sed illud quod eius consilio causatum est. scilicet damnum aliorum centum.

Respon. Ratio haec procedit, si tenere mus concursum cum fure non inducere obligationem restituendi, nisi sit causa sine qua non dani dati. Ad quod cum multi in praesenti materia principaliter respiciant, non

curantes rem amplius scrutari, multos casus decidunt aliter forte, quam decidendi sunt. Nobis autem stando in his, quae supra dicta sunt, videtur in praesenti casu distinguendum, non tantum curando si vnico actu voluntatis an diuersis fur ille velit ducentos ducatos furari, quantum de animo ipsius furis. Si enim fur ita determinatus erat ad furandum centum, quod ad id fuerit sibi impertinens consilium ei datum de furando ducentos, ita quod ob consilium nullo modo fuerit motus ad furandum illa centum, quae furari decreuerat: nec in hoc eius voluntas firmior, aut maior ex consilio facta sit, non obstantem nouitate vnici actus ad consilium a Petro datum superuenientis, non tenebitur Petrus nisi ad centum, quibus ipse causam dedit. Secus si ad consilium Petri animus furis firmior, aut maior factus fuerit respectu illorum centum, quae furari decreuerat. Nam tunc consilium non solum ad noua centum, sed ad centum, quae furari decreuerat, causam dedit: & ita tenetur in solidum. Quod inde patet, si fur erat paratus centum furari, & superueniat Petri consilium, quo eum in illo proposito firmet unde fur amplius mouetur ad centum tantum surripendum, prout ipse proposuerat, certum est ex dictis, Petrum teneri ad illa centum, quae fur alioqui erat furaturus. Igitur si ad consilium de furando ducenta animus furis in eo, quod ante ipse proposuerat, amplius firmatur, & ultra se ad alia centum furandum determinat, tenebitur consulens in solidum.

Sequitur amplius, cum qui suo precepto, aut consilio fur ad furandum induxit, non satisfacere, si perpetrato furto illi consilium oppositum. scilicet de restituendo ablatum dederit, etiam si furi voluntatem restituendi inducat, nisi actu restitutio fiat. Ratio est clara: quia sicut consilium datum causa fuit, ut fur non solum furandi voluntate haberet, sed ut actu aliena surriperet: ita si per oppositum consilium satisfacere vult, opus est, ut consilium de restituendo illam habeat efficaciam quam habuit consilium de damnificando. Unde qui praesatum consilium in delicto dedit, duos laetit, furem. scilicet in quo iniquam furandi voluntatem causauit: & alterum, cuius res actu sublatae sunt. Vtrique igitur tenetur praesatus consulens, furi, dando operam ut voluntatem restituendi quae surripuit habeat: spoliato autem, ut res suae sibi actu reddantur.

Si obicias dictum Chrysostomi: Res per quas causas nascitur, pei

per eandem dissoluitur. 2. 7. q. 1. omnis res. Igitur cum obligatio restituendi ex consilio in casu dicto sit orta, sequitur quod per oppositum consilium sufficienter dissoluitur. Pro quo etiam facit in Institutis quibus modis tollitur obligatio: lib. 3. vbi dicitur, Consensum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolui. Respon. admissa Chrysostomi & Iustiniani auctoritate, nil tamen contra dicta: quia ratio haec praesupponit, quod in consulente ex solo consilio nascitur obligatio, cum tamen non ita sit, sed ex consilio efficaci, id est ex consilio cum opere, seu dano inde subsequuto. Nam vbi solum esset consilium, aut praceptum furi datum, si non inde damnum est subsequutum, nulla esset in consulente restituendi obligatio.

Praesupposito ergo quod omnes cum fure currentes, qui totius damni causa fuerunt, tenentur in solidum, esset dubium an vno eorum in integrum restituente, reliqui teneantur eidem. Et video plures doctores dicere quod non, eo quod ille qui restituit, fuit in causa turpitudinis, unde orta fuit obligatio restituendi. Et generaliter dicunt, quod esto res aliqua restituenda sit, non tamen ei, qui fuit in turpitudine: ut si quis munus dedit iudici, aut aduocato animo illum corruppendi. Iudex munus acceptum etsi restituere teneatur, non tamen danti, ratione turpitudinis ipsius. Aut si quis dedit alicui pecunias ad aliquod facinus perpetrandum, is qui eas accepit, tenetur restituere: sed non ei, qui dedit, ob eius turpitudinem. Huius rationem assignant: Quia qui turpiter dat, ratione turpitudinis meretur rem perdere. Ita igitur in proposito. Ad hunc modum putant mandatem aliquid iniquum & iniustum, in cuius executione ipse mandataris aliquod damnum patitur, non teneri mandatorio de damno: sed illi potius est imputandum, quod passus est, qui sciens mandatum iniquum esse, illud turpiter est executus.

Mihi tamen, cum eorum bona venia, oppositum videtur tenendum, tam in primo casu, quam in secundo de mandatorio. Unde pro primo & praesenti casu distinguendum videtur de his, qui cum fure currunt. Quia vel est inter eos aliquis, qui sit causa principalis illati damni, qui scilicet alios ad damnificandum, seu furandum induxit: aut omnes in hac re sunt aequales qui scilicet aequaliter causam dederunt damno. Si primum, ille, qui principalis causa fuit, tenetur simpliciter ad restitutionem, caeteri vero non simpliciter, sed conditionaliter, scilicet

principalis non restituente. Inde fit, ut principali restituente, caeteri maneat simpliciter liberi a restitutione facienda. Excepto, nisi caeteri in re factiua participes fuerint, quia quantum reliqui acceperunt, tenebuntur reddere principali, postquam ipse in integrum restitutionem fecerit. Iniquum enim esset participes furti lucrum ex suo facinore reportare. Si autem principalis non restituat, quia vel non vult, vel non potest, tunc vnusquisque aliorum tenebitur in solidum spoliato. Et altero solvente, tenebitur ille principalis in conscientia eidem tantum reddere. Huius ratio clara est, quia non obstante turpitudine concurrentium, is qui principalis est, & caeteros ad damnum induxit, tenetur in conscientia eos indemnes reddere. Nam per hoc res reducetur ad aequalitatem, si is pro quo alter aliquid, non tam voluntate quam necessitate soluit, ut in casu praesenti sit, tantumdem ipsi soluti reddat. Modum autem cum aliquis ex concurrentibus in integrum, quod principalis debebat, restituit, pro ipso principali restituere videtur.

Si autem inter concurrentes nemo est principalis, sed omnes aequaliter causam damno dederunt, obligatio restituendi omnes simul pariter concernit, supposita aequalitate in damnificatione. Ac proinde si vnus in integrum restituat, reliqui tenebuntur eidem, vnusquisque pro rata ad eum artinente: & non veniunt ad plus in conscientia compellendi. Quamquam in foro contentioso soluenti pro omnibus, tam in primo casu, quando principalis totum restituit, quam in secundo, quando nemo est principalis, sed omnes in damno dato sunt aequales, nulla contra alios actio concedatur.

Quod autem turpido dantis non obstat quo minus in conscientia sit illi reddendum quod turpiter dedit, apparet in exemplo supra citato, si clientulus dedit aduocato aliquod munus, ut male patrocinaretur: talis aduocatus tenetur eidem clientulo acceptum reddere, ut videtur dicere Augustinus in epistola ad Macedonium, quae est 54. vbi ait, aduocatum si non recte vitae rectissime poenitet, praemium debere clientulo restituere, quod ut male patrocinaretur accepit, ne iniquitatis habeat mercedem, &c. Quam sententiam veram esse puto, scilicet, aduocatum teneri id quod a clientulo ob illam causam acceperat, eidem restituere, antequam aduocatus iniquum patrocinium, pro quo data erat pecunia, exerceat. Post datum autem iniquum patrocinium,

non ita tenetur acceptum danti restituere, sed pauperibus erogare. Discrimen clarum est, quia cum pecunia a clientulo non fuerit data nisi ad effectum iniquum, illo non sequuto, reddenda est: quia non intendit eam clientulus dare, nisi ob illam causam. Si autem causa ob quam data fuit subsequatur, retineri pecunia non potest, danti tamen reddenda non est: quia eam a se abdicauit, nec ad eam sibi referuauit. Secus si causa ob quam eam dedit, actu non subsequatur.

Ratio autem prioris sententiae parum valet, in qua dicebatur quod ob turpitudinem merebatur homo rem suam, & si quod habebat, perdere. Nam hoc dato, aliud est mereri rem perdere, aliud de facto eam perdere. Et iterum, esto mereatur eam perdere, opus est iudicis sententia, ut eam perdat. Et antequam sententia feratur, res nondum est perdita, sed sibi reddenda.

OC CV R R I T hic casus quidam. Cum multi inter se conueniret, ut a diuite quodam certam pecuniae summam per vim auferrent, sicut & cum ad nundinas iret abstulerunt: inter quos nonnulli erant eius propinqui: alij vero potentiores illo, obtinuerunt tandem, ut ceteris debitum remitteret, eis de quo parceret de pto vno, quae odio habebat, a quo omnem rem proposuit repetere. Dubitatum est, an ille vnus, cui parcere noluit, teneatur in solidum. Pro negatiua parte arguebatur: quod alij erant principales in rapina illa, & illis remittit: igitur hic nil in conscientia illi remitti debet: quia cessante principali, cessat & accessorium. extra, de si. in stru. cap. Inter dilectos. Tum etiam quia remissio aliis facta, aequi paratur donationi. Si autem spoliatus donationem aliis debitoribus fecisset, ille alius cui non pepercit, non tenetur laeso pro eo, quod aliis donauit, cum vnus esset omnium eorum debitum: ut si multi furati sunt equum, quem vnus eorum tenet, & illi vni dominus equi ipsum equum sponte donat, certe alij liberi erunt a debito satisfaciendi domino pro equo per eum donato. Hanc partem tenuerunt multi Summi: sed post Innocentium.

E contra vero pro parte affirmatiua arguitur, quia vbi sunt diuersae obligationes, quarum vna ex alia non necessario dependet, sed vna est ab altera separabilis, vna semota, non est necessarium alteram remoueri, ut si ex odio fornicationis, aut ludi iurati a fornicatione abstinere, similiter a ludo, potest obligatio ex iuramento proueniens. **Papae** praelato dispensante remoueri, manente obligatione precepti, seu legis de non fornicatione.

Sed in praesenti casu diuersae sunt obligationes, quibus illi, qui ad rapinam illam concurrebant, obligati sunt, cum diuersas concernant personas: igitur stat remoueri obligationem vnus illorum, manente aliorum obligatione: talis autem obligatio remoueri potest per voluntatem creditoris: igitur. Sicut si plures simul vouerunt castitatem, mutuo se ad id inducentes, diuersae sunt obligationes, quae quia possunt per dispensationem tolli, stat quod vnus obligatio Papa cum eo dispensante tollatur, & non alterius cum quo non dispensat.

Confirmatur. Quia stat, quod de multis ad rapinam concurrentibus aliqui eorum efficiantur omnino impotentes satisfacere: iam eorum obligatio per impotentiam tollitur, & tamen in aliis potentibus manet. Cum ergo non minus valeat remissio spontanea creditoris ad tollendum obligationem debitoris, quam inopia debitoris, sequitur quod creditore nonnullis ex concurrentibus remittente & non aliis, erunt illi a debito satisfaciendi liberi, & non hi.

Confirmatur iterum, si omnes ad praefatam rapinam concurrentes coram spoliato conueniant, poterunt ab eo precibus impetrare, ut principali raptori remittat, & contra accessores agat, qui si illorum precibus annuat, erit principalis liber, & non accessores. Quod igitur potest facere laesus ad preces illorum, quare non poterit facere sponte? Quod si sponte id possit facere & faciat, habetur intentum, quod in casu ceteri erunt liberi, etiam principales: & ille solus, contra quem solum vult spoliatus agere, tenebitur in solidum.

Respon. Aliud est laesum seu creditorem gratiam facere debitori in actione, aliud vero in re debita. Et cum in casu laesus ille actionem habeat contra omnes illos damnificatores, liberum erit sibi debitum a quo ipse velit repetere. Ac postea stat, quod contra ceteros agere nolit, sed contra hunc determinatum. Haec autem gratia ceteris facta, et si illos liberet a debito respondendi in iudicio, si constet laesum actioni iudiciali cessasse, qua contra illos agere poterat, non tamen in conscientia liberat illos a debito satisfaciendi. Et ideo facta praedicta gratia quo ad actionem, manent in conscientia omnes obligati satisfacere illi, ac si gratiam talem non fecisset.

Si autem gratia remissionis, quam ceteris fecit, erat de re debita, illa aequi paratur donationi, & tunc habet locum dubitatio

ratio proposita. Et dicendum quod si omnes damnificatores in damnificatio fuerunt aequales, & nemo principalior, remissio rei debite alicui eorum facta, non debet aliis praedjudicare: praedjudicaret autem si alij tenerentur illi laeso in solidum satisfacere, illo cui remissio est facta penitus libero manente: ideo ut illa remissio alicui operetur, necesse est, ut ille maneat liber, a rata, quae illum attinebat: alij vero pro suis ratis teneantur: quod si omnibus aliis remissio dempto hoc vno, tunc hic vnus in conscientia non tenebitur nisi ad ratam, quae illum attinebat.

Si autem inter illos fuit vnus principalis, qui ceteros induxit: tunc puto veram esse primam sententiam, quod si laesus illi remissionem debiti spontaneam fecerit, quod ceteri eo ipso manent sicut & principalis a debito satisfaciendi in conscientia liberi: per inde enim est ac si debitum condonasset.

Iam patet responsio ad rationes pro parte affirmatiua factas. Ad primam dicendum. Quauis in casu sint diuersae obligationes personales, quia diuersae sunt personae obligatae: quo ad rem tamen debitam vna est, quia vnum est debitum, cui omnes illi in casu sunt obnoxij: & ideo si illud semel ab spoliato remittatur, cessant obligationes omnes illae personales. Secus est in eo, qui lege Dei, & iuramento seu voto superaddito tenetur ad aliquid: quia si illud non compleat, diuersa debita apud Deum contrahit: aliam enim poenam sustinebit pro violatione diuinae legis, aliam vero pro violatione voti. Et tunc stat Deum alteram obligationem remittere, si in altero eorum dispenset, altera remanente.

Ad primam confirmationem dicendum, non idem operari in casu inopiam alterius debitoris, & remissionem creditoris: nam per inopiam cessat obligatio in ipso impotente, manet tamen in reliquis condebitoribus. Per remissionem autem debiti, quae principali debitori fit, expirat obligatio in omnibus, cum perinde sit ac si debitum condonasset. Et cum non sit diuersum debitum, quo omnes illi in solidum tenebantur: ideo illo condonato, non relinquatur amplius debitum illud.

Ad secundam confirmationem dicendum, quod si in precibus illis de remittenda actione iudiciali tantum agatur, & non remittendo debito, fautor quod sicut creditor, ad illorum preces, ita de spontanea voluntate potest praefatae actioni cedere in fauorem eius, quae ipse elegerit in conscientia tamen idem manebit debitum. Si autem agatur de remittendo debito principali,

tunc ad intentionem deprecantium & creditoris remittentis est recurrendum. Nam ipsi intendunt obligationem principalis in seipsis in toto vel in parte suscipere: & cognita remittentis intentione, facile erit in casu iudicare.

De currentibus cum fure

in actu negatiue.

QVAESTIO NONA.

E alijs vero qui cum fure negatiue currunt, puta mutus, non obflans, non manifestans: est maius dubium, an tales teneantur de damno. Et de his solet communiter

distingui. Nam sunt quidam, quibus ex officio aut speciali obligatione incumbit indemnitas aliorum prospicere, eorumque damna vitare: & tales tenentur damnum suum negligentia datum reparare. Excepto, nisi ipsorum leforum utilitas exigat dissimulare, nec si maiora damna eueniant: qualiter eueniret, si minora non permittantur: tunc enim ipse laesus cuius utilitas per praefatos dissimulatio realiter procuratur, non est in eorum dissimulatione rationabiliter iniurius, sicut nuper de eo, qui furem opere iuvat dicebamus. Hi sunt reip. gubernatores, duces belli, aduocati, procuratores, alijque publici officiales, atque medici, ceterique conducti, seu stipendiati, qui si speciali obligatione tenentur operam & sollicitudinem adhibere, ut aliorum prospiciant utilitati, & damnorum vitant. Et testes, quibus cum in ius vocantur, ex officio tenentur dicere veritatem. Tales negatiue cum fure aut damnificatore concurrentes, omnium sententia tenentur de damno. Huius ratio est, quia qui alienam rem, aut alteri debitam quando tenetur non reddere, oportet illum pro interesse satisfacere, quod alij ex eius non redditione patiuntur. Cum ergo praefatae personae specialiter & obligatione personali teneantur operam & diligentiam in aliorum utilitatem apponere, & non apponunt, perinde est ac si rem aliis debitam, idque cum eorum, quibus debita est, iactura retineant: ac proinde tales tenentur ad interesse, & ratio est clara.

Similiter tenetur rei alienae detentor eam reddere, non solum, sed cum fructu eiusdem rei, quae dominus alioqui percipisset, si res sibi debita, suo tempore eidem reddita fuisset. Id patet ex dictis. Sed opera praefatorum officialium publicorum, seu stipendiato-

E 5 rum est

rum est debita his quorum curam gerunt, & eorum indemnitas est velut fructus ex opera illis debita procedens: quando quidem indemnitas illa est effectus in præfata opera virtualiter contentus. Suppono enim, quod opera illa exhibita fuisset causa præfate indemnitas, ac proinde si suo tempore operam debitam non reddant, necesse est fructum seu effectum illius operis, quem alij percepissent restituunt: & ita certum est eos teneri ad præfatum indemnitas. &c.

Sunt alij negatiue cum fure seu damnificatore recurrentes non ita specialiter obligati ut præcedentes, etiam si omnes lege charitatis damna proximi cum comode possunt, evitare teneantur: ut Codice de Eleemosyna diximus. Hæc tamen obligatio nec specialis est, nec personalis, cum omnes respectum omnium indistinctè respiciant. De his tamen maius dubium est, nec omnes in eodem conueniunt. Dicunt quidam, quod si tales cum furto vel damnum proximi possunt sine proprio damno vitare, & non vitant, sed dolose proximum lædi permittunt, non solum peccant, sed tenentur de damno, sicut & principales damnificatores. Alij verò dixerunt eos teneri ad satisfaciendum pro permissio dano, siue cum dolo, siue sine dolo proximum lædi seu damnificari permittant. Alij autem tenent omninò e contra, quod siue cum dolo, siue sine dolo damnificari proximum permiserint, quanquam peccent, restituere tamen minimè tenentur.

Primus modus dicendi non placet in eo, quod de dolo ait, quod si eo dolo aliquis damno alterius non obuiet, tenetur satisfacere. Primò, quia impertinens videtur dolo in casu ad debitum satisfaciendi. Quod enim impertinens est ad damnificandum proximum, etiam impertinens est ad obligationem pro damno satisfaciendi. Talis est dolo, quia siue ex dolo, siue sine dolo non obuiantis damno proximi quis desinat obuiare, non minus proximus damnificabitur, ut suppono.

Deinde ex capit. Si culpa tua. supra citato, non minus colligitur oriari debitum satisfaciendi, si ex negligentia sit damnum datum, quam ex dolo, aut culpa: igitur nihil facit in præfati casu ad debitum restituendi dolo, et si faciat ad peccatum.

Deinde aliud est, iniuriam cuique; facere, aliud verò in bonis, aut persona cum damnificare. Sæpe autem cessat iniuria cessante dolo, ubi damnificatio non cessat. Potest etiam remitti iniuria ex dolo illata, non

remisso debito pro damno satisfaciendi, ut constat.

Præterea, si debeo succurrere vni ex duobus, cum vtrique æquam patiatur necessitatem, & alteri desino ex odio subuenire, & alteri succorro, iam ex dolo permitto proximum mori, non tamen inde teneor pro huiusmodi damno satisfacere.

Secunda etiam propositio non tenetur communiter, quæ ait omnem hominem qui negatiue currit cum fure, aut damnificatore, siue cum dolo, siue sine illo, quando obuiare tenetur & non obuiat, ad satisfaciendum tenetur. Ratio est quam supra tetigimus. Quia sola lex charitatis, qua proximo tenetur, non inducit obligationem restituendi, sed lex iustitiæ commutatiue hanc inducit obligationem. In præfati autem casu sola lege charitatis tenentur homines proximorum damna vitare, cum sine propria iactura id possunt: & id non agentes, peccant contra charitatem ad proximum habendam, non tamen contra iustitiam. Hoc patet exemplo: Si diues videns pauperem extrema necessitate laborantem, cui ex lege charitatis per panis aut vini vestitusue largitionem subuenire tenetur, & non subuenit, peccat quidem: sed ut supra diximus, quod elargiri omisit, minimè eidem pauperi, nec alij restituere tenetur: & multo minus tenetur illi satisfacere, si forte pauper ex eleemosynæ debite negatione membrum aliquod corporis amisit, aut notabilem morbum inuadit. Erat enim hæc obligatio ex lege charitatis proueniens, omnibus indistinctè communis, & non personalis. Ac proinde tales peccant quidem, & Deo satisfacere tenentur, non autem homini.

Et ita cum antiquis doctoribus simul & modernis, scilicet Altisiodorensi, Præpositiui, & Alexandro de Hales, & Thoma, placet tertiæ opinioni adherere, quæ ait, eos qui negatiue solum cum fure aut damnificatore currunt, nisi speciali obligatione, ut dictum est, indemnitas læsorum prospicere teneantur, non esse ad restitutionem obligatos, etiam si contra charitatem peccent.

Contra tamen hæc tertiam & communem opinionem videntur aliqua militare. Primò quod ait Ambrosius, & habetur. 86. distin. Pæce fame morietem: si non pauisti, occidisti. Vbi æquiparat eos quorum alter occidit, alter verò fratrem occidi permittit. Et cap. Non inferenda. 23. q. 3. & est eiusdem Ambrosij, dicitur: Non minus est in vitio, qui iniuriam

iniuriam socio illatam non repellit, quæ ipse qui infert. Et. 83. dist. ait Symmachus: Nihil refert mortem inferas, vel admittas. Et Augustinus super illud Leuit. 5. Anima si peccauerit, & audierit vocem iurantis, &c. ait quod tenemur fratrem à periurio alioque peccato, cum possumus reuocare: alioqui si tacemus, portabimus iniquitatem. Et habetur. 22. q. 5. cap. Hoc videtur.

Respondetur hæc & multa alia huiusmodi, probare hominem peccare mortaliter, qui cum possit fratrem ab iniusta morte animæ aut corporis eripere, non eripit: non tamen inde fit, ut teneatur pro damno si quod permiserit, satisfacere. Excepto nisi, ut dictum est, ratione officij aut stipendij speciali obligatione teneatur læsorum indemnitati prospicere. Itaque parificantur qui occidit & occidi permittit, in hoc, quod permittens perinde peccat ac si per se occideret: quia vterque contra charitatem peccat: alter vero vltra contra iustitiam peccat, idcirco non est simile.

Secundò de homicidio voluntario cap. Sicut dignum. &c. dicitur, quod qui associat homicidam animo occidendi, licet non apponat manum, pari poena vel quasi venit cum ipso homicida puniendus. Similiter ibidem dicitur de eo, qui associat homicidam animo prohibendi ne impediatur, licet non ipse occidat, nec aliquid posituum ad occidendum faciat, venit & homicida puniendus. Vnde patet, quod æquè est in culpa sicut ipse homicida, ac proinde videtur esse in simili obligatione. Respon. Licet sit in pari culpa, vel quasi, cò quod pari poena vel quasi venit puniendus, ut ait textus, non tamen inde sequitur, quod in vtroque eadè sit obligatio pro damno satisfaciendi. Saltem non sequitur ex hoc, quod ambo sint apud Deum in eadem culpa, vel quasi: cum longe aliud sit teneri Deo, aliud verò proximo. Secundò: esto in casu textus essent in debito satisfaciendi pares, non tamen fuit illic pura damni permissio, seu negatiua causalitas, sed positua, scilicet ipsa associatio ac comitatus, quibus ipse associans auctoritatem seu animum ipsi homicidæ contulit ad facinus perpetrandum. Tertio: textus ille est poenalis, & extendit se ad forum exterius, in quo socius homicidæ, sicut ipse venit puniendus. Et nil ad restitutionem, quæ in foro poenitentiali venit agenda, seclusa humani iuris poenali dispositione.

Hinc patet ad cap. Quantæ. de sententia excommunicata. supra citatum, quod si quis non obuiet clerici percussioni cum possit,

excommunicatur: non quidem ob debitum satisfaciendi, sed ob culpam negligentiam: maximè si dolo interuenit. Ideò inde nullo modo infertur, cum qui non obuiat, teneri ad satisfaciendum. Adde quod ut glossa ibidem ait, procedit textus, & multi alij huiusmodi de illis, qui facinori non obuiant cum possint, hoc est, cum ad obuiandum publicam habeant potestatem. Et hoc modo limitant illud cap. de iniuriis & damno: Si culpa tua damnum illatum est, aut imperitia, aut negligentia, iure satisfacere oportet. de negligentia eorum, quibus ex officio, aut speciali obligatione damnis aliorum obuiare incumbit. Mihi tamen huiusmodi limitationes, quas glossæ his iuribus apponunt, non omninò probantur: ut postea ostendetur, ubi agitur de rebus ob causam datis, causa non subsequuta.

Tertio, Exo. 21. dicitur de habente cisternam, & eam non cooperiente, & de habente bouem cornupetam, & non cum ligantem seu includentem, quod tenetur de dano sua negligentia dato. Respon. Ideò illos de damno teneri, quia speciali obligatione tenebantur super res suas inuigilare, ne per eas alij damnificentur, si non ratione publici officij, at tamen ratione rei possessæ. Quandoquidem vnusquisque rem quam possidet, ita debet possidere, ut sine aliorum præiudicio eam possideat: siue res illa vnde alteri nocumentum potest euenire sit puteus, cisterna, animal ferum, aut quodcunq; aliud, quod homini simplici nocere potest. Hinc patet quid de his dicendum, qui ceruos possident, cuniculos, lepores, columbas, aliaque; huiusmodi animantia: quæ quia non includuntur, vicinas proximorum possessiones solent deuastare.

Quartò Prouerbio. 29. dicitur: Qui cum fure participat, occidit animam suam: adiurantem audit, & non indicat. Super quo Hierony. ait, quod non solum fur reus est, sed etiam qui furti conscius possessori querenti non indicat. De furtis. cap. Qui cum fure. Hinc non nulli moti sunt ad dicendum, ob textum præsentem indistinctè teneri satisfacere eum, qui veritatè, quam scit, non indicat, siue in iudicio, siue extra, possessore, hoc est eo ad quem pertinet, requirentè. Quanquam ex textu citato non video horum sententiam sufficienter probari: cum dici possit, quod supra dictum est, quod scilicet reus est furti, qui furem seu rem furtiuam non indicat, id est, perinde peccat ac si ipse furtum commisisset, idque; apud Deum. Cum quo stat, quod non sit in conscientia obligatus læso quicquam restituere. Secus si persona publica esset, cui ex officio inculceret læsi indemnitas

nitati prospicere. Si tamen in testem productus, & in iudicio requisitus veritatem taceat, falsum iurando, etiam si iuret se nescire cum sciat, & inde mansit aliquis iniuste laesus, qui eo veritatem dicente fuisset restitutus: tunc tenetur satisfacere, non solum quia falsum iuravit, & ex consequenti positivè causam damno dedit, &c. sed etiam quia veritatem quam sciebat, non manifestavit: ad quod cum in iudicio esset, ex iustitia tenebatur contra quam fecit, veritatem in ius vocatus occultando. Ac proinde multum refert, rem furtivam non manifestare in iudicio, vel extrà. Quia et si utrobique peccetur, non tamen est utrobique restituendi obligatio, eò quod in iudicio contra iustitiam simul & charitatem peccatur: extra verò non nisi contra charitatem.

Quintò obiicitur ratione. Quando aliquid impertinens est ad dānificandum proximum, etiam est impertinens ad obligationem satisfaciendi pro damno huiusmodi. Cum ergo impertinens sit ad damnum proximi actus positivus cooperantis, si non minus ad eius puram permissionem esset tale damnum sequuturum, sequitur quod si positivè ad damnum proximi concurrens tenetur satisfacere, etiam tenebitur qui negativè seu permissivè concurrat. Parum enim refert, quo instrumento aut modo proximum occidam, ferro, sicut pugno, modo eum occidamus. Inde etiā supra arguebam, teneri, qui proximum cum dolo laedit, similiter & sine dolo, cum dolus sit ad damnum inferendum impertinens, modo idē damnum sine dolo inferatur quod cum dolo.

Respon. ad maximam, eam concedendo. Si enim actus positivus impertinens est ad damni illationem, non causat obligationem satisfaciendi, si non minus erat damnum alioqui euenturum, iuxta ea quae supra posita sunt: sed nil contra opinionem, quod impugnetur. Quia quod dictum est, si damnum illatum causat obligationem satisfaciendi & non permissum, procedit quando tale damnum causatur opere aut verbo alicuius: maxime quando alioqui minimè causaretur: & ita actus positivus in casu non erit impertinens, sed causa sine qua non, damni illati. &c. Et quāvis pura negatio aliquando sit causa sine qua non eiusdem damni, non ita pariter praefatā obligationem satisfaciendi laeso: cum aliud sit damnum causaliter inferre: aliud verò ipsum permittere. Satisfactio autem respondet illationi damni, non permissioni. Nam ubi est pura permissio, alia causa per se damni illatiua re-

perietur, cui damnum venit imputandum, quae quidem causa nullatenus fuit ab ipso permitte adhibita, sicut adhibetur ab eo, qui positivè concurrat ad damnum.

Sextò obiicitur. Si duo concurrunt ad damnum, alter immediatius, alter verò remotius: ut si alter ab altero incitetur, si qui remotius se habet ad damnum tenetur de damno, à fortiori qui immediatius ad illud se habet. Iam pono casum, quo Ioannes videt damnum inferri proximo, & paratus est illud impedire cum possit: Petrus autem suadet eidem ut quiescat, & damnum illud non impediatur, & ita Ioannes quiescit: Petrus in hoc casu tenetur de damno, cum positivè videatur ad damnum concurrere, causa per eum data, ut patet ex casu: igitur à fortiori tenebitur Ioannes de eodem damno, ex quo Ioannes fuit à Petro incitatus, ut quiesceret: & ita Petrus remotior causa est illius damni, Ioannes verò propinquior, ut patet: igitur.

Respon. Primò nil inconuenit, eum qui immediatè dānificat, non teneri de damno, & tamen teneri eum, qui illud ad dānificandum incitavit, ut si is qui incitavit, fraudulenter id fecit: inductus autem cum bona fide. Ita in proposito, Ioannes ad non impediendum damnum inductus, non tenebitur satisfacere. Quod inde patet: Quia si non inductus, sed sponte damnum illud permitteret, non teneretur iuxta dicta: igitur à fortiori non tenebitur inductus: & tamen is qui induxit tenebitur, quia causam positivè dedit dāno illato. Non enim is solum causat damnum qui illud infert, sed qui impedimentum tollit, quo alioqui damnum fuisset impeditum. &c.

De participantibus in re furtiva.

QVAESTIO DECIMA.

DVobis modis dicitur aliquis cum fure participare. Vno modo in actione, seu actu furtivi: quod fit vel ante furtum eidem causam praestando, vel ad ipsum furtum perpetrandum opere concurrente, de quo supra dictum est. Alio modo in re furtiva: quod fit, quando post perpetratum furtum res ipsa furtiva vel aliquid eius ad manus venit ipsius: & hoc est quod

quod nunc quaeritur. **f.** An qui participat in re, teneatur. Est autem distinguendum de re illa furtiva: quia quaedam est de his, quae usu consumuntur, in quibus dominium ab usu non separatur. Alia verò est de his, quae usu non consumuntur, & de his diuersa est ratio, diuersaque responsio. Et ut in summa & absque disputatione dicam, si res sit de his quae non usu consumuntur, quam. scilicet aliis a fure de manu ipsius furis accepit, potuit hoc tripliciter fieri. Quia vel ille cum mala fide rem illam accepit, sciens, scilicet rem furtivam esse. Vel cum bona fide, credens scilicet non furtivam esse, sed eum à quo eam accepit, iure potuisse rem illam alienare. Vel cum conscientia dubia, qua. scilicet dubitat furtivane sit res illa, necne. Si cum mala fide accepta est, tunc res illa restituenda est eadem, si extat: vel si consumpta sit, valor ipsius est restituendus: idque siue res illa per viam donationis, siue per viam emptionis, alteriusve contractus ad secundum pervenerit possessorem. Est autem tunc res vero domino restituenda, non furi. Vtriusque ratio est clara. Quia cum secundus ille detentor sciuerit rem illam alienam esse, eam sibi ipsi accipiendo, furtum commisit, rem alienam iniuste contrahendo. Nec minus dānificavit dominum rem eius accipiendo, & apud se retinendo, quam prior fur primo surripiendo, ut ex dictis constat. Nec minus fuit in mora, non eam reddendo, quam prior fur fuerit, quando eam detinebat. Ac proinde ut iniustitia illa ad aequalitatem reducatur, necesse est hunc secundum detentorem rem illam vero domino reddere, ac si per se ipsum eam primitus fur abstulisset. Quod autem res illa non sit priori furi reddenda, inde patet, quia secundus ille detentor per rei detentionem non furem, sed verum dominum dānificat, rem ipsius iniuste detinendo, & dominum nec re sua utatur impediendo.

Vnde ab opinione Alexandri videtur recedendum, qui ait in casu secundum detentorem posse rem illam priori furi reddere, nec pretium, quod pro re dederat, amittere cogatur: quia ut ait, Vnusquisque magis tenetur suae indemnitati consulere, quam alienae. Contra quod videtur ratio. Sicut enim non licet propriae indemnitati consulere rem alienam iniuste accipiendo, aut detinendo: ita nec rem alienam invito domino distrahendo. Sicut in casu fieret, rem illam furi reddendo. Nec etiam sunt facienda mala, ut eveniant bona: qualiter in casu fieret. Nec dominus verus ipsius rei debet secundum rationem consentire in hoc, quod secundus de-

tentor rem priori furi reddat, ut suum pretium rehabeat: quia imputet sibi iniustus emptor, qui scienter rem alienam à fure emit. Et longè rationabilius & iustius est, ut qui re sua iniuste fuit spoliatus, rem suam rehabeat, quam quod secundus detentor pretium quod iniuste & scienter pro re furtiva dederat, recuperet. Ac proinde rationem sequendo in casu dominus rei rationabiliter est inuitus, si secundus detentor rem praefatam priori furi, & non ipsi domino reddat. Quod si pretium quod furi dederat vult rehabere, id curet sine veri domini prauidicio: conveniat furem coram iudice, vel faciat dominum rei ipsum secundum detentorem coram iudice convenire, ut rem suam per iudicis sententiam recuperet, & tunc poterit contra furem allegare. Quod si haec remedia locum non habeant, quia forte rem ad iudicium deducendo fur alioqui occultus infamabitur, aut alia dāna seu scādala subsequutura timeantur, rem alienam suo domino reddat, & ipse pretium, prout melius poterit, à fure recuperet: alioqui imputet sibi pretij dati iacturam.

Si autem secundus detentor rem furtivam de manu furis nescienter, seu cum bona fide accepit, putans rem non esse furtivam (supposito quod sit de his, quae non usu consumuntur nam de his nunc loquor) dicendum quod durante bona fide talis detentor non tenetur quicquam restituere, ut constat: quia ipsa ignorantia invincibilis eum excusat, sicut à peccato iniustitiae detentionis, ita etiā à debito restituendi pro tunc. Si autem bona fides cesset, & incipiat scire veritatem, rem. scilicet illam furtivam esse, tenetur ut supra rem illam domino restituere, & non furi. Si autem secundus ille detentor rem illam consumpsit, seu durante bona fide eam destruxit, vendidit, seu alienavit, tunc cum fides bona cessauerit, tenetur vero domino restituere, quantum ipse factus est locupletior. Si enim nullum lucrum sibi acquisivit, ut si tantum pretium dederat furi, quantum res ipsa valebat: aut si per viam donationis rem illam à fure acceperat, & similiter ipse per viam donationis eadem postmodum alienavit: aut res ipsa in ipsius potestate nullo inde commodato percepto periit, in his & similibus casibus nil tenetur cessante bona fide restituere. E contra verò si factus est locupletior, vel inde commodatam aliquam esse assequutus, ut si tantundem erat de suis bonis consumpturus, si rem illam consumpsit, aut donarius si rem donavit, aut si pretium aliquod vel aliam commodatam ex rei alienatione percepit: id ipsum tenetur domino restituere.

Inde fit, vt si res illa fructifera erat, & fructus aliquos inde secundus detentor percepit, illos, si extant reddere debet in eodem casu, scilicet cessante bona fide. Si autem eos consumpsit, donauit, alienauit, & vnde aliquod est lucrum seu commodum allequutus, illud similiter reddat. Itaque idem est de fructibus, seu comoditatibus ex re prouenientibus quod de re ipsa iudicandum, quantum ad debitum restituendi.

Hic haberet locū dubitatio in prioris membro posita, casu quo secundus detentor, qui cum bona fide rem furtiuam emerat, eadem integram habet post malam fidei superuentum, an possit tunc rem illam furi reddere, vt pretium, quod pro ea dederat, recuperet. Et ratio dubitationis est: quia ex quo hic secundus detentor non fuit in culpa, sed cum bona fide rem illam emit, non est dignus, qui pretium ab eo datum amittat: qualiter amitteret, si rem sic emptam, suo domino & non furi restituat. deinde potest sue indignitati consulere: qualiter non consulere, si rem illam domino restitueret & non furi. Præterea bona fides non patitur, vt idem bis restituatur: qualiter in casu restituatur, si res domino & non furi esset reddenda: quia semel fuit saltem in valore restituta, quando pretium ipsius rei furi, à quo res fuit emptam, fuit traditum: & iterum quādo res ipsa domino restituitur. Postremò idem apparet ex communi doctrina, quæ tenet, quod quando res restituui non potest sine notabili damno ipsius restituētis, tunc cessat obligatio restituēdi, quousque restitutio sine huiusmodi damno fieri possit. scilicet si maius damnum aut saltem tantum eueniat restituenti ex ipsa restitutione, quā sit damnum quod creditori fieret, non facta eidem restitutione. Quod quidem valde æquum esse videtur, in his saltē qui non fuerunt in turpitudine, nec in mora. Nam si is, qui restituere debet sit fur, aut raptor, aut alius iniustus rei alienæ usurpator, tunc non cessat obligatio ob damnum, quod restituenti ex restitutione eueniret, nisi maius esset, quā damnum lesi. Itaque, in casu præsentis dubij durum videtur multis condemnare secundum detentorem, qui cum bona fides cessauerit, rem furtiuam per eum emptam, furi à quo emerat reddat, si non potest commodè aliter pretium per eum datum recuperare. Nec in hoc videtur rei dominus rationabiliter inuitus vt videtur, idque in fauorem bonæ fidei. Sic tenet Alexander de Hales, parte. 4. Et directorium, & Gabriel, qui eos imitatur.

Verum quāuis hoc videatur pie dictum, in rigore tamen conscientie oppositum dicerem esse tutius & agendum. scilicet si secundus detentor verisimiliter credit si rem furi restituat, rem ipsam ad eius dominum nunquam peruenturam, tenetur rem illam domino reddere, & non furi, non obstante dati pretij iactura. Id apparet ex dictis: quia non sunt facienda mala, vt eueniant bona.

Tum etiam si rem furi restituat, credens rem nunquam ad manus domini peruenturam, est cum fure posituē concurrere ad proximo damnificandum, vt constat: & ex consequenti facta tali restitutione, tenebitur de damno huiusmodi ipse secundus detentor.

Tum etiam, quia si ob hanc causam esset res illa furi reddenda, nē. scilicet secundus detentor pretium datum amittat, sequitur quod si fur mortuus est, aut absens, aut omnino pauper factus, posset secundus detentor rem præfatam apud se detinere, aut eam aliis vendere, nē. scilicet damni pretium amittat, quod tamen suppono falsum.

Tum etiam dominus ipsius rei sciens rem suam apud secundum detentorem esse, poterit iuste rem illam tãquam suam propriam petere, & nolentem reddere per iudicem compellere, vt eam sibi reddat. Nec in hoc potest rationabiliter ab aliquo condemnari, tanquam aliquid indebitum faciat: igitur talis dominus in casu non tenetur consentire in hoc, quod secundus detentor rem suam detineat, aut vendat, aut priori furi restituat: & ita quicquid ex his agat, iniuste agat, cum spoliatus in his omnibus sit rationabiliter inuitus: & per consequens tenetur rem illam domino reddere, non obstante quod pro ea pretium æquale furi dederit. Adde quod ex quo cessat bona fides, incipit esse malæ fidei possessor. Secus si re prioris furi reddita, nē pretium quod dederat amittat, est certum spoliatum in re sua restituendum: nam tunc poterit secundus possessor rem venditori reddere.

Si verò rem furtiuam aliquis de manu furis accepit, nec bonam nec malam habens fidem, sed dubitans de re, sit furtiua necne, dicit Hostiensis. lib. 4. de penitentia, & post eum multi alij, in huiusmodi casu peccare, qui rem taliter accipit: & teneri eam domino restituere, ac si cum mala fide eam accepisset, idque siue per viam donationis, siue emptionis, alteriusve contractus rem illam accepit. Horum ratio est: quia ex quo conscientia sic

accipientis dubia est, videtur accipiens se in periculo peccati exponere: nec minus peccatum est contra conscientiam dubiam quā contra posituam aliquid agere. Qui autem amat periculum, peribit in illo. Et, quod non est ex fide, id est conscientia, peccatum est.

Aliter tamen videtur in præsentis articulo respondendum, scilicet, quod is qui dubitat rem illam furtiuam esse, potest eam de manu furis accipere, per viam donationis, emptionis, aut permutationis, dummodo huius animi sit, quo scilicet intendat veritatem inquirere, & cum constiterit furtiuam esse rem, illam suo domino tradere. Et cum rem illam in simili dubio acceperit, poterit eam tutè retinere, interim quod constat cui sit res illa reddenda: modò ad id sciendum debitam apponat diligentiam: nec contra taliter & tali animo rem furtiuam accipientem aut retinentem poterit dominus rationabiliter esse inuitus: & ita in conscientia non erit reus furti. Imò in casu videtur rem domini viriliter agere, cuius res fortè alioquē ad manus eius nunquam peruenisset. Secus si oppositum animū habeat, qui rem illam in dubio accipit.

Iam quando arguitur: Contra conscientiam dubiam non est licitum alienū accipere, aut retinere. Respō. De conscientia dubia distinguendum est. Stat enim quod rem illam accipiens dubitet, an sit furtiua necne, non dubitando de licentia rem illam accipiendi seu retinendi: & tunc non est peccatum, nec contra conscientiam rem illam cum præfata animi præparatione accipere & retinere, ex quo talis rei acceptio & detentio in casu potest esse conscientie posituæ conformis, non obstante quod de facto dubitetur. Aliud enim est dubitare de re, an furtiua seu aliena sit: aliud verò, an possit licitè retineri. Multum itaque refert qualis sit in casu dubitatio.

Esset tamen dubiū, an in eodem casu, quo de re ipsa dubitatur sit furtiua necne, sit licitum huic secundo detentori rem illam vendere & alienare. Et generalius occurrit hæc questio, quando aliquis cum bona fide rem furtiuam emit, & postea cessante fide illa incipit dubitare, an sit res furtiua, eò quod rumor super hoc incipit seminari, an possit tunc rem illam vendere, nē cogatur per iudicem eam suo domino reddere, non reddito illi pretio, quod furi pro re ipsa dederat. Et est casus qui frequenter occurrit.

Dixerunt aliqui quod in tali casu non obstante dubio illo potest

ille detentor secundus rem illam vendere, nec tenebitur pretiū pro illa acceptum restituere. Mōuentur ad dicendū, quia talis adhuc manet bonæ fidei possessor, iuxta illud Augusti. Et habetur. 34. q. 2. cap. Si virgo. Vbi dicitur, quod bonæ fidei possessor rectissimè quisque dicitur, quādiu se possidere ignorat alienū. Cum ergo in casu quo possessor dubitat, an res illa furtiua sit, seu aliena, ignoret eam alienam esse, sequitur quod est bonæ fidei possessor: & ita poterit tutè rem illam vendere, ac si sua esset, nec tenebitur pretiū pro illa acceptū postmodum restituere.

Ego tamen aliter dicerem. Si secundus hic possessor habuit rem illam de manu furis per viam donationis, & postea eam ob præfatum dubium vendit, tenebitur pretium acceptum Domino spoliato reddere, quando constiterit verè rem illam alienam fuisse. Id patet, quia ad hoc idem teneretur, etiam si rem cum bona fide posituam, qua credebatur non esse furtiuam, vendidisset: ex quo accepto pretio factus sit locupletior. Igitur à fortiori, si stante dubio præfata rem illam vendat, tenebitur. &c.

Dico secundò, quod si rem illam per viam emptionis, seu permutationis, etiam cum bona fide de manu furis accepit, & postea incipit verisimiliter dubitare an sit furtiua, poterit rem illam vendere sine peccato, dummodo emptori rei conditionem exponat, dicens esse dubium an furtiua sit: alioqui perinde est ac si rem defectuosam venderet, non pro palato defectu. Et esset emptorem defraudare, qui vel rem illam cognito eius defectu seu vitio nullatenus emisset, aut pretium longè minus pro ea dedisset. Quæ lege seruata, poterit emptori quem repererit vendere: paratus tamē pretium vero domino reddere, si constiterit rem furtiuam esse. Huius ratio etiam est clara: nam si rem illam haberet, & apud se seruare velleret, oporteret illum parati animi esse, rem illam vero domino restituere, si constiterit cuius sit. Igitur cum eam vendendo, & pretium pro ea recipiendo, perinde sit ac si rem apud se saltē in valore seruaret: sequitur quod debet parati esse animi pretium illud domino reddere, quando constiterit rem suam fuisse: & per consequens cognito vero domino pretium rei venditæ tenebitur restituere. Nec facit ad oppositum ratio supra facta: nam falsum est quod stante præfato dubio in possessore dicatur bonæ fidei possessor. Nec cap. Si virgo. probat quod voluit: quia illud intelligitur non de ignorantia negatiua, qualem habet qui dubitat rem furtiuam esse, sed de ignorantia positua, qua

na, qua possessor credit se non alienum possidere: qualis non habetur in casu præfati dubij. Exemplum huius est: quia ad iustè bellandū, non sufficit dubitare de iustitia belli, sed opus est credatur esse iustum. Sufficeret autem illud dubitare, si illud dubium bonam fidem non excluderet. Sed de hoc postea. Itaque in casu præfati quādo possessor dubitat rem quam tenet furtiuam esse, id operatur huiusmodi dubitatio, quæ ea extante non tenetur rem restituere, sed poterit possessor eā tenere, paratus suo domino reddere, si constiterit alienam esse. Et eodem modo poterit stante eodem dubio rem illam vendere, paratus similiter pretium reddere, quando constiterit rem alienam fuisse: nec rationabile est bonam fidem conscientia dubia æquiparare.

Si deniq; res furtiva, quā quis de manu furis accepit, sit res vsu consumptibilis: tunc aliter quam prius respondendum est. Et breuiter distinguatur. Nam refert, scienter an ignoranter rem furtiuam de manu furis accepit, & an per huiusmodi acceptiōnem fur factus sit impotens satisfacere, an nō. Si verò fur de cuius manu alius rem aliquam accepit, non manet potens ad soluendum omnia quæ debet, sed potius per præfatum rei acceptiōnem redditur impotens ad restituendum: tunc qui accepit rem illam, tenebitur illā in se vel in æquiualeuti restituere. Et procedūt hæc de eo, qui scienter in re furtiua participat. Si fur de cuius manu huiusmodi rem alius scienter accipit, manet potēs omnia debita suis creditoribus solueret: tunc ille secundus non tenetur acceptū restituere, siue illud acceperit per viam donationis, siue emptionis, seu alterius contractus: sicut teneretur, si res accepta non esse vsu consumptibilis. Ratio discriminis est clara: quia si res illa non est vsu consumptibilis, dominus spoliatus habet ius ad rem illam eandem numero. Si autem sit vsu consumptibilis, non sic habet ius ad rem illam eandem numero, cum in huiusmodi rebus dominium ab vsu non separetur. Ac proinde in tali casu perinde est, ac si fur daret illi secundo de suis propriis bonis, cum illa bona furtiua functionem admittant, vt suppono: & hoc maximè verum est, quando res huiusmodi furtiuas aliis similibus rebus miscuit.

Corollariè sequitur, quod quādo aliquis scienter in re furtiua vsu consumptibili participat, parū refert, quod fiat vel non fiat inde locupletior. Nam si ex tali participatio fur ipse non manet impotens ad

plenè omnia sua debita soluendum, tunc participans etiam si fiat inde locupletior, non tenetur de rigore conscientia acceptum restituere: cum res sic accepta non erat eadem numero debita, nec inde mansit fur impotens ad satisfaciendū: tenetur autem etiam si locupletior factus non sit, si ex huiusmodi participatio ipse fur maneret impotens plenè satisfacere.

Si verò nescienter, seu cum bona fide factum sit huiusmodi participium, & fur inde manet impotens ad plenè satisfaciendum, tunc habet locum quod dictum est, scilicet, quod participans tenetur quantum factus est locupletior: secus aliis.

Corollariè sequitur, si participans in re furtiua vsu consumptibili dedit furi tantum pretium, quantum res valuit, non tenebitur participans quicquam restituere: ex quo ex tali participatio non mansit fur impotens ad plenè satisfaciendum, cum tantum in pretio à participante receperit, quā tum illi in re dedit.

Notanter supra dixi hæc vera esse quādo res furtiuas vsu consumptibiles fur ipse aliis similibus miscuit: quia tunc cum res furtiuas discerni à nō furtiuis non possint, videtur dominium quod in rebus illis ipse spoliatus habuerat, extinctum esse: & ita perinde est ac si res omnes illæ sint de dominio furis eas possidentis factæ. Si tamen res furtiuas eadem numero nō sunt aliis commixtæ, sed seorsum sunt, ita vt à cæteris discerni possint, secus esset: quia tunc dominium & ius certum ad illas easdem, quod prius spoliatus habebat, nondum amissum est: & tunc idem est de participantibus in rebus huiusmodi dicendum, quod dictum est de participantibus in rebus furtiuis, quæ vsu non consumuntur.

OCCURRIT hic casus communis quidem, sed intricatus, de his qui participant in actu simul & in re. Si multi vineam Petri ingressi, omnes fructus eiusdem comedunt, ita vt vnusquisq; non nisi vnum racemū accipiat: An teneantur hi satisfacere sub pœna peccati mortalis. Pro parte negatiua videtur, quod quia ob furti modicitatē videtur, quod nullus eorum racemū accipiendo mortaliter peccauit: & per consequens non erit mortale non satisfacere: quando quidem non maius peccatum est rem ablatam detinere aut consumere, quā rem ipsam inuito domino auferre. Pro affirmatiua etiam est ratio: quia dominus vineæ manet notabiliter damnificatus, cui iustum est satisfactio fiat.

Eadem

Eadem dubitatio est, si Petrus de vinea proximi paulatim omnes racemos transeundo colligat, sic quod vna die singulis horis vnum colligat: alia die tantundem, & ita de aliis: id quod cæteris paribus ex parte voluntatis, quæ est non lædere notabiliter, sed quia fessus est, naturam fouere, seu gustui cōplacere intendit. &c. Omnes actus illius videntur similes & æquales: & primus non fuit mortale peccatum, nec secundus, nec tertius: nec videtur maior ratio de his, quā de aliis, igitur nullus fuit mortale peccatum: ac proinde Petrus in casu fructibus vineæ consumptis, non tenebitur domino sub pœna peccati mortalis quicquam restituere.

Aliud simile his. Petrus tempore messis de agro in agrum, de area in aream discurrens, aut de vinea in vineam, colligit de quolibet agro, seu congerie tritici vnā spicam, aut vnum racemum de singulis vineis ad diuersos dominos pertinentibus, ita vt notabilem quantitatem cōgregauerit: An teneatur sic congregata sub pœna peccati mortalis dominis agrorū, seu vinearū restituere, an ea pauperibus erogare: cum omnia illa furta seorsum sumpta non videantur nisi peccata venialia. Ad minus nō erunt mortalia: & ita nec retentiō spicarum aut racemorū erit mortalis. Ecōtrā verò si liber sit à restitutione in casu, daretur posse Petrū toto anno se & familiā suam de rebus furtiuis sine peccato mortali & sine obligatiōne sub pœna peccati mortalis accepta restituēdi sustentare. Hæc patent inductiue. Quia nō tenetur huic domino, nec illi, nec alij sub pœna peccati mortalis satisfacere: igitur nulli. Nec valet dicere, quod tenetur omnibus & nulli: quia non coherent, vt aliis in simili ostendimus.

Ad primum casum ex his qui positi sunt, distinguatur. Quia vel ita omnes illi focij ad furtum cōcurrunt, vt alter alteri causa sit damnum illud inferendi, sic. s. quod altero nō eunte, nec alter iret: & tunc vnusquisq; tenetur in solidum cōditionaliter, scilicet si alter nō satisfaciat: & de hoc supra dictū est. Vel ita cōcurrunt, & nullus sit alteri causa quicquam rapiendi. & distinguatur iterū. Quia vel omnes sciunt de damno per alios illato vel non, sed vnusquisq; putat se solum racemum accipere. Si primum, omnes tenentur per eos accepta restituere, vnusquisq; pro eo quod accepit, id quod sub pœna peccati mortalis. Et omnes illo modo vineam scienter spoliantes, peccant mortaliter, etiam si vnusquisq; non nisi granum vnū acceperit. Id patet, quia omnes illi cooperan-

tur scienter, ad notabiliter proximo damnificandum. Quod si modicitas furti reddit ipsū veniale, erit hoc quando nō ita notaliter damnificatur proximus. Si autē vnusquisq; ex damnificatis damnum per alios illatū ignorabat, durante hac inscitia si inuincibilis sit, excusatur à mortali, tam accipiendo, quā etiam non restituēdo. Si tamen postea notitia veritatis acceperit, id est damni notabilis dati cognitio, tenebitur vnusquisq; quantum accepit in se, vel in æquiualeuti reddere.

Ad secundum casum dicendum, maiorem esse difficultatem iudicare quod sit notabile damnum, quā ad casum respondere. Quod enim vni notabile damnum est, alteri tamen est leue. Et ita regula certa dari nō potest, quātum dicatur, & sit notabile damnum: sed attenda paupertate seu facultate spoliati, relinquitur hoc arbitrio boni viri determinandū. Cognito igitur quātum alicui sit notabile damnum, Petrus in casu dicitur tunc primò mortaliter peccare, quā primū ad notabile damnum dominus vineæ peruenerit, & eo illato, tenebitur læso sub pœna peccati mortalis satisfacere.

Sed pone quod accipere viginti racemos non sit notabile dānū, accipere. 21. sit notabile damnum, quantum tenebitur restituere si. 21. acceperit? An satisfaciat vnum in valore restituendo, cum alios viginti posset sine mortali, si eos tantum accepisset, retinere. Crederem quod tunc teneretur omne ablatum restituere. Tum quia perinde est ac si simul. 21. acciperet, quod est notabile damnum ex hypothesi. Nihil enim refert paulatim vel simul quenquam interimas vel spoliis, inquit Hieronymus. Tum etiam quia restitutio consistit in æqualitate: ac proinde tantum est spoliato reddendū, quantum fuit dānū notabile illatū. Hoc autē non erat vltimi racemi acceptio, sed vltimi cum præcedentibus omnibus: & ita vltimus cum omnibus præcedentibus est reddendus in se, vel in valore.

Ad tertium casum videtur, quod si homo ille id in fraudē legis de non furando non faciat: sed quia fortè nō habet aliās vnde sufficenter ipse & familia sua viuat, excusari poterit saltē à mortali. Et tunc non video rationē, quā veniat ad restitutionē sub pœna peccati mortalis cogēdus: ex quo neminē illo modo notabiliter damnificauit. Si autem diues sit, qui hæc facit, aut habet vnde cōpetenter viuat, arbitror illum mortaliter peccare, si ea intentione illa particularia furta cōmittat, aut notabilem acquirat quantitatem. Et ita puto eum omnia

F sic abla

fic ablata debere ipsis spoliatis restituere: nisi vnusquisq; ob rei modicitatem debitum condonet. Sed quādiu de hac voluntate condonandi non cōstet, meritō præsūmitur, q̄ in huiusmodi furtis modicis ob præsātū finem factis, erunt domini rationabiliter inuiti. Vide etiā, an perinde sit ac si plures domini habeant sua bona simul in vno loco aggregata, & Petrus de bonis huiusmodi cōgregatis furtiuē notabilem quantitatem capiat: in quo casu non dubium eum de furto teneri, sed ab huiusmodi minutis casibus dissoluēdis temporis penuria, animūq; ad vltiora progrediēdi abstinere hortatur.

De rebus per creditorem

in recompensam debiti ablati.

QV AESTIO. XI.

St quoddam furtum similitudinarium potius quā verum, de quo idem quod suprà quæri solet: An sit de necessitate restituendum. Vt in casu quo quis suam propriam rem ab alio occupatam clam furripiat.

Aut secundo, in casu quo creditor de bonis debitoris clam quātum eidem debebat accipiat. Et de priori casu facilis est responsio, præsūmissa distinctione, qualiter. scilicet res illa ad detentorem deuenit, an. scilicet per viam depositi, commodati, locati, aut per aliam iniquam viam, puta furti, rapinæ, &c. Et quidem si per viam honesti tituli ad eum peruenerit, peccat dominus, qui rem suā propria autoritate de alterius potestate, sine detinentis consensu capit, & quodam modo furtū cōmittit: non quia rem accipit cū sua sit, sed quia detinentem iure, quod ad rem vel vsum eius habebat furtiuē priuat: & detinens erit contra dominum sic rem suam furripientem rationabiliter inuitus. Et etiam accidere solet ipsum detentorem ex tali facto damnificari: quia defuncto domino rei sic acceptæ, poterunt eius hæredes rem præsātā a detentore recuperare. Aut ipsemet detentor scrupulo conscientie agitatus si decedat, iubebit valorem rei præsātā domino, aut suis hæredibus reddi: putans præsātā ob culpam fortē suam fuisse amissam. Ac proinde præsātus dominus peccat in casu, & tenebitur ei, cui rem abstulit, in conscientia satisfacere, si constiterit eum inde damnificari. Rem tamen reddere non tenebitur cū sua sit. Excepto si is, qui rem detinebat, ius ad

ipius rei vsum haberet: vt si res erat illi locata: quia tunc locator tenetur stare contractui. Si autem non cum honesto titulo, sed per viam furti, aut rapinæ res ad detentorem peruenit, poterit dñs clam eam accipere: modo ab scandalo, & infamia, aliisq; notabilibus damnis caueat, si nō speret aliter rē suā posse recuperare.

In secundo casu solent maiorem difficultatem facere: & est casus, qui frequenter accidit. Famuli, seruitores, factores, cōducti, ac deniq; omnes creditores, quibus alius aliquid debet: cū debitū vix possint planē a debitore recuperare, clam de bonis creditoris tantundē capiunt. Similiter si defunctus de debitis in testamento non meminit, solēt creditores superfluites (scilicet vxor, sint filij, sint famuli, aut alij extranei) de bonis defuncti clam tantundem furripere. Deinde ad instantiam debitoris seu hæredum solet prælatus præcipere, vt omnes qui de bonis defuncti quicquam acceperint, aut detinent, restituant, aut denuntient, idq; sub pœna excommunicationis: quæ etiā ad scientes solet extendi, si non quod sciuerint, denuntiauerint. Iam est dubium duplex. Alterum est, an sit licitum quod propositū est. Alterū verò, an præsātā cēsura eos, qui res huiusmodi abstulerint, eosq; qui sciunt quis eas abstulerit, nisi vel reddant vel denuntient, liget. &c.

De primo distinguūt aliqui de rebus sic acceptis, an sint tales quæ functionem admittunt: quales sunt, quæ consistunt in pondere, numero, & mensura, quæ vsum consumuntur: an e contra sint de his, quæ vsum non consumuntur. Si primum, dicūt licitum id esse, seruatis conditionibus statim dicendis, eō q̄ recompensa in rebus, quæ functionem recipiūt, locum habet: vt si per vnam viam tu debes mihi centum aureos, ego etiam aliūde tibi totidem debeo: licitē possum quod debeo, loco alterius debiti retinere.

Si tamen sit res nō consumptibilis vsum, nō habet locum compensatio: nec licitum est loco debiti clā de bonis nō vsum consumptibilibus quicquā capere. Pro qua parte videtur ratio: quia si creditor huiusmodi res, vt dictū est, furripiat, rem alienā inuito domino capit, nec dominium eius acquirit: quia dominium rei de vno in alium sine consensu prioris domini particularis, aut sine consensu domini superioris, seu legis autoritate, vt suprà diximus, nō transit. In casu autem, nec adest consensus domini particularis, vt suppono, nec consensus aut autoritas iudicis, aut iuris, cū potius iura reclamant, & eos qui propria authoritate alie-

tate aliena aggrediuntur, vt sua recuperent, puniunt. vt habetur. l. l. C. nē quis in propria causa. Igitur in casu huiusmodi, rei dominium in creditorem eam furripientem non transit: & ita peccabit, & rem illam reddere tenetur.

Secundo, Dñs re præsātā spoliatus, cū rem suam alicubi esse cognouerit, siue creditor eam teneat, sine alteri donaauerit aut vēdiderit, poterit eam repetere, & rehabitam iustē retinere: & nolentē eam reddere poterit iudicis autoritate ad reddendū cōpellere. Igitur nec tutus erat præsātus creditor rē illam accipiendō, nec eandem detinendo: non obstante, q̄ in recompensam debiti acceperit.

Quibus non obstantibus videtur dicendum, q̄ seruatis seu concurrentibus conditionibus, quæ communiter solent assignari, poterit creditor loco debiti tantundem in valore de bonis creditoris clam absq; peccato & absq; debito restituendi capere: siue id, quod capit, sit res vsum consumptibilis, siue non. Quas conditiones annumerat sanctus Bernardinus, & ceteri post eum. Prima, q̄ debitum suū sit liquidū, & non dubium: alioquin peccaret propria autoritate volens sibi satisfacere. Secunda, q̄ non speret debitum suum per viam iudicij recuperare sine notabili iactura sua, vt si defunt testes idonei, si creditor est potens, quem iudices timere solent, aut eidem volunt complacere, aut si res ad iudiciū delata magnis eget expensis, seu laboribus, &c. Tertia, q̄ non sit verisimile inde sequi infamiā propriam, seu damnū corporale, cū iudices talia similitudinaria furta si probentur, soleant punire. Quarta, q̄ non immineat inde scādalum, aut grauamen alicui, quod debeat ex charitate saltem euitari. Quinta, q̄ conscientia creditoris hoc modo sibi satisfaciens sit sana, & non læsa, sed credat id in casu sibi licere. Sexta est, q̄ sit illi verisimile, q̄ ad debitum recuperandum nil sibi proderit a debitore id petere. His concurrentibus, licitē potest creditor de alienis sibi satisfacere. Sed si res, quam sic capit, sit non consumptibilis vsum, vt licitē eam per viam recompensæ capere possit, opus est septimam addere conditionem. scilicet q̄ nō potuit de aliis rebus vsum consumptibilibus accipere: & si posset de facto, fortē tamen grauamen aliquod seu damnū fieret creditori maius, quā rem nō vsum consumptibilem accipiendō. Huius ratio clara est, quia si posset creditor de aliis rebus sibi satisfacere, & non vult nisi de rebus quæ non vsum consumuntur, meritō in talis rei acceptione debitor erit rationabiliter inuitus: quia

fortē res illa multū sibi grata est. Si omnia hæc concurrant, aperta est ratio huius sententiæ: quia in tali casu nulli facit iniuriā: imō rem ad æqualitatem reducit, cū non aliter posset nec speratur ad æqualitatem venire. Debitori enim iniuriam non facit, cū debitor ipse hoc idē facere debuisset, reddere. scilicet creditori quod debet. Iustitiæ publicæ iniuriam nō facit: quia tunc fit publicæ iustitiæ in casu iniuria, quando per viam iustitiæ posset suum debitum si vellet recuperare, & non vult, sed propria autoritate sibi ius dicit: quod cū in casu deficiat, sequitur q̄ in defectū iustitiæ poterit ipse creditor sibi satisfacere.

Si tamen non omnia hæc concurrant, peccabit quidem creditor in casu sibi in causa propria ius faciens: attamen reddere acceptum non tenebitur, si certū erat sibi tantūde deberi, eō q̄ iam res sit ad æqualitatem redacta. Hanc sententiam tenet doctor communiter, Alexander de Hales, Altissiodorensis, glos. in cap. Ius gentium. l. distin. & Innocen. cap. Olim causam de restitutione spoliatorum. Adria. quolibet.

Ex his patet responsio ad ea, quæ obiecta sunt contra creditorem, qui rem vsum non cōsumptibilem vt sibi satisfaciatur furripit, Ad primum, probat q̄ dominium huiusmodi rei in casu non transit in creditorem, & eo dato, non inde fit vt creditor peccet, rem illam capiendō, aut retinendō, concurrentibus suprà dictis conditionibus: eō q̄ dñs rei nō est in casu rationabiliter inuitus, cū creditor tot habeat causas in re aliena agendi, quod agit.

Ad secundū, Esto ita sit, q̄ dominus rei possit rem suā vbi repererit repetere cū sua sit, non inde sequitur creditore in facto suprà dicto peccasse, nec rē ipsam restituere debuisse: cū constet iura in multis casibus actionē concedere, quādo in conscientia res petita reddi non debet: non solum in pœnis statutis, sed etiā in rebus alijs de quibus principaliter contenditur.

Quid tñ si cōcurrēt oibus præsatis conditionibus apparet creditore rē alienā ppria autoritate in recōpensationem accepisse, & iudex ad instantiā debitoris, seu ex officio sententiā contra creditorem profert, vt rem acceptā reddat, & iuris pœnam similiter soluat, an tenebitur in conscientia parere sententiæ? Ratio dubitandi est, quia sententia huiusmodi fundari videtur in culpa damnati: in casu autem non fuit in culpa stantibus dictis conditionibus: e contra verò sententia lata est secundū iura, &

Iura, & ita iuste, ac proinde eidem parendum.
Respon. in casu huiusmodi non tenentur in conscientia eum, qui de alienis sibi satisfacit, parere sententiae. Et quavis iudex iuxta iura iudicauerit, & sententia per eum lata ex parte ferentis iusta sit: parte tamen rei, & illius in quem fertur videtur iniusta, eo quod talis in casu non fuit in culpa, nec iniuriam fecit debitori, nec publicae iustitiae, ut dictum est: ac proinde non est dignus, ut contra eum talis sententia feratur. Exemplum est clarum, de sententia lata contra eum qui clam vere cum aliqua contraxerat, postea publice cum secunda, vivente priore contrahit: & per sententiam ille iubetur, ut cum secunda maritaliter cohabitaret, est quidem sententia ex parte ferentis iusta, non tamen ex parte rei, quae iubetur, & ideo non est illi parendum. Nec obstat quod in opposito casu ille creditor propria auctoritate, & contra legem publicam aliena acceperit. Nam quavis ad litteram videatur contra legem legisse, non tamen contra mentem legis. Erat enim ratio legis, ne si permitteretur unicuique sibi ius dicere, & in recompensam sibi debitorum aliena clam furripere, facile daretur occasio iniuriis, furtis, infamiae, & scandalis: eo quod multi fingerent rem sibi debitam esse. Multi etiam putarent debitum suum liquidum esse, cum liquidum non sit. Multi etiam se de iustitia desperare dicerent: aliaque multa possent vel fingere, vel obicere, per quae furta vellet defendere. Ad quibus omnibus obviandum iuste lex praefata statuta est. Cum tamen in praesenti casu haec omnia, propter quae lex facta fuit, cessent ut constat: ideo ratio legis in casu locum habere non videtur. Ac proinde absque iniuria legis potuit fieri, quod dictum est. Nec enim iusta fuisset legislatoris intentio, si vellet pracludere creditori omnem viam rem suam recuperandi, quando sine aliquo incommodo non sperans a iudice remedium eam possit a debitore recuperare: ac proinde absque legis iniuria potuit fieri quod factum est.

Aliud vero quod quaerebatur de sententia excommunicationis a praefato in huiusmodi casibus lata, an liget eos qui sic ablata non reddunt, & eos qui cum factum sciant, non denuntiant, &c. Id videtur pendere ex tenore censurae & intentione iudicis sententiam fulminantis. Nam potest censura ferri contra eos, qui verum furtum in casu commiserunt, aut etiam contra eos qui similitudinarium. Si primum, aperta est responsio, censuram huiusmodi obligare auferentes ut ablata reddant, & scientes ut rem denuntiant, si vere furtum aliquid indebitum sit ablatum. Si secundum,

hoc est quando res ablata est per viam recompensae: si debitum non fuit liquidum & certum, iuste potest per censuram compelli ablata reddere, is qui propria auctoritate ea surripuit: & tunc tenebitur talis creditor sententiae parere. Similiter si potuit absque incommodo notabili per viam iudicariam suum debitum recuperare, dignus est qui in poenam reddere cogatur acceptum: & ita in aliis huiusmodi, in quibus et si ablata reddere in conscientia ante iudicis praecceptum non tenetur, post sententiam tamen latam tenebitur: supposito haec fuisse ferentis intentionem, ligare. scilicet eos, qui cum debitum non esset liquidum: aut si esset, illud per viam iudicariam recuperare potuissent, aut in recuperatione clancularia exceperunt. &c. sibi ipsi de alienis propria auctoritate satisfecerunt.

Sed quomodo cognoscatur praefatum de furto vero aut similitudinario tulisse mandatum? **Respon.** Ex tenore ipsius mandati, quia aliquando fertur mandatum huiusmodi contra eos, qui per furtum, aut depravato animo aliena surripiunt & retinent, non timentes deum. &c. Et tunc videtur sententia de vero furto interpretanda, & non de similitudinario: quod saepe constat licitum esse: & absque conscientiae praedivicio, & diuinarum praecceptorum contemptu fieri potest.

Aliquando vero fertur praefatum mandatum contra eos, qui etiam aliena ceperunt, etiam in recompensam debiti: & tunc extendit se ad furtum similitudinarium, in quo casu varia videtur tenere doctores. Quibusdam enim visum est huiusmodi sententiam iniustam esse, & non esse illi parendum, eo quod error videatur continere, cum iubeat reddi, quod in conscientia reddi non debet: quale est, quod in recompensam debiti acceptum est, &c. Aliis autem visum est sententiam iustam esse, eo quod, ut in plurimum contingit, eos qui sibi propria auctoritate satisfaciunt, in ipsa satisfactione vel decipi, vel excedere, vel non satis circumspectos esse: unde digni sint, qui debita amittant, & adhuc ulteriorem poenam sustineant. Ac proinde praefata sententia erroris minime continet, cum propter ea lata sit, quae ut in plurimum accidere solent.

Sed dimissa contentione videtur tenendum, quod praefata sententia etiam si contra eos feratur, qui aliena in recompensam acceperunt, non se extendit ad causam, quod praefatae conditiones concurrunt: eo quod cum illis concurrentibus res sit ad aequalitatem redacta, idque absque culpa ipsius creditoris, iniustum videretur infontem re sua aut sibi debita

debita inuitum priuare, qualiter per praefatam sententiam, si in conscientia valeret, priuaretur. Deinde si sententia sonaret praefatum credito rem debere restituere ablatum, etiam si illud acceperit per viam recompensae quantumvis iustificata, esset sententia errorem intolerabilem continens, nec esset seruanda. Igitur esto quod in genere dicat, quod res in recompensam debiti ablatae restituatur, non erit in conscientia seruanda, casu, quo praefatae conditiones concurrant: sed talis sententia seu praecceptum interpretandum est, casu quo praefatae conditiones, saltem quae ad rem pertinentiores sunt, desint.

Ad id facit ratio aperta: quia vel praefata sententia iubet rem ablatam priori possessori, aut eiusdem haeredibus reddi per viam restitutionis, aut per viam punitionis ob culpam commissam rem propria auctoritate surripiendi. Primum non videtur dandum, quia re ad aequalitatem redacta, restitutio locum non habet, etiam si in huiusmodi reductione nonnulla culpa interuenerit. Secundum etiam non est dandum, quia in casu culpa non interuenit: & per consequens non iuste poena infontem intelligitur. Secus si sententia lata sit contra eos, qui causam iustam, ut sibi ipsi de alienis satisfacerent, non habuerunt.

Adde quod res illa per viam poenae non est de necessitate reddenda, nisi praefati sententia id significaret. scilicet quod teneatur is, qui in casu alienum acceperit, in poenam praevencionis rem ablatam priori possessori reddere: & tunc haberet vim contra eum qui iustam causam rem accipiendi non habuit. Secus in casu proposito.

Addo amplius, quod possit iudex etiam sub censura praecipere, ut qui per viam recompensae aliquid alienum acceperit, illud reddat hac intentione, ut priore possessore in sua possessione restituto, creditor audiatur, & eidem iustitia fiat. Et in tali casu si sperat homo se iustitiam assequuturum, non dubito illum ad rei ablatam restitutionem teneri. Secus si re restituta non speret se debitum recuperaturum. Ex his apertum est, quam necessarium est ad tenorem praefatae sententiae seu praeccepti praefati recurrere, ut eius intentio, quidque in casu sit agendum, cognoscat.

Corollarie sequitur quid de his dicendum, qui sciunt res praefatas in recompensam esse ab aliquo ablatas, an teneantur ad praecceptum praefati rem denuntiare. Pro parte negativa arguebatur: quia crimina penitus occulta, non sunt ad mandatum superioris detegenda. Cum igitur res alienae clam fuerint acceptae, sequitur. Tum etiam quia

nemo compelli potest ad seipsum infamandum: qualiter se infamaret, si is qui rem accepit denuntiaret. Tum etiam quia denuntiatio tunc necessaria non est, quando cederet in oppositum eius, quod superior in suo praeccepto intendit: praefatus autem in casu praesenti, quo denuntiationem praecipit intendit neminem iniuste rebus a se possessis spoliari: si autem fieret denuntiatio in casu, cogerebatur creditor re sua aut sibi debita carere. **Respond.** Quantum ad denuntiationem attinet, videtur distinguendum: Quia si praefatus praecceptum intelligitur de vero furto, & verum fuit furtum, tenebuntur scientes ad praecceptum praefati illud denuntiare etiam si occultum sit: maxime si in iudicio humano probari possit. Si vero intelligitur de furto similitudinario, in quo causa iusta ad aliena auferendum defuit, videtur idem dicendum quod de furto vero. Si autem intelligitur de furto similitudinario per iustam causam in recompensam debiti facto, tunc sicut principalis ablator nec restituere, nec denuntiare tenetur, quando denuntiatione facta rem sibi debitam recuperare non posset: Ita nec scientes tenebuntur denuntiare. Secus si denuntiatione facta remedium speraret. Secus in casu, qui nuper accidit. Mercator quidam cum plures haberet creditores, quibus omnibus forte satisfacere non potuit: mille ducatos quos habebat, suae uxori dedit, hac lege ut si sententia excommunicationis contra occultantes bona illius mercatoris fulminaretur, praefatos ducatos ex tunc donaret uxori. Quo facto fugam arripuit: postea fuit sententia, ut praefertur, fulminata. Quae rebatur an vxor, aliique qui facti notitiam habebant, tenerentur factum reuelare. Dicendum quod sic, cum non potuit vxor verum praetendere praefatos ducatos suos per viam donationis esse, eo quod donatio non valet, cum in fraudem creditorum facta fuerit. Sed hoc ad aliam spectat considerationem.

De rebus per venationem captis.

QUESTIO. XII.

Et quoniam non solum in rebus mobilibus, sed etiam in se mouentibus furtum committi contingit, uti per venationem & piscationem saepe videmus accidere: Similiter & in li

gnorum de aliquo mōte scissione, & herbarū pastu in loco alieno, & aliis hmōi: idē conuenit de his aliqua inquirere. Occurrit igitur quæstio de his quæ per illicitam venationē capiuntur, an sint restituēda. Idem erit de piscatione iudiciū. De qua primò id videndū est, an sit venatio licita: & loquamur de venatione, quæ saltuosa dicitur, qua animalia fera, & volucres capi solent. Et dicendum quod venatio huiusmodi de se licita est, & ab initio omnibus hominibus ius venandi concessum est, prout in Genesi scriptum est ad homines esse dictum: Dominamini piscibus maris, volucris coeli, & bestiis terræ &c. Et iterum in Psal. Omnia subiecisti sub pedibus eius, oues, & boues, volucres coeli, & pisces maris: Insuper & pecora campi. Potest tamen venatio ex multis vitari, puta si fiat cum damno proximis illato, uti fieri solet quādo per alienum agrum, aut fundum gratia venandi discurritur, aut si fiat cum periculo personæ, ut fit quando inter animalia ferocia ipsi venatores non satis circumspecte versantur, aut si fiat tempore quo venator aliis rebus insistere deberet, ut fit quādo tempore quo diuina audiri deberent, venationi insistitur, aut si fiat à personis, quibus iure vetita est venatio, uti clericis vetita est: extra de Clerico venatore. vbi dicitur, Omnibus seruis Dei venationes & syluaticas fatigationes cum canibus, & accipitres aut falcones habere interdicitur. Poena tamen illic appolita non nisi contra clericos, qui venationem prohibitam frequentant, imponitur. Est autem poena, ut si Episcopus sit, tribus mensibus à communione suspendatur. Si presbyter, duobus. Si diaconus, officio suspendatur. Quāquam venatio quæta causa necessitatis, aut etiam recreationis, clericis permittitur. Monachis etiam à fortiori vetita est venatio, saltem personalis, id est, per seiplos facta: nam per alios venari possunt, & canes ad venandum extra monasterium habere: si saltus, viuaria, aut garenas proprias habeant, aut ius in terminis alienis venandi, ut habetur Clemen. 1. de statu monachorum. §. Porro &c.

Est in super laicis illicita venatio ratione prohibitionis, prout in nonnullis casibus iura regalia & statuta dominorum, aut etiam ipsorum populorū, maximè si sint per Reges confirmata, venationē interdicit: id quod ob publicam vtilitatem fieri posse videtur. Si enim passim hominibus venari permittitur, & instrumentis quibus velint ad venandū uti, breui tempore animalia terræ, quæ Deus

in cibos hominum creauit, deficerent. Idē certis temporibus iustè prohiberi potuit venatio, quādo. s. huiusmodi animalia sunt fœcundata: aut quando terra niuibus est cooperta. Iustè etiam potuit institui, ut homines à certis instrumentis aut à modis venandi abstineant, id quod in locis publicis. Nec obstat iure naturæ omnibus hominibus ius venandi competere. Nam eo dato, potest huiusmodi ius, seu facultas venandi per eos, qui ad id auctoritatem habent, limitari: quales sunt, qui rem publicam gubernant, quibus incumbit reipublice commoditatibus consulere.

Sed quid de dominis temporalibus, qui non ob publicam vtilitatem venationem & piscationem prohibent, sed ob suam propriam commoditatem vel recreationem, an iustè possint id subditis prohibere, & quidem in locis, quæ sunt de dominio ipsorum dominorum: non dubitatur quin domini possint venationem prohibere, quemadmodum quilibet alius priuatus potest aliis defendere nē in fundum suum ad venandum ingrediantur: ut dicitur Institutio. de rerum diuisione. Extra tamen loca propria, in locis. s. publicis venationē animalium, quæ ad nullius dominiū pertinere dignoscuntur ob propriam vtilitatem aut recreationem ipsius domini prohibere, nō ita iustum videtur: specialiter si generaliter omnium quæ capi possunt venatio cum subditorū præiudicio interdicitur: hoc enim non ad principatum seu iustam dominationem, sed ad tyrannidem potius pertinere videtur, cum in publicū damnū huiusmodi prohibitio cederet. Non enim populus propter Regē aut dominum, sed Rex aut dominus propter populū est creatus: & ita propriam commoditatem cum subditorum iactura querere non debent.

Sed nec negandum est de cōsensu populi totius quorundam animalium aut volucrum lucrum venationē etiā in locis publicis domino ipsius populi posse appropriari: & ex tunc potest talis venatio ceteris prohiberi. Huius ratio est clara: quia ex quo terra inter populos diuisa est, & vniuscuiusque populi terra suis terminis est cōclusa, illi populo conuenit ius in terra illa venandi, & non extraneis, qui ad populū illum non pertinent. Sicut enim terra illa illi populo est appropriata, ita & ius terra illa utendi & in eadem venandi est eidem populo appropriatū. Nec dubium est posse populū huic iuri venandi cedere si velit, & illud in Regem aut dominum suum transferre, & eidem appropriare. Præterea potest vnus de populo iuri venandi

nandi in fauorem alterius priuatae personæ cedere: igitur idem poteris in fauorem domini seu principis: & hoc idem poterit alius eiusdem populi facere, & alius, similiter quicumque: igitur totus populus poterit in fauorem sui domini ius venandi à se abdicare. Et quemadmodum hoc venandi ius potest ex gratiosa & spontanea populi voluntate domino ipsius appropriari, ita similiter potest id fieri per viam contractus: ut si in huius recompensam dominus alia iura seu tributa populo remittat, quæ alioquin ab illis posset exigere. Potest tertio id ipsū fieri ob consuetudinem antiquissimam, de cuius initio nulla est memoria. Ac proinde si in regno aut dominio aliquo talis reperiatur consuetudo, aut alius titulus ex dictis, quo scilicet dominus terræ solus, aut alij de licentia ipsius, in locis publicis lepores, cuniculos, perdices, ceruos, aliaque huiusmodi venantur, non est facile talis dominus condemnandus: nec ob id quod venationem huiusmodi prohibet, venit ei absolutio deneganda. Nam ius venandi, et si iure naturæ omnibus conueniat, non tamen de necessitate, quin possint illo ob causam iustam ad tempus ut laici, vel ad semper ut clerici, etiam inuiti priuari. Ac proinde falluntur qui dicunt hoc venandi ius in publicis locis ita iure naturæ omnibus competere, ut nullatenus eodem priuari possint.

Quod si hoc verum est loquendo de locis publicis, à fortiori erit verum loquendo de priuatis aut propriis locis, quæ certis dominis sunt appropriata, scilicet quod multas ob causas possunt domini terrarū subditis venationem in locis illis prohibere, in quibus ius venandi ipsis solis potest appropriari, vel ex cōsensu gratioso populi, vel ex vi contractus, vel ex antiquissima consuetudine, vel ex privilegio concessio ab eo, qui auctoritatem ad illud conferendum habet. Hoc modo videmus in Hispania prohibitā esse à regibus, aliisque multis dominis in certis locis ipsis appropriatis venationem, etiam in ipsorum dominorū vtilitatem & recreationem. Et tunc ob prohibitionem erit illicita & peccaminosa venatio.

An autem tunc sit peccatum mortale, contra prohibitionem venari. Et dixerunt aliqui quod non. Tum quia ipsa venatio notabile præiudicium non affert. Tum etiam quia lex aut statutum, quo aliquid prohibetur, nō obligat ad mortale, nisi illud tale sit iure diuino aut canonico prohibitum. Quod tamen non satis cautè nec verè dictum esse arbitror. Nam contra solam legem naturæ contingit morta-

liter peccare, ut docet Paulus ad Roman. 1. loquens contra eos, qui in pura lege naturæ viuentes creaturas potius quàm creatorem adorabant, & crimina nephanda committebant, & contra filios parentibus inobedientes: de quibus & aliis concludit dicens: Qui talia faciunt, digni sunt morte: non solum qui faciunt, sed qui facientibus consentiunt. Stat etiam mortaliter peccare contra legem ciuilem aliquid agendo, etiam si iure diuino aut Canonico prohibitum non sit. Ut si Imperator aliquid sub poena capitis, aut membri mutilationis, aut publicæ flagellationis, seu perpetui carceris iubeat: supposito quod ad id iubendum iusta causa subsit, certum est huiusmodi poenas non nisi pro peccato mortali infligi. Idem docet Paulus ad Roman. 13. dicens: Omnis anima potestati sublimioribus subdita sit. Nam qui potestati resistit, Dei ordinationi resistit. Et loquitur illic de potestatibus sæcularibus: nā statim addit, timendam esse potestatem non tantum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Non enim sine causa gladium portat. Dicere ergo nil esse peccatum mortale, nisi quod diuina aut Canonica lege prohibitum est, est error. In proposito autem an sit mortale peccatum contra prohibitionem venari, non dubium est, si ad alterius dominium id quod venatione capitur pertineat, cum sit furtum, quod de se mortale peccatum est: quāuis id quod taliter capitur, posset tam paruivaloris esse, ut mortale non sit. Deinde, esto quod res sic capta ad nullius dominium antea pertineret, stat huiusmodi venationem mortale esse, si sub tali poena prohibeatur, quæ mortalem culpam prærequirit: ut de se satis constat: etiam si lex illa solum ciuilis sit. Sed de his vide Codicem de ieiunio, vbi quædam regula traditur, ad cognoscendum quando humanæ leges obligant ad mortalem.

QVI B V S præmissis breuiter videndum est, an capta per venationem sint de necessitate restituenda. Et pendet quæstio ex hac alia, an taliter capta pertinebant prius ad dominium alicuius, an non. Et quantum ad hoc ex dictis patet animalia terræ, & volucres coeli, & pisces maris iure gentium communia esse: si autem propria his, qui primò ea occupauerint. Dicuntur autem ab aliquo occupata & apprehensa non solum quando manū alicuius apprehenduntur, sed quādo in tali loco ipsius conclusa retinentur, ut non habeant ipsa animalia suam libertatem naturalem eundi quò velint, contra voluntatem domini

loci in quo detinetur: cum dominus huiusmodi loci facile, si vult, poterit ea manu apprehendere, foramina occludendo, ne possint exire.

Columbas esse captos an liceat capere eas
 Exemplum est clarum de apibus, quæ in alveo continentur: de columbis, quæ in columbario concluduntur: de ceruis, aliisque animalibus feris, quæ in nemore aliquo muro aut sepe circumcluso continentur. Iam talia videntur ad dominium ipsius cuius est locus ille pertinere: non solum quandiu sunt intra locum huiusmodi, sed etiam si inde cum animo redeundi egrediantur. Cum animo autem redeundi egredi dicitur, quandiu consuetudinem redeundi in eundem locum non amiserunt. Ac proinde qui talia acceperit contra domini loci voluntatem, furtum committit, & tenebitur restituere. Quæ omnia satis colliguntur ex Institutionibus de rerum diuisione: & ex Partita, 3. titu. 28.

Si autem venatio fiat in locis aliis non ita circumclusis, quin anima ipsa suam habeant naturalem libertatem eundi quò velint, ut sunt quæ nec apprehensa ab aliquo, nec conclusa in loco alicuius sunt: talia efficiuntur ipsius capientis, eò quod ad nullius dominium antea pertinere videtur. Et hoc certus est, si in locis publicis venatio fiat, non obstante domini prohibitione.

Si tamen venatio fiat in loco alicui appropriato, non tamen circumcluso, sed penitus aperto, esset dubium an quod illic contra domini loci voluntatem captum fuerit, sit restituendum, an pertineat ad dominum loci. Et video nonnullos dicere, quod taliter capta sunt de dominio illius, cuius est locus. Mouentur ex hoc, quia illa animalia in loco illo genita & nutrita, sunt velut fructus illius loci: modò autem ad eiusdem dominium pertinet fructus rei, & res ipsa cuius est fructus: & ita qui dominium habet loci, ex consequenti habet dominium prefatorum animalium, etià si locus circumclusus non sit.

Secundò, quia si quis contra voluntatem domini fundi ingrediat ad venandum, & venatione aliquid capiat, taliter captum est de dominio domini ipsius fundi, ut expressè videtur dicere lex. 16. titu. 28. Partita. 3. & ita dominus nemoris etià aperti dominium habet ad cuniculos, & alia animalia illic existentia.

Tertiò idem probant: quia tales domini passim vendunt ius venandi in prefatis locis, & inde suos redditus annuos habent: nec ab aliquo compelluntur huiusmodi redditus restituere: qualiter compelli forent, si non sua, sed aliena aut communia essent quæ sic vendunt.

Aliter tamen ego in presenti dubitatione responderem, præmissa hac distinctione, scilicet aliud est habere ius ad venandum, aliud verò est habere ius ad rem ipsam, quæ venatione capitur. Quòd ita sit, apertum est: quia dominus fundi ius habet ad actum venandi in fundo suo, si forte illuc appulerit fera aliqua, seu avis à nemine prius occupata: non tamen eo ipso habet ius ad feram illam vel volucrum antequam eam capiat, sed tam communis manet ac si ad fundum illum non peruenisset. Hoc enim dicunt iura supra citata. Hoc etiam idem patet, quia ante rerum factam diuisionem, unusquisque habebat ius ad capiendum rem aliquam de communibus, non tamen ob id res illa erat sua, nec ad dominium & proprietatem eius pertinebat. Similiter nunc unicuique conuenit ius venandi in loco publico (secludo iuris huiusmodi appropriationem) & tamen non ob id unusquisque habet dominium & proprietatem in rem quæ in loco publico venatione capi potest antequam eam capiat, ut constat. Potest igitur alicui appropriari ius venandi in certo loco absque hoc quòd fera in loco illo existentes eidem approprientur. Loquendo igitur de locis propriis non tamen circumclusis, dico dominum loci ius habere ad in loco illo venandum, & iure potest aliis prohibere & defendere, ne illic venentur. Quòd autem in feris illic existentibus aut in volucris illic nidificantibus dominium habeat & proprietatem, ego non video: sed talia antequam ab aliquo occupentur, communia sunt, & primò occupanti iure appropriantur.

Nec obstant quæ supra pro aliis in oppositum adduximus. Ad primò, in quo dicunt huiusmodi feras esse fructum illius loci, dicendum id falsum esse: non enim ex terra illa sponte, aut apposita hominum cultura generantur, sed per maris & foemina coniunctionem fiunt: aliud etià est ex terra illa, aliud verò in terra illa huiusmodi animalia generari. Nec ex loco illo aliquid habent, præterquam quod fortè herbas aut ramusculos comedunt: imò nec hoc fortè, sed ad montes certis horis ut comedant, seu ad alienos agros egrediuntur. Fortè etiam alibi genita sunt & nutrita, & illic conueniunt ubi commodiorem reperiunt defensionem seu pastum.

Ad secundum dicerè, legè illam poenalem esse, quæ in recompensam iniuriæ seu violentiæ quam venator domino fundi facit, illic eo inuito venando, vult rem taliter captam ad dominum fundi pertinere. Nec

Nec obstat, quòd in titulo allegato in presenti materia non de legibus poenalibus agit: sed de rerum dominiis, ut potest per alias leges illic positas videri. Quia esto ita sit, non ita in aliis legibus fit de culpa capientis mentio, sicut in hac: ideo non mirum si hæc poenalis sit, & inter alias non poenales interferatur. Nec enim tit. Institution. de rerum diuisione, videtur aliud dominium in huiusmodi feris domino fundi præbere, præterquam quòd possit prohibere venatoribus ne in illo loco venentur: capta tamen etiam contra prohibitionem domini, capiendi efficiuntur. Quanquam poterit dominus qui prohibuit, contra ingredientem agere, & iudex compellet eum reddere quod ceperat: & tunc dicitur res ad dominum loci pertinere.

Ad tertium dicendum, quòd dominus nemorum non feras illic capiendas videntur, sed ius venandi: quod quidem sicut est appropriabile alicui domino, ita & venale est & in alios gratis & pro pretio transferibile.

Corollariè sequitur, eos qui in huiusmodi locis propriis contra voluntatem domini venantur, non teneri in conscientia capta restituere, nisi per iudicem condemnentur, nec ob id debere illis absolutionem denegari, si antequam per iudicem compellantur nolint quæ ceperunt restituere.

Corollariè sequitur, si potest dominus contra illos venatores agere actione furti, non est quia furtum fuerit verum per rei alienæ ablationem, sed per alieni iuris venandi usurpationem: quia ius venandi in loco proprio non nisi domino conuenit: ac proinde qui contra eius voluntatem illic venatur, usum iuris, alieni sibi usurpat, propter quod sua certa poena contra tales est instituta.

Vnum tamen videtur notandum, quòd quanuis huiusmodi fera non sint de dominio ipsius, cuius est locus, & ita non propriè committat furtum, qui feras in loco alieno sine licentia domini ipsius capit, ac proinde non teneatur capta per viam restitutionis reddere: attamen quia ius alienum ad venandum sibi illicitè usurpauit, & venatione cepit, quæ dominus fortè suo iure utendo cepisset: ideo videtur dominum loci in hac parte damnificasse, à lucro iusto eum illicitè impediendo. Quare si ita sit, quòd dominus loci ea cepisset, quæ hic venator accepit, tenebitur in conscientia tantundem reddere. Secus si non est verisimile, quòd dominus suo iure utendo eadem cepisset. Et inde est, quòd quia hi qui præfa-

tum ius venandi pro certo pretio à domino loci emunt, ad id emunt ut ea quæ potuerint venatione apprehendant, nec esse eos damnificari si alij furtiue in eodem loco venantur, & tenebuntur in conscientia reddere, quātū hi qui à lucro iusto impediuntur verisimiliter cepissent.

Nec hoc dicere, est cum opinione supra impugnata coincidere: nam si præfata fera ad dominium domini loci pertinerent, restituenda foret, siue dominus aliqui eas capturus fuisset, siue non: nec opus esset sententiam iudicis expectare, qui rem captam domino loci reddi iuberet. Nec satisfaceret venator, re existente, aliam æquivalentem reddendo, sed eandem reddere deberet. Nec ad id esset necessaria domini loci prohibitio, sed eo ipso quòd venator sine licentia domini rem illam caperet, teneretur reddere: cum tamen iura oppositum determinent. Et si fera sponte egrediretur, & aliquis in loco publico eas caperet, teneretur eas domino loci restituere, si ad eius dominium pertinerent: quæ tamen omnia videntur falsa. Secundum tamen hanc postremam sententiam ad damnum datum est solum habendus respectus, & secundum damni quantitatem est domino loci satisfaciendum, aut ei cui dominus loci ius venandi concessit.

Corollariè sequitur, si venator prædictas feras arte sua etià venata faciat in locum publicum exire, & ibi eas venatur, non tenetur easdem per viam restitutionis reddere: sed tantum teneretur de damno, sicut teneretur is qui venatorem impedit, ne in locis publicis venatur: & ipse impediens in eisdem venatur locis: non quidem tenetur per viam restitutionis, sed per viam damni illati reparandi, prout dictum est. Quanquam qui huiusmodi artibus venatis feras de locis propriis ad communia loca extrahit, ubi ea capit, posset secundum statuta & consuetudinem puniri, ac si intra locum prohibitum venaretur.

Si tamen absque arte aliqua venatoris fera ad loca publica egrediantur, & eas in publicis locis venatur, suæ efficiuntur, & non tenetur nec per viam damni reparandi, nec per viam rei restituendæ feras captas domino loci reddere: ex quo in locis publicis ius habet huiusmodi venator ad venandum ea, quæ ab alio non prius fuerint occupata. Secus autem de animalibus in loco proprio circumcluso existentibus: quia talia nec intra locum in quo sunt, nec extrà, possunt ab aliquo capi sine licentia domini ipsius loci: ex quo tam locus, quam res in loco

contētā ad ipsius dominium pertinere dignoscuntur, quādiu vel ferā ibidē incluse sunt, vel egressē animū habent redeundi, vt dictum est.

Corollariē sequitur, eos qui in locis, aut colūbariis suis certa femina, aut certas escas spargunt, aut arte alia vtuntur, vt columbas ex aliorum columbariis illuc attrahant, & ibidem conuenire assuescunt, furti reos esse, & ad restitutionem teneri. **Huius ratio ex dictis est aperta.** Quia ex quo præfata columbæ ad aliorum dominium pertinerent, sicut domino inuito à nemine apprehendi poterant: ita nec eodem inuito arte aliqua in damnū ipsius, vt locum priorem deserat, prouocari. Secūs si columbæ ipsa sua spē priorem locum deserant, & in alio nouo comorentur. Idem de piscibus, & ceruis, & cuniculis, aliisq; feris in loco alicuius circumcluso existentibus est dicendum: quod, scilicet, sicut ea inuito domino loci apprehendi non possunt, ita nec arte aliqua, vt in alium locum se conferant, prouocari.

Est itaq; resolutio, quod est triplex locus venationis, scilicet, proprius ipsius domini, muro vel sepe circumclusus, ita vt animalia intūs existentia, suam libertatem naturalem eundi quō velint, non habeant, contra voluntatem domini ipsius loci, qui facile potest illis viam egrediendi occludere: & tunc dominus loci potest aliis ingressum ad venandū prohibere: & si contra prohibitionem ingrediantur, & aliquid capiant, tenebuntur ea restituere: ex quo dominus loci in casu non modo ad actum venandi, sed ad feras sic inclusas, ius habeat & dominium.

Est alius locus proprius quidem alicuius, non tamen circumclusus, sed apertus & patens, ita vt liberum sit feris illic existentibus egredi & ire quō velint: & tunc dominus loci potest prohibere & defendere ingressum ad venandum. Quæ autem capta fuerint ante iudicis sententiam, capientis efficiuntur. Secūs post sententiam contra eum de reddendo datam. Et ita per viam restitutionis rem captam reddere in conscientia non tenebitur, quantum de damno, si quod intulit, teneatur ad sensum dictum.

Est tertius locus venationis publicus, seu communis: & in his venationem fieri animalium & volucrum à nemine antea occupatorum per dominos ad ipsorum vtilitatem prohiberi non potest: bene tamen ob causam publicæ vtilitatis seu honestatis, maximè ad tempus, vt supra diximus. Et si super hoc pro-

hibitio fiat, quod captum fuerit antequā per iudicis sententiam fuerit alicui applicatum, ipsius capientis efficitur, nec venit de necessitate restituendum.

EST tamen dubitatio, an qui in locis venatis venatur, satisfacit soluendo poenam contra venantes institutam, an vltra etiam ad reddendum, quod venatione ceperunt, in se vel in æquiualeanti teneantur. Et quidem si venatio fiat in locis publicis, aut etiam propriis non circumclusis, quæstio dubium non habet: quia vt ex dictis patet, in huiusmodi venationibus nemini fit iniuria nisi legi, seu legislatori, cuius lex seu statutum perperam per venatorem violatur: ac proinde tunc res taliter capta, nisi super hoc sententia feratur, non est in conscientia restituenda, sed satisfacit venator, si poenam ad quam fuerit condemnatus, soluat.

Si verò venatio fiat in locis circumclusis, aut etiam extrà: si venatione capiantur feræ ad locum illum pertinentes, videtur talis venatio furtum esse, iuxta ea quæ dicta sunt: & in his habet locum proposita dubitatio. Et videtur quod venator in casu non satisfaciat poenam soluendo, nisi etiam ipsum principale restituat, eò quod omne furtum in conscientia est restituendum: sed venatio in casu est furtum, cum fit rei alienæ iniusta contrectatio: igitur. Deinde in casu, venator ille legi de non furando iniuriam fecit: & domino similiter, cuius erant feræ venatione captæ, iniuriam fecit. Legi quidem seu legislatori, quia legem violauit. Domino verò, quia rem suam eo inuito occupauit. Oportet ergo vtriq; iniuriam passo, satisfacere: domino rem suam reddendo: legi verò seu publicæ iustitiæ, poena legis se subiiciendo. Et sicut si domino res sua restituatur, à poena legis non manet immunis, si iudex legem exequi velit: ita si poenam legis soluat, & legi satisfaciat, non inde remanet liber à restitutione domino per eum damnificato faciendā. Et procedit hoc, excepto nisi dominus læsus, sit poena legis contentus, siue sit poena personalis, siue pecuniaria: aut si statuto sit cautum, vt qui talia contra prohibitionem ceperint, non ad aliud quàm ad poenam teneantur: nam tunc soluendo poenam, erit à restitutione faciendā liber. Si tamen per statutum id sciri non possit, ad consuetudinem in talibus seruari solitam est recurrendum. Si enim domini venatione læsi nō soleant feram captam, aut eius æquiualentiam petere, sed solum ad poenam legis contra huiusmodi venatores agere solent: signum est dominos huiusmodi

folā

sola poena esse contentos: ex quo de principali re furtiua non curant. Si verò domini solent de re furtiua contra venatorem agere vltra poenam legis, tunc argumentum est dominos non esse cum poena contentos: maximè si ex poena nulla illis commoditas eueniat, vt si sit solum personalis &c.

Similis dubitatio est de his, qui de monte alieno ligna absq; domini consensu sciunt: & de his, qui in loco vetibus piscantur: & de his, qui in locis prohibitis palcant, an, si satisfaciant per poenæ solutionem. Dicendū quod ad statuta & consuetudinem patriæ in his videtur recurrendū, vt inde constet de voluntate domini læsi, si sit vel esse: debeat poena statuta contentus, vel non. Nam nisi per statuta aut consuetudinē domini læsi debitum remitti non constet, generalis regula conscientiæ est iuxta quantitatem damni dati restitutionem esse faciendam, siue alia poena ab huiusmodi furibus exigatur, siue non.

ALIA hinc oritur dubitatio de his, qui ab custodia locorum, in quibus feræ, aut pisces, aut volucres, aut ligna contra prohibitionem dominorum, seu legum capi solent, commissa est: appposito per eos iuramento, qd fideliter ea custodiant: & quos venari, piscari, aut ligna de monte scindere viderint, apprehendent, & denuntiabunt. An teneantur huiusmodi custodes ad id quod iurauerunt, semper. An possint cum quibusdam dissimulare: & dissimulantes, an teneantur aliqui domino loci seu montis restituere. Et si pecunia ad id corrupti sunt, an teneantur eam restituere, & cui. Si verò custodes ipsi tempore furti ab aliis per petrandi se abscondant, & potentes furtum sua præsentia aut voce vitare, illud tacendo fieri permittunt, vt fures apprehendant, & ab eisdem poenam legis exigant, aut recipiant, an teneantur &c.

Ad hæc breuiter dicendum, distinguendo de huiusmodi prohibitionem. Quia aut facta est iuste ab eo, qui ad id potestatem habet, aut tyrannicè: qualiter nonnulli domini solent in terris suis, etiam in locis publicis venationem prohibere & piscationem, cum iure non possint. Si tyrannicè, aut iniuste vetita est venatio, dicendū quod custodes ad id deputati nec tenentur venantes apprehendere, nec eos denuntiare, non obstante iuramento per eos præstito, quod in casu hoc obligatorium non est: quando quidem vinculum iniquitatis esse non debet, & in malè promissis fides venit rescindenda. Cum ergo secluso iure iurando prædi-

cto iniquum esset taliter venantes in locis publicis apprehendere, au punire, qui iure venandi per præfatos dominos inuiti, priuari nō potuerunt, sequitur custodes ad eos apprehendendum seu denuntiandum non esse astrictos. Perinde enim esset, ac si iurassent se daturos ense, venenum, taxillos, ornamenta, arma, aliaque huiusmodi his, quos sciunt illi malè vsuros. Aut si quis iuret tyranno illi denuntiare viros, qui ex legitima coniuge prolem habent, aut qui ex arte licita cibū quarunt, sciens denuntiationis huiusmodi finem, esse illorum punitionem.

Si autem præfata prohibitio legitime facta est, tenentur custodes suum officium fideliter agere: possunt tamen prædicti custodes aliquando cum venantibus, aut piscantibus, seu ligna scindentibus dissimulare: modo hæc concurrant, scilicet quod hi, qui taliter aliena de locis vetitis capiunt tanta sunt necessitate constricti, vt à crimine, seu culpa excusentur. Secundò, quod eorum necessitas, seu indigentia sit ipsis custodibus nota. Tertiò, quod non nisi quantum necessitas exigit, capiant. Ratio primi est: quia si necessitas tanta non sit, quæ eos à culpa furti excuset, digni sunt qui puniantur: ac proinde sunt denuntiandi, iuxta fidelitatem & iuramentum custodum. Ratio secundi est. Quia si custodes præfata necessitatem capientium ignorent, aut etiam dubitent, tenebuntur propter officium & iuramentum eos apprehendere & denuntiare, quousque necessitas constet. Ratio tertij etiam est nota. Quia si vltra quàm eorum indigentia postulat capiant, non erunt à crimine furti immunes: & per consequens nec à poena. Quanta autem debeat esse huiusmodi necessitas, ob quam possint custodes cum capientibus dissimulare, non cadit sub regula certa. Excepto nisi sit extrema, vel quasi, ita vt vix possint aliter vitam suam & suorum conseruare: nam tunc dominus ipse deberet in ipsa suarum rerum captura consentire. Similiter quando iuste, aut verisimiliter præsumitur, quod dominus in huiusmodi rerum captura consentiret: vt si capiens sit amicus, aut propinquus, aut alius, cui dominus ipse gratiam similem faceret si sciret. Multi tamen sunt, qui si à domino licentiam venandi, & alia prædicta capiendi peterent, eam obtinerent: & tamen si eam non petunt, cum facile possint, non ita dominus in venatione per eos facta consentiret, & tales poterunt per custodes apprehendi & denuntiare.

Si verò

Si verò præfati custodes extra dictos casus cum quibusdam dissimulent, vt in locis vetitis si cum circumclusa sint venentur, aut de monte alieno ligna scindant, an teneantur domino loci, seu montis tantundem restituere? Respon. Si certum esset ipsum venatorem, aut lignorum scissorem teneri in conscientia, capta suo domino restituere, non esset dubium quin custodes dissimulantes similiter tenerentur: eò quod licet ad præfatum furtum non positiuè, sed negatiuè concurrant: attamen ex officio & speciali obligatione tenentur sua custodia dominum loci illæsum seruare. Si tamè principalis eorum captor non tenetur in conscientia nisi ad pœnam, idq; postquam in ea condemnatus fuerit, videri posset quòd nec ipsi custodes teneantur per alios capta ob suam dissimulationem restituere. Pro nunc tamen non dubito custodes in casu teneri de damno, suo domino ob eorum iniquam dissimulationem illato, satisfacere: etiã si principales captores iuxta statuta & consuetudinem patriæ in conscientia ante condemnationem non teneantur.

Et hic est vnus casus, in quo cum principalis damnificator in conscientia non teneatur, tenetur tamen concurrens: eò quòd principalis captor diuersa obligatione tenetur ab ea, quæ custodes tenentur. Nam illi non nisi iuxta statuta & mores patriæ tenentur: custodes autem tenentur speciali obligatione, ratione officij, ratione fidelitatis, & ratione iuramenti ad indemnitati præfatorum dominorum prospiciendum. Cum ergo dominus ex dicta dissimulatione maneat læsus, sequitur eos teneri: esto quòd principalis læsor in conscientia non teneatur. Et etiam, quia dominus iustius est contra custodes inuitus, quàm contra principales: quia hi poterant furari in casu cum periculo pœnæ, cui se exposuerunt: nec amplius debet dominus ab illis exigere: illi autem nullatenus contra officium, fidelitatem, & iuramentum dissimulare potuerunt. Adde quòd ad id sunt stipendiati, vt fideliter præfata loca custodiant: ideo tenebuntur domino iuxta quantitatem illati damni, aut iuxta quantitatem pœnæ, quæ de iure erat domino applicanda, si ipsi non dissimulassent: & optio erit apud dominum.

Si deniq; custodes cum venatoribus dissimulent, se abscondentes, vt alij liberè vetita capiant, vt ipsi postmodum eos apprehendant & puniri faciant, peccant huiusmodi custodes. Primò contra præceptum de corrigē

do fratrem: non enim minùs tenemur fratrem à peccato seruare nè cadat si possumus, quàm postquam ceciderit eum à peccato eleuare. Peccant etiam contra fidelitatem, dominò loci debitam: quia tenentur damnum eiusdem prout poterunt, euitare. Peccat tertio còtra charitatē ad proximum habendam, qua tenentur dum absq; propria iactura possunt illius damnum euitare: modò autem ex præfata dissimulatione hæc omnia accidunt, venatores in peccatum reale incidunt: dominus loci rebus suis iniuste spoliatur: & ipsi spoliates in pœnam statuti, seu legis contra tales institutam similiter incidunt: quæ omnia còmodè possent per custodes, si dissimulare nolissent, euitari. Ac proinde non sunt à culpa immunes: & si pœna còtra venatores apposta sit personalis, aut talis quæ in commoditatem domini loci spoliati non cedat, tenebuntur domino de damno sua dissimulatione illato. Secùs aliàs. Venatoribus autem qui pœnam luunt, quam non soluerent nisi custodes dissimulassent, non tenebuntur de damno, ex quo ipsi huiusmodi pœnam meruerunt. Nec obstat quòd custodes præfati ad prædictum damnum sua dissimulatione negatiua concurrerunt, cum ex officio tenerentur non dissimulare: non inquam obstat, quia mutus qui ex officio ad loquendum tenetur, si inde læditur is ad cuius indemnitatem officium suscepit, tenebitur illi: non tamen aliis, pro quibus tale officium minimè suscepit.

De gabellis non defraudandis.

QVAESTIO. XIII.

Olet prætereà in gabellarum solutione furum committi, sicut e contra in earundem impositione & exactiōe multos indebitè grauari: cum quibus qualiter se confessorum habere debeant, à multis eorum esse dubitatum. Ideò nūc breuiter quædam sunt inquirenda, tam de his qui gabellas imponere & exigere possunt, quàm de his qui eas impositas soluere tenentur: vt inde pateat, quando in his locum habeat restitutio. Et accipio gabellam largè, vt se extendat ad collectas, tallias, guidagia, syndagia, pedagia, telonea, aliaq; huiusmodi,

modi, quæ ex diuersitate rerum soluendarum seu personarum, diuersa nomina sortiuntur. Nominibus tamen omisis, apparet gabellam aliquando solui de bonis ab homine possessis, idq; iuxta subditorum facultatem: & dicitur collecta. Aliquando de bonis venditis, quam quidem venditor soluit: & dicitur vulgariter, alcabala. Aliquando de bonis emptis, quam emptor soluit, de rebus ad cibum & potum pertinentibus: & dicitur, assisium. Aliquando de bonis, quæ per certa loca portantur, seu vehuntur: & dicitur vestigial, seu guidagium, seu pedagium. Aliquando de bonis ex mari acquisitis: & dicitur teloneum. Aliquando de bonis inuentis, seu aliter conquisitis, quæ varias habent nuncupationes. Hæc autem si iuste imposita sint, soluenda in conscientia veniunt: secùs si iniuste. Et refert loqui de gabellis nouiter impositis, aut de veteribus, de quarum initio nulla est memoria.

Vt igitur, quæ nouiter imponuntur iuste sint, tria ad minus requiruntur: scilicet autoritas, causa, & forma. Autoritatem eas imponendi habet imperator, Papa, Còcilium, & Rex, & antiquissima consuetudo, de cuius initio nulla est memoria: vt declarat Innocentius capitulo. Super quibusdam. de verborum significatione. vbi dicitur: Duximus declarandum illa esse pedagia, guidagia, salinaria inter dicta, quæ non apparent Imperatorum, vel Regum, vel Lateranen. Concilij largitione concessa, vel ex antiqua consuetudine à tempore cuius non erat memoria introducta. Idem habetur in sententia de censibus, cap. Innouamus. in antiquis. In hoc tamen locum habet præscriptio iuxta communem doctorum sententiam: quia multi reges, aut ciuitates, aut populi, aut domini temporales, iura principis in hac re præscripserunt, qui possunt nouas gabellas imponere: quod quidem ius potuerunt ex antiquissima consuetudine eas imponendi acquirere.

Secundum requisitum est, causa. Hæc autem est necessitas, vel utilitas publica: non enim talia imponenda sunt ob principis seu domini priuatam utilitatem: quando quidem non populus propter regem, sed rex propter populū est institutus. Possent tamen tanta esse principis aut domini inopia, seu rerū penuria, cui còmunes redditus non sufficerent, qui pro ipsius debita sustentatione possent gabellam subditis imponere: quod non tam in priuatam domini quàm totius regni, seu in reip. utilitatem redundaret: maximè si rex il-

lam inopiam incidit, tem sui regni vtiliter agendo: puta si in bello pro sui regni defensione habito, aliamue ob causam, quæ ad regni utilitatem attineret, depauperatus est.

Vnde si rex bellaturus, aut rem aliam acturus à suo regno egrediat, & inde consumptis facultatibus in penuriam deueniat, esset videndum, an necessitate, an vultate ad bellum processerit: si necessitate, aut publica utilitate motus fuerit, vt ad iniuriam sibi, aut regno suo illatam vindicandum, seu inferendam impediendum, aut ad hostium potentiam extenuandam, aut ad iussum, seu exhortationem Papæ pro ecclesiæ defensione contra infideles processerit, aut denique ob alias necessitates, seu causas fidei, ecclesiæ aut regni suo conuenientes suas consumpserit facultates, vt Regem nostrum Carolum zelo sanctissimo aliquoties motum esse credendum est, iustum est, vt subditi contribuant: & tunc iuste poterit gabella imponi, & collecta à subditis exigi. Si tamen non sic egressus est, sed animo scilicet alia regna, ciuitates, & loca subiiciendi, aut laudem & gloriam humanam acquirendi, & sui conatus posteris memoriam relinquendi, vnde nulla suo regno crescat utilitas: tunc etsi in penuriam incidat, subditi non ita tenentur eidem vltra communes redditus còtribuere, si ipse alio qui potest sibi de necessariis prouidere. Similiter si redditus suos inaniter & non in bonū suæ reip. còsumpserit, aut aliis prodigè donauerit, aut si ad bellum progressus temerè in eo se gesserit, & in aliis huiusmodi casibus ad egestatem deueniat, id illi venit imputandum: nec iustum est in talibus casibus nouis exactiōibus subditos grauare, si, vt dixi, ipse potest aliter suis necessitatibus subuenire. Hęc in sententia Thome in epistola ad Ducissam Brabantiam.

Tertium requisitum est forma, qua scilicet, omnia debent equaliter secundum proportionem geometricam subditis imponi, attendita. scilicet subditorum facultate. Adde huic moderamen: nam non maiores præstationes debent imponi, quàm causa propter quam imponuntur exigat: alioqui in ea parte, qua exceditur, iniusta est exactio, ob causam iustæ defectum: & excessus venit restituendus: vt habetur cap. Quia plerique. de immunitate. vbi taliter extorta vltra quàm causa exigat, restitui mandantur, & tantundem pauperibus reddi. His igitur concurrentibus iustificatur gabellæ, seu præstationes impositæ, & ita iuste poterunt recipi sicut & imponi: ac proinde quæ sic fuerint acquisita, non veniunt restituenda.

Econtrāverò aliquo ex his deficiente, iniquæ sunt & iniustæ exactiones, & ita ne tunc imponi, nec recipi possunt, sed si recepta fuerint, sunt restituenda. Nouas insuper gabellas, aut pedagia non tenentur homines soluere, nisi constet ea legitime & pro causa iusta imposita esse: alioqui ius ea iniqua esse præsumit. Pro quo facit cap. Quinquam. de cælibus. lib. 6. & cap. Peruenit. de censibus. in antiquis. Vbi dicitur, quod ut census solui debeat, oportet ad quid, & quando soluendus sit, præscribitur.

De veteribus autē Gabellis, de quarum initio nulla est memoria, dicendum quod dominus potest eas exigere, & recipere. Neq; curandum est quam ob causam fuerint impositæ, nec si cessauerit vel non cessauerit causa, propter quam inductæ fuerint: cum de earum initio & causa nulla sit hominum memoria: unde in casu iuste pro recipientibus præsumitur, quod ob iustam causam, & cum debita autoritate fuerint impositæ. Itaq; in his non video causam scrupulos ingerendi, & eos qui in antiquissima consuetudine sunt, & præscripta inquietandi: maximè si eos ab exactione gabellæ præfatæ cessaturos non speratur.

Sed fortè aliquis obiiciet, quod quando non constat quam ob causam & ex cuius autoritate fuerit aliqua gabella imposita, non potest tunc exigi, non obstante antiquissima consuetudine. Nam cap. Super quibusdam. supra citatum, videtur declarare quis possit gabellas imponere, dicens in sententia, quod Imperator, Rex, & concilium, & qui id ex antiquissima habent consuetudine: modò autem aliud est aliquem habere ius imponendi gabellas ex antiquissima consuetudine eas imponendi: aliud verò est ius exigendi gabellas. Multi enim domini eas ex antiquissima consuetudine exigunt & recipiunt, qui tamen eas imponere aut impositas augere non possunt. Respond. Imò textus ipse de utroq; videtur loqui, scilicet de gabellarum impositione, & de earum receptione: & in sententia ait, quod imponi nisi ab Imperatore, Rege, & Concilio non possunt: & nisi ab his imposita fuerint, aut nisi ex antiquissima consuetudine introducta sint, iure recipi aut exigi non possunt, cum sint interdicta. In quo innuitur, quod etiam si non constet cuius autoritate sint impositæ, si tamen consuetudo eas exigendi, & recipiendi sit adeò antiqua, de cuius initio non constat, iure recipi possunt. Quod est in fauorem multorum dominorum particularium, qui ex antiquissima consuetudine gabellas,

collectas, pedagia, aliaq; obsequia in terris suis exigunt, non aliam causam præter huiusmodi antiquissimam consuetudinem habentes, qui non sunt in hoc facile condemnandi: nisi fortè talis esset exactio, quæ in notabile subditorum grauamen cederet: nam tunc per temporis tractum non esset excusanda talis exactio.

Iam est quæstio, an postquam aliquæ tales exactiones iuste impositæ fuerint, obligent in conscientia debitores ad earum solutionem, an possint potius subditi, seu transeuntes, salua conscientia eas defraudare, ita ut non teneantur ad restitutionem. Video quosdam doctores tenere, quod licet possint homines gabellas & pedagia salua conscientia defraudare, quodq; postea non tenentur in conscientia eas restituere, eò quod putant leges de pedagiis & gabellis, aliisq; huiusmodi impositionibus pœnales esse: leges autem pœnales in conscientia non obligant ante condemnationem, ut vulgariter ad id citatur gloss. cap. Finitas. 12. q. 2. & c. Ad sciendum autem quando lex aliqua humana in conscientia ad culpam obligat, aut non, sic distinguunt. Quia vel lex est præceptiua & non purè pœnalis, etiam si pœnam apponat, & tunc quodammodo duo statuuntur: alterum est id de quo principaliter lata est lex: alterum verò est pœnæ solutio: ut si forma legis sit talis, præcipimus, mandamus, statuimus, & c. ut homo aliquid tale faciat sub pœna decem aureorum. Et ita potest de aliis exemplificari. Et tunc dicunt certum esse legem illam obligare in conscientia ad id, de quo primò lex ipsa lata est. Est alia lex, quæ purè pœnalem esse dicunt, ut si non duo, sed vnum tantum per eam statuatur: ut si forma talis sit, Qui tale, aut tale fecerit, soluat tantum: aut qui non manifestauerit omnia, quæ in via portat, cadat in commissum. vbi non ponitur verbum aliquod præceptiuum, sed sola pœna soluenda: & tunc tales leges non obligant ad culpam. Probant hoc exemplo. Si dominus cum seruitore legem fecerit, quod die qua non affuerit mensæ sui domini, certam partem salarii sibi deputati perdat, nemo diceret seruitorem illum mensæ deficietem peccare, quanuis pœnæ statuta obnoxius sit.

Verum aliter in presentiarum videtur dicendum, quod lex eo ipso quod lex est & iusta, obligat in conscientia ad culpam, vel mortalem vel venialem, secundum condemnationis intentionem & materiam subiectam, ut alibi explicuimus. Si enim lex est & iusta, consona est rectæ rationi: ac proinde si legislator intendat

tendat per eam obligare, subditi tenentur: alioqui contra legem, & contra rectam rationem, & contra intentionem legislatoris agentes, non peccarent: quod est contra omnem Philosophiam moralem, est contra doctrinam Christi, qua iubemur, ut nostris superioribus obediamus, prout Paulus aperte ad Roman. 13. dicit: Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Et illis statim docet esse parendum non solum propter iram, sed propter conscientiam. Vbi loquitur de potestatibus sæcularibus, ut constat, cum dicat, non sine causa gladium portant & c.

Deinde si lex pœnalis iusta est, iuste igitur pœnam illam statuit: pœna autem iuste nemini nisi propter culpam debet infligi: igitur qui in pœnam legis incidit & iuste, prius opus est culpam incurrat veram vel præsumptam, imò veram. Quanuis enim iudex aliquando pœnam infligat sine culpa vera, sed tantum præsumpta, seu falsè probata: Lex tamen unde non debet iniuria nasci, culpam veram præsupponit, ut locum habeat pœna per legem statuta: iuxta regulam de excommunicatione à iure, quæ nunquam ligat, vbi culpa vera non præcessit.

Præterea specialiter in presenti materia patet culpam esse & contra conscientiam gabellas defraudare: iuxta doctrinam Pauli ad Rom. 13. dicentis, Reddite omnibus debita: cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui honor, honorem: & nemini quicquid debeatis. Talia etiã regibus & temporalibus dominis debentur Christus significauit, quando dixit: Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei, Deo. Ac proinde quæ iustas gabellas, aut pedagia defraudat, peccat, & restituere tenet.

Confirmatur hoc idem. Quia si subditi non tenerentur huiusmodi tributa soluere, sed tantum essent sub disunctione obligati ad ea soluendum, vel se pœnæ contra non soluentes instituta exponendum: iniuste ergo compellerentur per iudices ea soluere. Iniuste etiam Reges ea exigere, vel reciperet, si non absolute, sed sub disunctione deberentur. Nam si debitor ad duo sub disunctione tenetur, liberum est ei quod ex illis maluerit soluere. Iniuste etiam domini temporales tributa huiusmodi his, qui vulgò arrendatores dicuntur, venderent. Nam aut vendunt quod suum est, aut sibi debitum, vel quod alienum est. Si secundum, iniusta est venditio. Si primum, igitur iniusta est harum exactionum defraudatio, & ita intentum.

Nec obstant, quæ pro altera sententia solent afferri. Primum, quod lex pœnalis non obligat ante sententiam latam: nam in hoc intelligitur de obligatione soluendi pœnam: & verum est. Secus de obligatione id agendi, quod lege statutum est. Adde quod lex de hominibus tributis soluendis non purè pœnalis, sed postquam legitima autoritate sunt alicui appropriata, sua sunt & sibi debita: & per consequens lex naturalis est, quæ dicitur & iubet, ut soluantur ei cui debentur: & pœna contra non soluentes apponitur tanquam contra eos, qui ea quæ debent, soluere nolunt.

Secundò exemplum quod de seruitore allegatum est, non est simile. Illud enim non dicitur lex, seu statutum superioris subditis datum, sed est pactum quoddam, seu contractus inter dominum & seruitorem initus, quo seruitor se obligat ad semper mensæ domini pro certo stipendio assidendum: quod si vnquam defuerit, pro rata de statuto stipendio tollatur. In casu autem nostro non est pactum, vel contractus inter dominum & subditos: sed lex illis tanquam subditis imposita, ad cuius obseruantiam possunt inuiti compelli.

Tertiò quod posset aliquis obicere est: quia si subditi tenerentur in conscientia huiusmodi tributa soluere, sequitur quod si se pœnæ exponant, & pœnam legis incidant & soluant, manerent obligati soluere gabellam omissam. Dicendum, consequens esse concedendum, nisi is cuius interest, pœna ipsa contentus sit, ut supra de his qui fraudulenter in locis alienis venantur, piscantur, & ligna sciunt, dicebamus.

Neq; tamè vniuersaliter nego posse dari legem pœnalem, quæ ad solam pœnam & non ad culpam obliget, si scilicet ipse legislator animum ad aliud, quam ad pœnam obligandi non habeat: qualia sunt multa statuta collegiis, religionibus, atq; communitatibus tradita. Talia enim non sunt sub pœna peccati, sed sub pœna ipsius legis seruanda, etiam si id quod fieri statutum est, sit rationi rectæ consonum. Nec enim omnis recta ratio obligatoria est, nec opus est legislatori aliquid iuxta rectam rationem statuentem, habere animum obligandi absolute.

Hic tamè videtur notandum, quod in certis locis, in quibus pedagia seu vectigalia solui solent transeuntes, non plenarie veritate rerum manifestat, nec ob id indistinctè sunt obligandi ad restituendum quod supplerunt. Potest enim pedagiorum collector committere debitoribus, ut ipsimet dicant rerum seu mercium quantitatem.

tem. Quòd si id illis in conscientia eorum, aut sub iuramento committatur, non dubium quin teneantur totam veritatem manifestare, & eam non plene dicentes peccant, & id in quo collectorem defraudant, restituere tenentur. Similiter si collector ita illis veritatem dicendam committat, vt nec sub iuramento, nec iuxta eorum conscientiam aliquid exquirat: sed simpliciter illis remittit, vt rem manifestent, idq; confidens eorum fidelitati, ex qua fiducia non nisi simplicem manifestationem ab eis exigit, tenentur totam veritatem dicere, alioqui peccant, & tenentur integram gabellam soluere, seu restituere. Si autem collector ideo simplicem loquelam ab illis exigit, quia non intendit ab eis totum debitum recipere, sed illis condonare intendit: quia, scilicet amici sunt, aut viam illam frequentant, vnde frequens lucrum ipsi collector accrescit, aut ne illi per aliam viam res suas deportent, aut ob aliam huiusmodi causam: tunc nec tenentur totam rem manifestare, nec occultatum tenentur restituere, eò quòd interuenit collectoris expressa, aut tacita condonatio. **C**aveant tamen debitores à mendacio, quod in hoc casu frequenter solet interuenire: & si interueniat, peccatum erit. An tamen teneantur occultata restituere necne, ad animam collectoris, cuius interest, est recurrendum: si scilicet donare intendat aliquid, aut nil.

De gabellis soluendis causa earum cessante.

QVAESTIO. XIII.

Veritur vltra an cessante causa, ob quam iuerunt gabellæ, seu pedagia imposita, cesset ipsa gabella, ita vt non amplius sit necessarium eam soluere. Et video passim doctores dicere, quòd cessat in casu gabella, seu pedagiū. Pro qua sententia arguitur: Primo, quia cessante causa, cessat effectus: vt habetur cap. Post translationem. de renuntiationibus. Et cap. Cum cessante. de appellationibus. & alijs multis iuribus. Specialiter. l. cū pater. §. dulcissimis. ff. de legatis. 2. vbi est textus ad litteram, qd dictum generale restringitur ad rationem dispositionis, & contra tenorē verborū. Exempli gratia: Legauit mulier omnia bona materna fratribus, nec cum auunculis suis quandam

controuersiam filius habeat. Quod legatū generale ad ea bona solum restringitur, quæ communia cum fratribus habebat, eò quòd communitas solet controuersiam parere. Ex ratione enim & causa dispositionis, sumitur notitia intentionis ipsius legislatoris, ad quam potius, quam ad verborum sonum est attendendum: iuxta regulam iuris, Non dubium est in legem impingere &c. Nec refert vtrum lex causam exprimat, vel probabili ratione, seu indubitatis coniecturis colligi poterit. Quod dixerim propter eos qui dicunt quòd cessante causa legis cessat & ipsa lex, quādo causa est in lege expressa: imò si expressa non sit, modò sit probabili coniectura cognita, procedit maxima huius rationis.

Secundò idem patet de præcepto euangelico, quo tenemur fratrem peccatē corrigere. Matth. 18. Cuius causa est, emenda, seu correctio fratris. Si tamen constat, nostram correctionem minimè illi profuturam, cessat obligatio illum corripiendi: iuxta illud Augustini, Si scirem tibi non prodesse, non te terrerem, non te admonerem. De poenitentia distinct. 7. Si quis. &c. Ita etiam quod ait Paulus. 2. ad Thessa. vltimo: Denuntiamus vobis fratres in nomine Domini, vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinatē. Quod præceptum communiter limitatur ad rationem præscriptam, quantum scilicet ad nostram, vel aliorum cautelam, aut fratris reductionem vtile aut necessarium fuerit. Si igitur pedagiū, seu guidagiū ob aliquam causam finalem fuit impositum, sequitur quòd ea cessante, cessat & impositio a qua lex. Et ita si huiusmodi causæ cessatio nota sit hominibus, peccant qui pedagia exigunt, & non peccant qui ea defraudant, nec restituere tenentur.

Tertiò idem videtur ex dictis: quia ad hoc, quòd gabella, seu pedagiū iustè imponatur, vltra auctoritatem, & æquitatem, seu moderamē, requiritur causa legitima: quæ si defuerit, non dubium impositionem esse iniustam, & non obligatoriam. Ac proinde eo ipso quòd causa cessat, locum impositio non habet.

His tamen non obstantibus, visum mihi aliquando est, & nunc etiam videtur aliter respondere distinguendo: supposito namq; quòd pedagiū ob certā causam fuerit institutum, certūq; sit causam illam cessasse, esset videndum, an causa illa cessauit à paucis annis, qui non sufficiant ad præscribendum ius exigendi & recipiendi huiusmodi pedagiū: &

tunc

tunc cessat obligatio soluendi tale pedagiū. Quia sicut pedagiū sine causa iusta subsistēte de nouo institui non potest, ita & eadē lex continuari sine causa iusta non potest: alioqui cum causa & ratio legis sint anima legis, cōsequens est, ratione hac & causa cessante, legem ipsam mortuam manere. Si tamen causa illa cessauit à multis annis, qui ad præscribendum sufficiunt, & interim pedagiū solutum est: tunc licet non vi legis prime quæ, tamen vi præscriptionis veniunt pedagia huiusmodi soluenda: si scilicet, tantum sit tempus, per quod causa cessauit, vt de initio cessationis non extet memoria: tunc enim sicut iustè ob antiquissimam consuetudinē recipiuntur, ita & ob eandem præscriptam iure debentur: nec defraudari possunt: & defraudata sunt restituenda. Hoc enim videtur ex dictis colligi: sicut enim antiquissima consuetudo dat facultatem huiusmodi gabellas & exactiones imponendi: à fortiori dat facultatē eas ab antiquo impositas, & receptas exigēdi, & recipiendi. Et qd ius eas exigendi sit præscriptibile, patet: quia oēs res & iura præscribi possunt de se, exceptis his, quæ iure excipiuntur: qualia non sunt huiusmodi iura gabellarū. Quòd si id verū est, pedagiū. s. non cessare in casu, quo certū sit causam cessasse: à fortiori erit verum casu, quo de causa impositionis dubitetur, & de ipsius causæ cessatione: cum sola antiquissimi tēporis præscriptio sufficere videatur.

Fortè cōtra quis obijciat, qd in presenti casu præscriptio non habeat locū: tum, quia in tributis publicis præscriptio non currit, vt notare solēt Doctores, cap. Dilectio. 16. q. 3. §. Potest. Tum etiam, quia cum mala fide non currit. Si igitur domini temporales præfata pedagia exigentes, sciunt causam ob quam fuerunt imposita cessasse: sequitur eos malæ fidei possessores esse. Tum etiam, quia contra ignorantes non currit præscriptio. Cū ergo subditi, vel omnes, vel multi eorum ignorant causam subsistere, sequitur &c.

Respon. hæc non militare cōtra propositam responsionē. Nam in casu possunt oīa cōcurrere, quæ ad præscribendum requiruntur. s. titulus exigendi præfatas gabellas. Quia licet de initio illius impositionis non cōstet, iure & iustè præsumitur ab habente auctoritatē factā esse. Secundò, bona fides potest illic cōcurrere, etiā cognito qd causa cessauerit, præsupposito qd bona fides dicatur ea, qua homo probabiliter credit, se licitè rem possidere, quā possidet: vt postea quādo de præscriptio-

ne agatur patebit. Tertio, temporis lōgitudine in casu nō deest, vt suppono. Nec obstat cap. peruenit. de cōsib. in antiquis: quia præcedit de cōsib. nouiter impositis. Vide ipsum, & nota glo. ibidem, quæ huic nostræ sententiæ fauet.

Quando ergo in oppositū arguitur, quòd in tributis non currit præscriptio, id procedit de debitoribus tributorum, quæ cum reip. debita sint, debitor ab eorum solutione per temporis tractum non excusatur. Secus autem de iure ea exigendi: hoc enim præscribi potest.

Quando secundo dicebatur præscriptionem non currere cum mala fide &c. eo admissō dicendum quòd in casu præfati, esto quòd domini temporales sciant causam impositionis cessasse, possunt bonam fidem habere, credentes se iustè & iure posse talia tributa exigere: si nō ob causam primæ impositionis, saltē ratione præscriptionis: quanquam hoc non curreret de illis dominis, qui viuebant eo tempore, quo illis scientibus causa impositionis cessauit, aut paulò antè: currit tamen de successoribus tēpore quorum non extat memoria cessationis causæ.

Quando tertio arguebatur quòd præscriptio nō currit cōtra ignorantes: eo admissō, in casu nostro procedimus, quando certum est causam primæ impositionis cessasse: ideo obiectio non habet locū. Et esto multi subditi ignorant, an causa subsistat necne, facile tamen possunt ab alijs peritioribus si volunt, informari: quod cum non velint, perinde est ac si in gabellarum solutione consentiant. Itaq; videtur probabilis præfata responsio, qd. s. quauis causa primæ impositionis cessauerit, successit tamē alia causa, qua iure potest & debet solui gabella præfata. s. præscriptio. Adde qd successu temporis dominorum status & expensæ, & per cōsequens necessitas crescūt, vt vix possint cū antiquis, & proprijs redditibus statum suum sustinere: vnde si præfata gabellæ, aut tributa illis amouerentur, esset fortè necessarium subditos per aliam viā aggrauare, aut necessaria ab eis exigere, vt huiusmodi necessitatibus dñorū provideat.

Corollarie sequitur non esse opus iudicē adire ad hoc, qd subditi ob cessationē causæ præfate impositionis à solutione pedagiorum huiusmodi sint immunes. Nam si à paucis annis causa cessauit, subditi id scientes, tunc poterunt pedagia defraudare: nec tenentur ea in cōscientia soluere, absq; iudicis sententiā. Si autē à multis annis cessauit, de

G cuius

quius initio non extat memoria, tenentur ea in conscientia iure prescriptionis soluere, absq; etiā iudicis sententiā. Quāq; adire iudicē qui super re sententiā ferat, ad hoc deseruiet, vt sciāt subditi, an possint in foro exteriori cōpelli ad eorum solutionē, an non. Deseruiet etiā, si dubitarent se teneri, aut nō teneri ad ea soluendū.

Ex his patet solutio ad rationes suprā factas. Ad primum, cessante causa cessat effectus, procedit de causa præcisa sine qua non. Vt si non esset nisi vnica causa ipsius effectus. In casu autem præsentī aliæ sunt causæ superuenientes vltra causam primam impositionis præfatæ, scilicet, præscriptio, & succedentes dominorum necessitates &c.

Quod in secundo arguebatur de præcepto corripendi fratrem, non est simile: quia in illo vnica datur causa præcepti de corripiendo, scilicet, correctio ipsius delinquentis: ideo si illa non speratur, cessat præceptum pro tunc.

Quod tertio arguebatur. s. q. hmoi gabelle requirunt causam, quæ est publica necessitas. Respon. q. ad gabellas imponendum causa talis requiritur, post impositionē verò satis est aliam causam legitimā ad eas exigendum cōcurrere, etiā si eadem causa primæ impositionis non subsistat, vt in casu.

ALIVD dubium de pedagijs, seu guidagijs, quæ pro vijs assicurandis sunt instituta, si domini in viarū assicuracione sint negligentes, an teneantur transeuntes pedagia in conscientia soluere. Loquor de pedagijs & guidagijs iuste impositis, sicut & imponi possunt: nam quanuis dominus temporalis ex officio teneatur prouinciam sibi commissam purgare & vias assicurare: nam ad id illi communes redditus sunt statuti: stat tamē, huiusmodi redditus non semper sufficere, ideo tunc poterit accedente legitima autoritate iuste pedagium, aut guidagium imponi, aut etiam ob alias causas rationabiles: & tunc procedit dubitatio. Gabriel cum Angelo & Baptista, alijq; multis dicit quod nō: sed possunt ea nō soluere & occultare, modo à mēdacio caueāt: nec defraudata restituere tenentur. Pro quibus facit ratio suprā facta: quia cessante causa finali legis, cessat lex. Cū ergo causa legis in præsentī fuit, vt dominus vias assicuraret, sequitur &c. Tum etiam, data ob causam, causa non sequuta repetitur. ff. de cōditionib⁹ ob turpem causam. Pedagja autem præfata dantur ob causam illam, scilicet, vt viæ assicurarentur. Tum etiam, si ex cōtrahentibus alter

id ad quod ratione cōtractus tenetur nō complet, alter erit à debito immunis: in casu autē perinde est ac si domini cum transeuntibus contraxissent: ille de assicurandis vijs, hi autē de soluendis pedagijs. Ac proinde dominis nō assicurantibus vias, non tenebūtur transeuntes ad pedagiorum solutionem.

Prætereā domini, qui in vijs assicurandis sunt negligētes, non possunt tutē pedagja recipere: sed si acceperint, tenentur ea restituere: igitur nec transeuntes in casu tenebuntur ea in conscientia soluere, ex quo illis dominis negligētib⁹ debita non sunt. Antecedens probatur à simili: nam clericus beneficiatus suum officium negligēs adimplere, non potest tutē redditus beneficij percipere: sed si perceperit, tenetur eos restituere, quos suos ob negligentiam officij minimē fecit. Similiter stipēdiatus pro opere aliquo ab eo agendo, tenetur stipendium reddere, seu restituere, si opus pro quo fuit stipēdiatus omitat: vt patet de aduocato, de cathedratico, & de quocunq; alio ad opus aliquod conducto, seu locato &c. Igitur sic erit in proposito.

Contra horum tamen sententiam videtur in primis Doctores suprā citatos non satis sibi coherere. Nam dicūt præfatos dominos temporales in viarum assicuracione negligētes posse pedagja recipere, & ad eorum restitutionem non teneri: & q. subditi in casu possunt talia pedagja non soluere, sed possunt ea defraudare: & defraudata non tenentur restituere: sic videtur tenere Gabriel in. 4. Nam quæro, vel dominus, vt præfertur, negligēs habet ius ad exigendum & recipiendū præfata pedagja, vel non. Si sic, igitur transeuntes tenentur ea dominis soluere, nec possunt ea defraudare. Si non, igitur domini tenentur, si ea receperint, restituere: ex quo nullo iusto titulo ea recipere potuerunt: cū nec ratione donationis (quā transeuntes facere non intendunt, quando pedagja soluunt) nec ratione debiti, cū ea debita non sint.

Possent igitur præfatam opinionē in parte defendēdo, probabiliter teneri, quod præfati domini possunt pedagja recipere, & recepta non tenentur restituere, non obstante quod in vijs assicurandis sint negligentes, nec ob id transeuntes à debito soluendi pedagja deobligantur: eò quod vt videtur ex doctoribus post Hostiensem colligi, & tenet Gabriel vbi suprā quæsti. 8. obligatio dominorum de assicurandis vijs non est categorica, sed disiunctiua, qua tenetur diligētiā &

& expensas si oporteat apponere quatenus viæ sint tutæ: vel in defectū huius transeuntes reddere indemnes: & quodcūq; horum faciat, tutus est pedagja recipiendo, & satisfacit debito, quo tenetur. Supponimus enim legem de tali pedagjo soluendo iustam esse. Obligat igitur dominū, vt vias assurect, vel si negligens sit, transeuntes reddat indemnes. Transeuntes autem obligat, vt instituta pedagja soluant. Et sicut domini diligētiā in vijs assicurandis adhibentes satisfaciunt debito, quo tenentur, etiam si transeuntes contingat spoliari absq; hoc quod huiusmodi damna reparēt, ita e contra si damna reparent, satisfaciunt: etiam si in viarum assicuracione expensas non faciunt, nec diligētiā adhibeant. Si tamen nec vnū, nec alterum faciant, non video quo pacto à peccato simul & restitutione receptorum excusentur: nec video quo pacto transeuntes ad solutionem pedagiorum teneantur, si certum sit præfata pedagja ob causam illam, scilicet, vias assicurandi esse instituta.

Et secundum hoc potest ad priores rationes responderi. Ad primum, scilicet, cessante causa &c. dicendum vt ad propositū attinet, quod causa finalis præfatæ institutionis est, vt transeuntes securē possint peregrinari, à periculo spoliacionis tuti: cessat autem huius institutionis causa, quando cessat periculum rerū & personarū per viam illam transeuntium: & illo cessante, cessat lex, & per consequēs pedagium, tam quo ad ius exigendi, quā etiā quo ad debitum illud soluendi: & hoc cum limitatione suprā posita, scilicet nisi tam diu antea periculum cessauerit, vt non extet de initio cessationis memoria. Cessat secundo pedagium quo ad vtrunq; quādo quancunq; diligētiā dominus pro vijs assicurandis apponat, aut expensas faciat, nulla securitas rerum & personarum illac transeuntium speratur. Durante tamen periculo viarum cum sperata seu possibili securitate ob domini diligētiā apponendam, durat lex præfati pedagij, quæ tam dominum quā transeuntes obligat, vt suprā dictum est: & tunc negligentia domino non releuat transeuntes à solutione pedagij.

Ad aliud quod allegatur, data ob causam causa non sequuta, repetuntur &c. procedit de his, quæ voluntate dantur alicui, vt is qui ea accipit, aliquid operetur. Non tamen de his, quæ legis necessitate debentur, qualia sunt pedagja, quæ durante periculo viarum legis necessitate reddi debent, nec repeti permittuntur, nisi cōstaret dñm, nec vias velle assicu-

rare, nec transeuntes indemnes reddere.

Ad aliud de contrahentibus, quorum altero quod ad eum attinet non complete, alter est à debito contractus absolutus. Esto id ita sit, in præsentī tamen casu pedagij non per viam contractus, sed per vim legis debetur: ideo durate lege, tenentur transeuntes pedagja soluere, prout dictum est, etiam si dominus expensas in vijs assicurandis nō faciat. Quemadmodum homines ex prouentibus tenentur decimas soluere, etiam si curatus officium suum vt debet non compleat, vt habetur cap. Tua. de decimis.

Ad aliud, quo arguitur à simili: quia, scilicet, curatus officium negligens non facit redditus suos &c. dicendum eo concessio; non est simile casui præsentī: quia curatus, seu beneficiatus non potest suæ obligationi aliter satisfacere, quā officium illi iniunctum adimplendo: ideo si negligit, non facit fructus suos. Idem de stipendiato pro opere aliquo agendo. Dominus autem temporalis potest aliter suæ obligationi satisfacere, etiam si expensas & diligētiā non apponat, scilicet si transeuntes reddat indemnes: ex quo, vt dictum est, disiunctiue est obligatus, & non categoricē, seu absolutē. Accipe exemplum de his, qui merces assicurant, etiam si diligētiā pro earum assicuracione non adhibeant.

S V N T tamen qui difficultatem faciunt in eo, cui hæc dubitationes nuper posite in nituntur, quod est velut iuris principium, seu regula, scilicet deficiente causa deficit effectus: contra quod videntur multa militare. Primo quia lex de ieiunando ad subiiciendum corpus spiritui, nē ex carnis rebellionē spiritus ad carnales affectus trahatur, aut ad Deo pro peccatis satisfaciendum, statuta est: & tamen sunt & possunt esse multi, qui carnem dominant habent: siue per virtutis exercitium, siue per medicamina, siue per naturalem complexionem: & tamen lex præfata non cessat quo ad illos, sed illam sicut & ceteri seruare tenentur. Multi etiam sunt, qui pro peccatis suis alia via plenē satisfecerunt, erga quos non minus vim habet lex, quā si non satisfecissent. Adde quod multi sunt, qui in diebus ieiunij vehementius à carne tentantur, & tunc caro magis spiritui rebellat, quā si non ieiunarent: in quibus omnibus cessat causa legis præfatæ, & tamen lex ipsa, & ipsius obligatio non cessat.

Prætereā causa, ob quā lege statutum est delinquentes puniri, est

quo innuit Dominus eos in suum seruitium elegisse, & per consequens eos à seruitute aliorum hominum exemisse. Vnde Hieremias Threnorum. i. præuidens ecclesie subiectionem, deplorat dicens: Princeps prouinciarum facta est sub tributo. Et citatur cap. Non minus. de immunitate ecclesia.

Quintò afferunt ex nouo testamento, quod Christus dixit, quando census ab eo exigebatur, dicens: Reges terræ à quibus accipiunt tributum, à filiis suis, an ab alienis? Respondit Petrus: ab alienis. Concludit Christus dicens: Filij ergo liberi sunt. Ne autem eos scādalizemus, uade, & ita terram quā in pisce repereris, solue pro te, & pro me. Vnde apparet Christum, & Petrum qui caput est ecclesie, ac proinde totam ecclesiam liberos esse à tributis Casari seu domino temporali soluendis.

Sextò facit cap. Si Imperator. 96. d. ubi Ioā. Papa decernit Imperatorem non iudicem aut præfulem ecclesie esse, sed filium. Et post: Ad sacerdotes Deus uoluit, quæ ecclesie disponenda sunt, pertinere, non ad seculi potestates, quas ecclesie suæ sacerdotibus uoluit esse subiectas. Et post: Non à legibus publicis, non à potestatibus sæculi, sed à pontificibus & sacerdotibus omnipotens Deus Christianæ religionis clericos & sacerdotes uoluit ordinari, & discuti, & recipi de errore remeantes. Et ibidem cap. Nunquam. decernitur, non esse humanarum legum de pontificibus ferre sententiam absq; ecclesie constitutis.

Præterea .ii. q. i. cap. Relatum. decernit Alexander Papa omnia negotia ecclesiarum ad sedem apostolicam ab ipso domino traditam esse, ipso dicente: Tu es Petrus, & super hanc petram &c. Similiter ibidem cap. Placuit. & est Concilij Carthagine. decernitur clericum à laico iudicari non posse. Et pro causa traditur, cum priuatorum etiam causas apostolus ad ecclesiam deferri, atq; ibidem determinari præcipiat. Et iterum sunt ibidem alia decreta patrum, dicentia clericos à laicis iudicari non debere, sed honorari à regibus. cap. Sacerdotibus. Et cap. Continua &c. Vbi legitur Constantinum Imperatorem de clericis dixisse: Vos à nemine iudicari potestis: quia ad Dei solius iudicium reseruamini. E quibus apparet clericos non humana despositione, sed diuina ordinatione à potestate sæculari exemptos esse ipsos, & res ipsorum.

Interim tamen quod alia fundamenta efficaciora non occurrunt, uide-

tur oppositum esse uerum, scilicet quod non sit de iure diuino post legem ueterem abolitam obligante, clericos seu personas ecclesiasticas à potestate sæculari esse exemptas: sed hanc exemptionem dicerem clericos ex concessione potestatis sæcularis obtinuisse & obtinere. Id apparet primò, quia tempore legis ueteris, aut legis naturæ primogeniti erant sacerdotes, & ad cultum Dei, atq; sacrificia, & rerum oblationem dedicati: non tamen ob id erant à suis maioribus (siue reges essent, siue iudices) excepti, quando nondum erat aliquis summus sacerdos institutus, cui reliqui essent subiecti. Et quanquam de re hac pro tempore legis naturæ scripturam non habeamus apertam: ratio tamen ipsa docet, antequam potestas ecclesiastica à sæculari esset distincta, eisdem legibus tam hos quam illos fuisse subiectos. Tempore etiam legis scriptæ, quanuis dominus inter hos & illos quo ad officium, & rerum seu terrarum possessionem differentiam fecerit, eò quod Leuitas & sacerdotes uoluit sacra tractare, & solis decimis & primitiis, alijsq; Deo oblatis debere esse contentos: attamen uiuente Moyse, illius iudicio ceteri omnes tam qui ex Leui, quam qui ex alijs tribubus descendebant, erant iudicandi. Nec in hoc uidetur repugnantia aliqua, scilicet quod nonnulli essent specialiter ad spirituale ministerium deputati, & tamen quod in ciuilibus, imò & criminalibus possent per laicum iudicari: maximè si leges sæculares tales essent quæ omnes obligarent. Nam tunc ad huiusmodi legislatores attineret, præuaricatori si ipsa legum punire. De quo. ii. q. i. cap. Sicut.

Quòd si ad legem nouam, & ea quæ post eius aduentum legimus deueniamus, apparet Christum, qui omnium caput est, Pilato fuisse subiectum, in eumq; potestatem habuisse, dicente Christo: Non haberes potestatem in me ullam, nisi tibi datum esset de super. Paulus etiam cum causam suam non uidebat tractari uideret, ad Casarem appellauit, à quo eum iudicari oportere dixit: Actuum 25. Idem etiam Paulus ad Roma. 13. ait. Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Qui cum omnem animam dicat, neminem etiam clericum excipere uidetur. Quinimò omnes inferiores, principibus & regibus sæcularibus subiectos esse significat, cum apertum sit Paulum illic de potestatibus sæcularibus esse loquentum. Deinde ius posituum non dissoluit obligationem naturalem, aut diuinam, quæ præerat, sicut nec lex euangelica debita prius contracta tollit, siue sit debitum

carnis

carnis, siue debitum pecuniarium, siue seruitutis, siue alterius obediētiae. Hoc patet de seruo qui ad fidem conuertitur, baptismus non reddit illum à seruitute priore liberum, ut docet Paulus. i. ad Corinth. 7. Et Petrus. i. c. 2. Similiter debitum coniugale per baptismum subsequenter non tollitur. Baptismus enim, ut ait Ambrosius, peccatum tollit, non coniugium. Debitum etiam pecuniarium per baptismum aut legem Christi de nouo susceptam non tollitur, sicut nec per sacerdotium, aut alium ordinem postea susceptum. Ac proinde nec debitum subiectionis & obediētiae, quam quis alteri certa speciali lege debet, tollitur eo ipso quod quis ordinem clericalem accipit, nisi maiorū autoritate interueniente. Præterea si per ordinem liberaretur eo ipso homo à seruitute in qua erat prius, maximè esset quia per ordinem homo dedicatur specialiter cultui diuino, & per consequens eo ipso eximitur à seruitute alteri debita: sed hoc non: quia tunc à fortiori vxoratus si ordinem suscipiat, eo ipso eximitur à seruitute, qua tenetur vxori debitum reddere postulantibus: cum hoc non minus diuinum cultum impediatur, quam seruitus seu subiectio, qua homo homini subiectus est.

Deniq; hac ratione vnica uidetur tenendum quod dicimus: quia, scilicet, nil debet dici esse de iure diuino quod ex ipso iure diuino ostendi non possit. Cum ergo præfata clericorum exemptio non possit ex iure diuino ostendi, sequitur &c. Id patet, quia maximè ex his, quæ ante oppositum sunt allegata: sed illa nil probant. Patet ad ea respondendo: Ad primū, esto Ioseph omnem terram Pharaoni tributariam fecerit, excepta terra sacerdotum, non inde fit ut iure diuino sint sacerdotes excepti: quia quod Ioseph statuit, non fuit diuinum, sed humanum ius. Non enim uidetur quod Deus iure statuerit ut sacerdotes Gentiliū, qui idolis sacrificabant, hanc immunitatem & exemptionem haberent, quam minimè merebantur. Fuerunt igitur immunitatem adepti Ioseph ordinante, & rege approbante seu confirmante.

Ad secundum de Esdra citatum, ex ipso textu apparet similiter Regem Artaxerxem gratiam illam sacerdotibus, ac Leuitis illius populi fecisse, ut nec uectigal, nec tributum aliquod illis imponeretur in gratiam ipsius Esdræ.

Ad tertium ex Psal. citatum, dicendum quod illic ad literam non de sacerdotibus solum loquitur, sed de toto populo ipsius Dei, quando duxit eos in terram promissionis per

multa bella contra impios Reges habitam, quos & Deus ipse puniuit & destruxit, ut suum populum saluaret, quæ Christos suos appellat: quia ab eo erant electi, & unctioe suæ gratiæ uncti, in quibus etiam erat implicita fides Christi venturi, idè dicebat eos, Christos suos. Vnde patet id impertinenter citari ad probandum clericorum immunitatem.

Ad quartum dicendum quod esto Deus Leuitas in suum seruitium elegerit, ut. si in templo ministrarent, non sequitur eos omnino à potestate sæculari cum rebus suis esse exemptos: quia stat bene ut de multis potestati sæculari subditis, nonnulli determinati essent ad spirituale ministerium deputati, & non alij, salua subiectione potestati sæculari debita. Quemadmodum bene coherent quosdam ex uasallis Regis esse ad suam domum seruitium in aliquod deputatos, & quod si furantur, vel homicidia & alia flagitia perpetrēt, ueniāt per iudices alios iudicandi. Excepto, nisi Rex ipse eos omnino à ceteris iudicibus exemptos faciat. Et quod ex. i. Threnorum citatur. si Princeps prouinciarum facta est sub tributo: parum ad propositum confert: quia ad literam illic loquitur Hieremias de ciuitate Hierusalē, quam prophetabat à gentibus conculcandam, & tributis alijsq; miseris subiiciendam, sicut & adimpletū fuit: & ita non de clericis tantum loquebatur. Adde quod quando deplorabat Principem prouinciarum fore tributariam, non de tributo legitime imposito loquebatur, sed de tyrannicè & per uolentiam post crudum bellum imposito: cum quo stat, quod clericis possit à suis legitimis Regibus tributum aliquod imponi, nisi iura humana reclamarent.

Ad quintum. Illud uidetur in se difficultatem habere. Primò quia in cōfubulatione illa, quam Christus cum Petro habuit, non se habuit uelut instituens clericorum immunitatem, sed argutiue uisus est colligere, quod pretendebat: id autem potuit colligere ex humanis legibus, seu ex more & consuetudine inter homines usq; tunc obseruata: sic enim, ut quod uolebat inferret, dixit: Reges terræ à quibus accipiunt tributum, à filiis suis, an ab alienis? Vnde patet, ex consuetudine seu more fuisse Christum argumētatum. Deinde cum intulit, filij ergo liberi sunt. scilicet à tributo, esset dubium, an loqueretur de filiis Regum temporarium, an de filio Regis æterni. Et utcumq; sit, nec Petrus nec alij clerici sunt filij Regis temporalis, aut æterni, unde illis hæc immunitas debita sit. Sed quantum ad loci huius intelligentiam attinet, alias copiosius.

Ad sextum, quod ex patrum decretis sum-
ptum est, dicendum quod non appa-
ret ubi & quando dominus personas ecclesia-
sticas a potestate seculari in personis & rebus
exemerit: constat tamen in veteri lege Domi-
num quosdam ex suo populo, puta eos qui ex
tribu Levi erant in sui obsequium, ac minist-
rium elegisse, diuersamque fuisse Pontificum &
Regum potestatem, ac iurisdictionem, diuersaque
huius & illius potestatis officia fuisse. Nec du-
bitandum est huiusmodi differentiam a Domino, vel
institutam, vel potius approbatam fuisse. Verum
demum id ita tempore legis illius fuisse obser-
uatum, non inde fit ut in lege Evangelica hoc
ipsum sit de iure diuino necessarium obseruan-
dum: eod quod sicut ceremonialia precepta illius
legis, ita & iudicialia per aduentum nouae legis
cessauerunt. Ac proinde in hoc puncto ad legem
Evangelicam esse recurendum: in qua tamen
non videmus Christum clericos a potestate se-
culari exemptos. Itaque, si patrum decreta dicunt,
Domino disponente & iure diuino statuente
clericos esse exemptos, referatur id ad veterem
legem. Quemadmodum de decimis decreta
patrum definiunt, esse de iure diuino soluendas.
Quod si quo ad quotam intelligatur, referendum
est ad tempus legis veteris: cum tamen
in lege noua decima quo ad quotam cessauerit.
Similiter & patrum decreta dicunt de iure
diuino vetitum esse in secundo gradu consanguinitatis,
aut affinitatis contrahere: quod ad
legem veterem relatum, verum est: in lege autem
noua haec omnia iudicialia cessauerunt. In mul-
tis tamen quae in lege veteri a Domino erant
disposita, ecclesia legem illam imitatur ex diuina
illis temporis ordinatione exemplum sumens,
& illa solent dicere esse de iure diuino. Ea
etiam quae Pontifices allegant pro personarum
ecclesiasticarum libertate, non adeo aperte sententiam
illam probant, ut refelli tanquam imperuinentia
non possint: sed quia quodam modo videntur
ad hoc ipsum alludere, citantur.

Videtur igitur in quaestione praesenti
Imperatorum concessione potius quam legis diuinae
institutione locum habere, etiam si rationi consentaneum sit,
clericos in Dei sorte electos ab omni tributo laicis soluendo,
simul & a potestate seculari exemptos esse debere.
Vnde de multis Imperatoribus legitur, quod hanc
immunitatem personis ecclesiasticis dederint, ut
Constantinus, & Constantinus, & Iustinianus.
C. de sacrosan. ecclesi. l. Sancimus. Hoc idem legitur
in Concilio Parisiensi. a Regibus ecclesiasticam
obtinuisse, ut habetur cap. Tributum. &

cap. Secundum. 23. q. 8. & in multis iuribus
canonicis, quam civilibus. Vt cumque autem sit,
certum est personas ecclesiasticas ab exactio-
nibus laicorum esse immunes, exceptis excipien-
dis. Ac proinde nec tenentur pedagia, nec vectigalia,
nec alsitia soluere, nec in domibus suis hospites
dominorum recipere. Si autem oppositum illis inuitis
habet, aut non habito Romani Pontificis consensu,
ad tyrannidem pertinere videtur.

Aliud dubium de forestibus, an teneantur
sicut & subditi ad gabellarum solutionem. Similiter
vectigalia an sint debita pro rebus, quae ad usum
vehuntur. De alsitiis etiam seu gabellis, quae in
vino & carne solent imponi, est dubium an sint
iustae: habent enim haec specialem difficultatem.
Et videntur iniusta. Primum quidem, quia quauis
domini possint gabellas subditis suis imponere,
quae collectae solent nuncupari: & si iuste ponantur,
sunt per subditos soluendae. Forestes tamen
cum subditi non sint, sicut nec caeteri peregrinantes
transeuntes, non ita apparet eos sicut subditos
ad solutionem teneri.

De vectigalibus etiam super rebus, quae
ad usum vehuntur impositis, ratio iniquitatis
apparet, ut arguit Caieta. in Summa. quia tunc
accideret ut plurimum, quod qui pauperiores
sunt, plus contribuerent quam qui ditiores:
quod in se videtur iniquum. Et sequela patet:
quia illa quae vehuntur ad usum, non nisi ob
indigentiam vehuntur: & ita qui plus indiget,
plus vitur, & pluries: & ita plus soluit: onera
autem debent aequaliter secundum proportionem
imponi. Adde quod secundum leges civiles poena
capitis plectuntur, exigentes pro his quae ad
usum feruntur. C. de vectigalibus. l. vniuersi.

De alsitiis seu gabellis, quae in vino
& carne solent imponi, similiter apparet ratio
iniquitatis. Tum quia illa ementes non nisi ad
usum ea emunt, ut sibi & suis de vitae necessariis
prouideant: igitur non minus iniusta sunt
huiusmodi alsitia quam vectigalia in rebus ad
usum deportatis imposita. Tum etiam quia per
huiusmodi alsitia fit ut ditiores minus
contribuant, quam alij indigentes, eod quod
multi sunt, qui vina & carnes & alia
necessaria in suis propriis bonis habent,
ut non sit illis opus ea emere, & tales
alsitium non soluunt: alij autem rebus
illis indigentes soluunt. Tum etiam quia
per hoc contigit non solum subditos, sed etiam
extraneos & transeuntes talia alsitia soluere.
Similiter & clericos, & scholares exemptos:
& ubi est magna scholarium copia accidit, ut ipsi
longe plus

ge plus soluant quam naturales, quibus suae
reip. necessitatibus subuenire incumbere, non
extraneis nec exemptis.

Verum cum in his & similibus locum
habeat praescriptio, ut supra dictum est,
si talis & tanta consuetudo gabellas
huiusmodi exigendi & easdem soluendi viget,
de cuius initio non constat, ego eis qui haec
exigunt & recipiunt, ut supra dicebam, scrupulos
ingererem, nec ad restituendum accepta
compellerem, nec ad restituere nolentibus
absolutionem sacramentalem denegarem. Secus
si essent nouae impositiones in loco aliquo
introductae: nam tunc opus est conditiones,
quas supra posuimus, obseruare, ut huiusmodi
nouae gabellae iuste imponantur, & ab omnibus
solui debeant.

Per haec patet ad dubia proposita. De
forestibus, qui dicuntur hi qui ad forum
res vanales aliunde afferunt, dicendum quod
tenentur de his quae vendunt, tributa assuetu
soluere, non tamen tenentur ad collectas: quia
haec folis subditis veniunt imponendae, in
quarum impositione habendus est respectus ad
bona, quae quisque subditorum possidet: &
secundum portionem bonorum, eisdem collectae
quantitas debet imponi. Alioquin iniuste
imponentes, tenebuntur restituere his, quos
plus quam grauauerunt.

Ad aliud de vectigalibus, quae rebus ad
usum portatis imponuntur, fateor illa
inhumana esse, & merito per ius reprobata:
possunt tamen in certis casibus iustificari.
Primum si tanta sit necessitas reip. subueniendi,
ut alia remedia sine hoc ad reip. conseruationem
seu defensionem minime sufficiant: nam tali
necessitate existente, non solum res, sed
personam & vitam deberent homines pro
sua reip. exponere: quod longe maius est,
quam de rebus quae ad usum afferantur
aliquid soluere. Secundum videtur rem
posse excusari, si ex consensu totius
communitatis statuatur, ut de huiusmodi
rebus, quae ad usum vehuntur, aliquid
soluatur: sed tunc huiusmodi obligatio non
se extendit nisi ad ipsos consentientes,
qui ad communitatem illam pertinere
noscentur. Nil enim obstat, quo minus
possint homines sponte sibi ipsis onera
imponere. Potest tertio excusari, si locus
per quem res sunt vehendae adeo sit
periculosus, ut vix possint homines nec in
rebus, nec in personis tuti transire: &
tunc pro assecurandis viis, personis, &
rebus, non videtur iniustum de se aliquid
de rebus, quae ad usum vehuntur
contribuere. Excepto, nisi personae sint
adeo pauperes, & miserandae, quibus ex
debito charitatis sit a po-

tentibus subueniendum: talia enim
vectigalia in casu iuste possunt ab eo qui
habet auctoritatem imponi, & iuste
exigi & recipi poterunt. Nec obstat,
quod qui ditiores sunt rebus
deportandis non indigentes, minus
quam hi qui indigent soluunt. Quia
in hoc casu non nisi transeuntibus,
seu res aliquas vehentibus vectigalia
imponuntur, eod quod propter
vehementium assecuracionem, non
propter quiescentium sunt ordinata.
Potest praeterea quartum res excusari
ob antiquissimam consuetudinem,
de cuius initio non extat memoria,
quae etiam principibus scientibus
& consentientibus est obseruata.
Excipio semper casum notabilis
paupertatis ipsorum, qui res ad
usum vehunt.

Ad aliud de alsitia, quod lingua
Hispanica dicitur, sifa, dicendum, quod
si de nouo debeat alicubi imponi,
iustum est ut ad illa omnia quae
dicta sunt habeatur respectus. Et si
directe & immediate praeteritur
bonum illius reip. non deberet
exigi, nisi a ciuibus illius populi.
Si vero ad aliorum etiam utilitatem
pertineret, posset ab aliis similiter
exigi. Si tamen tam antiqua
consuetudo est alsitium imponere
absque personarum discretionem,
non audeo rem condempnare:
maxime si consuetudo in populis
in vicem obseruetur, ut falsissimum
soleat exigi ab ementibus ad
alium populum pertinentibus:
& econtra in illo alio populo
exigatur ab his, qui ad hunc
populum spectant. Denique quod
in huiusmodi gabellis attendendum
est si nouiter imponuntur, est, ut
videatur in quorum utilitatem
instituantur: nam ab illis poterunt
reguliter exigi, non ab aliis. Ideo
alsitium videtur inter alias gabellas
disconuenientius, eod quod in illo
vix potest aequalitas obseruari,
quin plus grauentur qui minus
grauandi sunt, & econtra. Quae
autem conuenientior est ad
populi necessitatibus iuste
occurrendum, est collecta, quae
folis subditis aut ciuibus illius
populi imponitur, seruata debita
proportione.

Corollarie sequitur, non inde vitari
nec condempnari debere gabellam
ob id, quod qui plus indiget plus
soluit. Nam saepe accidit, ut qui
pauperiores sunt, plura ex
indigentia vendant, quam alij
qui ditiores sunt: & tamen iuste
ab illis exigitur gabella, quae
dicitur, Alcauala. Contingit etiam
ut qui in nundinis negotiantur
pauperiores sint, & magis
indigentes, quam alij qui non
ita negotiantur, & ita plus
soluunt quam ditiores: nec hoc
solet, nec debet condempnari.
Sicut etiam accidit in
solutione decimarum, quod qui
pauperiores sunt & magis
indigentes, plus in decimis

de prædiis soluunt, quàm alij qui cum ditiores sint, non habent unde decimas soluere debeant: & tamen ecclesiæ ministri non minùs illis ditioribus decimam non soluentibus ministrant, quàm aliis indigentibus fructus suos decimantibus. Ac proinde ratio Caietani supra facta, qua condemnat uectigalia super rebus quæ ad usum afferuntur, non videtur concludere, eò quod in uectigalibus, teloneis, pedagogiis, aliisque gabelis, quæ alcauala dicuntur, atque afsijs, non habetur respectus ad quantitatem seu facultatem rerum, quas homines possident, quemadmodum in collectis: sed ad quantitatem eorum quæ venduntur, & emuntur, aut uehuntur: de illorum enim agitur utilitate & commodo. Nam qui uedunt & emunt, iudice indigent, qui inter eos iustitiam faciat, si forte aliqua in suis negotiationibus controuersia seu lis oriatur. Qui etiam res per viam deferunt, alsecuratione viarum indigent, ut tuti sint viatores, siue diuites sint, siue indigentes. Ad hunc modum potest de alijs sua ratio assignari.

Sequitur responsio ad dubium quod dam. Cum prohibitum sit, nè quis pecunias aut equos de regno in regnum sub pœna perditionis pecuniarum aut equorum transferat: multi autem custodibus nescientibus, aut corruptis, aut dissimulantibus, equos & pecunias transferunt: an tales teneantur in conscientia equos ac pecunias clam translatas restituere, quæadmodum qui gabellas defraudat, eas restituere tenetur. Et ratio dubij est, quia collectores, qui dicuntur arrédadores, maius pretium dederunt pro gabellis, simul & pro iure leuandi pœnam ab his qui clam res prohibitas transferunt, quàm si solas gabellas emisissent: & ita uidentur hi in casu defraudari, si illis restitutio debitæ pœnæ non fiat. Respon. Si in transferendis de regno in regnum pecuniis aut equis nulla gabella imposita est, sed sola commissi pœna contra illos est imposita, præfati translatores nil tenentur collectoribus restituere, eò quod illa lex de rebus illis non transferendis purè pœnalis esse uidetur, ideò non obligat ad pœnam ante sententiam latam. Secus de gabellis defraudatis: quia hæc restituendæ sunt, ut patet ex dictis. Si autem custodes, quos collectores posuerunt, pecunia aut aliter corrupti dissimularunt, & res prædictas transferri permiserunt, tenebuntur ipsis collectoribus ad pœnam, si qua erat præfatis collectoribus de iure applicanda, nisi custodes dissimulassent, ut supra de custodibus montium dicebamus. Quæquam sanctus Bernardinus & alij

post ipsum teneant oppositum, dicentes quod ex quo ante sententiam latam non teneantur ad pœnam ipsi, qui præfatis statutis cõtraueniunt, quod ex consequenti ipsi custodes ad eandem non tenebuntur, etiam si eorum incuria, aut certa scientia & voluntate præfata uolentur statuta. Verum cum ad hunc finem sint præfati custodes instituti similiter stipendiati, ut fideliter loca custodiant, & quod illis iniunctum est diligenter faciant, quatenus dominus aut eius collector nec debitis defraudetur gabellis, nec pœnas iure illi debitas amittat, non ideo quo pacto possint in casu a solutione gabellarum simul & pœnarum iure collectoribus applicatarum excusari, etiam si ipsi transientes ad pœnam minimè teneantur, cum ipsorum collectorum interfit custodes in suo officio diligentes & fideles esse: ideo non mirum si interesse, quod collectores ex culpa custodum patiuntur, ipsis custodibus imputetur.

Iam ad rationem dubij dicendum, quod si gabellarum emptores maius pretium contulerunt, quàm si solas gabellas emisissent, ideò est quia datum est illis ius ad leuandum pœnam cõtra huiusmodi translatores impositam: quam si lucrari uolunt, opus est inuigilant, nè aliquis res transferat illis nescientibus: alioquin pœna non erit illis debita.

De rebus per præscriptionem possessis.

QUESTIO. XVI.

T quoniã de præscriptione sæpe tactum est, videre conuenit de his rebus quæ per præscriptionem acquiruntur, an sint de necessitate restituendæ, si lapsa tẽpore præscriptionis sciat possessor rem ad alium dominum pertinere, seu alienam fuisse. Et primò de præsupposito, hoc est de præscriptione querendum esset quid sit, quis possit præscribere, quæ etiam res præscribi possunt. Et quæ & quot requiruntur ad legitimè præscribendum. Nam his igno- ratis, non poterit homo, quantumuis doctus sit, ad casus præsentem materiam concernentes, legitimè respondere. Sed cum materia hæc iuridica sit potius quàm theologica, satis erit hæc in summa perstringere, exactiorem rei cognitionem ad Iuristas remittendo. Accipitur ergo præscriptio

præscriptio largè, ut sub usufrucapionem comprehendat, & econtrà: quæ si proprie seu distinctè accipiantur, in hoc differunt quod usufrucapio in rebus mobilibus, præscriptio uero in immobilibus reperitur. Definitur autem usufrucapio communiter sumpta sic, Est acquisitio dominij per continuam possessionem temporis lege definiti. ff. de usufrucap. l. 4. Præscriptionem etiam cõmuniter sumptam definiunt qui Panor. sequuntur sic: Est ius quoddam ex tempore congruè, autoritate legum vim capiès, pœnam negligentibus inferens, & finem litibus imponès. Quam descriptionem doctores communiter approbant.

Quanquam id quod dicunt, pœnam negligentibus imponès, nõ omnibus placet: quia ut dicunt, iura non in pœnam negligentia, seu potius ad obuiandum negligentia hoc instituerunt: ut declaratur in legibus Hispanorum Partit. 3. titu. 29. l. 1. Et notat illic gloss. Verum nullam uideo in hoc repugnantiam, scilicet quod præscriptio sit instituta ad obuiandum negligentia, simul & in pœnam negligentium. Imò pœnæ ut plurimum ad utrunque instituantur, ut constat.

Præscribere autè non potest omnis homo, sed is, qui proprio nomine rem potest possidere, ut habetur cap. Si diligenti. de præscrip. Inde fit ut nec seruus, nec mète captus, nec possidès precariò, nec colonus, nec usufructuarius, nec creditor, cui pignus aliquod commissum est, possunt præscribere: nec hi qui capaces non sunt rerum seu iurium quæ tenent: quorum omnium una ratio est: quia de ratione præscriptionis est possessio: hi autè prænominati aut non possunt possidere, aut non possident nomine suo. Seruus tamen potest præscribere dño suo: tutor siue curator, pupillo suo: mète captus tamen potest præscribere, modò in initio quo rem alienam possidere cepit, usum rationis habuerit, simul & in fine: esto quod medio tẽpore in demetiam incidit. Secus si in initio, uel in fine fuerit mète captus: ut habetur Partit. & titulo supra citatis. l. 2.

Hinc patet ad casum, quo emphyteuta per quadraginta annos a solutione pensionis cessauit, an possit exceptione præscriptionis se tueri. Et uidetur quod non, ut notat doctores in l. male agitur. C. de præscrip. Cuius ratio est, quia emphyteuta possidet nomine dñi, non suo. Si tamen emphyteuta uederet fundum alicui tertio, irrequisito dño, tertius ille possideret pro suo, & tanquam suum: & tunc curreret præscriptio illi tertio. Pro quo allègant. l. 2. ff. pro suo. &c.

Verum esto ita sit, ut Emphyteuta in casu fundum sibi nõ præscribat, eò quod illum non suo, sed domini nomine possideat, an tamen per non solutionem pensionis per quadraginta annos maneat liber ab eiusdem solutione. Aliud enim est fundum, aliud uero libertatem a pensionis solutione præscribere. Dicendum tamen quod neutrum sibi præscribit. Et de fundo constat ob causam prædictam. Deliberate autè inde patet, quia emphyteuta in tempore illo non uidetur bonam fidem habere: cum sciat, ut suppono, se teneri ad solutionem pensionis, etiam si dominus eam non exigat, cum terminus solutionis sit assignatus, qui pro domino interpellat. Ex parte tamen dñi triplex causa potest assignari, quare adueniente termino pensionem non exegerit. Vna, quia ignorabat pensionem illam sibi deberi. Alia, quia uoluntarie dissimulabat, uolens in hoc gratiam facere debitori. Tertia uero, quia negligens fuit in rei sibi debitæ recuperatione. In primo & secundo casu non ualuit contra illum præscriptio. Et quæuis in 3. ualeret, attamen obstat mala fides emphyteutæ. Et quod in hac re dico de emphyteuta, uideretur dicendum de quocumque alio, censum seu tributum annuatim soluere obligato, quod si per non solutionem nõ acquiritur titulus præscriptionis ad non soluendum. Excepto nisi talis esset contractui cõditio appositae, quod debitor non teneatur etiam adueniente termino exactionis pensionem soluere, nisi ad expressam domini petitionem: nam tunc domino nõ petente, cum bona fide posset debitor pensionem nõ soluere: & si dominus simul negligens sit, poterit in conscientia contra illum præscribi.

Sed nec potest quis contra quemcumque præscribere: quia non contra eum, qui adeò impotens est aut impeditus, ut rem suam in iudicio petere non possit, eò quod in eo non reperitur causa contra illum præscribendi, scilicet negligentia. Inde est, quod contra mente captum, contra minorem, ante scilicet vigesimum quintum annum, contra ignorantem, contra filium sub potestate patris existentem, cõtra uxorem, cuius uir non est administratione priuatus: & denique contra omnem qui legitimam seu iustam causam habet, seu impedimentum, nè contra possessorem agat. Et ita si dominus rei iusto timore non est ausus rem suam a possessore repetere, non præscribitur contra illum. Secus esset timor leuis: aut esset ignorantia crassa; & culpabilis, aut impedimentum fragile; quod ipse impeditus possit, si uelit, amouere: quia tunc nõ

tunc non excusantur tales à negligentia, & per consequens potest contra illos præscribi. Inde est q̄ contra absentem non currit præscriptio, si absentia talis est & per tantam distantiam, vt intra tempus lege definitum, rem suam petere non possit. Secus si absentia nõ sit per tantam distantiam. Si tamen ab initio præscriptionis erat præfens dominus rei, & potuit contra detinentem agere & noluit, iam fuit in negligentia: & ita tunc currit præscriptio, etiam si se absentet. Nec etiam contra excommunicatum præscribitur, quia agere non potest. Excepto nisi fuerit in mora petendæ absolutionis. Nec currit præscriptio tempore belli, nec tempore pestis, nec tempore quo vel non est iudex, vel si est, est malignus, qui iustitiam non facit.

Inde patet ad casum, quo testator certa legata mandauit pauperibus distribui pro bonis incertis, quæ ex usuris, aut aliter illicitè acquisiuerat, penitus ignorans qui essent quibus illa deberentur. Hæredes autem non credentes defunctum bona aliqua per usuras, aut aliter turpiter aggregasse, ea omnia per triginta annos cum bona fide possidēt (quod tempus supponitur ad præscribendum sufficere.) Elapsis tamen triginta annis, coeperunt hæredes credere testatorem multa bona turpiter acquisisse, dubitatur an hæredes præfate teneantur post triginta annos præfata legata pauperibus soluere. Excusabant se ratione præscriptionis: & etiam quia Episcopus, cui pro pauperibus agere incumberat, illo tempore eos ad legata complendum minimè compulit. Et ita vitus est Syluester verbo, restitutio. 7. illos à debito soluendi legata excusare.

Mihi tamen talis responsio non placet, cum præscriptio contra miserabiles personas, quibus negligentia imputari non potest, minimè currat: quales sunt pauperes, qui per se hæredes compellere non possunt: maximè cum ignorent, vt in plurimum, quod per defunctos sit illis legatum. Et quanuis Episcopus in huiusmodi sit pauperum administrator seu procurator, qui in casu negligens fuerit in compellendo hæredes ad legata soluendum: eius tamen negligentia pauperibus nocere non debet, sicut negligentia tutoris pupillo minimè nocet. Ac proinde in casu iniquum esse videtur, præscriptionem contra pauperes currere: ex quo non currit contra minorem, pupillum, aut filium sub patria potestate existentem, nec contra ignoratam, nec contra eos, quibus negligentia imputari non debet: igitur nec contra pauperes miserabiles: maximè

in casu præfenti, in quo familia legata non adimplere est in notabile præiudicium animæ testatoris, qui per talia prætendebat se à peccatis exonerare, cum non tam pauperum intererat legata solui, quam animæ ipsius testatoris.

Nec etiam omnes res præscribi possunt, illa. scilicet quæ iure statuta sunt, ne præscribantur. scilicet res sacræ præscribi nõ possunt. Si enim quæ principi debentur, vt tributa, & res fisci, præscribi non possunt, à fortiori quæ Dei sunt & Deo sunt consecrata præscribi non debent. Insti. de rerum diuis. §. sacra.

Res ecclesiæ præscribi non possunt saltè à laicis: quia eorum alienatio prohibita est. Nec ius decimarum potest à laicis præscribi. Ratio, quia ius illud possidere non possunt: de ratione autem præscriptionis est, rei præscriptæ possessio. Secus ab aliis personis ecclesiasticis, qui iura spiritualia possunt possidere. Et generaliter à laicis ea præscribi nõ possunt quæ per eos non possunt possideri. Oportet enim præscribentem rei præscriptæ capacem esse. In de religiosus, qui votum fecit paupertatis, rem alienam non potest præscribere, cum illius capax non sit.

Contra obedientiam præscribi nõ potest. Ratio: quia iure naturæ & diuino subditum oportet suo prælato obtemperare. de præscriptio. cap. Cum non liceat.

Contra procuracionem ratione visitationis debitam præscribi non potest. capitu. Cum ex officij. eodem. Quia visitantibus & ecclesiæ ministrantibus, naturali iure & diuino temporalia ad eorum sustentationem debentur. Nemo enim, vt ait Paulus, suis stipendiis militat. Dico notanter de procuracione debita ratione visitationis: nam alia seruitia, quæ ratione consuetudinis, aut ob aliam causam prælatis traduntur, præscribi possunt. vide glo. cap. Cum non liceat. eodem titulo.

Tributa seu functiones publicæ, quæ principi debentur in recognitionem dominij seu principatus, præscribi nõ possunt. l. Comperit. C. de præscriptionibus. Ratio est, quia iure naturæ & diuino subditi tenentur non solum verbo, sed opere principem suum recognoscere: iuxta dictum Christi: Quod est Cæsaris, date Cæsari. Nec conuenit, vt quæ in bonum publicum sunt principi debita, per tempus illi denegentur: res tamen seruatae principi in signum specialis priuilegij acquiri possunt consuetudine tanti temporis de cuius initio non est memoria: vnde & domini inferiores & ciuitates præscribere possunt potestatem legitimam.

legitimiandi, restituendi famæ, & creandi tabelliones: quæ principi sunt seruatae si subest tantum tempus, de quo in cap. super quibusdam. & vt illic notat Panor.

Res publicæ, quæ ad publicum usum ciuitatis sunt institutæ, vt viæ, plateæ, & pontes, &c. præscribi non possunt. Huius ratio est, quia cum præscriptio sit in odium negligentium instituta, & in præfenti casu negligentia locum non habeat, cum liberum sit homini platea, aut ponte vti si velit: ideo nec præscriptio locum habet.

Liber homo præscribi nõ potest. Ratio: quia cum seruitus hominis tam grauis sit, vt nemo sit, qui libertatem non optet, de nemine præsumitur, nisi voluntatem suam exprimat, q̄ velit tam miserabilem conditionem subire: sed sua libertate, si possit, vti. Ac proinde impotentia illius impedit præscriptionem. Insti. de vsucap. §. 1.

Res vitiosa, quæ per furtum, aut vim est acquisita, præscribi non potest: saltè per tempus minus, quam sint triginta anni. Id institutum est in odium furti: Insti. de vsucap. §. quod autem. & §. furtiuæ. Fructus autem rei furtiuæ, quam aliquis bona fide emit, qualiter præscribi possint, declaratur Partit. 3. titu. 29. l. 5. Quod. scilicet si durante bona fide res sic emptæ ceperit fructum, aut fructum dederit, poterit talis fructus præscribi. Secus si tempore conceptionis, seu fructus dati, cessauit in tali possessore bona fides.

Limes parochiarum seu prouinciarum præscribi non potest. Extrâ, de parochi. cap. Super eo. Ratio vt ex iure colligitur est, ne termini prouinciarum confundantur. Et hoc verum, quando constat certè de limitibus: secus si de illis legitimè non constat: quia tunc præscribi possunt. Secus etiam de limitibus agrorum seu terminorum, qui ad personas priuatas attinent. Hæc igitur quæ dicta sunt, præscribi non possunt, prout est cõmunis doctorum sententia. In quibus & in aliis hanc materiam concernentibus, ad Iuristas recurratur.

Patet ex dictis responsio ad casum, super quo nonnulla his diebus orta est contentio. Conuentus quidam ex antiquissima consuetudine, de cuius initio nulla est memoria, solet personas eiusdem conuentus Episcopo præsentare, vt illis Episcopus de quibusdam beneficiis in certis ecclesiis vacatibus eolationem faciat, & canonicam institutionem: idque absque hoc, quod Episcopus vllum de præsentatorum idoneitate examen faciat, cum

conuentus eos quos præsentat, prius examinauerit. Econtrâ Episcopus prætendit se beneficia præfatis non collaturum, nisi per ipsos fuerint prius examinati. Dubitatur an conuentus per præfatum consuetudinem contra Episcopum præscripserit, ita vt teneatur Episcopus sine præuio per eum facto examine, præsentatis beneficia cõferre, cum nec sui prædecessores huiusmodi examen fecerint. Respõ. quod non. Primò, quia iure diuino aut naturali conuenit Episcopis, eos quos ad ordines seu beneficia, maximè curam animarum, habentia, promouerint, prius examinare, & an tales idonei sint, necne, agnoscere. Quod satis docet Paulus. i. ad Timoth. 3. & ad Titum. i. Idem etiam colligitur ex eo, quod in Ezechiele legitimus, dominum scilicet exactissimam rationem ab Episcopis de ouibus sibi commissis petiturum, si fortè aliqua ex Episcopi culpa aut negligentia perierit. Ac proinde iure saltem naturali Episcopis conuenit inquirere & examinare, an idonei sint hi, quos ad ouibus necessaria ministrandum adniserint: de quorum idoneitate nisi prius certiorerentur, constat promotionem periculosam esse, cum ex eorum idoneitate ouium salus quodammodo pendere videatur. Itaque officij pastoralis videtur diuino & naturali iure annexum esse officium examinandi, quos ad ministerium ecclesiasticum debeat admittere. Cum ergo ab eo onere, ad quod quis iure diuino aut naturali tenetur, per solum tractum temporis deobligari nõ possit: sequitur præfatum conuentum contra Episcopum non præscripsisse quo minus possit præsentatos examinare, vt de eorum idoneitate, sicut debet, certioreretur.

Secundò facultas examinandi eos, qui promouendi sunt, nõ Episcopis ob ipsorum utilitatem concessa, sed potius ob utilitatem ouium sibi commissarum: & ita si in casu conuentus præscripsisset, non tam contra Episcopum, quam contra oues Christi Episcopo commissas præscripsisset, eo q̄ ipsarum ouium interest, idoneus an non, talis minister illis conferatur. Talis autem præscriptio legitima & iusta esse non potest. Tum, quia esset in perniciem salutis ipsarum ouium. Tū quia in ouibus ipsis nulla est negligentia, ob quam contra illas præscribi possit. Et quanuis fuerit in Episcopis prædecessoribus negligentia, qua sine præuio examine præsentatos ad beneficia promouebant, hæc tamen negligentia ouibus nocere non debet: sicut supra de negligentia tutoris & Episcopi circa legata dicebamus, quod pupillo &

lo & pauperibus nocere non debet: qualiter in casu noceret ouibus, si episcopi absq; examine & probatione presentatos ad curam animarum indistincte admitterent.

Tertio, consuetudo quantumvis antiqua, nisi rationalis sit & prescripta, legem vincere non valet humanam, nedum diuinam aut naturalem, vt iura declarat. Hæc autem consuetudo, quam prefatus conuentus præterdit, rationalis non est, cum nil magistrati sit consentaneum, quam q; is cui ex officio incumbit idoneos ministros promouere, de eorum prius idoneitate certioratur: & si oportuerit, eos prius prohibet, & examinet.

Quarto, quid aliud est conuentum prefatum præterdere compellere Episcopum, vt beneficia presentatis non prius per eum examinatis conferat, quam q; Episcopus ecclesiasticum ministerium oculis (vt ita dixerim) clausis, eis, quos idoneos esse ignorat, committat: in quo non solum episcopus peccabit, si id fecerit: sed & hi, qui eum ad id compellere intendunt: cum Episcopum ab iniuncto sibi officio impedire prætentat.

Pro quo etiam alia ratio facit. Quia non minus fauorabilis est in iure vltima voluntas, quam consuetudo contra legem inducta: sed si testator suum testamentum & legata fecit, quæ omnia cuiusdam fidelitati confessus eidem adimplenda commisit, addita clausula, q; non posset Episcopus ab illo ratione executionis exigere, talis clausula non valet, nec testatoris voluntas in hac re debet adimpleri: quia. s. est impeditiua officij Episcopalis, quale inter alia est, testamentorum exequutores ad eorum complementum compellere, vt tradunt doctores in Clemen. i. de testamētis. Sit igitur vnusquisq; iure suo contentus. Conuentus si ad presentandum ex consuetudine vel ex priuilegio ius habet, presentet. Si consuetudinem habet presentatos examinandi, examinet. Ecōtra Ep̄s si iure astrictus est presentatos promouere, promoueat, modo ad id ad quod promouentur idonei sint: & de ipsorum idoneitate sit sufficienter certioratus. Si tamen per se sciat presentatum non esse idoneum, aut à viris fide dignis audierit, aut conscientie scrupulo super eius idoneitate agitur, non prius eum promoueat; quam ipsum examinet: alioquin nec officium sibi iniunctum debite complet, nec propria conscientie satisfacit, nec ouium sibi commissarum salutem, vt debet, consulit. Nec tamen negandum est posse Episcopum ab obli-

gatione simul & facultate examinandi eos quos promotus est, exonerari. vt si Papa illi iubeat, q; eos promoueat, qui per regem, aut conuentum, aut Vniuersitatem illi presententur. Nam tunc obligatio examinandi presentantibus iniungitur: & Episcopus, qui pastor inferior est, per supremum pastorem ab illo onere videtur exemptus. Solum tamen tractus temporis, aut antiquissima consuetudo, Episcopum exonerare non sufficit. Sic videmus multos per Vniuersitates ad beneficia nominari, seu presentari, quibus prelati absq; vltiore examine beneficia ex Papæ ordinatione conferre tenentur. Nec obstat in casu, pposito presentatos prius per conuentum examinari: quia cum hoc fiat quod dictum est, scilicet Episcopum de presentati idoneitate probabiliter dubitare.

Si quæras quando incipit currere prescriptio: Respondeo, facilis est questio, si præmittamus ea, quæ requiruntur ad legitime prescribendum. Hæc autem sunt, bona fides, possessio, & negligentia illius contra quæ prescribitur, & titulus: de quibus statim dicitur. Si igitur ita est, q; hæc omnia simul requiruntur, ita vt quodcūq; horum deficiat, prescriptio currere non potest. Aperta est responsio, q; tunc incipit currere, quando primum illa requisita concurrunt, sic scilicet si illa omnia simul apponuntur, tunc incipit currere. Si successiue, quando id quod postremo aduenit, aliis requisitis permanentibus, tunc incipit currere. Vt si quis primo rem alienam possidet, & deinde habet bonam fidem, deinde accedit titulus, & in hoc interim dominus rei est à negligentia excusatus, vel quia nescit factum, vel quia non potest contra detentorem agere, &c. Et tandem de re certioratus cum agere possit non agit, iam incipit esse negligens: tunc incipit currere prescriptio. Aut si primo incipit possidere, etiam cum titulo, & dominus negligit contra detentorem agere, & deinde accedit bona fides in ipso detentore, cæteris eodem modo permanentibus: tunc prescriptio incipit currere, quando hæc bona fides accedit: quia tunc primo omnia requisita ad cursum prescriptionis concurrunt, & non antè, idq; in conscientia.

Interrumpitur autem prescriptio, quando cessat aliquid de requisitis, siue cesset bona fides, siue possessio, aut etiam si intra tempus lege definitum is contra quem prescriptio currebat, aliquam facit diligentiam pro rei suæ recuperatione, vt culpa negligentie nequeat illi imputari, siue detentorem coram iudice conueniendo, siue

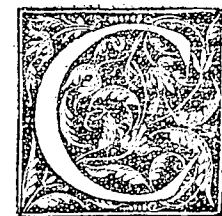
do, siue aliquam protestationem faciendo, aut aliquid aliud, quod de iure illi suffragetur. De quo vide glossam, cap. Illud autem. de prescriptio. Prescriptione autem interrupta opus est si debeat currere seu procedere, quod iterum de nouo incipiat, maxime si à possessione cecidit: aliàs non procederet ob defectum continuæ possessionis. Excepto si interrupta possessione ante eius interruptionem & post recuperatam rem, bonam fidem ipse possessor habeat: quia tunc, vt communiter tenent doctores, interruptio possessionis non impedit quominus currat prescriptio.

Ea autem quæ ad legitime prescribendum de iure requiruntur, sunt bona fides, continua possessio per tempus lege definitum, & titulus: & quod res sit prescriptibilis ab ipso, qui prescribere præterdit.

Quibus suppositis, videtur conclusio hæc tenenda. s. Legislator potuit talem statuere legem. s. prescribens rem aliquam seu vfucapiens seruatis prefatis conditionibus incipiat esse dominus eiusdem rei completa prescriptione, atq; is, cuius res prius erat destinata esse dominus. Probatur dupliciter. Primo, quia illud iuste per principem statui potest, quod est necessarium ad pacificam subditorum conuersationem: talis est lex prædicta, quæ nisi seruaretur, fierent lites innumerabiles, vel odia plurima. Nam prior dominus vel eius hæres si dominus rei priuatus non esset, posset talem rem post quantumcūq; tempus repetere: & cum vt plurimum accideret q; deessent testes ad suum dominium probandum, esset valde difficile, vel impossibile priori domino iustitiam facere: cum non posset se cundus possessor à possessione sine sufficiente probatione eijs: & ita multa inter partes odia orirent, periclitaretur iustitia, iniustitia maneret impurgata: & per consequens pax in republica turbaretur. Secundo, princeps legislator iuste potuit & potest aliquem dominio rerum suarum priuare, si talis commisit vel committit delictum reipublicæ damnosum: sed ille contra quem quis prescribit, committit tale delictum, cum sit negligens, de rebus suis non curando, nec eas colendo, nec fructus & utilitates ex ipsis per se, nec per alium capiendo, quantum in ipso est: hoc autem recipi. constat esse damnosum. Et per eandem negligentiam est similiter causa, q; crescat materia litigiorum, pacem reipublicæ perturbantium, vt satis de se constat. Igitur,

De fide ad prescribendum
necessaria.

QVAESTIO. XVII.

Irca dicta tamen aliq; occurrunt inquirenda. Primū, An cū conscientia dubia currat, seu valeat prescriptio. In primis supponat, quid super hoc iure dispositum sit. In regulis iuris li. 6. dicitur, Possessor malæ fidei nullo vnq; tempore prescribit. Et de prescriptionibus cap. finali. in antiquis, dicitur: Quoniā omne quod non est ex fide peccatum est, synodali iudicio definimus, vt nulla valeat absq; bona fide prescriptio, tam canonica q; ciuilis. Cum generaliter sit omni constitutioni atq; consuetudini derogandum, quæ absq; mortali peccato non potest obseruari. Vnde oportet vt qui prescribit, in nulla temporis parte rei habeat conscientiam alienam. Hæc ibi. Quo supposito, dixerunt aliqui, vt habetur in glo. prefati cap. q; bonæ fidei possessor dicitur, qui conscientiam habet dubiam: ac proinde sequitur q; cum conscientia dubia currat & valet prescriptio. Id probant per l. Qui scit. s. bonæ fidei. ff. de vfucap. vbi dicitur, Emptor bonæ fidei, possessor est, donec fundus euictus fuerit. Sed stat q; detentor interim conscientiam dubiam habeat an sit fundus alienus. Igitur.

Secundo, Panormi. idem tenens probat ex capit. Si virgo. 34. q. 1. vbi dicitur, In iure prædiorum tandiu vnusquisq; bonæ fidei possessor dicitur, quandiu possidere se ignorat alienum. Cum igitur qui conscientiam habet dubiam ignoret, vt constat, sequitur. &c.

Tertio idem probat ex cap. dominus. de secundis nuptijs. vbi de vxore, quæ de morte prioris mariti dubitat, dicitur quod reddat debitum secundo viro postulant: debitum autem coniugale sine bona fide reddi non potest: igitur conscientia dubia non tollit bonam fidem.

Ecōtra alij dixerunt, vt Adrianus & Anton. in. d. cap. finali, q; conscientia dubia in casu excludit bonam fidem. Tum, quia bona fides credulitate seu assensum interiore importat: dubium autem assensum excludit de eo, de quo dubitatur. Qui enim dubitat, nec credit vnum nec alterum ei oppositum: & ita

Codex,

& ita dubitatio tam bonam quam malam fidem videtur excludere.

Secundò. Qui agit contra conscientiam dubiam, ita peccat, sicut si contra conscientiam positivam ageret: eò quod exponit se periculo peccandi: contra illud Ecclesiastici. 3. Qui amat periculum, peribit in illo. Vnde regula magistralis sumpta est, Qui se exponit periculo peccandi, peccat. Hoc idem significat Paul. ad Rom. 14. dicēs, Omne quod non est ex fide, peccatum est: hoc est ex conscientia, quia illud, quod fit, licitum esse putetur. Quæ expositio magis textui ipsi convenit, quam alia communis: etsi vera sit, in qua dicitur, non esse ex fide, quod contra conscientiam fit.

Tertiò. qui dubius est, maximè ex probabili causa, an res sit aliena, peccat eam detinendo, si velit eam absolute servare: quia exponit se periculo furti: igitur tale dubium excludit bonam fidem, & per consequens cum illo dubio præscriptio non valet. Cum igitur intentio Decretalis inuvalidantis præscriptionem, cui non adest bona fides, sit amovere occasionem peccandi mortaliter rem alienam possidendo: & non minùs peccet qui alienum detinet contra conscientiam dubiam quam si cum mala fide rem alienam detineret: sequitur præscriptionem cum conscientia dubia non valere. Nec valet quod ait Panor. distinguendo de dubio possessionis, & de dubio proprietatis. Quia siue is qui alienum detinet, dubitet rem suam esse, an alienam: siue dubitet, an in ea possessionem habeat licitam, peccat eam detinendo: sequitur impertinens esse in proposito de proprietate aut de possessione dubitare.

Et secundum hoc facile est ad rationes prioris sententiæ respondere. Ad primum, quod lex illa non illis suffragatur. Primo, quia per illum textum æquè probaretur præscriptionem valere cum mala fide, sicut cum conscientia dubia: quia interim quod fundus cuius fuerit, poterit scire fundum illum alienum esse sicut & dubitare. Secundò, quia lex ipsa expressè loquitur in casu, quo emptor sciat rem fuisse alienam, & non illius, qui vendidit. Lex igitur illa procedit quantum ad fructus percipiendos, qui in casu legis cum bona fide percipi dicuntur, ut ait Adria. Vnde lege statutum est, ut si quis rem fructiferam emit, sciens rem illam alienam & non vendit esse, dummodò nesciat an furtiva sit seu vi rapta, quòd potest fructu rei à se possessæ vsu capere. De quo, parte & titulo supra citatis. l. 5.

cum glo. Ratio autem quare in casu dicatur bonæ fidei possessor est, quia cum hoc, quod sciat rem illam non vendit fuisse, stat quod credat eam non esse vitiosam, sed facultatem habuisse eum, qui eam vendidit, ad vendendum. &c.

Ad secundum ex cap. Si ergò. dicēdū, quod ille textus procedit non ignorantia negationis, sed prauæ dispositionis. Id apparet, quia Augustinus ibidem æquiparat virginem illam nescire virum alienum esse quo ad reuelari ab adulterio: & possessorem rei ignorare eam alienam esse quo ad releuari ab iniusta detentione. Sed certum est, quod si virgo dubitat an vir ille aliam habeat uxorem, & manente hac conscientia dubia illi nubit, & eidem carnaliter commiscetur, peccat: si non per adulterium certum, tamen per adulterandi periculum, cui se exponit, peccat. Igitur ut illa per nescientiam excusetur, opus est nescientia illa sit prauæ dispositionis, quæ licet errando putet illum non esse aliam uxorem. Ita igitur in proposito, ex quo parificatur, peccabit, qui rem alienam retinet, dubitans an sit aliena. Ac proinde ut per ignorantiam ab iniusta rei detentione excusetur, oportet quod sit ignorantia prauæ dispositionis.

Ad tertium ex capit. Dominus. dicēdum, quod textus ille procedit quantum ad forum iudiciale, in quo compelletur vxor debitum reddere postulati, quoad de morte prioris coniugis probabiliter dubitatur. Ipsa autem quandiu in conscientia dubia perseverat, tenetur abstinere ob periculum adulterandi, ut nuper dicebatur. Quod autem illa conscientia dubia excludat bonam fidem apparet: quia vxor, quæ cum bona fide cum aliquo contrahit, ea durante, potest non solum reddere, sed exigere conjugale debitum. Vtrunq; enim per bonam fidem venit excusandum, cum tamen textus inter exigere & reddere differentiam faciat.

Aliter tamen videtur ad quæstionem respondendum, secundum quod dubium, de quo quæstio proposita est, potest esse diuersum. Quia vel est speculativum, vel formaliter practicum. Potest namque esse dubium de qualitate rei seu de facto: & potest esse dubium de licentia retentionis ipsius rei. Aliud enim est dubitare de re possessa an sit aliena, aliud verò an sit licitum eam tenere, ut supra tetigimus, & aliàs latius discussimus. Et quidē si dubitatio solum sit circa rei conditionem, & non attingat ad licentiam rem ipsam detinendi: tunc illa dubitatio non excludit bonam fidem, in

dem, in qua quis dicitur esse, quandiu inuincibiliter credit esse sibi licitum rem illam detinere. Exemplum est clarum. Si emi rem à Petro, dubitans an esset ipse, an alterius, putans tamen probabiliter Petrum posse rem illam alienare & vendere, tunc hæc simul stant, scilicet dubito de re, an aliena sit an ipsius Petri: & probabiliter credo me posse illam emere & retinere: & non solum hoc, sed stat me scire rem illam non Petri vendentis esse, sed alterius, domini, scilicet ipsius, & simul probabiliter credere quod Petrus facultatem habet eam vendendi, quod quod ego possum ab eo eam licite emere, & emptam possidere. Iam constat, quomodo conscientia dubia de re aliena, imò & scientia de eadem quod aliena sit, non tollit bonam fidem hominis eam ementis & possidentis: & ita tunc licite poterit res illa detineri, & currit præscriptio cum conscientia dubia de conditione rei. Si autem dubitatio non in conditione rei sistit, sed etiam de licentia seu facultate eam licite retinendi habetur, tunc non solum est dubitatio speculativa, sed practica, & reddit conscientiam læsam, & retentionem rei illicitam & iniustam: & tunc huiusmodi dubitatio excludit bonam fidem, nec permittit valere præscriptionem in foro conscientiarum: ut capit. finali supra citato aperte colligitur.

Inde patet, qualiter potest textus cap. Dominus. de secundis nuptiis. saluari in conscientia. Similiter & vxor dubia de morte prioris ab adulterio excusari, si secundo postulanti debitum reddat: quia. scilicet stat quod eius dubitatione sistat in conditione rei seu in facto. scilicet si prior vir mortuus sit, necne, non procedendo ad dubium de licentia reddendi. Stant enim hæc simul, quod dubitet de morte prioris, & credat probabiliter à viris doctis instructa, quod debeat reddere secundo postulanti, iuxta textum citatum.

Corollarie sequitur non esse indistinctum verum, quod ait Adria. & tangitur in ratione tertia, quam supra pro eo fecimus. scilicet quod qui rem aliquam detinet, dubius an sit aliena, peccat: quia se periculo furti exponit. Si enim dubitat an sit sua, an Petri: ubi dubium est equilibrio, non tenetur rem Petro dare, etiam si tunc possit, eò quod forte id cederet in præiudicium suum, quia forte res est sua: modo autem magis tenetur homo sue indénitati quam alienæ cōsulere, ubi cætera sint paria. Exemplum est notum de eo, qui contraxit cum Berta ancilla, putans eam liberam esse de qua postea dubitare incipiat, an libera sit, non tenetur eidem postulanti debitum reddere, etiā si ex affe-

ctu vxoris possit: eò quod reddendo sibi præiudicaret, quia cogeret servam in uxorem tenere. Perinde enim est debitum non reddere, & alienam rem detinere. Et ita sicut in hoc postremo casu vir conjugale debitum non soluendo non peccat per iniuriam, ita nec in proposito casu peccat, qui alienum retinet: utrobique simili dubitatione existente. Si autem debitam diligentiam faciat, ut sciat si libera est, an serva, & in fine similis maneat dubitatio, non tenetur debitum illi soluere: ita in casu si alienum detinens, sit dubius an sit alienum, debet diligentiam facere, ut de veritate instruat: in cuius fine, si maneat eadem dubitatio, quæ prius poterit rem possidere, paratus eam vel equiualem reddere, quando eam alienam fuisse cōfiterit, & tunc poterit præscriptione iuari, cum constet illum in mala fide non esse. Secus ubi possidet rem scit non esse suam, dubitat tamen an sit Petri, an Ioannis: tunc non potest iuste rem illam sibi ipsi retinere, nisi de cōsensu illorum, qui suam esse prætendunt.

Deinde querit: An præscriptio valeat & currat cum mala fide. Et est ratio dubitandi, quia supponimus secundum iura civilia præscriptionem aliquam, saltem longissimam temporis currere cum mala fide: e contra verò videmus definitum esse oppositum capit. finali, de præscriptionibus. in antiquis. Vnde apparet præsentem quæstionem tam apud Iuristas veteres quam quodammodo pendere ex hac. scilicet An iura Canonica possint abrogare, & annullare leges civiles, & de facto in materia præscriptiois eas irritent. Et dixerunt multi, ut referunt doctores in dicto capit. finali, & in regula, possessor. in. 6. quod Papa non potest inuvalidare leges civiles & Imperiales in terris quæ non sunt ipsi Papæ subditæ. Secus in terris suis. Et ita in ferunt, quod leges Imperiales de præscribendo cum mala fide, valent, & seruandæ sunt in terris Imperij. Quod quod capit. finale præallegatum valet in terris ipsius Papæ. Imperium enim & sacerdotium ex eodem principio prodierunt, ut in Auc̄ten. Quomodo oportet. & distinctas habent potestates, quarum altera alteram iuuare habet, non destrueri: illa in spiritualibus locum tenet, hæc autem in temporalibus.

Econtra verò aliorum sententia est, quod leges civiles in hac re sint simpliciter abrogatæ per iura canonica: quia ubi vergit periculum animarum, prævalent ubique leges Canonice, quas non dedignantur imitari civiles. Vnde dist. 10. capit. Constitutiones. dicitur: Constitutiones contra canones. H & decre-

& decreta Præfulum Romanorum, vel bonos mores, nullius sint momenti. Et quod de facto præscriptionem cum mala fide à lege civili concessam inualidet, apparet: quia Canon ait, ut nulla valeat absque bona fide præscriptio tam canonica quam civilis: & secundum hanc sententiam præfatum cap. finale non se extendit ad præterita: quia antequam leges civiles essent per Canonicas abrogatæ, vim habebant, & currebat præscriptio cum mala fide: secus post determinationem ecclesiæ.

Aliorum verò alia est sententia, quæ distinguit inter res præscriptibiles, & iura realia seu personalia præscriptibilia. In rebus enim non currit præscriptio cum mala fide possessis, eò quod huiusmodi res possideri sine peccato cum mala fide non possunt. Præscriptio autem cum peccato non currit, ut Decretalis intendit. In iure autem personali seu reali non ita: quia potest aliquis perdere seruitutem rusticam per tempus, si iure quod habet negligit uti: idque sine peccato ipsi præscribentis, eò quod huiusmodi præscriptio non requirit factum ex parte præscribentis, quod illi peccatum sit: quia si debitam seruitutem non reddat: non peccat, nisi petatur, & ita huiusmodi iura extinguuntur ad tempus in fauorem debitoris, etiam si debitor malam habeat fidem, sciens. s. se talis seruitutis debitorem esse. Quam sententiam Hostien. communiter Summistæ sequuntur.

Adrianus his opinionibus utrunque re citatis, tenet leges civiles in hac re non esse per Canonicas abrogatas: quæuis illis sit derogatum: hoc est in parte sunt inualidatæ, in parte verò in sua sunt efficacia relicta: ita. s. quod ubi mala fides sine peccato ipsius possessoris seu debitoris habetur, potest præscriptio cum mala fide currere. Secus si mala fidei sit peccatum annexum, quia tunc præscriptio non valet, ut iure canonico definitum est: per quod non prætenditur obuiari omni præscriptioni, quæ cum mala fide fit, sed ei quæ cum peccato fit: ut patet rationem ipsius textus attendendo. Potest enim, ut ait aliquis, alienum possidere, vel etiam debitum non soluere, sciens alienum esse quod possidet, aut se debitorem esse, absque hoc quod peccet. Ut si sit ei probabile, quod dominus rei, seu creditor consentit in rei possessione, aut debiti non solutione, vel simpliciter, vel ad tempus, ob causam aliquam, vel ob voluntatem suam: aut si alienum possidens, sciens alienum esse, proponat efficaciter dominum querere, paratus rem illi red-

dere cum repererit: & postea id à memoria eius excedit per longum tempus: iam ille possidet alienum cum mala fide actuali. s. quam ab initio possessionis habuit, & habituali per totum tempus lege definitum, & sine peccato: ideo in casu currit illi præscriptio.

Confirmat hæc suam sententiam, quia Canon non vitur verbo tollendi, vel abrogandi, sed derogandi: cum dicat, omni constitutioni derogandum esse, &c. Igitur non damnat omnem præscriptionem cum mala fide currentem: alioquin simpliciter deberet constitutionem ac legem civilem abrogare, qua statuitur ut valeat cum mala fide præscriptio. Nec oportet legem ob id reddere nullam, quod extendit se ad aliquos casus iniquos, ut patet de lege generaliter data, quæ quidem suas opus est habeat exceptiones & epieikeias. Igitur esto quod lex civilis, qua statuitur ut præscriptio valeat cum mala fide, in certis casibus non sit obseruanda, non ideo efficitur nulla.

Hæc controuersia fortasse ex nominis æquiocatione pendet. Ego enim, sicut supra de conscientia dubia, ita nunc de mala fide distinguem. Nam mala fides potest accipi pro scientia seu credulitate, qua quis credit se alienum possidere, aut se debitorem alicuius rei esse, ut per innumera iura patet. ff. de verborum significati. l. bonæ fidei. Et cap. Si virgo. supra citato, & alibi, ubi bonæ fidei possessor dicitur, qui credit non alienum, sed suum esse quod possidet. Ideo econtra malæ fidei possessor est, qui credit aut scit alienum esse quod possidet. Et hæc fides magis speculatiua est, quam practica. Alio modo accipitur fides pro conscientia practica, quæ dicitur quid agendum, quid non agendum: aut quid liceat agere, quid non: quid liceat retinere, quid non. Et mala fides dicitur secundum hoc in præsentia materia in aliquo esse quando alienum possidet aut detinet contra conscientiam hanc dictam rem illam reddendam esse, & non detinendam. Et prima mala fides sola non sufficit reddere rei detentionem illicitam, bene autem secunda. Et de hac secunda dixit Paulus, Omne quod non est ex fide, peccatum est: non de prima. Decretalis autem citata de fide mala, videtur loqui, sumpta fide secundo modo: ex quo in initio Decretalis pro fundamento præfate definitionis Concilij ponitur dictum Pauli, cum ait: Quoniam omne quod non est ex fide, peccatum est: Synodali iudicio definimus, ut nulla valeat absque bona fide præscriptio. Et de hac fide puto procedere regulam iuris: Posses-

for malæ

for malæ fidei nullo vnquam tempore præscriptio est, qui contra conscientiam alienum possidet. Quæ conscientia non est, qua putat rem alienam esse præcisè, sed qua id putans, similiter putat aut credit rem illam esse reddendam, & non detinendam.

Per hæc patet, propositionem Adriani in bono sensu veram esse, seu probabilè, cum ait, posse præscriptionem currere cum mala fide, id est, cum credulitate, aut scientia de re, quæ aliena sit, cui peccatum non sit annexum: eò quod illa fide stante, simul stat quod credat licitum esse sibi rem illam detinere: vel quia præsumit dominum non esse inuitum: vel quia non adest, & paratus est eum inquirere ut reddat: vel quia qui alienum emit, oblitus est se emisse, & vult illud domino suo reddere, & post recordatur se verè emisse. Certum est in his & similibus, malam fidem primo modo sumptam, sed sine peccato, interuenire. Consequenter etiam patet veram esse aliam sententiam, quæ vnuerfaliter asserit nullam præscriptionem valere cum mala fide interueniente, si fides pro conscientia practica, ut dictum est, accipiatur: quia talis semper habet annexum peccatum. s. rei possessionem contra conscientiam.

Corollarie sequitur præfatas opiniones in quibusdam deficere. Primò, in eo quod ait non posse Papam leges civiles abrogare, nisi in terris suæ iurisdictioni in temporalibus subiectis &c. Deficit in hoc, simul & in eo quod ait, quod valet cum mala fide præscriptio in terris Imperij. Primò vnuerfaliter dictum videtur falsum esse, quia Papa habet à domino officium pastorale totius orbis, quod sibi collatum est: Christo dicente, Pasce oues meas & agnos &c. Igitur ei incumbit prospicere salutem animarum sibi commissarum: & per consequens si sint aliquæ leges civiles, quæ cedant in periculum aut perniciem animarum, quales sunt quæ peccata fouent, sequitur quod poterit eas non solum limitare, sed penitus abrogare & annullare, si tales sint quæ magis in perniciem cedant animarum, quam in utilitatem.

Deinde ipsi Reges & Imperator in his quæ animam concernunt, sunt subditi Papæ, & potest illis multa, etiam sub censura prohibere. Igitur ex consequenti si leges iniquas eos facere contingat, quæ in perniciem animarum cedant, poterit Papa eas annullare, & valebit annullatio, alioquin non esset Papæ plenissima potestas concessa: contra id quod ei dictum est, Quodcumque solueritis super terram, &c.

Secundo deficit in eo, quod ait præscriptionem cum mala fide currere in terris Imperio subditis, & non in terris ipsius Papæ. Cuius falsitas ex dictis est notatum quia Papæ incumbit salutem omnium fidelium prospicere, & non solum eorum qui in suis terris commorantur. Igitur cum Concilij præfata definitio omnibus sit necessaria, igitur ad omnes fideles se extendit. Tum quia si Papa nullas terras sibi in temporalibus subditas haberet, posset definire quod definiunt: & ad omnes fideles eius præfata definitio se extendere. Igitur non obstante quod terras habeat, præfata definitio ad omnes se extendit, ex quo omnium salutem concernit. Et dicere oppositum, est penitus irrationabile.

Secunda opinio similiter videtur in duobus deficere. Primò quia ait leges civiles in hac re simpliciter esse abrogatas. Cuius oppositum apparet ex ratione facta pro Adriano, cum Decretalis non verbo abrogandi, sed derogandi utatur: modò aliud est legem abrogare, quod est eam in toto annullare: Aliud verò legi derogare, quod est eam limitare, ita ut in parte teneat, in parte verò non teneat. Secundo deficit in eo, quod ait præscriptionem cum mala fide currere ante Decretalem illam, sed non post. Contra quod videtur, quia hæc Decretalis non inducit nouum ius, sed declarat. Non enim ait, synodali iudicio ordinamus, volumus, statuimus, &c. quæ verba sunt noui iuris inductiua: sed ait, definimus, hoc est declaramus. Et per consequens sicut præscriptio cum mala fide post illam declarationem non valet: ita nec ante illam.

Tertia opinio, quæ ponit differentiam inter præscriptionem rei possessæ, & iuris realis aut personalis, in certis casibus est vera: in aliis autem non ita. Est enim quedam præscriptio ad acquirendum ius reale seu personale: & est præscriptio ad extinguendum huiusmodi ius, & si sit personale ius, adhuc est duplex præscriptio ad illud extinguendum, secundum quod duplex seruitus est alicui debita. Quædam est certa, quæ debetur, etiam si dominus non exigat, ita ut debitor teneatur singulis annis, seu mensibus, seu temporibus, aliquid in seruitium alterius facere. Alia verò est seruitus incerta, ad quam quis tenetur, quando dominus eam exegerit. De prima præscriptione, quæ fit ad acquisitionem iuris in persona, vel prædio, vel mōte, vel pascuis alienis, ad piscandum, venandum, ligna scindendum, oues pascendum, & alia huiusmodi: quia factum requi-

H 2 rit præ-

fit præscribentis, idem est iudicium quod de præscriptione rerum alienarum. Ita que utrobique requiritur bona fides ad legitimè præscribendum: alioquin furtum seu violètia committeretur. De alia verò præscriptione, quæ fit ad extinguendum ius huiusmodi seu seruitutem, per quam debitor sibi libertatem acquirit, si seruitus erat certa & debebatur, etiam si à domino non exigatur, similiter est necessaria bona fides. Non enim minus peccatum est debitum retinere, & creditori, vel domino, cui debetur, non soluere, quam rem alienam auferre & retinere: idque si debitor sit in mora. Quod fieri potest die pro homine interpellante, etiam si homo seu creditor debitum non exigat. Ac proinde si bona fides non interueniat, quæ censum, vel seruitium, vel rem aliam debitam non soluentem à peccato excuset, non video quomodo valeat illi præscriptio in foro conscientiarum: cum Decretalis omnem præscriptionem sine exceptione cum mala fide inualidet. De præscriptione verò ad extinguendum ius, seu seruitutem incertam, quæ non debetur nisi domino exigente, seu iure suo uti volente, videtur procedere hæc tertia positio. Nam in hac non requiritur factum, seruitutem personalem aut realem præscribentis: sic enim præscribens nec alienam rem, nec aliquid alteri debitum retinet, ut constat: sed solum concurrunt non usus ipsius domini, qui iure suo non utitur, ut quia cum habeat ius venandi, piscandi, pascendi, per agrum alterius transeundi, aquam per alienum fundum ducendi, &c. hæc tamen omittit ad tempus. In hac præscriptione non exigitur bona fides in eo qui suæ personæ, aut rerum suarum libertatē præscribit: nec est in peccato per hæc quòd dominus iure suo non utatur, nec alienum possidet, nec rem debitam retinet, perditur ius per non usum eius, & sibi libertas acquiritur: modò ex negligentia domini iure suo uti desinat. Vnde multis modis contingit aliquem iure suo, quod in agrum seu rem alterius, aut in persona habet, non uti: quia. scilicet non potest, vel quia se ius illud habere ignorat: & tunc contra illum non præscribitur. Vel quia etsi possit, vult tamen in gratiam debitoris ad tempus ab exactione seruitutis cessare: tunc etiam non præscribitur contra illum, si de tali gratia constat. Si autem suo iure uti definit ob negligentiam suam, tunc non mirum si ad tempus certum huiusmodi ius amittat. Et tunc nil refert quam fidem habeat, bonam aut malam, is qui talem seruitutē seu liber-

tatem à seruitute præscribit. Vnde quantuncumque malam fidem habeat, qui seruituti obnoxius est, puta si putat se teneri ad reddendum seruitutem tempore quo verè non tenetur, non desinit præscriptio currere: quia ubi non requiritur bona fides, mala præscriptio non impedit. Nec obstat Decretalis citata, quæ ait, quod nulla præscriptio valet cum mala fide: quia procedit de præscriptione rei alienæ seu alteri debitæ, cuius retentio & non redditio in se peccatum est: & non ob solam conscientiam.

Corollariè sequitur debitore non soluentem quod debet, non præscribere sibi debitum, etiam si per notabile tempus creditor illud non exigat. Nisi ex parte debitoris adsit bona fides, & ex parte creditoris negligentia. Et dicitur quis in repetendo debitum negligens, quando potest repetere: & non volens gratiam facere, ex incuria repetere desinit. Et multò minus valet præscriptio, si debitor desinat soluere cum mala fide, non obstante lege vel statuto aliquo in contrarium. Vnde quauis per statutum caueri possit, nec creditor actionem habeat ad rem debitam petendum, nisi intra certum tempus eam petat: non tamen id sufficit, ut debitor sibi rem debitam præscribat. De hoc vide Adrianum, quod lib. 5.

Sequitur inde, quod si hi qui redditus colligunt, qui vulgò dicuntur, arrendatores, decimam seu redditum ab aliquo sibi debitum intra triennium non petat, non ideò debitor liber est in conscientia à debiti solutione: esto quòd præfatus collector actionem contra illum amittat. Excepto, nisi verisimile sit quod velit debitum condonare: quod tamè non facile præsumendum est: quia de nemine præsumitur quod velit rem suam perdere. l. Qui vas. ff. de furtis. §. vetare.

Corollariè sequitur impertinens esse ad rem possessam præscribendum, ex quo errore quis eam possideat. Nam distinguunt communiter de errore facti aut iuris: & iterum de errore iuris obscuri, vel clari. Et dicunt quòd error facti non error iuris saltem clari excusat possidentem, & facit valere præscriptionem. Videtur tamen stando in dictis, quòd siue possideat quis rem alienam ex errore facti siue iuris clari, siue obscuri, stat quod habebat bonam fidem si error sit inuincibilis, vnde putet sibi licitum esse rem illam possidere. Qui autem dicunt, quod error iuris saltem clari non releuet possidentem, procedunt ex præsumptione: quia præsumitur quod ius illud non nisi ex culpa seu negligentia ignoretur, cum

cum facile posset homo, si inquireret, illud scire. Stat tamen huic præsumptioni veritatem opponi, & tunc stabitur veritati non præsumptioni in foro conscientiarum.

Sequitur amplius ad bonam fidem non sufficere credere suum esse quod quis possidet, nisi credulitas sit probabilis, & inuincibilis. Si enim crassa sit, aut affectata huiusmodi credulitas, non excusat eum, qui alienum possidet, à peccato: & per consequens ille rem præscribere non potest cum tali credulitate, etiam si credulitatem practicam habeat, qua credat non esse rem illam alteri reddendam. Corollarium patet ex intento præfate Decretalis.

Corollariè sequitur, prælatum aut alium temporalem dominum, quibus subditi in eorum promotione solent sponte seruitium aliquod facere, per spontaneam oblationem alicuius muneris non præscribere contra illos ius tale seruitium exigendi, etiam si in multis annis illud obtulerit. Ratio est clara. Quia præscriptio non nisi contra negligentes currit. In presenti autem subditi non negligentes, sed munera sponte & gratiosè sunt offerentes. Nec obstat cap. Seruitium. 18. q. 2. ubi dicitur, quod seruitia consueta dari ecclesiis aut prælatis, reddantur. Nam hoc procedit, quando consuetudo est antiqua, & dubitatur an sit debita talis præstatio: & quoad nescitur an indebita sit, præsumitur quod sit debita. Secundo si subditi assueti seruitia reddere cogantur: quia tunc si possunt se à præstatione eximere, & negligunt stante in prælato bona fide, valebit præscriptio. Et sicut non currit præscriptio contra eos, qui sponte munera frequenter offerunt: ita nec contra eos qui putantes se ob causam aliquid debere, annuunt illud soluunt: quia possunt, cum sciuerint causam non subesse, à solutione cessare: ignorantia enim videtur eos releuasse.

QVÆSTIO. XVIII.

Sperest quæstio nem proposita breuiter ab soluere. An qui legitime rem aliquam præscripsit cu conditionibus ad præscribendum requisitis, & postea instruat & credat rem illam alienam fuisse, quam suam esse putauerat, ut postea in conscientia tutus, eam retinendo: an teneat eam priori domino reddere. In qua quæstione varia sentiunt doctores: quorum sententia

tias, & per eos allegata referre, longum esset: satis erit paucis quid sentiat ostendere. Quidam indistinctè tenent illum esse tutum rem illam sibi tantumquam propriam retinendo. Pro qua sententia arguitur. Primo, quia lex iusta ab initio potuit rerum dominia diuidere, & ea diuersis personis applicare. Augustinus & habetur dist. 8. Quo iure, sed non minor est autoritas Principis seu legis post diuisionem, quam antea fuerat: igitur nunc poterit per legem iustam res vnius alteri tradi: talis est lex præscriptionis, quæ propter bonum publicum, & ad lites dirimendum est instituta.

Secundo quia legislator potest iuste punire transgressorem legis poena corporali: ergo à fortiori poena pecuniaria. Cum ergo negligentia hominum in rebus suis non repetendis detrimentum afferat reip. cum sit pacis impedimentum: ergo potest in poenam negligentium rem eorum fisco applicare: & per consequens ei, qui tempore à lege definito eam occupauit.

Tertio res alicuius potest in alterius dominium transire ex consensu licito, vel debito ipsius domini particularis, ut supra diximus: sed omnes qui principi subditi sunt consentiunt in legibus iustis, & ad pacem & utilitatem publicam necessariis: & ita consentiunt in lege præscriptionis: & per consequens cum huiusmodi lex rem negligentis in possidentem transferat, sequitur quod in hoc ipso consentit antiquus ipsius rei dominus, saltem actu debito.

Quarto nemo obligatur restituere quod iuste possidet: sed in casu homino ille post lapsum tempus præscriptiois iuste rem illam possidet: quia iure possidet tam Canonico quam civili. Si iure, iuste: si iuste, bene. Augustinus & habetur. 14. q. 4. Quid dicam. Et confirmatur: quia nemo legis autoritate peccat. 23. q. 4. Qui peccat. Id etiam possumus, quod iure possumus: sed homo in casu legis autoritate rem illam tenet & possidet: igitur eam tenendo & possidendo non peccat: & ita non tenet ideò restituere.

Aliorum sententia est in oppositum. scilicet quod qualitercumque quis præscripserit, si lapsò tempore præscriptionis adueniat mala fides, qua sciat rem quam tenet alienam fuisse, tenetur illam restituere, si nullo alio quam præscriptionis titulo eam possideat. Pro quo arguitur. Quia fundamentum præscriptionis est bona fides, ut ex dictis patet: igitur deficientè bona fide, corrumpit ipsa præscriptio: & ita titulo præscriptionis retineri non potest. Sicut ubi non est mutuum, usura locum non habet.

Et ubi character baptismi non est, ordo locum habere non potest. Et ubi deficit consensus maritalis, coniugium non valet. &c.

Secundo ex regulis iuris in. 6. Locupletari cum iactura aut detrimento alterius non debemus. Sed in casu alienum possidens locupletior fieret cum alterius detrimento, si nullum alium titulum habet, quam prescriptionem: igitur tenetur rem illam reddere.

Tertio ex cursu temporis nulla oritur obligatio, cum nec tollatur tempore. ff. de actioni. & obligatio. l. obligationum. §. placet. Vnde Augustinus: si nunquam tenuisses eius assensum, nullus te defenderet numerus annorum. 33. quæst. 5. Quod Deo pari. Igitur si quis alienum retinet sine domini consensu, non poterit ex temporis longitudine excusari.

Alij media via incedere volentes, distinguentes dixerunt: Vel homo ille rem acquisiuit titulo oneroso, puta per viam emptionis, aut permutacionis: & tunc non tenetur rem restituere: cum iuris auctoritate adiutus, magis teneatur suæ indemnitati consulere, quam alienæ. Nec bona fides patitur quod idem restituatur. Et ita si bona fide pro re illa aliena tantundem in valore dederat, sequitur, &c. Si autem rem habuit titulo gratuito, vt per viam donationis, aut legati, aut hæreditariæ successione, seu per rei inuentionem: tunc tenetur re suo domino cognito restituere: quia non debet cum alterius iactura locupletari.

His tamen non obstantibus videtur aliter sub distinctione respondendum. Quia vel subest iusta causa, ob quam iuste possit rei dominus antiquior ipsa priuari: & tunc tutus est in conscientia, qui rem illam legitime præscripsit, etiam si postmodum sciat rem illam alienam fuisse. Iusta autem causa videtur & est si dominus rei fuit negligens, vt supra tactum est, quam negligentiam lex punire intendit. Si tamen dominus rei præscriptæ in negligentia aut culpa non fuit, ob quam sit re sua dignus priuari, tunc iniquum esse videtur præscribentem rem illam suo domino non reddere, & cum alterius, qui culpa caret, iactura locupletari: idque in casu quo is qui cum bona fide præscripsit, factus est locupletior: alioquin bona fides excusabit eum ne rem cum bona fide consumptam restituere teneatur. Secus si res eadem præscripta consumpta non sit: quia tunc quocumque titulo, siue gratuito, siue oneroso eam acquisiuerit, tenetur eam suo domino restituere. Quamquam

in hoc casu, quo rei dominus negligens non fuerit, datur ei actio, vt intra quatuor annos post completam prescriptionem rem suam petat, & audietur.

In hoc igitur articulo, quo de restituenda re præscripta agitur, illud attendendum est, an præscriptio fuerit legitima, hoc est in qua omnia ad præscribendum necessaria concurrerint: & tunc lapsa tempore prescriptionis absque scrupulo conscientie potest præscribens eam tamquam propriam possidere: non obstante quod completa prescriptione ad notitiam eius perueniat rem illam alienam fuisse. Secus si aliquid de necessariis ad præscribendum defuerit. Ideo præmissimus supra ea quæ ad præscribendum requiruntur, & contra quæ possit, aut non possit præscribi, & quæ res sunt præscriptibiles: & illis cognitis, facile est ad quamplures casus in præsentia materia respondere.

Nunc respondendum est ad rationes proprias sententiis supra factas. Et dicendum ad primam opinionem eam veram esse, si in præscribendo sint omnia quæ requiruntur seruata: alioquin non est legislatoris intentio quæquam re sua priuare, nec ad id potestatem habet absolutam, nisi iusta culpa vel causa concurrat.

Tertia tamen ratio & quarta videntur suas habere difficultates. Nam in tertia innuitur, quod ex quo subditi consentiunt in legibus iustis, sunt in conscientia tuti, qui completa prescriptione, rem quam sciunt alienam fuisse, sibi ipsi retinent: cum consensus dominorum concurrant, ex quo legi iustæ consentiunt. Verum ex hoc sequeretur, paritate rationis hominem semper tutum esse, quando rem sibi à iure, vel à iudice adiudicatam retinet, cum tamen oppositum sit verum: cum secundum iura possit homo vsuram citracentesimam accipere & retinere. Et qui citra dimidium iusti pretij contrahentem defraudat, potest lucrum retinere acquisitum. Et sapientissimè secundum iura datur alicui actio ad rem, quam etiam sententia in fauorem eius subsequuta retinere non potest: maximè cum saepe contingat iudices iuxta allegata iudicantes, indignum damnare: damnatione autem dignum, absoluerit: esto quod iudex iuste, & secundum leges iustas iudicauerit: & tamen hi, pro quibus sic iudicatum est, non sunt ideo in conscientia tuti. Pro quo est manifestum exemplum de executione sententiæ delegati, quæ transit in rem iudicatam, quam ordinariuste tenetur exequi: quanuis eam sciat iniustam esse: cap. pastoralis. de officio legati. & tamen non ideo tu-

De rebus per meretricium aut aliàs turpiter acquisitis.

QUESTIO XIX.

Solet propterea queri de turpi lucro, quale est quod per meretricium acquiratur, an sit de necessitate restituendum. Et quoniam hæc questio presupponit actus meretricios

turpes esse, inquirere conuenit an ita sit semper an potius vnquam licitum fuerit, aut sit mulierem extra legem coniugij alicui viro copulari, vt quæstio hæc ad meretricium, ad concubinatum, & ad simplicem fornicationem se extendat. Et pro parte affirmatiua, quod si præfatus actus sit vel fuerit aliquando licitus, multiplex est ratio dubitandi. Primo exemplo sumpto de Thamar, quæ cum soluta esset à lege viri, se Iudæ carnaliter supposuit. Et quod in hoc non peccauerit, inde apparet, quia cum illa esset ad concubitionem iuxta legem condemnata, eam tamen ipsemet Iudas, qui tunc temporis Iudex erat, à poena, ad quam condemnata fuerat, absoluit, eamque insuper à culpa excusauit, dicens: Iustior me est, quia non tradidi illi Selam filium meum. Gene. 38. Igitur ob causam aliquam licitum est fornicari. Idem apparet de Raab meretrice, & de Ruth Moabitide, de quibus Euangelium meminit Matth. 1.

Secundo idem apparet de foemina, cui iudex præcipit vt viro quem actu habet debitum coniugale persoluat, quem tamen scit suum legitimum maritum non esse, publicè tamen cum eo contraxit. Talis foemina non videtur reddendo peccare, maximè si ex non redditione videat scandalum imminere. Tum, quia iudici iuste aliquid præcipienti parendum est: iuxta illud Christi, Matth. 23. Super cathedram Moysi sederunt scribæ & pharisæi: quæcūque dixerint vobis, facite. Quod tunc maximè procedit quando iudex iuxta legem iudicium tulerit, vt in casu huius rationis suppono. Tum etiã, quia magis obligat præceptum de non scandalizando, quam præceptum de non cognoscendo virum alienum. Quando autem duo præcepta simul seruari non possunt, quod minus est, maiori cedere debet, vt dicitur. 13. diuin. cap. Duo mala.

Tertio idem apparet. Quia aliquando licitum est vxori suo marito de

deo tutus est in conscientia is in cuius fauore lata est sententia. Itaque populus consentit, quod legislator faciat leges iustas, & quod iudices iuxta eas iudicent, ex quo ita ad publicam expedit utilitatem: non obstante, quod leges huiusmodi in damnum quorundam aliquando cedant, non tamen inde opus est, quod populus consentiat in hoc, quod hi qui huiusmodi legibus in foro exteriori iuuantur, dominium rerum alienarum acquirant. Aliud enim est consentire in legum iustarum institutione, earumque obseruatione, ad quod subditi ob comunem pacem tenentur. Aliud verò in suarum rerum iactura & amissione quo ad forum conscientie.

In quarta ratione idem in sententia significatur, quod modò impugnatum est. Ideo quod dicitur, Nemo legis auctoritate peccat. quanuis id Augustinus de lege diuina dicat, est etiam de lege humana verum: quæ si verè lex sit, non præstat auctoritatem ad perpetranda aliquid agendum: esto quod saepe aliqua peccata permittat, ea non puniendo.

Rationes etiam secundæ opinionis directè videntur procedere contra prescriptionem, etiam si legitima sit: ideo ad eas videtur respondendum. Ad primum fateor bonam fidem fundamentum esse prescriptionis: sed hoc intelligitur pro tempore, quo prescriptione currit, vt ex dictis patet. Post completam autem prescriptionem, res quæ antea alterius erat, iam facta est possidenda, etiã si postea sciat rem illam alienam fuisse, cum qua scientia adhuc stat bona fides: iuxta ea quæ supra de fide loquuti sumus, accipiendò fidem pro conscientia, quæ dicitur de licentia possessionis.

Ad secundum ex regula iuris: Nemo debet cum alterius detrimento locupletari. verum est auctoritate priuata: scilicet auctoritate publica legis, vt in præsentia.

Ad tertium, esto ex cursu temporis præscriptio obligatio non oriatur, attamen si cum temporis cursu alia concurrat quæ ad præscribendum sufficiant, iam non solus temporis cursus, sed legislator ad id potestatem habens concurrat.

Quod etiam Tertia opinio dicebat de titulo gratuito & oneroso, videtur quodammodo impertinens ad questionem presentem. Nam post completam prescriptionem, quoadiu bona fides habetur, res tute retineri potest, quod cumque titulo fuerit acquisita. Si autem mala fides habetur, practica, quæ credit se illicitè seu iniuste rem illam detinere, hac stante, tenetur rem reddere, siue titulo oneroso siue gratuito eam obtinuerit, vt patet.

bitum postulant denegare: igitur aliquando erit licitum ob causam aliquam viro non suo commiseri. Non enim minus peccatum est aliquid contra iustitiam facere, quale primum est, quam contra temperantiam, quale secundum est.

Quarto ad idem facit ratio. Quia stat quod femina nullam aliam habeat viam, qua mortem famis, aut gladii possit euadere, quam viro non suo in actu illo consentire: igitur tunc ad minus erit ei licitum fornicari. Et consequentia apparet: quia ob similem & eandem causam licitum est aliena, domino invito surripere, non obstantem praecepto de non furando.

Postremo idem apparet. Quia actus, qui per se malus non est, nec aliqua lege prohibitus, est licitus: talis est simplex fornicatio, seu copula huius viri soluti cum hac soluta. Quod autem talis actus lege aliqua vetitus non sit, apparet: quia maxime in praecepto decalogi, de non moechando: sed hoc non, cum constet aliud esse moechiam, quae lege etiam civili prohibita est: aliud vero simplicem fornicationem, seu meretricium, quod secundum legem toleratur.

Et de concubinato idem apparet. Tum, quia in lege veteri licitum erat concubinas habere, quas sancti patres habuisse legimus, ut patet de Abraham, Gene. 25. Et de Leuita, Iudicum. 19. Et de alijs pluribus idem scripturam percurrenti constare potest: & etiam per leges civiles videtur concubinatus approbari, per quas determinatur quis possit, & qualem concubinam habere: ut habetur Partit. 4. titulo. 14.

Occasione huius postremi rationis propter contentiosos moueo quaestionem: An meretricium seu simplex fornicatio sit peccatum mortale iure naturali, diuino, aut humano prohibitum? Quod enim sit peccatum, omnes fatentur. Et probat Durandus. Quia vel talis actus ordinatur ad delectationem, & sic malus est, cum in malum finem ordinetur. Aut ordinatur in prolem, & sic etiam malus est: quia ut in plurimum cedit in malum prolis, eo quod cum parentes lege coniugali vinculati non sint, non eam adhibent curam in liberorum educatione, quam adhiberent si vinculati essent. Sed quidquid sit de huius rationis efficacia, solet dubitari an simplex fornicatio sit lege diuina prohibita, an etiam naturali: nam quod peccatum mortale sit, & lege canonica prohibita, non dubitatur, cum id certum esse non am-

bigitur, ut patet. 21. q. 1. capitu. vltimo. vbi dicitur, quod pro periurio debet talis poenitentia imponi, qualis pro homicidio voluntario, & pro fornicatione, & pro ceteris criminibus mortalibus imponi solet: vbi huiusmodi fornicatio inter mortalia peccata connumeratur. Omnis etiam concubitus, praeter uxoriū, iure Canonico est reprobatus. 32. q. 4. ca. Nemo. & cap. Meretrices. Similiter iure civili omnis talis coitus est reprobatus per Auctenticam de Zenonibus: & Auctenticam, scenicas mulieres. In quibus Imperator ait, quod est castitatis amator, & quod in illis spiritualibus vult dispositionem canonum sequi. Quamquam iure civili concubinatus permittatur, ut maius malum euitetur, puta vagus concubitus, quem in multorum perniciem cedere experientia monstrat.

An autem fornicatio sit lege diuina prohibita, possit alicui videri quod non. Tum quia concubinatus non est lege diuina prohibitus: cum, ut supra diximus, multos viros amicos dei concubinas habuisse legamus.

Tum etiam, quia si in lege diuina simplex fornicatio reprobaretur, maxime in praecepto Decalogi, quo dicitur: Non moechaberis. Sed hoc non: quia moechiae nomine non simplex fornicatio, sed adulterium venit intelligendum: ut leges civiles declarant, & Augustinus idem super Exodum capitulo 20. dicit. Quia ait concubitus coniugis cum coniuge alterius reprobatus esse. Similiter concubitus soluti cum ea quae virum habet, & e contra. At tamen concubitus eius qui uxorem non habet, cum ea quae virum non habet, non, inquit, legitur per scripturam sacram esse prohibitum.

Tum etiam, quia ex communi consensu hoc differt inter hoc praeceptum, Non moechaberis: & illud, Non concupisces uxorem proximi tui. Quia, si in primo prohibetur actus, in secundo vero animus. Sicut idem discrimen solet assignari inter hoc praeceptum, Non furtum facies: & illud aliud, Non concupisces rem proximi tui. Cum ergo in illo secundo prohibeatur animus accedendi ad uxorem alienam, non ad solutam: igitur in praecepto de non moechando non prohibetur actus cum soluta, sed cum aliena: & per consequens lege diuina non simplex fornicatio, sed adulterium prohibetur.

Respō. His non obstantibus tenendum est, quod lex diuina damnat non solum adulterium, sed etiam fornicationem quae fit inter solutum & solutam. Hoc patet primo in praecepto decalogi de non moechando: vbi

moechaig

moechiae nomen ad omnem fornicationem extenditur, ut Christus innuit dicens: Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam moechatus est in corde suo. vbi moechari dicitur omnis, qui mulierem non suam concupiscit. Idem sensus patet ex Augustino super Exod. 20. capi. vbi cum proponat vbi in diuina lege simplex fornicatio soluti cum soluta prohibeatur, concludit quod in hoc praecepto de non moechando prohibetur omnis illicitus concubitus, qui scilicet praeter legem coniugij fit, & omnis talis venit nomine moechiae intelligendus. Idem sensus patet ex glossa interlineali ibidem dicente, quod per moechiam intelligitur omnis concubitus praeter legem coniugij factus: quia, ut ait, a parte totum intelligitur. Idem sensus colligitur ex sententia Ambrosij, & habetur. 32. q. 4. cap. Nemo. vbi dicit adulterium esse omnem concubitus factum extra legem coniugij. Cum ergo simplex fornicatio sit extra legem coniugij, ut constat: sequitur, eam nomine adulterij & moechiae venire intelligendam. Non enim illud potuisset Ambrosius dicere, nisi nomen moechiae, & adulterij ad omnem concubitus extra legem coniugij factum extenderetur.

Prætereā ex doctrina Pauli hoc idem patet, ad Thessalo. 4. vbi ait: Scitis quae praecepta tradiderim vobis per Dominum Iesum. & addit: Haec est voluntas dei, sanctificatio vestra, ut abstinatis ab omni fornicatione. vbi notatur praeceptum domini fuisse, ut homines ab omni fornicatione abstinerent. Si ab omni, non igitur a solo adulterio est ex Domini praecepto abstinendum, sed etiam a simplici fornicatione. Et iterum ad Ephe. 5. Omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, non habebit hereditatem cum Christo. Sed quia forte dicerent aliqui, quod in huiusmodi autoritatibus per fornicationem non simplex fornicatio, sed adulterium intelligitur, ideo induco dictum Christi Matt. 15. vbi ait: Non quod intrat in os coquinat hominem, sed quod a corde exit. A corde exeunt cogitationes malae, fornicationes, & adulteria, &c. vbi aperte de fornicatione & adulterio tanquam de diuersis loquitur: & haec peccata ait hominem coquinare. Igitur non solum adulterium, sed etiam simplex fornicatio in lege Christi est reprobata.

Idem etiam patet ex. 1. ad Corin. 6. vbi dicit Paulus: Nolite errare, quia nec fornicarij, nec idolis seruientes, nec adulteri, neque molles, regnum dei possidebunt. Vbi aperte notat fornicationem spiritualement, quae est

idololatria, & adulterinam, & simplicem: & omnes has significat esse mortalia peccata.

Quod etiam lex diuina antiqua huiusmodi simplicem fornicationem reprobet, constat Deuter. 21. vbi dicitur: Non erit meretrix de filiabus Israel, nec scortator de filiis Israel. Idem patet ex Tobia. 4. vbi senex iustus ad filium suum ait: Attende fili, & caue ab omni fornicatione, & non admittas tale crimen cum aliqua quae non sit tua uxor. Ex quo constat tunc etiam fuisse crimen, id est, mortale peccatum alicui extra legem coniugij copulari.

Secundo restat videre, an simplex fornicatio sit peccatum mortale iure naturali prohibitum, etiam diuino & humano iure seclusis. Et videtur dicere Durandus quod non. Ratio quam dat haec est: Quia lex naturae sola non potest quatenus sub poena aeterna obligare, eo quod lex naturae nil de aeterna poena docere, aut attingere potest, nisi deus eam reuelasset. Tum etiam, quia nullus potest suis legibus quatenus sub aliqua poena obligare, quam transgressoribus infligere non possit: sed tota natura naturata nemini potest aeternam poenam infligere: igitur lex naturae non potest quatenus sub tali poena obligare. Itaque sentit, quod simplex fornicatio non est peccatum mortale, nisi ex prohibitione iuris diuini & humani.

Verum salua parte, fundamentum suum nisi sanè intelligatur, videtur falsum. scilicet quod lex naturae non potest sub poena peccati mortalis quatenus obligare: quod falsum esse patet ex doctrina Arist. in 3. Ethic. vbi docet esse aliqua peccata morte digna, & de se talia pro quibus vitandis esset mors sustinenda, exemplificat de homicidio, de adulterio, de mendacio, &c. & haec dixit cum in solo lumine naturali interius viueret.

Idem etiam patet ex doctrina Pauli ad Rom. 1. reprehendentis gentiles in sola lege naturali viuentes, & eam per idololatricam, & immunditias, & inobedientias, contra id quod deo & superioribus debetur, prauaricantes. Concluditque quod non solum digni sunt morte qui huiusmodi faciunt, sed qui facientibus consentiunt. Igitur omni iure diuino & humano seclusis, possunt peccata mortalia contra legem naturae committi.

Deinde idem Paulus ad Rom. 7. aperte docet, ante legem a deo datam fuisse peccatum, quanuis mortuum, & per legem fuscitatum. Nec enim lex induxit peccatum, sed illud, ut ait, manifestauit. Et loquitur de peccato mortali, ut patet intuenti.

H 5 Hoc

Hoc etiam idē patet de Cain, qui mortaliter peccauit, fratrem suum Abel occidendo. De quo diuina lex, quæ fratricidiū prohiberet, nondum erat tunc diuinitus præter naturalem rationem data. Deus etiam mūdum diluio destruxit propter peccata mortalia ab omnibus commissa. De quibus legem vltra eam quæ naturaliter mentibus hominū insita erat, nondum acceperant. Igitur dicere quōd seclusa lege diuina & humana lex naturæ neminem ad actum aliquem sub pœna æterna obligat, est error.

Ad rationem pro Durando factam facile est respondere. Quia quauis natura naturata pœnam æternam nemini valeat infligere, præcepit tamen aut prohibet aliquid per legem naturæ: cui nisi obtemperetur, pœnam æternā deus præuaricātibus retribuet. Quæ ad modū quāuis humana potestas pœnam æternam efficere non possit: potest tamen legem facere, cuius violator pœna æterna torquebitur. Nec ad hoc quōd lex naturæ ad aliquid sub æterna pœna obliget, necessarium est per legem naturæ æternam pœnam posse cognosci. Satis est per legem naturæ culpam agnosci, vt dignus sit qui culpā cōmiserit, æternaliter puniri. Sed de his vide Codicem de ieiunio.

Nec obstat ea quæ pro ratione dubitandi obiecta sūt. Nam concubinæ, quas patres veteris Testamenti habuisse legimus, vxores eorum erant, sed minū principales, cum vnā principalem haberēt vxorem, cui vxoris nomē appropriabatur. Et vxor Leuitæ, de qua Iudicum. 19. concubina illic appellata est, cum tamē verē vxor illius esset. Quando rursus inquirebatur, vbi in lege diuina sit prohibita simplex fornicatio: Dicendum id satis ex dictis patere quōd in Decalogo: vbi dicitur: Non mœchaberis. Et quauis nomen mœchiæ strictē nō nisi pro adulterio accipiatur, ex dictis tamen constat etiam ad omnem illicitum concubitum extendi: vt expressē ait Augustinus, & habetur. 3. q. 4. ca. Meretrices. Et sicut nomine furti omnis illicita rei alienæ vsurpatio intelligitur, quando in Decalogo furtum prohibetur: ita omnis illicitus concubitus prohiberi intelligitur, quando mœchia prohibetur. Per idem patet ad tertium obiectū. s. q. quādo, phibetur vxoris alienæ cōcupiscentia, omnis mulieris, q̄ propria vxor non est, concupiscentia intelligitur prohiberi: idq; ex sana sanctorum doctorum intelligentia.

Iam ad rationes in principio propositas, in quibus suæ tanguntur diffi-

cultates, respondeamus oportet. In primā tangitur difficultas, an mulieres illæ quas Matthæus in Genealogia Christi cōmemorat, fuerint peccatrices. Faber omnes illas à peccato excusat, & insignes eas & studiosas fuisse asserit. Thamar à culpa incestus cum socero suo commissi excusat, quia se illi zelo iustitiæ supposuit: scilicet, vt Iudas traderet illi alterum filium, qui de lege in virum illi tradendus erat, vt semen defuncto fratri suscitaret: quod tamē pater implere recusauerat. Item quia Iudas re comperta eam iustificauit, dicens: Iustior me est. Item quia illa quæ duos filios in vtero habuit, duorum populorum figura fuit, scilicet iudaici & gentilis. Raab etiam excusat: quia de illa multa bona leguntur Iosue. 6. Similiter ad Hebræos. 11. in Catalogo sanctorum de fide commendatur. Quōd si Iosue. 2. & 6. & ad Hebræos. 11. meretrix appellatur, ipse nomen meretricis hospitam interpretatur, quasi non sit nomen vitij, sed officij, quæ merebat quidpiam ab hostibus, ex his quæ illis apponebat. Quod probat ex Chaldeo paraphrasie, quilo co, meretrix, legit cauponam seu cauponariā. Item si sordida fuisset, Salomon princeps de tribu Iuda, eam in vxorem non accepisset. Ruth verō excusat: Tum quia de illa multa pia leguntur, Ruth. 1. Quōd si ad pedes Booz noctu iacuit, id ait pudicē fecisse, iure propinquitatis illum in virum petens. Tum quia de hoc ipso fuit à Booz commendata, cum dixit: Benedicta filia tu à domino, quia priorem misericordiā posteriore superasti. Bersabee excusat: Tum quia violentiam passa fuit, quæ regis iussui resistere nō potuit. Tum quia in solo Dauid legitur illud peccatum punitū, non in Bersabee. Tum quia Nathan propheta ad Dauid de Bersabee loquens, cōparat eam oui innoxie, cui violentia allata est. Tum denique quia illa fuit figura synagoge, de qua Canticum. 3. Egredimini filie Sion, & videte Salomonem, quæ mater coronauit diademate. &c.

Sed quoniam hæc omnia maiorem exigunt discussionem, quibus si in præsentiarum satisfacere vellemus, magna à nostro instituto digressio opus esset: ideo cum communi sanctorum sententia dicendum, prædictas mulieres, si non omnes, saltem aliquas earum peccatrices fuisse, scilicet Thamar & Bersabee: è quibus sicut prima à culpa incestus per bonam intētionem excusari non potuit, cum malum, vt bonū eueniret, facere non debuisset: ita secunda per metum humanum à culpa adulterij non est omnino excusanda, cum

cum debuisset potius mortes mille sustinere, quàm fidem coniugij contra Dei legem violare. Nec Iudas simpliciter dixit Thamar iustam esse, sed seipso iustiorē. Nec illam castam esse dixit, & à culpa incestus immunem, sed iustius esse quod illa prætendebat, quàm quod Iudas fecerat. Illa enim prætendebat sibi dari filium Iudæ in virum, qui de lege illi debebatur, & hoc iuste: Iudas autem filium, quem dare debuerat, denegauit, & hoc iniuste. Et ita Iudas non iustificat Thamar nulum suam in facto, sed in intentione. Bersabee etiam culpa non caruit, quauis per metum, quo regi contradicere timuit, fuerit eius culpa valde extenuata: quæ si legem & timorem Dei ipsi Dauid obiecit, fortassis eius animum ab illo scelere reuocasset. Nec obstat solum Dauid punitum esse, non Bersabee, quia non Dauid, sed Bersabee nonnullam sui erroris excusationem videtur habuisse: sed nec omnium criminata, nec omnes peccatores Deus in hoc sæculo punit, puniturus tamen cum mundum iudicauerit, nisi per pœnitentiam deleantur.

In secunda ratione alia tangitur difficultas, scilicet an in casu argumenti sit necessarium iudici parere. Et videtur Magister sententiarum in. 4. distinc. 38. tenere partem affirmatiuam, quam similiter tenuit Hugo de sancto Victore lib. 2. de sacramentis. Similiter alij doctores recentiores: qui dicunt, quōd in casu illa fœmina excusatur propter obedientiam, quam ecclesiæ debet, & propter timorem scandali. Pro quorum sententia videtur facere cap. Literas. de restitutione spoliatorum. vbi videtur Innocentius innuere, quōd potest fœmina à peccato excusari, si viro, quem consanguineum esse in gradibus lege humana prohibitis cognoscit, debitum ad iudicis mandatum reddat, quemadmodum tenet Hostien. in ca. 2. proposuit. de cōiugio seruorum. quōd tempore litis pendentis potest quis committere ei, cui mouet quæstionem status ad mandatum ecclesiæ, absq; hoc quōd in eam velut in vxorem de nouo consentiat.

Sed cum eorum bona venia oppositum videtur tenendum, scilicet non potest felicitate ad præceptum iudicis fœminam ei carnaliter committere, quem cōstat virum suum non esse, siue inter eos sit impedimentū, quod lege diuina contractum impedit coniugalem, siue quod lege humana eundem impedit: & in casu tenetur potius excommunicationis sententiam sustinere, quàm actum carnalem extra legem coniugij contra ius diuinum exer-

cere. Et quauis in casu ecclesiæ videatur inobediens, non tamen ita est, si mentem iudicis aut iuris attendimus: qui si ei sufficienter de impedimento in suo foro constaret, talem sententiam minimē contra legem diuinam tulisset. Itaq; quauis verbis iudicis contrauenire videatur non parendo, non tamen eiusdem intentioni contrariatur. Quōd si iudex intendat eam in casu obligare, etiam si ipsa præfati impedimenti sit conscia, tunc deo obediendū est potius quàm hominibus. Nec propter iudicis sententiam debet, imò nec potest propriæ conscientie cōtrauenire. Nec obstat cap. Literas. suprā citatum: quia illic Innocentius refert aliorum opiniones, de quibus illic sententiam ferre non intēdit. Adde quōd illic modum tradit à iudice in simili casu seruandum, vt scilicet, si probationes de impedimento iuris diuini paratæ sint, talis fœmina viro petenti non restituatur. Secus si solum fuerit humani iuris impedimentum. Modum etiam tradit, quo in foro cōscientie ipsa fœmina se debeat habere, si conscia sit impedimenti: nempe vt propter sententiam propriæ conscientie minimē cōtraueniat. Similiter dicatur ad id, quod ex Hostien. est allegatū, quōd. s. vir qui vxori quæstionem status mouet, non tenetur ad mandatum ecclesiæ, lite pendente, illi vxori quam ancillam esse credit, carnaliter cōmisceri. Nam si ei vxorio affectu carnaliter cōmiscetur, sibi præiudicium facit, ex quo ipso facto cogetur eam tanquam vxorem retinere. Si autem non vxorio affectu id agit, fornicabitur. Et ita nec hoc nec illo modo tenetur ad mandatum ecclesiæ illi committere. Sed de his alibi latius.

In tertia ratione hæc alia tangitur difficultas: An cōiux teneatur suo cōiugi, quoties debitū petierit, reddere. Quod cum ad materiam de matrimonio directius pertineat, ad eam est responsio remittēda. Nunc tamen breuiter respondendū, quōd non semper tenetur alter alteri debitum coniugale persolvere, vt si petens adulteriū commisit. Si morbū contagiosum seu periculosum habet, ita vt carnale cōmercium in notabile damnum corporis alterius eorū, aut etiam prolis cederet. In his & similibus nō tenetur debitum reddere postulatū, nec debitū denegādo vllā petenti facit iniuriā: cū in talibus casibus ipse postulās in debiti negatione nō sit rationabiliter iniuitus. Ac proinde cōcesso, q̄ vxor possit aliquādo viro petenti debitū denegare, non inde fit vt eidē licitum sit alieno viro aliquādo committere, cum id lege diuina negatiua constet esse prohibitum.

Et per

Et per hæc etiam patet ad quartū, in quo id quæritur: Quare pro vita saluanda licitum est aliena bona, domino inuito, surripere: & tamen pro eadem vita saluanda non est licitum alieno viro commiseri? Ad quod dicendum, huius causam hanc esse, quia aliena bona auferre peccatum non est, nisi quia talis ablatio est iniusta & iniuriosa: quæ causa cum cesset, si dominus in suarum rerum ablatione actu elicitō consentiat, vt ex sæpe dictis patet, ideò in casu licita redditur alienarum rerum ablatio. Attamen alieno viro commiseri, malum & peccatum est, & ex lege diuina illud prohibente, cuius malitia per humanam voluntatem auferri non potest, sicut potest auferri ab actu, quo aliena bona capiuntur. Ac proinde nisi ad fornicandum diuina accedat dispensatio, licite fieri non potest. Quintum & vltimum satis ex dictis arbitror esse solutum. Et per hæc patet ad id, quod in questione de turpi lucro supponebatur.

QVÆSTIO. XX.

Vperest ad id, quod principaliter quærebatur respondere, an scilicet lucrum ex meretricio acquisitum, sit de necessitate restituendum. Et arguitur quod sic.

Primò: pro opere peccaminoso non est licitum pretium accipere, nec acceptum detinere. Probat̄ a simili. Quia pretium acceptum pro testimonio falso ferendo, aut pro patrocinio iniusto, aut pro ferenda iniusta sententia, est de necessitate restituendum, vt tradit Augustinus in epistola ad Macedonium. Et habetur. 14. q. 5. Nō sanè. Igitur foemina pretium accipiens turpitudinis, tenetur illud restituere.

Secundò. Non minùs iniquum est foeminam corpus suum alieno viro pro pretio tradere, quàm proprio: sed si pretium a viro proprio accipiat vt illi corpus suum præbeat, vltra quòd peccat tenetur pretium restituere: igitur a fortiori si adultero pro pretio corpus suum tradat. Si enim corpus foeminae vnanale non est respectu mariti, igitur nec respectu adulteri. Similiter arguit Augustinus, quòd non est licitum iudici sententiam iniustam vendere, ex quo nec iustam vendere potest.

Tertiò, ad idem. Pretium pro re spirituali acceptum est restituendum: igitur etiam pretium acceptum pro corpore foeminae tradito ad vsum carnis. Consequentia patet. Quia sicut res spiritualis vnanalis non est, vt constat de simonia per totum: ita nec corpus foeminae ad talem vsum est vnanale: nam viro proprio de necessitate est gratis reddendum, alieno autem pro nullo pretio est concedendum.

Quartò, vbi inter datum & acceptum non seruatur æqualitas, quam iustitia requirit, est excessus de necessitate restituendus, vt suppono: sed in traditione corporis & pretio dato æqualitas reperiri non potest, eò quòd pretium datum alicuius valoris est: corporis autem traditio, cum peccatum sit in casu, nullius valoris est: igitur tale pretium est integrè restituendum, & quo pretium se toto excedit valorem præfate traditionis.

Quintò facit pro eodem quod habetur. ff. de iure fisci. l. Lucius Titius. vbi dicitur: Mortua rea crimine extincto, prosecutione eorum, quæ scelere acquisita probari possunt, fisco competere &c. Per quem textum tenent communiter doctores, quòd meretrix nō publica tenetur in foro animæ turpiter acquisita restituere. Et æqua ratio videtur de meretrice publica, ex quo in ea maior est turpitudō, quàm in occulta: saltem ratione scandali. Nec per maiorem turpitudinis frequentiam culpa publicæ meretricis alleuiatur, sed potius augetur.

Sextò facit, quod habetur in. l. affectiois. de donationibus. vbi in sententia habetur, quòd non valet donatio meretrici à milite facta, & cōuenit ipsi repetitio. Igitur pari ratione nō valebit donatio meretrici facta, à quocunq; fiat.

Septimò facit ratio. Quia si meretrix possit licite lucrum ex turpitudine acquisitum tanquam proprium retinere, sequitur quòd possit de illo oblationem facere, contra id quod habetur Deutero. 23. Non offeres mercedem prostibuli in domo Domini, &c. Et Ecclesiastici. 34. vbi dicitur: Oblatio ex iniquo, oblatio est maculata: & donorum non probat altissimus. Et addit, Nec in multitudine sacrificiorum repropitiabit peccatis eorum. Et procedit textus de his qui ex turpi & iniquo lucro volunt sacrificare. Quod etiam citat ad hoc propositum Augustinus, & habetur. 14. q. 5. in principio.

Vniuersaliùs autè quæri posset an sit de necessitate restituendum,

tuendum, quod per actum peccaminosum est acquisitum, quodcūq; illud sit. Et videtur quidam doctores tenere quòd sic: vt Innocen. cap. Quia plerique de immunitate ecclesie. Quem etiam ibidem sequitur Panor. 10. q. conclusio. 3. & Hostiensis cap. Cum sit. de Iudæis. Ad quos etiam videtur Palude declinare. Pro qua sententia faciunt quæ dicta sunt in parte. Tum etiā facit cap. Cum sit. de Iudæis &c. vbi in sententia dicitur, quòd Iudæi secundum prouidentiam dioecesanorum in eleemosynas pauperum Christianorum conuertant quidquid ratione publici officij inter Christianos fuerunt assequuti, & vt ex textu apparet, videtur huius ratio esse, quia Iudæi illa officia licite exercere non poterant.

Facit præterea cap. Ad liberandam. eodem titulo. vbi in sententia dicitur, quòd non sunt ab excommunicatione absoluenti hi, qui arma & alia vetita vendunt Saracenis, quousq; quidquid illa illicita negotiatione lucrati sunt, in subsidium terræ sanctæ expenderint. Vnde apparet, causam quare lucra illa expendere tenebantur in pias causas fuisse, quia per illicitam & peccaminosam negotiationem ea quæsiuerant.

Tertiò facit dictum Pauli ad Roma. 11. Si radix sancta, & rami. & e contra: Si radix infecta, & rami. Quod consonat ei, quod Christus dixerat: Arbor mala non potest fructus bonos facere. Et ideo lucrum ex opere peccaminoso proueniens, erit vitiosum & infectum, ac proinde dimittendum.

Facit quartò. Quia si quis iurauit se nulum munus accepturum, & postea contra iuramentum præstitum munus accipiat, tenebitur illud restituere, nē iuramento contraueniat. Igitur pari forma, qui contra legem obligantem aliquid lucratus est, tenetur illud restituere, nē legi obliganti contraueniat.

Quintò, facit ratio. Quia si datio pretij pro opere peccaminoso esset valida, & teneret, etiam esset valida promissio aliquid dandi pro peccato patrandō: consequens videtur falsum: quia promissio aut stipulatio turpis, inualida est de iure, vt habetur. l. generaliter. ff. de verborum obligationibus. Nec refert quòd promissio fiat pro scelere perpetrato, aut pro perpetrando, vt habetur. l. Si plagij. eodem titu. vbi dicitur: Si plagij faciendi vel facti causa concepta sit stipulatio, ab initio non valet.

In oppositum tamen video doctores communiter declinare, qui in quæstione

hac de re turpiter acquisita ita distinguunt: Quia vel turpitudō tenet se ex parte recipientis solum, ita vt illi sit illicita huiusmodi lucri acceptio: & tunc tale lucrum iuste retineri non potest, sed restituendum est danti ex parte cuius nulla fuit turpitudō, vt si litigator putans se iustam causam habere, timetq; quòd iudex non illi iustitiam faciet, offert illi munus, vt iuste iudicet: aut si timet testem, nisi pretio illi dato, veritatem non dicturū &c. Tunc est turpis lucri acceptio, sed non datio. Similiter in vfura, vbi lucri acceptio turpis est, & non datio. Ideo in his, & similibus est facienda restitutio danti. Si autem turpitudō se tenet ex parte dantis & recipientis simul, tunc restitutio non debet fieri statim: quia obstat illi sua turpitudō (vt in simonia, in qua non solum qui recipit, sed qui dat aliquid pro spirituali, peccat) sed est pauperibus restituendum. Quod cū ius non præcipiat, erit id de consilio, vt dicunt. Si verò turpitudō se tenet ex parte modi, aut circumstantiæ, ita vt lucri acceptio in se prohibita non sit, tunc sic turpiter acquisitum non est restituendum: vt exemplificant de meretricio lucro, in quo licet modus, seu medium, per quod acquiritur, sit illicitum, non tamen ipsa lucri acceptio: sicut habetur. ff. de conditionibus ob turpem causam. vbi dicitur: Licet meretrix turpiter faciat in eo quòd est meretrix: non tamen turpiter accipit. Ita consequenter dicunt, de eo qui mercatur in die festo, aut in loco sacro, vbi & quando prohibitum est negotiationes exercere, quòd quantum lucra sic acquisita sint turpia ratione loci, aut temporis, non sunt tamen restituenda, supposito quòd aliqua iustitia & æqualitas inter datum & acceptum seruetur. Durum enim esset eos ad restituendum compellere, qui non vltra quòd iustum fuit pro suis mercibus receperunt. Durum etiam esset compellere eum, qui negotia cum hæretico, aut excommunicato exercet, seruata mercis & pretij æqualitate, vt pretium restituat, aut lucrum iustum. Ad hunc modum de aliis. Ita q; quando lucri acceptio illicita non est, iuste retineri potest, etiam si modus acquirendi fuerit, ob aliquam circumstantiam illicitus. Secus vbi ipsa lucri acceptio est illicita, vt in simonia, in vfura, in muneribus iudici oblati.

Sunt tamen in hac præfata responsione aliqua, quæ difficultate non carent. Primum, quia dicunt quòd quado turpitudō se tenet ex parte dantis, non est illi acceptum restituendum: quia obstat sibi sua turpitudō. Nam

ad dem doctore non natus
in suo mamali & fessio
c. 17. n. 32 refer hinc lo
Ediur quod qui no regi rat
ti. de turpe cam expi bene ac
cipientis. Sed male dantis. con
to demnat. ipſomet danti. Sc
impenti reſtit. neceſſaria e.
no.

Nam quanuis qui turpiter dedit, dignus sit
qui rem datam amittat: non tamen ob id quod
turpiter dedit, perdit ius ad rem datam in con
ſcientia. Vt si clientulus dedit aliquid aduoca
to, vt male patrocinareretur, debet aduocatus
quod sic accepit, clientulo reddere, vt ait Au
gustinus in epistola ad Macedonium. Quod
ſpecialiter verum est si ſcienter dedit aduoca
to ad hunc finem, ſcilicet, vt iniuſte patrocina
retur: & poſt rem acceptam per aduocatum
antequam iniuſtum ferat patrocinium poenit
tet rem perperam accepisse, tenetur clientulo
rem illam reddere, etiam si turpiter dederit, an
tequam is, qui turpiter dedit, per iudicem ad
dati amiſſionem condemnetur: nam poſt ſen
tentiam contra eum latam, non erit illi res re
ſtituenda.

Secundum, quia praſupponunt quod
quando lucri, ſeu rei ac
ceptio illicita est, ſimiliter ſit illicita eiufdem rei
detentio. Contra quod ſtat ratio in caſu, quo
creditor potens rem ſibi debitam iuridice re
cuperare ſi velit, tamen ipſe propria authorita
te de rebus debitoris clam, aut per vim ſibi ipſi
ius dicit, & ſibi ſatisfacit: certum eſt huius rei
acceptationem illicitam eſſe & iniuſtam, & ta
men poſteſt ab ipſomet poſtmodum licite reti
neri. Sicut qui rem apud alium depoſuerat,
clam illam ſibi accipiat, peccat eam ſic accipie
do: & tamen acceptam non tenetur in conſcien
tia depoſitario reddere. Similiter ſi Petrus de
tinet rem, qua ego dubito mea eſſe, an ipſius,
qui eam tenet: ſi eam ſtante dubio accipio, pec
co: acceptam tamen illi reſtituere non teneor,
quandiu eſt dubium probabile quod mea ſit.
Non enim in caſu huius dubij teneor Petri in
demnitati potius quam mea propria conſule
re, idque ante ſententiam contra me latam: nam
in his caſibus iure poſſum compelli ſic ablata
reſtituere, ſiue reddere priori poſſeſſori: imo
& iuſte ad rei amiſſionem damnari poſſum.
Ante tamen ſententiam contra me latam, ea
quae illicite accepi, licite potero retinere. Sicut
in matrimonio eſt etiam clarum exemplum, ſi
voui aut iuraui vxorem non accipere, eam ac
cipiendo pecco, acceptam autem retinendo
non pecco. Ad hunc modum poſteſt de aliis
exemplificari. Ac proinde ad propoſitum non
eſt validum argumentum: Lucri acceptio eſt
turpis ex parte accipientis: igitur res ſic ac
cepta eſt de neceſſitate reſtituenda. Cum multa
prohibeantur fieri, quae tamen facta tenent.

Tertium, quia quod indiftincte dicunt
poſſe meretricem lucrum tur

pitur acq̄ſitum retinere, dubium habet, cum
tale lucrum ſit merces iniquitatis, quam Au
guſtinus vbi ſupra, ſignificat retineri non poſ
ſe. Cum enim dixiſſet aduocatum debere red
dere, quod vt iniuſte patrocinareretur acce
perat, cauſam huius tradens, addit dicens, ne in
iuitatis habeat mercedem. Adde, quod non
deklarant, quando eſt turpis lucri acceptio, &
quando non, vbi vtroque ob turpem cauſam
illud lucrum accipitur.

Quartum, quia dicunt quod quan
do turpitudine ſe tenet ex
parte dantis & recipientis, quod de conſilio
eſt, lucrum tale pauperibus dare: ſed poſteſt li
cite retineri. Contra quod faciunt rationes, quae
ſtatim ſubiungentur.

Aliquando mihi viſum fuit genera
liter cum illis tenere, qui
dicunt, quod pro nullo opere peccaminoso, ſi
ue commiſſionis, ſiue omiſſionis, quando tale
opus in ſe peccatum eſt, & non ſolum ob cir
cumſtantiam deprauantem, licitum eſt pretium
recipere, nec ob illam cauſam lucrum huiusmo
di retinere, niſi alius titulus iuſtus, vel hone
ſtus concurrat: tum propter rationes ſupra an
te oppoſitum factas: Tum etiam, quia opus
peccaminoso non eſt vana, ſicut nec res ſpi
ritualis: haec, quia non eſt pretio comparabi
lis, cum bonorum temporalium valorem ex
cedat: illud autem, quia nullius eſt valoris, ſed
omnino tanquam vile, & turpe, & inutile fu
giendum. Pro quo etiam facit Auguſtini ſenten
tia vbi ſupra, qui ſignificat mercedem iniqui
tatis retineri non poſſe, cum nec Iudas, cum
peſſimus eſſet, auſus eſt pretium quod acce
perat, pro eo quod Chriſtum tradiderat, retine
re: ſed illud reſtituit.

Secundo idem patet argumento Au
guſtini ſupra ſignificato.
Quia ſi ſententia iuſta a iudice lata non eſt ve
nalis, nec pro ea poſteſt iudex pretium accipe
re, nec acceptum retinere: a fortiori ergo ſenten
tia iniqua non erit vana, nec poterit pro ea
pretium recipi, nec receptum retineri: quando
quidem in vtroque caſu iudex pretium recipiens,
reciperet aliquid ob illam cauſam indebitum.
Idem de aduocato, qui vt iniuſte patrocina
retur, mercedem accipit. Ait enim in epistola ad
Macedonium, numero. 34. Si iuſtitia ſynce
rius conſulatur, iuſtius dicitur aduocato, red
de quod accepisti, quando contra veritatem ſte
tiſti, iniquitati aſſuiſti, iudicem ſefelliſti, iuſta
cauſam oppreſſiſti, de falſitate vicisti, quam
cuiquam in quolibet officio militanti, redde
quod

quod accepisti, quando iubete iudice cuiusque
causa hominem necessarium tenuisse, ne resi
ſteret vinxisti, ne fugeret incluſiſti. Poſtremo
autem permanente lite exhibuiſti, aut finita
dimiſiſti. Et tandem concludit dicens, niſi for
te reſtituendum eſt alienum, quod per furtum
clanculo aufertur, & reſtituendum non eſt alie
num, quod in ipſo foro, vbi peccata puniuntur,
decepto iudice, & circumuentis legibus obti
netur. Vbi aperte dicit, pretium pro iniuſto pa
trocinio, & pro iniqua ſententia receptum eſ
ſe reſtituendum. Nec tales a reſtitutione deob
ligantur in foro conſcientiae, etiam ſi leges ciui
les ſint, quae contra illos actionem negant.
Quia, vt ait Auguſtinus ibidem, Pecunia a ma
lis male habetur: & a bonis tanto melius habe
tur quanto minus amatur: ſed inter haec tole
ratur iniquitas male habentium, & quaedam
inter eos iura conſtituuntur, quae appellantur
ciuilia, non quod hinc fiat vt bene vtetes ſint,
ſed vt male vtentes minus moleſti ſint &c. In
quibus docet eos, qui mercedem iniquitatis ha
bet, per leges ciuiles minimem excuſari, quo mi
nus teneantur ea reſtituere, quauis per huius
modi iura humana poenam poſſint euadere.

Tertio, idem videtur ex hoc, quod ha
betur de ſimonia, capi. Nemo
presbyterorum. vbi dicitur, Qui emolumentum
aliquod temporale accipit, vt peccatum
alterius episcopum vel eius ministros celet, aut
pro reſpectu cuiuscuque perſonae, familiarita
tis, vel conſanguinitatis innotescere detrectat,
gratia vel fauore minus dignem poenitentem ad
reconciliationem adducit, aut liuore aliquo di
gna poenitentem a reconciliatione impedit, ſi
moniam committit. Vbi docemur, pretium
ſeu emolumentum receptum ab aliquo pro
opere peccaminoso, aut pro omiſſione ope
ris, id quod alioqui tenetur, eſſe reſtituendum.

Quarto, idem videtur. Quia pro opere
ad quod quis de praecocepto te
netur, non eſt licitum aliquid recipere: igitur
nec pro opere peccaminoso, ad cuius oppoſitum
ex praecocepto tenetur. Antecedens patet. ff. de co
ditionibus ob turpem cauſam. Si dedi tibi ne fa
crilegium facias, ne furtum committas, ne homi
nem occidas: condici poſteſt. Item ſi tibi dede
ro, vt mihi reddas rem depoſitam apud te. l. 5.
titulo allegato, teneris acceptum reſtituere.

Dixi notanter, niſi alius titulus hone
ſtus, ſeu cauſa concurrat: puta libe
ra & ſpontanea donatio, aut emptio, ſeu vendi
tio, aliusve iuſtus contractus: nam tunc non ob
ſtate turpitudine actus, vel modi, quo aliquid

eſt acq̄ſitum, poterit licite retineri. Vt ſi quis
in die feſto, vel loco ſacro negotia alioqui lici
ta exercent: quod illic peccatum eſt, eſt violatio
feſti, & loci prophanatio: pro qua non licitum eſt
pretium accipere. Secus pro re ipſa quae venditur,
quae propter locum, aut tempus in quo venditur
valoris ſui non amittit: ideo pretium rei cum lu
cro inde iuſte recepto, licite retineri poſteſt. Nec
pretium illud naſcitur ex loci prophanatio
ne, ſed ex re ipſa quae vendita eſt, & ex volun
tate contrahentium. Similiter ſi quis negotietur
cum excōmunicato, quod illic peccatum eſt, eſt
extra neceſſitatem cum illo com̄unicare: pro
quo non eſt licitum mercedem accipere, ſeu pretium
bene tamen pro re, vel obſequio, quod illi im
penſum eſt. Similiter ſi quis iurauit ſe rem ſua
non venditurum, & poſtea illam vendat, peccat
quidem vendendo, quia iuramentum violat, pro
quo pretium non recipit, ſed pro re vendita:
& ſi iuramentum non ſe extendit niſi ad non
vendendum, quanuis peccet vendendo, vendi
tio tamen tenebit, quae poterit iuſtum pretium
licite retinere. Similiter ſi quis iurauit ſe non
ſeruiturum Petro, & poſtea eidem ſeruiat, licet
peccet contra iuramentum, poterit tamen ſine
violatione iuramenti, ſeruitij mercedem reci
pere, & retinere. Secus ſi iuraſſet ſe pro ſerui
tione nullum recepturum pretium: nam tunc ob iu
ramentum teneretur pretium acceptum reſtituere:
Sicut qui iurauit ſe uſuram ſoluturum, tenetur
eam ſoluere. cap. Debitores. de iure iuran.

Eſt itaque in hac quaestione de opere pec
caminoſo diſtinguendum. Nam quod
dam eſt tale ratione ſui: quia ſcilicet vel per ſe
malum eſt, vel in ſe prohibendum. Aliud vero
eſt illicitum, non ratione ſui, ſed ratione cir
cumſtantiae, ſcilicet loci, temporis, ſcandali, vo
ti, aut iuramenti, &c. Pro primo non eſt licitum
pretium recipere nec retinere, bene tamen pro
ſecundo, vt patet ex dictis: maxime ſi opus ta
le ſit, quod ſecluſa illa circumſtantia, eſt pretio
comparabile.

Et per haec patet ad primam quae
ſtionem, quod ſcilicet meret
rix nec publica, nec occulta, non poſteſt pre
tium proſtubuli recipere, nec retinere, velut
pretium illi nephario operi correfpondens:
niſi alia cauſa concurrat, qualis eſt donatio
ipſius dantis, qui liberem vult illi donare: non
obſtante quod opus ipſum turpe, ſit cauſa
ſine qua non talis donationis. Nec placet eo
rum ſententia, qui dicunt meretricem poſſe
licite mercedem proſtubuli recipere per viam
mercedis, etiam via donationis ſecluſa. Quod
probat

probant exemplo Iudæ & Thamar: qui de fidelitate commendatur, quod hædum prout promiserat, ipsi Thamar misit. Gen. 38. Quod, ut dicunt, minimè fecisset, si Thamar promissum hædum recipere non potuisset, eò quod ad iniquam receptionem videretur cooperari. Verùm mihi parvam fidem facit hæc ratio, ad probandum posse meretrices pretium prostibuli recipere. Tum, quia sicut Iudas à culpa non excusatur in hoc quod ad Thamar accessit: ita poterat in alio peccare cooperando, scilicet, ad iniquam hædum receptionem. Tum etiam, quia esto Thamar peccasset hædum in pretiū prostibuli recipiendo, non ideo peccasset Iudas hædum dādo: cum stet lucri acceptionem iniquam esse, & eiusdem traditionem licitam: ut patet de solutione & receptione vsuræ, ubi peccat qui recipit, non qui soluit. Similiter quando peccator occultus publicè à suo curato Eucharistiam accipit, peccat accipiens, & nõ curatus dans.

Ex dictis patet, qualiter possunt à debito restituendi turpiter acquisita excusari lenones, histriones, adulescentes, & reliqui ad opera nepharia conducti, ut ad occidendum, percipiendum, infamandum, aliãve iniurias, seu damna iniusta inferendum. Nam quanuis huiusmodi operum iniquorum mercedem recipere non possint per viam pretij ob ipsa opera debiti, possunt tamen per viam donationis.

Sed obiicies: Quia in lucro meretricio non videtur concurrere donatio liberalis, sed alius contractus locationis, quo corpus ad usum fornicarium locatur: vel innominatus, scilicet, dabo ut facias, vel consentias in hoc: ut in exemplo supra ex Gene. citato apparet: in quo Iudas & Thamar expressè super pretio conuenerunt. Igitur talia lucra ex simili contractu acquisita, tenebuntur meretrices etiam publicæ restituere. Respon. Esto ita sit, quod talis contractus & pactum interueniat, adhuc est in illo contractu admixta donatio, qualis reperitur in contractu emptionis, aut locationis, in quo quis dat pretium excedens valorem rei: in cuius datione nec metus, nec coactio, nec ignorantia interuenit, sed spontanea voluntas: & ideo qui sic dat excessiuum pretium, totum excessum videtur condonare: & ideo recipiens plus cum minus dederit, excusatur à restitutione super accepti ob donationem contractui mixtam, modò eius animus talis sit, ut pretium illud excessiuum recipiat: non solum in vim pretij sibi pro re vendita debiti, sed etiam ob donationem, quam videt

ementem velle illi facere excessiuè donando. Ita in proposito, cum is qui ad meretricem ingreditur, sciat opus ipsum fornicarium illicitum esse, & animæ saltem ad nil prodesse, sed mortaliter obesse, & sciens & volens dat aliquid quod valorem operis nepharij cognoscit excedere, videtur condonare quod dat: & ita poterit à meretrice non turpiter, sed licitè recipi & retineri: modò illud non tanquã pretium suo operi fornicario debitum accipiat. Nam si sic illud, quia ob ipsum opus sibi debitum accipiat, peccat accipiendo: & si vult illud sic acquisitum licitè retinere, opus est animum mutet, quo scilicet velit illud tenere eodem modo quo potest, siue velut pretium corporis, siue velut donatum. Ac proinde non parum refert, quo animo hæc turpia lucra accipiuntur, aut retinentur.

Corollariè sequitur quod si ipse fornicator non intendit dare quod dat per viam donationis, nisi per viam pretij, quia fortè putat meretrici esse debitum pretium ob opus ipsum turpe, & hoc constet ipsi meretrici quod tale turpe lucrum recipi non potest, nec retineri, cum desit donatio, & alius honestus titulus illud retinendi. Sicut qui dat pretium excessiuum pro re aliqua empta, putans rem tanti valoris esse cum non sit, nec ipse intentionem habeat donandi: tunc ipse venditor tenebitur excessum restituere.

Corollariè sequitur, quod cum huiusmodi turpia lucra non videantur nisi per donationem posse accipi & retineri, debere attendi an donatio sic facta, sit per iura reprobata & inualida: nam tunc certum est talia lucra esse restituenda. Ut si is qui dat, est mente captus, aut minor annis: qui donare non possunt. Sunt etiam qui aliquid ob causam indebitam dant, qui etiam intendunt & possint donare, nõ valet donatio. Sicut nec post rem datam valet spontanea per eos facta remissio. Exempla patent de his quæ inquisitores ab hæreticis, & iudices à partibus litigantibus, & visitatores à clericis accipiunt: qui à restitutione acceptorum, minimè ob spontaneam partium remissionem liberantur. De quibus habetur Clementi. Nolentes. de hæreticis. & cap. statutum. de rescriptis. & cap. Erigit. de censibus. libro. 6. Pro quo facit quod habetur Exod. 23. & Deute. 16. ubi iudicibus interdicitur munerum receptio. Ac proinde in presenti negotio non est idem iudicium de omni turpi lucro: cum aliquid sit cuius receptio illicita est & est restituendum, aliquid verò cuius receptio

ceptio licita & permessa est, seu concessa: & tale non opus est ut restituatur.

Sequitur ampliùs contra Innoc. cap. Quia pleriq; de immunitate &c. quod cum donatio liberalis liberet meretricem à debito restituendi donatum, quod si meretrix fraude vel dolo aliqd ab scortatore extorserit, tenetur illud eidem restituere, ut ait Tho. 2. 2. q. 62. Similiter si donatio sit excessiua, ita ut donas maneat depauperatus, qui vix se & familiam possit sustentare, tenetur restituere: quia donatio non valet. Similiter si meretrix suis p'suasionib; aliquid extorsit ab amico, qui amore illi inflamatus dat illi quod alioquin non daret, videtur restituendum: quia non minus obcæcat hominem amor excessiuus, quam vinum: ita ut huiusmodi donatio non videatur omnino spontanea, seu voluntaria. Et hæc fortè ratio mouit multos doctores ad dicendum, quod publica meretrix quæ propter quæstuum corpus exponit, non tenetur restituere: alia verò non publica, quæ non propter quæstum, sed propter libidinem corpus exponit, tenetur restituere: quia. s. nõ ita obcæcantur homines amore publicæ sicut occultæ, ut experientia docet. Vide Bapti. resti. 14. §. 14.

Per hæc patet responsio ad rationes in priori quæstione de lucro meretricio factas. Ad primũ, quando arguitur à simili esse tale lucrum restituendum, sicut & merces à iudicibus, testibus, & aduocatis, pro iniustitia faciendâ, seu facta recepta: Dicendum quod nõ est simile: quia his interdictum est ob illam causam pretiũ accipere, & meritò cum talia peccata sint contra publicã iustitiã, propter quæ nõ solum veniunt rei acceptæ amissione puniendi: sed acriùs puniri deberent. Secus in lucro meretricio, quod secundũ iura permittitur, & declaratur quod non turpiter accipitur: maximè ob donationem per legem non reprobata.

Ad secundum in quo arguitur de vxore, quæ ab alieno pretium corporis recipere non potest, sicut nec à proprio: Dicendum quod quantum attinet ad obligationem restituendi lucrũ turpe, parum refert mulierem solutam esse aut maritatam: si enim utrobique interuenit donatio facta ab eo qui eam facere potest, utraq; potest tale lucrũ retinere. Si verò neutrobique; hmoi donatio interuenit, neutra potest lucrum retinere, cum humana iura non ita permittant adulteria sicut meretricia. Imò potiùs nõ adulteria committantur, meretricia permittuntur. Si tamẽ vxor nolit viro corpus suum sine pretio tradere, extorsio est, &

sic acceptum tenetur restituere. Excepto nisi maritus velit donare. De quo post.

Ad tertium dicendum quod non est simile quod pro simili adducitur: quia in simonia vetita est pretij acceptio & retentio, ut suppono: ideo est taliter acceptum restituendum. Secus in lucro meretricio, in quo licet modò quo acquiratur sit turpis, non tamen est turpis acceptio.

Ad quartum dicendum quod ratio procedit, ubi esset purus contractus locationis, & nulla interueniret donatio: quia tunc ut dictum est, non possent pretiũ pro actu peccaminoso recipi, nec retineri. In proposito autem semper interuenit donatio, quæ per leges non reprobatur. vide legem.

Ad quintũ de lucro turpi ab occulta meretrice acquisito, dicendum quod quantum ad forum cõscientiæ attinet, nil refert publicã esse meretricem, vel occultã: quanquã ad rationem vocabuli attendendo, illã dicimus meretricem quæ plurimum libidinibus patet, ut habetur. 34. dist. cap. vidua. Et ita si meretrix est, satis publica debet esse. Iura tamen differentiam ponunt inter hanc & illam. Nam si occultè sint meretrices, lucra quæ sic acquirunt, amittere merentur, & datur actio fisco ut possit ea à talibus auferre. Verùm ante sententiam condemnationis cõtra eas latam, dominiũ lucri apud ipsas est: non sic de publicis. Et non solum id de occultis meretricibus verum est, sed de aliis carnalibus: quarum turpitudinem leges non permittunt, sed puniunt. Ut si nuptæ sint, aut virgines, aut consanguineæ, &c. lucra per eas acquisita per fiscũ repeti possunt. Sed ante sententiam licitè retinentur. Ratio autem quare diuersa sit iuris dispositio de occultis & de publicis, videtur esse, quia si occultè permittantur, multa incommoda in re publica oriri possent, rixæ. s. & contentiones inter ribaldos, ut experientia docet. Similiter tales occultæ sub habitu honestatis magis alliciunt homines ad sui amorem, unde apud eas longè sunt liberaliores, & plus quàm conuenit illis largiuntur: & inde eos turpiter in paupertatem incidere accidit, &c. Quæ inconuenientia nõ ita ex publicis sequuntur, ut patet.

Ad sextum dicendum. Aliud est tenendum de lucro quod miles meretrici donauit, aut concubina: aliud verò de lucro, quod alij meretricibus donant. Nam primum, salua pace Adriani, recipi à meretrice non potest, nec retineri, si sciat iuris dispositionem. Vide legem. Quia nõ ratione operis peccaminosi, ut dictum est, nec ratione donationis à milite factæ: quia

*ut dicitur de castitate
in omni lucro
est.*
*ita meretrix
lucrum accipit*
*ad vocat
ad dicitur
ad dicitur*
*non refert an
soluta sit
ita dicitur
in omni*

*occulta meretrix & talis
hinc dicitur*

ralis donatio secundum iura est nulla, seu inu-
lida: quod speciale est in militibus, sicut in mi-
noribus, & non in aliis, vt communiter dicunt
doctores. C. de donationibus inter virum &
uxorem. l. ij. & l. miles. ff. de testamen. Hoc au-
tem institutum est in fauorem militum arma-
tae militiae, qui pro republica pugnant: quibus
si donare concubinis permitteretur, accide-
ret eos non habere, quae illis ad pugnandum
sunt necessaria: quod in notabilem reipub. per-
niciem cederet.

Ad septimum dicendum, consequentiam
non valere: stat enim quod lucrum tur-
pe de quo loquimur sit de dominio ipsius me-
reticis, & quod non liceat ei oblationem de
illo publice facere. Nam etiam in lege non li-
cebat oblationem domino facere de pretio can-
is: esto tale pretium ad dominium hominis,
qui canem vendiderat, pertineret: vt in eodem
textu dicitur: scilicet, Non offeres mercedem
prostibuli, nec pretium canis in domo Domi-
ni: quia vtrūq; abominatio est &c. Illud, quia
in irreuerentiam Dei meretricium prohibetis
fieri videretur. Hoc autem propter vilitatem
canis, simul & significationis. Significat enim
homines voraces, & rapaces: vt significaret rap-
inam & fornicationem deo esse abominabi-
lia. Sed de hoc aliis.

Ad aliud secundum in quo vniuersalius
querebatur, an sit necessarium restituē-
dum quod per actum peccaminosum est acqui-
situm, puta per illicitam negotiationem, patet
ex dictis responsio. Nam si negotiatio, seu contra-
ctus in se illicitus est, nisi interueniat donatio,
lucrum sic acquisitum retineri non potest. Si vero
sit contractus seu negotiatio in se licita & ius-
ta, vbi. s. aequalitas inter datum & acceptum
seruetur, sit tamen ex circumstantia illicita, ra-
tione. s. temporis, loci, personae, aut scandali, &c.
tunc non est sic acquisitum necessario restituē-
dum. Huius ratio est nota. Quia restitutio non
est necessaria, vbi nil contra iustitiam commutati-
uam actum est, cum restitutio actus iustitiae com-
mutatiuae sit: sed in hmoi casibus nil contra ius-
titiam commutatiuam fit, eo quod in talibus ne-
gotiationibus seruetur, vt suppono, aequalitas
inter mercedem & pretium. Igitur quauis alium
de vitium in negotiatione eueniat, non inde
nascitur obligatio restituendi.

Secundo idem colligitur ex cap. Cum
sit. de iudicis. vbi in sententia
dicitur, quod Iudaei conuertant in elemosynas pau-
perum quidquid ratione publici officij inter
Christianos sunt assequuti. Supponitur enim

eos illicite illa officia publica exercisse. Qui
textus specialiter sonat de Iudaeis, nec debet
extendi ad omnes alios vniuersaliter, qui ali-
quid ex officio, aut negotiatione illicita ac-
quirunt. Id patet: quia si ad omnes tales esset
textus extendendus, non ergo esset necessariū
eum expresse ad Sarracenos extendere, sicut
textus ipse sonat. Ait enim: Hoc idem exten-
dimus ad Paganos. Ac proinde à Iudaeis & Pa-
ganis non tenebuntur illicite acquisita in ele-
mosynas expendere.

Per hac patet ad rationes supra factas.
Ad primū sumptū ex hoc textu, Cū
sit, dicendum quod illud procedit solum de
Iudaeis & Paganis, & poenale est, in poenam. s.
eorum, qui multa praetextu officij à Christia-
nis extorquebant, seu iniuste accipiebant.

Ad aliud sumptum ex capi. Ad liberan-
da, dicendum similiter quod poenale
est, & non est illis iniunctum in vim restitutio-
nis, sed in poenam delicti: vt non absoluantur
à censura, nisi quae sic acquisierunt, in subsi-
dium terrae sanctae expenderint: & tunc ideo
in conscientia tenebuntur ea sic expendere:
quia non aliter ab excommunicatione veniunt
absoluedi, vt ait textus. Vnde fit, quod si de
facto absolutionem à censura obtinerent, non
manerent in conscientia obligati ad ea quae ac-
quisierunt per illicitam negotiationem, in subsi-
dium terrae sanctae expendere: sed possent ante
sententiam latam ea retinere, iuxta cap. fraterni-
tatis. saepe citatum. 12. q. 2.

Ad tertium ex Paulo sumptū, dicitur, quod
sit de dicto Pauli, quod verissimum est,
etsi ad aliud propositū dictū: in presenti tñ, vt
ait Adrianus, illicita negotiatio non est radix lu-
cri inde euenientis: sed voluntas, vel donatis vel
contrahentis, est velut radix, quae causat seu efficit
translationem domini rei sic acquisitae. Verū oppo-
ni potest, quod illa voluntas contrahentis etiam est pec-
caminosa, sicut & ipse contractus: nam circumstan-
tia quae vitiat opus, similiter vitiat voluntatem ope-
ris, vt constat: & ideo per hanc solutionem non tolli-
tur quin radix illius lucri sit infecta, & per conse-
quens lucrum ipsum. Ideo videtur quod pretium illud
aut lucrum, non est fructus ex illicito contractu
ortus, nec ex voluntate contrahendi, quae simili-
ter in casu vitiosa est: sed potius ex mercis valo-
re suo modo, quauis improprie procedere vi-
detur. Sicut equus locatus parere dicitur pecu-
niam domino equi: ita res vendita ob sui valorem
dicitur similiter vendendi dare seu parere pre-
tium. Modò autem quauis negotiatio humana
vitietur, res tamen vendita non ob id valore suum
amittit,

amittitur, nec in se inficitur.

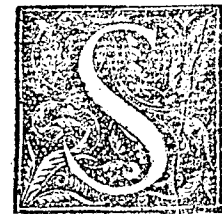
Ad quartum dicendum quod va-
let ratio, vbi caetera es-
sent paria, scilicet quod sicut iurauit quis se
munus non accepturum, ita lex iubeat alicui
munus accipiat: tunc sicut primus ob iura-
mentum non potest munus recipere, & accep-
tum tenetur reddere, ita & secundus, cum
vtrouque esset turpis, & illicita receptio. Mo-
dò autem aliud est, legem prohibere negotia-
tionem in tali tempore aut loco fieri. Aliud ve-
rò si fiat pretium pro merce accipere, vt de se
fatis constat.

Ad vltimum dicendum quod nil
obstat dicere promissio-
nem esse inuvalidam, & tamen si fiat dona-
tio, quod teneat: quia promissio facta lenoni
non valet, & si tradatur promissum, valet do-
natio: vt habetur. l. mercalem. C. de conditio-
nibus ob turpem causam. Adde quod promissio
facta ob causam turpem, antequam opus,
pro quo facta est, fiat, est inuvalida & rescinden-
da, cum turpis fuerit: de qua procedit dictum
illud, In male promissis rescinde fidem. Si ta-
men opus, pro quo facta est, fiat, ex tunc in con-
scientia videtur adimplendum promissum ra-
tione fidelitatis. Pro quo facit exemplum Iu-
dae & Thamar supra citatum: qui de fidelitate
commendatur, eo quod id quod ob turpem
causam promiserat, adimpleuit.

Ex dictis sequitur responsio ad dubium
aliud, scilicet, An qui praedicat sine li-
centia praelati, & inde bona aliqua acquirit,
teneatur illa restituere. Ratio dubij est: quia vi-
detur turpe lucrum esse, cum per actum pecca-
minosum sit acquisitum. Dicendum: quod quan-
uis ille praedicator in casu peccet, culpa tamen
non tam praedicationi quam negligentiae, qua
licentiam obtinere neglexit, inest: ideo non
tam commissiue quam omisiue in casu peccat.
Ideo quod ratione praedicationis fuerit acqui-
situm, non turpiter est receptum, & per con-
sequens nec restituendum. Secus si illud fuerit
praedicatori datum, vt praedicet sine licentia
praelati: nam tunc, cum causa ob quam datum
est, expresse contineat culpam, erit turpiter ac-
quisitum, veluti merces iniquitatis, quae retine-
ri non potest: vt supra de aliis fuit explicatum.

De rebus per ludum ac-
quisitis.

Q V E S T I O. XXI.

Olet pretereaco
muniter quari, an lucrum
per ludum acquisitum sit
de necessitate restituendum.
Et cum tale lucrum, ratione
ludi per quae acquiritur,
turpe soleat appellari, prius breuiter videre con-
uenit, an ludus sit turpis, an licitus. Et in pri-
mis supponendum est ludum multiplicem esse,
maxime ex parte finis. Est enim quidam factus
ad deuotionem excitandum, quidam ad corpus
vel ingenium exercendum: Quidam ad delectationem
dandum vel capiendum, quidam
vero ad lucrum acquirendum. Ludus autem,
vt in plurimum de se illicitus non est, quicquid
horum, quae dicta sunt, praetendatur: potest ta-
men multipliciter vitari, videlicet ratione pro-
hibitionis: qualiter ludus torneamentorum, si
militariter & alearum prohibitus est. Potest etiam
per circumstantiam depruari, vt si fiat cum ver-
bis aut factis turpibus, sicut cum periculo vitae
seu salutis corporalis, si cum scandalo fratris,
si tempore aut loco minime conuenientibus,
si a personis grauibus & in dignitate consti-
tutis: ad hunc modum de aliis variis circum-
stantiis dici possent.

Vt autem ludum primum & secundum
omittamus, qui. s. ad deuotionem ex-
citandum, vel corpus seu ingenium exercen-
dum sunt, quos ob huiusmodi causas non tur-
pes, sed licitos esse constat: de tertio tamen lu-
do, qui gratia delectationis animalis danda
vel capienda fit, posset aliquis dubitare, an ob
huiusmodi finem deprauetur, etiam si aliae pra-
uae circumstantiae non apponantur. Dico in-
quam de ludo ob animalem delectationem fa-
cto: nam de eo qui fit ad delectationem spiri-
tualem, non dubitatur quin licitus & sanctus
sit: qualem exercuit David coram Arca Domi-
ni. 2. Reg. 6. Et pro parte affirmatiua, quod praefatus
ludus ob delectationem animalem factus
sit inde illicitus, arguitur primo: Quia non vi-
detur licitum in hoc seculo huiusmodi anima-
les delectationes praetendere, sicut nec ridere:
iuxta illud Lucae. 6. Vae vobis qui ridetis: quia
flebitis. Super quo Ambrosius. ubi. de officiis
ait: Non solum ergo profusos, sed etiam omnes
iocos declinandos arbitror.

Facit ad idem, quod legitur Prouer. 14.
Risus dolore miscbitur, & extre-
ma gaudij luctus occupat. Quod glossa expo-
nit de luctu perpetuo. Facit etiam Chrysolto-
mus super Genes. dicens: Non dat Deus lude-
re, sed

re, sed diabolus: audi quid ludentes passi sunt. Sedit populus manducare & bibere, & surrexit ludere.

Præterea 2. facit Augustinus li. de poenitentia: dicens, Cohibeat se à ludis: à spectaculis sæculi, qui perfectã cõsequi vult remissionis gratiã. Idem etiã lib. de vnica poenitẽtia ait: Quotidie dolẽdum est de peccato, quod declarat ipsa dilectionis virtus. Et infra: Poenitere, est poenam tenere, vt semper puniat in se viciscẽdo, quod cõsistit peccando. Et postea: Poenitẽtia est vindicta semper puniens in se, quod dolet commississe: vbi dolor finitur, deficit poenitentia: si verò poenitentia finitur, quid relinquitur de venia? Et habetur de poenitẽtia dist. 3. cap. Poenitẽtia est, &c. Ex quibus apparet peccatori nunquam licitum esse delectationẽ quærere, & ita nec ob delectationem ludere, nec ob eandem causam ludis assistere.

Præterea tertio, q. à ludis tam agẽdis, quã ab spectandis abstinendum sit, apparet exemplo sanctorũ: de quibus legitur in hoc gloriatos esse quod à ludis abstinerint. Vnde Hier. 15. Non sedi in consilio ludentiũ. Et Tobie tertio dicitur: Nunquã cũ ludentibus miscui me, nec cum his, qui in leuitate sensus ambulant participem me præbui.

Præterea quarto, si licitum esset ludus propter delectationẽ factus, licitũ ergo esset hominib; se in ludo ludis exercere, & similiter inde victũ quærere, & per consequens licitũ esset de histrionatu viuere, & histrionibus res nostras donare: quod tamen videtur falsum. Nam cõtra primũ ait Tullius. 1. de officijs: Non ita generati à natura sumus, vt ad ludũ & ad iocũ facti esse videamur, sed ad seueritatẽ potius, & quãdã studia grauiora atq; maiora. Et cõtra secundum ait Augustinus super Ioannem, quod donare res suas histrionibus, vitium est immane. Et ita videri posset ludũ causa delectationis factum illicitũ esse.

His tamen non obstantibus tenendũ est oppositum. s. ludum ob delectationem animalẽ factum, non ob id esse dãnandũ, q. per eum delectatio quæritur: modò homines in ipsa animali delectatione finẽ suum nõ collocent. Id patet ex Aristotele. 2. & 4. Ethic. vbi in sententia ait: Sicut excedere in ludo vitium est, ita & in ludo deficere vitiosum est: sed mediũ in illo sicut in cæteris humanis actionibus tenendũ est: quod medium vocat virtutẽ eutrapeliã. Ibidem etiam appellat duos & agrestes eos, qui nec ridiculum aliquid dicunt, nec aliorum moderatos ludos recipiunt. Sen-

ca etiã ita cõsultat, dicens: Sic te geras sapienter, vt nullus te habeat tanquam asperum, nec cõtemnat quasi inutilem. Tullius etiam. 1. de officijs ait: Ludo & loco vti quidem licet, sed sicut somno & quietibus: cæteris tunc cùm grauib; seriosisq; rebus satiffecerimus.

Facit ad idem Augustinus. 2. Musica, dicens: Volo tandẽ tibi parcas: nam sapientem decet interdum remittere aciem rebus agendis intentum. vbi docet interdum expedit recreationem aliquam atque delectationem sumere.

Facit etiam quod legitur in collationibus patrum, quod beatus Ioannes Euangelista cùm quidã scandalizaretur quod cum discipulis suis ludentem inuenient, dicitur mandasse vni eorũ, qui arcum gerebat, vt sagittam traheret: quod cùm plures fecisset, quã fuit vtrũ hoc continuẽ facere posset? qui respondit, q. si hoc continuẽ faceret, arcus frangeretur: Vnde beatus Ioannes subintulit, quod similiter animus hominis si angeretur, si nunquam à sua intentione relaxaretur.

Legitur etiam in vitis patrũ quod beato Paphuntio reuelatum est, quod quidam ioculator futurus erat sibiconfors in vita futura.

Facit deniq; ad idẽ ratio. Quia sicut corpus labore fatigatum indiget quiete & recreatione ad sui refocillationem, vt postea ad laborẽ redire possit: ita & animus, quia finitæ virtutis est, solet fatigari: & recreatione indiget, vt ad debitas operationes postea expeditior redire valeat. Maximẽ cùm experientia constet ex animi fatigatione corpus sæpe debilitari, & vtrunque ineptum ad debitẽ operandum reddi. Cùm igitur quies animi, seu recreatio non videatur in alio quã in delectatione consistere, ideo licitum aliquando erit huiusmodi delectationem quærere, ad quam maximẽ præfati ludi conducere videntur.

Dixi notanter in conclusione, modò homines in ipsa animali delectatione finem suum non constituent. Nam vt Aristot. 10. Ethicorum docet, delectatio non propter se sed propter operationem quærenda est. Ideo qui delectationem animalem tanquam finem intenderet, delectatione ipsa abuti videretur, & ea fruendo peccaret, iuxta Augustini & vulgatam sententiam: qui ait totam hominis peruersitatem consistere in vtendo fruendis, & fruendo vtendis. Vnde fit, vt in tantum liceat delectationem in ludis quærere, quãtum ipsa mētis fatigatio, & debita opatio postula-

uerit. Et sicut ab hoc deficere vitium est, ita & superfluum & excedentem delectationẽ quærere vitiosum est. Si quæras in quo est maius vitium? in excedendo, an in difficiendo? Puto quod in excedendo, iuxta sententiã Aristot. 9. Ethicorum, dicens quod pauci amici propter delectationem sunt habendi: quia parum de delectatione sufficit ad vitam, quasi pro cõdimento, sicut parum de sale sufficit in cibo.

Per hæc patet ad rationes ante oppositum factas. Ad primum, dicendum quod Christus illic loquitur contra homines, qui non nisi in deliciis & voluptatibus volunt in hoc sæculo viuere, voluptatẽ & delectationem sibi ipsi finem præstituentes. Quod autem illic ait Ambrosius, omnes scilicet iocos declinandos esse, procedit quando personæ dignitas, seu qualitas postulauerit. Nam illic de ecclesiasticis personis loquitur, quos sacre doctrinæ potius quã ludis insistere cõuenit. Sed non negat eis interdum licitum esse ludere. Ait enim ibidem: Licet interdum honesta ioca, ac suauiã sint: tamen ab ecclesiastica horrentur regula. Similiter dicatur ad aliud ex Prouerbiis citatum, quod Sapientis illic loquitur derisu stultorum: quales sunt quos supra diximus non nisi voluptates huius sæculi quærere. Ad aliud ex Chrysostomo sumptum dicendum, quod loquitur de his, qui inordinatẽ ludis vtuntur, delectationẽ ac voluptatem sibi finem præstituentes. Quod satis innuit, quando ait illos homines postquam cibo & potu saturati sunt, ad ludẽdum insurrexisse.

Ad secundum ex Augustino allegatum, dicendum, quod loquitur secundum congruentiam poenitentium, quibus conuenit à ludis quantum commodẽ possunt abstinere. Secus si ratio suadeat recreationem interdum capere. Quod vltra ait peccatori nunquã à fletu & poenitentia esse cessandum, intelligitur per superuentum contrariæ voluntatis, vt supra latius. C. de poenitentia, explicuimus.

Ad tertium ex Hieremia citatum, dicendum, quod Propheta illic loquitur secundum congruentiam hominis, cuius status magis luctum requirebat, cùm esset amaritudine plenus, vt ipse innuit statim subiungens: Solus sedebam, quoniã amaritudine repleti me. Quod ex Tobia citatum est, procedit de ludis superfluis, & vanis, vt patet ex eo, quod statim subnectit, neque cum his, qui in vanitate ambulant participem me præbui.

Ad quartum dicendum, quod histrionatus, prout ordinatur ad solatium hominum nõ est de se illicitus: nec histriones ob id condemnãdi sunt, modò illo officio moderatẽ vtantur, & aliæ circumstantiæ, quæ ludum vitare possent amoueãtur, & suo tempore ea, quæ viro Christiano necessaria sunt, faciant. Concedo insuper posse histriones ex huiusmodi officio victum quærere, & licitum esse mercedem moderatam eisdem tribuere. Nec vniuersaliter damnandi sunt, qui histriones sustentant, sed qui superfluẽ, seu excessiuẽ cum illis bona sua consumunt, maximẽ si turpiter suo ludo, seu officio vtuntur. Et de his intelligatur dictum Augustini ibi citatum.

DE MV S iam aliquem ludum illicitum esse, seu turpiter fieri, cùm certum sit peccare eos, qui taliter ludunt: esset tamen dubiũ de assistentibus huiusmodi illicitis ludis, an peccent sicut exercentes. Ad quod dubiũ breuiter dicendum distinguendo: nam aliud est ludis assistere, aliud in eisdem delectari, quæ constat diuersa esse, & ab inuicem separabilia. Si de sola assistentia quærat, est iterum subdistingendum. Nam aut est persona publica, cui ex officio, dignitate, aut conditione incumbit eos, qui ludũ, ab ipso ludo illicito retrahere. Aut est alia persona priuata. Si primum, talis peccat assistendo, eò quod sua assistentia videtur sic ludentibus autoritatẽ præstare, sed eorum peccatum potius in hoc consistit, quod cùm deberet homines ab illicitis ludis retrahere, & eos impedire, non solũ non retrahit, sed assistit. Si autem sit persona priuata, iterum subdistingatur. Nam vel est talis, qui sua assistentia causam præstat, vt ludus illicitus fiat, seu continuetur: & tunc velut cooperatores peccati, peccant sicut & ipsi ludentes, si id aduertant, aut aduertere debeãt. Nam per inconsiderationem non dubito multos à culpa excusari. Si tamen eorum assistentia nõ sit causa ludi, vt prædictum est: tunc per solam assistentiam, aut visionem non videntur esse in culpa, si alia circumstantia huiusmodi assistentiam non depræuet.

Si autem quæstio sit de delectatione voluntaria, qua in ludo, cui assistentur delectantur, dixit Gabriel, cũ Baptista, & Angelo, & cæteris, q. non peccant: eò q. id, de quo delectantur, non est de malum: nec lege diuina, aut naturali prohibitũ, sed humana lege: qualiter ludus alearũ prohibitus est. Nec etiam delectantur in tali ludo ea ratione, qua prohibitus, aut malus est.

Mihi tamen non omnino hic dicēdi modus placet. Imò videtur, q̄ qui sciēt & deliberatē letatur in ludo, seu opere mortaliter peccaminoso, peccat mortali: siue op̄ ipsum mortale sit siue ex obiecto, siue ex ecclesie prohibitione, aut ex alia quacūq; circumstantia. Si enim videam clericum, aut religiosum debitorum officium suū absq; causa prætermittere: si in hoc ipso deliberatē gaudere, pecco.

Si videam hominem sanum robustū in quadragesima carnibus saturari, & in hoc ipso voluntariē letari, pecco sicut ipse. Et si video peccatorem ita non confessionem & eucharistiā contemnerē, ut ea semel saltem in anno, quando tenetur, non recipiat, & eo ipso letari, pecco. Nec ego scirem huiusmodi voluntarias deletiones in his & similibus casibus à mortali excusari. Nec minū peccant, qui de alienis letantur peccatis, quān qui letantur cum malē fecerint. Idem ergo de ludis dicēdum, quòd. s. si peccata mortalia sunt ratione obiecti, aut circumstantiæ, aut ratione prohibitionis, sicut peccant ludentes, ita qui in ipsis ludis ex proposito letantur, similiter peccant: cum secundū Paulum non solum facientes, sed qui faciētibz cōsentit, digni sunt, qui pœnas luāt.

Confirmatur id, quia si aspicientes possēt licitē in talibus letari, igitur ipsi, qui huiusmodi ludos faciūt, possent similiter in eisde gaudere, cum delectatio operantium & assistentium eiusdem rationis esse videantur. Sed consequens inde apparet falsum: quia tūc non oporteret eos, qui huiusmodi ludos vetitos exercent, de eisde postmodum poenitere: quod est falsum. Nō enim hæc coherent. s. quòd tenētur dolere quòd fecerint, & quòd gaudeāt se fecisse: ac proinde si ludus illicitus est, sicut eum facere peccatum est, ita & in ipso deliberatē letari peccatū erit: siue is, qui letatur sit ipse qui ludit, siue qui ludentibus assistit.

Fortè obiciēs multa esse opera de se bona, & hominibus ad corporis seu animæ salutem proficua, quæ tamen contingit per aliquam circumstantiam deprauari: ut prædicatio veritatis, subuentio proximi in necessitate, comedere carnem, qua natura indiget. in quibus quatenus bona sunt letari, nulla videtur culpa, modò latitia hæc de illis quatenus cum tali deprauata circumstantia fiūt non habeatur. Respon. Duo sunt in præfatis operibus considerāda. s. operis qualitas, & effectus inde subsequutus. De opere in se vnde cunq; deprauato gaudēdū nō est, nec ipsi ope-

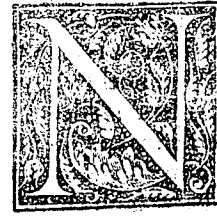
ranti, nec aliis assistentibus, cum hmoi opus quantūvis ex obiecto bonū deo minimē placeat. De effectu autē & utilitate si qua inde aliquos est subsequuta, licitē & meritorie possumus gaudere, ut facile est explicare. Similiter posset assistēs in industria & modo ipsi ludentis letari, quia ludēdo non irascitur, non mentitur, non peierat: à quibus & similibus ratio solent ludentes abstinere.

Corollarie sequitur, quid de ludo, qui per taurorum agitationem fit, est tenendum, an. s. licitus sit: quale in Hispania fieri videmus. Pro quo dubio breuiter aduertendū triplices esse personas, quas præfens dubiū concernit. Sunt enim quidam, quorū autoritate tauri agitantur, ut sunt, qui rempub. regunt. Sunt alii, qui per se tauri agitant, siue equestres, siue pedestres. Sunt deniq; alii, qui præfata agitationi assistūt. Ad primos atinet diligentia & solitudinem præmittere, ne in loco, vbi tauri sunt agitandi, sint psonæ, quibus periculum verisimiliter timeatur euenturum: quales sunt pueri, senes, scemine, inerte capti, claudi, seu infirmi, aliiq; qui veniēte tauro fugere, & se in loco tuto ponere non possunt: hoc enim periculo existēte peccat hi, quorum autoritate taurus in plateā publicā emittitur. Sec⁹ aliās. Quòd si interdū mors alicui, aut damnū aliud, præter intentū, & scientiā præfatorum rectorum acciderit (modò debitā præmiserint diligentiam) non venit illis imputādum. Nec ob id, quod rarò & per accidens euenit, sunt humani actus vniuersaliter cōdēnandi, ut potest in aliis tā ludis quā seriōsis exemplificari. Ad secūdos, qui. s. per se tauri in platea agitant, & ad currendū contra se eosde irritāt, pertinet non temerē id agere, sed propē securitatis locum habere, vbi se facile possint veniēte tauro recipere: alioqui peccant temerē taurū irritantes, & eundem sperantes, viribus, aut industria propria fidentes. Ad tertios, hoc est ad assistētes atinet, si recreationem, aut delectationem capere volunt, non de peccato, aut negligētia, si qua in rectoribus fuit, nec de currentium temeritate, nec de dāno alicui ex taurorum agitatione eueniente latentur. De cæteris autem factis illic contingentibus, quæ culpa carent, letari licitē poterunt.

Corollarie sequitur posse sub statuto iuramento firmato taurorū agitationem cadere, cum per se mala non sit, sed tales possunt apponi circumstantiæ, quæ bona & studiosa reddantur. An autem sit apta materia voti, alia quæstio est. De qua alibi.

Quæstio.

Q. V. AESTIO. XXII.

Vnc de quarto

Nludo, qui. s. causa lucris fit, specialiter de ludo alearū, qui fortunæ potius quā industria innititur, videndum est: an. s. talis ludus licitus sit, & an lucrum inde quæsitum, sit de necessitate restituēdum. De lucris enim per alios honestos ludos acquisitis non loquor: cum citra cōtrouersiam sit ea non esse de necessitate restituenda, si perdens potuit rem, quam perdidit alienare: & fraus omnis ac dolus in ludo cessauit. Sed nec de quo cunq; ludo alearū loquor, in quo pecunia fortunæ exponitur: nō enim omnis talis, causa lucris fieri dicitur: quia non obstante quæ pecunia etiam in notabili quantitate interueniat, stat quod ludus non grā lucris, sed recreationis exerceatur. Potest enim pecunia interuenire, nō tanq̄ finis principaliter in ludo intentus, sed tanq̄ stimulus, seu medium quoddam ad recreationem capiēdam ordinatum, quæ sine pecunia interueniente minimē caperetur: tūc enim nō causa lucris, sed recreationis ludere dicimur: & de tali ludo cum lucro inde percepto idem quod de aliis honestis ludis videtur esse iudicium. Loquor igitur de ludo alearum, quod causa lucris fit. Et sunt qui non solum ludum qui fortunæ innititur damnant, & lucra inde acquisita necessariò restituenda esse dicūt: sed etiam omnes alios cōtractus & humana commercia, quæ fortunæ innituntur, similiter damnanda esse dicūt: ut sunt vadiatio, fortisaria diuisio, ludus ollæ, mercium assicuratio in terra vel in mari, & alia huiusmodi, in quibus temporalia bona, quæ deus hominibus pro suis necessitatibus concessit, fortunæ ob causam lucris exponuntur. Quamquam de assicuratione non ita id affirmare audent. Conradus tamen idem de assicuratione, quod de aliis prædictis sentit: quamuis an lucrum per assicurationem acquisitum sit de necessitate restituendum, non ita ut de cæteris lucris affirmat. vide ipsum. q. 71.

Pro hac igitur sententia arguitur primò. Quia per ludos præfatos nutritur otium, quod videtur iure diuino vitandum, iuxta illud Genes. 3. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Et Iob. 5. Homo nascitur ad laborem & quis ad volatum. Et Paulus ad Ephe. quarto: Qui indiget, laboret, operans manibus suis quòd bonū est, ut habeat unde tribuat necessi-

tatem patienti. Et rursus: Qui non laborat, non manducet. Adde quòd vna de causis, ob quas vfura solet per doctores reprobari, est: quia fouet otium: si enim hæc licita esset, omnes diuites vfuras exercerent, vnde & in otio viuerent.

Secundò: quia omnis distractio rerū prodigalis est damnanda: talis est ea, de qua ludentes inter se conueniunt. Nam, si lucrantur, accipiunt unde non oportet. s. ab amicis. Si perdunt, dant quibus non oportet. s. diuitibus. Propter quod damnat Aristot. aleatores, tanquam prodigos, qui res suas non vt oportet expendunt.

Tertiò: bona temporalia quæ nobis deus pro nostris & nostrorum necessitatibus concessit, periculo, & maxime ex cupiditate exponere, videtur esse peccatū: nam inde sæpe accidit homines depauperari, & familiam suam fame perire. Quod si non semper eueniat, est tamen aptum natū ex conditione ipsius contractus euenire. Vnde qui personam suam aut famā sine necessitate, aut publica utilitate periculo fortunæ exponit, peccat. Sicut enim vita nobis necessaria est, ita & fama nostra nostris proximis est necessaria. Igitur peccatum erit vitæ instrumenta, qualia bona temporalia sunt, fortunæ exponere: qualiter in ludo alearum exponuntur.

Quartò: Concupiscere res alienas peccatū est, & iure diuino prohibet: sed talis concupiscētia interuenit in præfatis ludis fortunæ: imò ipsa cupiditas dat causam ludo, cum lud⁹ nō nisi causa alienū acq̄redi fiat.

Quintò: illa cōmercia sunt hominibus illicita, per quæ periculo blasphemandi & peierandi, & alia nephāda verba dicēdi se exponunt: tales sunt cōtractus prædicti. Nam cum lucrū soli fortunæ, quæ deus est, innititur, hanc autē vtriq; ludentium succedere est impossibile: superest vt is, cui fortuna non arridet, contra fortunā loquens, contra deum, qui fortuna est, loquatur: imò & directē in deum insurgunt, tanq̄ qui causa fuerit perditionis.

Sextò: & currit specialiter de ludo alearum, quem cōstat lege ciuili esse prohibitū. l. alearum vfus. C. de religiosis. Et Aucten. de sanctis episcopis. Sinterdicimus, & ff. de aleatoribus. per totū. Quæ leges quamuis ratione sui regna quæ nō sunt imperio subdita nō ligent, bene tamen eos, qui Imperatori subditi sunt. Vniuersaliter etiam videtur alearum ludus omnibus esse prohibitus: quia leges ciuiles, quæ legi diuinæ aut naturali nō aduersantur, per canones cōfirmantur, vt habetur. c. d. dis.

cap. De capitulis. cum sequētib⁹. Canones autem ecclesiastici omnes vniuersaliter ligāt. Est autem hmoi ludus clericis specialiter interdictus: vt habetur de vita & honestate clericorū: cap. Clerici. Similiter & ad laicos extenditur: vt habetur 35. dist. cap. Episcopus.

Postremo hęc sententia videtur autoritate doctorum confirmari: si qui pro maiori parte in materia de ludo dicunt, quod alearum ludus illicitus est, & lucrū inde questum communiter dicitur esse turpe, & turpiter acquisitum.

Quod autem lucrum per aleam acquisitum sit de necessitate restituendum, etiam si lucrans nō sit ad id per iudicem condemnatus, arguitur primò. Quia legis intentio nō solum est ludum prohibere, sed lucrū, quod per ludentes prærenditur inuadere. Si enim quis ad aleam ludat, vbi pecunia non interueniat, non ageret contra legem: ageret autem si causa lucri luderet: igitur legis intentio potius est, lucrum quam ludū prohibere, ac proinde lucrum hmoi cōtra legem accipitur, & contra legem retinetur, & per consequens est de necessitate restituendum.

Secundò in ludo gratia lucri facti is qui perdit, iniuste per lucratem dānificatur, si lucrum perditum ab eo accipiat, ex quo is qui lucratur, alterū rebus suis per medium illicitū ac vetitum spoliatur. Igitur iniusta est huiusmodi lucri acceptio, & per consequens restituendum: iuxta cap. finale, de iniuriis. Si culpa tua damnum illatum, &c.

Tertiò vbi prohibetur rei alienę concupiscentia, a fortiori prohibetur rei alienę acceptio. Cū ergo ludeti prohibitum sit, nē rem alienam concupiscat, vt patet ex Decalogo præceptorum: a fortiori igitur erit eidem prohibita rei alienę acceptio, qualiter accipitur, quando colludenti fortuna non succedit: & ita sicut contra proximi charitatem est res eius concupiscere, ita & contra eadem erit, res eius ab eo inuito accipere. Nec valet dicere, quod ludēs non desiderat damnū proximo colludenti, sed desiderat quod fortuna illi succedat. Nam in casu, qui hoc desiderat, nō nisi vt rem proximi lucretur desiderat: & per consequens principalius desiderat de rebus proximi ditari: iuxta Arist. Propter quod vnum quodq; tale, & illud magis. Sed nec iustū est quęquam cū alterius iactura locupletari: vt habetur cap. Suam. de pœnis &c.

Quartò si perdens lucrantem coram iudice conueniat, iudex secū-

dum leges cōpellat lucrantē, vt lucrum perden-
ti restituat: hoc autem iuste præcipere non potest, nisi quia præfatum lucrū ipsius perden-
tis est, aut sibi debitum: alioqui si nec suū est, nec sibi debitum, quo pacto iuste compellitur lucrans id quod lucratus est perden-
ti reddere?

Quintò. Lex quę perden-
ti repetitionē concedit, non est pœnalis: nā si pœnalis esset, cū perdens nō minus in culpa fuerit quę qui lucratus est, cū vterq; ludū vetitum exercuerint, res perditā non esset perden-
ti per iudicē reddenda, cū æquę fuerit sicut & lucrans in causa turpitudinis: non igitur in pœnam lucrantis per leges statutum est, vt lucrum perden-
ti restituat. Superest ergo, vt per vim restitutionis, & nō per vim pœnæ lucrum sit perden-
ti reddendum.

Et confirmatur hoc ex Authentica, Alearum vsus. C. de rescriptis, vbi præmissa lege ludum prohibente, dicitur: Si contra factum fuerit, nulla sequatur cōdenatio, sed solum reddatur, & cōpetētib; actionibus repetatur ab his qui dederunt. Vnde colligi videtur, quod talis solutio perden-
ti sit inutilis ipso iure, quodq; non transferat dominium rei perditę in lucrantem.

Sextò. in re dubia tutior pars est eligenda: nec in cōsciētia tutus est, quę dimissa tuta & certa via, incertam eligit: sed certum est quod lucrans restituendo est tutus in cōsciētia, & tamen dubium est, si illud retinendo sit tutus, idq; ob cōtrarietatem opinionum. Igitur qui lucratur, nisi restituat, periculo damnationis se videtur exponere.

His non obstantibus aliter videtur ad-
trunq; articulum respondendum: & sit primum dictum, Quod ludus alearum de se seclusa iuris humani prohibitione, non est illicitus: nec ex obiecto, nec ex fine. Primum patet: Quia si de se & ex obiecto esset illicitus, ob nullā causam posset licitē exerceri, etiā nec causa recreatiōis, quod suppono falsum: quia quę de se & ex obiecto malitiam habent, sunt intrinsecē mala, ac proinde per nullum bonū finē possunt a malitia denudari, vt ait sententia Arist. 3. Ethicorū. Secundum etiā patet, Quia sola intentio lucrandi, si tamen moderata sit, non sufficit vitare ludum: alioqui non solum ludus alearum hac ratione redderetur illicitus, sed etiā quicunq; alius quantūuis honestus contractus vitaretur, si causa lucri fiat: quod est contra communem sententiam.

Secundum dictū. Non redditur suffi-
ciēter hmoi lud⁹ illicitus
per hoc

per hoc quod bona temporalia simpliciter fortunę exponuntur. Nam in sorte diuisoria, bona quodamodò fortunę committuntur: nam in hereditate diuidenda, aut diuidendis animalibus, aliisq; rebus, quę finita societate diuidi solent, licitum est sortiri: maximē si non aliter concordari possunt, vt tenet Thomas, 2. 2. & post eum reliqui doctores: specialiter super illud Proverbiorum. 17. Sortes mittuntur in sinum, & à Domino temperantur. Ita etiam sæpe si qua est in dignitatibus & honoribus acquirendis, controuersia, sorte dirimi solet: esto quod huiusmodi bona fortunę exponantur. De vadiatione est idem iudicium: nam sæpe contentiones & rixę per vadiationem, quā vulgò, apuella, dicimus, dirimuntur. In quo casu licita est vadiatio, sicut & diuisoria fors, De assecuratione certius est eam non esse illicitā: imò videtur rebus publicis maximē proficua. Multi nanq; mercatores non auderent merces in longinquas regiones, aut de longinquis locis ad eis prouidendum transferre, nisi præuia assecuratione: qua seclusa, notabilem rerum penuriam multę ciuitates & regna paterent. Ac proinde huiusmodi assecurationis contractus tanto magis quam ludus licitus est quanto magis rebus publicis est necessarius aut utilis. Non obstante, quod in assecuratione bona temporalia hinc inde fortunę committuntur.

Tertium dictum. Esto præfatus ludus alearum de se, aut ratione finis illicitus non sit, potest tamen ex multis circumstantiis, sicut ceteri humani contractus, vitari, etiam humani iuris prohibitione seclusa. Vt si ludentes, rerum, quas ludunt, nec domini sunt, nec veri earū administratores. Aut si sint, fraude aut dolo cū ludunt vtuntur. Aut si fraus non sit, frequentius tamen quam deceat ludunt: & eo tempore, quo ab aliis actibus seu officiis, quibus tenerentur incumbere, impediuntur. Et si hęc cessent, in tanta tamen quantitate ludunt, quod ex rerum amissione depauperantur, & ipsi cum eis, qui eorum curę commissi sunt, notabiliter patiuntur. Aut si hęc cessent, ludunt cum aliorum scandalo, ceteris occasione præstātes, vt huiusmodi ludos immoderate exerceant.

Ac proinde seclusis huiusmodi circumstantiis, ludus præfatus si humanis legibus prohibitus non esset, nō videtur esse damnandus, maximē propter rationes supra factas: quę, vt patet, præstātes non solum ob humanam prohibitionem ludum alearum esse

damnandus, sed etiam ea seclusa: ideo ad rationes breuiter respondeamus.

Ad primum quādo arguitur quod per ludū huiusmodi sit, vt homines in otio viuāt: Dicendū quod otii quodcōmuniter reprobatur, nō qualificūq; aut quā tacūq; quies est, nisi tāta sit qua homo ea quę debet, negligat operari. Præceptum enim de aliquo corpore aut animo operādo; cū affirmatiuum sit, non pro semper obligat: ac proinde dato illo tempore, quo ab opere cessare licet, poterit homo absq; vitio otii di ludum aliquem exercere: & ita ludus alearum pro illo tempore non debet ob illam causam damnari, nisi eo tempore fiat quo aliis rebus deberet homo incumbere.

Ad secundum, quando arguitur quod taliter ludentes sunt prodigi: Respon. quod Arist. pro tanto damnat huiusmodi ludentes, quia accipiūt vnde non oportet, puta ab amicis, aut aliis indigentibus, quibus ipsi dare debuissent potius quā ab eisdem accipere: ideo in casu ex circumstantia reddetur vitiosus. Verū cū hęc circumstantia non semper ludo alearum adsit, sequitur non esse vniuersaliter ludum ob illam circumstantiam damnandum.

Ad tertium de expositione, qua per ludum res fortunę exponuntur, responsum est supra, hoc non sufficere ad deprauandum ludum, sicut nec sufficit ad multos alios contractus deprauandum; in quibus res temporales fortunę committuntur. Adde quod non ita res in ludo pereunt, quin alteri colludenti acquirantur, cui ipse qui perdit, eadem si vellet poterat alioqui absq; aliqua conditione donare. Non igitur repugnat quod eadem conditione aliqua eueniente colludenti donet. Ac proinde nō est de ludente idē iudicium, quod de illo qui vitā, aut famam, aut temporalia bona ita periculo exponit, vt eorū interitus nulli prodesse valeat.

Ad quartum quando arguitur quod ludus sit ex alienarum rerum cupiditate, Dicendum hoc nō debere doctos mouere, vt mouere video ad indistinctē damnandū ludū alearum ob hanc causam. Putant enim ludentes gratia lucri agere contra præceptum Decalogi: Non concupisces rem proximi tui: in hoc tamen distinguendum est. Nam duobus modis possumus rem alienam concupiscere. Vno modo per media licita, puta ex consensu domini rem illam possidentis: & hoc de se nisi per aliud vitietur, illicitum non est. Alio modo

do per media illicita, puta per furtum, rapinā, fraudem, aliōve modo iniusto, in quo domin⁹ rei sit rationabiliter inuitus. Et hoc peccatum est, & in illo precepto prohibitum. In casu autem presenti si ludens rem alterius concupiscit, nō per furtum, aut fraudem, seu vim cupit rem illam habere: sed de scientia & voluntate colludentis ideo voluntariē & sponte contrahunt, vt is cui fortuna successerit, rem alterius lucratur: & ita sola cupiditas lucri ludum damnare non debet: dūm modō sit cupiditas ratione moderata, ita vt colludens non maneat ex perditione notabiliter depauperatus. Alioqui omnes alii honesti contractus in quibus homo res aliorum habere prætendit, essent similiter damnandi, cum vtrobiq; similis sit rei alienę in contrahente cupiditas.

Ad quintum dicendum, q̄ licet in ludis distalia iuramenta, fraudes, mendacia, & blasphemiaz interueniāt, hæc tamen vitia sunt ludentium, non ludi: nec per se ex ludo proueniunt, sed ex ludentium malitia accidunt, vt in simili ait Augustinus, de mendaciis & fraudibus, quæ in aliis licitis negotiationibus accidere solent, q̄. s. negotiantium vitia sunt, non ipsius negotii. Et ita patet, rationes illas quæ seclusa legis prohibitione procedunt, non sufficienter probare intentum. Nā si attendas, videbis rationes illas pariter de ceteris ludis probare; eos, s. illicitos esse si de ludis alearum probaret intentum, vt de se patet. Superest ergo, q̄ si ludus alearum illicitus est, semotis omnibus circumstantiis per quas deprauari posset, ideo sit, quia lege aliqua prohibitus est: quemadmodum in sexta ratione tangebatur: de quo statim dicitur.

ILLVD videtur difficilius, & ad propositum nostrum pertinentius, quod in secundo articulo tangebatur. An, s. supposito q̄ ludus alearum illicitus sit, lucrum inde acquisitum sit de necessitate restituendum. Et queritur hoc in casu, quo ludentes liberam suarum rerum administrationem habeāt, omnifq; dolus & fraus cesset, nec aliqua ex supra dictis circumstantiis, quas diximus ludum deprauare, interueniat. In qua quaestione cum tot & tam variaz sint opinionēs, quas omnes referre molestem foret: ideo illis dimissis, quid magis rationi consonat, in presentiarum dicemus. Et quidem videtur, q̄ nulla causa occurrit, vnde obligatio huiusmodi lucrum restituendi oriatur. Nam aut esset propterea, q̄ turpiter acquisitū est, id est per actus peccaminosos, quales sunt, ludum vitium exercere: & hoc non: nam lu-

crum per meretricium acquisitum non est de necessitate restituendum, vt supra visum est, & tenent doctores tam Theologi quam Iuriste. Lucrum etiam ex emptione & venditione tēpore aut loco prohibitis facta, modō iniustitiam non contineat, restituendum nō est: esto q̄ turpiter, id est per actum turpem & peccaminosum sit acquisitum. Lucrum etiam ex participatione cum excommunicato alioquē licita acquisitum, aliaq; lucra per donationē prodigalem aut lenocinium acquisita: quantum medium, quo acquisita sunt sit illicitū, non tamen sunt restitutioni obnoxia. Igitur non ideo restituendum est, quod per ludum alearum est acquisitum, quia scilicet talis ludus illicitus sit.

Secundō non etiam sunt præfata lucra necessariō restituenda, quia, s. ex fortuna sunt acquisita. Patet hoc de piscatoribus, quibus aliquando fortuna succedit, aliquando uon. Patet de possessoribus agrorum, quorum fructus aliquando ex fortuito euentu notabiliter crescunt. Patet etiam in casu, quo Petrus promisit se Paulo daturum centum, si quis cras Capitolium ascenderit: in quo casu lucrum Paulo euenturum ex futuro & casuali euentu pendet, vt constat, & tenet promissio, & conditione subsistente est adimplenda: vt habetur in l. A Titio, ff. de verborum obligationibus. Sicut si quis promisit Petro se illi daturum centum si cras pluerit, tenet promissio: & conditione eueniente est adimplenda: & taliter acquisitum non est restituendum, sicut nec restituere oportet, quod quis per affectionis contractum acquisierit. Et ita in aliis quā pluribus casibus potest homo ex casu fortuito lucrum acquirere, quod tamen restituere minimē tenetur.

Tertiō: Nō etiam sunt necessariō præfata lucra restituenda, quia ex cupiditate ludentis sunt procurata, etiam si cupiditas immoderata fuerit: modō res ex voluntate prioris possessoris acquiratur. Nam in omni contractu oneroso seu illiberali potest contrahens rei alienę immoderatam habere cupiditatem: non tamen ideo rem sic acceptam tenetur restituere, modō nullam in re iniustitiā commiserit. Si equum alienum mihi concupisco, paratus si dominus nō dederit, eū per vim arripere, & tamen sponte dominus mihi equi donationem fecerit: non tenebor illum restituere, etiam si immoderatē illum concupuerim. Itaq; immoderata rei alienę cupiditas, restitutionem inducere non sufficit, si in re ipsa

nulla

nulla iniustitia committatur. Quemadmodum nec immoderatus affectus quem ad res in eas habeo, inducit in me obligationem ad res meas alienandum.

Quartō: non etiam sunt præfata lucra necessariō restituenda, quia is qui perdit, non omnino voluntariē ea persoluit, sed cum poenitudine quadam aut dolore. Nā sepe debitor, vel mutuarius quod debet cum dolore soluit. Qui rem ad terminū emit, sepe similiter termino adueniente pretium debitu cū dolore creditori reddit. Donatio etiam sponte facta, sepe cū dolore suo tēpore adimpletur: sicut & vir cū spōsalia contraxit, sepe sponsam in vxorem inuitus accipit. Et promissa sepe inuoluntariē soluntur. Attamē in his omnibus tenet cōtractus: & qd' per cōtractus huiusmodi fuerit acquisitū, non est necessitate reddendum. Imō vniuersaliter quando præcesit voluntaria obligatio, quā quis ad aliquid se obligauit, siue absolutē, siue cum conditione, parum refert ad hoc q̄ factum teneat eum qui se obligauerat postea inuitum aut spontaneū id reddat quod debet.

Quintō: non etiam sunt præfata lucra necessariō restituenda ob id, q̄ qui perdit, nil loco eius quod soluit à lucrante recipit. Nam in omni donatione liberali id ipsum reperitur: non tamē ob id venit restituendum quod donatarius accepit. Similiter idem reperitur in affectione merciam, pro qua affecutor, mercedem recipit, loco cuius nil de bonis suis affecutor reddit. Et in multis aliis hoc idem sepe contingit, vbi acceptum nō est de necessitate restituendum.

Sextō, Præfatum lucrum non est de necessitate restituendum ratione legis humanæ ludum prohibentis. Nam de lege diuina & naturali ex dictis apparet talem obligationē non prouenire. De Canonica lege probatur intētū: nā hæc specialiter clericis data est, & esto q̄ laicis data sit, vt ex fine cap. Eps. colligitur. 35. distin. Illic tamē lucrum restitui præcipitur, sed ludus alearum interdicitur: & non qualiscunq;, sed frequentia eius. Nam textus ille contra eos, qui ludo deseruiunt, procedit: verbum autem, deseruiere, frequentiam importat, vt etiam illic ait glossator.

Quod etiam lex civilis non vniuersaliter obliget ad restitutionem lucri per aleam acquisiti, apparet. Primō quia non procedit de gabellis ceterisque, qui superiores non recognoscunt, cum lex principis non nisi ad subditos debeat extendi. Nec obstat

q̄ leges civiles per Canones cōfirmantur eain parte, qua legi diuinæ & naturali non aduersantur. Nam legis confirmatio nō se extendit plus quā lex ipsa: aliud enim est legis extensio, aliud verō legis confirmatio: & ita legis civilis confirmatio quæ per Canones fit, non plures obligat quā lex ipsa alioqui obligasset.

Secundō, Quia lex illa civilis in multis regnis dicitur esse per contrariam consuetudinē reuocata, quā principes & eorum officiales sciunt, & tamen nec contradicunt, nec contrauenientes in aliquo puniunt.

Tertiō, Esto lex illa civilis reuocata non sit, non tamen iubet lucri ex alea prouenientis restitutionem fieri. Nam in legibus supra citatis, aliisq; quæ de hac materia loquuntur id videtur esse dispositum, vt perdentes contra lucrantes actionem vsq; ad quinquaginta annos habeāt, vt apparet in l. alearū vsus. C. de religiosis. Et in constitutione græca. Et quantum illic episcopo & officialibus suis concedatur, vt à lucrantibus lucrum accipiant, & pauperibus distribuunt: non tamen ex hoc sequitur, quod in conscientia, teneantur hi, qui lucrati sunt, lucrum restituere. Nam lex illa repetitionem concedit. Alia verō quæ de Episcopis loquitur, poenalis est: ideo vt ait de Palude, ante sententiam contra lucrantem datam minimē currit, iuxta glossam sepe citatam. 2. quæst. prima. fraternitas. Imō aliud addit præfatus doctor, quod si lucras id quod lucratus est pauperibus erogauerit, & postea contra illum agatur, potest coram iudice excipere, dicens se illud iam pauperibus distribuisse, & erit liber. Imō alij doctores adhuc aliud addunt, quod lex illa etiam est in multis regnis abrogata, quo ad repetitionem illam: quia vt refert Baptista, iam non audiuntur perdentes, nec illis actio contra lucrantes conceditur. Quicquid tamen de hoc sit in præfatis legibus, nec negatur dominium lucri in lucrantem transire, nec sic lucratum præcipitur restitui, sed solum videtur actio perdati concedi, si ea velit vt. Ac proinde fortē minus rationabiliter loquuntur, qui dicunt præfata legem esse per solum non vsu abrogatam: quia cum lex non necessitet perdatem vt contra lucrantem agat, sed liberum sit ei agere & non, consequens est, vt si non agatur contra lucrantem, non inde aliquid contra legem fieri occasione cuius debeat abrogari, vt notat Panormit. in cap. Ioan. de clerico coniugato.

Prætereā si lucrantes tenerentur lucrum ante sententiā iudicis restituere, maximē pauperibus, vt hi qui contrariū tenent affirmat,

affirmant, cum perenti obset sua turpitudi-
 quod si sic esset, sequitur qd si perenti re-
 non releuantur quo minus pauperibus tantū-
 dem erogare teneantur: iuxta illud de iure iurā-
 do, capit. ea. t. vbi dicitur, onus non remittitur
 sed augetur, cū cuiq; improuidē soluitur, qd
 alij ex debito est præstandum.

Postremò. Si lucrum ad ludum alea-
 rum acquisitum ob id esset
 necessariò restituendum, qd ludus ille prohibi-
 tus est, sequitur qd à simili esset restituendum
 id quod quis ultra vnū solidum per alium lu-
 dum honestum acquisiuerit: nam in eadē Au-
 thentica, Alearum, cauetur, nē quis ultra vnum
 solidum ad alios ludos honestos ludat. Conse-
 quens suppono falsum, & contra cōmunē do-
 ctorum sententiam.

Corollariè sequitur, qd si in terris, quæ
 legibus imperialibus sub-
 ditæ sunt, in quibus lex alearum ludum prohi-
 bet, & repetitionem concedit, lucrum inde ac-
 quisitum non est de necessitate restituendū, à
 fortiori restituendum non erit in terris impe-
 rio non subditis, nec etiam in subiectis si lex sit
 per contrariam consuetudinem quantum ad
 restitutionem seu repetitionem reuocata. Sic
 enim doctor sanctus significat. 2. 2. q. 32. arti. 7.
 Quòd. s. si nulla esset legis humanæ circa ludos
 prohibitio, non esset necessariò restituendum
 lucrum inde acquisitum, si is qui perdidit, sui
 iuris erat, liberam habens rerum suarum admi-
 nistrationem: nec perdens fuit per vim attra-
 ctus, nec fraus aliqua in ludo interuenit. Simi-
 liter extra hos casus restituendum non est, si
 lex humana, inquit, sit per contrariam consue-
 tudinem reuocata. Itaq; ex sola vi legis huius-
 modi lucrum prohibentis putat lucrum esse
 necessariò restituendum: sed cū leges huius-
 modi solūm videantur perenti repetitionem
 cōcedere, vt supra dictum est, videtur iuxta cō-
 clusa talem obligationem restituendi non suf-
 ficienter in legis prohibitionem fundari.

Ex dictis patere potest responsio ad ratio-
 nes pro parte opposita supra factas.

Ad primum dicendum, qd lex prohibet alearū
 ludum causa lucri notabilis factum: non tamē
 prohibet lucri acceptionē: ne eo ipso qd ludū
 prohibet, ipsum inuvalidare intendit. Quod per
 exempla facile est cognoscere: si Petrus & Ma-
 ria votum continentiaē emiserunt, non dubiū
 est lege diuina illis interdictum esse, nē inter
 se maritaliter contrahant, sibi inuicem corpo-
 ra sua tradentes: & tamen si de facto contra-
 hant, non inuvalidatur contractus, & tenet

mutua suorum corporum traditio. Similiter si
 si quis ex officio habeat libros scribere, & in-
 de soleat sibi victum quærere, interdicitur ei-
 dem nē in diebus festiuis librū causa lucri scri-
 bat: quod minimē interdicitur, si absque illa
 causa scriberetur: & tamen si ob lucrum cōtra
 præceptum scribat, non interdicitur ei lucri ac-
 ceptio. Itaq; non lucrum, sed artis vsus lucrati-
 uus prohibetur. Quemadmodū negotia lu-
 cratiua intra ecclesiam fieri vetitum est, sed si
 fiant, non ideo lucri acceptione prohibetur. Ita
 in proposito lex prohibet ludum causa lucri
 factum, sed non lucri acceptionem. Et quanuis
 legis intentio, quæ ludum illo modo factum
 prohibet, sit nē hies res suas inutiliter amit-
 tant, aut nē rebus suis inutiliter spolientur:
 hæc tamen legis intentio non cadit sub præcep-
 to, aut prohibitionem eiusdem, sed ludum
 ipsum ob illam causam exercere, est quod lege
 prohibetur.

Ad secundum dicendum falsum est
 se, quod is, qui lucra-
 tur, perentem damnificat, lucrum ab eo acci-
 piendo: nec propriè in casu is, qui perdit, dicitur
 damnum pati, cū ipse sponte velit, aut rati-
 one contractus velle debeat, si quid perdidit,
 lucranti soluere: non enim omnis patrimoni-
 nij diminutio damni nomine venit intelligenda,
 sed ea quæ ex culpa alterius alteri inuito e-
 uenit. Hæc enim differentia solet inter damnū
 & iacturā poni, qd iactura fit propria volunta-
 te: damnum autem cōtra voluntatem ipsius da-
 mnificati, vt notant doctores in capit. Quia sa-
 pe. de electione. libr. 6. Alioqui donatarius ali-
 quid à donante per viam donationis accipiens
 diceretur donantem damnificare, cū ex tali
 acceptione maneat donantis patrimonium di-
 minutum. Nec obstat, qd ex culpa ipsius lucrati-
 tis perenti præfata diminutio eueniat: ex cul-
 pa inquam, quam contra legem ludendo con-
 mittit. nō obstat, quia in illa culpa ambo sunt
 pares, in contractu illo alearum ambo sponte
 consenserunt, ambo etiam æquāliter ad id, qd
 perdidit. soluendum se obligarunt: ac pro-
 inde si alter perdit, non lucranti, sed sibi debet
 iacturam seu damnum, si quod patitur, im-
 putare.

Ad tertium ex dictis patet solutio, qd
 id quod lex diuina pro-
 hibet, dicens: Non concupisces rem proximi:
 eandem habet limitationem & intelligentiam
 quam habet illud aliud: Non capias opere rem
 proximi tui. Vbi sicut non prohibetur omnis
 rei alienæ acceptione, sed ea in qua dominus
 ipsius est ratio

est rationabiliter inuitus, quæ dicitur iniusta
 rei alienæ contrectatio: ita non prohibetur om-
 nis concupiscentia rei alienæ, sed ea qua con-
 cupisimus rem proximi contra eius voluntatem
 possidere: quod est rem alienam iniuste,
 aut iniuriosè concupiscere. Qualiter non con-
 cupiscit qui causa lucri ad aleam ludit. Modò
 autem is qui perdit, non est cum ratione inui-
 tus, si lucrans id quod lucratus est, habeat.
 Imò ratione contractus & tacite promissionis
 videtur debere soluere quod perdidit. Adde
 qd si ratio valeret, non solūm de ludo alearum,
 sed de quocunq; alio honesto & licito contra-
 ctu causa alicuius lucri facto procederet: quod
 tamen non est concedendum.

Ad Quartum dicendum, qd lucrum quod
 quis in ludo acquisiuit, nec perentis
 est, nec in conscientia est perenti debitum:
 cum hoc tamen stat qd habet actionem ad re-
 petendum: vt si quis rem valentem decem ven-
 didit pro quindecim, illa quindecim nec ipsius
 vendentis sunt, nec in cōscientia illi debentur:
 attamen poterit contra emptorem agere, & iu-
 dex compellet emptorem ad soluendum illa
 quindecim, etiā si emptor fuerit defraudatus,
 sed citra dimidium. Idem patet in pœnis alicui
 iniuriam vel damnum passio per iudicem appli-
 candis, quæ ante latam sententiā nec sua sunt
 ipsius qui iniuriam passus est, nec ipsi in cōsci-
 entia debita: esto quòd actionem habeat ad repe-
 tendum, & iudex iuste poterit reū ad pœnæ so-
 lutionem compellere.

Ad Quintum dicendum, qd lex illa pœna-
 lis est, quæ perenti repetitionem cō-
 tra lucrantem concedit, & in pœnam vtriusq;
 colludentium fit, vt perente petente, lucrans
 teneatur id quod fuerat lucratus perenti red-
 dere, etiam si perdes fuerit in eadem causa tur-
 pitudinis. Nec arbitror minorem esse pœnam
 ipsi perenti ad eius petitionem lucrum resti-
 tuti qd sit ipsius restituentis: quia eo ipso quòd
 perdens repetit, notam infamiae videtur incide-
 re, nec homines postmodum eum dignū iudi-
 cabūt, cum quo humana cōmercia fiant, tãquã
 qui promissionem & fidem tacite datam pro
 re caduca non necessaria violauerit.

Ad confirmationē dicendum, qd
 lex illa nil ag-
 git contra conclusionem propositam, cū in ea
 id prætendatur. s. qd iudex nullam aliam luden-
 tibus pœnam inferat, quã qd ad petitionē per-
 dentis is qui lucratus fuerat, lucrum reddere cō-
 pellatur: non tamen disponit, qd casu quo non
 repetatur, debeat perenti restitui.

Ad sextū & vltimum, quod grauem tã-
 git difficultatem. s. quid agen-
 dum in casu, quo Doctores varia opinantur.
 De qua infra, deo dante, videbitur. Pro nunc
 tamen dicendum, qd si is qui lucratus est, du-
 biam habet conscientiam, debeatne lucrum re-
 stituere, an non: Fateor durante dubio eum te-
 neri ad illud quod tutius esse cognouerit: pu-
 ta ad restituendum, idq; nē discrimini aut peri-
 culo peccandi se exponat: qualiter se exponeret,
 contra conscientiam dubiam lucrū illud reti-
 nendo. Poterit tamen dubio deposito illi opi-
 nioni adherere, quam viderit aut audiuerit à
 doctoribus fide dignis approbari, quibus se tu-
 tē poterit conformare. Et quia non vidi auto-
 ritatem aut rationem conuincentem ad tenen-
 dū esse de salutis necessitate præfatū lucrū resti-
 tuendū, opinioni liberanti potiùs quã condē-
 nati arbitror adherendū: attentis modificatio-
 nibus supra tactis. s. quòd nulla fraus interue-
 nerit, nulla ad ludendum coactio, quòd; ludē-
 tes sint sui iuris, qui res suas donare & alienare
 liberè possint: quòd; ad quantitatem eius qd
 luditur, simul & ad ludentium patrimonium,
 nē. s. notabiliter diminuatur, habeatur res-
 pectus. Rarò tamen, vt fertur, hæc omnia per lu-
 dentes attenduntur. Ideo prudentis erit confes-
 foris antequam ludentes liget vel absoluat, re-
 prius vt debet perpendere.

Corollariè sequitur impertinens esse
 ad obligationem lucrum
 restituendi alterū ex colludentibus per alterū
 ad ludendum esse attractum, vt infert Adrianus
 contra Thomā, & alios. Ratio, quia talis attra-
 ctio non intulit vim perenti: ac proinde hu-
 iusmodi attractio non reddit contractum luso-
 riū inuvalidū, sicut nec inuoluntariū: alioqui si
 alter alterum ad emendum seu vendendū aliū
 ue cōtractū celebrandū attraheret, eo ipso red-
 deretur inuvalidus huiusmodi contractus: quod
 nō est dicendum. Refert tñ qualis & quanta sit
 colludentis attractio: nā potest vis, seu coactio,
 seu metus tantus interuenire, vt tollat volunta-
 riū, & tunc nec cōtractus erit validus, nec lucrū
 inde acquisitum poterit retineri. Secus si attra-
 ctio sit per leues preces aut aliquas suasiones,
 omni vi, coactione, & metu cessantibus.

Corollariè sequitur contra ipsum A-
 drianū, perentē teneri in
 cōscientia soluere perditū, nō obstante actio-
 quã ad repetendū habet, per quã à debito so-
 luendi minimè liberatur. Ratio, quia naturale
 est vnūquēq; promissionem & iuramentum
 derelicta factum, debere adimplere: cū ergo
 colludētis

colludentes ratione contractus lusorij tacite promittant se quod perdidit soluturos, & ad id per huiusmodi contractum se obligant: sequitur eos teneri. Nec obstat turpitudine lucri quæ non tam in lucro quam in modo, quo acquiritur, reperitur. Exemplum est clarum in lucro meretrici promisso: quod quavis turpe ex modo illud acquirendi sit, ob promissionem tamen venit soluendum. Quemadmodum ludas nē mendacij aut perfidiæ argui posset, id quod promiserat ei, quam meretricem putabat, per famulum fideliter misit. Quod autem actio repetendi perenti concessa non obstat, apparet à simili de mutuario, qui promissit aut iuravit se vsuram soluturum: is enim tenetur promissum complere, iuxta capit. debitores. de iureiuran. Est quoque illi ad repetendum competat actio, & vsurarius vsuram acceptam tenetur eidem restituere.

Præterea ex contractu iure non inuálido nascitur obligatio: cum ergo ius quantum præfatum contractum prohibeat, ipsum tamen non inuálidat, sed tantum perenti repetitionem, si ea uti velit, concedit, sequitur quod antequam contra lucrantem agat, & contra ipsum sententia feratur, tenetur perdens lucranti soluere. Et quantum ex contractu lusorio per legem prohibito obligatio civilis non oriatur, bene tamen naturalis.

Præterea vel lucrans acquirit ius ad id quod in ludo lucratur vel non. Si sic, igitur perdens tenetur lucranti reddere id, ad quod ius habere dignoscitur. Si non, igitur lucrans non poterit iuste retinere, quod in ludo fuerit lucratus: ex quo non alio titulo illud tenet, quam quia illud lucratus fuit: ideo si hoc nullum ius illi ad lucrum præstat, non iure sed iniuria lucrum retinebit, & per consequens teuebitur illud in conscientia restituere: quod est contra ipsum Adrianum. Aut igitur fateatur perentem teneri ad id quod perdidit, lucranti soluere: aut lucrantem lucrum ex ludo acquisitum teneri perenti restituere, etiam ante condemnationem.

Corollarie sequitur, contra eundem lucrantem si ludens soluit, compensationem locum non habere. Ut si Petrus in ludo amisit .x. quæ Ioanni lucranti soluit, cui idem Petrus aliunde alia decem ex mutuo alioue contractu debebat, non poterit Petrus loco .x. quæ soluit, alia .x. quæ aliunde debet retinere: sed facta rei amissionis solutione, tenetur sicut prius .x. quæ mutuo acceperat restituere: & multo minus poterit

loco .x. quæ in ludo amisit & soluit, tantum propria autoritate de bonis lucrantis eo invito capere ante sententiam pro amittente latam: non obstante quod Petrus ex lege actionem contra lucrantem ad id, quod in ludo amisit, habeat. Corollarium patet: quia compensatio locum non habet, nisi hinc inde aliquid sit inuicem debitum. Cum ergo is qui .x. lucratus est, non teneatur in conscientia lucrum amittenti restituere: contra verò qui in ludo .x. amisit, aliunde teneatur .x. lucranti reddere, sequitur in casu compensationem locum non habere.

Nec obstat motum quod pro se affert, dicens quod quando poena ipso iure, vel ipso facto venit alicui certæ personæ applicanda, potest talis persona de æquipollentibus considerare, quasi lex eo ipso quod quis ad ludum alearum aliquid amittit & soluit, ipsum lucrum solutum eidem amittenti applicet: cum tamen huiusmodi applicatio ipso iure aut facto non fiat, sed tantum amittenti datur actio, ut intra quinquaginta annos id quod perdidit, in iudicio repetat, & ad eius instantiam iudex lucrantem compellet, ut quod lucratus fuerat, eidem reddat. Unde patet amittentem non habere ius ad id, quod amisit, antequam facta repetitione per iudicem restituatur. Quod enim semel amisit & soluit, nec suum est, nec sibi debitum ante iudicis sententiam. Unde notant doctores super cap. Felicitis. de poenis. lib. 6. quod in poenis executio fieri non potest, nisi iudicis sententia præcedat. Quod si verum est de poenis ipso iure infligendis, à fortiori verum erit de poenis per iudicem infligendis. Si enim ante iudicis sententiam lucrum acquisitum esset in conscientia amittenti debitum, quo pacto possit lucrans à debito restituendi liberari, non video. Liberatur autem secundum hunc Doctorem. vel ergo fateatur lucrum ad aleam acquisitum in conscientia ante sententiam latam esse restituendum, vel neget in casu ante sententiam compensationem locum esse.

Itaque in poenis, quæ alicui certæ personæ per legem ipso facto, aut ipso iure etiam sine iudicis sententia applicantur, credendum compensationem locum esse, siue sit poena conventionalis, siue legalis. Vbi tamen poena huiusmodi non sit, alicui certæ personæ ipso facto applicatur, nisi præmissa partis repetitione, & iudicis sententia interueniente: tunc sicut poena antequam repetatur illi non debetur, ita nec locum habet compensatio in conscientia. Cum ergo in ludo alearum non eo ipso quod

ipso quod alter aliquid lucratur, ipsum lucrum amittenti applicatur, nisi amittens repetat, & iudex lucrum reddi precipiat, sequitur intentum. Et quod non eo ipso lucrum præfatum per legem amittenti debeat, constat ex dictis: quia si lucrans antequam coram iudice conueniatur, lucrum pauperibus erogauerit, non compelletur per iudicem tantum amittenti reddere, ut ait Petrus de Palude, & supra tetigimus. Quæ omnia sunt per confessores diligenter attendenda ut sciatur quos in huiusmodi casibus, qui frequenter accidunt, debeant absolueri, aut absolutio nem denegare.

Ut igitur in summa dicam, tria sunt in genere, ob quæ lucrum per ludum acquisitum venit restituendum: quorum vnum se tenet ex parte amittentis. Ut si rei perditæ dominium non habuit, nec liberam administrationem nec facultatem, quæ rem illam possit donare, aut alienare. Secundum se tenet ex parte lucrantis. Ut si colludentem vi, aut metu ad ludendum attraxit, aut dolo, seu fraude in ludo usus est. Tertium se tenet ex parte ipsius rei lucratae. Ut si talis fuit, quam perdens alienare non potuit, aut tantæ quantitatis respectiue, ut perentis patrimonium maneat notabiliter diminutum, & ipse notabiliter depauperatus. Ac proinde caueant ludentes cum pueris ludere, cum minoribus, cum scholasticis, sub potestate constitutis, cum religiosis qui nil proprium habere possunt, cum mente captis cum furibus atque vsurariis, ceterisque, quorum bona sunt restitutioni obnoxia, aliisque huiusmodi, si voluerit à debito restituendi lucrum per ludum acquisitum liberi esse.

Sequitur ex dictis parum aut nil differre inter lucrum per aleam, aut per alios licitos ludos acquisitum quantum ad debitum restituendi lucrum taliter acceptum, esto differentia sit quo ad rationem culpæ. In casibus enim in quibus lucrum per aleam acquisitum est restituendum, in eisdem per alios honestos ludos acquisitum est similiter restituendum.

Corollarie sequitur, quid ad dubium hoc respondendum est. scilicet si colludentes non sunt in ipso ludo pares, sed alter alterum in arte ludendi superat, an teneatur excedens si quid fuerit lucratus restituere. Et habet hæc dubitatio locum magis in ludis, qui viribus & ingenio seu arti innituntur, quam in his, qui principaliter aut precipue ex fortuna dependent. Et dicendum, quod ex quo in casu non est vtriusque æqua conditio, sed alter cum ludis

est in tuto, vel quasi, alter verò ut in plurimum est in periculo, consequens est ludum illum gratia lucrifactum, de se illicitum esse, & lucrum ab eo, qui inferior est, per lucrantem, qui in tuto est, iniuste recipi: & per consequens debere amittenti restitui, etiam iudicis sententia non expectata. Excepto nisi is, qui inferior est excessum alterius colludentis sciat, & sciens & volens ludat: quia tunc perinde est, ac si id quod amiserit, donare velit: nam tunc nec iniuste recipitur, nec iniuste retinetur, & ita non est de necessitate restituendum.

Quid tamen si duo, qui antea se minime cognouerant, nec alter alteri superioritate in ludo vnum fuerit expertus, sibi occurrant: & de ludendo conueniant, & eadem ignorantia in eis existere, is qui alterum excedit lucratur, an postea cum alter alterum excedere cognouerit, teneatur id quod lucratus est illi restituere. Et ratio dubij est, quia in casu æquæ erat vtriusque conditio, quantum ad eorum existimationem, cum neuter alterius sciret excessum, & ita vterque æqualiter lucro & damno in casu se exposuerunt: & ex consequenti neuter erit rationabiliter inuitus, si alter aliquid fuerit lucratus, & per consequens cessat obligatio restituendi. Secus si excessum alter, altero ignorante sciret, uti communiter doctores tenent in casu quod breui sunt certæ merces in abundantia superuenturæ, & antea quod superueniant mercatores superuentum ignorantes, merces suas pro pretio communiter currente vendunt, valet contractus, nec est aliquid restituendum: esto quod si mercium superuentus cognitus esset, tantum pretium pro præfatis mercibus traditum non fuisset.

Econtra verò facit ratio etiam in simili de contractu: in quo defraudatio re ipsa incidit, vtroque ex contrahentibus bonam fidem habente, qui defraudationem interuenire penitus ignorent: tunc defraudatione cognita, restitutione opus est in conscientia, igitur pari forma in presenti.

Respon. Lucrum in casu durante præfata ignorantia acquisitum iuste recipitur & retinetur, ex quo liberè in contractu consenserunt, & quousque se inuicem in ludendo probarent successu ludi rem quam ludebant voluntarie exposuerunt, nec de restitutione cauuerunt, ubi de alterius excessu constaret. Secus si de hoc cauissent, maxime quod ludi eventus, quo alter alterum superauit, non erat casus inopinatus: cum sepius accidat ludentem colludentem superare, esto quod ab initio se impares esse nescirent. Nec obstat simile adductum de vendi-

de venditione, in qua re ipsa incidit defraudatio: quia de iustitia & natura contractus emptionis & venditionis est, quod inter datum & acceptum seruetur æqualitas. Ideo quando constiterit hanc æqualitatem seruata non fuisse, excessus est restituendus. Secus in casu proposito, in quo non est ratio dati & accepti, & habet contractus lusorius leges differentes à legibus aliorum contractuum.

Si obiicias in casu non esse æquam colludentium conditionem à parte rei, cum in re ipsa alter sit in tuto, alter verò in periculo seu damno: Quod si admittes sciret, minimè cum excedente contraxisset: Respon. Concesso illo nil contra responsionem sequitur: quia ludentium intentio hæc fuit, res quam ludebant, sponte successui exponere, interim quod de alterius excessu constaret. quemadmodum de vadiatione potest exemplificari: ut si duo contendunt Turcam mortuum esse, & cum res ipsis vadiantibus incognita sit, in re tamen sit certum Turcam illum de cuius morte contendunt, mortuum esse, constat cum qui eum mortuum esse contendebat, in re ipsa tutum esse, alterum verò in periculo: & tamen lucrū per huiusmodi vadiationem acquisitum non est de necessitate restituendum, sicut esset si is qui lucratus est, certus esset de morte illius Turcæ, & certum esse supprimeret: nam tunc cum mala fide seu dolo videtur cum alio vadiare. Sed si se certum esse de morte Turcæ alteri conuadianti affirmaret, & eius certitudine non obstante alter putans Turcam viuere vadiare contendat, tunc rei iactura ipsi amittenti venit imputanda, non lucranti, qui veritatem, quam sciebat, aperuit. Et tunc quis non sit æquavtriusque conditio, cum alter certò sciat se lucraturum, alter verò non, non ideo vitiat contractum, eò quod admiscetur quodammodo ex parte admittentis donatio: qui cum sibi Turcam mortuum esse affirmetur, volens tamen vadiare, contendit, & rem quam deponit, volens vult periculo exponere. Quanquam in his & huiusmodi casibus in quibus admissio alterius colludentis seu vadiantis ex ignorantia prouenit admittentis, tutius esset lucrum taliter acquisitum restituere, eò quod ignorantia dedit causam ludo & vadiationi huiusmodi. De rigore tamen conscientie statum videtur in dictis.

Corollarie sequitur ex dictis, quid dicendum ad casum qui in ludis chartarum communiter euenit. Alter certò scit se in qualitate chartarum aut punctorum quantitate alterum excedere: alter tamen id

nescit: & qui de lucro certus est, summam pecunie quam coram habet in sortem mittit, quod vulgò dicitur, embidar el resto: alter verò ex ignorantia hoc ipsum acceptans, quicquid coram habet, amittit: An is qui lucratus est, teneatur restituere, ex quo in casu non erat utriusque æqua conditio, cum lucrans esset in tuto scienter: alter verò in periculo, & ignorans. Dicendum consequenter ad ea quæ supra dicta sunt, non esse huiusmodi lucrum de rigore restituendum, eò quod hac lege ab initio sponte contraxerunt, ut qui certus esset de lucro, posset summam pecunie, quam coram habet, in toto vel in parte in sortem mittere, quæ lex cum æqualiter pro utroque colludentium posita sit, per utrumque venit seruanda. Et non obstante quod pro illa vice melior sit lucrantis conditio, satis tamen est quod pro toto tempore quo ludus continuatur, in lege illa æquales sint. Nam quod vni nunc accidit, hoc idem poterit alteri accideri. Hoc idem in ludo scachorum fieri & seruari videmus, quod salter antequam suum moueat calculum, videt, & certus est se lucraturum: quod tamen alter minimè videt: & qui certus est, sortem super qua luditur auget: quod alter ex ignorantia acceptat, & sortem ipsam ex eadem ignorantia perdit. In quo casu iterum melior est lucrantis conditio qui certus est de lucro, quam amittentis qui se vincendum non videt: & tamen lucrum taliter acquisitum non est de necessitate restituendum, eò quod hac lege ab initio contraxerunt, ut quilibet eorum, quando velit, possit sortem, super qua luditur, augere, etiam si de lucro sit certus. Ideo cum lex pro utroque sit instituta, iustum est per utrumque seruatur, cum certum sit, contractus ex conuentione legem & vim accipere.

De rebus conditionaliter

datis, conditione deficiente.

QUESTIO. XXIII.

Cum sepe accidat aliquid alicui sub aliqua conditione donari: Queritur an deficiente conditione, sit taliter acceptum semper restituendum. Supponatur multiplicem esse donationem, absolutam, conditionalem, modalem, & causalem. Quid autem conditio sit, quid modus, quid causa, vide glo. cap. verum. de condi-

tionibus appositis. Et doctores ibidem. In quorum explicatione ad præsens non est immorandum. Nunc de donatione conditionali loquamur. Et proposita quaestio videtur ex hac alia pendere. An. si inualida sit donatio conditionalis, semper quod conditio deficit. Et arguitur quod defectus conditionis donationem non reddat inualidam. Primò quia si donatio non teneret ob defectum conditionis, sequitur quod contractus factus sub conditione impossibili non teneret: consequens videtur falsum, in contractu matrimoniali sub conditione impossibili facto, qui validus est, cum talis conditio habeatur pro non adiecta. ut habetur cap. si. de conditionibus appositis. vbi dicitur, conditionem impossibilem, aut turpem, quod non sunt contra substantiam coniugij haberi pro non adiectis. idem etiam probatur in casu, quo quis Titium hæredem instituat sub hac conditione, si coelum digito tetigerit, valet institutio, etiam si non subsistat conditio, ut habetur Institut. de heredibus. §. Impossibilis. vbi dicitur: Impossibilis conditio in institutionibus, in legatis, in libertatibus, & fidei commissis, pro non scripta habetur.

Secundò idem arguitur de conditione honesta possibili. Si aliquis donauit prædium ecclesie sub conditione aliqua possibili & honesta, tenet donatio, etiam si conditio deficiat. ut habetur cap. verum. de conditionibus appositis, nec reuocatur donatio, nisi donator expresse adiecerit, quod conditione non existente reuocetur: ut illic dicit textus.

Tertiò idem apparet in legatis. Si quis legat Titiam ducentos si non nupsit, si autem nupsit legat ei centum: si tamè postea nubat, debet habere ducentos, ut probat Panormitan. ex. l. Titia si non nupsit. ff. de conditionibus & demonstrationibus. Et tamen conditio minimè adimpletur. Idem etiam dicunt Doctores in casu, quo quis relinquit centum filiae suae si nupsit, si autem religionem ingrediatur, non relinquit ei nisi quinquaginta: & tamen si illa religionem fuerit ingressa debet habere centum, cum tamen conditio sub qua centum erant legata, non adimpleatur.

Quartò Donatio facta sub conditione honesta aliquando non tenet, etiam si conditio compleatur, ut patet in substitutione, qua quis Petrum substituit sub hac conditione, si hæres institutus sine filiis decesserit, postea verò hæres institutus fiat monachus, & ibidem sine filiis decedat: iam compleatur conditio, & tamen non valet substitutio, sed expirat: quia non Petrus substitutus, sed

monasterium succedit, ut cõter tradit Doctores. ut refert Baptista, verbo, legatum. §. 2. 4. Et Syluester, verbo hæreditas. 4. §. ultimo. Si ergo donatio sub honesta conditione facta, conditione completa non tenet: igitur à contrario, donatio sub honesta facta, conditione deficiente tenebit.

Quintò non minùs necessariū est causam subsequi vel modum compleri ad hoc quod legatum ob certam causam seu modum factum teneat, quam conditionem existere ad hoc quod donatio conditionalis sit valida: iuxta legem vulgarē, Data ob causam, causa non sequuta repetuntur. Sed datum seu legatum ob causam, causa non subsequuta aliquid quando tenet. Ut si quis legat Petro. x. ut inde domum vel fundum sibi emat, tenet legatum, etiam si modus non compleatur: igitur etiam tenebit in simili donatio conditionalis, etiam si conditio deficiat.

His non obstantibus aliter videtur dicendum. Refert enim loqui stando intra metas iuris naturalis, & diuini, seclusa. s. humani iuris dispositione, aut ea stante. Si enim stado intra metas iuris naturalis aut diuini loquimur, certa est conclusio & cõmuniter approbata, quod donatio sub conditione & non aliter facta non tenet nisi existente conditione. Id patet ex ratione conditionis, quæ à natura sua habet suspendere actum, vel contractum usque ad superuentum eius, ut in ipsius definitione satis significatur. Est enim conditio actus vel contractus suspensio ex euentu incerto futuro ei appposito, in quem euentum eius dispositionis facta est collatio. ut habetur. ff. si certum. l. Itaque. Aut ut Bartolus definit, Conditio est futurus euentus, in quem dispositio suspenditur. Sed secundum hoc, conditio impossibilis, aut de præterito seu de præteriti, proprie & strictè non est dicenda conditio. Nos tamen quantum ad præsens attinet, largiùs conditionem accipimus, ut non solum ad euentum futurum, sed etiam ad præteritum, & ad impossibile se extendat.

Secundò idem patet ex conclusione à Theologis cõmuniter approbata. s. quando promissio vel contractus ex mera nascitur voluntate, eius obligatio non excedit metas ipsius voluntatis, ut patet in voto, iuramento, & promissione: quæ in conscientia non nisi ad mentem eius qui vouit, iurauit, aut promisit, eundem obligat. Vnde falluntur, qui inter votum & iuramentum hanc differentiam assignant, ut votum obliget secundum intentionem uentis, iuramentum autem secundum deliberatam verborum attestationem, ut Codice de poenitentia

Et futurus euentus in quem suspenditur dicitur. Et al in eisdem apud Bart in

sentia tetigimus. Cum ergo donatio fiat secundum meram voluntatem donantis, sequitur quod eius obligatio non excedit metas ipsius donantis: excederet autem, si ipse non intendens se nisi sub certa conditione obligare, deficiente conditione maneat obligatus.

In iure tamen humano statim videmus in nonnullis contractibus conditionalibus, conditiones quae apponuntur, pro non adiectis haberi. Vt si sunt turpes, aut impossibiles: quemadmodum in matrimonio & religione, legatis, aliisque contractibus, qui de causis favorabilibus fiunt, ut ex iuribus ipsis patet, & tenet huiusmodi contractus, praefatis conditionibus deficientibus. Videmus similiter in quibusdam contractibus honestas & possibiles conditiones apponi, ob quarum tamen defectum ipsi contractus minimè vitiantur, ut patet de quibusdam legatis, aut donationibus factis, ut inter arguendum tetigimus. Est iam dubium, an in foro conscientiae standum sit huiusmodi iuribus, tam ante sententiam iudicis super his lata, quam postea. Et ratio dubitandi est, quia iura humana in humanis contractibus possunt obligationem ponere, & remouere, idque in poenam contrahentium, vel in odium turpitudinis, vel in fauorem causae super qua contractus est, ut dicit Durandus in. 3. Sed queritur in quo foro huiusmodi iura locum habeant.

Et videtur quod praefata iura procedunt in foro iudiciali, non autem in foro conscientiae. Quod ita sit, apparet. Quia si de intentione eorum, qui sub conditione contrahunt, certa & sufficiens haberetur cognitio, quod scilicet consentire non intenderint, ubi conditio deficeret, iura non dicerent contractus tales tenere, ubi conditionem, sub qua contractus est, certum esset deficere: ut si quis sub aliqua conditione aliquid donauerit, expressisset se non aliter donare intendere, nisi subsistente conditione: tunc non teneret donatio, sed reuocaretur conditio deficiente, etiam si donatio fuerit ecclesiae facta, ut aperte habetur in cap. Verum. supra citato, de conditionibus appositis.

Secundò idem apparet. ff. de donationibus. l. 2. ubi dicit: Si Titio x. donauit, ut inde Stichum emeret, qui priusquam emeret mortuus est, an illa. x. repetam, quaestio facti est magis, quam iuris: quia si illa de causa dedi, aliter non donaturus, repetam. In quo aperte ius ad mentem donantis recurrentem esse significat, in casu, quo modus vel conditio non fuerit adimpleta. Ac proinde si sub conditione impossibili contrahit, expresse dicens se

non aliter consentire, nisi conditio compleatur, cum per hoc sufficiens de mente contrahentis certitudo habeatur, sequitur quod tunc non est reiicienda conditio.

Tertio idem apparet in contractu matrimoniali sub impossibili conditione facto, in quo et si ius conditionem reiiciat, non ideo in conscientia manet verum matrimonium, eò quod de substantia huius contractus est verus contrahentium consensus, ad eò ut si consensus defuit, cetera etiam cum ipso coitu celebrata frustrentur: ut dicitur cap. Cum locum. De sponsalibus. Cum igitur iura huiusmodi contrahentium consensum seu eius defectum supplere non possint, consequens est in casu non esse validum coniugium. Inducunt igitur iura in huiusmodi casibus obligationem in foro iudiciali, non tamen in foro conscientiae.

Verum adhuc remanent tria dubia. Primum. Quare secundum iura conditio impossibilis contractui matrimoniali apposta reiicitur, & pro non adiecta reputatur: cum illa scienter apposta potius videatur dissensum contrahentium significare, quam eorum consensum. Si Iuriste respondeat, quod ideo hoc est, quia ius praesumit conditionem illam ioco & non seriose per contrahentem apponi, cum sciat contrahens illam impossibilem esse. Contra stat ratio. Quia tunc ob eandem causam deberet conditio impossibilis, cuiusque contractui apponatur, reiici, & pro non adiecta haberi. Si dicunt non esse ita in ceteris prophanis contractibus: nam causa matrimonialis est in iure favorabilis: ideo in fauore matrimonij talis conditio reiicitur, ut dicitur cap. finali. de conditionibus. Contra. Quia tunc esset similiter conditio impossibilis reiicienda contractui matrimoniali apposta, etiam si expresse qui contrahit, diceret se non aliter consentire, nisi conditione illa stante. Quod est contra eandem sententiam: quia tunc non reiicitur, sicut nec reiiceretur, quando qui conditionem apposuit, nesciebat eam impossibilem esse, sed potius eam possibilem esse putabat: reiiceretur autem, si causa reiiciendae esset solum fauore matrimonij.

Vnde merito Durandus cum ceteris Theologis miratur, quo modo ecclesia iudicet matrimonium esse, quod sub conditione impossibili contractum est: cum talis conditio ab his soleat apponi, qui nolunt id, de quo agitur, facere: ut si non habeo animum dandi tibi vestem, quam a me petis, ad significandum me nolle dare, dico, si coelum digito tangas dabo.

Si dicant quod non iudicat ecclesia in casu verum esse matrimonium, sed obligat

obligationem inducit, ut persona illa, quae sub conditione impossibili contraxerunt, verè & absolute contrahant, ne videantur impunè sacramento irridere, ut videtur dicere Petrus de Palude. Contra. Quia tunc Ecclesia non compelleret illos qui sic contraxerunt, maritaliter viuere, sed potius deberet eos compellere, ut de nouo contrahant: nam sine verò & absolute consensu viuere maritaliter non possunt. Còsequens est falsum, cum ecclesia in casu pro huiusmodi matrimonio iudicat, & eos absque hoc quòd de nouo contrahant, compellit ut maritaliter viuant. Vnde capit. 1. de conditionibus apposis. ita dicitur: Quicumque sub conditionis nomine aliquam desponsauerit, & eam relinquere voluerit, dicimus quod frangatur conditio, & desponsatio irrefragabiliter teneatur. Et quauis intelligatur còmuniter de conditione turpi, quae non est contra substantiam coniugij, eadem penitus est ratio de conditione impossibili, cum eaque non adiectis ambae habeantur. Et tamen hic textus non dicit esse renouandum contractum, sed ipsum irrefragabiliter esse seruandum.

Hinc oritur secundum dubium. An ecclesia per huiusmodi ius, faciat illud esse verum matrimonium sub tali conditione contractum, an solum declarat esse illic verum matrimonium. Primum dici non potest. Quia ius humanum non potest efficere, ut matrimonium sit, quod humano iure secluso, verum matrimonium non esset, stante eadem personarum legitimatione aut illegitimatione: matrimonium enim consensu efficitur contrahentium, non lege superiorum. Secundum etiam dici non posse apparet. Quia tunc ante iuris humani institutionem, aut eo secluso, verum esset coniugium sub impossibili conditione scienter contractum: quod est contra responsionem datam, & contra communem Doctorum sententiam. Hoc idem dubitari potest in aliis contractibus & legatis sub conditione aliqua factis: quae tamen secundum iura tenent, etiam si conditio deficiat, prout inter arguendum ex parte tangebatur.

Tertium dubium, & quæro iterum. Iura quae huiusmodi conditiones contractibus aut legatis appostas pro non adiectis haberi voluit, an procedant per viam dispositionis, ita ut disponant & velint huiusmodi contractus eandem vim habere, quam non appositis praefatis conditionibus habuissent. Et si sic, videtur tales contractus validos esse, & in foro conscientiae sicut & in iudiciali seruandos: eò quod iura videntur defectum consensus in con-

trahentibus supplere. Aut procedunt per viam interpretationis, eò quod contrahentes non sufficienter exprimunt, quid, si conditio deficeret, vellent: & iura in fauorem quarundam causarum in meliorem partem verba contrahentium interpretantur, quatenus suum sortiantur effectum. Et si sic, videtur obstare casus in tertio argumento supra adductus. scilicet si quis legat filiae centum, si nupsit: si autem religionem ingrediatur legat ei quinquaginta, & tamen ipsa religionem eligente, debent secundum iura dari ei centum. Quod non videtur ex iuris interpretatione prouenire, cum ipse legans suum animum sufficienter expresserit, idem de alio casu ibidem tacto, in quo legans similiter suum animum sufficienter explicuit, ita ut interpretatione non indigeret: & tamen contra animum legantis, iura in his & aliis casibus re ipsam disponunt.

Respon. Saluo meliori iudicio, videtur ad haec dicendum, quod in contractibus in quibus conditio aliqua reiicitur, & in aliis in quibus de iure non requiritur conditionis subsistentia, ius ipsum verba conditionalia interpretatur, non in sensu quem contrahentes de facto habent, nec in sensu, quem verba ipsa faciunt, sed in sensu in quo fiunt, seu fieri rationabiliter possunt: idque quando non habetur expressa de animo contrahentis certitudo: nam hac habita, non opus est contrahentium verba aliter interpretari: quia ut habetur in regulis iuris: De incertis, non de certis opus est coniectura. Et ita verba matrimonialia sub conditione impossibili dicta, iuris interpretatione accipiuntur in sensu absoluto, ac si conditio illa apposta non fuisset. Vnde quia non satis certum est, an seriose, an iocose illa conditio fuerit per contrahentes apposta, ideo in fauorem matrimonij voluit ius verba illa sensum categoricum seu absolutum habere, qualem haberent si conditio apposta non esset, ita ut conditio apposta nil penitus operetur. Similiter ob eandem causam institutio heredis per verba conditionalia sub conditione impossibili facta, iuris interpretatione in fauorem vltimae voluntatis accipiuntur in sensu, quem verba illa seclusa conditionis appositione fecissent. Similiter in donatione, quae ecclesiae sub conditione possibili & honesta per aliquem facta est, quando non exprimit quod non aliter donare intendit, iuris interpretatione accipiuntur verba illa donationis in sensu absoluto: eò quod non satis certum est, an habuerit animum donationem reuocandi, si

Sum solto ten q neg manime iudicio tenentur utrum q oar si n subserat comulcer qe Sec ordio est in peditio marimonu vide rrum lib. i variay d n iis respingl. 14. n. 7.

di, si modus aut conditio non completeretur. Si militer si Petrus legavit Titiae. cc. si non nupsit. illa verba iuris interpretatione accipiuntur, ac si talis conditio non esset appositae. Pro quo videtur esse specialis ratio. Quia illa conditio videtur in graua men Titiae cedere, cum legans videatur eam quodammodo ad perpetuo continendum obligare, & videtur conditio matrimonij impeditiua. Quemadmodum si legato apponatur conditio, quae de se retrahit legatarium ab ingressu religionis, talis conditio iure reiicitur: idque vt dixi, quando ipse legans non sufficienter expressit, quid esset acturus, si conditio deficeret: tunc enim ius ipsum verba legantis in fauorem matrimonij & religionis interpretaretur. Simiter si quis substituat Petrum sub conditione, scilicet, si haeres sine liberis decesserit, & non amplius mentem suam explicet, quid, scilicet, acturus esset casu quo haeres religionem ingrediat, an vellet monasterium tali hereditate priuare necne: ideo locum habet iuris interpretatio qua verba illa intelligantur, excepto si haeres religionem profiteatur.

Itaque quatuor conditiones iure solent probari, & pro non adiectis haberi: si impossibilis, turpis, & ea quae a matrimonio retrahit, & quae religionis aut maioris boni est impeditiua: quae quidem in nonnullis contractibus reiiciuntur, puta quia causas concernunt quae iure fauorabiles sunt. Differenter tamen, quia impossibilis & turpis simpliciter reprobantur, & pro non adiectis habentur. Aliae vero possibiles & licitae non reiiciuntur, nisi ex suppositione, scilicet, si alter velit religionem ingredi, vel coniugem accipere. Reiiciuntur autem non praecise ob qualitatem ipsarum conditionum: quia tunc siue contrahentes explicent sufficienter animum suum siue non, essent reiiciendae. Nec praecise ob fauorem praedictarum causarum ob eandem rationem, sed propter vtrunq; simul, & quia animus contrahentium non fuit in praedictis conditionibus apponendis sufficienter expressus: quibus omnibus concurrentibus locum habuit praefata iuris interpretatio.

Corollarie sequitur, quod donationes, legata, & contractus sub dictis conditionibus facti, tenent non solum in foro iudiciali, sed aliquando & saepe in foro conscientiae. Id patet, si animum contrahentis, quoniam verbis utitur conditionalibus, attendamus. Nam vel intendit stare contractui in sensu quem verba faciunt, vel in sensu in quo a iure accipiuntur

& interpretantur. Si primum, non valent in foro conscientiae: & hoc est, quod supra conclusum est. Secus si secundum: quia tunc perinde est, ac si absolute contraherent, ex quo tales volunt iuris stare interpretationi.

Hinc datur modus defendendi conditionem proprie accipi in capitulo. Verum, de conditionibus appositis, & non pro modo licet sit contra communem Doctorum expositionem. scilicet si is qui rem ecclesiae conditionaliter donauit, nil exprimens, quid in defectu conditionis esset acturus, velit iuris interpretationi stare, vt patet intuenti.

Ex dictis patet ad tria dubia supra posita. Ad primum dicendum, quod in matrimonio reiicitur impossibilis conditio, propter qualitatem conditionis simul & cause, quae fauorabilis est, & etiam quia contrahens non satis expressit quo animo conditionem, quam impossibilem esse sciebat, apposuit: ioco. san. serio. Si tamen intus verè & absolute in coniugium non consenserit, verum in conscientia matrimonium non erit: sed sola iuris interpretatione, & in foro iudiciali.

Ad secundum dicendum, quod ecclesiae seu ius humanum in casu non facit coniugium validum quod in se inualidum est: sed iuris praesumptione in fauorem coniugij iudicat illic verum esse matrimonium, ex quo iudicio procedit ad compellendum sic contrahentes, vt maritaliter viuant: in conscientia tamen si maritaliter ob ecclesiae iudicium viuere velint, necesse est denuo, vt debent, contrahant.

Ad tertium dicendum quod iura in praefatis conditionibus reiiciendis procedunt, vt dictum est, per viam interpretationis: nec intendunt aliquid contra mentem contrahentium disponere, sed mentem eorum ab ipsis non satis expressam in meliorem partem interpretari. Et quando obijciuntur quod in casibus tertij argumenti sufficienter testator mentem suam explicuit, & tamen ius contra mentem eius disponit: quod contra dicta vehementer vrgere videtur. Vide tamen si possit conuenienter dici, quoniam illis casibus sunt duae legata, quorum cuiuslibet apponitur conditio quodammodo reiicienda: alteri apponitur conditio grauis, perpetua inducens continentiam & a matrimonio retrahens: alteri vero apponitur conditio melioris boni impeditiua. Unde quando ait testator, Lego Titiae. cc. si non nupsit. per conditionem illam vult Titiam perpetuo continere. Et quia non addidit expressè dicens,

falsum

indemabir

De rebus restituendis.

se dicens; & non alias. Ideo esto quod Titia contrahat, de conditione minimè curatur. Quando verò ait, Si nupsit lego ei centum, per hanc conditionem videtur eam ad nubendum obligare, & eam a meliori bono. scilicet a perpetua continentia impedire. Nec etiam expressè addidit, & non alias: ideo talis conditio similiter repellitur. Itaque in huiusmodi casibus, vbi non simplex, sed multiplex est legatum, fortè voluit ius illa legata seorsum interpretari, ac si vnumquodque eorum seorsum factum fuisset, idque in fauorem coniugij & continentiae, vt siue nubat, siue non nubat, semper habeat. cc. idque in foro iudiciali. In foro tamen conscientiae ad animum legantis est recurrendum, qui si certus sit, illi in conscientia stabitur: si autem incertus sit, tunc poterit iuris interpretationi seu praesumptioni stare. Si tamen haeres probabiliter de animo legantis dubitat, non est per confessorem ad solutionem legati astringendus, antequam per iudicem condemnatur: quia vbi dubium est aequilibre, an legatum debeat legatario, necne, melior est conditio possidentis. Et per hanc patet ad rationes in principio quaestionis factas, dempta vltima, in qua de donatione modali tangitur. De qua paulò post videbitur.

Ex eisdem etiam patet responsio ad principale, quid de rei conditionaliter donate restitutione quaeratur. Ex quo enim donatio conditionalis, conditione deficiente non tenet, restituendum est quod per donationem illam fuerit acceptum. Nec donatario suffragatur ius, quia id valet vt dictum est in foro contentioso, nec erit ipse donatarius tutus per exceptionem rei iudicatae, si res ad iudicium delata fuerit pro eo ex iuris interpretatione iudicatum, quando ipse donatarius certus est, quod animus donantis fuerit non aliter donare, nisi sub existente seu adimpleta conditione per eum appositae: idque siue donator tempore donationis, siue alias animum suum donatario explicauerit. Secus tamen si animo non explicato voluit ipse donator stare iuris interpretationi: nam tunc vt supra dicebatur, illi etiam in foro conscientiae erit standum.

Ad cognoscendum autem quid donator seu legas, aut aliter sub conditione quae iure reiicitur, intenderit, non parum confert huiusmodi contrahentes scire aut nescire praefatam iuris interpretationem. Nam si sciunt, & in contractibus huiusmodi verba non apponant, per quae se a iuris interpretatione recedere significent, iuste praesumitur eos velle iuris inter

pretationi stare, & sensum iuris in suis contractibus conditionalibus praetendere. Si autem iuris interpretationem ignorant, tunc dure cum illis ageretur, si in foro iudiciali iuris interpretationi, quam nunquam audierunt, stare cogantur, maxime si haec ignorantia non illis inuincibilis fuerit. Quemadmodum dure (nè dicam iniuste) ageretur, si iudex eum, qui sub conditione impossibili, quam tamen bona fide possibilem esse putat, cum aliqua contraxit, compelleret secundum iuris interpretationem contra eius animum stare contractui.

Inde patet ad casum, de quo Iurista tam variè sentiunt. Testator reliquit legatum quoddam Petro: haeres legatum illud integrè legatario soluit: & credens sufficere hereditatem ad omnia, falcidia quam secundum leges detrahere potuit, non detraxit, an legatarius teneatur haeredi restituere. Pro affirmatiua apparet: Quia haeres ex errore facti soluit legatum integrum, & per consequens illi nocere non debet, cum non errore facti, sed iuris nocere soleat. Pro altera parte facit: Quia testatoris voluntas videtur esse completa. Dicendum cum Antonio de Butrio, cuius solutio videtur aliis praeferenda, quod in hoc casu non tam de errore haeredis curandum est, quam de testatoris voluntate. Vel ergo testator cum legatum illud mandauit, sciebat iuris dispositionem: quod disponebat a legato posse per heredem falcidiam detrahi: aut id ignorauit. Si primum, & non addidit nè locum in casu haberet falcidia, cum id addere potuit, argumentum est testatorem a iuris dispositione noluisse recedere: ac proinde non erat legatario totum legatum debitum nisi quod detracta falcidia superesset: & per consequens legatarius in casu tenebitur quod super accepit, haeredi restituere. Si autem testator ignorauit iuris dispositionem de detrahenda falcidia, tunc merito praesumitur eius voluntatem fuisse, legatum integrum legatario mandare: & ita in casu non obstante errore haeredis, non tenebitur in conscientia legatarius quicquam restituere. Secus in foro iudiciali, cum haeres ex facti solum ignorantia, non iuris, integrum legatum soluerit.

Sequitur amplius in foro conscientiae nil referre, conditionem appositam impossibilem esse a natura, vel ex lege, vel de facto ad hoc quod donatio, legatum, vel contractus teneat: quanuis secundum iura, & in foro iudiciali referat. Corollarium pro prima parte patet. Quia in foro conscientiae ad

Saluè qe xij tam scio in d rta ioc de tracta r i e modum tractu s e explicat in c. fi. de cod ap. q bis in anime foro absq velund n sit mari no rium.

venij n potuit ex l. nemo pot facere de leg. 2 nam qd d rator dicit n sit loc falcidij etiam q ad voluntatem ut loc.

si rator voluit se donare si petat teni legatarij m fer sciencia sicut m e for iudicali

mentem donantis seu aliter contrahentis est recurrendum, & non ad iuris præsumptionem, seu interpretationem. Pro secunda etiam patet: quia secundum iura, quanuis conditio impossibilis à natura, vel à legis prohibitione habeatur pro non adiecta, conditio tamen, quæ de facto impossibilis est, non ita: vt si lego Petro fundum, si mihi dederit montem aureum est conditio impossibilis de facto, & tamen viuat legatum, & non tenet, nec habetur conditio pro non adiecta, vt patet Parti. 6. titulo. 4. l. 4. vbi aperte hoc dicitur.

Sequitur præterea impertinens esse quo ad forum conscientia, in huiusmodi donationibus conditionalibus conditionem de repetendo, deficientem conditione expressè ponere, aut eam sola mente tenere ad hoc quòd donatarius teneatur vel non teneatur donatum restituere, si ipsi constet sufficienter aut verisimiliter animum donantis fuisse non aliter donare, nisi conditione existente, etiam si lex in præfatis casibus actionem ad repetendum donanti minimè concedat. Patet hoc ex dictis: quia non ad iuris præsumptionem, sed ad mentem contrahentis seu donantis est in conscientia recurrendum, vt etiam à simili patet. Quia quanuis lex defraudato citra dimidiam iusti pretij contra defraudatam actionem non concedat, non ideo defraudans est in conscientia à debito restituendi deobligatus. Tum etiam, quia quo ad metas iuris naturalis aut diuini, nil refert conditionem tacitam, aut expressam esse, modò constet donatario de animo ipsius donantis: quia expressio fit solum propter certiorationem: cum autem qui certus est, certiorare non amplius oportet.

Inde iterum fit, vt non obstante nullitate contractus ob defectum solennitatum, quæ de iure adhiberi deberent, potest quis quod sic fuerit adeptus, licet in conscientia rerinere, modò fraus & deceptio non interuenerit. Ratio huius clara est. Quia solennitates adinuentæ sunt, vt fraudibus & dolis obuietur: ac proinde his cessantibus, si de animo contrahentium constat, nil in foro conscientie impedit solennitatum defectus.

Vnde iterum fit, hæredem teneri in foro conscientie ad soluendum legata testamenti minus solennis, si sciuerit nullam fraudem interuenuisse, & sibi constet illam fuisse testatoris mentem, vt ait Panor. post Innocentium cap. Quia pleriq; de immunitate.

De rebus ob causam datis causa non subsistente.

QVÆSTIO. XXIII.

Lam de donatione, quæ modalis dicitur modo non subsequito facile est ex dictis cognoscere, si tenet necne, & an taliter acceptum sit de necessitate restituendum. Verum vt donationem causalem etiam in hoc titulo includamus: Quæri posset vniuersalius, An res data ob causam, causa non subsistente nec subsequuta, sit de necessitate restituenda: nomen causæ extendendo ad præteritam & presentem quæ proprie seu strictè causæ dicuntur, & ad futuram quæ proprius dicitur modus. Et pro parte negatiua arguitur primò de causa futura vt supra ex capitu. verum. de conditionibus. vbi conditio pro modo accipitur secundum communem & veriore intellectionem, vbi in sententia habetur, quòd si quis aliquod prædium ecclesiæ sub modo donauit, quòd tenet donatio etiam modo non subsequito.

Secundò facit, quod supra in quinto argumentò adduximus. Si quis legauit Petro. x. vt inde domum vel fundum sibi emat, tenet legatum, etiam si Petrus modum appositum non seruet, nisi de repetendo cauerit, vt est communis Doctorum sententia.

Facit tertio. l. si repetendi. C. de donatione ob causam. Vbi dicitur, Qui aliqua donauit uxori alterius, vt huiusmodi liberalitate eius maritum ad secum proficiscendum prouocaret, quia conditionem repetendi non adiecit, debet integra manere donatio, causa seu modo non subsequito.

Quartò arguitur de causa præterita ex Institutionibus. de legatis. Longè magis. vbi dicitur: Longè magis legato falsa causa non nocet, veluti cum quis ita dixerit: Titio quia me absente negotia mea curauit, Stichum do, lego. Vel ita: Titio, quia patrocinio eius capitali crimine liberatus sum, Stichum do, lego. Licet enim neque negotia testatoris vnquam gesserit Titius, neque patrocinio eius liberatus sum, legatum tamen valet. hæc ibi. Vnde patet donationem ob causam factam, causa non existente, validam esse.

Quintò arguitur de causa presenti. Si quis paupertate pressus fingat se inter

se inter christianos peregrinum aut infirmum aut inter infideles mutato habitu se infidelem esse simulet, vt facilius eleemosynam, qua indiget, consequatur. & ob illam causam hi qui eum vident, eleemosynam illi porrigunt: talis donatio tenet, nec sic acceptum est necessariò restituendum: & tamen causa ob quam facta est donatio, verè non subest: & ita defectus causæ, ob quam aliquid donatum est, non inuadat donationem: siue loquamur de causa futura, siue de presenti aut præterita.

His tamen non obstantibus, videtur sub distinctione respondendum. Est enim causa ob quam aliquid datum est duplex. scilicet Impulsua, vt Iuristæ loquuntur, & finalis. Prima est, vnde animus donantis ad dandum mouetur. Secunda verò est, quam is qui donat, finaliter intendit: vt si ad preces Petri medicus infirmum curet, eum alioqui minimè curaturus, causa motiua seu impulsua sunt preces à Petro præmissæ. Causa verò finalis est, infirmum sanare. Similiter si quis ad prædicationem alicuius poenitentiam egit, causa motiua ad poenitentiam est prædicationis, finalis tamen est gratia remissionis impetratio. Tunc dicitur, quod si donatio fiat ob causam finalem, illa non subsistente, non tenet in conscientia donatio, & ex consequenti quod taliter fuerit acceptum, venit restituendum. Cuius ratio est: Quia cum quisque possit rei suæ modum vel pactum imponere legibus aut iure non improbatum, naturali iuri contrarium est, & valde iniuum, vt qui modum, legem, seu conditionem rei impostam seruare noluerit, rem ipsam nihilo minus teneat. Ratio hæc fundatur ff. de pactis. l. in traditionibus. & C. de contractu emptionis. l. 3.

Facit ad id, quod legitur Matthei. 23. de seruo cui pater familiam talentum dederat, vt cum eo aliquid lucraretur. Et cum pater familiam veniret rationem talentorum à seruis exacturus, & seruus ille nil lucratus esset, talentum quod illi dederat ab eodem abstulit. Igitur ita in proposito, qui rem ad finem aliquid donatam acceperit, si id non fecerit ad quod res illi donata erat, tenebitur reddere quod accepit. Et habet verum non solum in foro conscientie, sed etiam in iudiciali, iuxta legem communiter allegatam: Data ob causam, causa non sequuta, repetuntur.

Facit etiam ratio in questione præcedenti tacta cum ibidem illatis. Quia cum donatio ex mera voluntate donantis fiat, non debet metas ipsius voluntatis excedere, qualiter excederet, si res quam non aliter nisi causa

ob quam donauerat subsequuta donare intenti debeat, causa non subsequuta efficeretur donatarij. Vnde in Institut. de rerum diuisione. §. Per traditionem. dicitur, nil tam conueniens naturali æquitati, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferrere tam haberi. Et procedunt hæc non solum de rebus ob causam futuram datis, sed ob præsentem & præteritam, ita vt si aliquid sit ob talem causam principaliter datum, & non aliàs, illa non subsistente, non tenet donatio, sed taliter acceptum est restituendum.

Hoc idem confirmatur à simili de legibus, quæ quidem earum causa finali cessante, cessant & ipsæ: vt habetur cap. Post translationem. de renuntiationibus. & capit. Cum cessante causa, cessare debet effectus. de appellationibus. Nec tam ad verba legis, quàm ad eius intentionem est attendendum: quia non intentio verbis, sed verba intentioni seruire debent. Nec sermoni res, sed rei sermo debet esse subiectus: vt ait Hilarius. Vnde, fit vt sæpe quis verbis legis se conformans, legem ipsam violet: iuxta regulam iuris in sexto: Non dubium est in legem impingere, qui verba legis amplexus, contra legis voluntatem.

Inde etiam est, quod præceptum de fraternitaliter proximum corripiendo cessat, quando finis intentus, qui est delinquentis emenda minimè speratur: iuxta decretum Augustini dicentis, Si scirem tibi non prodesse, non te tererem, non te admonerem, de poenitentia, distinctio. 7. capit. Si quis. Inde etiam Gabellarum solutio cessat, quando causa ob quam principaliter fuit imposita, cessat, vt supra suo loco diximus.

Inde etiam est vt in conscientia foro iuratis est inuestigandus, vt est communis doctorum, etiam Iuristarum practica: de quo si constiterit, ille seruandus est: sin autem, ad præsumptionem recurratur. Vt si accidat casus, quo quidam in testamento legauit. x. cuidam puellæ maritandæ: puella autem antequam modus compleretur mortua est: quærunt doctores an tunc expiret legatum, ita vt hæres illud soluere non teneatur, sed possit sibi ipsi retinere, an potius debeat alij puellæ maritandæ tradere. Et cõter distinguunt. Quia vel certum est testatorem illud legatum præfatæ puellæ mandasse, habendo respectum ad puellam. Vel certum est illud mandasse habendo respectum ad animam suam. Vel dubium est ad quod horum habuerit respectum.

specum. Si primum, expirat legatum, modo non completo, qui nec compleri iam in casu posse speratur. Si secundum, non expirat, sed alia puella quaerenda est, cui ad eam maritandam legatum tradatur, vt animus testatoris compleatur, cum adhuc compleri possit. Si tertium, locus est coniecturis, & poterit tunc iuris praesumptioni stari. Hoc est quod illud ad suam animam exonerandum mandauit. Sic tenet Panormitanus in capitu. Nos quidem de testa.

Quod verum esse non dubito, si legatum esset conditionale, & non modale. Nam si modale sit, & in solam praefatae puellae vtilitatem factum, tunc etiam si puella ante modum completum decesserit, non videtur expirare legatum, nisi de hoc ipse testator cauerit, dicens seu significans se non aliter nisi ad modi illius complementum legatum facere. Si tamen de hoc non cauerit, tenebitur haeres in conscientia legatum quod puellae non traderat, illud suis haeredibus restituere: non sic si legatum fuisset conditionale. Cuius discrimen videtur clarum. Quia si conditionale fuit, suspeditur vsq; ad conditionis euentum, nec vsque tunc debetur: & ita ea non eueniente, legatum legatario minimè debetur. Quando autem legatum modale est, non suspenditur vsq; ad euentum modi, sed illico legatario debetur: & ita mortuo legatario ius legati ad legatarii haeres deuoletur: etiam si modus non fuerit adimpletus. Idque quando legatum fuit factum in solam vtilitatem ipsius legatarii, secus si in vtilitatem alterius tertii, seu in honorem ipsius testatoris. Secus etiam si modus ille per testatorem appositus, fuit causa principalis & finalis legandi: quia tunc modo non subsequuto, repeti possit. Colligitur autem testatoris intentio ex verbis quibus in legando usus est: vt si dixit, Titiae lego decem, vt maritum accipiat talem vel talem personam, qualem testator nominauerit, iam agitur de iure tertii: tunc modo non subsequuto, expirat legatum. Si vero dicat, Titiae lego decem, vt maritum, quem velit, accipiat: seu, vt habeat cum quo possit maritari: Tum videtur, quod non mariti aut alterius vtilitatem testator ipse praetendit, sed ipsius puellae: & tunc cum legatum huiusmodi possit in vtilitatem ipsius puellae cedere, siue maritum accipiat, siue religionem ingrediatur, siue aliter velit in saeculo continetur viuere, visus est testator rem illam simpliciter illi puellae donare. Secus si de opposito cauisset, vt supra dixi.

Fortè queret aliquis, An qui aliquid ob causam donauit, ante causae complementum possit poenitere, & donatarius teneatur acceptum reddere. Dicendum quod sic. In hoc enim donatio modalis à contractu locationis alicuius rei differre videtur: quia in contractu locationis altero nolente non relinquitur alteri poenitentiae locus, cum hinc inde fuerit obligatio orta. Secus in donatione modalis, in qua sicut liberum est donatario id quod acceperat reddere, & dicere se nolle modum ad implere: ita aequum est, vt donanti liceat ante modi complementum id quod donauerat repetere, si donatarius nolit, aut non possit modum adimplere, modo ipsum donatarium indemnem reddat. Pro quibus legem ipsam afferamus, quae rem satis explicare videtur, & est l. Si pecunia. ff. de conditio. causa data. in principio. vbi dicitur: Si pecuniam ideo acceperis vt Capuam eas: deinde parato tibi ad proficiscendum conditio temporis, vel valetudinis impedimento fuerit quo minus proficiscaris, an condici possit? Videri possit quod cum per te non steterit, possit dici repetitionem cessare: sed cum liceat poenitere ei qui dedit, proculdubio repetere potest id quod datum est, nisi fortè tua intersit non accepisse te ob hanc causam pecuniam: nam si ita res se habet, vt licet nondum profectus sis, ita tamen rem composueris vt necesse habeas proficisci, vel sumptus qui necessarii sunt ad profectioem iam fecisti, vt manifestum sit te plus fortè quam accepisti erogasse, conditio cessabit: sed si minus erogatum sit, conditio locum habebit. Ita tamen vt indemnitas tibi praestetur eius, quod expendisti. Haec ibi.

Per haec patet responsio ad ea, quae ante oppositum sunt allegata. Ad primum sumptum ex capit. Verum, de conditionibus. &c. patet ex dictis responsio, quod scilicet, illa determinatio procedit ex iuris praesumptione seu interpretatione, qua iure praesumitur, quod is qui Ecclesiae praedium, aut aliud quid cum modo aliquo donauit, quod non erit inuitus, si ecclesia donatum retineat, etiam si modus seruatus non fuerit. Et quod textus ille procedat ex huiusmodi praesumptione apparet, quia si donator cauisset de repetendo, modo non subsequuto, tunc ecclesia id quod per donationem acceperat, si modus non fuerit subsequutus, tenebitur restituere, vt illic ait textus. Et ideo si de repetendo non cauit, ius in fauorem ecclesiae donationem illam interpretatur. Vnde fit vt si donatore de repetendo non ca-

uente

uente aequè certum foret se non aliter donare intendisse, nisi modo subsequuto non magis teneret in conscientia donatio, quam si de repetendo cauisset, cum certum sit praesumptione debere cedere veritati: & hoc est, quod supra diximus. Impertinens esse quo ad forum conscientiae, eum qui conditionaliter, aut modaliter donat seu legat, expressè aut tacitè de repetendo cauere, conditione, vel modo non completo.

Ad secundum quod in secundo argumento tactum est. l. Legauit quis Petro. x. vt inde domum vel fundum sibi emeret, ipse autem nec domum nec fundum emit, an teneatur illa decem, quae sibi legata fuerant, restituere: Dicendum, quod si certum est testatorem in praefato legato non habuisse respectum nisi ad vtilitatem legatarii, tenet legatum, nec tenetur illud, modo non subsequuto, restituere: quia tunc iusta est praesumptio, qua praesumitur testatorem non emptionem domus, aut fundi finaliter praetendisse, sed vt legatarius haberet, vnde sibi commodius providere possit. Secus si legatum fuisset cum modo, qui aliorum respiceret vtilitatem, vt si legasset. x. Petro, vt inde Titio ignaro fundum emat, aut vt inde capellam, vel hospitale aedificet, seu dotet: tunc modo illo non subsequuto reuocatur legatum, nec poterit illud Petrus salua conscientia retinere.

Ad tertium de eo qui aliquod munus vxori alterius donauit, vt ipsa maritum suum ad secum proficiscendum, aut ad maiorem amicitiam cum illo habendum prouocaret: Communiter tenetur, quod etiam si illa causa, seu finis non subsequatur, tenet donatio: quia non est causa finalis, sed impulsiva. Contra quod aliquis obieceret, quod scilicet illa causa ob quam in casu munus datum fuit, sit causa finalis, cum sit id, gratia cuius fit donatio. Vnde finis quem donator praetendit videtur in casu duplex, remotior, qui & principalis est: & est quod maritus illius vxoris secum proficiscatur, seu illi amicior fiat & propinquus, quem tanquam medium ad principalis assequutionem praetendit, & hoc est vxorem maritum suum ad praefatum finem prouocare, ideo illi donationem praefatam facit: & ita prouocatio per vxorem faciendae finis sub fine est ipsius donationis. Quod satis ex morali doctrina certum esse suppono.

Ac proinde possit aliter, & fortè clarius ad id quod quaeritur, responderi, praemittendo quod duobus modis potest donatio modalis fieri. Vno modo per iniunctio-

nem oneris, quod donans intendit donatario ad modi complementum imponere, non aliter donare intendens. Alio modo sine oneris iniunctione, vt si non intendat donatarium ad modum appositum obligare, sed vel eum ad modum allicere, vel eum ad eundem irritare. Si primū, modo non adimpleto, non tenet donatio. Secus si secundum. Et fortè hanc dominum iuristae finalem causam appellant, scilicet, finem propinquum, quem principaliter, qui donat aut legem condit, intendit, quo deficiente, donare, aut obligare minimè vult. Et secundum hoc, si primo modo facta est praefata vxori donatio, intendendo scilicet ei onus hoc iniungere, vt maritum ad id, quod dictum est, prouocet, vxore non prouocante, donatio est reuocanda, & non tenet. Si tamen non cum onere facta est praefata donatio, sed vt inde vxor illa moueatur ad praedictam mariti prouocationem: tunc siue prouocet virum siue non, tenet donatio, nec est de necessitate taliter acceptum restituendum. Quia tunc causa ob quam donatio fuit facta potest dici impulsiva, & non finalis: quia, scilicet, donator ideo donauit, vt vxorem illam ad prouocandum maritum suum incitaret. Huius exemplum est: Si quis iuuenem quem diligit, honestum aut literatum fieri desiderat, ad quem finem multa illi bona tribuit, vt viros honestos & literatos comitetur: non quidem animo ei onus aut obligationem ad illos comitandum iniungendi, sed vt eum datis muneribus alliciat, vt viros honestos comitetur: tunc siue illos comitetur, siue non, non tenetur is, qui munera praefata accepit, restituere, etiam si causa ob quam data fuerunt, non sit subsequuta: quia non finalis ad sensum dictum, sed impulsiva fuit. Secus si cum oneris iniunctione, vel expressa, vel tacita fuerint illi res illae donate: quia tunc causa illa finalis esset.

Ad quartum de donatione ob causam factam facta: Dicendum consequenter ad ea quae dicta sunt, quod si sit causa finalis & principaliter à donante intentata, sine qua animus donandi non habuit, & de huiusmodi donantis animo constet, non tenet donatio, & taliter acceptum est restituendum. Ratio est, quia si causa illa finalis fuit ad sensum dictum, quodammodo est conditionalis donatio: nam haec conditio tacitè, vel expressè in animo donantis appositae est. l. si non ita est quod Titius negotia mea curauerit, aut me à capitali crimine liberauerit, non do. Quod si in donatione exprimeret, nec in conscientia, nec in iudicio compelleretur stare donationi. Prae-

terea, qui ob causam falsam finalem, quam ve-
ra esse putat, aliquid donat, ex errore donat,
alioqui non donaturus: & cum nil magis vo-
luntarium impediatur qua error, sequitur in ca-
su praefatam donationem ex errore causa fa-
ctam, voluntariam non fuisse: & ita in consci-
entia non tenuit. Ad textum autem citatum di-
cendum quod procedit in foro exteriori, & ex
praesumptione, qua ius praesumit in casu cau-
sam illam non finalem, sed impulsivam fuisse,
ex quo donator de repetendo non cavet, cum
potuit: quod si voluisset, explicuisset. Et hoc
est, quod ait. l. si repetendi. C. de donationibus
ob causam. **Conditio in corde retenta, non in-
ducit repetitionem.** Inde patet ad casum, quo
Petrus putans se debere centum Platoni, cum
non ita sit, solvit eidem illa centum, nil expri-
mendo: An teneatur Plato sic acceptum resti-
tuere. Dicendum quod in conscientia tenetur,
si nulla causa appareat, ob quam voluerit Pe-
trus illa centum liberè Platoni donare. Pro
quo facit aperte Institut. Quibus modis re contra
hitor obligat. §. is quoque.

Ad quintum de his qui causas falsas fin-
gunt, ratione cuius simulationis ali-
quid impetrant, quod alioqui non impetra-
rent: Distingendum videtur. Quia vel causa,
quam simulat, est principalis, seu finalis ad
sensum dictum: vel solum impulsiva, & minus
principalis. Si primū, non valet donatio, & ac-
ceptum est restituendum. Vt si quis dicitis au-
t factis se pauperem, aut infirmū, aut aliās qua-
lificationes esse fingat, unde alii multa eidem do-
nant, tunc non valet ex parte recipientis. do-
natio, sed restituere tenetur: quia quidquid
dolo, vel fraude aliquis extorserit, si fraus, seu
dolos sit circa causam finalem & principalem
donationis, restituendum est: quia est datum
ob causam non subsistentem. Dixi notanter
ex parte recipientis: nam in casu ex parte do-
nantis valet donatio, quia is, qui donavit libe-
rè, id propter deū facit: & ita qui propter deū
aliquid dedit, deo dedisse videtur: iuxta dictū
Christi, Quod vni ex minimis meis fecistis,
mihi fecistis. Matth. 25. Ac proinde taliter ac-
ceptum, non ei qui dedit, sed deo, hoc est, ali-
cui pauperi reddendum est.

Si autem fictio, seu simulatio sit circa cau-
sam aliam minus principalem, seu im-
pulsivam, modò causa finalis vera sit, tunc do-
natio tenebit, nec per defectum causae simula-
tae vitabitur, vt patet in casu ipsius argumen-
ti, in quo causa finalis, seu principalis eleemo-
sine est releuatio indigentiae ipsius donatarii.

pauper fingit simulatq. Si acceptum est restituendum. Vt si quis dicitis aut factis se pauperem, aut infirmum, aut alias qualificationes esse fingat, unde alii multa eidem donant, tunc non valet ex parte recipientis. donatio, sed restituere tenetur: quia quidquid dolo, vel fraude aliquis extorserit, si fraus, seu dolos sit circa causam finalem & principalem donationis, restituendum est: quia est datum ob causam non subsistentem. Dixi notanter ex parte recipientis: nam in casu ex parte donantis valet donatio, quia is, qui donavit liberè, id propter deum facit: & ita qui propter deum aliquid dedit, deo dedisse videtur: iuxta dictum Christi, Quod vni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Matth. 25. Ac proinde taliter acceptum, non ei qui dedit, sed deo, hoc est, alicui pauperi reddendum est.

Si tamen in casu is qui donat, non ad pauper-
tatem, sed ad causam simulatam principaliter
respicit: vt si quis simulat se amicum, seu con-
sanguineum, aut in officio, seu religione sode-
lem, cum non sit, & ob id illi aliquid donatur:
tunc an sic acceptū sit de necessitate restitu-
endum, distinctione opus est. Quia vel illud erat
alioqui ob aliam causam veram sibi debitum,
seu ex necessitate dandum: vt si talis donata-
rius erat paupertate notabili, hoc est extrema,
vel quasi pressus: & tunc non est sic acceptū re-
stituendum, cum esset aliās debitum, etiam si
ob causam falsam & simulatam datum fuerit.
Huius ratio est clara: quia aliquid est alicui
debitum, & creditor tantūdem clam, seu furti-
uè, aut per vim, seu per viam mutui à debitore
accipiat, non tenetur in conscientia sic acce-
ptum restituere. Igitur nec à fortiori quando
per simulationem causae falsae aliquid aliās si-
bi debitum impetrat. Secus si taliter impetra-
tum, non erat alioqui debitum.

Corollariè sequitur contra Angelū
restitutio. j. §. 8. cum qui
simulatione sanctitatis legatum aliquod, aut
bonum impetrat, teneri ad taliter acceptum
restituendum: eò quod dolo & fraude videtur
illud extorsisse. Et procedit hoc, vt praecedentia,
quando. s. causa principalis seu finalis do-
nationis est sanctitas, quam simulat: alioqui si
appareat esse aliam causam principalem do-
nationis, tunc sanctitas simulata non erit fina-
lis, sed impulsiva.

Si arguas, vt arguit Angelus in sententia. s.
Id quod alicui sanctitatem simulanti do-
natur, dari principaliter propter deum, & ita
causa principalis & finalis non sanctitas simu-
lata est, sed deus: & ita taliter acceptum non est
necessariò restituendum: Respon. Negando vl-
timam consequentiam: quia eadem ratione se-
queretur datum ob paupertatem simulatam
non esse restituendum, cum similiter propter
Deum principaliter donetur: quod tamen est
contra ipsum Angelum. Ideo dicendum, quod
quanuis deus sit in huiusmodi donationibus
causa principalis & finis, est tamen finis vlti-
mus & remotus: causa tamen finalis propin-
qua, non deus, sed paupertas, aut sanctitas qua
quis simulat, est. Et procedunt haec contra hy-
pocritam, qui se studiosum fingit, cum non sit
& contra eos qui se religiosos fingunt, & non
sunt: & contra eos, qui fingunt se captiuos re-
dimere, & puellas maritare, & alia similia pia
opera facere, & non faciunt: si ob hanc cau-
sam tanquam principalem & finalem. aliqua
illis

audens qd sit

exemplum

in foro exteriori

illis donentur, restituenda sunt.

Sequitur iam quid de rebus ex errore
donatis dicendum. Potest
enim hoc multipliciter accidere, prout error
potest multiplex esse. Nam vel est error in per-
sona, vt si quis donat Petro putans se donare
Ioanni: vel est error in re donata, vt si quis dat
aurum, putans se dare aurichalcum, vel si dat
rem alienam putans se dare suam. Aut est er-
ror in qualitate personae, seu rei donatae. Ex-
emplum primi, vt si quis donat Petro peccatori
putans eum sanctum esse, aut laico putans eum pau-
perem esse. Exemplum secundi, vt si quis dat ve-
stem nouam, putans se veterem, & ruptam da-
re. Itaque vel error est circa substantialia con-
tractus donationis, qualia sunt persona, & res
quae donatur: & tunc non dubium donatio-
nem non tenere, & taliter acceptum praefato
errore cognito debere restitui ei, scilicet, qui
donauit: vel alteri, cui donator intendebat do-
nare. Aut est error in qualitate, & tunc dicunt
aliqui donationem vitari: quia existentibus
omnibus, quae sunt de substantia donationis,
tenet donatio, sed cum errore qualitatis, seu
accidentis stat omnia substantialia seruari, cum
accidens sit, quod potest adesse, & abesse pra-
ter subiecti corruptionem. Et patet à simili in
contractu matrimoniali, in quo si oia substan-
tialia concurrant, tenet coniugiū, etiam si error
qualitatis interueniat, vt si vir putat vxorem,
quam accipit, castā, aut diuitem esse, cum non
sit. Verū quidquid sit de contractu maritali,
de quo aliās: Loquendo ad propositum de do-
nationibus ex errore factis, etiā si sit error cō-
ditionis aut qualitatis, videtur distinguendum.
Quia aut illa qualitas, de qua hmoi error ha-
betur, est causa finalis, & sine qua non praefa-
tae donationis ad sensum supra dictū, vel non.
Si primū, non tenet donatio in foro conscien-
tiae. Cuius ratio est, quia non concurrunt omnia
quae sunt de substantia donationis: nam inter
haec quod potissimum est, est libera & sponta-
nea dandi voluntas: haec autem non habetur
quando causa finalis & principalis, ob quam
donatio fit non subsistit, quanuis per errorem
subsistere putetur: nec aliquid magis dicitur
voluntarium tollere, quam error. Secus si quali-
tas in qua erratur non sit principalis & fina-
lis, & sine qua non.

Corollariè sequitur stando intra me-
tas naturalis & diuini iu-
ris, impertinens esse errorē illū qui de qualita-
te habetur, esse ex dolo, ac simulatione dona-

tarij causatum, aut ab ipso donate conceptum
ad hoc, quod donatum sit, vel non sit restitu-
dum: quia quodocūq; huiusmodi error habi-
tus sit, si qualitas de qua habet sit causa princi-
palis, & finalis ad sensum dictum, donatio non
valet, & per consequens recognita venit tali-
ter acceptum restituendum. Si tamen illa quali-
tas in qua erratur, causa finalis non sit, poterit
sic acceptum retineri: vt si quis donat alicui,
quam pauperem esse putat, cum non sit, & ob
illam causam principaliter donat, nil valet do-
natio, siue donatarius fingat se pauperē esse,
siue non fingat: e contra verò si non ob illam
causam principaliter dat, sed quia consanguineus
est, & sit verè talis, tenebit donatio. Quā-
quam in foro exteriori refert vnde praefatus
error sit causatus: quia contra dolosum, & si-
mulantem iudicabitur in fauorem donantis,
si dolus probetur.

Corollariè sequitur quid dicendum
in casu, quo praelatus be-
neficiū alicui ex errore confert, putans, si illum
castum vel sanctum esse, cum non sit, an talis
teneatur beneficium taliter acceptum resignare.
Et dixit Alexander de Hales, parte. 4. distin-
guendum esse: quia vel error ille processit ex
simulatione clerici, qui se talem simulauit, vt
beneficium impetraret, vel aliunde. Si primū,
ait illum teneri ad beneficij resignationem: &
quia dolo, & fraude illud obtinuit: & ingre-
diens & ingressus est vitiosus: quemadmodū
& legatum illo modo acquisitum, seu procura-
tum est restituendum. Secus (inquit) si error
ille fuit aliunde in praelato causatus: quia tunc
licet ingrediens sit malus, ingressus tamen non
est vitiosus, supposito quod clericus ille sit ad
tale beneficium alioqui idoneus.

Econtra verò Adrianus ait in casu non
esse de necessitate tale bene-
ficiū resignandū. Cuius ratio est, quia benefi-
cium non tam conferri debet pro praecedenti
bus meritis, quam pro futuris: ideo satis est, si
clericus ille postea mores in melius commutet.
Quae responsio inde confirmatur: quia benefi-
cium datur propter officium: non quidē pro-
pter officium praeteritum, sed propter exer-
cendum per ipsum beneficiatum. Potest etiam
pro hac sententia alia causa assignari: quia
quanuis ob sanctitatem, quae verè in illo hy-
pocrita non existit, praelatus eidem beneficiū
dederit, illa tamen causa non est, sicut nec esse
debet, principalis, seu finalis, sed impulsiva: fi-
nalis autē causa praefatae collationis est idonei-
tas ad tale beneficium: & cum supponatur cle-
ricum

in foro exteriori

*simulans se sanctum & castum
beneficium ob id impetrat
tenet. no. si alio dolo*

Codex

ricum illum promotum, esse ad illud beneficium idoneum: ideo taliter acceptum resignare non tenebitur. Adde amplius in confirmationem eiusdem, quod esto prælatus ob sanctitatem simulatam principaliter, ac finaliter beneficium illud cõtulerit, non inde erit obligatus, qui promotus est, illud resignare, eo quod erat alioqui sibi ex iustitia distributiva debitum, supposita eius idoneitate, vti supponimus: esto quod non plus illi, quam alijs clericis æquè idoneis fuerit debitum præfatum beneficium. Huius exemplum est notum, vt si alicui certa pecuniæ summa, vt eam pauperibus eroget, sit commissa, & sint multi pauperes, è quibus occurrit vnus simulans seipsum elemosynarij propinquum esse cum non sit, ob illam tamen causam principaliter illi elemosyna erogetur, non tenetur præfatus pauper elemosynam cum præfato dolo acceptam restituere, eo. s. quod alioqui ratione veræ pauperatis, & indigentia esset eidem debita, etiã si non magis illi, quam alijs æquè pauperibus deberetur.

Conclusionis veritas
quia si dat benef. vt rem habeat in matre. l. vnde dicitur bona fidei
 Sequitur inde, quod etiam si clerico illi fuerit beneficium ob turpem causam collatum clerico id sciante, non tenetur beneficium taliter acceptum resignare, contra eundem Alexandrũ, supposita semper eiusdem clerici idoneitate: vt si episcopus, habet rem cum matre, aut sorore ipsius clerici, ob quam causam principaliter prælatus illum ad tale beneficium promoueat.

De rebus ob causam necessariam datis, causa subsequuta.

QVAESTIO. XXV.

Deinde videre cõuenit de rebus ob causam datis, causa subsequuta. An sint aliquando restituendæ. Est autem triplex causa, ob quã aliquid dari solet, puta necessaria, honesta, & turpis. Loquor autem nunc de causa necessaria, non de ea, quæ per naturam, seu rei præteritionem facta, est necessaria: nam de datis ob huiusmodi causam, non dubium, quin retineri possint: vt si dono Petro. x. quia Deus æternus & omnipotens est, aut quia Petrus anno elapso causam meam defendit, supposita causa veritate, non dubium donationem vali-

dam esse: sed loquor de causa necessaria necessitate præcepti, ita vt causa necessaria ob quã aliquid datum est, sit opus humanũ, ad quod ipse donatarius erat alioqui obligatus. De rebus igitur ob huiusmodi causam necessariam datis prius videamus, & sit casus: Petrus videt Ioannem in tanta esse necessitate, quod nisi suam operam illi impendat, aut aliã eum ab iniuria defendat, bona ipsius Ioannis periclitabuntur, aut persona sua notabilem iniuriã patietur: vult quidem Petrus Ioannem iuuare, & defendere, non tamen nisi pecunia data, qua accepta, operam alioqui debitam Ioanni impedit. Quaritur an taliter acceptum sit de necessitate restituendũ. Verũm, quia præsupponit quæstio Petrum in casu teneri ad proximum suum defendendum, & illi in suis necessitatibus succurrendum. De hoc præsupposito prius videndum est, an ita sit, vt supponitur. Quod specialiter quaritur de obligatione proximum ab iniuria, seu morte iniuriõsa defendendi. Nam quod teneamur proximum a morte famis illi nostra bona communicando eripere, supra. C. de elemosyna latius ostensum est, iuxta vulgatum Ambrosij decretũ: Fame pasce morientem, si non pauisti, occidisti. Et iterum: Non minus criminis est, quam habenti tollere, cum possis, & abundans sis, indigentibus denegare. Vbi æquiparat furto hoc, quod est elemosynam indigenti non erogare, & homicidio hoc, quod est fame pereuntibus cibũ nõ porrigere. Sicut & Hiero. rapinam dicit esse vltra id, quod nobis est necessarium retinere, & ea pauperibus non elargiri. 42. dist. cap. 1. Quod propter diuites dictũ est, qui cum videant pauperes seipsum necessitate premi, claudunt viscera sua apud eos, quos a Dei charitate remotos esse, Ioan. in sua Canonica docet. & Iaco. cap. 5. ad diuites loquens, ait: Agite nunc diuites, plorate vlulãtes in miseris, quæ aduenient vobis. Diuitiæ vestra putrefactæ sunt, vestimenta vestra a tineis comesta sunt, aurum & argẽtum vestrum æruginauit: & erugo eorum erit vobis in testimoniu, & manducabit carnes vestras sicut ignis. Thesaurizatis vobis iram in nouissimis diebus.

His tamen dimissis, quæ necessitate subueniendi proximis fame pereuntibus sufficienter nobis incumbere docent, esset dubium de morte gradij alijsq; iniurijs proximo illatis, an teneamur ab his proximum cum possimus defendere. Et ratio difficultatis est: quia Petrum volentem Christum ab iniuria & morte per Iudæos illi parata defendere, Christus

ipse reprehendit dicens: Mitte gladium in vaginã. Nam omnes qui gladio occiderit, gladio peribit. Matth. 26. Deinde non magis tene mur proximum ab iniuria & morte gladii defendere, quam ipsemet seipsum, sicut nec tene mur eũ magis diligere, quam ipsemet seipsum, sed ipsemet potest absq; vlla defensione sui ipsius mortem iniuriõse illatam, æquo animo pro Christo, & fide eius sustinere, cum legamus sanctos gaudentes ad supplicia iuisse, aliosq; morti pro Christo se sponte obtulisse, cum possent silendo, vel fugiendo, aut arma capiẽdo mortem illam iniuriõsam euadere. Pro quo facit Christi consilium Matth. 5. Si quis te percusserit in vna maxilla, præbe ei alteram. Et Paulus ad Roma. 12. Non vos defendentes, sed date locum iræ.

His tamen non obstantibus oppositum videtur esse tenendum. s. quod tenetur homo proximum suum ab iniuria defendere, & a morte iniusta, si potest, eripere. Huius ratio est clara, quia tenetur homo non occidere proximum, nec illi iniuriam inferre: igitur tenetur non permittere proximum suum iniuriã pati, & per consequens tenetur eũ defendere. Antecedens patet ex præcepto decalogi: Nõ occides. Et consequentia satis certa est ex decreto Symmachi, distin. 83. Non grãdis differẽtia est mortem inferas, vel admittas: mortẽ enim languentibus videtur infligere, qui hanc, cum potest, non excludit. Idem patet ex decreto Gelasii. 7. q. 1. cap. Omnes. vbi dicitur: Qui negant fugientibus & necessitate patientibus faciendam esse misericordiam, ipsum Christum negant, qui est misericordia & veritas.

Pro quo etiam facit decretum Ambrosii supra citatum. Et habetur. 86. distin. cap. Pasce. Quisquis pascendo hominem serua re poteris, si non paueris occidisti.

Facit etiam Augustinus, vt habetur. 23. q. 4. cap. Omnis. vbi ait, Si quisquam inimicum suum periculosis febribus phreneticum factum currere videret in præcipitium, nõne tunc potius malũ pro malo redderet, si sic eum ire permetteret? Vnde patet teneri hominem si viderit proximum suum seipsum occidere velle, illũ nõ se interimat impedire: igitur etiam tenetur proximum ab iniuria & iniusta morte aliunde illata, si potest, defendere.

Facit etiam capit. Non inferenda. 23. q. 3. vbi dicitur: Qui a socio non repellit iniuriã, cum potest, tam in vitio est quam ille qui facit. Quod cum ita sit, esset dubium, An hæc obligatio fratrem ab iniuria defen-

dendi, his solũ conueniat, qui in potestate sunt constituti, in alios iurisdictionem habentes. An potius generaliter omnibus, qui viribus possunt iniuriam passum defendere. Et vt refert glo. in cap. præallegato, Non inferenda. Sunt qui tenent, quod huiusmodi obligatio non nisi maioribus potestatem iurisdictionis in alios habentibus conueniat: ceteri verò etsi possint fratrem ab iniuria defendere, & restẽ agerent, non tamen tenentur. Pro quo allegant capitu. Fortẽ. eadem causa & quæstio: vbi in sententia decernitur, his qui potestatem habent iudicandi competere delinquentes coercere, corripere, & degradare. Allegant etiam capitu. Duo ista nomina. 23. q. 4. vbi in sententia significatur illi competere, delinquentes corripere, cui cura, seu regimen eorum conuenire dignoscitur. Allegant etiam capitu. Quanta. de sententia excommunicatio. vbi in sententia dicitur, pari poena puniendos esse eos, qui cum possint clericum ab iniuria defendere non defendunt, & eos qui iniuriam inferunt. Quod secundum communẽ, & verum intellectum procedit de his, qui potestatem habent iurisdictionis, non de personis priuatis. Postremò rationem asserunt sic arguentes: Si quilibet teneretur alium defendere: igitur si quis pecuniam pro defensione alterius reciperet, teneretur eam restituere: quod est falsum &c.

His tamen non obstantibus, videtur oppositum esse tenendum, iuxta ea quæ supra allegauimus. Quia defendere proximum ab iniusta morte, & illi in suis necessitatibus subuenire, officium charitatis, & ad præceptum fraternæ charitatis pertinens: charitatem autem ad proximum indigentem habere, cui libet homini conuenit, quemadmodum cui libet iniunctum est proximum sicut seipsum diligere: vnicuique etiam mandauit Dominus de proximo suo. Nec satis est proximum indigentem affectu diligere, nisi affectum, & operam nostram, qua indiget, illi impendamus: iuxta dictum Ioan. in Canonica, Fratres diligamus non tantum verbo, sed opere & veritate.

Confirmo idem ex capi. Non inferenda. supra citato: vbi dicitur, Qui a socio non repellit iniuriã cum potest. vbi si ly, potest, diceret potestatem iurisdictionis, & nõ viriũ potestatem, non dixisset textus, Qui a socio iniuriam non repellit. Sed debuisset dicere, Qui a subdito iniuriam cum potest non repellit. Hoc idẽ patet per exemplũ, quod

quod ibidē Ambrosius attert de Moyse, qui Hebræum iniuriam ab Aegypto patientē defendit, cum tamē tunc Moyse nullam in Hebræos, nec Aegyptios iurisdictionis potestatem haberet, nec diuinam, nec humanam: vt suppono ex Exo. cap. 2.

Confirmo iterum ex cap. Dilecto. de sententia excommunicata. lib. 6. vbi dicitur: Licet vniciq; suo vicino, vel proximo, pro repellenda iniuria, suum impartiri auxiliū. Imò si potest & negligit, videtur iniuriantē fore, ac esse particeps eius culpæ.

Iterum idem confirmo ex Prouerb. capit. 24. vbi dicitur: Erue eos, qui ducuntur ad mortem: & qui trahuntur ad interitum liberare nē cesses. Si dixeris, vires non suppetunt: Qui scrutator est omniū ipse intelliget, & Seruatorem animæ tuæ nil fallit, reddetq; homini iuxta opera, &c. Vbi apertū est Prophetam loqui de potentia virium corporaliū, & non de potestate iurisdictionis.

Nec valent allegata contra hanc sententiam. Nam ca. Fortē. suprà citatum, impertinens est huic proposito, cum illic loquatur Augustinus de correctione iudiciali, & delinquentium punitione, vt ex textu ipso constat. Quod officium fateor non nisi iurisdictionem habēti competere. Secus de succurrendo proximo indigenti, & de ipsum ab iniuria defendendo, quod etiā priuatis personis competere ostensum est.

Nec obstat secundò cap. Duo ista nomina. suprà citatum. Quia illic docet Augustinus, cui ex officio conueniat delinquentes corrigere & increpare, eorumq; curā habere. Et dicit id competere regētib; eorū, siue sint episcopi respectu subditorū, siue patres respectu filiorum, siue domini respectu famulorum, siue mariti respectu vxorum: nō tamē id negat cæteris ex charitate competere: quando quidem fratrem corripere, præceptū est charitatis vniciq; datū: iuxta illud Matt. 18. Si peccauerit in te frater tuus. Vbi non dicit, Si peccauerit in te subditus tuus, seu famulus tuus, sed frater tuus: vt intelligamus hoc præceptum de fratre corrigendo, omnibus indistinctè traditum esse. Quanquā quibusdā ob eorum officiū specialius delinquentes corrigere conueniat. Adde quòd non loquitur illic Decretum de defensione proximi ab iniuria eidem illata, vt constat: & ita textus impertinenter videtur allegatus.

Nec obstat tertio cap. Quantæ de sententia excommunicata. & cōmunis glos-

sa eiusdem. Quia esto ita sit, quod poenam illam canonicam non incurrat omnes, qui cum clericum defendere possunt, non defendunt: sed tantum hi, quibus ex officio, & iurisdictionis potestate id conuenit. Omnes tamen, etiā si priuati sunt, culpam incurrunt, qui sine incommodo proprio possunt iniuriam passum defendere, & non defendunt.

Nec obstat postremò ratio suprà facta: quia esto de præcepto charitatis teneatur vnusquisq; alterum ab iniuria defendere, iuste potest pro ipsa defensione mercedem accipere, vt statim patebit. Relinquitur ergo obligationem defendendi proximum, & illi in suis necessitatibus operam qua indiget impendendi, omnibus vniversaliter conuenire, tam his qui potestatem habent iurisdictionis, id est, personis publicis quā priuatis, licet differenter: quia personæ publicæ ad id duplici titulo tenentur, scilicet, ratione officii publici, & ratione charitatis ad fratrem habēdæ: personæ autem priuatae ad id ex sola charitate generaliter tenentur.

Ad ea verò, quæ pro ratione dubitandi ante oppositum tacta sunt, dicendum ad primum de Petro, qui volens Christum defendere fuit reprehensus à Domino: Quòd quæ admodum principes peccauerunt Christum crucifigendo, ita & reliqui cognoscentes Christum iniuriosè à principibus tractari, & occidi, peccauerunt, ipsum non defendendo: vt ait Augustinus super Psal. 81. & habetur. 23. q. 3. capit. fin. Quòd si Peti⁹ fuit à Domino reprehensus, quando gladio seruum Milchi percussit, facilem habet responsionem. Quia cum apostoli interrogassent Christum, an percuterent in gladio eos qui contra Christum venire videbant, debuerat Petrus sicut cæteri, quid Christus responderet expectare: quod non fecit, sed præueniendo propria voluntate gladium exemit. Deinde Petrus non tam animo defendendi Christum, quā vindictam sumēdi videtur gladium exemisse, vt ait glossa interlinea. Matth. 26. Vnde quòd Christus eum reprehendendo subiunxit, Qui gladio percussit, gladio peribit. de his intelligitur, qui propria auctoritate percutiant ad vindictam sumendum, vt patet per Augustinum sic illud exponentem. Et est eius expositio canonizata, & habetur. 23. q. 4. cap. Ille gladium accipit &c. Adde quòd Petrus prius fuerat à domino reprehensus, eò quòd vellet Christum à passione retrahere, quando suadebat ei, nē iret in Hierusalem, cum illi Christus intimasset, hanc

hanc esse patris voluntatem, vt scilicet, Christus pateretur. Ac proinde volens Petrus secundò Christi necem impedire, merito fuit à Domino reprehensus. Itaq; id speciale fuit in Petro, aliisq; apostolis, quibus Christus prædixerat Dei patris voluntate decretum esse, vt ipse pateretur, ideo minimè debebant gladiis necem Christi impedire.

Ad aliud in quo arguitur non teneri nos ad defendendum proximum, ex quo ipse non tenetur seipsum defendere, vt exemplificatur de sanctis martyribus, dicendum, fateor quòd in casu sancti illi patienter mortem sustinebant, quòdq; seipsum defendere non tenebatur, eò quòd pro tunc sic fortiter pati expediebat, vel ad alios fideles in fide cōfirmandum, vel ad alios ad fidem conuertendum: & ordo charitatis id postulat, vt animam suā pro amicis, & proximis poneret. Cum hoc tamen stat, quòd alij potētes à morte illa iniuriosa eos eripere tenerentur ad id ex præcepto charitatis. Si obijcias, sicut expediebat illos sanctos pro publica fratrum salute patienter mortem ferre, ita expediebat, vt alij permitterēt eos sic pati, ad publicam fratrum salutem. Respon. negādo sequelam. Quia quemadmodum Christus non tenebatur se à morte sibi illata defendere cum posset, & eum pati pro publica salute expediebat, alij tamen tenebantur eum defendere, nē Christi neci consentirent: prout apertè ait Augustinus, Psal. citato, scilicet. 81. Ita & in proposito. Quòd autem citatum est ex Matth. 5. & ad Roma. 12. ad probandum non debere quenquam seipsum defendere, non probat intētum, eò quòd illæ auctoritates nō defensione, sed de vindicta sunt accipiendæ, prout Paulus ibidē explicat, statim subiungens: Scriptum est enim, Mihi vindicta, & ego retribuam. standum igitur est in conclusione suprà probata: & nō solum proximo opera nostra indigenti tenemur eam pro ipsius defensione impendere: sed etiam, vt eundem res suas à dāno notabili illis alioqui euenturo eripiamus, ex eadem charitate tenemur: prout Exod. 23. præceptum est. Si videris asinum odientis te iacentem sub onere, non pertransibis, sed subleuabis eum, &c. Et sic patet de supposito.

Iam de eo, quod quærebatur, breuiter videndum est, an. s. data ob causam alioqui necessariam necessitate præcepti, seu ad quam homo alioqui tenetur, sint restituenda. Et arguitur pro parte affirmatiua, Primò de iudice, qui si aliquid recipiat, vt iuste iudi-

cat, tenetur acceptū restituere, vt suprà ex Augustino in epistola ad Macedonium deduximus, quando agebamus de rebus per actum peccaminosum acquisitis. Idem etiā patet de teste, qui in ius vocatus tenetur deponere veritatem super qua fuerit à iudice interrogatus: & si pro ea deponenda aliquid extorserit, tenetur illud restituere: quia sicut sententia iudicis venalis non est, ita nec testimonium veritatis, ex eodem Augustino.

Secundò de his, qui alioqui sufficienter stipendiati sunt, ratione cuius stipendij tenentur aliquid agere, si pro eo, ad quod ratione stipendij tenentur, aliquid à partibus amplius exigūt, & recipiunt, peccāt, & restituere tenentur: quia id ad crimen pertinet cōcussionis. & patet ex Augustini sententia super illud Ioan. Baptist. quod ad milites dixit: Estote contenti stipendijs vestris, neminem concuciat: Lu. 3. ait, Non de his tantum militantibus scriptura loquitur, qui armata militia detinentur, sed quisquis militiæ suæ cingulo vtitur, dignitatis suæ miles ascribitur. Atq; ideo hæc sententia potest dici verbi gratia militibus protectoribus, cunctisq; rectoribus, quicūq; sibi stipendia publicè decreta cōsequuntur: si amplius quærunt tanq̄ calūniator & concussor, Ioan. sententia condēnatur. Et habetur 23. q. 1. militare. De eodem etiam habetur. 1. q. 1. lubemus. cum reliquis ibidem sequentibus.

Tertiò de his qui alienum detinent, puta commodatum, vel depositū si aliquid extorqueant, vt huiusmodi res suis dominis reddant, tenentur accepta restituere ex sententia omnium, non solum in foro conscientiæ, sed etiam in iudiciali, vt habetur. ff. de conditio. ob turpem causam. l. 2. & l. vltima. in quibus in sententia dicitur, pecuniam extortam ob causam reddendi alicui, quod illi debitum est, repeti posse. Et exemplificat de commodato. Item ibidem sic dicitur: Si dedi tibi nē sacrilegium facias, nē furtum, nē hominem occidas, condici potest. Et tamen constat causas illas necessarias esse necessitate præcepti, puta non facere sacrilegium, non furari, neq; occidere. Idem patet de vxore, quæ non vult marito debitum conjugale persolvere nisi pro pecunia, quæ vltra quòd peccat, tenetur pecuniam restituere tanquam turpiter & iniuste extortam, cum ipsa alioqui teneretur debitum reddere.

Quartò pro eodē facit ratio. Quia inferior nō potest aliquid exigere, seu recipere, vt suo superiori debitū exhibeat obedientiam,

diētia, cum ad hanc alioqui velit nolit, teneatur. Similiter si quis votū fecit, non potest aliquid exigere, vt ipsum votum compleat. Diues etiam videns pauperem in extrema necessitate, non potest aliquid exigere, vt illi rem, qua indiget, largiatur, cū ad id alioqui teneatur. Et facit pro hoc specialis ratio: quia vel diues ille tenetur illi pauperi succurrere donando, vel mutuādo. Si primū, nil igitur potest pro eo quod donat extorquere: quia tunc nō donaret. Si secundū, v. furam videretur cōmittere.

Postremo idem apparet de praelatis, qui pro cōferendis beneficiis nil exigere possunt, cum ad id ipsi alioqui teneantur, cum non domini beneficiorū sint, sed dispensatores, & simoniā committerent: & ita acceptum ob illam causam tenerentur restituere. Similiter domini temporales, quibus conuenit secundū iustitiā distributiua officia publica cōferre, si ob hanc causam aliquid exigant, aut recipiant, tenentur restituere, tanq̄ hi, qui quod non suum est, vendunt.

Ex quibus omnibus aliquibus visum est, q̄ vniuersaliter sunt omnia illa restituenda, quæ ob causam alioqui necessariā necessitate præcepti, seu ad quæ quis alioqui tenetur, recepta sunt: eō q̄ vniuersaliter dicunt nil posse à quodam recipi, seu exigi pro eo, quod ipse alioqui debet. Quia omne quod debetur, gratis est persolendum.

His non obstantibus videtur aliter sub distinctione respōdendū. Sunt enim præcepta, quæ homo adimplere tenetur, in duplici differentia. Quædam enim pertinent ad iustitiā seruandā, quæ intēdit reddere vnicuiq; quod suum est, aut sibi debitū. Quædam verō pertinet ad charitatē, & hæc iterum sunt triplicia. Quædam pertinent ad charitatē, q̄ ad Deum habēda est. Quædam ad charitatem, quæ ad se. Quædam verō ad charitatē ad proximū habendam. Iterum præcepta, quæ proximi vtilitatē respiciunt, sunt duplicia. Quædam enim sunt, in quorum adimplētionē nec magna opera nostra necessaria est, nec pecunia, sed in vno, aut paucis verbis consistunt, vt est delinquentem verbo corrigere, tristem consolari, infirmum visitare, &c. Alia sunt, in quibus notabilis opera seu labor est necessarius, aut etiam pecunia, seu aliud pecunia comparabile, secundū quod proximi indigentia postulauerit. Rursus de proximo indigente distinguere cōuenit. Quia aut est inops omnino, qui, scilicet, non habet, nec habere sperat: vnde ei, qui operam, vel pecuniam sibi impenderit, retribuat.

Aut non tam inops est, quin habeat, aut habere speret, vnde pro accepto beneficio æquiualentiam reddat.

Quibus præmissis responsio patet per tria dicta. Primū est. Non potest homo aliquid extorquere, aut exigere ob causam necessariā necessitate præcepti, quod ad iustitiā pertinet. Hæc patet. Quia opera iustitiæ v. genalia non sunt, sed gratis agēda: siue sint opera iustitiæ ministrandæ, aut exercendæ, siue sint opera iustitiæ vnicuiq; quod suū est reddentis. Hoc videtur sufficienter probatum per ea, quæ ante oppositū, sunt allegata.

Secundum dictum. Non potest homo aliquid extorquere, vel exigere ob causam necessariam necessitate præcepti charitatis, quod Dei honorē atq; cultum concernit, nec quod ad propriā ipsius hominis attinet vtilitatem. Hoc etiam certum est, quia non potest aliquid vendere cultum, & honorem ipsi Deo debitū, quem Deus sibi impendi iure præcepit. Vnde quauis homo Deum colens & honorans vti debet, possit inde ex Dei liberalitate, & gratia præmium sperare, non tamen hoc ipsum vendere. Sicut nō potest aliquid exigere, nē sacrilegium faciat, nē nomen Dei peieret, nē votum violet, nē Deum blasphemet, quod notum esse suppono: similiter non potest homo aliquid exigere, nē se ipsum secundū animam, aut secundū corpus occidat, nē se ipsum infamet: nec potest aliquid exigere, vt de peccatis doleat, & confiteatur, vt mores prauos in meliores cōmutet: absurdum enim omnino videtur homines operā alteri videri, quæ non nisi in ipsius operantis vtilitatem fit.

Tertium dictū. Homo potest aliquid exigere ob causam necessariam necessitate præcepti, quod proximi vtilitatem concernit, scilicet, quando operam, ac laborem notabilem, seu pecuniam pro proximo exponit, si proximus ille habeat, vel habere sperat vnde retribuat, etiam si actu non habeat, sed pauper sit. Hoc patet quantū ad operam impēsam: quia ex sententia Pauli, Nemo tenetur suis stipēdijs pro alio militare. Sic enim primo ad Corinthios. 9. ait. Quis militat vnq; suis stipēdijs: Quis plantat vineam, & de fructu eius non edir? Quis pascit gregem, & de lacte eius non manducat? Quod testimonio legis statim cōfirmat, dicēs, scriptum est in lege Moyfi: Non alligabis os boui trituranti. Et iterum hoc idem ex Christi ordinatione dispositum esse declarat, dicens: Ita Dominus ordinavit

ordinavit his, qui euangelium annuntiant, de euangelio viuere, prout Christus dixerat Luc. 10. Dignus est operarius cibo suo. Nec valet dicere hæc procedere, quando aliquis non necessitate, sed voluntate in alterius vtilitatē operatur: non inquam valet, nam Paulus præceptum Christi habuit, vt euangelizaret: ad id enim se à domino missum esse ipse testatur, dicens: Non enim misit me baptizare, sed euangelizare, & tamen non tenebatur gratis ministrare, seu officium prædicationis exercere: ac proinde poterat ob huiusmodi ministerium suum exigere stipendium.

Hoc idem patet ex cap. Precariē. 10. q. 2. vbi dicitur, neminem esse cogendū de suo altari beneficium facere. Inde est, quod medicus sicut operarius possit mercedē sui laboris exigere, similiter & aduocatus potest suum patrocinium vendere, sicut & iuris consultus suum consilium, vt apertè habetur cap. Non sanē. 14. q. 5. Non solū quando id sine necessitate faciunt, sed etiam si cum necessitate præcepti id faciant, vt si infirmus esset alioqui periturus, nec sit nisi vnus medicus, qui illum possit curare, tenetur sub pœna peccati mortalis eum curare, sed non gratis. Similiter si non sit qui valet in fontem à iudicio condemnationis eripere, nisi aduocatus teneretur ad id operam suam impendere, sed non gratis. Si militer si non sit, qui domum proximi à ruina, vel incendio propè veniente possit liberare, nisi Petrus, tenetur operam suam prout potest, apponere, sed nō gratis. Poterit enim mercedem sui laboris exigere, ex quo vtiliter gessit negotium illius, pro quo facit. l. Pōponius. ff. de negotiis gestis.

Hoc etiam idem patet de teste, qui si sit in ius vocatus, licet teneatur veritatem gratis deponere, non tamen tenetur operam, laborem, & expensas factas eundo, stando, & redeundo gratis exponere: sed pro illis poterit, quod iustum fuerit, exigere: vt patet cap. Statutum. de rescriptis. §. pro testimonio. Etiam si operam & expensas illas de necessitate præcepti faciat.

Idem etiam patet de eo, qui alterum ab iniuria, vel alio damno defendit, qui licet ad id aliquando ex charitate teneatur, nō tamen gratis, sed potest mercedem exigere, nec repeti potest, vt citari solet. l. si pater. ff. de dona. §. primū. Ex quibus & multis alijs patet q̄ potest quis exigere aliquid ob operā proximo impēsam, ad quam alioqui de præcepto charitatis tenetur, eō quod non tenetur

gratis huiusmodi operam impendere.

Quod etiam nec pecuniā teneatur gratis donare, etiam si eam ex præcepto charitatis indigenti cōmunicare teneatur, patet ex his, quæ nuper dicta sunt, & ex his q̄. C. de elemosyna dixim⁹. Si enim operā proximo ex necessitate charitatis impēdo, possum estimationem exigere, vt ex dictis constat. Igitur etiam si pecuniam ex eadem necessitate reimpendam, potero illam postmodum exigere, nec teneor illam sicut nec operam gratis donare. Pro quo facit exemplum, si non possum proximum ab aduersariis superuenientibus liberare, nisi equum, quem habeo, illi tradā, vt fugiat: teneor quidē equū illi ex charitate tradere, nō tñ donare, sed potero postea equū, vel estimationem repetere.

Pro quo facit. l. Nefennius. & l. alimenta. ff. de rebus gestis. vbi in sententia dicitur, quod si ego habeo tritici abundantiam, quod superueniente famis necessitate, teneor his, qui huiusmodi necessitatem patiuntur, triticum meum communicare, non tamen donādo: sed potero protestari quod mutuo illis, q̄q; repetam ab eis, quando soluere poterunt.

Hoc idem probat Adria. ex cap. Si quis de furtis. vbi dicitur: Si quis per necessitatem famis, aut nuditatis furatus fuerit cibaria, vel vestem, aut pecus, pœniteat hebdomadas tres, & si reddiderit, non cogatur ieiunare. vbi secundū vnam lecturam doctorum, quauis necessitas fuerit maxima, si postea pinguiorem fortunam fortitus non restituerit, peccat: si verò necessitate cessante statim restituit, in nullo delinquit, & nō cogitur pœnitere. Vnde colligit nos minimè teneri pœnere fame moriētē gratis donādo, sed possumus protestari de dati repetitione, qñ ad pingue veniret fortunā. Sed de hoc vide. C. de elemosy.

Iam facillè patet respōsio ad ea, quæ pro priorē sentētia sunt allegata. Si enim iudex pro sentētia iusta, & testis pro testimonio ferēdo non possunt aliquid exigere, ideo est: quia ad id tenentur ex præcepto ad iustitiā pertinere. Similiter si hi, qui sufficienter stipendiati sunt, nō possunt amplius exigere pro eo ad quod ratione stipēdijs sunt obligati: ideo est, quia ex quo de stipēdio cōuenērūt, & ratione ei⁹ se ad aliquid obligauerūt, tenentur ad illud ex præcepto iustitiæ, etiam obligatione ciuili. Id enim iustitia postulat, vt pacta, & cōtractus seruētur, quos homines ex cōsensu faciunt. Ac proinde milites, aduocati, iuris cōsulti, & cathedra tici, & reliqui, si semel de stipēdio cōuenērunt,

nerunt, ratione cuius se obligarunt ad suas operas impendendum, non poterunt postea amplius exigere, sine crimine concussionis. Excepto, nisi initus contractus de alterius partis consensu rescindatur.

Sequitur inde non fatiscertam esse sententiam Innocentii in capit. Quia plerique, ubi in summa ait, medicum, aduocatum, & minores officiales, si non dolo malo, sed publice, immoderate tamen aliquid extorquent, quod non tenentur restituere, nisi sic extortum sit in notabili quantitate. Et probat ex capitul. Non sanè. 14. q. 5. Nam textus ille potius est contra sententiam Innocentii, quam pro eo. Patet. Quia loquens de officialibus inferioris ordinis quam sint iudices, ait textus, quod extorta ab eis per immoderatam improbitatem repeti solent. Vnde apparet quod ea, quae per immoderatam improbitatem extorserunt, tenentur restituere. Quod autem fecerit Innocentium hoc esse videtur, quia illam particulam, per immoderatam improbitatem, putauit copuladum esse cum sequentibus, scilicet, repeti solent: non cum praecedenti, scilicet, extorta ab eis: ita ut fuerit eius sensus, Quod extorta à praefatis minoribus officialibus repeti solent per immoderatam improbitatem. Nam statim additur in textu, magisque reprehendimus eos, qui talia inuitate repetierunt, quam qui ea de more sumpserunt. Quod autem non ea fuerit mens Augustini, cuius est decretum, patet. Quia Augustinus non excusat eos, qui aliquid indebitum extorserunt, sed eos, qui illud de more sumpserunt, ut ipse textus ait: mos autem non corruptelam, seu extortionem dicit, sed consuetudinem & usum licitum: ut patet. Adde quod Augustinus in epistola ad Macedonium vnde hic textus sumptus est, postquam dixit, Extorta repeti solent: addit, data per tolerabilem consuetudinem non solent. Et deinde subiungitur clausula citata, scilicet, magisque reprehendimus eos, qui talia inuitate repetierunt &c. Ac proinde textus ille truncatus est in Gratiano. Quidquid igitur fuerit extortum, siue à maioribus officialibus, siue à minoribus, siue in magna, siue in parua quantitate, restituendum est: quemadmodum si quis vendit rem ultra quam valet, etiam si excessus modicus sit, tenetur restituere in foro conscientiae: quamquam secundum iura repeti non possit, nisi fuerit ultra dimidium iusti pretii, de quo inferius suo loco videbitur. Et per hæc patet ad primum & secundum.

Eodem modo ad tertium est respondendum, quod. scilicet, qui alienum detinet, siue sit furto sublatum, siue accommodatum, siue depositum, tenetur de necessitate & gratis illud restituere, eodem quod homini restitutio actus iustitiae est. Sicut & uxor tenetur gratis suo marito debitum reddere coniugale, quia corpus uxoris sub viri potestate est, sicut & corpus viri sub potestate uxoris: iuxta Paulum. 1. ad Cor. 7. Similiter pro eo quod est non sacrilegium facere, non furari, non occidere &c. nil exigere, aut recipi potest, cum hæc alioqui debita sint ex precepto ad iustitiam pertinentem, quae sicut iubet unicuique, quod suum est, reddere: ita iubet nemini damnum, aut iniuriam inferre. Et esto illa ad preceptum charitatis fraternae pertineant, ex quo tamen talia sunt, quae adimpleri, sine expensis facile possunt, ideo gratis sunt adimplenda. Ad quartum pari forma dicendum, quod pro eo quod homo obediat superiori nil exigere, aut recipi potest: quia obedientia superioribus specialiter debita est, & ideo ex iustitia est illis gratis reddenda. Non enim minus ad iustitiam pertinet, debitam obedientiam reddere, quam rem alienam suo domino, & corpus marito reddere postulanti. Verum quae uis operam nostram & pecuniam indigenti impendere ad obedientiam pertinet, non ideo necesse est id gratis facere. In illo enim opere duo sunt consideranda: alterum est Deo id iubenti obedire, quod ad iustitiam pertinet, & ob hanc causam non est licitum aliquid exigere.

Alterum est, bona nostra proximo indigenti communicare, & hoc ad charitatem attinet potius quam ad iustitiam: ideo hoc non tenemur gratis & cum damno nostro facere. Patet etiam ad id, quod de voto dicebatur: quia votum adimplere tenetur homo gratis, cum id ex precepto charitatis ad Deum habendū fiat: quandoquidem Deo promissum est quod homo uouit. Imò etiam videtur ad preceptum iustitiae pertinere, ex quo ipse uouens se deo ex voto debitorem fecit, non minus quam homo homini se debitor ex contractu facit. Si obicias, quod ad talis voti adimplerionem necessaria est opera & pecunia in utilitatem pauperum, vel ecclesiae expendenda. Vt si uouit quis personaliter per mensem, vel annum seruire ecclesiae alicui, & in fine dare illi decem aureos. Igitur cum non teneatur quis alteri beneficiū cum iactura aut damno proprio facere, sequitur quod poterit pro homini voti adimplerionem aliquid exigere. Dicendum consequentiam non valere, ex quo ipse se obligauit sponte ad illud gratis expendendum.

Secus

Secus in aliis casibus supra positis. Cum etiam arguitur de diuite, qui eleemosynam facit exstenti in extrema necessitate, qui tamen nil ob id recipere, aut exigere potest. Dicendum, quod licet non possit aliquid ultra id, quod in pauperis utilitatem expendit, exigere: quia id foret usura: potest tamen cum dat, protestari se repetiturum, quando is, cui subuenit, ad pinguem uenerit fortunam: idque tunc maxime quando id quod taliter est expensum est notabilis quantitatis: & tunc poterit, quod dederat, repetere: ut supra tactum est. Nec tenetur diues semper & cuiusque pauperi donando subuenire, cum possit eius indigentiam mutuando releuare, ut C. de eleemosyna disputatum est.

Ad postremum ex dictis solutio patet: quia ad iustitiam pertinet praedatos beneficia, & dominos publica officia bene meritis distribuere: ideo ob id non possunt aliquid exigere. Sed de hoc postea: & ita patet ad quaestionem.

Esset tamen dubium, an esto non possit homo aliquid exigere pro eo, quod alioqui ex officio, aut stipendio, aliave causa tenetur gratis agere, an possit alius eidem ob eandem causam aliquid offerre, & ipse oblatum recipere absque debito restituendi. Sed & hoc infra.

De rebus ob causam honestam acceptis.

QVAESTIO. XXVII.

Einde videamus, an si cui pecunia data est, ut bonum aliquod honestum agat, qui accepta pecunia operam ipsam, ob quod data est, compleat: an teneatur pecuniam taliter acceptam restituere. Et in primis obiceret aliquis titulum quaestionis vanum esse, cum praesupponat posse hominem opus honestum ob pecuniam facere, cum videatur eo ipso, quod opus aliquod propter pecuniam sit, honestatem, quam alioqui haberet, amittat: ideo de hoc in primis videndum, an opus humanum propter pecuniam factum, desinat honestum, & bonum esse. Et arguitur quod non. Primum, quia intentio, quae de se mala non est, non vitiat opus ex illa intentione factum: sed pecuniam, aut bonum aliud temporale appetere, non est de se il-

licitum, maxime si moderatè appetatur, cum homini bona sint ad vitam necessaria: iuxta illud Salomonis: Diuitias & paupertatem ne dederis mihi, sed victui meo tribue necessaria. Igitur opus ex appetitu pecuniae factum non ideo honestatem suam amittit.

Secundo esto praefata intentio immoderata, aut illicita esset, non ideo vitatur opus ex ea factum, si opus alioqui bonum sit. Quod à simili patet. quia intentio bona non rectificat opus, seu electionem ex ea procedentem, si ipsa electio alioqui esset vitiosa & mala. Imò nec eius malitiam minuit: alioqui in tantum posset intentio in bonitate crescere, quod totam electionis malitiam excluderet. Pro quo facit Arist. dicens, contingere saepe intentione existente bona, electionem esse vitiosam.

Tertio, esto mala intentio vitiet opus suam bonitatem amittere: cum contingat vni & idem opus simul malum esse & bonum. Quod patet, si opus illud ex duabus uolitionibus impretur, quarum altera bona sit, altera uero mala: tale enim est opus impetratum, qualis est actus à quo imperatur & fit: iuxta dictum Saluatoris in sententia dicentis, talem esse fructum, qualis est arbor unde nascitur. Cum igitur stet in casu vni opus ex duabus radicibus procedere, bona. scilicet, & mala, participabit qualitatem utriusque.

Quarto, si mala intentio ita vitaret opus, quod non maneret bonum moraliter nec meritorie: sicut illicitum est tale opus ob illam causam. scilicet, pecuniam, facere: ita illicitum esset pecuniam dare, vel offerre alicui, ut illud opus faciat, quod alioqui bonum est: quia hoc esset hominem ad peccandum irritare, & illi ad peccatum cooperari. Consequens videtur falsum. Quia non est peccatum deum imitari: legimus autem Deum offerre, & promittere hominibus multa bona, non solum spiritualia, sed temporalia, ut & ea faciat, quae facienda sunt, ut patet ex multis scripturae locis, specialiter Deuterono. 28.

In his rationibus diuersae tanguntur difficultates, quas conuenit absoluere prius quam ad id, quod propositum est, respondeamus. In prima, illa dubitatio tangitur: An sit licitum pecuniam, seu bona temporalia appetere. Et dixerunt nonnulli heretici id minime licitum esse his, qui Christi uolunt esse discipuli, iuxta illud Luc. 14. Nisi quis renūtauerit omnibus, quae possidet, non potest meus esse discipulus. Pro quo etiam facit, quod dicitur Mat. 19. Difficilius est diuitem ingredi regnum caelorum, quam Camelum per foramen acus transire. Vbi difficilius videtur impossibilitatem

L 1 tem

tem dicere, sicut & impossibile est camelū per foramen acus transire. Facit ad idē, quia vt legitur Mat. 10. & Marc. 6. Christus iniunxit discipulis suis nē possiderent aurum, nec argentum. Et iterū Matt. 6. dixit: Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. Et infra: Nē solliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis, neque corpori vestro, quid induamini &c. In quibus & sequentibus videtur Christus præcipere, vt homines omnem affectum, curā, & sollicitudinem rerū temporalium deponāt, rem hanc totā soli diuinæ prouidentiae cōmittentes. Facit etiā, quod ait Augustin⁹ super dictū Christi, Matt. 6. Primò quærite regnum Dei, & hæc omnia ad iicientur vobis. Vbi Augustinus ait, bona temporalia non esse quærenda, saltē quæ necessaria nō sunt. Cui etiā cōsonat Paulus. 1. ad Tim. 6. Habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti simus. Ex quibus & aliis hmoi hæretici homines condemnant, qui diuitias, seu bona tēporalia possident, quærūt, aut appetunt. Et secundū hos non dubium eos peccare, qui opera alioqui bona propter pecuniā faciunt.

Ab horum tamen opinione tanquam erronea, & meritò condemnata, recedendum est: cum constet multos viros vitæ sanctitate probatos, & Dei amicos, diuitias possidisse. Vt patet de patriarchis, de iudicibus, de regibus, aliisque multis, ex quibus plures Dei amicos fuisse constat. In pluribus etiā Conciliis id declaratum est, posse. s. homines nō solūm laicos, sed clericos bona temporalia possidere, vt postea de ecclesia, & personis ecclesiasticis latius ostendetur. Sicut igitur licitum est bona temporalia possidere, ita licitum est eadem appetere, non solūm quæ ad vitam appetentis necessaria sunt, sed etiam alia naturæ superflua, modò propter ipsamet non appetantur, ed propter alium finem bonum. Quāquā huiusmodi superflua appetere multis periculosum fit. Vnde non immeritò Christus diuitias huius sæculi spinis comparauit, quippe quæ animam pungunt, & illi sæpe occasio sunt in multa vitia cadendi.

Quæ autem pro parte hæreticorū sunt allegata, nil illis suffragantur. Quod enim dictū est, Nisi quis renuntiauerit &c. procedit non de renuntiatione quo ad effectū, sed quo ad affectum: qualiter renuntiant hi, qui non adeò bonis temporalibus sunt affecti, quin parati sint quando, & quomodo, & quibus ea oportuerit expēdere. Nam Nicodemus, Lazarus, & Ioseph ab Arimathia discipulifuerunt Christi, & tamen diuitias posside-

runt. Quod dicitur, impossibile est diuitem ingredi regnum Dei: de illis est accipiendū, qui non solū re, sed affectu & spiritu diuites sunt, qui. s. ita diuitiis animo adhærent, vt in eisdem gloriantur, eisdem fruuntur, in eisdemq; suam foelicitatem collocant. Quòd autem dicitur, Christum discipulis præcepisse, nē aurum & argentū possiderent, fateor id Apostolis Christum iniunxisse, quando primò eos ad prædicandum per Iudæam & Galilæam misit: illud tamen præceptum Christus relaxauit, quando secundò eos ad prædicandum gentibus misit, vt ait Chrysostom⁹. iuxta illud Luc. 22. Quando misi vos sine sacculo, nunquid aliquid defuit vobis? & subiungit: Nunc qui habet sacculum, tollat: similiter & peram. Quòd rursus dixit Christus: Nolite thesaurizare vobis: in terra &c. contra eos procedit, qui non tam æterna, & cœlestia bona, quàm hæc quæ videmus, temporalia, caduca, atq; interitura procurant, ea primò & principaliter quærentes: quos docet Christus quid primò debeant quærere, dicens: Primò quærite regnum Dei &c. Quod vt timò ex Paulo allegatum est, cum ait, Habentes alimenta &c. consilium est, non præceptū. Quæ omnia ex serie ipsius textus euangelici satis nota esse videntur.

In secundo argumento illud tangitur: An scilicet, intentio bona tollat, aut minuat malitiā electionis, q. s. alioqui mala esset, & mala intentio bonitatē similiter electionis minuat. In qua quæstione partē affirmatiuam elegerūt multi: s. q. licet bonitas intētionis nō oīno tollat malitiā electionis, eā tñ minuit. Pro qua facit qd' ait magister in secundo Sententiarum. 40. dicens: Peior inquit est, qui cōcupiscendo quàm qui miserando furatur. Facit etiā August. vt habetur. 22. q. 2. capi. Primū. vbi cum octo ponat genera mēdaciōrū ait in sententia, q. pei⁹ est mētiri libidine mētiedi, quā recreationis causa: & peius recreationis causa, q. ad saluandū bona temporalia proximi: & adhuc peius ad saluandum bona tēporalia, q. ad saluandū vitam corporalem. Inde apparet, quo melior est intentio, eo magis culpā, seu malitiā electionis minuire: & ita conformiter ad hoc quo peior est intētio, eo magis electionis bonitatē minuit.

Cōtra tñ hanc positionē facit ratio: quæ si mala intētio bonitatem electionis minueret, sequeretur hominē ob veniale culpā p̄mio aliquo æterno in perpetuū priuari, & per cōsequēs pro solo veniali æternaliter puniri, idq; nō solū in inferno, sed etiā in cœlo. Et seq̄la probatur: si homo det elemosynā pro-

pter Deum simul, & propter vanā gloriā venialem. Si hæc intentio, q. de vana gloria habetur, minueret bonitatē illius operis, aut ex toto eā auferret, sequitur hominē illū sic operatē non habiturum tantam gloriā & gratiā, quantam habiturus esset, si intentionem illam venialem non apposuisset: & ita intentum.

Præterea secundò, si bona intētio malitiā minueret electionis, staret igitur hominē furado, aut mentiendo scienter & deliberatē, non peccare. Patet, quia si furaret vt vni pauperi subueniat, aliquis gradus malitiæ tollitur per opinionem: igitur si furetur vt duobus subueniat, plus de malitia auferatur, & ita cum malitia furti finita sit, tantūm potest bona intentio augeri, vt tota electionis malicia excludatur. Nec valet, quod solent ad id respondere, dicentes maliciam in casu non secundum æqualitatem, sed secundum proportionē diminui, vt dicere solent qui tenent charitatem infusam per peccata venialia remitti: nō enim valet: nam pono quòd illæ multæ intentiones bonæ, per quarum quamlibet erat malicia electionis diminuenda, simul apponantur, tunc non habet locum, quod de diminutione malitiæ secundum proportionem dicitur. Nec valet secundò dicere, quòd non est eadem electio, sed diuersa, quando noua & diuersa intentio apponitur: eo quòd electio habet pro obiecto non solūm materiam de qua est, sed finem ob quem fit. Non inquam valet, quia stat electionem diuersam esse ab intentione, & tunc currit ratio facta: quia eadem electione manente, quæ suum proprium habet obiectum, stat diuersas intentiones superuenire.

Confirmatur supposito q. remissio conatus conducit ad diminutionem malitiæ. Sit igitur ita, q. volitio furandi ex conatu vt duo, sit malitiæ vt duo: & si remitteretur conatus ad vnū, volitio præfata perderet vnū gradum malitiæ, ita vt maneat actus ille malus vt vnum. Ex opinione etiam ponamus, quòd si certa bona intentio appolita fuisset, tolleretur ab actu maliciam vt vnū. Iam si simul concurrant præfata bona intentio, & remissio conatus vt vnum, erit ablata malicia tota prædictæ volitionis furandi. & ita intētum.

Præterea tertio, si bona intentio aliquem gradū malitiæ in electione, q. mortale peccatum est, tolleretur: sequitur q. a fortiori tolleretur omnem maliciam electionis, quæ solū esset veniale peccatū, cū incōparabiliter peior sit gradus quicumq; electionis mortaliter culpabilis, quæ electionis venia-

lis: & ita staret hominem ex bona intentione mentiri, & tale mēdaciū omni culpa carere.

Quidquid fit de rationibus his possimus sententiam supra positam tenere, sed tamen sine ipsius præiudicio aliter, præmissa de electione mala distinctione, videtur respondendum. Nam si electio mala est ex obiecto, seu per se, eius malicia, quam ex obiecto habet, per bonitatem intentionis nec tollitur, nec minuitur. Si verò electio non ex obiecto, aut per se mala est, sed aliundē, potest omnino eius malicia per bonam intentionem excludi, & multò magis minui.

Primum patet. Quia si actus de se malus est, & non solū quia prohibitus malitiam secum habet inuolutam, seu annexam: & quā sic habet, existentibus eisdē causis, eam semper habet. Et pro hoc faciunt rationes supra factæ.

Secundum etiam patet de violatione ieiunij & sabbathi, quæ nō nisi quia prohibita mala est: potest tamen ex tali intentione & causa fieri, vt sua denudetur malicia, & bona & laudabilis fiat. Idē patet de communicatione cū excōmunicato, quæ si sine bona intentione & causa fiat, peccatum est, & tamen ex tali intentione & causa fieri potest q. peccatum non sit, sed meritū: & ita de aliis.

Quid tamen dicendum ad motiua prioris sententiæ allegata: nam Magister & Augustin⁹ de electione mala ex obiecto loquuntur: quia alter de furto, alter verò de mēdacio loquuti sunt, quorū maliciam ob bonam intentionem minorē esse dicunt. Respon, quòd dictū magistri saluatur per hoc, q. eius, qui concupiscendo furatur, electio mala est simul & intentio: eius autem, qui miserando furatur, sola electio mala est: ideo non mirum si primus magis quàm secundus peccet. Ad dictū Augustini, quòd magis vrget, dicendū q. mēdaciū malitiā, quā ex obiecto habet, per superuentum bonæ intentionis minimè amittit: si quam tamē maliciam habet ex fine, seu intētionē aliqua, illa poterit variari & minui huiusmodi intentione variata, seu in meliorem cōmutata. Verūm cū non sit animus in his nunc insistere, sed ad alia pertinentiora transire, satis sit hæc obiter tetigisse.

In tertio argumento illud quæritur, An stet iudicē actū simul bonū & malū esse. Et dixerunt Lutherani non solūm actū malum simul & bonum, sed etiam malum & meritorium esse posse. Cū enim cōstet aliqua humana opera Deo grata esse, & ex gratia & acceptione

ipsius Dei meritoria esse, & ex ipsorum Lutherana dogmatibus constat hominem in omni opere suo quantumvis bono peccare: sequitur eundem actum meritum esse simul & peccatum. Quidquid sit de ipsorum dogmatizationum mente, verba tamen eorum id quod dictum est, aperte significant. Quod autem homo in omni opere quantumvis iusto peccet, probat. Quia cum scriptura dicat non esse hominem in terra, qui peccator non sit, iuxta illud Ecclesiaste. 7. Non est homo iustus in terra, qui non peccet. Et Psal. 142. Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Christus etiam in euangelio dicat: Non potest arbor mala (qualis omnis homo est) fructus bonos facere: sequitur nullam esse hominis operationem, quae mala non sit.

Idem probant per illud Genes. 6. Omne desiderium cogitatum cordis humani, vanum & prauum omni tempore. Et Esa. 9. Omnes hypocrite sunt & nequam, & vniuersum os loquutum est stultitiam. Et cap. 41. Ecce omnes vani, & vana opera eorum: ventus, & inania conuersionum eorum. Et cap. 53. Omnes nos quasi oves errauimus, vnusquisque in viam suam declinauit, & posuit Deus iniquitatem omnium nostrorum. Et cap. 64. Omnes iustitiae nostrae velut pannus menstruatus.

Et Psalmista: Non est qui faciat bonum, non est usque ad vnum. Omnes declinauerunt, & inutiles facti sunt. Et iterum: Omnis homo mendax. Haec & alia scripturae testimonia solent afferre. Quibus dictum Gregorij addunt, qui super Iob. 9. ait: Sanctus vir omne meritum virtutis nostrae vitium esse conspiciat, si ab interno arbitrio distincte iudicetur. Augustinus etiam lib. 9. confessionum ait: Vix hominum vitam quantumcumque laudabili, si remota misericordia iudicetur. In quibus significant omne opus quantumvis bonum in se malum esse & vitiosum. Ex quibus putant hi dogmatizantes se suum probasse intentum. scilicet opus hominis simul esse peccatum, & ex gratia Dei esse vitae aeternae meritorium.

Attamen nec verum est, sed erroneum, quod isti asserunt: nec testimonia supra citata illis suffragantur. Primum patet. Quia error est dicere, omnem humanum actum esse peccatum. Vt enim Christum & Virginem gloriosam omittamus, in quibus certum est nullum fuisse peccatum, nec actuale, nec originale, cum tamen multa opera humana fecerint, de caeteris sanctis, aut viris iustis patet eos multa opera fecisse, aut facere, quae peccata non sunt: vt patet ex Paulo ad Cor. qui quaedam opera humana com-

parat auro, & argento, & lapidibus pretiosis, eoque pura sint, & ab omni sordide peccati aliena, nec habent aliquid admixtum, quod igne veniat cremandum. Quaedam vero sunt combustioni proxima & impura, qualia sunt illa opera, quae comparat ligno, sceno, & stipule, per quae Augustinus venialia peccata intelligit.

Deinde certum est iustorum opera grata esse Deo, & illi accepta: quae tamen si peccata essent, Deo minime placerent: cum Psalmista testetur Deum Peccatores odio habere, similiter & peccata omnia.

Deinde si omnia humana opera peccata essent, omnia igitur talia essent contra legem Dei, prout inquit Psalmista: Pruaritates reputaui omnes peccatores terrae. et Augustinus: Peccatum est dictum, vel factum, vel concupitum contra legem Dei. Consequens est absurdum, cum multa opera fiant conformiter ad legem Dei, vt patet de operibus factis ab his qui timent Deum.

Deinde sequitur hominem in lege Dei esse perplexum, ad impossibile le obligari. Nam vnusquisque tenetur omne peccatum vitare, & per legem Dei tenetur multa opera facere, quae omnia si peccata essent, teneretur ea homini facere, & non facere: contra id quod ait Hier. de ecclesiasticis dogmatibus: Anathema, qui dixerit Deum homines ad impossibile obligare.

Postremo non est negandum esse aliqua opera humana rectae rationi consona, & in nullo ab ea discrepantia: quoad quidem potest voluntas id, & eo modo agere, quod & quo modo per rationem agendum esse cognouerit. Quo in esse posito, ille actus erit bonus, & non malus, cum humani operis malitia non nisi in difformitate erecta ratione consistat: quae omnia cum de se notissima sint, non est quod in his amplius immorari debeamus.

Quod etiam testimonia supra citata horum sententiae minime faueant, patet. Quod enim ait Ecclesiastes, Non est iustus in terra qui non peccet, non intelligitur ita, vt semper & in omni opere peccet, vt isti volunt: sed quod nemo est, quantumvis iustus, qui gloriari possit, se nunquam peccasse, aut peccato subiacuisset, etiam si sit infans vniuersi diei, vt ait Iob. 13. similiter accipiendum est quod ex Psal. citatum est: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Cui consonat Ioan. 1. Caen. Si dixerim quia peccatum non habemus nosmetipsos seducimus, cum hoc non stat hominem aliquem bona, & pura opera facere. Quod etiam ait Christus de arbore mala quod non potest fructus bonos facere, hoc non ad personam operantem, sed ad voluntatem operantis est referendum.

Stat

Stat enim hominem in peccato esse, & aliquando opus bonum quantumvis non meritorium facere, vt. C. de satisfactione deduximus: non tamen stat ex peruersa voluntate bonum opus procedere, nam de hac arbore loquebatur Christus.

Quod ex Genes. citatum est nil pro illis facit: nam illic loquitur scriptura de hominibus carnalibus, qui carnis inclinationem sequebantur, ob quorum demerita diluuium indutum est. Vnde ait ibidem, omnis caro corruperat viam suam. Vbi per carnem homines carnales, seu carnis inclinationi dediti intelliguntur. Vnde Genes. 8. dicitur: Omnis homo ab adolescentia sua in malum pronus est. Quod etiam ex Isa. allegatum est, Omnes hypocrite sunt &c. de Iudaeis procedit, & non de quibuscumque: sed de illis, qui simplices seducebant, fingentes se prophetas, aut sanctos esse, cum non essent: qui etiam multa falsa docebant, exhortantes potius hominum traditiones, quam Dei. Sed praeter hos erant, aut esse poterant, qui aliqua bona opera & pura facerent. Quod etiam ait: Omnes iustitiae nostrae quasi pannus menstruatus. secundum glossam interlinealem non de omnibus operibus humanis est accipiendum, sed de operibus legalibus, quae Iudaei faciebant, & faciunt post Christi passionem, postquam legalia opera facta sunt immunda, & mortifera: cum tamen Iudaei in ipsis usque adhuc suam collocent iustificationem. Quod denique ait Psalmista: Non est qui faciat bonum &c. de Gentilibus, non Deum, sed idola colentibus loquitur ibidem, secundum Augustinum & glossam. Itaque si veram scripturae intelligentiam attendamus, facile cognoscemus, quantum impertinenter praefata testimonia ab his haereticis allegantur.

Hac igitur assertionem dimissa, dixerunt alij doctores catholici posse eundem actum humanum simul esse malum mortaliter, & meritorium. Vt si quis eleemosynam vero pauperi debita, largiatur diuiti, quae inuincibiliter putat pauperem esse. Et si quis amore prolis in cultum Dei educanda ad non suam accedit, putans inuincibiliter eam suam esse, vt accidit Iacob, quando primo ad Lira accessit. Quod enim tales apud Deum mereantur, apparet: quia opera a Deo acceptantur ad premium seu supplicium, secundum animum ex quo fiunt. Cum ergo in hominis casibus animus operantis sit Deo obsequi, ac seruire, videtur quod talis animus cum opere inde subsequuto debeat a Deo acceptari: nec iustum est, quod propter conscientiam, inuincibilem mercedem quam alioqui apud Deum homo mereretur, amittat. Quod vero talis actus sit moraliter malus, inde probant: quia est contra rectam rationem. Nam

ex quo est conformis conscientiae erroneae quantumvis inuincibili, opus est sit difformis rectae & verae conscientiae oppositae: & ita erit actus malus moraliter, etiam non ad poenam imputetur, cum per ignorantiam inuincibilem excusetur. Sic videtur Martinus lib. de temperantia sensisse.

Sed quidquid sit de opere illo modo propter Deum facto, an sit meritorium necne, videtur tamen hanc opinionem esse falsam in eo quod ait, actum ex praefata conscientia factum esse malum moraliter. Vnde contra eam arguitur: sit casus communis, quo quis inuincibiliter putet uxorem, quam de facto tenet suam, legitimum esse, cum non sit: cui reddat debitum postulat: si in aliquo casu verificaretur, quod ait opinio, maxime in hoc: sed hoc non, quia illa redditio in casu non est actus malus moraliter, cum sit actus factus conformiter ad rectam rationem, qualis est ea quae dicitur esse illi in casu reddendum debitum, cum ita sit, vt significat: eoque stante praefata conscientia inuincibili, tenetur debitum reddere postulanti.

Si dicas, imò falsam esse praefatam conscientiam: quia cum sibi liberum sit eam deponere, si deponat, non tenebitur reddere: & ita falsum est simpliciter in casu quod tenetur reddere, ex quo potest non reddendo peccatum evitare, si conscientiam deponat. Contra hoc. Nam pono quod sit conscientia inuincibilis, quam non possit vincere, nec habeat ullam causam ad eam deponendum, nec sine temeritate eam deponet: tunc excluditur solutio data, vt patet intuitu.

Si rursus dicas praefatam conscientiam ad huc esse falsam, quia putat per eam se teneri ex lege debitum reddere, cum non ita sit, sed ex conscientia tantum. Sed hoc similiter excludi facile potest, ponendo quod putet inuincibiliter se teneri, nil inter legem, & conscientiam distinguendo, sed indistincte.

Quod autem praefata conscientia recta sit, inde apparet: quia sequitur ex veris in bona consequentia sic arguendo: Ei, quam puto inuincibiliter esse meam, est per me debitum reddendum: hanc puto inuincibiliter esse meam: igitur per me est illi reddendum. Constat maiorem & minorem veras esse, similiter & consequentiam bonam: igitur certum est conclusionem veram esse: quod praetendimus.

Nec valet dicere esse aliam rationem rectam, cui praefata operatio difformis est, quod sufficit ad malitiam eius moralem: talis est lex Dei, quae iubet non debere virum mulieri commisceri extra legem coniugij. Quod enim hoc non valeat, apparet: tum quia in casu lex diuina

non dicitur, nec iubet non esse debitum reddendum: quia cum oppositum dicitur conscientia inuincibilis praefata, quam veram esse conclusum est: falsa igitur esset lex illa diuina, quae oppositum diceret, quod est absurdum. Tunc etiam, quia vel lex diuina vniuersaliter dicitur & iubet, quod nemo unquam non suam carnaliter cognoscat: vel dicitur & iubet, quod nemo unquam cognoscat, quam non suam esse cognouerit. Si primum dicant, lex illa diuina illo modo generaliter sumpta, falsa esset: nam ex ea cum vna vera sequitur vna falsa, sic arguendo: Nunquam est aliena cognoscenda, sed haec (in casu opposito) est aliena, igitur haec in casu non est a tali cognoscenda. Consequens est falsum, cum ostensum sit supra conclusionem oppositam esse veram. Cum ergo minor sit vera, ut constat, restat maiorem esse falsam. Si dicant secundum, sequitur quod in casu praefata debiti redditio non est contra legem Dei recte intellecta, ut patet intuitu: ac proinde actus ille in casu nulli recte rationi contrarius est, & per consequens nullam habet moralem malitiam.

Secundo ille homo in casu proposito qui conscientiam illam inuincibilem deponere simpliciter non potest, vel saltem non sine temeritate, vnum de duobus debet secundum rectam rationem eligere. scilicet reddere, vel negare. Non secundum, quia tunc peccaret contra conscientiam: igitur primum est illi eligendum secundum rectam rationem, & ita intantum. Quod iterum inde patet: quia in tali casu vir prudens hoc ipsum illi consuleret. scilicet si conscientiam habet inuincibilem, quam deponere sine temeritate non potest, se illi conformet: & si ipse prudens sit, hoc ipsum ipsemet ex prudentia eligendum esse cognoscat. & ita redditio debiti in casu prudenter fit, & per consequens non male moraliter. Ac proinde non verificat in casu actum eundem meritorium esse, & malum moraliter. Quamquam esset difficultas de actu contra legem facto conformiter ad conscientiam inuincibilem erroneam, quam alias probauimus possibilem esse, et si multi oppositum opinentur. Similiter de actu ex obiecto malo ex ignorantia, seu conscientia inuincibili facto, quod ex obiecto videtur suam habere malitiam, & ex conformitate ad conscientiam inuincibilem suam bonitatem. Verum de his alibi latius agendum, cum nostro intento principali sint peregrina.

Alij verò, ut Caietanus in opusculis, dixerunt non posse eundem actum simul esse meritorium, & malum, posse tamen esse bonum moraliter, & malum venialiter: quod inquit, frequenter accidere, ut quando facimus aliqua opera moraliter bona ex suo genere cum aliqua circumstantia moraliter mala, ut si mu-

tuatum reddam, non tamen cum debita hilaritate. **Contra** hanc sententiam videntur multa militare. Primum moralium Philosophorum doctrina, qui in sententia tradunt, humanum actum bonum moraliter, aut studiosum non esse, quacumque sit mala circumstantia vestitus. Quod facile est videre in tertio Ethicorum, ubi Aristoteles de fortitudine loquens vera & similitudinaria ait, quinquagesimo esse modos fortitudinis similitudinariae. Primus, dum quis subit pericula propter metum. Secundus, dum propter honorem, vel fugiendam vituperationem. Sed primi, inquit, deteriores sunt, quod non pudore, sed metu ducti, illud agunt. Nam praefecti recedentes a pugna, verberibus redire compellunt. Tertius, quia peritiis rerum iuuatur fortitudo. Quartus, cum ira fortitudo dicitur. Videntur enim fortes, qui per iram, seu ferè bestia in percussores feruntur. In quo modo fatetur, quod concitatio, seu ira fortes adiuuat, si faciunt propter decus. Non est igitur fortitudo, si dolore, aut ira concitati, in periculum deferuntur, nil prauidentes eorum, quae incurrunt: nam sic asini quoque fortes essent, cum nec verberibus quidem a pabulo remoueri possent. Quintus, neque fiducia: nam ebriosi tale aliquid faciunt: fidentes enim fiunt, cum ebrii sunt: cum verò non sunt ebrii, pericula fugiunt. Verè autem fortis est, quae terribilia hominibus videntur & sunt, ea subire: quia decoris est ita facere, & turpe non facere. Similiter in 6. Ethicorum idem in sententia tradit, humanum factum, virtutis actum non esse, nec moraliter bonum, si ob alium finem quæcumque fiat, qui decus non sit. Idè similitè tradit Seneca ad Lucilium epistola 81. dicens: Omnia agenda sunt, ut quam gratissimi simus. Nostri enim hoc bonum est. Quemadmodum iustitia non est, ut vulgò creditur, ad alios pertinens, magna pars eius in se reedit. Nemo non cum alteri prodest, sibi profuit. Non eo nomine dico, quod adiuuare adiutus, protegere defensus: quod bonum exemplum circuitu ad facientem reuertitur: sicut mala exempla recedunt in autores, nec vlla miseria contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad premium. Rectè facti, fecisse merces est. Gratus sum, non ut alius mihi libentius prestet, priori irritatus exemplo: sed ut rem iucundissimam, ac pulcherrimam faciam. Gratus sum, non quia expedit, sed quia iuuat hoc, ut scias ita esse gratum esse non licebit, nisi vid eat ingratus. Si reddere beneficium non aliter quam per seipsum

seipsum iniuriæ potero, & quo animo ad honestum consilium per mediam infamiam tendam. Nemo enim mihi pluris estimare videtur virtutem, nemo illi magis esse deuotus, quam qui boni viri perdidit famam, nè conscientiam perderet. &c. Itaque quod hi philosophi præcedunt, hoc est, nullum humanum opus bonum moraliter dici posse, hoc est bonum virtutis, quod ob alium finem, quam decus, sit factum: aut aliter, quam prudentia, & recta ratio dicitur. Taliter autem non fiunt opera, quæ sunt mala venialiter ob finem non talem: aut cum circumstantia deprauante facta.

Facit ad idem Dionysius lib. de diuinis nominibus: Bonum est ex integra causa, malum autem vnde faciam, seu ex lingulis defectibus. Igitur ubi est aliqua macula moralis, & non bonarum circumstantiarum integritas, non potest actus moraliter bonus dici, sed simpliciter malus. Quod etiam Aristoteles confirmat, dicens: Bene agere contingit vno modo, male autem multiphariam.

Videtur igitur non stare, eundem actum bonum moraliter esse, de quali bonitate morales philosophi loquuti sunt, simul & malum venialiter: quamquam non puto Caietanum de integra bonitate morali fuisse loquutum. Multò minus stat actum esse meritorium: nam apud deum simul & malum venialiter: nam vltra quod id Parisius damnatum est, facit autoritas euangelii Matth. 6. Attendite nè iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis: alioqui mercedem non habebitis. Vnde patet quod apponere circumstantiam vanæ gloriæ, vitiat actum, & excludit mercedem: & ita impedit, nè sit meritorium. Et iterum ibidem: Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua. Vbi secundum doctores per sinistram appetitio laudis, per dexteram autem voluntas mandata seruandi significatur. Et illic docemur actus nostros debere mundos esse ac puros, absque illius macule mixtione, si velimus eos nobis ad vitam prodesse. Quod prius dominus Genesis. 3. significauerat, dicens: Si rectè offers, rectè autem non diuidis, peccasti, quiesce. Quod Augustinus extendit ad omnem hominem iusta & recta operantem, non tamen omnes quas debet circumstantias apponentem. Esset tamen difficultas de actu imperato ex duobus actibus elicitis procedente, quorum alter bonus, alter malus sit, an erit simul bonus & malus: cum actus imperatus talis sit, qualis est imperans. Sed de his alibi.

IN QVARTO argumento illud tanquam arguitur: An sit licitum pecuniam alteri dare, vel offerre, ut aliquod opus alioqui honestum faciat, etiam si factum ob illam causam vitetur. Et habet locum hæc questio non solum de oblatione pecuniæ ut opus honestum voluntarium fiat, sed etiam ut quod alioqui necessarium est, seu de precepto fiat, ad quod si homo erat alias obligatus. Et pro parte negatiua est ratio dubitandi. Primum. Quia ut ibidem arguebatur, offerre pecuniam alteri ut opus peccaminosum aut vitiosum faciat, est eum ad peccatum inducere, & eidem offendiculum ponere, & peccato eius consentire: cum tamen Paulus ad Rom. 1. damnet non solum eos, qui mala faciunt, sed qui facientibus consentiunt.

Secundo si pecuniam ob illam causam recipere peccatum est, ergo & pecuniam ob eandem causam offerre peccatum erit, per locum a correlatiuis, quæ inter alios tradit philosophus. 2. Rhetori. Nam si vni iuste ac bene agere interest, & alteri pati intererit: quem admodum Nicomedem publicanorum princeps arguebat dicens: Si vobis locare turpe non est, nec nobis conducere.

Tertio idem apparet ex capitulo. Quam pio. 1. q. secunda. ubi concluditur, quod omne datum optimum, & omne donum perfectum a parte luminum est descendens. Restat ergo qui pro ecclesie susceptione munus acceperit, donum dei, quod a patre luminum descendere debuit vendat, munus autem largiendo emat. Vnde videtur non solum damnari eos, qui munus recipiunt, sed etiam qui offerunt ob hanc causam. Vt ecclesiam aliquam habeant.

Nonnulli Inristæ super capi. Dilecto. de simonia. ad id respondet, dicentes posse pecuniam alicui offerri, ut ea agat, quæ suæ salutis necessaria sunt: non tamen ut ea agat, quæ supererogations sunt: quale est religionem ingredi. Nec aliud, ut videtur, pro discrimine assignant, quam quod illa sunt ad salutem hominis necessaria: hæc autem non quasi hoc sufficeret, ut in illis simonia non committatur, in his autem sic: cum necessitas operis, eius spiritualitatem non tollat. Ideo praefatis non obstantibus videtur aliter sub distinctione respondendum. Quia duobus modis potest aliquis alteri pecuniam aut munus aliquod offerre, ut aliquid operetur. Vno modo per viam dispositionis, intendens, scilicet, alterum disponere & inclinare, ut opus quod ab offerente pretenditur, agat: qualiter homines alioqui duri mot-

Iescere, & per preces, aut obsequium aliquod illis gratum, aut etiam per oblata munera flecti solent: & hoc modo licitum est aliquid offerre, promittere, & dare incafu. Sic enim deus per promissiones non solum rerum æternarum, sed etiam temporalium solet homines allicere & inuitare, vt ea, quæ debent, agant, & operentur: quod genus alliciendi maximè valet, vt homines ad bonum excitentur, sicut experientia docet. Nam homines cum in re aliqua, quam summè optant, aliquid prosperè ipsis succedere vident, feruentius ad deum recurrunt, & eidem feruentiori conatu seruire proponunt. Sic matres excusantur, quæ datis vel promissis muneribus liberos seu filias inducunt, vt vel religionem ingrediatur, vel maritis suis, vti debent, obsequantur, vel vt sacramenta frequenter accipiant. Sic etiam sæpe legata fiunt, vt legatarij aliqua agant, quæ vel necessaria eis sunt, vel valde salutaria: qualia sunt opera super erogationis, & taliter data, donari dicuntur donatione simplici, quando nec pro opere agendo tantquam pretium ipsius operis datur, nec onus seu obligatio illud agendi ipsi accipienti imponitur.

Secundo modo potest aliquid tale offerri per viam causæ finalis, vt. s. homo pro munere consequendo tãquam pro causa finali seu principali ad opus illud faciendum inducatur: vt si sic oblatio fiat, Accipere hoc, vt facias illud: quod datur per viam contractus innominati, & tunc est distinguendum de opere, ad quod inductio fit. Quia sunt aliqua opera quæ gratis agenda sunt. Vt mutua re, spiritualia dare aut recipere, iustitiam facere, veritatē deponere, neminem lædere: & pro his & similibus aliquid per viam causæ finalis ad sensum dictum offerre, vt in plurimum peccatum est: sicut & pro eisdem mercedem recipere illicitum est. Dico vt in plurimum, quia propter salutem ipsius inducti, aut aliorum: Imò ad releuandum corporalem alicuius indigentiam licitum est munus alicui offerre, vt tale quid faciat, siue sit de necessariis ad salutem, siue non. Nec hoc est directè, & per se hominē ad peccandum inducere, sed per accidens: quia aliud est dicere, dabo tibi aliquid, vt baptismum suscipias: aliud verò, vt baptismum pro munere suscipias. Primum in casu est licitum, secundum nunquã. Alia verò sunt opera, quæ non tenentur homo gratis agere, & ad illa non solum potest homo per munera inuitari per viam donationis, sed pro munere & mercede induci, & per viam causæ finalis & contractus: qualia sunt

edificare, nuntium deferre, & alia huiusmodi. Vnde fit non esse distinguendum inter opera quæ ad salutem necessaria sunt, & inter opera supererogationis, quantum ad hoc, quod est aliquem mediante munere ad bona opera inducere. Nam vt dictum est, per viam dispositionis vtrunq; per viam autem causæ finalis neutrum videtur esse licitum. Quod autem licitum sit homines ad ea quæ illis ad salutem necessaria sunt, pro munere inuitare, patet ex Augustino ad Macedonium. Et habetur. 23. q. 4. cap. penultimo: vbi ait, Debet homo diligere proximū suum sicut seipsum, vt quem poterit hominem beneficentia, cõsolatione, vel informatiõe doctrinæ, vel disciplinæ coercitione adducat ad colendum deum. Idem contra Petilianum scribens significat dicens: Quod autem nobis obijciunt, quod res eorum concupiscamus, & auferamus non rectè obiiciunt, sed vtinam catholici fiant, & non solum quæ dicunt sua, sed etiam nostra in pace & charitate possideant. Inde fit, vt possimus aliquam in vxorē ducere, si Christiana fiat. 28. q. 1. Caue. Inde damnatis ad mortē licitū est vitam donare, vt sacramentum fidei suscipiant. Idem legitur Syluestrum Papam fecisse, qui omnibus, qui illo tempore vellent ad fidem conuerti, pecunias & munera offerebat. Nec videtur minùs licitum homines ad fidem oblato munere inuitare, quæ minis, & terroribus, & oneribus iniunctis eos ad eandem trahere: hoc autem licitum esse Grego. docet. 23. q. 6. ca. Iam verò. In quo differunt ea, quæ necessitatis sunt, ab his, quæ sunt voluntatis: quia ad prima potest aliquando homo non solum muneribus inuitari, sed minis & terroribus attrahi: ad ea verò, quæ voluntatis & supererogationis sunt, quenquam per minas & terrores attrahere, non ita licet, sicut precibus & muneribus licitum est, eos ad huiusmodi inuitare.

Nec obstat, quæ ante oppositum sunt obiecta. Ad primum enim dicendum quod non est illicitum hominē ad aliquod opus, quod in se bonum est, inuitare: esto quod accidat ipsum male fieri ob prauam intentionem, aut circumstantiam per operantem appositam: maximè si ex huiusmodi inuitatione aliqua notabilis vtilitas spiritualis, aut corporalis speretur. Quemadmodum licitum est delinquentem corripere, etiam si sciatur inde ira, aut indignatione ipsum qui corripitur commouendum, quando tamen eius emenda speratur, vt tradunt doctores cõmuniter. Nec hoc est peccato ipsi inducti consentire, sed potius ipsius, vel aliorum vtilitati

vtilitati prospicere.

Ad secundum dicendum quod locus ille à correlatiuis in multis deficit. Nam qui vsuram iurauerit soluere, & postea eam soluit, licitè agit, iuxta cap. Debitoris. de iure iu. & tñ vsurarius illicitè recipit. Similiter si maritus cõtra votum de cõtinentia per eum emissum, de bitum ab vxore exigat, peccat exigendo, & tamen vxor non peccat reddendo. Eodem modo de aliis posset exemplificari.

Ad tertium ex cap. Quam pio. pro nunc dicendum illud procedere de munere dato per viam causæ finalis, non per viam dispositionis seu inuitationis, vt dictum est, vt etiam ibidem glossa ait in verbo, interuentu. vbi ait, non illic prohiberi nisi pactiõnem: nam & dādo, honorando, & loquendo possumus homines blandiri, vt ibidem dicitur. Hæc obiter dixisse sufficiat ad difficultates in ratiõibus questionis supra positas tactas.

Nunc breuiter ad propositam questionem, in qua querebatur, An opus alioqui bonum deprauetur per hoc quod fit ob pecuniam, seu ob aliud temporale munus: Dicendum. Si opus tale sit, quod debet gratis fieri, nõ dubiū quin deprauetur, si propter pecuniã fiat, modò affectus operantis in ipsa pecunia sistat, modò in alium bonum finem appetitus operantis tendat. Si autem opus tale sit, quod homo non teneatur gratis facere, tunc si propter pecuniam fiat, non erit illicitum, nisi pecuniæ appetitus sit immoderatus: quia tunc ob deprauatam intentionē deprauabitur opus ex ea factum. Solutio autem rationum, quæ illic factæ sunt, sufficienter patet ex dictis.

Corollariè sequitur, non parum referre, qualiter homo opus alioqui bonum facturum oblatum munus accipiat. Nam refert qualiter illi datum, vel oblatum sit. Si enim per viam dispositionis tantum illi donatum est, non video quare non possit donationem acceptare, & donatum accipere eodem modo, quo à donatè datur: nõ quidē in pretiū seu mercedē operis quod facit, aut facturum est, sed quia alter illi sponte & liberaliter donauerit, etiã si cum intentione mouendi hominē ad bene agendum: quo accepto, liberum erit ei operari, & ab operatione abstinere. Si autē per viam causæ finalis pecunia offeratur seu detur, tunc ob illam causam sicut dari non potest, opere alioqui gratis agendo, nisi vt supra: ita nec pro huiusmodi opere potest sic datum seu oblatum recipi. Secus si detur pro opere, quod quis non tenetur gratis operari.

*quod ob causam honestam
datur, vt dicitur in
matrim. vt testis in
iudicis di. ar
si dicitur in finali sub
sistit non aliter res
distribuitur nisi ad
dicitur in cap. di.
iudicis di. ar
63. di. 3. in p.*

Hinc patet responsio ad principale quæstionem: An. s. sit de necessitate restituendum, quod ob causam, seu opus honestum, & nõ necessarium receptum est. Si enim liberè & sponte donatum est, per viam tantum dispositionis, sicut ex illa via recipi potuit: ita ex eadem poterit retineri, nec necessariò est restituendum. Si autem per viam causæ finalis datum est ad sensum dictum, tunc sicut recipi nõ potest, ita nec retineri, quando opus est alioqui gratis agendum. Secus aliàs.

Hinc patet quid dicendum, si aliquis oblatam pecuniam accipiat vt vxorem ducat, vt cõtinenter viuat, vt religionem ingrediat, vt clericus fiat: an sic acceptum teneatur restituere: similiter si quis vt suscipiat onus iustitiæ ministrandi, aliquid accipiat vt sententiam iustam pronuntiet, vt in testem productus verum deponat, & ita de aliis: quod doctores solent cõmuniter damnare, & ad muneris accepti restitutionem obligare, cum tamen distinguendum sit, vt supra tactum est.

Corollariè sequitur non esse simoniã quoties in beneficij aut ordinis collatione pecunia interuenit. Patet, si quis per viam dispositionis sponte & liberaliter pecuniam prælato donat, hac. s. intentione, vt moueatur ad dignis & idoneis beneficia & ordines conferendum, modò ipse prælatus pecuniam sponte oblatam non accipiat tanquã causam principalem, pro qua collationes faciat, sed tanquam sponte donatam. Nam licitum est sponte dare & recipere aliquid, etiam notabilis valoris, hac intentione, vt spiritualia ministrantur, modò nõ inde velut ex causa animus ministrantis moueatur: vt colligitur ex capit. Et si quæstionis. de simonia.

Corollariè sequitur, per interuentum pecuniæ aliquem fieri religiosum sine simonia, & sine debito restituendi, vbi pecunia sit causa sine qua nõ, modò data sit per viam dispositionis, qua prælatus monasterij, aut animus ingressuri disponatur, dum tamen absit pactum. Est tamen dubium, An interueniente pacto, talis ingressus sit semper simoniacus. Vt si sit casus, quod Petrus qui religionem ingredi appetit, est debitis grauatus, & ideo nolunt nisi solutis prius debitis eum ad monasterium recipere: An sit licitum sic eum illo pacisci, Ego soluam tua debita, nõ hoc sit tibi impedimentum: adiecto pacto de repetendo, si postea religionem non ingrediat. Aut si religionem ingressurus videt se indoctum, & curat literis prius incumbere ad tempus: qui tamen

distinctio

resol.

tamen sumptus ad id necessarios non habet: ego autem videns eius salutarem intentionē do illi sumptus necessarios ad literas incumbendum, adiecto pacto de repetendo, si postea nō ingrediatur religionē: An id fieri licitē possit. Et videtur q̄ non. Quia vel datur per viam dispositionis, & hoc non: quia ipse Petrus sufficēter dispositus est ad religionis ingressum ex parte sua, cū id appetat. Aut datur ob causam tollendi impedimentum, ratione cuius Petrus voluntatem suam adimplere non poterat: & si ob hanc causam pecunia daretur, licita esset datio, si liberū maneret Petro ingredi religionem, & non ingredi: quā libertas illi per pactum interpositum auferri videtur: ideo in casu videtur pecunia illo modo data, dari ob ingressum religionis, & hoc videtur illicitum, tã ex parte dantis, quã ex parte beneficiū recipiētis, vt apparet ex cap. Quam pio. supra citato. Ac proinde dare aliquid Petro religionem ingressuro, per viam dispositionis licitum est: & habet locum, quando Petrus alioqui indispositus est ad religionem, aliis rebus & finibus intendens. Dare etiam ad remouendum impedimentum similiter licitum est, si pactum de intrando non apponatur. Et remoto tali impedimento, tenebit datio, etiam si Petrus postea animum ingrediendi religionem mutauerit. Dare autem ei aliquid ad remouendum impedimentum, vt eo remoto religionē ingrediatur, tali lege, vt si nō ingrediatur, datum repetatur non est licitum: & taliter acceptum est restituendum, non danti, qui simoniacē dedit, sed religioni, quam erat ex pacto ingressurus. Secus si ob inopiā monasterii ego dem aliquid monasterio ob causam tradendi Petro religionē ingressuro quā illi fuerit in monasterio necessaria: nam licitē poterit pactum de repetendo apponi, si Petrus religionem non fuerit ingressus, eō q̄ tunc cessat causa, ob quam erat data pecunia, scilicet, alimentare Petrum in monasterio. &c.

Quid tamen, q̄ sæpe legata fiunt cum pacto, si legatarius continenter viuat, si religionem ingrediatur, si clericus fiat & tenent legata: & taliter accepta, adimpleta conditione, nec repetuntur, nec restitui debēt: quā quidem legata sapissimē fiunt non solū per viam dispositionis, sed per viam causæ finalis: & tamen secundum cap. Quā pio. supra citatum, hæc omnia viderentur condemnanda & taliter accepta restituenda: cū hæc omnia, scilicet, continenter viuere, religionem ingredi, & clericum fieri, inter dei dona connumerē

tur, ad quā non est licitum homines per pecuniam prouocare, vt textus innuit. Dicendum talia excusari, quia vt plurimum legantur vt legatarius in illo statu decentiū viuat: & ideo modo, vel conditione non impleta, repetuntur, quia deficit finalis causa, quam legans prætere debet. f. decentiū legatariū in tali statu sustentari. Secundò possunt excusari propter necessitatem, aut notabilem vtilitatem spiritualem ipsius legatarij, de quo verisimilius & certius est, q̄ in cultu dei atq; operibus bonis exercebitur in tali positus statu, quā aliās.

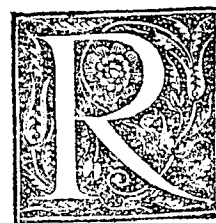
Has & alias plures difficultates nobis ingerit illud ca. Quam pio. i. q. 2. ratio ne cuius communiter doctores damnāt nō solū eos, qui emunt & vendunt spiritualia, sed etiam eos, qui ea non gratis accipiunt: sed pecunia oblata ad ea accipiendum inducuntur: cū tamen hi nō videantur spirituale aliquid videri, aut emere. Qui enim accepta pecunia religionem ingreditur, non aliās ingressurus, non dicitur propriē videri religionem nec religionis ingressum. Sicut nec is, qui pecuniam illi offert vt religiosus fiat, non propriē dicitur emere religionem. Nam de ratione veditiois est, vendentem id, quod vendit, alteri. f. emptori, velle tradere. Qui autem pecuniam obtulit Petro vt religiosus fieret, nullam religionem à Petro accipit: nullam etiam Petrus pro pecunia eidem oblata dedit, sed gratiam à prælato illi factam accepit. Si enim prælatus acciperet pecuniam vt Petrum ad monasterium admittat, esset illic rei spiritualis emptio & venditio. Si tamen pecunia detur Petro, non vt aliquid spirituale gratis det, sed vt illud recipiat, nō ita propriē est illic emptio & veditio: sed nec Christus dixit gratis accipite, & gratis date, sed gratis accepistis, gratis date. vbi prohibuit aliquid pro datione rei spiritualis dare, non prohibuit aliquid pro receptione rei spiritualis accipere. Si obicias, q̄ tunc non peccaret, qui pecuniā prælato offert, vt ab eo promoueatur, sed solū peccabit promouens: Consequentia non valet, quia scriptura nō minūs emptores q̄ venditores cōdemnat: quales sunt in casu promotus, & promouens. In casu autem, is qui ordinē pecunia per eum accepta accipit, nec ordinem emit, nec vendit: quia ordinem non dat, sed accipit: pecuniam etiam non dat, sed accipit.

Prætereā si in casu Petrus ob pecuniā per eū acceptam promotus dicitur venditor, similiter qui pecuniam eidē ob illam causam obtulit, diceretur emptor: & cū scriptura pariter emptores & vendito-

res rerum spiritualium condemnet, sequitur q̄ sicut semper est illicitum videri, ita semper est illicitum emere. Cōsequens apparet falsum ex dictis. Nam licitum est non modò pecunias offerre, etiam cum tali lege aut conditione vt alter baptismum recipiat, sed etiam vt vitam consequatur, vt patet de Iudeis ad mortem cōdemnatis, quibus ecclesia consuevit offerre illis vitam, si tamen baptizari velint, vt supra tactum est. Quod argumentum est, eum qui pecunias ob illam causam offert, non esse emptorem rei spiritualis, quem scriptura cōdemnat: & per consequens nec eum esse venditorē per scripturam condemnatum, qui pro pecunia illi oblata spiritualia ab alio eidem collata recipit. Sed quoniam hæc alterius negotij sunt, & ad Codicem de simonia pertinentia, pro nunc cū his, quæ cōmuniter dicuntur, transeamus.

De rebus ob causam turpem datis seu promissis.

Q V A E S T I O. XXV III.

Estat inquirendū de rebus ob causam turpē datis, seu promissis, atq; receptis: An. f. huiusmodi datio aut promissio ob illam causam vitietur, & an quæ ob eadem causam accepta

fuerint, sint obnoxia restitutioni. Et quòd ad dationem attinet, facile potest ex dictis cognosci, quando. f. sit huiusmodi datio vitiosa, & q̄ nō. Est enim de causa turpi, ob quam aliquid datur, distinguendum. Quia aut est in se turpis, f. ratioe obiecti, seu ex prohibitione, quia. f. in se prohibita est: aut est turpis solū est circumstantia aliqua ipsius opus deprauante, quæ tamen ab ipso opere separabilis est. Si primum, tunc non dubitatur, quin datio deprauetur, si fiat ob causam turpē illo modo. Tum quia dare aliquid alteri vt op̄ in se turpe cōmittat, est hominē directē ad peccādū inducere: quod apertum est esse contra charitatē ad deum & ad proximum habēdam. Tum, quia dare aliquid ob illam causam est remunerare aliquid quod nulla remuneratione, nullo pretio, nulla mercede dignum est, sed vituperio, atq; supplicio. Tum etiam, quia huiusmodi datio in casu videtur ex deprauata voluntate, pcedere, quia. f. ex affectu seu appetitu talis causæ pro qua mercedem vult dare. Et tenet verum conclusio, siue

datio huiusmodi fiat ob causam turpem committendam, siue iam cōmissam. Si autem opus turpe, ob quod aliquid datur, sit turpe secundo modo, iterū distinguatur, quia vel id, quod sic datur, datur ob op̄ ipsum in se, aut ob qualitatem operis. Si primū, licita est datio, dū modò opus illud non sit ex his, quæ gratis agēda sunt. Si sed m. f. si quis alteri aliquid det, vt op̄ illud taliter faciat, qualiter. f. fieri nisi male nō potest, tūc perinde est, ac si datio fieret ob causam per se turpē: quæ omnia cū clara sint, nil opus est per exēpla ampliūs ea explicare. Est tamen dubium de promissione modali & de conditionali, quando causa seu conditio sub qua promissio de aliquo alioqui honesto fit, an sit licita, & in conscientia adimplenda, posita, vel adimpleta conditione. De quibus videndum est, & primò de modali.

De promissione igitur ob causam turpem facta, an licita sit, videtur similiter dicendum, quòd non est licitum promittere aliquid ob causam per se, seu in se turpem: nec ob causam cum circumstantia deprauante factam, si fiat promissio propter operis qualitatem: vt de datione fuit exemplificatum. Potest tamen fieri promissio ob causam in se honestā, etiā si per accidens ex circumstantia eam deprauari contingat. Et in hoc parua est difficultas. Maior autem est de vi talis promissionis, an. f. obligatoria sit.

Sit igitur casus, quo quis alteri promittit certam pecuniæ quantitatem ob causam per se turpem, puta vt hominem occidat, vt sacrilegium faciat, aut aliud cōmittat flagitium. Esset questio, an talis promissio sit in conscientia obligatoria post causam adimpletam seu subsecutam. Nā in foro iudiciali certum est ex stipulatione turpi nullā oriri obligationem. Et dixerūt aliqui q̄ sic, & iudicio meo probabiliter. Quia omnis promissio, maximē si iuramento sit firmata, q̄ potest sine detrimento salutis adimpleri, est in conscientia adimplenda, modò non sit maioris boni impeditiua: talis est promissio, de qua in casu. Hæc minor apparet. Quia id, quod in casu promissum est, est assignatam pecuniam dare, quod in se licitum est, & non contra salutem dantis, nec recipientis, vt constat. Nam si opus turpe commissum non sit, nec committendū, & illa pecunia detur, licita est talis datio. Quæ autem subsequatur operis turpis commissio-nem, nō ideo efficitur vitiosa. Opus enim iam commissum & præteritum non tollit bonitatem seu licentiam operis subsequenti.

Secundò

Secundò idem apparet, quia secundum iura conditio turpis habetur pro non adiecta, ut habetur de conditionibus appositis, cap. finali. cum etiam turpis conditio sit de iure impossibilis: conditio autem impossibilis etiam à contractu rejicitur secundum iura, ut habetur in cap. ultimo, de pactis. Igitur tenebit in casu promissio, ac si sine illa conditione turpi facta fuisset: sed si sine conditione aut causa turpi facta fuisset, esset in conscientia obligativa, igitur.

Et confirmatur. Quia ille qui dotauit ecclesiam, & fecit eam consecrari apposita conditione, quod res talis ecclesie non essent sub ordinatione episcopi, tenetur reddere promissum, non obstante turpitudine conditionis, quod quia mala est, & iniusta rejicitur.

Tertiò idem apparet ex exemplo Iudæ, qui promisit Thamar ob causam turpem. scilicet ut consentiret se ab eo carnaliter cognosci, vnum hædum, quem postmodum ut promissum compleret, eidem misisse legitur. Gene. 38. In quo de fidelitate commendatur.

Quicquid sit de harum rationum efficaciac, quæ suas habent difficultates, dico sententiam hanc probabilem esse, distinguendo, quemadmodum postea distinguetur. Itaque stando in hac opinione, quando promissio completur, non debet compleri ob causam turpem commissam, sed ob fidelitatem ad proximum seruandam: & hoc modo adimpletio promissionis licita est, esto quod promissio facta fuerit turpis, eo quod proximum ad peccandum inducebat.

Et si primò arguas, Turpis promissio non est adimplenda, dicente Isidoro, & habetur. 22. q. 4. In malè promissis rescindendum: in turpi voto muta decretum. Dicendum id procedere de promissione turpi ex obiecto seu re promissa, qualis non est promissio presentis casus: quia licet sit turpitudine in causa, non tamè in eo, quod agendum promittitur post causam subsequutam.

Et si secundò arguas, quod in casu non potest nisi ex causa & motiuo turpi: nam si promissum completur ex vi promissionis, & ipse non nisi ob illam causam turpem promissit se rem illam daturum, igitur non potest promissum compleri nisi ob causam illam turpem, & ita sine peccato non potest promissum compleri: & per consequens promissio non est obligatoria. Hoc argumento putat Durandus in suo. 3. præfatam sententiam de falsitate conuincere, sed

fallitur ut puto. Vnde dici posset consequenter loquendo, quod quauis in casu causam illam turpem esse completam sit causa sine qua non adimplendi promissum, non tamen est causa finalis, sed impulsiva solum. Nam causa finalis non est, nec esse debet, nisi fidelitatem seruare, quam minimè seruari, nisi promissum compleret ad exemplum Iudæ, qui similiter de mendacio aut perfidia argueretur, misit quod ob turpem causam se missurum promiserat.

Stat enim causam illam turpem fuisse causam finalem promissionis, & quod sit solum impulsiva causa ipsius adimpletionis.

Si Tertiò arguas, si licita est promissio adimpletio, licita igitur fuit facta promissio, & e contra: nam licentia promissionis videtur ex licentia ipsius adimpletionis pendere. Dicendum verum id esse si cetera essent paria, hoc est quod causa turpis sit causa finalis dationis sicut rei promissæ sicut causa finalis ipsius promissionis. Quod tamè presentis non oportet: quia quando ille in casu se daturum promittit, ideo finaliter & principaliter promittit, ut opus illud turpe ab altero fiat. Quando autem post causam subsequutam dat quod promissit, ideo dat ut fidelis sit in promissis, ideo stat quod promissio fuerit turpis & adimpletio licita & debita. Si tamen promississet se illud daturum ob causam illam turpem, ita ut hoc quod dico, ob causam illam turpem, sit determinatio dationis, & simul cum datione sub obiecto cadat promissionis, tunc promissio est turpis, non solum ex causis dictis, sed ex obiecto: quia sit de datione ob turpem causam, & tunc non est adimplenda, sed peccatum est eam adimplere. Secus si ly, ob causam illam, sit determinatio promissionis, & non dationis promissæ, & tunc currit quod dictum est.

De promissione autem conditionali, qua aliquid alioqui bonum & honestum promittitur sub conditione inhonesta, an sit vniuersaliter huiusmodi promissio damnanda, sicut damnatur promissio modalis, & an sit obligatoria, adimpleta conditione. Quauis videatur eadem quaestio cum præcedenti, & quod eodem modo sit respondendum, non tamen omnino ita est. Vnde dicendum breuiter, quod talis promissio conditionalis potest dupliciter fieri. scilicet in odium turpitudinis, quæ sub conditione ponitur, aut ex affectu, vel appetitu ipsius conditionis appositæ. Exemplum primi, ut si quis sentiens se fragilem, & ad vitia carnis procliuem, odiat eadem vitia, & promittat, quod si in vitium illud ceciderit, faciet certam peregrinationem

tionem, aut certam elemosynam erogabit: tunc promissio est licita & de necessitate in conscientia adimplenda. exemplum secundi ut si quis cupiens cum quadam virgine rem habere promittit se peregrinaturum vel certam elemosynam daturum si res ad vota succedat: tunc promissio est turpis, ex prauo appetitu procedens, & adimpletio similiter erit turpis, si ex simili prauo affectu fiat: erit tamen licita adimpletio & debita, si ex fidelitate seruanda sicut fieri debet, fiat. Excepto si conditio apponatur tanquam causa finalis adimpletionis, & se teneat ex parte obiecti ipsius promissionis. Ut si taliter promittat. scilicet si hæc res pro voto succedat, promitto me ob eandem causam aliquid daturum, vel facturum: nam tunc nec promissio potest licite fieri, nec licite adimpleri. Et in hoc idem iudicium est de promissione modalis ob causam turpè facta, & de conditionali sub conditione inhonesta facta.

Si obiicias, quod tunc sequeretur quod votum peregrinationis sub conditione inhonesta, & ex eius appetitu facta, esset obligatoria, adimpleta conditione: saltem quando ipsa inhonesta conditio non informat promissam peregrinationem: Consequens videtur falsum, quia votum tale est turpe, igitur non est à Deo acceptatum, & per consequens nec obligatorium. Dicendum concessa consequentia prima, quodque votum fuit turpe. Distinguo quod deus illud non acceptauerit, vel ad remunerandum huiusmodi votum turpiter factum, & fateor non esse sic deo acceptum: vel ad promissum honestum ipsi deo reddendum, & sic nego illud non acceptari à deo. Exemplum huius est clarum de omni voto, & iuramento absolute in peccato mortali facto, de aliquo honesto opere in honorem dei agendo: tale enim votum quia in peccato mortali fit, non acceptatur à deo ad remunerandum illud: acceptatur tamen quo ad obligationem & debitum illud adimplendi.

Id verò, quod secundò in questione quaerebatur: An acceptum ob turpem causam sit restituendum: ex dictis satis notum esse arbitror. Nam si ob causam per se turpem præcisè aut principaliter sit acceptum, si licite recipi non potuit, ita nec ob eandem causam retineri, & per consequens restituendum est. Secus si interuenit donatio dantis, supposito quod donare illud potuit: nam tunc causa donationis recipi & retineri potest. Si autem illud acceptum est ob causam non de se, sed solum ex circumstantia turpè, tunc supposito quod ta-

le opus non esset de his, quæ gratis agenda sunt, licite fuit acceptum: & ita non est de necessitate restituendum. Sed quia de hoc articulo supra latius dictum est, quando agebatur de turpi lucro, ideo nunc superfedendum.

De rebus per transactionem acceptis.

QUESTIO. XXIX.

Vm hæc scriberé

occurrit casus presentis materiam non impertinens. Cuiusdam ab alio iniuriam accepisset, & cum à quo acceperat criminaliter accusasset, amicorum precibus, simul & pecunia interueniente, à querela recessit. De pecunia autem super qua conuenerunt, medietas fuit statim soluta, reliqua medietas erat ad annum soluenda. Et tempore solutionis adueniente, is qui iniuriam passus fuerat, petijt sibi reliquam medietatem reddi. E contra verò qui iniuriam intulerat, petit ab eodem, ut medietatem quam acceperat, sibi restitueret. Primus conventioni innitebatur. Scdus verò obligationi, qua iniuriam passus, eam gratis remittere tenebatur in foro conscientie: ac proinde medietatem illi solutam eum indebitè recepisse. Quæsitum est, quid in conscientia agendum.

Respon. Non est in presentiarum animus de transactione ex proposito loqui, cum iuridica sit potius quam theologica quaestio de transactionibus. An iniuriam passus possit transigere, hoc est ab actione iniuriarum aliquo sibi dato cessare, nisi quantum quaestio proposita nunc exigit. Et dicendum, quod ante accusationem positam licita est transactio: post accusationem verò non ita, saltem vniuersaliter. Discrimen est, quia antequam causa ad publicam iudicis cognitionem perueniat, nulli sit præiudicium, si partes inter se componant. Postea verò publicæ iustitiæ videretur præiudicium fieri, cum sit iam iudici acquisitum ius in causa illa cognoscendi, eandemque se mētendi. Ideo sine iudicis autoritate transactio fieri non deberet: quod satis rationale videtur. Excepto, quod iura ipsa transactionem in quibusdam concedunt, puta in criminibus seu causis priuatis, non ita in delictis publicis, ut videri potest in legibus Hispanorum, parti. 7. titulo de accusationibus, cum glos. & iuribus ibidem citatis. Cum igitur in presentis casu dilectum fuerit priuatum.

me exemplum
iudicium in re
supra no. 5. in
la honesta. vel
p. 3. no. 3. fol. 63.
da 3. no.

priatum, & non publicum, sequitur possi in eo transactione fieri: maxime si iniuriator procedente actore veniret iure occidendus, mutilandus, flagellandus, aut perpetuo infamandus, pro quibus poenis redimendis licitum est aliquid dare, vt dicitur vbi supra.

Verum hæc dominis Iuristis relinquendo, duo in casu proposito sunt explicanda. Primum. An iniuriam passus teneatur iniuriam acceptam remittere, iuxta illud, quod in Oratione dominica quotidie petim⁹, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et subiungitur in euangelio: Nisi dimiseritis, pater vester non remittet vobis. &c. Et Ecclesiastici. 28. Relinque proximo tuo nocenti te, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur.

Facit pro eodē parabola patrisfamilias, qui omne quod seruo suo dimiserat, repetiit: eodē q̄ suo seruo ipse similiter remittere noluerit. Matthei. 18. Vnde & Christ⁹ docens hanc remissionem proximis agendam nobis necessariam esse, ait: Qua mensura mensi fueritis, remetietur & vobis. Vnde Cyprianus contra eos, qui remittere nolūt proximis suis ait: Excusatio tibi nulla in die iudicij superest, cum secundum tuam sententiam iudicaris, & quod feceris, ipse patiaris. Facit & beatus Augustinus in Enchiridio, dicens: Qui roganti peccati sui veniam, & petēti ex corde nō dimittit, nullo modo existimet à domino sua peccata dimitti, quoniam mentiri veritas non potest: ideo subdit dominus, si autem non dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra. Facit & beatus Gregor. dicens: Bonum quod à deo compūcti petim⁹, hoc ipsum primò proximis faciamus. Qua propter nō docuit nos dominus prius petere peccatorum remissionem, & posteriùs peccata dimittere alijs, sed simul petere, dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus. &c. Facit similiter Chrysostomus, dicens Christū docuisse vt prius remittamus debitoribus nostris, & ita dimitti nobis debita oremus. Et oppositum agentes ait, propria sententia ipsorum cōdemnari. Pro eodem est, quod Christus tradit Matthei. 5. Si offers munus tuum ad altare, & frater tuus habet aliquid aduersus te, vade prius, & reconciliare fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Ex his alijsq; multis posset aliquis moueri ad dicēdum iniuriam passum teneri sub poena peccati mortalis illatas sibi iniurias condonare, nec posse iniuriantem accusare, nec contra eum procedere.

His tamen non obstantibus aliter sub distinctione respondendum est. Aliud enim est offensam & rancorem dimittere: aliud damnum, quod quis ex iniuria passus est, condonare. Aliud verò actioni contra iniuriantem habitæ cedere seu ab actione cessare. Et secundū hoc dicēdū q̄ iniuriā passus tenetur peccatū & offensam, seu iniuriam sibi illatā remittere, ex corde omne odium, iram, & rancorem aduersus iniuriantem conceptum deponendo. Hoc videtur sufficienter ex autoritatibus supra citatis probatum, quæ omnes de huiusmodi remissione, quæ ex corde fit, communiter intelliguntur: ita vt necessarium sit nullam in eo, qui iniuriam passus est, aduersus iniuriantem inimicitiam retineri. Sic ait Chrysostom⁹, locum supra citatum exponens: Qui inimicitiam in corde & in ore seruat, aduersus lædentem, nō deum orat, sed irritat: apud deum gratiam non obtinet, sed æternam damnationē sibi postulat. Sic etiam Bernardus ait: Venia dei peccatori non datur, cuius cor rancore inuidiæ aut liuore afficitur. Et addit: Si igitur vis vt tibi à deo peccata remittantur, omnis rancor & discordia à corde tuo euellatur. Hoc idē significatur Ecclesiastici. 28. Homo homini referuat iram, & à deo quærit medelam. Et addit, quod supra citatum fuit: Relinque proximo tuo nocenti, & tunc deprecanti tibi peccata soluentur. Facit quod ait Cassianus, collatiōe. 9. post alia concludens: Quisquis ergo in se delinquenti fratri non ex corde dimiserit, nō indulgentiā, sed condemnationē deprecatione hac sibi impetrabit. Sic etiam Augustinus in Enchirid. de peccatis proximis remittendis loquutus est de præfata remissione, quæ ex corde fit.

Et facit aperta ratio pro hac sententia. Quia vnusquisq; tenetur proximū suum sicut seipsum diligere, nō solum amicum, sed etiam inimicum, iuxta Christi præceptum de charitate dat. m: Audistis quia dictum est, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros. &c. Matth. 5. Igitur necessarium est ei, qui iniuriam passus est rancorem & inimicitiam de corde deponat.

Sit secundum dictum. Quod iniuriam passus, aut aliter læsus nō tenetur iniuriā remittere, damnum quod passus est, condonando. Hoc patet, quia vnusquisq; potest iure suā indemnitate procurare, & damnum, quod iniuste passus est, coram iudice petere: nam ad hoc statutz sunt leges, tam diuina, quàm humana, ac deputati iudices, quorum officio cō-

pellipossint hi, qui damnum intulerunt, siue in corpore, siue in honore, fama, aut rebus quenquam damnificauerunt: petere autem iustitiam, non est iniustum. Antecedens certum est ex libris Moysi, vbi leges tradite sunt de damnis per iudices reparandis. Patet etiam de legibus tam secularibus quàm canonicis, per quas damnificantes læsis satisfacere compelluntur, iuxta capit. finale, de iniurijs & damno dato: Si culpa tua damnum illatum est, iure satisfacere oportet.

Sit tertium dictum, Quod iniuriam passus non tenetur de necessitate iniuriam remittere ab actione iniuriam cessando, seu actioni cedendo. Id patet. Quia iuste potest contra iniuriantem corā iudice agere, non solum vt sibi debita fiat satisfactio, sed etiam vt iniurians cōdignam poenam sustineat. Vtrunq; patet. Primum ex cap. Si illic. 23. q. 4. vbi in sententia dicitur, liberum esse ei, qui iniuriam passus est, ignoscere iniurianti, aut cōtra eum agere si velit, aut supplicatione flecti, nē agat. Vnde colligunt neminem cogi debere ad remittendum iniuriam. Patet etiam ex eo, quod ait Augustinus in Enchirid. dicens: Et qui emendat verberare, in quem potestas habetur, vel coërcet aliqua disciplina, & tamē peccatū eius, qui ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, vel orat vt ei dimittatur, non solum in eo q̄ dimittit ex corde atq; orat, verum etiam in eo q̄ corripit, & aliqua emendationi poena plectit, elemosynam facit, quia misericordiam prestat. Multa enim bona prestantur inuitis, quando eorum consulitur utilitati, non voluntati. Et habetur. 45. distinc. cap. Et qui emendat. Idem dicitur. 23. q. 5. de occidendis. vbi in sententia dicitur iuste sepe homines puerfos occidi posse: & sanctius esse eos punire, q̄ parcere. Idem in sententia ad lōgum ait Augustinus in epistola ad Vincetium, qui post alia ait: Non omnis qui parcat, amicus est: nec omnis qui verberat, inimicus est. Meliora sunt vulnera amici: q̄ fraudulenta oscula inimici. Melius est cum seueritate diligere, quàm cum lenitate decipere. Vtilius desipienti panis tollitur, qui de cibo securus iustitiam negligebat, quàm esurienti frangitur, vt iniustitiz seduct⁹ acquiescat. Ex quibus satis docemur expedire sepe iniurias hoc modo non remittere, sed contra iniuriantes agere & procedere: cum id ad eorum correctionem, seu ad aliorum exemplum nouerimus conuenire. Dummodò agentis intentio non sit contra iniuriantem vindictam sumere, & suo appetitui satisfacere:

quia hoc charitati proximi videretur repugnare: sed ex zelo iustitiæ potest id per iniuriā passum fieri, sicut ex eodem potest per iudicem poena condigna iniurianti infligi. Sic tenet Tho. 2. secunda, quest. 108. argu. primo, de vindicta. Et ceteri theologi. Et ita patet de primo. Ait enim: Est ergo in vindicatione confiderandus animus vindicantis. Si enim eius intentio feratur principaliter in malum illius, de quo vindicta sumitur, & ibi quiescit, non est omnino licitū: quia delectari in malo alterius pertinet ad odium, quod charitati repugnat, qua omnes homines diligere debemus. Nec alii quis excusatur, si malum intendat illius, qui sibi iuste intulit malum: sicut non excusatur aliquis per hoc quod odit se odientem: non enim debet homo in aliū peccare propter hoc, quod ille peccauit prius in ipsum: hoc enim est vinci à malo, quod Apostolus prohibet ad Roman. 12. dicens: Noli vinci à malo, sed in bono vince malum. Si verò intentio vindicantis feratur principaliter ad aliquod bonum, ad quod peruenitur per poenam peccatis, puta ad emendationem peccantis, vel saltem ad cohibitionem eius, & quietem aliorum, & ad iustitiæ conseruationem, & dei honorem, potest esse vindicta licita, alijs debitis circumstantiis seruatis. Hæc ille.

Erat secundum, quod in casu quærabatur: An. f. accepta pro iniuria remittenda, sint de necessitate restituenda. Et ex premissa distinctione patet responsio. Si enim iniuriam passus pecuniam pro remittenda iniuria primo modo. f. ex corde accepisset, non dubium quin esset restituenda: cū talis remissio venialis non sit, sed potius ex charitate debita, & ipse remittenti potius q̄ iniurianti utilis & necessaria, vt de se patet: ideo pro tali remissione nil recipere potuit. Si tamen loquamur de remissione iniuriæ alijs modis facta, cedendo s. actioni, qua etiam criminaliter contra iniuriantem agere poterat, nedum ad damni sibi illati refusionem, non dubium est iniuriatū posse iuxta quantitatem damni, quod passus est, ad arbitrium boni viri satisfactionē recipere: nec receptam tenebitur restituere. Id patet. Quia damnificans tenetur damnificatio satisfacere iure naturæ, diuino, & humano. Vt etiam apertè habetur cap. Si contristatus. 90. distinc. in textu & glo. Et cap. si illic. 23. q. 4. supra citato. Dico notanter iuxta quantitatem damni quod passus est, quia si ultra id ipse iniuriam passus aliquid ab iniuriante exigat, nē contra illū criminaliter agat cum possit illud nec iuste exigere.

nec recipi, nec ob illam causam retineri potest cum nō sua, sed reip. interfit criminosos publicē puniri, ac proinde in casu talis iniuriatus non quod suum, sed quod alienum est, videtur vendere. Et licet iniuriati sit licitum pœnam redimere, vt dictum est, iniuriato verò illam vendere minimè licet, sicut nec liceret iudici. Et si illam ob causam iniuriatus aliquid exigeret & reciperet, fortè secundum iura esset infamis, vt ait glo. cap. Si illic. vigesimater. tia. q. quarta.

De rebus per mercationem acquisitis.

QVÆSTIO. XXX

Praterea in negotiationibus, seu venditionibus, & emptionibus solet aliquando interuenire iniustitia, vnde locū habeat restitutio, ideo de his aliqua sunt inquirenda, specialiter duo in genere. Primū attinet ad licentiā negotiationis. Secundū verò ad restitutionem lucri inde euenientis. De primo solet q̄ri, An negotiatio, seu mercatio sit licita. Et p parte negatiua posset aliquis obicere factum Christi, qui eiecit de templo ementes & vendentes: Matth. 21. Super quo Chrysostus ait: Christus eiciens ementes & vendentes docuit nos mercatores: Christo placere nō posse, ideo christiani non debent esse mercatores.

Secundò psal. 70. dicitur, quia non cognoui negotiationes, introibo in potentias dñi. Vnde docemur negotiationem impedire ingressum regni celorum. Dicitur autem negotiatores, vt hic exponit Cassiodorus, qui vili emunt, vt carius vendant.

Tertiò de pœnitentia distin. 5. cap. Qualitas negotii vel arguit, vel excusat negotiantē. Et sequitur: Difficile est inter ementes & vendentes nō interuenire peccatum. Vnde argui potest, peccatum esse negotia exercere, eò quòd negotiatores periculo peccandi se exponunt.

Quartò eadem. d. cap. Falsas. ait beatus Gregorius: Ad veram pœnitentiā peruenire non possunt, qui negotia nō relinquunt. Et ibidem ex Concilio Aureliano damnantur, qui ad secularia negotia post actā pœnitentiā redeunt.

His non obstantibus, tenendum est oppositum. s. q̄ negotiatio de se non est illicita, siue loquamur de negotiatione largè, vt ad emptiones & venditiones omnes se extendat: siue strictè, vt illa dicatur negotiatio qua quis rem emit, vt eam postmodum carius vendat. Et probatur conclusio. Primò ex Aug. & habetur. d. 88. fornicari semper non licet: negotiari aliquā licet, aliquando non. Ante quā fias clericus licet, facto clerico nō licet. Iterū Aug. ibidē excusat mercatores, & negotiatores, etiam lucrū ex negotio querentes, quia laboris sui mercedē, q̄ digni sunt, querunt: iuxta dictū Chri: Dignus est mercenarius mercede sua. Consonat etiam beatus Cle. qui in epistola sua ait: Negotia mūdāna & secularia opera sibi inuicem exhibeāt vacantes laici, qui ecclesiasticis non deseruiunt.

Secundò idem probatur ratione. Quia si damnanda esset negotiatio aut esset rōe sui: & hoc nō, vt ex dictis constat, cum illa iustè possint exerceri, seruata æqualitate inter pretiū & mercem: Aut ratione mendaciorum, periuriorum, fraudum, & aliorum peccatorum, q̄ illic solent cōmisceri: & hoc nō quia illa vitia, vt inquit Aug. vitia sunt negotiatis, non negotii. Negotium, inquit Aug. nō facit me malum, sed iniquitas mea, &c. Et habetur distin. 88. cap. Quoniam. Alioqui, vt idem arguit, similiter essent damnandæ oēs artes mechanicæ, cum in earum exercitio soleant similia p̄ctā cōmisceri. Aut esset illicita negotiatio rōne lucri, qd negotiatores intēdūt: & hoc nō quia iustè potest quis intēdere lucrum pro eo q̄ suis laboribus, & expēsis, & periculis ad cōmunitatis seu aliorū vtilitatem agit: tales sunt mercatores, qui aliunde merces afferunt, & cōseruant, vt huic, vel illi reip. subueniant, & ceteris indigetibus necessaria ministrēt. Quādo quidem nulla prouincia rebus omnib⁹, quib⁹ indiget, abūdat: nec vnusquisq; facultates habet, quibus possit aliunde de omnibus necessariis sibi & suis prouidere. Neesse igitur est esse aliquos, qui his rebus operam impendāt: & talibus licitum erit lucrum prætere, modò vltimatē finem in lucro non collocent.

Tertiò, illud non est tanquam illicitum damnandum, sine quo respublica subsistere non potest: talis est negotiatio, seu emptio & venditio. Tolle humana commercia, & tunc necesse erit homines aliena rapere, vt sustentari possint, aut certè fame, nuditate, aut aliās miserabiliter q̄ plures perire. Si dicas negotiatiōes nō dānari simpliciter sed eas,

sed eas, per quas lucrum queritur. Cōtra hoc procedit ratio suprā facta, quæ inde ampliùs cōfirmatur. Quia ex quo mercatores reipub. seruiunt, si resp. vellet eos conducere & obligare, vt suis laboribus, expensis, & periculis merces aliunde afferant, & pro ciuib⁹ indigentibus easdem conseruent, nō dubium rem publicam debere illis suum iustum stipendiū conferre, & illi possent iustè illud recipere. Cum igitur respublica illis tale stipendium de rebus publicis non assignet, iustè igitur poterunt mercatores id, quod per suum ministerium merentur, ab illis quibus ministrāt & seruiunt, recipere, suis mercibus iustum & rationale pretium assignando, vnde aliquid lucrentur.

Per hæc patet ad rationes suprā factas. Ad primum dicendum, quòd ex facto Christi, quo ementes & vendentes de templo eiecit, non sequitur ipsam emptionem in se Christo displicere, sed solū ratione loci, quem suis negotiationib⁹ prophanabāt. Id patet, quia statim dixit Christus: Nolite domum patris mei facere domum negotiationis. Ad Chrysostomum & alia, quæ citata sunt, dicendū q̄ procedunt de negotiationibus, quæ cū peccatis, mendacijs, & periurijs fiunt, vt patet ex ca. Eiciens. 88. distin. Similiter ex capit. Quid est aliud. vbi ait Cassiodorus: Negotiatores illi abominabiles existimantur, qui iustitiam dei minimè considerantes, per immoderatum pecuniæ ambitū polluant merces suas, plus periurijs onerādo, quā pretijs. Tales, inquit, eiecit dominus de templo. Et de talibus procedunt capitula. falsas. cum capitulo. sequenti: de pœnitentia. distin. 5.

Ad illud, quod in. 3. ratione tactum est. s. q̄ qui se exponit periculo peccandi, peccat. &c. Dicendum q̄ procedit de periculo obruenti, non de eueniente seu accidente. Dicitur autem periculum obruens, quando tale est, quod non est in potestate eius, qui se illi exponit, illud euitare, ex quo se illi exposuit: aut saltem non sine magna difficultate poterit illud postmodum euitare. Exemplum primi: Vt si quis se proiciat in foueam tempore quo celebraturus est, aut aliud quid facturus, quod post eius protectionem non est in ipsius potestate adimplere. Exemplū secūdi: vt si quis volens vires suas experiri, nudum se cum nudain lecto associat, tentans an sit potens tentationem carnis superare: quod in casu perquam difficile est. Talibus periculis se exponere peccatum est. Dicitur autem periculum eueniens,

seu accidens, q̄ ex quo se illi aliquis exponit, poterit illud non cum notabili difficultate superare, seu vitare, si vult: qualia sunt mendacia, periuria, aliaque huiusmodi, quæ in venditionibus solent interuenire. De quibus ait Augustinus, vt suprā induxi, quòd hæc vitia sunt hominis nō artis, quæ sine his vitijs exerceri potest.

PO T E S T tamen negotiatio seu venditio multipliciter vitari. s. ex parte rei quæ venditur. Secundò ex parte vendentis, seu negotiantis. Tertio ex parte eius, cui res venditur. Quarto ex parte loci. Quintò ex parte temporis. Sextò ex parte modi. Septimò ex parte finis. Similiter ex alijs causis, seu circumstantiis de quibus breuiter est inquirendum, & particularia dubia proponenda.

Primò igitur vitatur negotiatio, seu venditio ex parte rei quæ venditur: vt si talis sit, quæ vendi sine peccato nō potest: quod fit dupliciter. Primò, quia venalis nō est, vt si sit sacramentum, ordo, beneficium ecclesiasticum, seu aliquid spirituale, quorum venditionem constat simoniam esse. Similiter iniustitia, testimonium, aut etiam quodcūq; op⁹ peccaminosum, quæ similiter venalia nō sunt. Secundo modo vitatur negotiatio, quia eius venditio per leges humanas prohibita est: vt patet de frumentis publici canonis. vt habetur. C. q̄ res vendi non possunt. l. 3. vbi talia vendi sub pœna capitis prohibetur. Idem patet de filio & libero homine, qui vendi non possunt: excepto q̄ pater potest vendere filium necessitate famis urgente. l. 1. & 2. C. de patribus qui filios dittraxerunt. Quod quauis patri concedatur, non tamen matri: sicut nec marito permittitur vxorem vendere, etiam si famis necessitate prematur. Cuius discrimen est, quia non ita est vxor in potestate viri, & filius in potestate matris, sicut est filius in potestate patris: vt habetur Codice, de patria potestate. l. si filius. & partita quarta, titulo. 17. lege septima. Idem patet de veneno, quod nec per se, nec alteri rei admixtum, potest ad humanos vsus prodesse, sed solū nocere. De quo iure civili dispositū est, q̄ flagitiosæ rei, id est, q̄ nullo modo per additionem alterius rei potest esse utilis vsui humano, nec emptio, nec mādatur, nec societas valere potest: vt habetur. l. q̄ sæpe. de contrahenda emptio. Idē patet de libello famoso, qui ad nil est utilis, sed perniciosus: & huiusmodi libelli inuentor debet non diffundere ad alios, sed ipsum destruere, aliās grauiter peccat: vt habetur. 5. q. 1. per totum. & ita de alijs.

Est tamen dubium de aliis rebus, quibus cōtingit homines bene & male uti, an sit earum venditio licita: quales sunt ornamenta quædam, quæ solent homines ad lasciviã pro uocare, & taxilli, & instrumenta lusoria. Similiter & arma offensiuã, &c. Et ratio dubii est. Quia qui talia vendunt, videtur cooperari ad peccatum eumentium instrumenta iniquitatis illis ministrando. Et Innocentius de sagittariis, cap. vñico, dicit artem illam mortiferam & odibile balistariorum, & sagittariorum aduersus catholicos & christianos exerceri, de cetero sub anathemate prohibemus. Quod si ars illa mortifera & odibilis est, & non nisi quia solent homines balista & sagittis ad malum uti, eadem ratione cætera prænomina dicentur mortifera & odibilia.

Dicendum quod in huiusmodi hæc regula videtur tenenda. scilicet si venditores viderint, aut præsumpserint, seu præsumere debeant, quod emptores illarum rerum eas emunt ad aliquod facinus seu malum per se vel per alios agendum, peccant, si eas res vendunt: cum perinde sit, ac si furioso arma ministrant, & ad fratris peccatum cooperentur. Si tamen eumentes sint personæ honestæ, de quibus venditor iuste præsumere non potest quod res illas velint ad illis abutendum, tunc etiam si postmodum accidat eos rebus illis abuti, non peccat venditor res illas vendendo. Sic enim ait Augustinus ad Publicolam: Absit, ut ea quæ propter bonum ac licitum facimus, aut habemus, si aliquod per hoc præter nostram voluntatem cuiquam malum acciderit, nobis imputetur. Unde fit ut qui præfatas res indistinctè vendunt, nil, scilicet, inter eumentes distinguendo, peccant: nec tales sunt absoluedi, nisi vel officia deponant, vel debita solitudine qualitatem eumentis considerent: ut si meretrix sit, vel famæ læsæ, & emit fucos, monilia, & alia ornamenta. Aut si puella sit, seu in nupta & foecunda, & emit venenum, ut prolem conceptam interimat. Aut si venefica sit, & emat ea quæ ad maleficium perpetrandum conferunt. Aut si lusor sit, & emat chartas, & taxillos: maximè si sit scholaris, aut ecclesiasticus, aut minorennis, aut mente captus. Aut si furiosus sit, seu vindicatus, habens inimicos: aut insanus, aut temerarius, aut ebrius, & emat arma offensiuã, de quibus verisimile est, quod ea emunt ad facinus aliquod perpetrandum. Cum venditor hæc cognouerit, aut rationabiliter præsumpserit, peccauit res huiusmodi vendendo. Secus quando nullam causam

habuerit ad aliquid sinistrum de eumentibus præsumendum: tunc enim non opus est venditoris nimis esse curiosum, sed poterit sine peccato res præfatas vendere. Nec enim facile de aliquo præsumere debet, quod malus sit.

Et per hæc patet ad rationem dubii, quia tunc dicitur venditor ad eumentis peccatum cooperari, quando habita prædicta cognitione, seu rationabili præsumptione, res præfatas vendit emptori: tunc enim non excusatur venditor sicut nec emptor. Et quanuis non minus cooperetur ad peccatum eumentis, qui re illa est abusus, etiam si vendens conditionem eumentis ignoret, illa tamen cooperatio est præter intentum vendentis, & per ignorantiam inuincibilem excusatur.

Ad aliud de sagittariis ex Innocentio allegatum, dicendum quod non simpliciter condemnatur ars sagittariorum & balistarum, nisi quando indistinctè exercetur ad bonum & malum: specialiter quando exercetur, & arma venduntur aduersus catholicos & christianos in bello iniusto, ut illic significat textus.

SECUNDO modo redditur illicita negotiatio ex parte personæ negotiantis, ut si sit clericus, cui negotiari prohibuitur. Pro quo breuiter notandum negotiationem esse triplicem. Quandam economicam, quæ fit ad sustentandum se, & domum suam prout necessitas postulauerit: & talis negotiatio clericis non est interdicta, sed concessa, dicente Paulo ad Timoth. tertio, Oportet episcopum suæ domui esse bene præpositum, cui cōuenit specialem curam suorum gerere: eodem dicente, Qui suorum curam non habet, & maximè domesticorum, crudelis est, & infideli deterior. ad Timot. 5. Ac proinde clericis conceditur ea emere quæ domui suæ sunt necessaria. Similiter ea quæ de rebus aut aliis bonis eiusdem super sunt, vendere, ut necessaria emant.

Alia est negotiatio politica, cuius finis est publicis populi necessitatibus succurrere, & hæc gubernatoribus ciuitatum conuenit, non clericis, qui à secularibus negotiis debent esse remoti: iuxta dictum Pauli. 2. ad Timoth. 2. Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus. Et 88. disti. decernitur deiciendus episcopus, sacerdos, vel diaconus secularibus curas assumens.

Alia est negotiatio lucratiua, quæ scilicet quis aliquid emit, ut illud postea carius vendat. Et hoc fit dupliciter. Vno modo si emptor rem, quam emit, aliquo artificio seu

seu industria mutat & meliorat: & rem sic melioratam postea carius vendit, & hoc non tam negotiatio quam artificium dicitur. Et licita est clericis, ut habetur de vita & honestate clericali. cap. Clerici. Et ex Concilio Carthagine. idem patet: & habetur. 91. disti. cap. Clericus. Et in alijs capitulis. Et de cōsecratione, disti. 5. cap. Nunquã. vbi & in multis alijs cōceditur clericis, ut de suo artificio honesto, sibi, & suis, & pauperibus victum, & cetera necessaria querere possint, ad exemplum Pauli, qui cum Christi apostolus esset, artem scenofactoriam exercuisse cum Aquila & Priscilla legimus: Actuum 18. Similiter possunt clerici opera ruralia (sine tamē sui officii clericalis præiudicio) exercere: ut habetur de celebratione missarum. Possunt etiam iumenta emere, & nutrire, ut postea ea meliorata carius vendant, saltem ex consuetudine, quæ in multis locis seruatur & toleratur: maximè si foenum aut blada propria habeant, non tamen habent iumenta propria, quæ illa comedant. Et potest tanta esse clericis necessitas, quod etiam si foenum & propria blada non habeat, possit iumenta emere, ut postmodum meliorata vendat. Alias autem negotiationes in quibus clericus artificium non apponit, unde res totum valorem suum, vel maiorem partem fortiatur, exercere non potest, ut ait Conradus. Verum hæc limitatio non videtur in iure fundata, nec rationabile videtur quod liceat clericis emere ligna, ferrum, corium, pannum, ut illa, suo artificio apposito, mutata vendant: & quod non liceat eis emere aurum, argentum, sericum, ut ea per eorum artificio variata vendant: etiam si longè maior sit rei valor ex natura sua, quàm ex superposito artificio.

Alio modo potest aliquid emi ut carius vendatur absque aliquo artificio apposito, aut rei melioratione seclusa, quod proprie dicitur negotiatio: & talis negotiatio lucratiua est, quæ clericis est interdicta, ut habetur. 88. disti. fornicari. vbi ait Augustinus, Fornicari semper non licet, negotiari aliquando licet, aliquando non licet. Antequam clericus fias, licet: factus autem clerico non licet. Hierony. etiam, ut ibidem habetur, ait: Clericum negotiatorem ex paupere diuitem, ex ignobili nobilem factum, tanquam pestem fuge. Et Gelasius ibidem capitul. Consequens. sub pœna suspensionis iubet clericis, ut à negotiationibus abstineant. Quod autem hæc sit negotiatio clericis prohibita, apparet ex Chrysostomo sic eam exponente, Matthæi. 23. dicens: Quicumque rem comparat, non ut integrã

& immutatam vendat, sed ut materia sit sibi inde aliquid operandi, ille non est negotiator. Qui verò rem comparat, ut integram & immutatam vendendo lucretur, ille est mercator, qui de templo dei eiicitur.

Esset tamen dubium, An illas negotiationes, quas clericis per seipso facere non possunt, possint per alios exercere: supposito quod alioquin in felicitate sint. Ut si clericus habet pecunias naturæ & statui superfluas, aut etiam necessarias: An possit eas factori consanguineo, aut famulo tradere, ut cum illis negotietur, & ipsi clerico aliquid lucretur? Respondetur absque disputatione: Tria sunt, propter quæ clericis interdictur negotiatio. Primum, quia finis eius est lucrum temporale, quod clericis contemnere debent: & habentes alimenta, & quibus tegantur, debent esse contenti, ut ait Paulus primo ad Timoth. sexto. Unde & Dominus cum terram promissionis inter filios Israël diuideret, sacerdotibus & Leuitis terram nullam, nec possessionem assignauit, sed de decimis & primitiis per laicos illis offerendis, voluit eos viuere. Secundum est. Quia raro huiusmodi negotiationes sine peccato fiunt, unde & periculosa sunt valde, ait Sapiens Ecclesiastici vigesimo septimo, dicens: Duz species difficiles & periculosa mihi apparuerunt. Difficile exiit negotians à negligentia, & non iustificabitur caupo à peccatis laborum. Hoc ait: Quia negotiatores ut plurimum suæ spiritualis salutis sunt negligentes, & mendacia & periuria sæpe suis negotiationibus intermiscunt. Et Leo Papa, ut supra induxi, ait, Difficile est inter eumentes & vendentes non interuenire peccatum. Tertium est. Quia huiusmodi negotia retrahunt homines à rebus spiritualibus, quibus incubere, clericorum est officium proprium: iuxta Pauli sententiam, Nemo militans deo implicat se negotiis secularibus. Unde & clericis dicuntur, quod vocabulum, sorte sonat: quia sunt in sortem Domini electi, ut dicitur. 12. q. 1. Inde debent coronam rasam habere, ad significandum quod inter ipsos & deum non debent temporalia interponi, sed potius debent studio literarum incumbere, ut habetur. 16. q. 1.

Hæc tamen non obstant, quo minus possint clericis per alios negotiari. Hoc patet discurrendo per tria, quæ prædicta sunt. Quod enim primo de lucro dicebatur, non obstat. Quia quanuis non omne lucrum possint clericis appetere, ut si turpe & illicitum sit, M 3 possunt

eadem xxi
nã vendit
certificatio
vñ

possunt tamen multa lucra licita & honesta pretendere, & appetere, illa in bonum finem ordinando: & si ratio illa prima valeret, nullū lucrum quantumuis honestum possent clerici procurare, nec per se, nec per alios: quod suppono falsum, vt ex dictis apparet. Secundū nō obstat quin possit clericus per alios negotiari: nā quauis pctā per negotiatorē ipsi negotio cōmifceatur, nō inde clerico imputantur, si nō ipse, sed alius negotiatur, vt satis de se constat. Tertiū etiā nō obstat: quia ex quo clericus per se negotia nō exercet, liber omnino manet, vt possit cōpletē officiū ecclesiasticum sibi iniunctum adimplere: ac proinde rationes præfatæ non sufficiunt ad dicendum clericum nō posse per alium negotia exercere.

Facit præterea pro hac sententia: Quia iniure non est clericis negotiatio interdicta, nisi personalis, quam. s. ipsi personaliter exercent, vt habetur Clemen. 1. de vita & honestate clericorū. vbi prohibetur illis, nē officiū tabernarii, aut macellarii personaliter faciant. Nec absq; causa dicitur personaliter, nē pevt intelligamus id clericis per alios facere minimē prohiberi.

Facit ad idem cap. significante. de appellat. vbi dicitur, q̄ canonici habebāt stallos, in quibus carnes incidebantur. Quauis hoc potius faciat ad dicendū clericos posse loca & instrumenta tabernæ aut macelli locare, vt ibidem talia per alios exercentur officia. Directius facit Clemen. 1. de statu monachorū. §. Porro. vbi dicitur, q̄ monachi, quibus p se venari prohibitum est, possunt tamē id per alios facere. Et ita, vt fertur, multa sunt monasteria, & ecclesiæ, quæ de suorum reddituū proventibus, ea quæ super sunt mercatoribus tradunt, vt negotiantes illis cum certo vel cum in certo lucro respondeant.

Nota tamen q̄ si clerici quibus negotia aliqua prohibentur, illa exercent, peccant mortaliter, saltē si publicē & personaliter. Quod ex pœna illis apposta apparet. Nā de illis dicitur, q̄ nisi abstineāt, excōmunicentur aut suspēdantur. Quæ pœnæ nō nisi p mortali solent & debēt infligi: Extrā, nē clerici vel monachi. & pcedit hoc de clericis i sacris: nā si in minoribus sint, nō peccāt mortaliter illa exercentes, vt multi sentiūt, qui de his benignius interpretantur iura. De aliis pœnis vide Clemen. 1. de vita & honestate. & doctores ibidem.

TERTIO redditur illicita præfata negotiatio seu veditio ex parte emētis: vt si quis vendat res aliquas (alioquī vñales) illis perso-

nis quas scit, vel verisimiliter conicit, rebus illis ad peccatum abusus, vt patet ex supra dictis in primo modo, quo venditionem vitari diximus. Idem potest dici de his, qui cibos vendunt in quadragesima, aut diebus ieiunij his personis, quas sciunt, vel verisimiliter præsumunt, q̄ cibos volunt ad ieiūium violandum, vbi nulla appareat causa eos ab obligatione ieiunandi excusans, vt aliās in Codice de ieiunio disseruimus. Idem etiam dicendum de his, qui vinum vendunt his, quos sciunt facillē inebriari. Idem dicendū de Christianis, qui vendūt ramos Iudæis volentibus suum festum tabernaculorum celebrare. Et de his, qui vendunt eisdem agnum, seu arietem ad festa seu præcepta ceremonialia legis veteris celebranda. Similiter idem dicendum de christianis, qui vendūt Sarracenis arma, ferrum, galeas, naues, lignamina pro nauibus, vel galæis edificandis, equos, victualia, aut etiam quæcūq; mercimonia: vt patet extrā, de Iudæis & Sarracenis. & ex Extra uagan. Nicolai quarti, quæ incipit, Olim tam in generali. Et ex alia Clementi. quæ incipit, Multa. Et ex processu Papæ, qui fit annuatim in cœna domini. Colligitur, illa omnia quæ dicta sunt, non posse Sarracenis vendi: tum c maxime, quando ea emuntur ad expugnandum christianos, etiam si non hac intentione à christianis vendantur, satis est q̄ vendentes sciant talia posse Sarracenis deseruire ad christianos impugnandum, vt innuitur cap. Significauit. de Iudæis & Sarracenis. Veneti tamen dicuntur habere dispensationem, vt eis liceat vendere Sarracenis alia ab armis, ferro, nauibus, & lignaminibus: vt ait Conradus. q. 51. Similiter vendere vasa sacra in eadem forma laicis illicitum est: quanquā fracta, aut forma mutata illis vendi possint. Similiter res pupilli ipsi tutori vendi non possunt. Veditio etiam redditur illicita, si res vendatur excommunicato, eò quod non est licitum cum eo communicare, exceptis casibus qui communiter excipiuntur: de quo aliās.

QVARTO redditur vitiosa veditio, seu negotiatio ex parte loci: vt si in loco sacro, puta in ecclesia aut cœmeterio huiusmodi negotiationes prophanæ fiant, vt patet Matt. 21. Christus eiecit de templo ementes & vendētes. Quod autem non ideo eos eiecerit, quia cum mēdaciis & periuriis illa in templo exercebant, vt aliqui dicunt, apparet ex dictis ipsius Christi, qui statim causam adiungens, ait: Nolite facere domū patris mei domum negotiationis. Vbi solū videtur respectū habuisse ad

se ad locum Deo sacratū. Idem habetur de imunitate Ecclesiarum, lib. 6. capitu. Decet domū Dei. vbi iubetur, vt cessent negotiationes in ecclesijs, & earū cœmeterijs, & præcipuē nū dinarum, ac fori cuiuscunque tumultus. &c. Nec solū peccant, qui negotia in ecclesia exercent, sed hi, qui ea illic exerceri faciūt, aut etiā permittunt, quibus id prohibere ex officio incumbit: quia error, cui non resistitur, approbatur. 83. dist. cap. Error. Nec refert qua intentione talia negotia illic fiant. s. causa lucri, aut causa pietatis, seu deuotionis. Tum, quia in dictis textibus nō animus, sed opus ipsum illic factum prohibetur. Tum, quia bonitas intentionis non tollit electionis malitiam, vt supra tangebamus. Tum deniq; quia bonum est ex integra causa, malum autem multifariam. Itaque circumstantia loci sufficit opus ipsum vitare: quod alioquī ratione suū, similiter & ratione finis licitum esset.

Vnde infertur contra Caietanum in opusculis, circumstantiam loci inducere nouam culpam, etiā si opus in loco fiat eo tempore, quo nō est impeditiuum officiorum ecclesiasticorum, de quo alibi, Codice de confessione, non nihil tetigimus. Id patet ex modo dictis. Nam videri res aliquas vñales propter bonum finem, &c. licitum est: quæ tamen, si in ecclesia vendantur, peccatum est, etiā extra tempus talium officiorum. Nam causa per Christum assignata quare ementes de templo eijceret, non erat, præfata officia impediri, sed domum Dei domū negotiationis facere: quæ causa locum habet, quocūq; tempore negotia in ecclesia fiant, siue diuina officia impediantur, siue non. Vnde rursus fit, vt qui in ecclesia cōtra Deum peccat, duplici peccato peccet. s. ratione obiecti, & ratione loci: cum non min⁹ prophanetur dom⁹ Dei per opera alioquī peccaminosa, quā per venditionē alioquī licitam. Nec ad id necessarium est, ipsum peccantem, seu vendentē habere locū sacrum pro obiecto, quando peccat aut vedit: satis est, quod si aduertat, facillē scire poterit, locum sacrum esse, in quo illa committit.

Effet dubium, Qualis sit illa negotiatio, quæ in loco sacro fieri prohibet. Nam potest ea dupliciter fieri. Vno modo tenēdo in loco sacro res ipsas, quæ vendūtur & emuntur. Alio modo solū verbis aut scripturis, cōtrahendo, seu conueniendo: res tamen, quæ venduntur, alibi tenendo. Et dicit Conradus vbi supra, q̄ intelligitur præfata prohibitio de negotiatione prima, non de secunda.

Pro quo videt facere, quia illi, quos Christus de templo eiecit, in templo tenebant ea, quæ vendebant. Similiter & mensas, de quibus ait Matth. q̄ mēsas nummulariorum euertit. Videtur tamen, q̄ etiam si in ecclesia res, quæ venduntur, non teneantur: negotiationes tamen ibidem factas culpa non carere. Tum, quia negotiatio non rei detentionem, sed rei conuentionem & cōtractum significat. Tum, quia sacer locus nō per rem illic positam profanatur, sed per negotiationes illic factas: quando quidem non rei, sed negotiationi solent mendacia & peccata cōmifceri. Tum etiā, quia domui Dei & orationis, nō tam vñales res, quā ipse negotiationes, quæ illic fiunt, disconueniūt: ipsa enim negotiatio est, quæ homines ab oratione & cultu Deo in ecclesia exhibendo distrahit, non res ipsa. Adde q̄ cap. Decet, supra citato, simpliciter prohibentur negotiationes in ecclesia fieri, quauis præcipuē nū dinarum & cuiuscunque fori tumultum.

Inde fit vt reprehensibilitate nō careat, q̄ passim videmus intra ecclesias per mercatores & negotiātes fieri, qui cum ad Deum colendum, & suæ salutis spirituali prouidendum ad ecclesiam deberent conuenire, ad negotia potius tractanda sæcularia conueniunt, & illic suas negotiationes exercent, sua mendacia & periuria non minus, quā si in platea ea exercent, commifcent. Idem videtur iudicium de eo, quod soliti sunt canonici & viri ecclesiastici in sua ecclesia facere, tēpore quo de reddituum suorum veditio tractare solent: qui diē designant, in quo emptores, qui vulgō arrēdadores dicuntur, in ecclesia conueniāt, vbi ipsi clerici, astāte tabellioe, suos redditus vident, & reuēdūt, & nō sine clamore sepe & sepi⁹ repetito, pretiū per emptores augeri faciunt. In quo dupliciter peccatur, & quia in loco sacro, & quia per ecclesiasticas personas hæc fiunt. Sed vtinā hæc sola essent, quæ per platos perperā in ecclesijs fieri tolerātur.

QVINTO redditur negotiatio vitiosa ex parte temporis. Vt si mercatores negotientur in diebus festiuis, de quibus in lege Dei, Exod. 20. dicit: Omne opus seruire nō facietis in eo. Et extrā, de ferijs, idē iubet obseruandum: non tātū in diebus dominicis, qui sabbatho successerūt, sed etiā in quibuscūq; alijs diebus festiuis ab ecclesia institutis. Et procedit hoc, excepto nisi lex de aliqua festiuitate obseruanda sit abrogata: nam potest per cōtrariā cōsuetudinē abrogari, siue sit abrogata quo ad hoc, quod est seruilis opera in

ea nō facere: siue etiam quō ad hoc, quod est rem diuinam in ea audiri: quorū alterum constat ab altero diuersum esse. Inde, vt inquit Palude suo. 4. fit, vt licitum sit in nundinis, auditis diuinis, negotiari: quandoquidē hoc habet cōmunis hominū cōsuetudo, siue Dñica sit, siue alia festiuitas: quæ consuetudo est per prælatos cognita, & per eosdem tolerata: & tunc humana constitutio de festiuitate seruāda in parte est abrogata, in parte non. Vbi tamen in toto esset abrogata, liceret negotia etiam diuinis non auditis exercere. Quōd enim consuetudo sufficiat huiusmodi festiuitatibus derogare, seu eas tollere, constat: quia non sunt nisi humano iure institutæ: ius autem humanum per consuetudinem oppositam potest abrogari, vt habetur in Decreto, distinctio. 4. In eo enim quōd est consuetudo tolerata, rationabiliter præsumitur Pontifices eam scire, & in eadem consentire.

Vnde fit contra Henricum Gandauen. in fine primi Quodlib. non solū alijs diebus festiuis, sed etiā in dominicis posse negotia exerceri, saltem post audita diuina, vbi talis vigeat consuetudo: quia seruare dominicam hoc vel illo modo, nō diuini, sed humani iuris esse constat.

Sequitur etiam contra Innoc. & contra Conradum, quæst. 51. im pertinens esse quale fuerit consuetudinis initium, rationale. s. an vitiosum. Quāuis enim primi, qui festum violare cœperunt, peccauerint: non tamen inde fit vt successores, qui cōsuetudinem iam diu introductam reperiunt, eam obseruantes peccent.

Quōd si obijcias: Quia vel pontifices consenserunt in violatione festorum per primos violatores facta, vel non. Si primum, igitur primi non peccauerunt sicut nec successores. Si secūdum, igitur lex manet in suo vigore ac si violata nō fuisset: & ita nō minū peccant successores, quā primi violatores. Et ita videtur, quōd si consuetudinis initium fuit vitiosum, quōd successores consuetudinem sequentes non excusantur.

Confirmatur: quia nō minū peccauit secūdus violator, quā primus: nec tertius quā secūdus, & sic consequenter: igitur si initium fuit vitiosum, igitur & cōtinuatio. Antecedēs patet: quia aliās sola vni⁹ hominis violatio sufficeret excusare omnes successores legem similiter violantes.

Respon. necessariū esse assignare tempus aliquod citra quod p̄ctm

fuit legem violare: & vltra illud peccatū non fuit, etiam si in particulari illud determinare non sufficimus. Interim tamen q̄ lex per homines, superiore ignorante, violatur, peccatū est legem violare: postquam autem ad notitiā legislatoris violandi consuetudo peruenerit, nō statim quod legislator agnoscit, culpationis purgatur: sed si eo sciente per aliquod tēpus violatur: & cum prohibere seu punire id possit, non punit, sed potius dissimulat, aut voluntariē tolerat, ex tunc lex suam vim videtur amittere per tacitam prælati dispensationem, & ita successores erunt ex tunc à culpa liberi. Sed quoniam de his non nihil diximus Codice de ieiunio, vide ibi.

Corollarie sequitur, sicut per consuetudinem potest lex de feriādo abrogari: ita & per eandē consuetudinē annullatur p̄na excommunicationis, etiam lata sententiæ contra violatores inflicta. Cuius ratio est manifesta: quia ex cōmunicationem nemo potest verē incurrere, specialiter si sit à iure, nisi propter peccatū mortale. Si igitur legis violatio per cōsuetudinem caret culpa mortali, vt ex dictis apparet, sequitur tunc præfatam p̄nam contra huiusmodi violatores locum non habere.

Nota tamen hæc, quæ dicta sunt, de nō negotiando in diebus festiuis suā habere limitationem, præter cōsuetudinem. s. si necessitas publica, vel priuata oppositum postulet. Inde enim qui victualia in festis vendunt, etiam ante diuinorum auditionē, excusantur. Similiter pharmacopōlæ, qui medicinas v̄dunt: sicut & multa alia opera seruilia possunt ob necessitatem aliquam in diebus illis fieri. Similiter idem excusari solet, si ob pietatem aut notabilem vtilitatem fiat: maximē si contēptus absit, & non id propter lucrum principaliter fiat. In quibus non oportet confessores magnos p̄nitentibus scrupulos ingerere. Sed de his vide Summistas.

S E X T O redditur illicita negotiatio ex modo: idq; multis modis: vt si mendacia, periuria, aliæve peccata commisceantur, sicut à negotiatoribus solent cōmisceri: quæ quidē vt suprā ex Augustino induximus, potius sunt vitia negotiantis, quā negotij. Et periuria quæ commisceantur vt in plurimum sunt mortalia, si. s. scienter & deliberatē fiant: mendacia verō simplicia aliquādo sunt mortalia, vt si in damnum ementium interponantur. s. ad rem plus iusto v̄dendum. Aliquādo verō sunt v̄nalia, vt si officiosa sint, & à v̄dēte interposita

terposita, vt suam procuret indemnitatē: quia alioqui fortē non iustum pretium, sed diminutum pro sua merce illi traderetur.

Deinde redditur negotiatio illicita, Si extraneis pluris vendatur res, quā naturalibus: cōtra illud, quod in Concilio Albanen. decretum est: Presbyteri plebes suas moneāt, vt hospiales sint, & nō carius v̄dant transeuntibus, quā mercatoribus vendere possint. Sed hoc intelligitur, si excedant latitudinem iusti pretij: alioqui intra latitudinem hmōi nil inconuenit carius rem vendere extraneis, quā naturalibus. Deinde si res ad terminum carius venditur quā in promptu ob solam solutionis dilationem: quia tunc esset vsura. Secūs si ob interesse damni emergentis, aut lucri cessantis. De quibus inferiūs.

Deinde ex monopolio: vt si quis cōtendat sibi soli licēre certas merces vendere. Aut si certi mercatores inter se conueniant de non vendendo merces certas infra tale pretium. Aut q̄ non emant merces vltra tale pretium. Aut si artifices inter se conueniant, vt opus quod vnus eorum cœperit, per alium continuari, aut finiri non possit: qualiter chirurgi solent inter se nō sine vulneratorum magno periculo cōuenire. Aut si qui aliquam artem, aut medicinam alicuius morbi curatiuam sciunt, inter se conueniunt, vt eam non nisi filios, aut nepotes doceāt. Hæc & alia hmōi monopolia constat esse iniqua & reip. perniciofa. Tum, quia ciues mercibus illis indigentes, cogentur eas ab illo vnico, seu pluribus qui inter se cōuenerunt emere, & cōpellerentur reddere pretiū, quod monopoli postulerint, quantum sit immoderatū, cum mercibus illis summē indigeāt: & ita est in præiudicium ipsorum ementiū, & rebus illis indigentium, qui monopolio secluso, res illas pro longē minori pretio v̄nales reperissent: tum etiā quia hmōi monopolium de se est impeditiuum, nē alij multi beneficium indigentibus faciant. Nam si passim omnibus liceret sine illis pactis merces illas vendere, multi eorum pietate erga indigentes moti, eas illis vel donarent, vel pro paruo pretio venderēt: quæ tamē beneficia per hmōi monopolia impediuntur, contra illud Prouer. 3. Noli prohibere benefacere cum qui potest, sed si vales, ipse benefac. Tum etiam, quia huiusmodi monopolia tanquā perniciofa per leges prohibentur & puniuntur, vt patet. C. de monopolij. vbi graues, & diuersæ p̄næ cōtra monopōlos institutæ sunt: ex quibus facillē est conijcere peccatū ef-

se mortale huiusmodi monopolia facere.

Procedunt autem hæc specialiter de his, qui propria autoritate monopolium exercent: secūs de his, qui ad id publicā habent autoritatem, vel à rep. vel à principe. Hanc tamen autoritatē nemini præbere debent, nisi duobus concurrentibus. s. si publica necessitas, aut vtilitas postulauerit, & pretium iustū rebus per tales monopōlos vendendis taxetur. De publica necessitate exemplum est clarū: vt si in ciuitate aliqua desint, qui velint merces, quibus ciuitas indiget, aliūde ad ciuitatem portare: fortē quia cum multo labore, periculo, & expensis sunt deportandæ. Aut si desint, qui officium certas merces vendendi suscipiant, aut hospites & aduenas ad suam domum admittant, nisi illis solis hoc priuilegium concedatur, vt talia vendere, & talia officia exercere ipsi soli in ciuitate possint: tunc ob necessitatem poterit ciuitas hoc illis concedere, sicut passim videmus. De vtilitate etiam est clarum exemplum de his, qui expensis suis libros imprimi faciunt, quibus priuilegium concedi solet, vt nemo eosdem libros infra certum tempus valeat imprimere contra voluntatē eorū, qui primō eos imprefereunt. Hoc enim in publicā vtilitatem redundare constat, vt per hoc viri docti animentur impressioni operam dare: quatenus eorū doctrina multis valeat communicari. Ac proinde non videtur dammandū, si princeps aliquibus artificibus, seu mercatoribus hoc priuilegium pro certa pecuniæ summa ipsi principi conferenda, concedat, vt illi soli certas merces in suo regno valeant vendere vbi velint, taxato prius iusto, & moderato pretio: maximē si merces tales sint, quæ ad hominum vitā minime sint necessariæ. Id enim excusatur in principe, si ipse in notabili necessitate sit constitutus, quia tunc publica necessitas excusat factum. Excusatur etiam in mercatore ad id priuilegiato ex autoritate publica, qua monopolium exercent. In alijs tamen mercibus, quibus vt plurimum homines indigere solent, tale priuilegium mercatoribus cōcedere, & concessio vti, non ita videtur excusabile, etiam si pretium moderatū præfatis mercibus designetur. Quia quanuis per huiusmodi pretij taxationem caristia alioqui inducenda impediatur: aliud tamē incōueniens suprā adductū nō tollitur: quia. s. impediuntur multi à beneficio multiplici, qd' indigentibus facerēt. Merces etiā p̄ minori p̄tio venderētur, si multi essent mercatores, q̄ liberē v̄dere possent. Et multō me-

lius rebus publicis, de necessarijs mercibus prouiderent, cum ubiq; essent, qui talia venderent: & tamen si vni, aut paucis id licitum esset, venderent vbi vellent: vbi autem nolent, penuriam magnam homines paterentur.

Secundo redditur vitiosa negotiatio ex parte finis: vt si non ad debitum finem ordinetur, qui est necessitas, vel utilitas: ob id enim mercationes fieri debent, quia. s. vel necessarium est ad publicas, seu priuatas indigentias releuandum, vel saltem utile. Qui igitur ob lucrum principaliter negotiantur, in lucro ipso finem suum vltimo collocantes, peccant, tanquam qui rebus, quibus vtendum est, fruuntur: maxime si eorum intentio sit lucra sine termino accumulare. Quauis enim licitum sit diuitias plurimas a Deo datas, aut iuste acquisite possidere: non tamen ita sunt appetendae ac si per se, & secundum se expetibiles essent: cum non nisi ob aliud expetendae sint, vt tradit Aristoteles. Ethic. & docet Psalmista, dicens: Diuitiae si affluant, nolite cor apponere. Propter necessitatem igitur & utilitatem sui & suorum licitum est lucrum ex negotiatione quarere, & appetere, similiter & thesaurizare, vt ait Paulus. 2. ad Corin. 12. Parentes debent thesaurizare filiis. Vnde si quis dixerit esse licitum negotiari propter lucrum, non est simpliciter condemnandus, cum ipsum lucrum intentum possit in alium meliorem finem ordinari, puta ad necessitatem, vel utilitatem publicam aut priuatam.

De iusto rerum venalium pretio.

QVAESTIO. XXXI.

Nunc ad id, quod

principaliter intendimus, redeamus. An. s. lucrum, seu res per contractum emptionis, seu negotiationis acquisitum sit restituendum, & quando. Ad

quod illud in primis supponamus in huiusmodi contractu, vt iustus sit, debere seruari aequalitatem inter pretium & mercem: quae aequalitas est sedes, seu fundamentum iustitiae commutativae in huiusmodi contractibus seruandae. Huius ratio de se satis clara esse videtur: quia vt tradit Aristoteles. 1. Politicorum, Emptio & venditio videtur esse introducta pro communi utilitate vtriusque; dum. s. vnus indiget re alterius, &

conuerso. Quod autem pro communi utilitate inductum est, non debet esse magis in grauen vnus quam alterius: qualiter esset, si pretium excederet valorem mercis, aut contra. Ac proinde necesse est ad iustitiam contractus, praefatam aequalitatem seruari: qua non seruata, contractus remanebit iniustus: cum alter eorum plus debito recipiat, alter vero minus. Et inde apertum est in casu, quo praefata aequalitas non seruatur, excessum esse restituendum, ita vt res ad aequalitatem reducat.

Sed quoniam hoc fundamentum etsi certissimum sit, minimè sufficit ad de singulis contractibus in particulari iudicandum iusti sint necne, nisi rerum quae venduntur pretium iustum agnoscat: ideo quarendum primum est, quomodo cognoscatur rei pretium iustum. Et vt ex pluribus doctoribus colligitur, hoc in summa videtur multis esse tenendum. Primum si auctoritate publica principis, vel communitatis, seu alterius vicem eius tenentis, sit taxatum rebus venalibus pretium, illud est reputandum iustum pretium. Secundo in defectum huiusmodi taxationis communi cursui, seu aestimationi videtur esse standum, ita vt illud sit rerum, quae venduntur iustum pretium, quod secundum communem cursum, seu consuetudinem pro rebus illis tradi, & recipi solet. Tertiò, vbi nec lex pretij determinatiua sit, nec communis consuetudo, eò quod forte tales merces non sunt illic assuetae vendi, sed de nouo aliunde portantur: tunc multa essent consideranda ad assignandum iustum pretium illarum mercium: quorum aliqua se tenent ex parte vendentis, quaedam ex parte ementis, alia vero ex parte ipsarum mercium. Ex parte quidem vendentium consideranda sunt expensae, labores, cura, industria, & pericula, quibus tales mercatores se, & merces suas exposuerunt, in res illas de loco in locum transportando, aut etiam seruando. Ex parte ementium considerantur indigentia, qua rebus illis indigent, paucitas aut multitudo ementium, complacibilitas, seu appetitio ipsarum rerum. Similiter & utilitas ex mercibus ipsis ementibus euentura. Ex parte denique mercium considerantur raritas, aut abundantia ipsarum: fertilitas, seu sterilitas earundem: seu commoditas, quam possidentibus tradere possunt. Similiter & earundem melioratio, seu deterioratio, & alia huiusmodi. Quibus omnibus rectè perpensis, poterit prudens mercator merces suas vendere, petendo id quod illi constituerant, & vltra aliquod lucrum vnde valeant

cópetens

competens stipendium pro laboribus, expensis, & periculis, caeterisque, quae dicta sunt, recipere: tantum. s. quantum iuste resp. illi mercator intra didisset, si illum resp. ad similes merces portandum conduxisset, vt ait Scotus.

De his documentis breuiter videamus, an sufficiant ad cognoscendum iustum pretium, & ad conscientias ipsorum mercatorum iuxta haec documenta suas merces vendentium assecurandum. Et posset aliquis obicere, quod primum documentum non omnino sufficiat, nec omnino sit certum. Tum quia qui publica auctoritate, vel principis, vel ciuitatis pretia rebus imponunt, possunt deficere, aut excedere in taxatione pretij, id quae multis modis, odio scilicet, aut fauore vendentium, aut precibus, seu muneribus ab ipsis vendentibus oblatis. Quibus aliisque multis causis, seu modis non dubium est, praefatos reip. rectores posse corrumpi.

Deinde, esto haec quae dicta sunt cessent, poterunt praefati rectores ex ignorantia, aut ex prudentiae defectu, aut ex imperitia, aut etiam ex negligentia perpendendi omnia, quae in. 3. documento supra posita sunt, a iusto pretio deficere, aut etiam excedere: ac proinde non erit iustum pretium, quod ipsi assignauerint.

Praeterea, esto quod tempore taxationis optime & iustissime pretium taxauerint, stat quod successu temporis ob varium rerum euentum sit augendum pretium, aut diminuendum: nam possunt expensae, labores, pericula crescere, aut etiam minui. Possunt merces similiter variari, seu alterari in bonitate, aut malitia, in raritate & abundantia. Potest etiam accidere, vt indigentia crescat, aut minuatur, vt multo plures sint emptores qui prius, aut pauciores, quae omnia passim accidere videmus, & valent ad alterandum mercium valorem, & iustum pretium earum. Ac proinde irrationabile videtur in tot rerum varietatibus idem semper seruare pretium ob id. s. quia per legem, aut publicam potestatem taxatum sit: & per consequens primum documentum suas habet incertitudines.

Secundum documentum ex communi hominum aestimatione & cursu sumptum certius esse videtur, eò quod huiusmodi hominum aestimatio variatur ad rerum praedictarum variationem. Verum adhuc suas habet difficultates. Tum quia non est eadem hominum appetitio, seu aestimatio, cum sepe accidat in re. varia esse de his pretijs iudicia: imò & contraria seu contradictoria, ita vt quidam de re ali-

qua interrogati, quantum. s. valeat, dicant eam valeat. x. alii. xij. Eccontra vero alii nec. x. nec. xii. sed octo aut nouem, vt experientia docet.

Praeterea quæro, haec communis hominum aestimatio, per quam iustum pretium agnoscutur, est aestimatio ipsorum mercatorum, aut aliorum, qui mercatores non sunt? Rarè enim hi cum illis in aestimatione conueniunt. Si primum, suspectum est tale documentum, eò quod de mercatoribus, qui res suas vendere volunt, iuste praesumi potest, eos in tali aestimatione excedere, quos (vt experientia monstrat) sciimus semper lucrum pretendere, & rebus suis affectos esse. Si secundum, similiter videtur documentum suspectum, eò quod hi, quauis prudentes sint: sunt tamen vt in plurimum harum rerum ignari & inexperti, cum per se nesciant, quantum res mercatoribus constiterint, quatas expensas fecerint, quanta pericula & labores subierint, sicut ipsimet mercatores sciunt.

Deinde demus hos & illos in rerum aestimatione conuenire, restant ipsas in eodem loco & tempore stat plus aut minus valere, ex modo. s. vendendi: vt si venditor vltra se offerat, aut roget, vt aliquis rem suam emat, aut rogatus ipse potius eam vendat. Similiter si plures sint, qui rem illam emere velint, aut pauci. Similiter si priuatum vendatur, aut publice in foro ad praconis clamorem: in quibus omnibus res eadem diuersum dicitur habere valorem & pretium, etiam si praefata communi hominum aestimationi minimè concordet. Quæadmodum res eundem valorem non habet, saltem ipsi vendenti, vt dicit Tho. Si venditor ex rei venditione damnus aliquod notabile patitur, aut nullum: & si patitur, rem tamen rogans vendat, an rogatus: quia si rogatus, potest pretium augere iuxta exigentiam damni quod patitur. Quod tamen augere non debet, si rogans vendat. Et ita secundum documentum non videtur omnino sufficiens.

Tertium documentum, in quo dicitur omnia illa esse consideranda, quae diximus se tenere ex parte vendentis & ementis & mercis ipsius: Similiter videtur incertum. Primum, quia non videtur satis tutum pretij taxationem iudicio ipsorum mercatorum relinquere, qui quauis sciunt quantum res illis constiterint, quas expensas fecerint, & quae pericula subierint: fortè tamen non satis prudentes sunt, vt caetera alia considerent, quae consideranda sunt, & etiam solent ex affectione, quam ad res suas habent, simul & ex lucrandi cupiditate obcaerari. Deinde non omnes mercatores eandem faciunt

ciunt expensas in eisdem aut similibus mercibus afferendis: nec omnes ex eodem loco, nec per easdem vias, nec cum eisdem periculis, quando hi per mare, illi per terras merces suas portant: hic per loca tuta, ille autem per loca periculosa.

Deinde, esto quod de eodem loco, & per easdem vias merces attulerint, stat tamen, quod non æquali pretio eas emerint: & quod alter in promptu eas emerit vilius, alter ad terminum carius: alter fuerit cautus & prudens emptor: alter verò quia incautus, carius debito eas emit: alter multas merces, & inde vilius emit: alter verò paucas, & ideo carius.

Deinde post allatas merces alter iunctim eas vendit, alter diuisim, alter in custodiendo indiget maiore cura, & sollicitudine, si non tutas ædes habet: alter verò minori, prout eorum merces ratione loci, & domus sunt magis, aut minus periculo expositæ. Ac proinde si ad illa omnia, quæ ex parte vendentis se tenent, esset aspiciendum, & secundum ea pretium mercium taxandum, accideret vt easdem, aut omnino similes merces in eodem loco & tempore, cæteris omnino paribus, dempta expensarum & periculorum aliorumq; variante prædicta, hic posset carius vendere, ille vilius, etiam in notabili quantitate: quod est absurdum. Et sequela est de se nota.

Quod etiam dicebatur, esse attendenda illa, quæ se tenent ex parte ementium, puta indigentiam, complacibilitatem, & vtilitatem illis euenientem, suam habet similiter difficultatem. Nam si ob indigentiam ementium plus valeret res qua indigent, sequitur quod liceret carius vendere pauperibus merces, quam diuitibus: quia plus indigent illis. Similiter idem esset dicendum de peregrinis & aduenis, qui plus indigent rebus illis necessariis in loco ad quem perueniunt, quam incolæ qui sibi de necessariis sufficienter prouiderunt: hoc autem est absurdum. Quod etiam ob vtilitatem ementi euenientem non liceat ascendere in pretio, apparet. Tum, quia venditor non potest vendere, nisi quod suum est, non quod alienum. Potest enim ascendere in pretio ob interesse, si quod ex rei suæ venditione patitur: vtilitatem autem seu interesse, quod emptori ex emptione euenit, non ita est ipsius vendentis: ac proinde non potest ob illud aliquid exigere, sicut is qui mutuatur, potest pro interesse proprio, quod ex mutuatione patitur, aliquid à mutuatario exigere: nõ

tñ pro interesse, quod mutuatarius ex mutuo lucratur. Adde quod si liceret in pretio ascendere ob vilitatem ementis, sequeretur quod si emptor indiget equo meo ad fugiendum, qui & mortem aliter vitare non potest, possem ego quantuncunq; pretium pro equo ab illo recipere. Similiter, qui vendit medicinam infirmo necessariam, sine qua viuere non sperat, posset quantuncunq; pretium pro medicina recipere: & ita de aliis.

Si ad hæc dicas, indigentiam & vtilitatem ementium in taxatione pretij attendendam non esse particularem, vnius scilicet aut paucarum personarum, sed communem, quæ scilicet, communiter vt plurimum omnes indigent, & omnibus vt plurimum ex merce ipsa æqualis euenit commoditas, præter eam, quæ appositæ industria ementis, aut aliâs per accidens eueniret, adhuc stat replica: quia tunc sequitur, quod tempore famis vniuersalis liceret pro pane quatumcunq; pretium exigere. Similiter tempore pestis vniuersalis liceret pro medicinis & curatione quatumuis magnū exigere pretium. Similiter tempore belli post prouinciam aut regnum aliquod spoliatum liceret pro quantocunq; pretio vestes, & alimenta, cæteraq; hominibus vniuersaliter necessaria vendere: eò quod in his, & huiusmodi casibus indigentia est communis: vtilitas ementibus ex mercibus eueniens similiter est communis. Igitur. Ac proinde siue sit indigentia, & comoditas particularis, siue communis, non videtur licitum pretium secundum horum exigentiam augere.

Ex dictis patet incertam esse regulam Scoti supra positam, in qua dicitur tantum posse mercatores in suarum mercium venditione lucrari, quantum esset stipendium quod resp. illis tradidisset, si eos ad præfatas merces portandum & vendendum cõduxisset. Tum quia secundum hoc semper deberent mercatores lucrari, & plures suas merces vendere quàm illis constiterunt: cum tamen ex dictis appareat id esse falsum: eò quod sepe accidit, & ob multas causas merces suum valorē paulatim amittere, siue ob raritatem emptorum, siue ob mercium abundantiam, aut earum deteriorationem &c. ita vt non tantum valeant, quantum ab initio, quando scilicet emptæ fuerunt.

Tum etiam, quia tunc si duo mercatores similes omnino merces portarent, alter de loco valde distante, & cum magnis laboribus, & periculis, & expensis: alter verò de loco propinquo, sine labore, sine expensis,

penfis, & periculis, posset primus pretium exigere longè maius quàm secundus. Nã si resp. illos cõduxisset, non dubium longè maius stipendium priori dedisset, quàm posteriori. Et si duo ad nudinas iuerint, & easdem expensas fecerint, & labores subierint, dempto quod alter vnum pannum emit, alter verò multos, sequeretur illos ex venditione suarum mercium æquale quasi lucrū posse lucrari, ex quo æquale stipendium resp. illis tradidisset, aut quasi: maximè cum parum referret, vnam, aut plures merces à nudinis portare, quantum ad stipendij quantitatem illis assignandum, si suas operas locarent.

Tum etiam, quia stat merces ob aliquam causam in valore ascendere. vt si aliorum merces sint cõsumptæ, aut si plures emptores concurrant, aut si communis hominum indigentia creuerit: nam tunc licitum erit maius pretium pro illis exigere, quam sit stipendium, alioqui illis iuste poterat assignari.

Prædictis tamen non obstantibus, videtur præfata documenta esse tenenda, si rectè intelligantur. Primum est, si lege, vel publica autoritate lit rerum iustum pretium determinatum, sic, quod venditores nõ ultra quod taxatum est, pro mercibus exigant, aut recipiant, illud est presumendum iustum pretium, interim quod non constat taxatores fuisse vel corruptos, vel deceptos in pretij assignatione. Iustum enim est pro illis presumere, qui remp. gubernant, interim quod de opposito non constat. De quibus etiam presumendum est, quod diligentiam debitam apposuerint ad omnia perpandendum, ex quibus pretium venit augendum, aut diminuendum. Et quæadmodum ad illos spectat primo, quando. si res venditioni exponuntur pretia determinare, ita ad eosdem spectat successu temporis rerum varietatem quo ad copiam, seu penuriam, quo ad meliorationem seu deteriorationem rationem attendere. Similiter & emptorum paucitatem aut pluralitatem, atque venditorum considerare: vt taxatio per eos facta cõtinuetur, aut etiam mutetur. Et si continetur, semper est pro illis presumendum, & eorum taxationi standum, nisi notabilis causa taxationem mutandi appareat, quia tunc cessat presumptio dicta, nec ex tunc erit iusta præfata taxatio, nec illi necessario standum, ex quo incipit irrationabilis esse. Et ita si præfati rectores taxationem per eos factam nõ mutant, tuti erunt in cõscientia mercatores, si aliud exigant pretium, idque in cõscientia, quauis forte in foro eorum à poena immunes non erunt. Et per hæc patet ad ea, quæ cõtra primum documentum obiecta sunt. Secundum erat comunis hominum estimatio, seu

rei appretiatio, & comunis rerum vernalium cursus & cõsuetudo. Quod tenet locum, quoniam merces cõmuniter in rep. aliqua vendi solent, & apud prudentes & imprudentes, diuites & pauperes idem rerum vernalium pretium seruatur, supposita ipsarum rerum equalitate in bonitate intrinseca: tunc illud reputatur pretium iustum, ex quo in tali rep. semper sunt personæ prudentes, qui sciant omnia ppendere, quæ ad pretii iustitiã cõducunt. Et huiusmodi cõmuni estimatione existente, impertinens est venditores multas fecisse expensas, multa subisse pericula, vilius aut carius merces emisse. Et accidit eos, si iuste res suas vendere volunt, aliquando lucrari, aliquando perdere: talis est ipsorum mercatorum conditio, vt sicut lucro, ita & damno se exponant.

Et procedit hoc documentum de pretio rerum, quas ipsi mercatores in suis domibus venales tenent, secus si ab aliis, qui id ex officio non habent, vendantur: quia vt putatur non habent merces eundem valorem apud mercatores, qui id habent ex officio, & apud alios: quia mercatores causam habent iustam aliquid ratione officii amplius pro mercibus recipiendi, quam alii non habent. Quemadmodum campori permittitur pro cambio aliquid lucrari ratione officii, quod alij non campori non ita permittitur. Ac proinde nõ est damnandum, si quis merces à nõ mercatore vilius emat, quam in domibus mercatorum venduntur. Itaque documentum hoc, quod consuetudini innititur, specialiter videtur pro mercatoribus positum.

Similiter si merces, seu res aliqua ad vocem preconis publicè vendantur, quod vulgò dicitur, almoneda, nõ erit illic iniusta venditio, aut emptio, si non detur pretium iuxta communem consuetudinem, quæ mercatores in vendendo seruant, id enim in illo foro publico reputatur valere res, quod pro illa fuerit repertum, siue maius sit, siue minus quàm pretium pro quo mercatores similes rem vendunt: habet enim forum illud leges suas, à legibus mercatorum differetes. Nec obstat, quod in vna almoneda res similes plures vendantur, quàm in alia: quia facile pro loco & tempore rerum valor variatur ex multitudine emptorum, & cõmuni rerum indigentia, aut ex paucitate eorum, & parua rerum indigentia: hæc enim sunt, quæ vt in plurimum rerum valorem, vel augment, vel minuunt. Idem iudicium est de rebus, quæ per personetas, per vicos, & plateas cum mercibus discurrentes venduntur, qui dicuntur vulgò, corretores: pretium illarum non oportet

ret iuxta consuetudinem præfatam mercatorum taxare, ideo si minoris vendantur, non est facile eodem vendendum: dummodo fraus & negligentia ipsorum cursorum cesset, sed fideliter & diligenter discurrant, quærentes emptores cum nullo eorum fraudulenter conuenientes.

Inde etiam fit, eos qui reditus ecclesiasticos, aut etiam seculares pro minori etiam scienter emunt, quando publice venales exponuntur, non esse damnandos, nec ad restitutionem compellendos, si fraus & dolus cesset, uti fit inter eos, qui vulgò dicuntur, arrendadores: habet enim illud forū suas leges, sicut forū publicum, quod dicitur, almoneda. Et quæ admodum emptores pro minori à culpa in casu excusantur, ita & scienter pro maiori vendentes ratione fori excusantur, maximè si emptores scient se pro maiori emere: Secus fortè si ignari sint & imprudentes ipsi qui emunt, & qui vendunt, scient rei venditæ quantitatem.

Vnde in hoc casu illud videtur notandum, quod si emptor scit fructuū qui venduntur, quantitatem: similiter & venditor, excusari poterit emptio & venditio si magno, aut paruo pretio emantur. Similiter si ambo fructuum, qui venduntur, quantitatem ignorent, poterit præfata emptio & venditio excusari. Si tamen (quod ut in plurimum fit) venditor scit fructuum quantitatem vel quasi, ex quo per scripturam, quæ vulgò, tazmia dicitur, id agnoscat: emptor autem id penitus ignorat, nec si diligentiam fecisset, fructuum quantitatem attingere potuisset, & ex errore aut ignorantia pro maiori quantitate, aut pretio præfatos fructus redituales emat, an erit licita venditio? Dicerem quod non, sed tenebitur in conscientia venditor excessum restituere, si fuit emptor notabiliter læsus. Quanquã in foro exteriori cogetur emptor stare contra tui. Huius ratio videtur, quia non est æqua vtriusque conditio: nam venditor rem sciens, videtur esse in tuto: emptor autem nesciens, in periculo. Cuius exemplū est, si is, qui rete in mare misit, scit nil apprehendisse: alter autem id nesciens, emit iactum illum, certè non erit venditor tutus: cum non sit æqua vtriusque conditio. Sicut etiam exemplificari potest de eo, qui fructum vineæ, quam alibi habet, sciens omnino destructum esse, alteri id ignoranti vendit, peccat vendendo, & restituere tenetur. Sicut qui scit multas merces ad patriam venisse, & merces quas habet, carius vendit ei, qui aliarum superuentum ignorat, tenetur illi. De quo inferius. Si autem in præfati casu huiusmodi

emptiones & venditiones excusantur, ideo est quia ut in plurimum tam ementibus quam vendentibus incerta est fructuum, quos vendunt, quantitas.

Tertium documentum in quo dicitur batur esse attendendum ad expensas, laborem, periculum, & cetera, quæ ex parte vendentis similiter & quæ ex parte ementium se tenent, procedit de mercibus de nouo aduenientibus, ante quarum aduentum in loco illo nec lex, nec consuetudo, aut communis cursus erat, qui pretium illis imponeret: tunc possunt illa omnia considerari, & pretium tale assignari, ut ipsi venditores non perdant, sed aliquid ultra, quam res illis constitit, lucrentur, præsupposita mercium utilitate, similiter & earum indigentia in re publica, simul & communi hominum æstimatione & desiderio res illas habendi. Præsupposito etiã quod venditores in emendo merces, & eas afferendo prudentes fuerint, & reip. ad quam eas afferunt, rem utiliter gesserint, non de loco distantiore eas afferendo, cum de propinquiori afferri possent, nõ per loca periculosa, aut cum magnis expensis, cum per secura loca, & cum paucioribus eas portare possent, non etiam eas ad terminum emerint carius, quam ad statim valerent: ratione enim talium excessuum non possunt merces per eos emptas illis carius vendere, quam si in illis non excessissent. His enim & aliis bene perpensis, poterunt rebus suis pretium taxare, ita ut lucrentur, iuxta regulã Scoti, quantum si per remp. essent conducti, mererentur. Secus si res non sic reip. utiles foret: aut nulla, aut parua illarum esset indigentia, seu appetitio, aut complacibilitas, seu desiderium. Secus etiam si post primam precii taxationem alia vendendi consuetudo superueniat, vel ascendendo, vel descendendo in pretio secundum rerum, emptorum, & venditorum variationem. In quibus non videtur curiosius insistendum. Nam qui multum emungit, elicit sanguinem.

Inde illa pretiorum distinctio communiter est approbata, qua dicitur pretium in indiuisibili non consistere, sed suam latitudinem habere, ut quidam sit pretii gradus rigidus, quidam pius seu infimus, quidam verò medius: & in quocumque horum graduum res vendatur, dicitur pro iusto pretio vendi. Si autem pro pretio totam illam latitudinem egrediente per excessum, aut per defectum vendatur, dicitur iniustum pretium & venditio iniusta. Huius distinctionis approbata ratio clara est.

ra est. Quia si pretium iustum in indiuisibili consisteret, vix possent mercatores & emptores tuti esse in conscientia, imò nunquam: eò quod seclusa Dei particulari reuelatione, nõ quæ certi esse possent, an res pro pretio iusto vendant, an iniusto, ut de se constat.

Tum etiam, quia cum pretium iustum ut in plurimum ex communi hominum æstimatione colligatur, hæc autem non est eadem in omnibus, ut experientia docet, sed aliqui sentiunt rem valere. x. alii. xj. alii verò xij. Et qui pretium, seu valorem rei secundum suam æstimationem determinant, dicunt rem illam valere. x. parum plus minùs. Itaque hominum æstimatio non est ad aliquid indiuisibile: ac proinde certum est, iustum pretium in indiuisibili non consistere.

Inde corollarie sequitur posse mercatorem rem vni carius, alij vilius vendere, & iuste: dummodo pretium vtrunq; sit intra prædictam latitudinem. Sequitur etiã posse mercatorem rem carius vendere ad terminum quam ad statum: & carius pauperi quam diuiti: dummodo (ut dixi) semper pretium sit intra dictam latitudinem. Sequitur etiã posse mercatorem pro minori emere, & statim eã penitus immutatã pro maiori vendere: ut si eam emit pro pretio infimo, & vendit pro rigido intra latitudinem iusti pretii. Nec id solum, sed etiã stat aliquid mercem emere pro pretio in gradu rigido & statim eam pro maiori pretio vendere, etiã si nulla in re facta fuerit mutatio, id quæ licitè. Nam accidit, ut merces plus valeat in potestate vnius quam alterius. Ut si is qui emit equum s. pro pretio rigido comuniter currere, sit peritus, sciens equorum quos emit conditionem meliorem quam alij, qui non solet nisi meliores emere, & de illo talis habetur opinio. Certum est homines comuniter plus estimare & appetitari equos ab illo homine emptos, quam alios: & per consequens equus in illius potestate est maioris pretii, quam in potestate alterius. Et corollarium patet. Et ita alia possent inferri.

Sequitur amplius, quod minus periculosa est negotiatio illius, cuius merces taxate sunt per constitutionem aliquam municipale, seu per rectores ciuitatis, seu per comunem consuetudinem, quam illius, cuius mercium taxatio suo arbitrio relicta est. Et si militer minus periculosa est negotiatio illius, qui merces habet, quibus alia similes in ciuitate venduntur, quam illius qui solus tales merces vendit. Tū, quia facilius sciet suas merces iuxta comunem consuetudinem estimare, quam si solus eas ha-

beret. Tum etiam, quia minorem frontem habebit ad merces suas superuendendum, quam si solus eas habeat, ut satis constat.

De mercatione, in qua iustum pretium non datur.

QVAESTIO. XXXII.

RAcile est iam ad quæstionem respondere, in qua quæritur de contractu emptionis & venditionis, in quo iustum pretium non seruatur, an sit iustus, & inde an obligatio restituendi oriatur. Et dicendum breuiter, quod siue res vendatur, aut ematur carius quam valeat ultra seu citra dimidium iusti pretii, in multo aut in paruo, ita ut pretium non sit intra latitudinem iusti pretii supra positam, regulariter est illicitus contractus, & debet in conscientia vel rescindi, vel ad æqualitatem reduci. Quod enim contractus iniustus sit, patet ex dictis. Quia ex quo in illo non seruatur æqualitas mercis & pretii, ex consequenti receditur à iustitia, imò contra eam agitur: & tãto magis, quanto pretium datum magis excedit, aut deficit à valore mercis. Ac proinde nisi sic contrahentes per aliquid excusentur, non dubium est eos peccare.

Tum etiam idem colligitur ex. 10. q. 2. §. Hoc ius. vbi dicitur, quod si in venditione rei ecclesiasticæ plus offeratur, quam res valeat, ecclesia recipere non debet, sed tantum iustum pretium. Igitur & in venditione aliarum rerum etiam secularium iustum debet pretium interuenire: quando quidem iustitia commutativa non minus in rerum secularium venditione seruanda est, quam ecclesiasticarum. Tum etiam idem apparet ex August. 13. de Trinit. cap. tertio, dicente: Vili velle emere, & carè velle vendere, re vera vitium est. Nec ob aliud quam quod æqualitas inter pretium & rei valorem non seruatur. Vnde ibidem commendat August. hominem tãquam iustum, qui cum venditor exiguum pretium pro re, quam vendebat, nesciens posceret: ipse tamen sciens rei valorem, amplius, quam alter postulauerat, tradidit. Ait enim: Scio hominem, cum ventalis codex sibi fuisset oblatus, pretiumque eius signatum, & ideo quiddam exiguum posceret cerneret venditor, iustum pretium quod multo amplius erat, nec opinati dedisse &c. Procedit conclusio tam de eo, qui sciens dat pretium diminutum, aut recipit excessiuum, quam

quàm de eo, qui habens cōscientiam dubiam de excessu, aut defectu pretij maius pretium exigit, aut minus offert & dat: cū nō minus peccetur contra cōscientiā positivam agendo, quàm contra dubiam.

Quòd autem in casu is, qui defraudat, siue excessivum pretium recipiēdo, siue diminutum tradēdo teneatur restituere defraudato, non dubitatur, si defraudatio sit ultra dimidium iusti pretij, in quo tam Iuristæ quàm Theologi conveniunt. Si tamen sit defraudatio citra dimidium iusti pretij, nō æqualiter & idem sentiunt. Probatur tamen tunc esse necessarium restitutionem face- re defraudato. Quia qui defraudat proximum non liberè consentientem, peccat contra chari- tatem proximi, & contra legem naturæ: quia hoc facit alteri, quod sibi nōlet fieri, & ipsum iniuste damnificat: igitur tenetur satisfacere le- ge: iuxta capit. Si culpa tua dānum illatum est &c. In casu autē recipit à proximo aliquid alioquū indebitum, seclusa libera voluntate do- nandi in ipso defraudato, quem suppono nul- latenus donare intendere: igitur satisfaciendū est illi.

Secundò & est argumentum ad ho- minem: nam hi, qui opposi- tum opinantur, dicunt quòd si quis vendat vl- tra dimidium iusti pretij, quòd tenetur totum excessum restituere: si tamen citra dimidium nil tenetur restituere. Vendat igitur aliquis rem, quæ ad summum valet. x. pro. xv. in quo non vendit ultra dimidium iusti pretij. Quæ- ro iam, an potest rem illam pro. xv. vendere, idq; iustè absq; debito quidquam restituendi, vel non? Si primum, igitur si vendit ultra di- midium iusti pretij, puta pro. xvj. non tenebitur restituere nisi vnum. Nam reliqua. xv. bene poterat pro merce vendita retinere, & ita vendendo ultra dimidium iusti pretij non tenebitur totum excessum restituere: quòd est contra eos. Si secundum, igitur vendendo so- lūm pro. xv. vel citrà, tenebitur totum excessum restituere.

Confirmatur. Quia obligatio re- stituēdi nascitur ex iniusta rei alienæ acceptione, seu retentione. Si igitur in casu præcedenti, quo veditor rem valentem. x. vendat pro. xv. nil alienum iniuste accepit: igitur si eandē vendat pro. xvj. non grauabit iniuste emptorē, nisi in vno: ac proinde vendendo pro. xvj. non tenebitur restituere nisi vnum: quod est contra eos, & contra omnes: cū totus excessus sit restituendus, quādo

est ultra dimidiū iusti pretij: ac proinde si ven- didisset pro. xv. illa. v. essent iniuste recepta, & per consequens restituenda in conscientia.

Nec obstant, quæ nonnulli Iuristæ in op- positum asserunt. Arguūt enim pri- mò quòd excessus si non sit ultra dimidiū iu- sti pretij non sit restituendus: quia talis con- tractus est licitus & iustus, eò quòd naturaliter concessum est & permissum contrahentibus se inuicem circumuenire, atq; circumscribere, vt notant Iuristæ in. l. Item si pretio. §. si. ff. locati. Et in. l. in causa. §. fin. ff. de minori. Respò. si di- ctum illud esset verum, sequitur quòd non so- lūm esset licitum se inuicem decipere citra di- midiū, sed ultra: quod est contra ipsos, & con- tra veritatē, iuxta illud Pauli. ad Thes. 4. dicē- tis, Nē quis supergrediatur & circumueniat fra- trem suum in negotio: vindex est enim domi- nus de his omnibus. Non igitur iure naturæ, aut diuino concessum est hominibus, vt se in- uicem decipiant, aut circumueniant, nec in mul- to, nec in paruo. Ac proinde cū dicitur natu- rale esse contrahentibus se inuicem circumue- nire, non intelligatur quòd sit de iure naturæ, sed naturale esse dicitur: quia secundum natu- ram corruptam natum est contingere, & sepe cōtingit homines ob rerum cupiditatem, quæ illis quodammodò naturalis est, se inuicem de- cipere. Quòd si alicubi dicatur id licitum esse, intelligatur, id est, permissum: quia. si iure saltē humano tales circumventiones non puniūt. Sed esto à iure humano permittantur, non ta- men à iure naturali, aut diuino.

Secundò opponunt. Quia defraudare proximum citra dimidiū iu- sti pretij videtur fieri iuris tam canonici quàm civilis autoritate. Patet de civili. Similiter etiā de Canonico, capit. Cū dilecti. de emptione. Et talibus contractibus, in quibus sit defrau- datio citra dimidium, nec vnum ius, nec aliud resistit, sed illos vtrunq; ius approbat. Quod autē iuris autoritate sit, iustè fit: & si iustè, igitur nec peccant taliter contrahentes, nec resti- tuere tenentur. Respon. Quòd nec iura, civile. f. & Canonico, tales contractus approbant tanquam iustos ac licitos, nec autoritatem præ- stāt, vt huiusmodi defraudationes fiāt. Quòd si iura huiusmodi contractus approbant, hoc est verum, quantum ad eorum validitatem, ita vt non sint necessarii rescindēdi, vt habetur. l. si voluntate. C. de rescindenda vēditione. Vbi Imperator ait, quòd nec bona fides, nec ali- qua ratio patitur, vt contractus, in quo fit de- fraudatio citra dimidium, omni dolo secluso

rescin-

rescindatur. Non tamē illos cōtractus tanquā honestos & iustos, aut licitos approbant, imò eos ius civile quodamodò inhonestos esse de- clarat, vt notat glo. in. l. Semper in conuentio- nibus. ff. de re. iuris. dicens, Non congruit ho- nesto viro circumuenire alium infra dimidium iusti pretij. Ius etiam Canonicum idem docet, ca. Hoc ius. 12. q. 2. supra citato. vbi dicitur in sententia, q; in vēditione rerum ecclesiasticarū non debet ultra iustū p̄riū recipi. Quòd cū in iustitia cōmutatiua sit fundamentū, quā in omni vēditione seruare oportet, sequitur iniustus esse tales cōtractus, in quib⁹ à p̄rio iusto excedit- tur, aut deficitur: sed nec humana iura autori- tatem præstāt præfatis defraudationibus, sed eas permittunt: quia non puniunt, & defrau- datis actionem contra defraudates negant. Et esto, autoritatem ad id p̄starent, nō inde fit, vt licitè & iustè fiant: cū multa videamus secun- dōm leges humanas permissa, & disposita, quæ tamen secundum legem naturalem, & diuinā sunt damnanda. Vt patet de vfura citra centē- simā, quæ iure civili toleratur & defenditur. Patet de præscriptione cum mala fide, quæ ali- quando iure civili defenditur. Patet etiā, quia leges olim patribus pro necessitate filios occi- dere concedebant, licet hodie sublatū sit. Pa- tet de concubinato, quem leges approbāt. Et multa alia afferri possent exempla, in quibus leges civiles constāt à lege naturali & diuina differre. Vnde Augustinus, non sine causa id quod dicitur, qd' legis autoritate fit, iustè fit, nō de lege humana intellexit, sed de diuina, vt habetur. 23. q. 4. cap. Qui peccat.

Tertiò opponunt. Quia ex dispositio- ne iuris fit, vt qui rem alienam per tēpus lege definitū possedit, postea rē illā restituere nō teneatur, etiā si superueniat sciē- tia, q; res illa fuerit aliena. Igitur similiter di- spositione iuris fieri potest, vt q; vendit rē plus iusto, citra tñ dimidiū, non teneatur superacce- ptum restituere. Antecedēs suppono ex dictis in quæstione de p̄scriptione. Et consequentia apparet, cū eadē si vtriusq; dispositionis ra- tio. f. nē daretur occasio litib⁹ & cōtentionibus, quæ innumeræ alioqui oriri possent, si super omni defraudatione esset defraudatus audien- dus. Ac proinde bonū publicum, & cōmunis hominū pax videtur id exigere, vt in præfatis defraudationibus dominiū excessus in defrau- datem transferatur, pro eius cōscientiæ assecu- ratione. Sicut idē bonū publicū exigit, vt res aliena in p̄scribentem similiter transferatur. Respon. Si hoc argumētum valeret, probaret

q; superuēditio scienter facta, non excusaret defraudatē, quo min⁹ teneatur super acceptū restituere. Nam possessio rei alienæ, etiam per totū tempus lege definitū cum sciētia q; res sit aliena, nō excusat p̄scribentē, quo min⁹ teneat- tur etiā tēpore p̄scriptionis cōpleto, rem illam suo dño restituere, vt suppono: & ita ad minus in hmōi casu restituendū est, quod superacce- ptum est, etiam si sit citra dimidium: quòd ta- men ipsi arguentes nō cōcedunt, sicut nec con- sequenter loquendo concedere debent, cū secundum iura non minus talis superuēditio scienter facta approbetur, q; si nesciēter fieret. Ac proinde dicendū, q; non est simile de præ- scriptione & de superuēditione: quia in præscri- ptione post tēpus lege definitū completum, si alia adsint, q; ad legitime p̄scribēdū sunt neces- saria, ius ipsum & legislator cōcedit, seu trans- fert dominiū illius rei in p̄scribentē. Nō ita in superuēditione: sed in hac solūm ratificat præfatam superuēditionem, ita vt defrauda- to non detur actio contra defraudatē, vt di- ctum est in foro exteriori: quod tamen forū sæ- piusimè à foro conscientiæ discrepat.

Quartò opponunt à simili. Si officialis, qui operam suam locauit ali- quid ab his, quibus seruit, extorqueat, non te- netur restituere, iuxta Augustini sententiam. Et habetur. 14. q. 5. cap. Non sanè. vbi ait, quòd magis reprehendendus est, qui talia repetit, q; ipse officialis, qui accepit. Igitur pari forma qui rem superuēdit, non tenebitur excessum restituere: cū simile sit rem superuēdere, & pro opera ultra debitum aliquid extorquere, cū etiā hic sit vēditio ipsius operæ. Respò. q; siue sit officialis minor, siue maior, si aliquid alioqui indebitum extorquet, sine dubio te- netur restituere. Illud enim videtur ad concu- sionem pertinere. De quo Ioan. Baptista Luc. 3. ad milites dixit, Neminem concutiatis. Esto- te contenti stipendiis vestris. Et sicut pro re venali non licet ultra iustum pretium accipe- re, ita nec pro re locata, aut opera alicuius non licet ultra iustum recipere. Et est vtrobiq; ea- dem ratio. Quia vtrobiq; opus est iustitiā cō- mutatiuam seruare. Ad Augustinum autem dicendum, quòd non ait per officiales extorta non esse restituenda, aut nō posse repeti. Quæ enim per eos extorta sunt, repeti solent, in- quit Augustinus, nō solūm de facto, sed de iure. Quòd autem ait, magis reprehēdimus eos, qui talia repetunt, quàm officialem, qui recepit: non de extortis per officialem est accipien- dum, sed de his, quæ officialis per tolerabi-

N lem

lem consuetudinem recipit. Quod clarum est, si Gratianus integrè locum Augustini in epistola ad Macedonium trāsumpsisset, ut supra latius explicimus. Postquam enim dixit, Ab his extorta per improbitatem repeti solent. ad dit: Data per tolerabilem consuetudinē non solent. Et de his, quæ ex tolerabili consuetudine data sunt, subiungit, quod allegatum est, scilicet, magis reprehendendus est, qui talia repetit, quàm ipse officialis, qui ea de more accipit. Itaq; defectus Gratiani infideliter transferendo locum prædictum causa fuit, ut Innocētius & ceteri post ipsum in hoc loco deciperentur, putantes extorta per præfatos officiales minores non esse restituenda.

Quintò opponunt. Quia licitum est vniciq; rem suam vendere, quantū ipsa res valet: sed res valet tantū, quantum vendi potest, ut est vulgatum dictū. Si dicatur, q̄ nō intelligitur id, quod dicitur, quantum vendi potest, de facto, sed de iure: quia id possumus, quod iure possumus. Sequitur ad minus, quod potest iuste & licitè quis rem suā vendere pro pretio, quod non sit vltra dimidiū iusti pretii: ex quo iure potest vnusquisq; rem illo modo vendere, & ita non tenebitur venditor excessum iusti pretii restituere.

Confirmatur, quia in re sua vnusquisque est moderator & arbiter, ut habetur in l. in re mādāta. C. mādāti. Et per cōsequēs, iuste seu licitè poterit venditor pretium excessiuum pro re sua petere, & recipere. Respon. Si argumentum valeret, etiam similiter probaret, quod posset homo vendere rem suam pro pretio vltra dimidiū iusti pretii sicut citra, ut de se patet. Ideo dicendum, quod illud dictum, Res tantū valet, quantum vendi potest, limitandum est ad posse de iure, seu licitè, & rationabiliter. Quod fiet, si vendatur iuxta documenta superius posita. Quod autē res possit pro pretio excessiuo licitè vendi, nec ius naturale, nec diuinū, nec humanum autoritatē præstat, nec id cōcedit. Et si id permittat & toleret, ut iam dictū est, Aut dicatur dictū illud vulgare esse limitandū ad res venales, quarū pretium nec lege, nec communi cursu est determinatum: & res tales sunt, sine quibus humana vita cōuenienter transigi potest. Addito, q̄ venditio fiat sine dolo & fraude, & personis non ignaris, sed scientibus & prudentibus: quia tunc præsumitur iustū esse pretiū, quod pro re us illis fuerit repertum. Quales sunt res, quæ ad ornatum personæ, vel domus potius quàm ad vitæ necessitatem pertinent:

pro quibus & si aliquid excessiuum detur, excessus ob beneplacitum ipsorum emētium videtur condonari.

Sextò opponunt alii rationem hanc apparentem. Quia si in casu excessus prædictus esset necessario restituendus, ideo esset, quia venditor illū excessum ab emptore iniuste accepit, & ideo est velut furtū, aut rapina, saltē largè: sed in casu nec furtū, nec rapina, nec rei alienæ iniusta acceptio locū habere potest. Quia vbi cōcurrunt mutue volūtates emētis & vendentis, ut res suas inuicem cōmutent, furtum & rapina aut iniustitia locū nō habet. Sed sic est in præfati casu, in quo cōtrahētes voluntate id faciūt, deniq; spōte cōsentiant, nulla pressa necessitate: nulla ignorantia in eis interueniēte: igitur nulla alieni eorū iniuria fit. Quia volēti & consentienti non fit iniuria, nec dolus: præcipuè dum sciens & volēs est sui iuris in re sua. Cōsensus etiam in casu non est lege aliqua iniuratus, sicut in deceptione vltra dimidiū iusti pretii. Sequitur ergo venditorē in casu nullam cōtra emptorem iniustitiā cōmississe, nec rem eius iniuste accepisse, sed de cōsensu spontaneo ipsius emptoris: ac proinde nō tenetur ei quidquam restituere. Id videtur Ioannem de Gerson mouisse, ad non afferendum in casu esse de necessitate restituendum excessum: in tractatu de contractibus.

Respon. Si hac ratio probaret, quod venditor nō tenetur restituere excessum citra dimidiū, eadem probaret, q̄ nec tenetur restituere excessum vltra dimidiū iusti pretii, cum nō minū cōueniāt spōte in tali contractu, quàm in alio. Nec valet dicere, nō esse simile, eo q̄ consensui in datione vltra dimidiū repugnat ius, non autē citra. Non inquam valet. Quia ius nō magis vni contractū repugnat q̄ alteri, ceteris paribus: dēpto, q̄ in vno dat defraudato actionē cōtra defraudatē, vt. l. rescindatur cōtractus, vel ad æqualitatem reducat: non tñ eo ipso annullat, seu irritat cōtractū vt suppono. Ac proinde si defraudatus suffragio legis vti nolit, nil esset in cōscientia illi restituendū in vno cōtractu, sicut nec in alio. Ideo dicendū, q̄ vel emptor, qui dat pretium excessiuū ad petitionē venditoris dat totū illud per viam pretii: quemadmodū venditor totum illud per viā pretii petit. Vel excessum vltra iustum pretiū dat per viam doni. Si primū, currit cōclusio supra posita, quā in præfati defensamus, q̄. i. est restituendus excessus, siue vltra siue citra dimidiū sit iusti pretii, cum ille excessus, nec donatus sit vendenti nec

ti nec eidem ratione mercis, nec ob aliam causam debitus, ideo videtur extortus esse. Nam suppono in tali casu nullum esse animū emētis aliquid videnti donare: sed ideo pretiū excessiuum dat, quia re illa indiget, quā pro minori pretio habere non potest. Si secundum. s. q̄ emptor vult sponte dare illū excessum per viam doni: tunc currit, quod hæc ratio Gersonis præterdit. Sed tunc etiā currit de pretio excedente dimidiū iusti pretii, vt tactum est. Itaq; conclusio, & communis positio procedit de emptione, & venditione pura, cui nulla est admixta donatio. Sed de hoc postea.

Sed nunquid id semper sit verum, q̄. i. nō liceat rem pro excessiuo pretio vendere, & si vendatur, excessus sit semper restituendus? Respon. quod non, sed aliquando licitum est rem vendere pro maiori pretio, quod totā latitudinem iusti pretii excedat, idq; in tribus casibus in vniciq; salii. ratione ignorantie, ratione interesse, & ratione donationis admixtæ. Primum sit, quando venditor credit inuincibiliter rem, quā vendit, valere id, quod pro ea exigat. s. xv. cum re vera nō valeat nisi. xij. ad summū, excusatur cōtractus à culpa & vitio. Secundum sit, quando venditor ex rei venditione patitur dānū aliquod, aut impeditur ab assequutione alicuius lucris alioqui sibi certi, aut probabiliter euenturi: nam tunc licebit venditori ascendere in pretio iuxta quantitatem interesse, quod ex venditione patitur. Et procedit hoc, quando rem illā vendit ad instantiā emptoris: quia tunc iustum est se seruare indemnem. Secus si ipse rogans rem illam vendat: quia tunc non ementi, sed ipsi vendenti venit imputandum dānū, si quod patitur ex rei venditione. Tertium sit, quando ipse emens dat pretium excessiuum, cuius excessum donare liberè intendit: quia tunc non est venditio & emptio pura, sed mixta donationi, ratione cuius licitum est venditori illum excessum recipere. In his casibus est licitum rem vendere pro pretio excedente latitudinem iusti pretii.

Quamquam differētia sit quo ad debitum restituendi. Nam in secundo & tertio casu, q̄. i. excessus recipitur ratione interesse ipsius vendentis, aut ratione donationis ipsius emētis, non tenetur venditor excessum illū restituere. Secus in primo casu, quo ex ignorantia res fuit superedita: quia tūc durat illa ignorantia, excusatur sicut à culpa ita à debito restituendi. Superueniēte tñ cognitione veritatis, q̄. i. plus iusto vendidit, tenetur restituere excessum. Ratio huius clara est, quia ignorantia nō tollit quin

emptor fuerit defraudat⁹, licet à culpa defraudationis excuset. Et ideo cū obligatio restituendi in hōi oriatur ex reali defraudatione, sequitur intentū. Excepto, nisi tāto tempore excessum illū venditor cū illa ignorantia, seu bona fide retineat, q̄ sufficiat, ad præscribendū, seu vsucapiendū. Nam tunc & si completo tali tempore agnoscat se emptorē defraudasse, non tenebitur illi quidq; restituere, siue in multo, siue in paruo illum defraudauerit. Nisi fortē emptor ignorauerit iustū pretiū rei emptæ: nā tunc contra sic ignoratē non currit præscriptio, aut vsucapio, vt supra suo loco tetigimus. Aut si defraudatio fuit citra dimidiū iusti pretii: quia de iure remediū non habet ad excessum repetendū: ideo cōtra talem in tali casu iniustū est si præscriptio, vel vsucapio currat. Sec⁹ si fuit defraudatio vltra dimidiū iusti pretii: nā tūc ex quo age⁹ re cōtra defraudatē potuit, & non egit, iam negligentia videtur illi obstare, quo minū alter teneatur ei excessum restituere post tempus præscriptionis completum. Sed in his particulari⁹ essent attendendo conditiones, quas supra diximus ad præscribendū necessarias esse.

Circa secundum illud aduertendū, q̄ vt locū habeat pretii augmentū ratione interesse siue dāni emergentis, siue lucricessantis, opus est cōcurrant cōditiones, quæ inferius ponentur, quando agemus de vsura, & mutuo. Vide ibi. Nomine autē interesse intelligo etiā grauamen quodcunq; ex venditione ipsi vendenti, aut ex emptione ipsi emēti proueniens. Ac proinde si venditori molestū est, & graue se ipsum re sua priuare ad emptoris intātam, quia fortē multū illi res illa placet, tunc potest licitè in pretio ascendere, ratione grauaminis huius, quod ex venditione patitur. Sicut ecōtrā si emptori molestū est, & graue rem illā emere: quia illa fortē nō indiget, & eam ad instantiā venditoris emit, poterit iuste emptor in pretio descendere iuxta quantitatem talis grauaminis, vt ait Conrad. q. lvij. & lviii.

Inde infertur posse mutuantem aliquid vltra fortē recipere sine vitio vsure, aut iniustitiæ, ratione præfati grauaminis, quod ex carētia pecuniæ mutuata patitur, si nō inde occasio daretur infamiæ, aut scādali, alteriusve inconuenientis per ipsum mutuantem euitandi. Et ratio est clara. Quia ob illam causam obquam licitum est vendenti vltra iustum pretiū accipere: erit licitum mutuanti aliquid vltra mutuatū similiter accipere.

Infertur præterea ex eodē secundo casu, q̄ potest venditor vltra pretium

tium iustum currens petere, & accipere. Si rem quam in aliquo loco & tempore vendit, erat in alio loco aut tempore venditurus, unde lucrum aliquod iustum sperabat, & hoc ratione interesse, quod ex venditione in tali loco & tempore ad instantiam emptoris facta patitur. Inde iustificatur casus capituli, In ciuitate. de vsuris. in quo licitum est venditori rem carius vendere, quam tunc valeat, si rem erat ad aliud tempus seruaturus, quando est verisimile rem plus valituram. In computando tamen quantitatem lucri cessantis, debet defalcare expensas, curas, & labores, quos in prosequendo illud lucrum habuisset, & etiam dubietatem lucri, ob quam illud futurum lucrum vilius redditur, quam si esset omnino certum.

Et quemadmodum dico de venditore, pariter de emptore dicendum est, quod scilicet, si emptor in hoc loco, & tempore non erat mercem illam empturus, sed in alio loco aut tempore ubi & quando sperabat verisimiliter se mercem pro minori pretio, quam nunc valet, empturum, & mercem illam hic, & nunc ad instantiam venditoris emat, poterit descendere in pretio, & dare pro illa minus, quam sit pretium nunc, & hic currens: idque ratione interesse, quod ad instantiam venditoris perdit: quod non tenetur gratis pro eo perdere. Deducitis similiter laboribus & expensis, quas alioque erat in alio tempore, aut loco factururus, ut supra de venditore dixi. Et in his aliisque; huiusmodi casibus, in quibus licitum est ratione interesse ascendere, aut descendere in pretio ultra, aut citra iustum pretium communiter currens, impertinens est, quod sit excessus, aut defectus ultra dimidium iusti pretii, aut citra: ex quo ille excessus non pro mercede datur, aut recipitur, sed pro interesse. Ideo si interesse sit magnum, non mirum si excessus pretii sit ultra dimidium iusti pretii: si autem sit paruum, erit excessus citra dimidium, & vterque iustificabitur.

Circa tertium quaerit aliquis, quando, aut quomodo cognoscetur, quod emptor dans pretium excessiuum intendit donare excessum, ut venditor sit a restitutione immunis: Dixit Cora. q. lvii: quod si haec quatuor concurrant. scilicet quod emptor sit persona sagax, sciens valorem mercis. Secundum, quod non ex mentis leuitate vera vel presumpta det tantum pretium, per quod excluditur prodigalitas, & inordinata affectio emittis ad mercem. Tertium, quod non ex necessitate, vel arctatione, qua re illa multum indiget, det tantum pretium. Quartum, quod illa tria consentiant venditori de emptore, probabiliter certitudine. His stantibus poterit venditor presumere, quod emptor ex

cessum pretii iusti intendit liberaliter donare, & tunc non tenebitur restituere. Horum rationem assignat. Quia si deficit prima conditio, ex errore dabit emptor pretium excessiuum, & ita non liberè donabit. Si deficit secunda, quia scilicet, ex prodigalitate dat, peccat venditor, pretium excessiuum recipiendo, quia comunicat emptori in vitio. Similiter si emptor ex inordinata affectione ad mercem illam pro pretio excessiuo emit, peccat venditor illud recipiens ob eandem causam: quia scilicet videtur ad mentis peccatum cooperari. Si deficit tertia conditio: quia scilicet, arctatus necessitate dat tantum pretium, peccat vendens illud recipiendo, afflictum amplius quam iustum sit, affligendo, & ita non est illic donatio. Si deficit quarta conditio, peccat venditor illud pretium excessiuum recipiendo: quia scienter superuendit rem, vel se periculo superuendendi, & proximum iniuste defraudandi exponit: cum nesciat, nec verisimiliter presumat, quod emptor velit excessum vendenti donare.

Habet tamen hoc suam difficultatem. Primo in secunda conditione, in qua ait, quod si emptor ex prodigalitate, seu inordinata affectione dat pretium excessiuum, quod peccat venditor illud recipiens, & impeditur donatio. Quod videtur falsum: cum saepe accidat dationem esse peccaminosam, & non receptionem, & e contra. Vitiosa enim est donatio, quia homo dat bona sua scorto, aut concubinae suae: maxime cum ex inordinata affectione procedat. Scortum autem, seu meretrix illud sic donatum accipiendo non peccat, seclusa omni extorsione & dolo ipsius: nec sic acceptum restituere tenetur, ut patet ex dictis supra de meretricio lucro. Peccat diues, qui in publico ex inordinata affectione gloriae humanae elemosinam facit: & tamen non peccat pauper elemosinam recipiens, nec acceptam restituere tenetur. Peccant domini histrionibus, adulatoribus, lenonibus aliquid donando, cum turpiter dent, & ob turpem causam: ipsi autem illud accipiendo non peccant, nec restituere tenentur, ut est communis omnium sententia. Sicut e contra peccat vsurarius vsuram recipiens, non tamen peccat is qui soluit vsuram sicut peccat qui ad vsuram mutuatur, non qui mutuum petit: quia non mutui petitio, sed datio ad vsuram prohibita est. Ac proinde si emptor quis prodigaliter, aut ex inordinata affectioe quam ad mercem habet, velit pretium excessiuum sponte donare, poterit venditor illud recipere, nec restituere tenebitur. Et sicut taliter donatum non interueniente merce posset donatarius recipere absque debito restituendi, ita idem potest

merce

merce interueniente.

Secundo, esto illae tres conditiones concurrentes, scilicet, quod emptor nil intendat donare vendenti, & si pretium excessiuum dat, cum dolore & poenitudine dat, maxime si id ipse exprimat: igitur venditor cognitis illis conditionibus ex parte emptoris, non poterit semper iuste presumere, quod emptor intendat excessum donare, maxime quia ut in plurimum emptores pretium excessiuum scienter pro merce aliqua non darent, nisi illa simpliciter indigerent, vel saltim secundum quid, puta ad aliquem alium finem, quem ipsi praetendunt, siue praetendant lucrum ex merce illa, siue alicuius amicitiam, cui illam donare intendat siue sua propria complacentia & voluptate, aut gloria aliqua, seu famam, honorem, aut aliquid huiusmodi, quod non ita sine merce illa assequi sperarent. Quodcumque horum concurrat, impedit donationis iustam praesumptionem: ac proinde raro erit tutus venditor, excessiuum pretium accipiens, ob id quod praesumit emptorem velle donare, nisi alia causa id praesumendi concurrat, puta quia venditor amicus est emptoris, aut cognatus, cui benefacere solet, aut saltim desiderat. Alioqui mutuarius, qui nulla notabili necessitate pressus mutuum ab vsurario petit, & mutuantis vsuram soluens, praesumetur vsuram sponte donare, & per consequens mutuarius eo ipso esset liber ab vsura restitutione: quod est falsum &c. Quod maxime facit contra Gesonem in confirmatione supra positae sententiae, quae dictum est, teneri venditorum excessum iusti pretii, etiam citra dimidium, restituere: Exceptis casibus nuper expressis.

Sequitur ex dictis posse mercatorem carius vendere, quam sibi conser, non solum quoniam res in valore intrinseco, aut extrinseco mutata est, sed etiam si sit penitus immutata: idque non solum quoniam fuit emptum in gradu pio, aut medio, ut supra dicebatur, sed etiam extra illud casum: ut patet si res fuit emptum ad instantiam venditoris, ex qua emptione ipse emptor aliquod damnum aut grauam passus est, ratione cuius rem illam emit pro minori pretio, quam esset tota latitudo iusti pretii. Aut etiam si pro viliori pretio emit ratione donationis, seu remissionis admixtae, poterit postea rem illam pro pretio tunc currete vendere, etiam si longe maius sit quam quod pro re illa dederat. Et patet corollarium de se. Quando autem Chrysolomus & ceteri sancti dant mercatorem, qui re penitus immutata carius vendit quam emerat, loquitur de eo, qui pure emerat, & pure vendit pro pretio notabiliter prius pretium excedente.

De validitate, aut nullitate venditionis, in qua emptor defraudatur.

QVAESTIO. XXXIII.

Sed esset dubium, si ita est, quod siue defraudatio sit ultra, siue citra dimidium iusti pretii peccat defraudans, & tenetur super acceptum restituere, ut quid igitur solet poni dif-

ferentia, vel in quo inter defraudationem ultra dimidium iusti pretii & citra, &c. Respon. quod differentia ponitur ad cognoscendum de validitate aut nullitate contractus, & de actione data vel negata defraudato. Pro quo notant doctores, ut habet glossa cap. Cum dilecti. de emptione. quod defraudatio in praesenti contractu potest multipliciter fieri, scilicet, cum dolo, & sine dolo. Si cum dolo fiat, vel igitur cum dolo dante causam contractui: ut si venditor ait mercem illam valere ad curandum talem infirmitatem, cum falsum sit, vel ad aliquem alium effectum seu finem propter quod emptor mouetur ad emendum, aliis nullatenus empturus. Aut sit cum dolo interueniente in contractu, qui non det causam illi: ut si venditor falsit emptorem, dicens mercem illam multum illi constituisse, aut de tali, aut tali loco eam cum tanto periculo attulisse &c. Quod tamen est falsum. Unde emptor mouetur ad dandum pro illa maius pretium quam alioqui dedisset, etiam si non minus esset paratus eam emere. Et rursus hic dolus potest per ipsum venditorem apponi, aut per alium mediatorem ipsis contrahentibus nescientibus, uti solet huiusmodi dolus per factores mercatorum, illis ignorantibus apponi. Potest praeterea defraudatio fieri sine dolo, & dicitur defraudatio incidens in re ipsa, ut si nullus dolus, aut mendacium ex parte venditoris apponatur, attamen plus iusto recipit ab emptore. Et potest hoc esse dupliciter: quia vel est defraudatio ultra dimidium iusti pretii, vel citra.

Quibus praemissis sit prima propositio. Loquendo de contractibus bonae fidei, quoniam sit contractus cum dolo dante causam contractui, siue apponatur per venditorem, siue per mediatorem, ipsis contrahentibus nescientibus, siue sit defraudatio ultra, siue citra dimidium iusti pretii, siue in paucis, siue in multo, contractus est nullus in conscientia: &

N. 3 vnus.

vnusquisque ex contrahentibus deberet esse contentus rem suā rehabendo, rescisso contractu. Quā in foro exteriori si defraudatus velit stare cōtractui, iudicabitur in fauorē ipsius, ita vt illi conueniat actio contra dolum, simul & optio, & post latam cōtra dolum sententiam, tenebitur dolus stare illi, etiā in foro cōscientiæ. Hæc propositio patet quo ad primam partē, quod scilicet contractus sit nullus: quia ad validitatem contractus, in quo mutuo se obligant contrahentes, necessarius est consensus ipsorum in ipso contractu consentientium: sed in casu is, qui deceptus est ob dolum dantem causam contractui, non consensit in illo, cum deceptus & ex errore contraxerit, aliās nullatenus contracturus: igitur nulla inde in eo fuit orta obligatio: maximè cum obligationes priuatæ non excedant metas voluntatis ipsius qui se obligat: vt patet de voto, iuramento, & promissione, quæ in cōscientia non obligant, si is qui vouit, iurauit, aut promisit, animum se obligandi non habuit, vt est communis doctorum sententia in 3. Inde in matrimonio dolose contracto nulla oritur obligatio, seu ratitudo contractus in foro cōscientiæ. Ac proinde seclusa iuris dispositione, contractus emptiois dolosæ nullam parit in cōscientia obligationem, nec in decepto, nec in decipiente, cum de ratione contractus sit reciproca obligatio. Est enim contractus, vltro citroque obligatio. Excepto, nisi animus dolosus esset se obligare ad standum contractui volente decepto: quia tunc ex parte dolosi tenet contractus in cōscientia, etiam si obligatio non sit reciproca.

Secunda pars, quod in foro exteriori secundum iuris dispositionem iudicabitur in fauorē decepti, apparet: quia iura non decipiētibus, sed deceptis subueniunt. Vnde quāuis etiā secundum iura talis contractus sit nullus, hæc tamē nullitas est in fauorē decepti causata: ac proinde si ipse velit huic fauori seu nullitati cedere, cogetur venditor dolosus stare cōtractui. Et ita decepto, cui iura subuenire intendunt, datur actio simul & optio contra dolum: alioqui si in casu relinqueretur liberū doloso stare cōtractui, vel ipsum rescindere, melior esset conditio dolosi, quā decepti: quod est omnino irrationabile. Et si quis obiciat, quod dolosus in casu si non se intēdit obligare nisi reciprocè, deceptus autē nō manet obligatus, quomodo igitur non manebit dolosus & quælibet ab obligatione sicut deceptus? Respon. Quāuis nō maneat dolosus virtute con-

tractus obligatus, cū nullus sit, manet tñ obligatus pro voto decepti virtute iuris cōmunis ipsum obligatis stare contractui, si velit deceptus, idque in fauorē seducti, & in odiū doli.

Hic tamē ponēda est differentia inter dolum datū per ipsum cōtrahentem, & inter datū per mediatorē, quantū ad contractus validitatem, aut nullitatē. Quia quāuis in foro cōscientiæ contractus sit nullus ex dolo dante causam contractui factus, siue per venditorē, siue per mediatorē fuerit dolus appositus, in foro tamen cōtentioso si cōtrahentes sunt in bona fide, & dolus solū per mediatorē datus est, tenet cōtractus, ita vt non sit in potestate decepti contractum rescindi. Cuius ratio est, quia nō est equū quod culpa mediatoris cōtrahentibus cū bona fide præiudicet: maximè cum decepto sit secundum iura sufficiēter prouisum, ita vt possit contra mediatorē agere, & sui grauaminis refusionem ab eo obtinere.

Esset tamē dubiū, si talis cōtractus in foro cōscientiæ est nullus, & defraudatus non tenetur in cōscientia stare cōtractui. An possit venditor sine peccato agere cōtra defraudatū, vt faciat eum inuitū stare contractui, etiā si post contractū venditor de dolo mediatoris certioratur? Respon. id pendere ex iurū dispositione. Aliud enim est ius disponere, vt neutri detur actio ad rescindendū contractū, & vtrique ea detur ad alterū compellendum stare contractui. Aliud verò est ius disponere cōtractū in se validum esse. Si primū, non erit in cōscientia tutus, qui contra defraudatū egerit, vt cogat eum inuitum stare contractui, cū nūquā verè cōsensit, dolo & errore liberū eius consensum impediēte. Nec tutum aut licitū est beneficio iuris contra infontem, aut cōtra eum, qui verè debitor non est vt, si iuris dispositio non alia sit, quā dare aut negare actionē. Cuius exemplū notū est ex dictis in questione principali, in qua conclusum est, quod si alter alterū citra dimidium iusti pretij, secluso dolo defraudauerit, etsi iure possit defraudans contra defraudatum agere, vt integrè pretium de quo cōuentum est, soluat: non tamen id agēdo erit in cōscientia tutus, nec per sententiā pro eo latā erit à restitutione superaccepti immunis. Si secundū, hoc est, quod dispositio iuris talis est, vt velit contractum verè validū esse, & tenere, tunc quāuis contrahentes ex dolo mediatoris dāte causam contractui ex vi contractus non teneantur stare eidē: ex vi tñ iuris cōmunis super hoc de validitate contractus disponētis tenentur eidē stare, cō quod ob causam potestius defectū

defectum consensus ipsius defraudati suppleat. Causa autem ea est, quam supra tetigimus: quia iniquum est culpam, & dolum mediatoris venditorum bona fide vendenti præiudicare. Ac proinde si sua interest cōtractum valere, nō video quare non possit iuris beneficio vt, vt cōpellat secundum ius ipsum defraudatum stare cōtractui: ex quo legislator facultatē habet super cōtractū validitate, aut nullitate disponere. Vnde si cōtractū aliquem nullū esse disponat, & velit, vterque contrahentium est ab obligatione liber, non solū in foro contentioso, sed etiam in foro cōscientiæ: ex quo ex contractu nulla fuit orta obligatio iure resistente. Ita igitur cōtra, si ius disponat, & velit contractum aliquē validū esse, ita vt nisi ex partium cōsensu rescindi nō possit, tenebitur vterque; ex contrahentibus eidē stare ad alterius voluntatem. Et ideo nō video quare in casu dubij presentis non possit tutē in cōscientia venditor contra defraudatum & dolo mediatoris deceptū agere, vt cōpellat eum stare contractui: dū modo ipse actor restituat defraudato, quod ab eo superaccepit. Huius exemplum est notū de excōmunicacione, cuius vim & validitatē cōstat ex animo excōmunicantis pendere, supposita causæ subsistentia, quod si valida sit & non nulla excōmunicatio, certū est eā ligare, & excōmunicatum teneri eidē parere: secūs aliās. Ac proinde quod in hac parte ait Conradus in hmoi casu de dolo mediatoris contractū venditionis esse in foro cōscientiæ nullum, videtur limitandum & intelligendum, seclusa iuris humani dispositione: nam ea stante, idem erit in foro poenitentiāli & contentioso iudicium, idque dixerim de rigore iuris, secūs de æq̄tate naturali.

Aliud dubiū. Si quando dolus dat causam contractui per venditorē, aut per mediatorē appositus, contractus est in cōscientia nullus, an similiter sit in cōscientia nullus quādo omni dolo secluso ipse emptor per seipsum deceptus, siue vincibiliter, siue inuincibiliter emit rem illā, alioqui nullatenus empturus. Vt si emptor per se putet lapidem, quē emit, pretiosum esse, cū sit vitru: aut certe infirmitatis curatiuum, cū nō ita sit. Et ratio dubitationis est: quia cū causa nullitatis contractus ex dolo dāte causam facti sit, quia tunc deficit liber consensus decepti, cū nil magis consensui volūtario opponatur, quā error. Cū autē idem sit error in presenti casu, qui esset si dolus fuisset per venditorē appositus, sequitur contractū nullū esse, secluso dolo, sicut eo appposito. Respon. Videtur in præ-

senti distinguendum de errore ipsius defraudati si sit vincibilis, an inuincibilis. Si primum, contractus non inde infirmatur: quia iniquū est, vt culpa, seu negligentia emptoris præiudicet venditori cum bona fide vendenti. Si igitur eius error fuit vincibilis & culpabilis, non vendenti, sed ipsi emptori, qui circa veritatis indagacionem negligens fuit, venit imputandum. Si tamen fuit error inuincibilis, secūs est: nam tunc seclusa iuris humani dispositione, contractus in cōscientia est nullus ob defectum liberi consensus, sine quo contractus nullam parit obligationem. Quāquam in foro exteriori iudicabitur pro contractu: & merito, nē detur occasio contrahentibus errorem fingendi: cū humanus index non nisi per exteriora debeat iudicare. Dico seclusa iuris humani dispositione, quia fortè in tali casu ius ipsum supplet defectum consensus, & erit validus contractus in vtroque foro.

Inde tamen oritur aliud dubium. Quia sequitur quod etiam si dolus esset per venditorē appositus, & dedisset causam contractui, & emptor ex tali errore emeret, alioqui non empturus, & error esset vincibilis, quem facile posset emptor apposita diligētia vincere: quod talis cōtractus esset similiter in cōscientia validus, cū error vincibilis volūtarium non tollat, sicut inuincibilis. Respon. Quod non est idem, quia in hoc vltimo casu doloso venit factum imputandum, qui suo dolo causam dedit errori emptoris, quā causam venditor in priori casu non dedit.

Secunda propositio. Si dolus est incidēs in cōtractu, siue sit defraudatio infra dimidiū iusti pretij, siue vltra, contractus in vtroque foro est validus, ita quod non est eo ipso nullus, & defraudatus habet in vtroque foro ius ad superacceptū, si velit, stare cōtractui. Ratio primæ partis est nota. Quia ex quo dolus non dedit causam cōtractui, sed maioritati pretij, sequitur quod emptor in contractu ipso consensit sponte, & non ex errore, non tamen in pretij maiortate. Et inde patet ratio secundæ partis. scilicet quod habet ius ad præfatā maiortatē pretij, seu ad excessum pretij, cui dolus ipse causam dedit. Est tamē dubium an simpliciter habeat defraudatus ius ad excessum pretij, an potius ad vnū de duobus sub disiunctione. scilicet ad hoc quod contractus rescindatur, vel quod ad æqualitatem reducat. Et dixit Syluester verbo, culpa. §. 7. Et Angelus verbo, dolus. §. 9. quod defraudatus in casu presentis propositionis habet actionem contra dolum ad vnū de duobus præ-

dictis: optio tamen, ut aiunt, conuenit defraudanti, maxime si defraudatio sit ultra dimidium iusti pretii. Verum magis placet sententia Conradi dicentis, quod quando interuenit dolus, etiam si non det causam contractui, sed incidit in ipso, quod doloso in nullo foro datur optio prefata. Quod quidem in conscientia patet, quia talis dolus non annullat contractum in conscientia: igitur non tenetur dolosus simpliciter, nisi ad reducendum illum ad aequalitatem: excepto si ex consensu amborum rescindatur. In foro etiam exteriori idem videtur: quia nullum ius in hoc casu tribuit optionem doloso, alioqui melior esset conditio dolosi, quam defraudati: quod est inconueniens, & contra iurium intentionem. Ac proinde nec in foro conscientiae, nec contentioso putatur optionem dari doloso in hoc casu, sed in utroque foro est compellendus dolosus id, quod supra cepit restituere si velit defraudatus stare contractui, etiam si defraudatio sit citra dimidium, idque in odium doli. Et probatur per Iulianum. §. si venditor. ff. de actio. empti & venditi. Et per Iulianum si quis affirmauerit. ff. de dolo.

Nec capitula, quae praefati doctores pro se citant. s. cap. Cum dilecti. & cap. Cum causa. de emptione illis si uere videtur, cum non loquatur hi textus de defraudatione cum dolo euenit: quauis Syluester dicat eos ad casum, quo sit defraudatio cum dolo, extendi, cuius oppositum apparet ex ipsis textibus.

Tertia propositio. Si defraudatio eueniat in re sine dolo contrahentium, & sit defraudatio ultra dimidium iusti pretii, in utroque foro datur actio defraudato contra defraudantem, ut patet vnum de duobus. s. vel quod rescindatur contractus, vel quod ad aequalitatem reducatur, & datur optio defraudati, ut eligat ex his quod velit. Et in hoc non discrepant doctores si memini: nam cum in hoc contractu non interueniat dolus, conuenit ut contrahentium aequalitas meliori modo quo potest feruetur, absque ipsorum contrahentium prauidicio, quale videtur fieri, si vni contrahentium comperet utrumque. s. actio, & optio: nam tunc non esset aequa utriusque conditio. Inde iuxta rectam rationem iure statutum est, ut in hoc casu alteri competat actio, alteri vero optio. Si vero defraudatio sit citra dimidium iusti pretii, omnino dolo secluso, tunc in conscientia tenetur defraudans contractum ad aequalitatem reducere, nec est ad aliud compellendus, nisi de amborum consensu velint contractum rescindi. In foro tamen exteriori toleratur contractus huiusmodi, nec re-

scindi iubetur, nec ad aequalitatem reduci. Haec patet in praefatis capitulis Dilecti. & Cum causa. de emptione. Quae capitula non de doloso contractu loquuntur, sed de eo, in quo in re ipsa euenit defraudatio, ut supra dixi. Itaque ut apparet, quando interuenit dolus, siue det causam contractui, siue incidat in contractu, modo sit defraudatio ultra, modo citra dimidium iusti pretii, nunquam datur actio doloso. Sed quando est dolus dans causam contractui, datur simpliciter optio defraudato. Quando vero incidit in contractu, datur actio eidem contra defraudantem, ut contractum ad aequalitatem reducat, etiam si sit defraudatus citra dimidium: qualis actio non datur defraudato in foro exteriori, quando defraudatio citra dimidium euenit in re sine dolo. Quando vero defraudatio euenit in re ipsa sine dolo & est ultra dimidium, datur actio defraudato, & optio defraudanti ad usum de duobus.

De venditione rei defectuosae.

QVAESTIO. XXXIII.

Consequens est de emptione & venditione rei defectuosae aliquid, saltem in summa dicere: & est quaestio ad quid tenetur vendens rem defectuosam. Respon. Defectus rei in genere est triplex. Quidam est in substantia mercis, ut si aurum falsum pro vero vendatur, aut vitrum pro gemma. Est alius in quantitate, ut si mensura sit diminuta, & vendatur pro integra. Est alius in qualitate, ut si medicina, herba, aut lapis vendatur pro re virtutem aliquam ad curandum, seu ad alium certum effectum habente, & non sit talis. Aut si equus infirmus pro sano vendatur, &c. Iterum est quidam defectus manifestus, ut si equus, qui venditur, sit monoculus. Est alius occultus, qui non ita patet. Iterum ex defectibus occultis quidam vergit in periculum, seu damnum ementis, si occultetur illi, quidam vero non. Et iterum stat defectum tale esse, quae si emptor sciret, rem illam pro nullo pretio emerit. Stat etiam talem esse, quae si emens eum sciret, non minus rem illam esset empturus, quauis non pro tanto pretio. Et iterum qui defectum occultat, vel descendit in pretio iuxta exigentiam defectus, vel non.

non. Et iterum aliud est, venditorem asserere mercem suam non habere defectum, aliud est tacendo defectum rei occultare. Et valent huiusmodi distinctiones ad iudicandum de validitate aut nullitate contractus, & de culpa vendentis defectum mercis occultantis, & de obligatione restituendi, vel non.

Sit igitur primum dictum. Si venditor sciens defectum rei vendit illam pro non defectuosa, dicens eam defectuosam non esse, peccat mentiendo: & si defectus cedat in damnum notabile, seu periculum emptoris, peccat mortaliter, & tenetur ad refarciendum tale damnum, si inde emptori aliquid euenit, iuxta cap. Si culpa tua damnum illatum est. de iniuriis, & damno dato. Et si defectus sit talis, quae si emptor sciret rem illam nullo modo, aut pro nullo pretio emerit, contractus in conscientia est nullus, cum sit dolosus, dolo dante causam contractui: ac proinde actio simul & optio conuenit defraudato, ut ex dictis patet. Et praecedit hoc de quocumque defectu, siue sit in substantia siue in quantitate, siue in qualitate, siue sit occultus, siue manifestus, modo sit ab emente in cognitus, qui forte videns venditorem asserere rem illam defectuosam non esse, non curat vltiorem diligentiam apponere.

Sit secundum dictum. De scienter occultante defectum rei, quam vendit, si emptor cognito defectu quicumque ille sit, pro nullo pretio rem illam emisit, contractus est nullus, etiam si venditor defectum occultans descendat in pretio iuxta exigentiam defectus. Et ultra peccat ipse venditor, scienter defectum emptori occultans. Hoc patet pro prima parte, quia talis contractus est dolosus, saltem tacite dolo dante causam contractui, & ex consequenti tollente liberum consensum in emptore: igitur. Antecedens patet, quia venditor dolose occultauit defectum illum in casu, quae si non occultasset emptor, nullo modo rem illam emisisset ex casu. Igitur non verè in contractu consensit, & ita in conscientia est nullus, & pro voto defraudati venit euacuandus.

Quod autem illa occultatio sit dolosa & culpabilis, per quod patebit secunda pars dicti, apparet primo ex sententia Ambrosii in lib. de officiis. vbi ait, in contractibus vitia eorum quae vaneunt, prodi iubentur: at nisi intimauerit venditor, quanuis in ius emptoris transierint, doli actione euacuantur. Idem apparet ex l. secunda, de pericu. & commo. rei v. ff. vbi sic dicitur: Planè si intelligit venditor non duraturam bonitatem vsque ad diem,

quo tolli deberet, nec admonuit emptorem, tenebitur.

Secundo idem apparet: quia cum venditor verisimiliter putet emptorem si defectum sciret, rem illam nullatenus empturum (quia sic in hoc casu procedimus) scire emptorem deceptum rem illam emere, qui putat rem defectuosam non esse: huic autem deceptioni ipse venditor causam dedit, licet non positiue, tamen negatiue defectum occultum, quae illi parere debuit, occultando. Sicut enim testis in ius vocatur ex officio tenetur veritatem, quam scit, dicere: alioqui peccat, & tenebitur ad interesse, si quod inde aliquis passus est: ita venditor rem suam vendens, ex officio tenetur defectum rei ementi dicere, licet non teneatur illum per praconem publicare. Et si quod damnum inde ementi eueniat, tenebitur illi.

Quod etiam ex hoc confirmatur, quia non facit alij, quod iuste vellet sibi fieri. Si autem ipse rem alteri emerit, iuste vellet quod venditor rei defectum occultum sibi manifestaret: hoc igitur idem debet aliis velle.

Tertio idem apparet. Quia qui scienter vendit rem defectuosam, emptorem per defectus occultationem grauat, quia graue & molestum est ementi retinere rem defectuosam, & graue est illi alium emptorem quaerere, qui illam emat, ut eam a se reiciat: huius autem grauius causa est venditor defectum occultans, ut patet: igitur non caret culpa defectum occultando quicumque is sit in casu, quo est ipse verisimile quod emptor aliis nullo modo rem illam emisisset. Non obstante, quod venditor descendat in pretio iuxta exigentiam defectus. Ac proinde falluntur, qui indistinctè iustificanc venditionem rei defectuosae, occultato defectu per hoc quod venditor descendit in pretio iuxta defectus exigentiam. Vnde dictum doctoris sancti 2. 2. quaestio. 77. similiter & Cancellarii Parisi. in regulis moralibus, qui illud dicunt, indiget limitatione, scilicet ut tunc culpa non sit defectum occultare, quando descendit venditor in pretio iuxta defectus exigentiam, & est sibi verisimile, quod emptor etiam si defectum sciret, rem illam esset empturus, & defectus talis sit, cuius occultatio non vergat in damnum aut periculum emptoris.

Sed forte obiiciet aliquis, quod in casu non peccat, qui defectum occultat, quando in damnum aut periculum non vergat emptoris. Quia si sic, hoc esset, quia carius vendit rem, quam sit iustum, & hoc non: nam in casu descendit in pretio iuxta exigen-

tiam defectus, & ita pretium æquale valori rei recipit: aut esset, quia emptor decipit, & hoc non, quia venditor nil dicit nec agit unde emptor decipiatur, cum nec dicat rem defectuosam esse, nec defectu carere, sed simpliciter petit tantum vel tantum pretium pro illa: ac proinde si emptor decipitur, ipse à seipso decipitur, qui per se putat rem defectu carere.

Sed ad hoc ex dictis aperta est responsio quod peccat decipiendū negatiuē, quia si ipsi ex officio incumbat defectum rei, quā vendit, emptori ignorantī manifestare, & illū in grauamen ipsius emptoris occultat. Sicut enim is, cui ex officio incumbit proximum à morte defendere non defendit, dicitur eum occidere, & ad satisfactionem tenetur: ita venditor, cui ex officio conuenit rei defectum emptori pandere, & non pādit, dicitur eū decipere, & tenetur eidem. Nec excusatur venditor per hoc, quod si defectum manifestaret, non sibi daretur pretium iustum, sed aliud diminutum: & ita damnum ipse venditor sentiret. Nō inquam valet hoc, quia in sua libertate est damnum huiusmodi vitare, non dando rem pro pretio diminuto.

Et procedit hoc dictum non solum quando venditor verisimiliter scit emptorem si defectū sciret, rem illam nullatenus empturum, sed etiam quando de hoc ipso dubitat. Secus si verisimiliter sciat, quod ob talem defectum non minus esset rem eadem empturus. Quod esse potest, vel quia defectus est adeo parus, vt de illo nil, aut parum curent emptores: aut quia talis est, qui vt plurimum est talibus mercibus connexus: aut quia est verisimile, quod emptor vult rem illam emere ad vendendum postmodum eandem, & cum ea lucrandum, non obstante præfato defectu. Secus etiam in casu quo emptor absoluit venditorē à debito manifestandi defectum. Vt si dicat, hanc rem volo à te emere talem qualis est, siue sit defectuosa, siue non, & super pretio conueniunt. Nam tunc venditor defectum occultando, nisi in damnum & periculum notabile emptoris defectum ignorantis cedat, non peccabit, nec contra charitatem nec contra iustitiam, si pretium iustum pro re accipiat.

Tertium dictum. Venditor præfatum defectum emptori ignorantī scienter occultando peccat, esto quod emptor defectum sciens, rem illam esset empturus, si pro tanto pretio nullatenus eam emisset. Et patet hoc, quia rationes supra pro præcedenti dicto factæ hoc ipsum præfens dictum probant: nō

obstante, quod venditor in pretio descenderit iuxta exigentiam defectus. Patet etiam alia ratio: quia ex hoc quod venditor defectum occultauit, consensit emptor in emptione pro tanto pretio, in qua alioquin non consentiret: ac proinde non voluntariē consensit in pretij quantitate, & per consequens eo rationabiliter inuito venditor pretium illud videtur accepisse, & per consequens peccauit. Exemplum huius videtur esse, si ego debeo Petro decem ducatos, paratus eos Petro soluere postulāti: Petrus autem me inuito, seu ignorante, loco decem ducatorum, quos illi debeo, capit de rebus meis equum, aut rem aliam tantundem valentem: Aut si debeo Petro equum valentem decem ducatos, & Petrus me ignorante & dissentiente loco equi capit de rebus meis decem ducatos, certe non caret culpa, etiam si tantum capiat, quā tum illi debebam: id quod ideo, quia me in scio & rationabiliter inuito illos capit, cum sim ego paratus rem suam illi reddere. Ita in proposito venditor capit, me non voluntariē consentiente, decem ducatos pro re quam vendit, quā paratus sum illi relinquere, sicut & de facto relinquere, si defectū rei mihi manifestasset. Peccat quidem, licet non contra iustitiam commutatiuam, rem superuendendo, eō quod tantum in valore dedit quantum est pretium, quod accepit: sed quia me non liberē consentiente pecuniam meam accepit, quantumuis esset sibi ratione mercis alioquin debita.

Et si obiicias, quod tunc tenetur venditor pretium sic acceptum reddere emptori, & rem suā rehabere pro voto ipsius emptoris, aut saltem aliqua actio competet emptori decepto contra venditorem, ex quo contractus fuit dolosus, dolo saltem incidente in contractu: & ita vel venditor teneretur contractum rescindere, vel aliquid emptori reddere. Respon. Nec vnum nec aliud in casu sequi. Contractus quidem rescindendus non venit, quia ambo in illo liberē consenserunt. Ad æqualitatem reduci non debet, quia tali reductione nō est opus: ex quo pretium fuit æquale valori mercis, aliquid reddere seu restituere emptori non oportet: quia nil indebitum, seu excessiuum fuit per venditorem acceptum. Itaque quādo dicitur, quod si dolus incidit in contractu, datur actio decepto contra decipientem, ad hoc quod contractum ad æqualitatem reducat, intelligitur quando non fuit in contractu seruata æqualitas, sed deceptus fuit defraudatus, dādo pretium excessiuum: quod in præfenti nō contingit. Nec inuenit aliquem rem meam, me in scio,

niscio, aut rationabiliter inuito capere, qui tamen nil postmodum mihi teneatur restituere, vt si illi debebam decem ducatos, paratus illi eos soluere: ipse vero clam, aut me inuito de meis bonis decem ducatos capit, peccat quidem, restituere tamē mihi nō tenetur. Ita igitur qui mercem alterius valentem decem per viam emptionis accepit, tenetur venditori soluere decem: & si venditor illa decem in scio aut inuito emptore de bonis emptoris capiat, peccat quidem, restituere tamen illi non tenetur: & ita in casu præfenti accidit, vt constat.

Et confirmatur hoc ex dictis, si venditor defraudat emptorem ex dolo incidente in contractu, & non dante causam contractui, contractus est validus, & solum datur actio defraudato contra venditorem, vt contractum ad æqualitatem reducat. Cum ergo in præfenti casu non sit dolus dāns causam contractui, contractus est in vitroque foro validus, & per consequens non tenetur venditor pro voto emptoris contractum rescindere. Quod videtur contra Conradum. q. 54. conclusione secunda: vbi non satis consequenter videtur loquutus ad ea quæ in additionibus dixit, in principio sui libri de contractibus.

Quartum dictum. Si venditor ignorans rei defectum eam cum bona fide vendit pro pretio quod res si talem defectum non haberet, valeret, à culpa excusatur, cum tamen rei defectum cognouerit, tenebitur ad instantiam emptoris vel contractum rescindere, vel eū ad æqualitatem reducere: quia prinde est, ac si defraudatio in re ipsa eueniret sine dolo vendentis, & ita actio competet emptori defraudato: optio verò ipsi venditori, iuxta ea quæ supra dicta sunt. Excepto nisi defectus talis esset, quem si emptor sciret, nullo modo rem illam emisset: nam tunc non solum non liberē consensit in pretio excessiuo, sed nec in contractu ipso: & ita contractus in tali casu esset nullus in conscientia, nec deberet defraudatus venditorem ad standum contractui compellere si nolit.

Et sicut dictum est in præcedentibus de venditore rem defectuosam scienter emptori ignorantī vendente, ita videtur e contra dicendū de emptore valorem mercis cognoscēte, quem venditor ignorat: quia tunc tenetur emptor ascendere in pretio iuxta valorem mercis, cum animus vendentis huiusmodi valorem ignorantis non sit aliquam donationem emptori facere. Quod si tam venditor quod emptor mercis valorem ignorent, quia forte putat esse

vitrum, & est gemma, aut lapis pretiosus: tunc ignorantia excusabit à culpa emptorem, qui rem vili pretio emit: non tamen à restitutione, qua debet supplere pretii defectum quando valorem mercis cognouerit, vel saltem tenebitur contractum rescindere, si pretii defectum nolit supplere, maximē si defraudatio fuerit ultra dimidium.

Sequitur ex dictis tutiorem esse venditorem, qui non simplicibus, sed prudentibus, & expertis res suas vendit. Si cut e contra tutiores sunt emptores, qui res nō à simplicibus, sed à prudentibus venditoribus & rerum experientiā habentibus emunt: tutiores in quā tam quo ad culpam quā quo ad restitutionis immunitatem, quod satis de se notum est.

Sequitur iam, quod si quis vendit vinum seu triticum, seu rem aliam, quam scit ad corruptionem esse dispositam, & non diu in illa bonitate permanfuram, & scit, seu probabiliter putat, aut saltem dubitat, quod emptor rem illam emit ad eam seruandum, & nō illico expēdendum, tenetur venditor emptori intimare, quod res non diu seruabitur: quod nisi fecerit, tenebitur emptori ad interesse, vt aperte colligitur ex l. 2. de periculo & commo. rei venditæ. vt supra allegauit. Et ratio est clara, quia occultatio illius defectus cedit in damnum emptoris. Secus, si sicut emptor ita & venditor illius rei venditæ defectū seu talem dispositionem ignorabat: quia tunc bona fides eū à culpa & restitutione excusabit, modò pretium iustum pro re illa acceperit.

Sequitur quod qui vendunt vinum lymphatum, aut medicinas non puras, sed quibus aliquid admixtum est, aut alia huiusmodi id ipsis emptoribus ignorantibus, aliquando peccant, & ad restitutionem tenentur, aliquando verò non peccant quidem, si illa admixtio est nociua, aut periculum seu damnum emptori allatura, id quod siue descendat in pretio, siue non. Peccant etiam, si mixtio nec damnum nec periculum est allatura, & tamē cum res pura non sit, nec tanti valoris ac si pura esset, pro pura venditur: maximē si diminutio valoris sit notabilis, sed nec peccant, nec restituere tenentur, quando admixtio non facit rem minoris valoris, aut bonitatis ad eum usum ad quem mitur: aut si valoris & bonitatis diminutio tam parua sit, vt homines de illa nil curēt, nec secundum rationem curare deberent.

Ad hunc modum de cæteris rebus defectuosis venditis dicendum est, in quibus illud aduertendum, quod si venditor scit

tor scit aut conicit emptorem rem illam ad alium quem vsum emere, credentem ad eundem valeat & sibi profuturam, cum in hoc ipso decipitur, tenebitur venditor rei periculum & conditionem emptori intimare, alioqui tenebitur illi ad interesse, idque in vtroque foro: nec satisfacit si iuxta rei defectum in pretio descendat, ut iam dictum est. Nec excusantur mercatores in similibus casibus per hoc quod res quam vendunt tantum valet, quantum est pretium quod pro ea accipiunt: nam quavis excusentur a peccato superuenditionis, non tamen a dolo & culpa iniustae deceptionis.

De eo qui vendit merces

pro pretio currenti, sciens alias similes breui superuenturas.

Q. V. A. E. S. T. I. O. XXXV.

Redictis sequitur responsio ad aliam questionem, quae est: An possit venditor vendere merces pro pretio nunc currente, si sciat aut probabiliter credat si miles merces breui ad eundem locum peruenturas. Ad quod dixit Thoma. 2. 2. q. 77. ar. 3. quod in casu potest venditor merces suas pro currenti pretio vendere, nec tenebitur quicquam restituere. Ratio, quia tunc pro pretio currenti merces suas vendendo, nulli facit iniuriam, cum non nisi pretium iustum recipiat: pro tunc enim pretium iustum est, quod tunc currit, etiam si speretur rem minus valituram.

Contra quam responsionem videtur ratio procedere. Quia merces in tali casu decrescant in valore ob similitudinem mercium abundantiam de proximo venturam. Nec obstat, quod illa abundantia non actu sit in loco illo: nam quod parum distat, nil distare videtur. Quemadmodum merces in hoc loco non sunt tanti pretii quando in locis huic propinquis similes merces venduntur, quanti essent si in locis propinquis similes merces non venderentur. Sicut enim rerum penuria earum valorem auget, ita & earum abundantia valorem minuit.

Tum etiam, quia si emptores scirent illarum mercium superuentum, non emerent merces illas pro tanto pretio: rem igitur ignorantes, dant tantum pretium, alias non

daturi, ac proinde non liberè consentiunt in pretii quantitate, & per consequens, videtur peccare venditor, pretium illud accipiens: ut patet exemplis supra positis.

Tum etiam communitatis hominum aestimatio & rerum appretiatio confert ad cognoscendum valorem rerum: & quo maior est aestimatio, ceteris paribus, maior est valor rerum: sicut e contra minor est valor, si minor sit hominum communis aestimatio. Haec autem aestimatio, per quam rerum valor mensuratur, non qualiscumque est, sed prudens & discreta, non quae ex errore, seu ignorantia procedit: qualis est in casu praesenti, in quo solus venditor scit mercium similitudinem superuentum, & ceteri id ignorant: quod si scirent, non tanti facerent merces illas, quae in illo loco tunc venduntur, ut satis monstrat experientia. Ac proinde pretium pro tunc ex ignorantia currens non est verum pretium iustum illarum mercium, sed putatum.

Tum etiam, si venditor sciens rei bonitatem intrinsecam, aut extrinsecam reui diminuendam seu tollendam, hoc ipsum emptore ignorante, tenetur id emptori intimare, ut patet ex quaestione praecedente: vel saltem tenetur ex sententia omnium in pretio descendere, iuxta exigentiam illius dispositionis. Nec obstat dicere illud verum esse, quando res quae venditur, est ad corruptionem disposita: quod in praesenti locum non habet. Non (inquit) obstat, quia non minus contra emptoris charitatem esse videtur, rem in valore naturali diminutam, seu breui diminuendam, pro non tali, sed pro integra & perfecta vendere, quam rem in valore accidentali diminutam: aut breui diminuendam pro integro pretio vendere. Cum igitur in casu praesenti res illa per aliarum similitudinem superuentum, bonitatem, seu valorem accidentalem breui speratur amittere, sequitur intentum. Et procedit ratio haec tunc maxime quando emptor merces illas vendit non ad illicò consumendum, sed ad eas seruandum: & postmodum vendendum, quando necesse erit emptorem merces illas apud se retinere, vel in earum venditione damnum pati.

In confirmationem huius positionis sit casus, quo mercator solus sciat obsidionem civitatis, in qua suas merces venales habet, breui euenturam, aliis id ignorantibus: & inde ipse sollicitè curat merces suas, pro pretio tunc currente citò vendere. Et venditione facta, illicò civitas ab hostibus obsidetur. Videtur in hoc casu mercatorem illum nec a culpa, nec a restitutione

tionem immunem esse, merces suas pro pretio currente vendendo, sciens bellum imminere, aliis id penitus ignorantibus: nam merces illae non sunt tanti valoris tempore belli, sicut tempore pacis.

Alius casus. Domum suam locavit quidam ad annum pro 20. ducatis, ubi curia Imperatoris residebat, & illud reputabatur pro tunc iustum pretium: supposito, quod certum esset principis curiam illic per annum permanuram: attamen qui domum locavit, sciebat curiam breui a loco illo recessuram, populo communitè id ignorante: unde qui domum conduxerat, mansit defraudatus, cui nec conveniebat in domo illa habitare post curiae recessum, nec reperire potuit, cui eandem domum sine damno proprio locare posset.

Alius casus. Cum quidam tritici abundantiam tempore caritatis & famis haberet, certo sciuit principis voluntatem ad moderationem pretii pro tritico tradendi determinatam esse, ideo ante decreti promulgationem alii decretum ignorantibus, totum suum triticum vendidit pro pretio magno tunc currenti, idque indistinctè, sciens. scilicet quosdam triticum emere ad sui & suorum sustentationem, quosdam verò ad triticum seruandum, & postea indigentibus vendendum, unde lucrum notabile sperabant, & tam hi qui illi superueniente pragmatica coacti sunt damnum pati. Aut pone monetam nunc currentem citò ex decreto principis in valore & pretio diminuendam, quod solus is, qui huiusmodi monetæ copiam habet, certo sciat, & ante diminutionis promulgationem totam monetam, quam habet, aliis decretum ignorantibus, vel per viam mutui, vel cambii, vel per mutationis, seu emptionis, aliis nescientibus, tradat: quos constat illi damnum aliquod & notabile passuros. In his & huiusmodi casibus durum videtur venditores seu permutatores excusare, cum ipsi omnes se in tuto scienter ponant, emptores autem in periculo seu damno: & cum rerum emptiones & permutationes pro communi contrahentium utilitate sint institutae, debet ipsorum contrahentium conditio equalis esse, qualis in his casibus non est, ut constat. & c.

Itaque id secundum hanc opinionem modo recitatam videtur in huiusmodi casibus probabile: quia vel nota est tamen ementibus quae vendentibus superuentura breui similitudinem mercium abundantiam, aut vtriusque est ignota, aut solis vendentibus nota, ceteris verò ignota.

Si vtriusque nota sit, & pretium idem currat quod prius, tutus est venditor, nulli praeter

judicium facit: cum omnes rerum superuentum sciant, & in tali pretio consentiant.

Si vtriusque sit mercium superuentus incognitus, tutus est venditor pro pretio currenti merces suas vendens: nam bona fides illum sicut a culpa, ita & a restitutione excusat, nec erit emptor in tali casu rationabiliter contra venditorem inuitus, & pro tunc equa erit vtriusque conditio secundum omnium existimationem.

Si verò vendens sciat rerum superuentum unde mercium valor decrescat, & emptores id ignorant: tunc si pro currenti pretio merces suas vendat, nil de superuentu ementibus significans, non venit excusandus, cum se in tuto, emptores verò in damno aut periculo ponat: sed deberet aliquantulum in pretio descendere, licet non tantum, quantum si mercium superabundantiam iam in loco illo actu existeret.

Sed obiicit aliquis contra hanc resolutionem. Quia tunc sequitur, quod casu quo venditor ignoraret mercium superuentum sicut emptores, & merces suas pro pretio currenti venderet, teneretur excessum pretii restituere: esto, quod a culpa superuenditionis per ignorantiam excusetur. Sequela patet. Quia scientia vel ignorantia venditoris non minuit, nec auget pretium seu valorem mercium: sed penuria vel abundantia mercium cum aliis, quae supra dicta sunt. Ac proinde per mercium superuentum decrescit in casu valor similitudinem: etiam si talem superuentum ignoret venditor: & ita intentum.

Praeterea sequitur, quod qui sciunt vel probabiliter credunt, quod hoc anno fructus terrarum scilicet vinum & triticum abundabunt, quod peccarent similes fructus nunc pro pretio currenti vendentes: sed deberent in pretio descendere propter similitudinem fructuum speratam abundantiam breui venturam: & e contra si nunc est emptori verisimile vel certum, quod hoc anno erit magna fructuum penuria, vini scilicet olei & frumenti, sequeretur quod non posset similia nunc pro pretio currenti emere, sed deberet in pretio ascendere. Quia sicut mercium valor per similitudinem mercium superuentum decrescit, ita & per similitudinem penuriam breui venturam augetur.

Praeterea sequeretur, quod mercatores peccarent in nundinis suas merces pro pretio currenti vendendo, quando magna est emptorum multitudo, & est illis certum, quod inde ad duos aut tres dies recedat pro maiori parte emptores. Et sequela apparet, quia sicut per opinionem valor mercium decrescit per speratum similitudinem mercium superuentum, ita similitudinem decrescit per speratum emptorum recessum: cum

cum non minus cōferat emptorum paucitas, aut multitudo ad augendum seu minuendum valorem rerum, q̄ penuria vel abundantia mercii. Ad hunc modum posset de aliis inferri.

Respon. Hæc non infirmant cōclusionem supra probatam. Vnde ad primum dicendū, negando sequelam. Quia multum refert rem dolose, aut cum bona fide vendere. Nam quando venditor scit rerum superuentum, emptoribus id ignorantibus, in nullo volens descendere in pretio, videtur rem superuēdere dolose, quia quodammodo decipit emptores, aut eorum deceptioni sciēter & volens cōsentit, qui pretium excessiuum pro merce tradunt, putans illud esse iustum: & perinde est, ac si venditor rem defectuosam scienter emptori ignaro pro sana & integra vēdat, qui à peccato superuenditionis nō excusatur. Aut sicut qui vendit cumulum tritici pro decē fanecis, sciens non esse ibidem nisi 9. fanecas, vbi emptor putet decem esse fanecas. Quæ quidem exempla similia sunt quantum ad culpā seu dolum venditoris, similiter & quantum ad restitutionem superaccepti, cum non minus minuat valorem mercium, aliarum similium superuentus, q̄ defectus ipsarum mercii. Quādo autem venditor ignorat mercium superuentum sicut & emptores, tunc bona fides eum à culpa & restitutione excusat, rem suā pro pretio currenti vendēdo. Cuius ratio est, quia nō ita sunt emptores rationabiliter inuiti contra venditorem, cum bona fide pretium currens exigentem & recipientem, etiam si in re sit aliquantulum excessiuum, licet essent, si venditor sciens mercium valoris diminutionē, illud excessiuum pretium reciperet. Nec hinc sequitur, quod qui rem defectuosam pro sana nescienter & cum bona fide vendit, sit à restitutione immunis, ob bonam ipsius fidem. Nam in casu argumenti non solum bona fides vendentis eum à restitutione superaccepti excusat, sed quia cum bona fide concurrat communis error facti, communis in quā venditoribus & emptoribus, & communis cursus pretii. Sicut si vinum quod nunc venditur cōmuniter, pro 5. vendatur, quod omnes communiter putēt diu conservari posse, & tamen accidat, vt subito ad temporis alterationē alteretur & ipsum, & ad corruptionem tendat: quod si à venditore præcognitionem fuisset, debuisset in pretio descendere. Ex quo tamen sibi & cæteris cōmunis fuit error, non est vēditor compellendus ad superaccepti restitutionem, sicut in conscientia fuisset, si præfatā tēporis alterationē certō scisset.

Ad secundum similiter negatur sequela, quia quod in casu illo venditor aut emptor circa fertilitatē aut sterilitatem anni coniicit, possunt homines similiter coniicere, si attendant: ac proinde non iniuste datur aut recipitur pretium, quod tūc communiter currit. Secus esset, si solus venditor esset diuinitus certioratus de fertilitate anni, & non reliquis tunc deberet in pretio descendere, si cætera, quæ ad augmentum valoris, aut diminutionem conferunt, sint paria, alioqui non careret dolo. Idem dicatur de eo, qui emit merces pro pretio currenti, coniiciens, aut sciens anni sterilitatem. Idem respondeatur ad tertium, quod sequela non valet: quia recessus mercatorum à nudinis non solum est venditori cognitus, sed cæteris similiter est aut potest esse notus, ideo non iniuste res venduntur pro pretio tūc communiter currente.

De eo, qui vendit triticum carius, quā sit per pragmaticā ordinatum.

QVÆSTIO. XXXVI.

Via paucis ab hinc annis ob temporis sterilitatē & tritici cōmuni indigentiam facta fuit regia pragmatica p quā statutū & iusū fuit sub certa pœna nē q̄s fanecā tritici ultra pretiū à principe taxatū vēderet. Quam quidem taxationem cōstat multos præterisse: ex quibus adhuc sunt aliqui, qui scrupulo conscientiæ agitantur, & querunt, An teneātur superacceptū restituere: qui vt dicunt, confessores nolunt eis, nisi restituant, beneficium absolutionis impendere. Hi & multi alii in eorum excusationem arguebant. Primò q̄ non potuerūt per pragmaticam præfatam altringi, quo minus possent liberē triticum suum vendere pro pretio, quod secundū communem indigentiam reperirent, eò q̄ vniciq; licet rebus suis pretiū ponere: quia vnus quisq; est in rebus suis moderator & arbiter, vt habetur in l. in re mandata. C. mādati.

Secundò, quia iustum pretium rerū non secundū voluntatē regis rebus est imponendum, sed secundū indigentiam, similiter & paucitatem atq; abundantiam earum, & numerum emptorum ac vēditorū.

Ac proinde quo maior est indigentia, maiorq; rerum penuria, maior etiam emptorum numerus, minorq; venditorum, eo magis crescit valor rei, & pretium eiusdem. Velle igitur, vt pragmatica volebat, q̄ his, quæ dicta sunt in dies crescentibus, pretium tritici non cresceret, sed in eodem semper pretio venderetur, videtur iniquum & iniustum. Pro qua ratione facit, quod ait Aristot. Pretium rerum humana indigentia mensurat.

Tertio, quia illa pragmatica non erat toti regno cōmunis, sed in parte fuit promulgata, in parte nō, nec etiam vbi fuit promulgata per omnes obseruabatur, cū hi, qui reditus regio colligunt, publicē triticū prout carius poterant, vendebant, id ipsum sciētibz his, qui pragmaticam fecerunt, qui illos nē sic venderent, minimē prohibebant. Ac proinde in hac parte videbatur iniqua lex illa quæ nō equaliter omnibus tradebatur: modò autē, vt ait Augustinus. i. de libero arbitrio, q̄ iusta & equa non fuerit, non est lex.

Quarto, quia qui reipub. gubernabant, & publicam iurisdictionem habebant, scientes pragmaticam in multis locis, & per multos violari, eos minimē puniebant, sed cum eis dissimulabāt, in quo visi sunt in violatione consentire, & pragmaticam prædictam vim postmodū habere nō velle. Hoc enim modo solent humanæ leges per oppositam cōsuetudinem abrogari, vt latius in Codice de ieiunio ostendimus.

Quinto, quia humana lex, vt obligatoria sit op^o est q̄ sit sufficienter promulgata, & vtentium moribus approbata vt ait Augusti. Et habetur distin. 4. cap. In istis. Et est textus ad literam in l. de quibus. ff. de legibus. vbi dicitur: Ipse leges nulla ex alia causa nos tenent, quān quod iudicio populi sunt receptæ. Præfata autē pragmatica, vt dicunt, non ita fuit cōmuni populi consensu recepta, nec vtentium moribus approbata: igitur vim obligandi non habuit.

Sexto, esto lex illa iusta fuerit, & à populis, quib^o fuit promulgata, obseruanda: non tamen videtur, quod fuerit in conscientia obligatoria, cū fuerit pœnalis: lex autem pœnalis in conscientia ante sententiam latam non obligat, vt est communis doctrina, iuxta ca. fraternitas. adiuncta glo. 12. q. 1. Igitur esto, mercatores triticum carius, quān per pragmaticam fuerit ordinatum vendiderint, non tenentur in conscientia ad restitutionem, nisi super hac fuerint per iudicem condemnati, &

ita nec per confessores est illis beneficium absolutionis dene gandum.

Respon. His non obstantibus videtur aliter respondendum. Et primò supponamus, quod supra dictum est. q̄ ad superiorē, qui potestatem habet reipub. gubernandi pertinet, vtilitati subiectorum & rei pub. prouidere. ff. de officio præsidis. l. i. vnde i. §. cura carnis. ff. de officio præfecti vrbis. l. i. est casus, quod ad præfectū vrbis spectat, vt victualia iusto pretio vēdantur. Idem in l. anno nam. ff. de extraordinarijs criminibus. mādatur præsidibus prouinciarum, vt ad hoc suis statutis & ordinationibus laborent, quod anno non oneretur: & quia certum est anno nam augeri, si superiores nō taxent pretiū rerum venalium venditioni expōsitaram: igitur ad hoc si volunt iusti præsidis officium exercere, tenentur.

Et patet ex ratione. Quia si vēditoribus permitteretur in tēpore sterilitatis anno nam prout possint vēdere, daretur occasio, vt multi pauperes tantum pretium, quantum pro tritico diuites exigent, non habentes, fame perirent. Et qui nō haberent, qui loco pretij darent, præter vineas, agros, aut domum, cogerentur huiusmodi res pro vili pretio distrahere, vt triticum emant: aut certē ipsis vēditoribus eas pro pane comedendo permutare: & ita fieret, vt in reipub. qui triticum venale habet, aliorum possessiones & facultates breuissimē exhauriant, & ditissimi fiant, cæteris in summa miseria & inopia permanentibus: quāquam reipub. perniciosum sit & iniquū, quāq; fraternæ charitati contrarium, non est qui non videat.

Præterea ad reipublicæ gubernatorē pertinet, dare modū, quo in rebus ad vitam necessariis non inducatur caristia. Inde qui caristiam inducunt, veniunt iuxta leges grauitet puniendi. Nam hæc est causa quare monopolium sub pœna capitatis est lege prohibitum, eò quod eo concessio, caristia facillimē induceretur: cum hominum cupiditas sit insatiabilis: ac proinde necesse est tempore sterilitatis quando pauci sunt, qui triticum venale habēt venditioni expōsitum, multi autem sunt eo summē indigentes, vt reipublicæ gubernatores pretium competens huiusmodi rebus instituant: nec id solum, sed eos, qui abundant, compellant, vt triticum, quod eisdem superest, cæteris indigentibus pro moderato pretio vendant. Inde etiam prudentissimē fit, vt quando prin-

do princepsalicui scriptori, seu impressori, seu librario, aut alteri mercatori cuiusque; priuilegium concedit, ut ipse solus certas merces vendere possit, iniungitur illi sub certa poena, ut non nisi pro pretio, quod illi determinatum fuerit eas vendat. scilicet ad impediendum caritiam, quae alioqui in reipublica induceretur. Inde etiam commendanda est respublica in qua rectores solliciti curant victualibus, hoc est, tritico, oleo, vino, pane, fructibus, piscibus, aliisque; rebus, quibus homines ad victum vtuntur, suum moderatum pretium taxant. Inde etiam laudabile est, imò & aliquando necessarium, ut domibus locandis similiter moderatum pretium sit per superiores taxatum: quemadmodum in locis quibusdam fieri solet, ubi vel Concilium congregatur, vel scholares ad studium generale confluunt. Inde etiam iuste & conuenienter regia potestate statutum est, ut census redimibilis certo pretio ematur, puta vnum pro quatuordecim. Inde etiam conuenit regibus, monetæ suæ pretium & valorẽ assignare, sicut & assignat. Itaque lex, ratio, simul & laudabilis consuetudo docet, ad publicam potestatem pertinere, rebus venalibus, his potissimè, quæ ad vitam sunt necessariæ, competens pretium designare, & eos qui carius vendiderint, punire.

Quo premisso, videtur conclusio certa, quod qui triticum carius vendit quam per pragmaticam iuste & rationabiliter factam, taxatum est, peccat peccato superuenditionis, & excessum restituere tenetur. Patet prima pars. Quia qui rem vendit plus iusto, aut pro pretio excessiuo, peccat contra iustitiam, cum equalitatem, quam iustitia requirit, in tali contractu non seruet: talis est, qui in casu triticum vendit carius, quam sit taxatum, eò quod ut ex dictis patet illud dicitur iustum pretium rei, quod est per autoritatẽ publicam iuste & conuenienter taxatum. Supponimus autem regẽ, seu principem, & senatum suum, cum præfatam pragmaticam faciunt, omnia prudẽter prospicere, quæ ad præfatam taxationem iuste agenda sunt attendenda, & per consequens iuste & conuenienter in se deliberasse. Id enim de maioribus præsumendũ est, interim quod de opposito non constat. Si enim de fratre priuato non est licitum temerè iudicare, & quod de terius est, præsumere: multò minùs de principe & senatu suo quando aliqua statuunt, quæ publicam regni utilitatem concernunt. Sequitur iam secunda pars, quod tales, qui triticum durante pragmatica superuendunt, tenentur excessum restituere, etiam si excessus fuerit citra

dimidium iusti pretij: quod suppono supra sufficienter esse probatum.

Ad rationes autem supra factas facile est respondere. Ad primum in quo arguitur, neminem posse alienis rebus pretium ponere, cum vnusquisque in suis rebus sit moderator. &c. Dicendum, quod esto id verum sit de homine priuato, qui talem potestatem in alienis rebus non habet: non tamẽ de homine publicam potestatem habente, ut habet princeps & qui reipublice regunt. Et quod dicitur, in rebus suis vnusquisque est moderator & arbiter, nõ est intelligendum, quod sit qualiscunque; moderator, aut arbiter, sed iustus: ideo lex non verbo taxator, vtitur, sed verbo moderator: sed supplendum est iuxta rectam rationem. Dico secundò, quod dictum illud procedit non in casu necessitatis, quo scilicet necessarium est publicam potestatem pretium taxare, & taxationẽ ipsius venditoribus non relinquere, uti necessarium est tempore sterilitatis, de quo casus propositus est: sed procedit in casu, quo pretij determinatio per publicam potestatem non peruenitur, quia publica potestate pretium rerum moderante, cessat priuata potestas illud moderandi: cum iustum sit priuatam potestatem publicæ potestati subesse.

Ad secundum dicendum quod si ipsi venditores per se deberent pretium moderari, illa omnia deberent attendere, & ex consequenti possent in pretio ascendere & descendere, iuxta illarum circumstantiarum varietatẽ quæ ad augmentum seu diminutionem rerum conducunt: ubi tamen taxatio per publicam potestatem (vti in casu) facta est, credendum est omnia illa per taxatores esse perspecta, similiter & tempus, per quod conueniat præfatam taxationem seruare: intra quod nõ ita erit venditoribus liberum in pretio ascendere, etiam si aliquantulum sint præfatæ circumstantiæ varietate: maximè quod quando pragmatica fiebat, hanc ipsam circumstantiarum varietatem futuram senatus ipse præconsiderauit, & ita maturo consilio pragmaticam iuste & prudenter ad certum tempus fecisse credendum est. Haberet autem ratio apparentiam, si senatus regius præfatam circumstantiarum varietatẽ non attendisset.

Ad tertium dicendum, quod præfatam pragmaticam nõ fuisse toti regno traditam, non vitiat eam, nec iniustam eam facit: cum sit necessarium esse per huiusmodi leges quibusdam partibus regni succurrere, in quibus necessitas postulauerit, nõ ita in alijs: sicut nec vitiat legem, quod triticum in certis partibus regni

regni taxetur & determinetur vendi pro quinque, in alijs autem pro septem, pro vt varia est harum & illarum prouinciarum indigentia. Sed nec vitiat legem, nec eam iniustam facit, quod præfati collectores, aut alia personæ triticum carius quam taxatum esset venderent: quia hoc vitium est vendentium, non legis iustum pretium determinantis: quando quidem lex omnibus venditoribus posita fuit absque vlla exceptione, ut mihi relatum fuit. Si tamen præfata lex aut legislator voluit quosdam venditores ad tenendum taxationem statutam astringere, quosdam autem omnino liberare, legem huiusmodi ego ab iniustate minimè excusarẽ: & in tali casu non esset dicenda lex, iuxta sententiam Augustini in argumento citatam: sed vt intellexi, præfati collectores non fuerunt per legem, aut legislatorem excepti, quantum pragmaticæ exequutores cum illis dissimularent, illos legi contraueniens minimè puniendo: hæc tamen dissimulatio licet liberaret præfatos venditores à poena pragmaticæ, non tamen à culpa superuenditionis tritici, eò quod cum pretium iustum esset, quod per pragmaticam fuit ordinatum, & illorum triticum non esset melius, aut maioris valoris, quam triticum aliorum, iniuste illi agebant, triticum carius quam alij vendentes, quare nec illos in conscientia à debito restituendi excusarem. Supposito quod in tali loco vendiderint, & eo tempore, ubi & quando pragmatica erat recepta, & moribus vtentium saltem pro maiori parte seruata.

Ad quartum dicendum, quod si in loco aliquo ita cum venditoribus dissimulabant, & omnibus illius loci, aut maiori parti vendentium permitterent triticum pro voluntate vendete, sciente legislatore & consentiente, non dubito in illo loco pragmaticam vim obligandi amisisse. Sicut enim pro voluntate principis vim habuit obligandi, ita per eiusdem voluntatem potuit eandem vim perdere: iuxta regulam iuris, Res per quas causas nascitur. &c. Si tamen non ita dissimulabant, quin plures in eodem loco legem violantes puniret sicut puniuisse dicuntur, non tunc videtur lex vim suam amisisse, quin omnes in illo loco legem transgredientes peccarent, & restituere tenerentur: esto quod hi, cum quibus iudices dissimulabant, essent à poena legis immunes. Vide tamen an sicut de collectoribus regaliũ reddituum nuper dicebam, quod ipsi cum cæteris in vno loco commorantibus tenebantur legem seruare, vel nec ipsi, nec alii, ex quo

de omnibus eadem videtur esse ratio, ita de diuersis locis dicendum sit: scilicet, quod si lex amisit vim in vno loco, similiter eandem in alio amisisse intelligatur, si nulla sit ratio quare in vno loco debeat seruari, & in alio non. Sicut si sint duo loca, in quibus eadem est tritici indigentia & penuria, cæteraque quæ ad augmentum seu decrementum pretii conducunt, sint paria, iniustum videretur, pretium per legem vni loco taxare, alteri verò libertatem vendendi absque taxatione præbere. Cuius iniustitiæ ratio videtur esse, quia tunc lex illa non tam rationi, quam voluntati inniteretur.

Ad quintum dicendum, quod illud dictum Augustini nõ ita est accipiendum, vt nullatenus lex possit obligatoria esse, nisi per populum sit recepta, & vtentium moribus comprobata, cum certum sit superiores tam ecclesiasticos quam sæculares posse subditos inuitis suis præceptis, & iustis legibus obligare. Alioqui si in libera potestate subditorum esset legem illis datam acceptare & non acceptare, in eorum ex consequenti libera potestate esset, se à superiorum subiectione eximere, & eisde resistere: cum tamen dicat Paulus ad Romanos. 13. Qui potestati resistit, dei ordinationi resistit. Vnde quantum iure detur populo facultas à legibus nouiter illi datis appellandi, aut supplicandi, vnde & audiendi veniunt, si fortè causam sufficientem afferant, quo minùs lex illa illis imponatur: attamen si nullam talem causam afferant, per superiores ad huiusmodi legis obseruantiam possunt compelli. Vnde quod ait Augustinus: Tunc leges obligant, cum vtentium moribus comprobantur: verum est vt iacet, cum affirmatiuum sit: non tamen inde à contrario sequitur, quod si non vtentium moribus comprobentur, nunquam obligent. Quamquam etiam id verum sit si superiores qui leges ferunt, sciunt eam per populum non acceptari nec obseruari, & tacent, non amplius insistentes. Adde quod non ait decretum Augustini, quod leges tunc obligant, quando per populum approbatur, sed quod tunc confirmantur.

Ad sextum, dicendum quod sic arguentes falluntur in duobus. Primò, quia supponunt legem poenalem non obligare, nisi tantum ad poenam in lege ipsa determinatam, & non ad culpam si violetur, quod aliàs ostendimus esse falsum: maximè si poena transgressoribus per legem ipsam deputata, talis & tanta sit, quod nõ nisi pro culpa

mortali soleat, aut debeat infligi: & etiam si leuor sit: cum poena culpam necesse est praesupponat, saltem venialem. Adde quod si lex est, oportet recte rationi consentanea sit. Ac proinde qui contra legem agit, recte rationi contravenire conuincitur, simul & voluntati iuste legislatoris: quare consequens est, hoc ipsum culpam nonnullam esse. Verum demus quod volunt, scilicet, quod lex poenalis, quando est pure poenalis non obligat in conscientia nisi ad poenam, id que post latam contra violatores sententiam, non tamen verum est praesentem pragmaticam, de qua loquimur, legem esse pure poenalem: habet enim duas partes: altera est, quae pretium certum tritico ad tempus designat: altera vero, quae iubet ne quis illo tempore & loco triticum carius vendat sub certa poena ibidem contenta. Modò quauis legis violatores ad huiusmodi poenam non teneantur in conscientia ante sententiam latam, tenentur tamen in conscientia triticum non carius, quam taxatum sit vendere: idque ratione legis naturalis & diuinae, per quas homo tenetur rem non carius vendere, quam valeat: valet autem quantum per publicam auctoritatem fuerit taxatum, ut ex supra dictis patet. Igitur qui carius quam sit ordinatum vendiderit, non dubium quin superuendendo peccet contra legem naturalem, diuinam, & humanam, & ita excessum tenebitur restituere. Alioqui da pretium per legem taxatum iniustum esse, id est, diminutum, & aliud maius illo esse iustum: sequeretur tunc, quod omnes, qui durante pragmatice triticum pro pretio taxato emerunt, dederunt pretium iniustum quia diminutum, & per consequens omnes tales in conscientia tenerentur supplere pretii defectum, nec aliter venirent per confessores absoluedi: quod non credo quisquam concederet. Ac proinde concludendum est pretium sic taxatum iustum fuisse, & carius vendere, iniustum.

Vnde sequitur impertinens esse, legem illam poenalem esse, aut sine poena statutam. Nam eo ipso quod per publicam potestatem rei venalis pretium taxetur, reputandum est illud esse iustum, & in conscientia seruandum, etiam si nulla poena per legislatorē contra transgressores apponeretur: cum haec non opponatur, nisi ut qui amore iusti peccare non desinunt, timore poenae coercentur.

Sequitur amplius, quod si is qui praesentem pragmaticam violat, poenam legis per iudicis sententiam luere compellatur, non inde manet a restitutione agenda super accepti immunis. Huius ratio est clara, quia poena legis debetur propter contemptum seu violationem legis, in quo legislatori & legi iniuria fit: restitutio autem debetur propter defraudationem, qua emptorem iniuste defraudauit, plus iusto ab eo pro tritico exigendo & recipiendo.

Sequitur amplius praefatos Pragmaticae violatores pretium excessiuum recipientes minime excusari praetextu donationis admixtae, quam emptores dicebant super excessum illis facere: cum constet emptores non animo donandi excessiuum pretium dedisse, sed necessitate ac indigentia compulso in pretio excessiuo consentisse: nisi forte venditor non nisi quod taxatum erat, exigere, emptor autem sponte vellet amplius largiri: aut nisi post venditionem completam & tractam emptor liberaliter & sponte excessum remitteret, quia tunc liber esset venditor a praefata restitutione.

Dubitaret aliquis, an sicut laici in casu Pragmaticam excedentes tenentur super acceptum restituere, clerici similiter excedentes teneantur? Ratio dubii est: quia clerici non subduntur legibus laicorum seu imperialibus, sicut laici: ideo nec tenentur stare praefatae pragmatice. Sicut si rex Castellae pragmaticam faciat, tenebuntur stare eidem Hispani, non tamen Galli, aut Lusitani, quia regi Castellae non sunt subiecti. Respon. Quauis clerici in terris Imperatoris viuentes legibus imperialibus non subiecti sunt, nec ad poenae solutionem compelli possint si huiusmodi leges violauerint: attamen legi naturali & diuinae subditi sunt sicut laici. Lex autem naturalis & diuina, ut dixi, est, ne quis rem plus iusto vendat, suo sit laicus, siue clericus. Ac proinde ex quo publica auctoritate pretium tritici iuste, ut supponitur, taxatum fuit, consequens est clericos teneri stare pragmaticae sicut & laicos, non quidem vi imperialis legis, sed naturalis & diuinae.

Quod inde confirmatur, quia ad id etiam tenebuntur Galli, Lusitani, & extranei, si velint in locis Hispaniae, ubi vim habet pragmatica, triticum vendere, tenebuntur iuxta taxatum pretium illud vendere sicut & naturales, ergo similiter & clerici. Quod amplius inde apparet, quia non minorem vim habet ad determinandum pretium iustum rerum venalium publica auctoritas & institutio, quam communis populi consuetudo & cursus: sed si clerici velint res suas vendere ut tunc sint in

sint in conscientia, tenentur seruare pretium per communem populi consuetudinem obseruatum, etiam si populi legibus subditi non sint: ergo similiter tenentur pretium per principem taxatum seruare, iteum si principis legibus non subiciantur.

Aliud dubium, supposito quod in diuersis partibus regni diuersimode aut pragmatica, ita ut in regno Toleti pretium taxatum sit. 5. in Castella vero sit. 8. eod quod illic sit maior tritici penuria atque indigentia. Toletanus in suo loco, ubi pretium taxatum est 5. non vult triticum suum vendere pro. 5. sed pro. 8. & conuenit cum emptore pro. 8. hac lege, quod ipse venditor suis expensis portari faciet triticum in Castellam ubi valet. 8. An sit id condemnandum. Et ratio dubii est, quia ubi contractus sit, non valet faneca nisi. 5. ubi autem triticum est transferendum & tradendum valet. 8. Respon. Si venditor alioqui erat triticum suum in Castellam, ubi carius venditur, portaturus, & illic illud venditurus, iustus est contractus praedictus, etiam si sit in loco ubi valet. 5. celebratus. Cuius ratio clara est. Quia si plus recipit venditor, quam triticum in suo loco valeat, non ratione mercis, sed ratione interesse sui illud recipit, qui alioqui tantumdem erat lucraturus, rem suam in Castellam portando. Et hoc etiam esset iustum, quauis, ut dico, in suo loco contractus esset celebratus & completus, nedum si suspendere tur contractus vsque ad Castellam, ubi erat ex conuentione celebrandus. Refert tamen sit Toleti celebratus, an in Castella celebrandus. Quia si Toleti sit celebratus, ex tunc periculum tritici sicut & dominium spectat ad emptorem. Quare si cum in Castellam etiam per venditorem portetur casu pereat, aut per rapinam, seu per furtum illi auferatur, emptori perit, non venditori. Excepto nisi venditor custodiam rei vsque ad traditionem susceperit, ut habetur Institutio. de emptione. §. quod si fugerit. Excepto etiam si fuerit triticum in genere venditum, quia tunc periculum erit apud venditorem: cum genus, ut Iuristae dicunt, non pereat. Secus si contractus non Toleti, sed in Castella sit celebrandus: quia tunc periculum sicut dominium ad venditorem pertinebit.

Si autem venditor non erat alioqui triticum in Castellam portaturus, tunc videtur praefatus contractus in fraudem pragmatice fieri, nec erit venditor a culpa & super accepti restitutione securus. Non enim dubium est in legem impingere, qui ver-

ba legis amplexus, contra legis nititur voluntatem, ut habet regula iuris. Quemadmodum in fraude legis ageret, qui pragmaticam ad literam seruans, vendit triticum pro. 5. hac lege, ut emptor illi emat rem aliam, puta hordeum, aut piper, aliudue huiusmodi pro. 8. cum tantum valeat. 4. Quibus fraudibus non dubium est quam plures tempore pragmatice vos fuisse, quos non minus iudices punire deberent, quam si ad literam legem temere violassent, qui non solum super accipiunt, sed alios indigentes, res eidem inuites, & quibus non indigent, emere compellunt. In quo constat eos multipliciter per tales venditores grauari.

Sequitur amplius, ad reip. gubernatores spectare legem facere, & eandem sollicitè exequi, qua prohibeant, ne quis tempore Augusti, quando vili venditur triticum ultra quam sibi & familie suae necessarium sit, emat: cum videamus defectu executionis huiusmodi legis diuites triticum quantum possunt emere & congregare, ut postmodum carius vendant. In quo tempore notabiliter damnificari videmus. Tum, quia hoc modo impediuntur, ut in plurimum indigentes & pauperiores, ne possint illo tempore quae illis sunt necessaria, emere: cum diuites & potentiores semper praueant. Tum etiam, quia illo modo notabiliter inducitur in rep. caristia, unde huiusmodi mercatores plus solent reip. nocere, quam anni stilitas, aut locustae. Ac proinde venirent tanquam praedones & reip. vastatores exterminandi. Quod enim talis contractus illicitus sit & turpis ultra rationem tactam, patet. 14. q. 4. cap. Quicumque: ubi talis contractus damnatur, quado. s. fit causa lucri, & ex cupiditate, & ceterum lucrum inde questum turpe. Et tales tempore caristiae possunt cogi, ut etiam minus iusto pretio vendant, ut habetur. l. 2. §. cum in eodem. ff. ad. l. Rhodiam de iactu.

Sed an tales, qui gratia lucri, & ex cupiditate haec faciunt, teneantur lucrum inde postductam caristiam acquisitum, restituere? Respon. quod ex quo iniuste multos laeserunt, primo eos, qui ad domus suae sustentationem erant victualia pro vili empturi: Secundo totam remp. ratione caristiae per eos inductae: videtur debere eos vtriusque satisfacere. Primis, si eos agnoscant: aut pauperibus pro illis, si non agnoscant: idque ad arbitrium boni viri. Ceteris similiter, in communi aliquid pauperibus erogando, satisfacere debent. Quantum autem sit quod debeant pauperibus erogare, videtur haec regula secuta & tenenda, scilicet, quan-

qui in Pragmatica... conscientia... legislatoris non collat... tunc ad poenam tantum...

tum lucrati sunt superaccipiendo ultra id, quod triticum verisimiliter valuisset, si triticum eo modo, quo dictum est, non ita congregassent: totum illud videtur perperam & turpiter acquisitum & pauperibus pro leſis erogandum: vel inter indigentes, qui alioqui vilius emissent, distribuendum. Quod si adueniente carissima triticum, quod congregauerant, nondum venderint, debent illud vendere in eo pretio, pro quo verisimiliter illo tempore venderetur, si ipsi triticum non ita, ut dictum est, accumulassent. Alioqui quicquid superacceperint, tenebuntur, ut dictum est, distribuere ratione damni dati ob carissimam per eos inductam, licet non per viam restitutionis. Poterunt tamen aliquid lucrari, habito respectu ad curam, & periculum, & expensas, si quas in talium mercium seruatione fecerunt, idque ad arbitrium boni viri. Dura videtur sententia, sed tuta, & iuri communi consona. Si culpa tua damnum illatum est, satisfacere oportet. Quale damnum dant, qui praefato modo carissimam inducunt. Vnde qui dat arrhas in emptione omnium aromatum ciuitatis, ut ipse postea carius vendat, cum praesciuerit naues similes merces adducentes fore submersas, dicitur facere monopolium, & incidit in poenam legis contra monopoliam institutam, ut patet in rubrica. C. de monopolijs. Et procedit haec de his, qui illo modo tritici quantitatem ex cupiditate lucri, ut illud postmodum carius vendant, emunt. Nam ipsa emptio in se illicita non est, & potest ex tali intentione, & ob talem finem fieri, ut licita & meritoria sit. Et quod dico de tritico, idem de ceteris victualibus est dicendum.

Sed obiiciet aliquis, id quod dictum est esse verisimile, si vnus esset tantum, qui carissimam induxit, si tamen multi diuites totum triticum aggregauerunt, & ita communiter carissimam induxerunt, quare vnus eorum non poterit suum triticum vendere pro pretio corrente ob carissimam per alios mercatores inductam, modo pro rata carissimae in pretio descendat? Sic enim qui pro suae familiae sustentatione tritici quantitatem emit, si quid postea illi supersit, poterit tempore carissimae per alios inducere pro pretio corrente vendere, & ex consequenti non tenebitur tempore indigentiae pro tam diminuto pretio triticum emptum vendere, pro quanto venderetur, si praefati mercatores non ita triticum apud se accumulassent. Respon. Quicquid sit de eo, qui pro domus suae sustentatione triticum emerat, quem non dubito postea posse pro pretio

currente id, quod supererit vendere. Is tamen, qui gratia lucri multa emit, ut ea carius vendat, non ita poterit ex carissimam per alios inducenda in suum triticum vendendo iuari, eo quod hic videtur iniuste rem publicam damnificasse, ut ex dictis patet: & alii mercatores ei similes similiter eam damnificauerunt. Et quanuis vnus solus non totam carissimam induxerit, sed oes simul, & vnusquisque pro rata damnificauerit, ita omnes tenentur, & vnusquisque pro rata in pretio descendere, quatenus carissimam per eos inducenda, aut inducenda tollatur, ad illud pretium, quod alioqui curreret, descendendo. Quod si ceteri nolint, eorum culpa non deobligat hunc quo minus ad id teneatur.

De his qui res alienas vendunt.

QVAESTIO. XXXVII.

Accidit ut qui pecunia indiget, quam forte non aliter habere potest, nisi per viam venditionis, qui tamen rem propriam, quam vendere possint, non habent: vel si habent, non

lunt eam distrahere, vendunt rem alienam, ut sepe in nudis accidit, idque sine proprio domini consensu: Dubitant an id possit licite fieri, & an huiusmodi contractus sit validus, & quid operetur. Et tenet Henricus de Hoitan in tractatu suo de contractibus, praefata venditionem illicitam esse, simul & inualem seu nullam. Pro qua sententia arguitur. Primo, quia vendere rem alienam, inuito domino, videtur esse furtum, ut habetur Institutio. de usucapione. vbi dicitur: Nam qui sciens, alienam rem vendidit, vel ex alia causa tradit, furtum committit. Vnde apparet non solum committi furtum in casu rem alienam vendendo & tradendo simul, sed seclusa traditione, in sola rei alienae venditione videtur furtum committi. Et iterum Institutio. Quibus alienare licet. §. e contra. ponitur casus de creditore, cui quia debitum non soluitur, vendit pignus. vbi dicitur, id illi licitum esse, sed non sine voluntate debitoris, quia ab initio contractus pactus est ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solueretur: & per consequens inuito domino rem eius vendere non est licitum.

Secundo quareo, vel venditor quando rem alienam scienter vendit, intendit eam

eam vere vendere, aut fingit? Si secundum, peccat, quia mentitur, et si non verbo, saltem opere: cum aliud opere significet, aliud vero mente teneat. Si primum, igitur vere intendit tradere emptori rem, quam illi vendit, cum non aliter venditio celebretur & perficiatur, nisi per mercis traditionem, & pretii receptionem: intendere autem mercem alienam sine consensu domini emptori tradere, est deprauata intentio, quia furtum mentale ut constat. Si dicas quod vere intendit mercem illam emptori tradere, non simpliciter, sed conditionaliter. scilicet iure & licite possit. Contra. Quia vel hanc suam mentem conditionalem explicat emptori, vel non. Si primum, iam non intendit vendere rem alienam inuito domino, sed potius domino consentiente: ex quo sine consensu domini non intendit se obligare ad traditionem mercis, & ita hic non esset casus de quo loquimur. Si secundum, videtur venditio dolosa, & per consequens peccaminosa, ex quo vendens decipit emptorem, saltem negatiue, cum mercis conditionem emptori non explicet, sicut debet, puta illam non suam, sed alienam esse: quod si emptor sciret, pecunias suas pro illa minime tradidisset, nec eam rem emisisset.

Tertio inde arguitur contractum in casu esse nullum, quia est dolosus, dolo dante causam contractui: & ita emptor in illo ex errore consentit, alioqui minime consentiret. Vnde sicut qui rem defectuosam vendit, defectum eius scienter occultando, quem si manifestaret, emptor rem illam nullo modo emisisset, peccat ratione doli, & contractus non tenet, ut supra patuit: sed rem, quam venditor vendit, esse non suam sed alienam est defectus, qui ab emptore cognitus, ipsi multo magis displiceret, magisque ad contractum resilleret, quam si esset alius naturalis defectus ipsius rei. Et ita illa conditio mercis ab e mente incognita, & a venditore occultata, non minus impedit consensum euentis in contractu, quam alius defectus rei similiter occultatus.

Quarto quod sit inualem inde apparet, quia de natura seu ratione emptionis est, ut celebrato contractu, dominium mercis, eiusque melioratio ac deterioratio sicut & periculum spectet ad emptorem: sed in casu dominium mercis in emptorem non transit, etiam si de facto illi per venditorem tradatur.

Quinto quod peccet, qui sic rem alienam inuito domino vendit, apparet ex alio: quia talis venditio de se videtur occasionem dare scandalo & indignationi, tam

domino, cuius res est, qui cognita re facile potest contra venditorem irasci, quod eo inficio aut inuito rem suam vendat, quam etiam ementi, qui cum rem alienam esse cognouerit, merito contra venditorem indignabitur, qui eum deceperit, rem alienam pro propria vendendo. Et si de veritate non informetur, quod si res vendita non venditoris sed alterius sit, datur illi occasio, ut rem illam alienam post celebratum contractum sibi tanquam propriam, vbi eam repererit, etiam aliis inuitis, capiat: vnde necesse est vel lites, vel contentiones oriri, & expensas fieri, quae non dubium praefato venditori esse imputanda.

Postremo, quod contractus nullus sit, apparet, quia de ratione contractus est vltro citroque obligatio, ut habetur in lege, Labeo. §. contractus. ff. de verb. signifi. sed in praesenti casu non interuenit talis obligatio in re. Patet de venditore, cuius venditio si valida esset, oporteret eum obligari ad tradendum rem venditam emptori, sicut e contra emptor de natura emptionis obligatur ad tradendum, imo & dandum pretium venditori: nec aliter se obligat emptor ad pretii dationem, nisi venditor eum se ad mercis traditionem obliget. Cum ergo venditor ad mercis traditionem in casu non se obliget, nec obligare possit sine consensu domini, cum nemo ad pretium possit obligari, igitur nec e contra emptor manet obligatus ad pretii dationem: & ita ex vtraque parte in re ipsa deficit obligatio, quae est de ratione contractus, & ita est nullus.

In oppositum tenet Conradus in suo opere de contractibus. q. 70. Pro quo videtur facere. l. rem alienam. ff. de contrahenda emptione & vendi. vbi sic dicitur: Rem alienam distrahere nulla dubitatio est: nam emptio est & venditio. Vbi vult dicere, quod aliquis sic potest eam distrahere, quod distractio tenet. Et quod illa sit legis intentio, patet ex glo. quae in verbo, dubitatio. sic ait: quia contractus tenet in praedictum vendentis. Item in l. si quis. ff. de actioni. empti & vendi. dicitur: Si quis alienam rem vendiderit, & medio tempore heres domino reiectus titerit, cogetur vendens implere venditionem. Glo. implere, id est, tradere, & ea facere quae in venditione desiderantur: non enim tradiderat, sed se excusabat propter nouum dominum rei.

Facit etiam pro eodem. l. si in emptione. ff. de contrahenda emptione & vendi. §. Item si emptor. vbi dicitur: Item si emptor & venditor scit furtiuum esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur. Si emptor solus scit, non obligatur venditor, nec tamen

ex vendito quicquam consequitur, nisi vltra quod conueniret præstetur. Quod si venditor scit & emptor ignorauit, vtriusque obligatio contrahitur. Hæc ibi. Vnde apparet posse aliquam rem etiam furtiuam scienter vendere emptori id ignorantem, & valere contractum vtriusque. Quod si de re furtiua verum est, à fortiori de alia non furtiua: Exceptis his rebus, quæ iure excipiuntur, quales sunt liber homo, locus sacer, & religiosus, seu loca publica. De quibus recurre ad Iuristas. Quam sententiam extendit Contra. ad res alienas in domo & potestate vendentis existentes, vt sunt pignora, & commodata, deposita, siue etiam in eius potestate non sint, sed apud ipsarum dominum. Extendit etiam eam ad res tam mobiles, quam immobiles.

Pro huius breui decisione videtur præmittendum quæstionem ex nomine magis quam ex re pendere. Si enim nomina intelligantur, non arbitror magnam relinquere difficultatem, nec inter doctores controuersiam. Aliud enim est rem aliquam alteri dare, aliud eam alteri impignorare, seu obligare: aliud eam alteri tradere: aliud verò eam alteri vendere. Quæ in primis propono, vt horum nominum differentia cognita, sciamus quid sit de ratione venditionis, & quæ obligatio inde in venditore oriatur. Dare igitur rem alteri, est dominium illius in alterum, cui datur, transferre: & ita nemo potest rem aliquam alteri dare, qui non possit facere eam de alterius dominio esse. Tradere rem alteri, est illum in possessionem illius mittere: aut est facere, quod ille alter eam habeat & contrectet. Quod constat fieri posse absque hoc, quod tradens transferat illius rei dominium in alterum. Et hoc vulgò dicitur (Entregar la cosa a otro.) Quod constat aliud esse à datione eiusdem rei. Nec per huiusmodi traditionem acquirit aliquod ius in re ipsa, cui traditur, sed quandam possessionem, quam Iuristæ asininam dicunt. Impignorare verò, seu obligare rem alteri, est illi aliquod ius in re illa dare, ita vt illa, durante tempore impignorationis, inuitus priuari non potest, & poterit contra priuatore agere, & rem huiusmodi repetere, etiam si illius rei dominium non habeat. Vendere autem rem alteri, nec est rem illam dare, nec tradere, nec obligare, sed cum altero conuenire de tradendo illi mercem illam pro pretio, in quo conueniunt. Et ita cum huiusmodi conuentio aliud sit à mercis traditione, constat aliud esse vendere, aliud rem ven-

ditam tradere. Ex illa conuentione sequitur manere venditorem obligatum ad tradendum mercem, quam vendit, emptori, non tamen absolute, aut categoricè, sed sub disiunctiōne, scilicet, ad tradendum rem si possit de facto & de iure, ita vt per eum non stet, quo minus rem tradat. Et quod sit obligatus de euictione, aut si possessionem rei tradere non potest, quod sit obligatus ad interesse, si quod patitur emptor ex hoc, quod merx sibi non traditur: Nec ad aliud iura ipsum venditorem obligant. Vnde patet diuersam esse vendentis & ementis obligationem. Nam emens obligatur ad dandum pretium venditori, & illius dominium in venditorem transferendum: vendens autem non ad dandum mercem, nec eius dominium in ementem transferendum obligatur, sed ad eam illi tradendum, vt dictum est. Ratio discriminis est, quia vt Iuristæ dicunt, emptor tenetur ad pretium in genere, venditor verò tenetur ad mercem in specie. Et procedit, quando merx aliqua certa & determinata est, quæ venditur. Quod si venditor rem in genere vendat, tenetur ad dandum illam, sicut emptor ad dandum pretium. Ac proinde si venditor mercem, quam tradidit, dare non potuit, si eam in genere vendidit, tenetur aliam quam dare possit querere, & emptori tradere.

Sequitur iam, quod nemo potest rem alienam dare, cum in ea dominium non habeat. Nemo enim plus iuris in alterum transferre potest, quam ipse noscitur habere. Sed nec potest aliquis rem alienam sine consensu domini alteri obligare aut impignorare: quia qui impignorat, oportet ius alioquod constituat in re impignorata: quod facere non potest, si aliena sit. Sed nec potest quis licitè rem alienam sine consensu domini alteri tradere, quia id esset furtum committere, rem alienam inuito domino contrectando. Potest tamè quis rem alienam etiam licitè vendere, sine domini consensu. Patet si ad naturam & conditionem venditionis supra dictam recurratur, quæ est venditorem cum emptore conuenire de tradendo illi pro pretio assignato mercem certam, esto quod aliena sit, possit: sin autem satisfaciet illi pro interesse, si quod emptor ex hoc, quod merx illa illi non traditur, patitur. Quæ omnia fieri possunt, nullam iniuriam domino rei inferendo, nec inferre intendendo, nec rem eius contrectando: ex quo illa conditio obligationi apposita, de tradenda merce, si possit, tollit omnem contemptum & deperuationem animi ipsius vendentis in hac re. Possunt

Possunt etiam illa omnia fieri absque hoc, quod venditor illudat ementi, aut eidem grauamen aliquod inferat, aut damnum faciat. vt si emptor sciat rem, quam emit, alienam esse, & non venditoris: aut etiam si id ignoret, sciat tamen naturam & conditionem venditionis eam esse quam diximus, & per consequens sciat venditorem posse rem alienam vendere, non solum de facto, sed etiã iure humano id approbante. Et ita in his casibus non video quare non sit licitum aliquem rem alienam sine domini consensu vendere, siue emens sciat rem alienam esse, siue id ipsum ignoret, modo sciat (vt dixi) venditionis naturam & conditionem. Quia si emptor id sciat, non poterit rationabiliter de venditore conqueri, quod rem alienam illi vendiderit: nec dolum poterit, aut culpam venditori imputare, etiam si res sibi postmodum non tradatur, ob defectum potestatis venditoris: sed imputet sibi, qui voluntariè, sciens, scilicet & volens in contractu consensit. Secus si emptor nesciat rem alienam esse, nec venditionis naturam & conditionem agnoscat, quia tunc nisi res empta cum eiusdem dominio sibi tradatur, merito poterit de venditore conqueri: maxime si venditor simplicitatem emptoris agnouerit. Secus etiam si quando venditor rem alienam vendit, intendit eam emptori sine domini consensu tradere, quia tunc esset mentale furtum. Secus etiam, quando venditor rem alienam vendit, sciens, vel probabiliter credens, quod quacunq; ipse diligentiam apponat, non poterit domini consensum obtinere ad hoc, quod rem illam emptori tradat. Nam tunc peccat non solum quia occasionem præstat emptori, qua merito contra illum indignetur, sed etiam quia videtur scienter inutilem contractum inire, sciens finem huius contractus frustrari, qui est vt emptor rem, quam emit, habeat, & venditor similiter pretium. Et etiam quia obligat se ex vi contractus ad tradendum rem, quam scit se iuste aut iure tradere non posse, etiam si quod in se fuerit fecerit.

Quantum verò ad validitatem contractus attinet, videtur quod sit validus etiam in conscientia, ex quo secundum leges validè esse determinatur, vt ex dictis patet, & tenet in præiudiciū vendentis, eò quod compellitur venditor ad rem tradendam si potest: sin autem, ad satisfaciendum pro interesse, vt diximus supra. Si autem contractus ipso facto nullus esset, nulla hinc inde fuisset orta obligatio, sed pretium tantum esset emptori reddendum, idque in foro exteriori, siue emptor sciuerit rem alienam

fuisse, siue ignorauerit. In foro tamen conscientie refert, quia etiam si nullus esset contractus, teneretur venditor non solum pretium reddere, sed emptori satisfacere, si emptor rei & contractus conditionem ignorauit. Satisfacere (inquam) pro interesse, si quod passus est, ex tali contractu: quia forte cum pretio quod dedit, aliquid interim fuisset lucratus, aut rem aliam legitime emisisset, unde sibi aliqua commoditas accreuisset, à qua per contractum fraudulentum est impeditus: ad quam satisfactionem minime teneretur, si emptor rei conditionem, contractus naturam agnouisset.

Per hæc patet ad rationes ante oppositum factas. Ad primum dicendum, quod vendere rem alienam sine domini consensu, non eam tradendo, nec tradere ante consensum domini obtentum intendendo, non est furtum: quia seclusa traditione, in sola rei venditione nil alienum iniuste contrectatur, nec usurpatur, vt constat. Secus si venditio huiusmodi fiat cum animo rem illam tradendi emptori, non præhabito domini consensu: quia tunc esset furtum, saltem mentale. Et sic intelliguntur Institut. illic citatæ. Et ita secundo Institutio. ibidem allegatæ, intelliguntur de venditione pignoris cum eiusdem traditione, & non de sola venditione, nam casus illius textus est de creditore pignus alienante & vendente, vt ex ipso textu patet.

Ad secundum dicendum, quod venditor in casu intendit verè vendere, non tamen ob id sequitur, quod intendat mercem absolute sine consensu domini tradere: cum aliud sit vendere, aliud tradere, aut intendere tradere absolute. Intendit tamen sicut & intendere debet pro sua possibilitate rem illam tradere, ita vt quod in se est faciat, ad obtinendum consensum domini, siue per viam donationis, siue per viam emptionis, aut permutationis, vt possit licitè rem, quam vendidit, emptori tradere: in defectum autem huius possibilitatis intendit, sicut & intendere debet, emptori pro interesse, si quod patitur, ex hoc, quod res empta non sibi per venditorem traditur, satisfacere. Nec ad aliud poterit in conscientia, nec in foro iudiciali compelli, nec ex vi contractus ad aliud obligatur. Et hæc est obligatio sub disiunctiōne, quæ supra dicta est venditori ex vi contractus conuenire. Et quod dico venditorem teneri ad obtinendum consensum domini per viam donationis, aut emptionis, si potest, puto in conscientia verum esse. Alioquin videretur venditio inutilis, & frustratoria, & dolosa,

si se non intenderet venditor obligare ad procurandum, prout licite possit facultatem realiter mercem, quam vendidit, tradendi. Quamquam Iudex non compellet eum, ut rem a domino emat, sed tantum ut pro interesse emptoris satisfaciatur. Hunc autem animum, quo venditor se obligare sub disunctione intendit, ut dictum est, potest emptori explicare & occultare. Si explicat, securior est venditor a culpa & dolo, ut constat. Si occultat, non oportet eum condemnare: maxime si emptor ut dixi sciat rem, quam emit, esse alienam, aut saltem sciat naturam & conditionem venditionis, ut supra dictum est. Quod si ratio haec valeat, procedit quando emptor utrumque ignorat. Item illam non venditoris esse, sed alienam, putans etiam venditorem obligatum esse ad eam cum eiusdem dominio tradendum: nam tunc si rei aut contractus conditionem emptori non explicet, videretur dolosa & deceptoria esse venditio, & ad indignationem ementis excitativa.

Ad tertium dicendum distinguendo.

Nam vel venditor cum rem alienam vendit, dicit aut significat rem illam suam esse, & non alienam, & inde emptor eam emit. Vel non hoc dicit, nec verbo, nec opere significat. Si primum, contractus est dolosus & mendax, & nullus: quia ex dolo dante causam contractui est initus. Si secundum, non ita est nullus, sed validus ut supra diximus in praedictum venditoris. Et quando arguitur, quod emptor non liberè in contractu consentit, sed ex errore, quia putat rem, quam emit, venditoris esse, & ideo emit, aliàs minime empturus: Dicendum: Esto ita fit, non ideo est contractus nullus, eò quod ius supplet defectum consensus, ut supra quando de dolo agebamus, diximus. Nec est simile de venditione rei defectuosae, cuius defectum venditor scienter occultat. Nam tunc si occultatio dedit causam contractui, contractus est nullus in utroque foro: quia secundum iura venditor tenebatur ex officio defectum rei emptori intimare: & quia id non fecit, arguitur de dolo, & ita ius inuvalidat contractum, licet teneat in fauorem decepti. In presenti autem casu non ita ex officio tenetur venditor rei conditionem. scilicet quod aliena sit aut propria, nec ipsius contractus naturam emptori intimare, nec iure humano ad id compellitur, ideo ius non ita inuvalidat contractum praesentem, quo res aliena venditur, sed cogit venditorem id complere, quod ratione contractus tenetur: similiter & empto-

rem ad pretii dationem, si venditor rem emptori tradat. Quod enim contractus naturam non teneatur venditor emptori intimare, certum est: quia non est officium vendentis ementes docere ea, quae ipsis incumbit agnoscere & inquirere. Quod etiam non teneatur ex officio dicere, rem, quam vendit, alienam esse, patet: quia ius huiusmodi officium illi non imponit, & sufficienter iure emptori prouisum est, etiam si venditor rem esse alienam eidem non intimet: quāquam ex charitate, & ad vitandū scandalum aliquando ad id teneatur.

Ad quartum dicendum quod falsum est, quod de natura venditionis seu de eius essentia sit emptorem eo ipso habere rei emptorae dominium, ut ex dictis patet, ex quo venditor non se obligat ad dandum mercem, sed ad tradendum, ut patet ex dictis, & etiam ex l. Si ita. ff. de contrahenda emptione & vendi. ubi dicitur: Qui vendidit, necesse non habet fundum emptoris facere, ut cogitur qui fundum stipulanti sponndit. & ex consequenti non semper rei emptorae periculum spectat ad emptorem. Est igitur illud communiter dictum limitandum ad casum, quo venditor rem suam vendit, quia ex tunc ius & dominium, quod in re illa habebat, in emptorem transferri: non ita quando rem alienam vendit, in qua nullum dominium, quod in alterum transferat, noscitur habere.

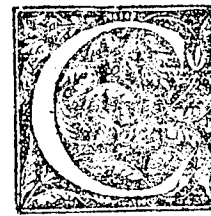
Ad quintum dicendum, quod quando venditor verisimiliter agnouerit ex huiusmodi venditione absque rei conditionis intimatione aliqua scandala in domino rei venditae, aut in ipso emptore, aut etiam in alio quocumque ex eorum ignorantia aut passione euentura, tenebitur vel a venditione cessare, vel rei quam vendit, conditionem intimare, si per hoc sufficienter illis scandalis putat verisimiliter obuiari. Quod si non fecerit, erit venditio culpanda, non de se & ratione sui, sed ratione sequelae, ut de se satis constat. Nos autem questionem tractauimus de contractu praefato in se considerato: & ita nil contra dicta.

Ad postremum sufficienter responsum est quod ex tali contractu hinc inde nascitur obligatio, ex parte quidem emptoris, ad dandum pretium, ex parte autem venditoris ad tradendum mercem, si possit, ita ut per eum non stet, quo minus eam tradat. Quod si non possit, tenebitur ad interesse, non obstante quod aliter emptor ad solutionem pretij obligatur, aliter vero venditor ad mercis traditionem, ut supra satis ostensum est.

De ven

De venditione ad terminum, & de causis pretium augendi.

QVAESTIO. XXXVIII.

Um haecenus lo

quati simus de venditione rerum pro pretio in promptu soluto, breuiter videamus de his qui res vendunt pro pretio postmodum soluendo, quae dicitur venditio ad terminum. Similiter de his, qui pro pretio statim soluto emunt merces postmodum tradendas, quae potest dici emptio ad terminum, seu emptio per anticipatam solutionem, quod idem est. Et quaestio est communis, An sit licita venditio ad terminum pro maiori pretio, quam res valeat in promptu, seu quam sit pretium communiter currens in promptu solutum: quia venditione, ut in plurimum mercatores utuntur, qui pro sui excusatione solent sex causas assignare. Prima est, quia pretium communiter currens in promptu solutum, sapissimè est tenue, pro quo si venditor res suas venderet, nil lucraretur, sed saepe damnum pateretur, attentis laboribus, & expensis factis. Secunda causa est, quia esto quod pretium pro tunc communiter currens, satis competens esset, attamen venditor ex hoc, quod pretium non statim sibi soluitur, cogitur aliquod interesse pati, saltem lucri cessantis: nam cum pecunia in promptu soluta ipse aliquid esset lucraturus. Tertia causa est, quia emptor ille erat fortè alienigena, aut fugitiuus, aut vitæ perditus, unde venditor capitale suum periculo exponit: ideo ratione huius periculi ascendit in pretio soluendo. Quarta causa est, quia fortè emptor est vir litigiosus, & non verax, unde venditor fortè expensas in recuperatione pretij soluendi facere cogitur: ideo ratione expensarum quas facere timet ascendit in pretio. Quinta causa est, dubietas valoris, quem res vendita tempore solutionis habuisset. Sexta causa est, quia merx ad terminum vendita plus valet quam ad statim, cum ex communi cursu iustum rei pretium cognoscatur: communiter tamen maius pretium datur pro re ad terminum vendita, quam si ad statim venderetur: quancumque ex his causis putant sufficere ad eos a culpa & restitutione excusandum.

Pro prima causa hanc afferunt rationem. Quia indignum videtur & iniustum

quod qui sua arte, industria, & negotiatione reip. seruit, non solum non sentiat commodum, sed damnum patiatur. Si enim venditor a reip. fuisset conductus, ut merces illas quibus reip. indiget, aliendè ascerat, & domi custodiat, suo tempore indigentibus venditurus, talis per tempus esset indemnus seruandus, & vltimè iuxta laborem & merita sua competenter stipendianus. Cum igitur non minus reip. seruiat non conductus, quam si conductus fuisset: igitur iuste poterit seipsum in vendendo ad terminum indemnem seruare, & aliquid vitra lucrari.

Hæc tamen causa cum ratione pro ea facta, non videtur huiusmodi venditores excusare. Primò, quia si ratio valeret ad excusandum venditionem ad terminum pro pretio excessiuo, similiter valeret ad excusandum venditionem ad statim pro pretio excessiuo, quod scilicet sit maius, quam pretium communiter in illo loco & tempore currens: quod supra ostensum est esse iniustum, & iniquum. Deinde si ratio valeret, sequitur quod venditores semper deberent aliquid lucrari, vendendo rem carius, quam illis constiterat. Quod inde patet falsum esse, quia saepe accidit, ut merces minus valeant quando & ubi venduntur, quam constiterint: id quod ob multas causas, ut supra latius tetigimus. Ac proinde sicut mercibus in valore crescentibus possunt venditores multum lucrari, si eas vendant, etiam si paucas aut nullas expensas fecerint, paruum aut nullum laborem subierint: ita econtra mercibus in valore decrecentibus, debent, si eas vendere velint, in pretio descendere, etià si multas fecerint expensas, magnumque subierint laborem: ac proinde non erit tunc iniustum, aut indignum, si venditores commodum in venditione non sentiant, sed damnum. Qui enim propria voluntate negotiationes huiusmodi suscipit, utriusque pariter se debet exponere, lucro, scilicet, & danno. Quod si aliquando damnum sentiat, non emptoribus, aut reip. sed sibi est imputandum. Secus si ex mandato reip. aut ex locatione, aut conventionione negotium tale susciperet. Itaque non est simile, quod pro simili adductum est. Exemplum est notum in his, qui fructus ecclesiasticos vnius anni, eorum quantitate ignorantes, ad publicam vocem vendentis emunt, qui dicuntur vulgò, arrendadores. Tales cum fructus emptos colligunt, & suis dominis reddunt cum tanta cura, sollicitudine, labore, & expensis, non dubium quin dominis illis seruiant: O 5 attamen

attamen sæpe damnum, & nullum lucrum sentiunt. Si dicas id esse ex conuentione, ratione cuius emptores huiusmodi se sponte obligauerunt ad tantam summam fructuum soluendum: Fateor. Sed sicut illi tenentur conuentioni stare, non obstante eorum damno: ita & alii venditores, de quibus loquimur, tenentur legi stare de non vendendo rem plus quam valeat, non obstante eorum damno. Nec in hoc minorem vim habet lex naturalis, & diuina, quæ æqualitatem inter valorem mercis, & pretium seruari iubet, quæ conuentio, cui homines stare tenentur.

PRO secunda causa ascendendi in pretio, quæ est ratione interesse lucri cessantis, hanc rationem assignant. Quia nemo tenetur alteri beneficium cum damno suo, aut rerum suarum iactura facere, nisi necessitas postulauerit: qui autem mutuatur, aut vendit ad terminum, pretij solutionem expectans, beneficium alioqui indebitum proximo facit: & ideo si inde patitur interesse aliquod lucri cessantis, quod alio qui esset habiturus, iustum est, ut benefactus, qui causam efficacem cessationi huiusmodi lucri præstat, satisfaciatur beneficienti.

Hanc causam non admittunt multi, putantes non esse licitum mutuantem aliquid ultra sortem, ratione interesse lucri cessantis recipere: eod quod tale lucrum cessans est incertum & multipliciter impedibile. Conradus causam cum ratione admittit, dicens eam iustam esse: quia licitum est mutuantem aliquid ratione interesse damni emergentis, similiter & lucri cessantis ultra sortem recipere. Hoc tamen ita limitare videtur, quod non liceat mutuantem ratione huiusmodi interesse incerti, quod præterdit, aliquid certum exigere, aut recipere, aut pacisci, antequam actu tale interesse sit passus. Nec potest id, quod ratione præfati interesse recipit, esse plus, quam sit ipsum verum interesse. Hæc in. q. 30. significat.

Sed videtur oppositum verisimilius. scilicet quod vendens ad terminum, aut etiam mutuantem potest antequam esset aliquid cum pecunia mutuata vel expectata lucraturus, pacisci de lucro certo, loco interesse incerti alioqui euenturi, modo verisimile sit, interesse alioqui euenturum fore tantum, aut maius, quam sit lucrum certum, super quo, loco præfati interesse conueniunt. Quemadmodum licitum est venditori rem, quam alioqui ad tempus, quo eam carius venderet, erat seruaturus, pro maiori pretio nunc vendere, quam sit pretium currens in promptu solutum: dummodo sit ve-

risimile, quod res illa ad illud tempus seruata, esset valitura tantum, aut plus quam sit pretium, de quo conuenitur: iuxta capitulum. Naviganti. de vfuris. In quo casu ratione interesse lucri cessantis & incerti, quod ex re ad tempus seruata sperabatur, non solum licite conuenitur inter eos de lucro certo, sed illud etiam licite recipitur ante aduentum temporis, quo lucrum erat ex seruata euenturum. Si igitur ratione interesse lucri incerti spectati est licitum aliquid certum antea recipere, a fortiori erit licitum in venditione ad terminum loco interesse lucri cessantis incerti, de lucro certo pacisci, postea simul cum pretio mercis principali soluendo. Est igitur hæc secunda causa admittenda in excusationem eorum, qui rem ad terminum vendunt pro maiori pretio, quam sit pretium tunc communiter currens: supposito quod conditiones certæ concurrant, quæ necessaria sunt ad hoc, quod licite possit loco interesse aliquid recipi. De quibus postea, quando de vfura agetur.

AD tertiam causam pretium augendi in venditione ad terminum, quæ est periculum cui capitale exponitur, talis solet ratio fieri. Quia nemo mutuantem, seu pretium expectans, tenetur rem suam extra causam necessitatis pro altero periculo exponere: sicut nec tenetur gratis absque necessitate rem suam iactare, etiam si qui mutuatur, vel pretium expectat, teneatur gratis mutuare, & pretium similiter gratis expectare, cum aliud sit gratis mutuare, aliud vero cum rei mutuatae periculo eam mutuare. Ac proinde ratione huiusmodi periculi, cui rem suam venditor exponit ad terminum vendendo, licebit eidem pretium rei sic venditæ augere.

Hanc tertiam causam cum eiusdem ratione doctores communiter non admittunt. Primum, quia si indistincte mercatores ad terminum vendentes in pretio ascendunt, nil inter hos & illos ementes distinguendo, peccant: quia non est eadem ementium conditio, cum sint quidam de quorum solutione pretii assignati minimè potest rationabiliter dubitari: a quibus pretium excessiuum exigere & recipere ratione periculi, cui ipsum capitale exponitur, videtur iniustum: cum tale periculum in casu nec verum sit, nec verisimile, sed fictum.

Secundo, esto periculum sit verisimile, cui venditor capitale exponit ad terminum vendendo, non minus exponitur periculo excessus pretij, quam ipsum pretium

pretium principale: ideo per hoc quod carius vendit ratione præfati periculi, non succurrit sibi venditor pro huiusmodi periculi susceptione.

Tertio, quia sæpe contingit, quod tales, de quibus venditor male confidit, non aufugiunt, sed fideliter sicut debent solvunt: igitur tunc non posset venditor prædictum pretium excessiuum exigere ratione fugæ, quæ non fuit suum effectum sortita.

Quarto, Non est licitum mutuare cum pacto suscipiendi in se periculum rei mutuatae, ut habetur in capitulo, Naviganti vel eunti ad nundinas certam mutuans pecunie quantitatem. eod quod sustineat in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, vfurari est censendus. Sed qui ad terminum vendit, pretium expectans, æquiualeuter mutuatur: non igitur potest ultra sortem exigere pro eo, quod in se suscipit expectati pretij periculum.

In oppositum tamen arguitur, quod rationes hæc minimè probent quod præterdunt, sed potius verum sit, quod pro mercatoribus in hac causa dictum est, posse, scilicet, venditorem ratione periculi, cui expectatum pretium exponit, aliquid amplius exigere. Nam quantum hoc, quod est mutuare, aut solutionem expectare, venale non sit, nec pretio comparabile: cum ex præcepto Dei, & naturæ sit gratis agendum: hoc tamen, quod est hominem rem suam pro altero iactare, aut eam periculo ipsam perdendi exponere, venale est, & pretio comparabile, nec est de his, quæ gratis agenda sunt. Ac proinde si aliquis rogat me, aut petit, ut illi, aut alteri certam pecunie quantitatem mutuem, de cuius redditione probabiliter timetur, potero ego iuste respondere, mutuare quidem placet, & gratis, modo mihi cautionem, aut securitatem de reddendo mutuatum tradas, cum de redditione eius non satis certus sum. Ille autem cum pignus non habeat, fideiussorem quaerit: fideiussor autem similiter de solutione per mutuatarium agenda dubitans, talem obligationem, qua in se periculum suscipiat, gratis subire non vult: sicut nec tenetur: ideo conuenit cum mutuatarium, ut si fideiussori aliquid det, vel se ad aliquid eidem dandum obliget, & subiuit præfatum obligationem periculum in se suscipiendi, hic contractus non videtur damnandus, igitur nec est damnanda venditio ad terminum, seu mutuatium cum periculo perdendi mutuatum, si mutuator id a mutuatarium exigat pro eo, quod illi rem suam cum periculo mutuatur: quod iuste

posset fideiussor pro eadem causa ab eodem exigere. Non enim minus meretur mutuator rem suam pro alio periculo exponendo, quam meretur fideiussor periculum debiti in se suscipiendo, modo id in fraudem vfuræ non faciat, uti faceret, si periculum rei mutuatae non verisimile, sed fictum esset.

Præterea posset mutuator vel ad terminum vendens pro eo, quod rem suam cum prædicto periculo mutuatur, aliquid in promptu a mutuatarium recipere: nam id etiam posset fideiussor in promptu ob eandem causam recipere: igitur a fortiori poterit præfatus mutuator ob dictum periculum in se susceptum illud idem non in promptu, sed postmodum soluendum exigere. Consequentia inde apparet: quia maiorem gratiam facit mutuatorio pretium susceptioni periculi correspondens, expectando, & dilationem solutionis eiusdem concedendo, quam illud illico & in promptu exigendo.

Præterea si contractus in casu esset illicitus, ideo esset, quia aliquid superaccipit venditor manente sibi iure ad capitale integrum, aut quia periculo cessante, & debito eidem soluto, non reddi quod superaccipit, sicut reddere debet, eod quod cessante causa superaccipiendi, quæ fuit periculum capitalis, cessare debet effectus, qui est illa superacceptio: sed hoc non videtur dicendum: quia si quis inducat me ut equum meum commodem, aut locem alicui in cuius potestate ob sui temeritatem, seu fugiendi necessitatem, aut negligentiam præbendi equo cibum necessarium, verisimiliter timetur equum periturum, iuste possum cum tali conuenire, ut ipse certum quid mihi det, & ego equum meum prout ipse vult cum prædicto periculo commodabo, aut locabo, manente in me ipsius equi periculo: & conuentione facta si locationis tempore completo equus maneat saluus: iam in hoc casu licitum est mihi id accipere, de quo facta est conuentio, manente in me iure ad equum, & postquam equus ad me redierit, non tenebor quod accipi restituere, ex quo non illud accipi hac lege si equus esset periturus: sed pro eo quod equum cum præfato periculo locavi, aut commodavi, periculo apud me ipsum remanente. Et si is, qui instat, ut equum cum præfato periculo locem aut commodem est ipse conductor, non minus ob eandem causam potero ab illo quam ab alio tercio aliquid petere.

Præterea, qui alienarum mercium per mare, aut per terram vehendarum periculum verisimile ad instantiam domini suscipit,

Codex

scipit, iuste potest ab ipso domino aliquid exigere & recipere, eo quod ipse, qui periculum suscipit, res suas proprias, quas in tuto habet, periculo eas amittendi exponit: ex quo si merces pereant, ipse de rebus propriis tenebitur domino earum valorem soluere, & mercibus manentibus saluis, id quod pro suscepto periculo accepit, non tenebitur restituere, ut est communis doctorum sententia approbata. Igitur e contra si ipse dominus mercium ad instantiam alterius suas merces per aliquem locum vehit, ubi periculo rapine vel perditionis exponuntur, iuste poterit ab illo altero, qui ad id instat, aliquid exigere & recipere, eo quod occasione illius, merces suas periculo eas amittendi exponit: & mercibus saluis manentibus, non tenebitur acceptum restituere. Ergo pari forma si mercator ad instantiam emptoris vendit illi merces ad terminum pretium solvendum periculo illud amittendi exponens, iuste poterit ab illo emptore aliquid exigere, & recipere pro tali verisimili periculo: & cum periculum evaserit, iuste poterit id, quod pro illo acceperat, seu exegerat, retinere.

Postremo Conradus, qui hanc tertiam causam pro mercatoribus adductam non admittit, concedit quod si venditori graue & molestum est merce sua privari, & ad instantiam emptoris eam vendit, iuste poterit in pretio ascendere, iuxta exigentiam praefati grauaminis. Sicut e contra, si emptori graue & molestum est mercem aliquam emere, & ad instantiam venditoris eam emit, iuste poterit in pretio descendere, iuxta exigentiam praefatae molestiae, & grauaminis, ut supra eodem Conrado citauimus, quando de pretio iusto rerum agebamus. Idem etiam in q. 59. Corollario primo ait, quod si venditor ad terminum timet se in recuperatione capitalis expectati expensas facere, licite potest ratione huius timoris in pretio ascendere: & quauis postea timor ad effectum non deducatur, hoc est, esto quod sine expensis capitale suum sibi solvatur, non tenebitur pretii incrementum defalcare, aut subtrahere: quia non pro expensis, sed pro timore eas agendi illud incrementum exigit. Igitur pari forma quando venditor ad instantiam emptoris ad terminum vendit, timens verisimiliter de solutione capitalis, poterit iuste, saltem pro huiusmodi timore in pretio ascendere, & si timor ad effectum non deducatur, non tenebitur praefatum incrementum subtrahere. Itaque de rigore conscientiae videtur dicendum, quod si mercator merces

suas ad instantiam emptoris ad terminum vendit, & est sibi verisimile, quod capitale suum illo modo, & illi emptori vendendo exponitur periculo amissionis probabili & verisimili, si emptor nec fideiussorem, nec pignus venditori praestat pro capitalis assicuracione, iuste poterit in pretio ascendere, & incrementum iuste poterit postea simul cum capitali recipere, etiam si capitale suum periculum per debitoris solutionem euaserit: quia tale incrementum non pro capitalis amissione exigit, sed pro eo quod venditor illud capitale ad instantiam emptoris verisimili periculo exposebat. Nec id propter lucrum, aut in fraudem vsurae fecit, sed propter verum periculum in se pro alterius voto susceptum. Cognoscitur autem quando venditor non gratia lecri, nec in fraudem vsurae in pretio ob praefatam causam ascendit, si teste conscientia ipsius venditoris mallet mercem pro pretio corrente postea secure & certe soluendo, seu sufficiente cautione de solutione habita vendere, quam pro pretio aucto cum periculo perdat suum capitale. Aut si non mallet, est tamen sibi indifferens, hoc aut illud eligere. Si tamen periculum non verum, sed fictum est, aut si indistincte cum ad terminum vendit, ascendit in pretio, non inter hos & illos emptores distinguens: aut si magis efficitur ad vendendum ad terminum pro pretio aucto, existente aliquo periculo, quam pro pretio corrente, nullo existente periculo: tunc non est excusandus contractus ab iniustitia, imo nec ab vsura palliata. Sed nec excusabitur a culpa venditor in casu, quo contractus iustus esset, si illum contractum inuit cum sui infamia: aut cum aliorum scandalo, si forte ex facto illius ceteri mercatores occasionem sumant ad indistincte, seu indifferente ad terminum pro pretio excessiuo vendendum.

Ex his patet respon. ad ea, quae ante oppositum adducta sunt contra causam tertiam. Ad primum patet respon. quod venditor res in tali casu indistincte superuendentes peccant, & sepe quod superacceperunt, restituere tenentur: tunc scilicet quando ob causam periculi praedicti superuendiderunt, cum periculum non verum, sed fictum esset.

Ad secundum responsio patet, quod non videtur contractum, nec cum iniustum facit, quod incrementum illud, quod venditor pro praefato periculo exigit, sit sicut ipsum capitale periculo expositum: quia ut supra tangebamus, si potuit venditor pro illo vero periculo aliquid exigere, & in promptu recipere, capitale

capitale suum periculo relinquendo, a fortiori potuit & cum maiori beneficio ipsius emptoris, utrunque ipsi emptori credere, scilicet, capitale, & incrementum ob causam periculi factum. Sicut enim capitale, quod in promptu iuste poterat pro merce recipere, potest emptori ad terminum credere, ita & incrementum, quod iuste in promptu poterat pro periculo suscepto recipere, poterit eidem emptori postea soluendum committere. Et quod utrumque periculo exponat, ut argumentum ait, non in damnum cedit emptoris, sed venditoris: quod quidem damnum euenibile, sponte vult ipse venditor subire.

Ad tertium dicendum, quod impertinens est, periculum, quod tempore contractus timebatur, suum fortiatum effectum, vel non: hoc est, impertinens est emptorem in termino complete soluere, aut non soluere: sed fugere ad hoc, quod venditor pro praefato periculo in pretio ascendat: quia illud incrementum, ut dixi, non exigitur loco amissionis ipsius capitalis, sed loco periculi, cui venditor res suas exponit. Et quauis res illae post per debitoris solutionem periculum euaserint, non ob id defuerunt tempore contractus in periculo esse, iuxta probabilem coniecturam ipsius venditoris & aliorum: ideo illa ratio sicut praecedentes parum mouent.

Ad quartum, quod magis mouere videtur, dicendum quod casus illius textus longe differt a praesenti casu. Nam in casu Decretalis mutuator ille lucrum pretendebat: nolebat enim mutuari, nisi mutuarius secum alium secundum contractum iniret, ad quem alioqui minime tenebatur, scilicet, contractum assicuracionis, quo daret mutuantis aliquid pro eo, quod mutuantis periculum pecuniae mutuae in se susciperet: cum tamen nullum esset in casu periculum. Et esto esset aliquod periculum in via, vel in mari, per quod erat mutuarius pecuniam portaturus, mutuator tamen absque illo secundo contractu habeat suum capitale tutum, cum aliunde posset mutuarius soluere, quod mutuo accepit. Et ita si quod erat in casu facta mutuatione periculum, non mutuantis, sed mutuatorio iter acturo incumberebat. In nostro autem casu facta venditione ad terminum, periculum pretii expectanti vendenti incumbit, non ementi: & ita in casu Decretalis mutuantis per solam mutuationem nulli periculo debitum suum exposebat, sicut exponit venditor in casu nostro. Deinde in casu Decretalis mutuator ita in se periculum su-

scipiebat, quod mutuatarium assicurabat: in casu nostro venditor non ita emptorem assicuratur, quando in pretio pro periculo ascendit, sicut nec seipsum assicuratur, ut satis constat. Deinde in casu Decretalis mutuas inducebat mutuatarium, ut sibi aliquid daret pro eo, quod mutuator periculum in se susciperet, nec volebat aliter mutuari, & ideo non gratis mutuari volebat, sed cum lucro, quod ex assicuracione sperabat. In nostro autem casu venditor non volens suscipit periculum pretii expectati, sed ad instantiam emptoris: emptor enim petit a venditore, ut vendat illi mercem ad terminum, & pro pretio soluendo ei tempus aliquod concedat: quod si venditor annuat, pretium mercis periculo exponit, ut ex casu patet. Et ita emptor venditorem inducens, ut ad terminum vendat, ex consequenti eum inducit, ut valorem, seu pretium mercis periculo exponat: quod tamen venditor gratis facere non tenetur. In casu autem Decretalis mutuatarium non inducit mutuatorem ut rem suam cum periculo mutuet, sed potius ipse mutuantis praecipit, & mutuatarium compellit, ut si vult mutuatorem obtinere, illum secundum contractum assicuracionis secum ineat. Ac proinde apertum est, Decretalem illum in nullo praedictare huic sententiae.

PRO quarta causa executionis, quae est, quia pro conditionem emptoris, qui solet non sine lite soluere quod debet, timet venditor expensas in recuperando suum capitale facere. Pro quo adducitur ratio: quia nemo tenetur gratis ob causam alterius expensas facere, ad quas alioqui non obligatur. Cum ergo venditor in recuperando pretio expectatoverisimiliter putat se expensas facturum, idque ob culpam debitoris, ad quas alioqui non tenetur, sequitur quod hanc ob causam poterit aliquid ab ipso emptore exigere, vel loco eius in pretio expectato ascendere.

Sed ne hanc causam admittit Florentinus. Tum primo, quia forte debitor soluet sine lite in termino praefixo. Tum secundo, quia etsi multi in solutione deficiant, multi tamen minime deficiunt, & tamen indistincte, & absque emptorum discretionem venditores ad terminum vendentes in pretio ascendunt: in quo accidit, in fontes pro fontibus, veraces pro fallacibus indebitum soluere. Tum tertio, quia esto quod venditor in recuperatione sibi debiti expensas suo tempore faciat: non tamen erunt tanta, quantum est incrementum ob praefatam causam exactum. Tum quarto, quia potest venditor alia via seipsum indenem ab expensis

penis seruare. s. si paciscatur cum emptore q̄ se obliget ex nunc ad earum simul cum capitali solutionem, si venditor eas fecerit.

His tamen non obstantibus, videtur aliter respondendum, idq̄ in rigore cōscientiæ, prout in causa precedenti dicebam. Præsupposito posse in casu venditorē in pretio ascendere dupliciter, scilicet, ratione dubii probabilis, quo verisimiliter dubitat se expensas facturum: cui periculo se exponit. Vel secundo ratione timoris, & anxietatis sustinendæ, cum probabiliter timeat se cum lite & expensis, aliisq̄ inquietudinibus capitale suum recuperaturum.

Si primū. s. quod venditor in pretio ascenderit ratione dubii probabilis, quo verisimiliter dubitabat se expensas facturū, quas fortè minimè sperat recuperare: tunc videtur venditioni alter contractus esse annexus, quo si venditor cū emptore implicite cōuenit de certa quātitate loco expensarū, de quarū quantitate dubitatur soluenda, siue magnæ fuerint expensæ, siue parvæ, siue nullæ: & secundū hoc iustè poterit venditor sup hoc cū emptore cōponere & in pretio ascendere, supposito q̄ tēpore cōtractus verisimile sit, q̄ fient expensæ maiores, q̄ sit pretii incrementum, aut saltem sit æquilibre dubium quod fient maiores aut minores. Et facta conuentione, siue fiant maiores, siue minores, siue nullæ, poterit venditor præfatū incrementū simul cum capitali recipere: quia non pro expensis actu faciendis, sed pro dubitate expensarum faciendarum fuit facta conuentione, in qua non magis in tuto, quàm in periculo se ipse venditor exposuit. Et loquor de expensis absq̄ culpa, & mora debitoris faciendis: quia de his, quæ ex culpa ipsius fient, non arbitror emptorem soluendo iuxta præfatam conuentionem liberum esse, alioqui delus & culpa illi suffragarentur: quod omnino videtur iniquum. Excepto nisi intentio venditoris tempore conuentionis hæc esset. s. remittere emptori omnes expensas qualitercunq̄; ob defectum solutionis faciendas, volens cum eo, super quo conuenerunt, esse contentus: quod nullum venditorē intendere puto. Sicut enim licitum est venditori in pretio ascendere pro periculo cui suum capitale ad instantiam emptoris exponit, ita videtur eidē licitum in pretio ascendere pro periculo faciendi expensas, cui se exponit.

Si secundum. s. quod vendens ad terminū ascendit in pretio ratione timoris, & anxietatis, quā passurus est, timens probabili-

ter litem similiter & expensas in recuperatione capitalis faciendas, tunc iustè secundū exigētiam præfati timoris ascendit in pretio: nam talem timorem & anxietatem pro altero subire, est pretio inæstimabile: & sæpe homo si posset, huiusmodi timorem & anxietatē pro pretio redimeret: & ad emptorem, gratia cuius talis timor & anxietas suscipitur, conuenit ipsum venditorem ab ea liberare, vel dando venditori sufficientem cautionem, qua de capitali solutione sine periculo, lite, & expensis sit tutus: vel dando, seu promittendo venditori certum quid, per quod ab illa anxietate illum liberet, aut ipsa anxietas compensetur: & tunc facta conuentione, soluendum est pretium cum incremento, etiam si expensæ non fiant: quia non pro expensis, sed pro timore & anxietate fuit super incremento conuentum. Si tamē expensæ fiant, tenebitur debitor ad earum solutionem, quæ causam efficacem ad eas faciendum dedit: siue per eum steterit, quo minùs in termino præfixo soluerit, siue non, eò quod tenetur venditorem indemnem reddere. Et procedunt hæc de timore iusto, & probabili, cui ipse emptor causam præstat. non de timore ficto, nec de leuiter concepto: nam hic non debitori, sed ipsi emptori uenit imputandus: nec pro illo est licitū aliquid ab emptore ultra pretium iustum mercis venditæ extorquere.

Et per hæc patet responsio ad rationes supra contra hanc quartam causam adductas. Ad primum dicendum, impertinēs esse in casibus supra distinctis, emptorem soluere sine expensis: aut cum eis, ut ex dictis patet: quia non pro expensis actu faciendis fuerat in pretio ascensum, sed pro periculo actu suscepto, aut timore, actu & probabiliter concepto. Ad secundum dicendum quod probat peccare venditores, qui absq̄ distinctione, seu discretionem emptorū, omnibus ad terminum occasione expensarum, quas timēt se facturos superuendunt: cum multoties talis timor sit, vel fictus, vel leuis, & deponendus. Ad tertium dicendum, quod parum refert expensas fieri maiores, aut minores ad iustificandum, vel cōdemnandum dictū incrementum, quando nō pro expensis actu faciendis, sed pro dubio probabili atq̄ timore, & mentis anxietate super incremento conuentum est. Ad quartum dicendum, quod illa via inter alias videtur tutior, & simplicior, qua venditor cum emptore patiscitur de soluendis eidem expensis, quas venditor causa emptoris fecerit, & tunc non opus

esset

esset ad alia remedia recurrere. Cum hoc tamen stat, quod contrahentes cōueniant, ut emptor aliquid certum venditori loco expensarum incertarū aliunde, quàm ex culpa emptoris faciendarū soluat, aut etiam loco timoris, & anxietatis venditoris quibus emptor causam præstat efficacem: ita quod illa via, cū iusta sit, non facit alias vias supra positas iustas de se. Secus ex circumstantia: quia fortè inde infamatur venditor, aut causa præbetur scandali, ut supra in tertia causa dicebamus.

Est itaq̄ resolutio, quod licitum est vendenti ad terminum pacisci de maiori pretio, quàm sit pretium in prōptu tunc communiter currēs, ratione interesse damni emergentis & lucri cessantis, & ratione periculi cui venditor ad emptoris instantiam rem suam exponit, & ratione dubii seu timoris probabilis de litigando, & expensas faciendo pro capitalis recuperatione, cum limitationibus supra dictis: eò quod venditor, qui ad instantiam emptoris mercem suam ad terminum vendit, non tenetur gratis ob causam illius interesse aliquod pati, nec rem suam iactare, aut eam periculo perditionis exponere, nec timorem, & anxietatem, aliudue gravamē sustinere: à quibus omnibus iustum est emptorem eundem venditorem liberare, aut pro illis satisficere, & de satisficatione cum illo componere. Et huiusmodi compositione cum venditore facta, manet emptor obligatus incrementum cum capitali in termino præfixo soluere, siue successu temporis appareat venditorem nullum interesse actu passum esse, nullum periculum suo capitali euenisse, nullas etiam expensas eum in capitalis recuperatione fecisse: quia hanc obligationem emptor subiuit, non ob damnum venditori actu euenturum, sed quia venditor ad instantiam emptoris præfatis damnis, & periculis probabiliter se exposuit. Debit enim damnum & periculum, cui se venditor exposuit, esse probabile, ut dictum est.

Vnde fit, ut non liceat propter has causas vendere ad terminum pro excessiuo pretio indifferenter omnibus emptoribus: quia non in omnibus præfatæ causæ reperiantur: nec cum omnibus, in quibus huiusmodi causæ reperiantur, equaliter est ascendendum in pretio, cum non in omnibus æquales sint causæ ascendendi in pretio: sicut nec equaliter periculum rem perdendi, aut expensas faciendi in omnibus reperitur.

Illud deniq̄; videtur pro regula obseruandum ad conscientias vendito-

rum assicurandum, quod tale & tantum sit pretii incrementum super quo ob præfatas causas conueniunt, quod indifferens sit ipsis mercatoribus vendere ad terminum pro illo pretio excessiuo cū periculis supra dictis, aut vendere ad statim pro pretio æquali communiter tunc corrente: nam si primum eligat potius quàm secundū, iustè præsumitur eos non æqualitatem, quam debent, prætere, sed lucrum ex dilatione solutionis sibi faciendæ querere: quod cōmuniter reprobatur. Super quo testis sit ipsis ipsorum conscientia.

Aliam quintam causam videtur Caietan⁹ assignare, quare liceat vendenti ad terminum in pretio ascendere, scilicet, dubietatem valoris mercis venditæ, quem tēpore solutionis habuisset. Ut si venditor vendit in Ianuario tritici mensuram valentem. s. recepturus pretium in mense Maii, in quo, ut verisimile, valebit ultra. S. potest, ut inquit, in Ianuario ultra. S. mensuram vendere, si sit dubium, an tempore solutionis valebit tātum &c. Et hoc ait verum esse, etiam si venditor non erat triticum vsq̄; ad Maium seruaturus, sed illicò distracturus. Si enim seruaturus esset vsque ad Maium, & tunc venditurus, non dubitatur casum iustificari, & pretii incrementum ratione interesse lucri cessantis verisimilis excusari: posito quod sit dubium æquilibre, plus minusve sit mensura tempore solutionis valitura, quàm sit pretium auctum, super quo conuentum est: nam tunc æqua est vtriusq̄; contrahentium conditio, nec venditor se ponit magis in tuto, quàm in periculo, modo sit sibi indifferens velle mensuram vsq̄; ad Maium seruare & tūc vendere, aut in Ianuario pro pretio illo aucto eam vendere, ut antè diximus. Et facit apertè pro hac parte capitulum. Nauiganti. de vsuris. Vbi ponitur casus ad literam, de mercatore, carius quàm in promptu merces valeant, vendente, si erat casus ed tempus solutionis seruaturus.

Si tamen non erat mercator merces illas vsq̄; ad tēpus solutionis seruaturus, potest similiter rem carius, quàm in prōptu valeat, vendere, ut ait doctor, propter dubiū de valore quem res illa tempore solutionis haberet. Mouetur primò: quia in cap. In ciuitate. de vsuris. vbi ad literam ponitur hic casus, nulla fit mentio de hoc, quod. s. venditor erat mercem vsq̄; ad tēpus solutionis seruaturus, sed de solo præfato dubio fit mentio: & ita diuersimodè putat esse casum capitulum. In ciuitate. & casum postremū cap. Nauiganti.

Secundo idem confirmari potest: quia rei ad terminum vendite, vel empte, pretium taxandum est prout verisimile est: valebit tempore solutionis, vt in capitu. Nauiganti. dicitur. Ille dat. x. solidos, vt alio tē pore totidem sibi grani, vini, vel olei mensuræ reddantur: quæ licet tunc plus valeant, vtrum plus, vel minus solutionis tempore fuerint valituræ verisimiliter dubitatur, non debet ex hoc vsurarius reputari. Hęc ibi.

Tertio addit rationem huius. Quia venditio ad terminum licet tempore contractus inchoetur, tempore tamen solutionis perficitur, & consummatur: ideo licitū est pretium pro tempore solutionis, quando perficitur, taxare, siue res esset à venditore vsq; tunc seruanda, siue non. Nam solutio per quā emptio consummatur, videtur ad se venditionem trahere.

Contra tamen hunc modum dicēdi videtur aliqua militare. Primò quidē, quia ait venditionem integrari per traditionem, & emptionem per solutionem, ita quòd non sit venditio completa, nisi merx sit tradita, & pretium solutum. Quòd si ita intelligatur, quòd hęc sint de essentia & integritate venditionis, supra dictum est & ostensum id esse falsum: quia contractus integrè celebratur per conuentionem, qua se inuicem contra hentes obligant, iuxta definitionem contractus in qua dicitur, q̄ est vltro, citroq; obligatio. Et procedit de contractu, in quo est reciproca obligatio, vt est in venditione, & emptione. Hęc igitur obligatione per conuentionem vtrinq; posita, est contractus integer, etiam si mercis traditio, pretiūq; solutio differantur: hęc enim effectus sunt potius contractus prioris, quàm eius, aut de ratione, seu essentia eiusdem, vt supra quæst. tetigimus.

Præterea ad rem. Mercis valor non vendatur in promptu, vel ad terminum: nec valeat plus ad terminum vendita, quàm si ad statim venderetur: ergo per hoc, quòd ad terminum vendatur, non est licitum in pretio ascendere plus quàm si ad statim venderetur. Et probatur: quia venditio ad terminum nil addit supra venditionem ad statim, nisi expectationē pretii soluendi in futurum: hęc autem expectatio est tacita mutuatō, vt constat, non igitur facit, vt merx illo modo vendita sit maioris valoris, quàm si ad statim venderetur: alioqui ratione mutuationis liceret in pretio ascendere: quod est falsum, quia illud esset vsura.

Confirmatur: quia si res ad terminum vendita esset maioris valoris & pretii, & ideo liceret eam carius, quàm ad statim vendere, vel ergo esset maioris valoris in se: & hoc non, cum diuersus modus eam vendendi, bonitatem eius intrinsecam & naturalem non variet. Vel esset maioris, quo ad vsum eius ipsi venditori, & hoc est manifestè falsum: nam ex quo venditor, siue ad statim eam vendat, siue ad terminum eam distrahit, & à se alienat, constat rem illam ad terminum venditam non valere venditori ad vsum eius plus, quàm ad statim eam vendat, ex quo illam simul & vsum eius à se penitus alienat & distrahit. Vel esset maioris valoris quo ad vsum ipsi emptori ad terminum ementi, quàm si ad statim emerit: & hoc non, cum idem sit ipsius vsum, & eodem modo emptor re illa vtitur, quo vteretur, si ad statim eam emisset, vt suppono. Et esto emptori plus valeret, non esset ob id licitum venditori in pretio vltra quàm res ipsa in promptu valet, ascendere: quia venditor ea, quæ ex parte emptoris se tenent, illi vendere non potest, vt satis certū est: non igitur dici potest merces esse maioris valoris ad terminum vendita, quàm ad statim, ceteris paribus: & per cōsequēs non licet carius eam vendere ad terminum, quàm ad statim. Et confirmatur iterum. Quia opposito dato, sequitur quòd posset venditor ad terminum similiter in pretio ascendere, etiam si nec rem esset seruaturus, nec dubium aliquod sit, an plus minúsve valebit tempore solutionis. Et cōsequētia de se satis patet. Cum tñ cōsequens nec ab ipso Caietano, nec ab aliis cōcedatur.

Ad hęc fortè diceret nil contra eum, quia non tenet, contractum iustificari, in quo carius ad terminum venditur, quàm ad statim, ob id, quia ad terminum venditur, sed ob dubium, quo verisimiliter dubitatur res tempore solutionis plus, minúsve valitura. Contra stat ratio aperta, quòd solum dubium hoc non iustificat contractum, nisi simul hoc aliud concurrat, scilicet, venditorem esse alioqui suam merces seruaturum, & non statim venditurū. Id patet ex textu ipso. Dicitur em cap. Nauiganti. cum fecisset mentionē de dubio verisimili, si plus minúsve res tempore solutionis esset valitura, subiungit: Ratione huius dubii etiam excusatur, qui pannos, granū, vinum, oleū, & alias merces vendit, vt amplius quàm tunc valeant in certo termino recipiat pro eisdem, si tamen ea tempore contractus non fuerat venditurus. Hęc ibi. Vnde manifestè patet, solam rationem præfati dubii, huiusmodi

iūsmodi contractum non excusare, nisi simul illa conditio concurrat, scilicet, si venditor esset merces seruaturus. Alioquin frustra dixisset textus: Si tamen ea tempore contractus nō fuerat venditurus.

Præterea si venditor alioqui erat ad statim suam merces venditurus pro pretio tūc currētē, quid sua interest, merces tempore solutionis esse plus, minúsve valituram? Certè nil. Imò etiā nil sua interesset, si certū esset, merces illam si seruaretur, longè plus tempore solutionis valituram, ex quo illā non erat seruaturus, sed illicitò eam venditurus. Irrationabile igitur videtur esse dicere, q̄ propter præfatum dubiū possit venditor rem carius vendere ad terminū quàm ad statim, si ipse esset re illam illicò venditurus & non seruaturus. Dubium enim de futuro valore rei si venditionem ad terminū pro pluri excusat, ideo est, quia ratione talis dubij æqualiter se exponit venditor lucro & damno: quia rebus sic vel sic succedentibus, puta si merces similes postā in valore vltra, vel infra taxatum pretiū ascendent, aut descēderet: esset venditor lucraturus, aut perditur: hoc autē nullo modo potest de eo, qui merces seruaturus non erat verificari, vt constat. Ac proinde cōcluditur solā præfata dubitationem nō excusare vendentē carius ad terminū, quā sit pretiū tūc currēs, si merces illā non erat alioqui seruaturus, sed interesset lucri, quod ex rei seruatione verisimiliter esset illi euenturū.

Si dicas Decretalem non iustificare pretiū autū in casu ratione interesset, sed quia tantū valet res sic cum dubio prædicto vendita. Cōtra, quia res cum dubio illo vendita, vnicum habet valorem & pretium iustum, non diuersa: & si illud esset, quod verisimile est, rem postea valituram: non igitur posset iustè vendi pro pretio nunc currente. Et si sit verisimile quòd valebit. 2. cum nunc in promptu valeat quatuor, peccaret venditor, eam stante dubio vendendo pro quatuor: quod est falsum.

Nec obstant, quæ pro Caietano adducta sunt. Nam esto q̄ in cap. In ciuitate. ubi dicitur: nulla fiat mentio de hoc, q̄ est venditorē merces seruaturus, sed de sola dubitatione: textus tamē ille est, sicut dictum est intelligēdus, qui quia re nō penitē explicuit, suppletur p̄ aliū textū. s. p. c. Nauigati. primū textū Alexander scripsit, quē postea Grego. 9. p. secundū textū ampli⁹ declarauit. Nec est diuersus casus cap. In ciuitate. & postremus casus cap. Nauigati. sed penitus est idē, vt doctores communiter tradunt, & ratio ipsa manifestat.

Ad secundum, in quo dicitur, quòd pretium rei venditæ seu emptæ debet taxari, prout valebit tempore solutionis &c. Respon. quòd in diuersis venditionibus diuersimodè taxatur pretium. Vnde pretium rei iustum taxatur, & dignoscitur prout valet res tempore contractus quando rei venditæ dominium seu ius in emptorem transfertur. Et hoc est verum de venditione & emptione simplici, quæ ad statim fit, in qua nec mercis, nec pretii expectatio interuenit: quòd si sit venditio ad terminū, in qua statim traditur merx, & pretium ad tempus expectatur, pretium iustum est, quod tunc communiter currit: & si licitum est tunc in pretio ascendere, non est ob id quòd res ad terminum vendita plus valeat, quàm ad statim: sed ob aliquod interesse ipsius venditoris, qualecunq; sit tale interesse siue damni, siue lucri, siue periculi, siue alterius grauaminis, vt supra dictum est, pro quibus omnibus satisfacere incumbit ipsi emptori, ad cuius instantiam venditor tale patitur interesse. Ac proinde si venditor ad terminum erat merces seruaturus, poterit eam carius vendere, quàm ad statim, ratione interesset: quia est sibi verisimile, quòd esset aliquid lucraturus, si rem seruasset. Quemadmodum is, qui merces emit, anticipata solutione, poterit eam vilius emere, quàm tunc valet, ratione interesset, si sit verisimile, quòd ipse merces illas tempore solutionis vilius, quàm nunc in promptu valeant, esset empturus, in quo casu pretium iustum taxatur, prout est verisimile rem tempore solutionis esse valituram. Et sic procedit capitulum, Nauiganti. §. secūdo. de quibus postea.

Ad tertium, esto quòd venditio tempore contractus inchoetur, & tempore solutionis perficiatur ad hūc sensum, quòd contractus, & obligatio ipsius iam sit suum effectum completè sortitus, non sequitur inde, quòd tempore contractus possit is, qui ad terminum vendit, in pretio ascendere ob non consummatam venditionem: nec quòd liceat ei in pretio ascendere secundum valorem rei, quem tempore solutionis verisimiliter habebit: supposito quòd ipse rem non erat seruaturus, sed illicò distracturus, quanquam posset pretii taxationem relinquere ex valore futuro rei pendere, vnde accideret venditorē maius pretiū postea recepturū, quā res vendita in promptu valeat. Quod licitū esset, quando esset verisimile dubiū, an res sic vendita esset tempore solutionis plus minúsve valitura, q̄ sit pretiū

in proprio tempore contractus currens: quia tunc æqua est utriusque; conditio, nec venditor magis se in tuto ponit, quam in periculo: & tunc nil refert venditor rem fuisse seruaturum, vel non, ut de se satis patet. Non tamen est hic casus textus primi, nec secundi, nec de quo modo disputamus, ut minus recte videtur Conradus sentire quæsi. lxxj. deceptus forte, quia plus & minus, non sicut debuit, est interpretatus.

Vnde aliquis posset dubitare, quid referant illa verba textus, plus vel minus, quæ comparatiua sunt? An. si referant pretium communiter currens tempore contractus, an potius pretium per contrahentes tempore contractus taxatum. Hoc enim puto causam fuisse, quare Conradus ubi supra tam varius fuerit, & tot sensus textus, casuumque distinctiones posuerit: quia putauit illa verba plus, minus, pretium communiter currens tempore contractus referre: & ita putat mentem textus, In ciuitate. & Nauiganti. esse, excusare venditionem ad terminum, in qua venditor maius pretium recipit, quam valuerit merx in promptu tempore contractus, etiam si mercem non esset alioqui seruaturus. Exempli gratia. Tempore contractus valet merx. x. in promptu, est tamen verisimile dubium, an tempore solutionis valebit plus, aut minus quam. x. Conuenit venditor cum emptore pro pretio cursuro tempore solutionis, & accidit, quod illo tempore valeat similis merx. xv. poterit tunc pro merce recipere. xv. etiam si mercem non esset seruaturus, sicut si non valuisset nisi. 7. cum. 7. de buisset esse contentus.

Sed quoniam molestum esset omnia eius dicta in præsentiarum referre, molestiusque; ea omnia examinare, & ostendere eum non ad mentem Decretalium huiusmodi fuisse loquutum, breuiter dicendum, quod illæ distinctiones, plus & minus, non referunt pretium communiter currens tempore contractus, sed pretium per contrahentes taxatum: ut in casu cap. In ciuitate. conueniunt super pretii quantitate, illa non relinquentes ad futurum mercis valorem, sed ita, ut cum tempore contractus merx valeret. 5. conueniunt ut emptor suo tempore solueret. 6. & ait textus talem venditionem a peccato excusari, si esset tunc probabile dubium, an plus minusue merx illa esset tempore solutionis valitura: plus inquam aut minus, quam sit pretium inter eos taxatum. f. 6. dummodo esset mercem illam alioqui vsque; ad tempus solutionis seruaturus, ut expolitum est per capitu. Nauiganti. in quo textu significa-

tur pretium iustum mercis sic venditæ, esse pretium communiter tunc currens, non cursurum: in quo pretio si ut dictum est ascenditur, licet sit plus iusto, excusatur propter dubium predictum, ratione cuius ipse venditor, æque se in tuto ponit, & in periculo. In casu autem alterius Decretalis emptor solutionem pro merce postea tradenda anticipat, & pretium tunc solutum est minus, quam pro tunc valeat merx ad statim emptam, in qua Decretali illa nomina, plus & minus, non referunt pretium currens tempore contractus, nec pretium cursurum tempore solutionis, sicut nec in præcedenti Decretali, sed referunt pretium de quo inter contrahentes conuentum est. Et quanuis accidat mercem tempore traditionis, plus quam sit taxatum pretium valere, non inde vitatur contractus, nec emens peccat plus recipiendo in merce, quam in pretio dederat, idque ob rationem dubii æqualiter pro utroque contrahentium existenti, in quo contractu cum pretium iustum deberet taxari secundum valorem mercis tempore traditionis: quia tamen ille quantus futurus sit adæquatè nescitur, dubium æquilibrium excusat contractum.

Quod clarius patebit, si casus præfatos harum Decretalium particulariùs resoluamus. Primus casus de venditione ad terminum, in quo statim traditur merx, & expectatur pretii solutio, dempta pretii expectatione ex duobus contractibus componitur, quorum alter est venditio mercis pro pretio tunc communiter currens, quod sit exempli gratia. x. secundus est alius contractus innominatus, quo emptor se obligat ad certum incrementum ipsi venditori simul cum capitali dandum, loco interesse lucri, quod venditor si mercem suam seruasset, esset lucraturus: quod quidem interesse, quia nescitur quantum adæquatè fuisset, conueniunt pro certo pretio, de quo est verisimile, quod sit medium inter plus, & minus, quod venditor fuisset lucraturus. Et ideo in casu, quo venditor rem suam erat seruaturus, & eam ad instantiam alterius vendit, ad taxandum pretium integrum rei, quæ sic ad terminum venditur, habet respectum ad valorem, quem res habet tempore traditionis, seu contractus, & ad valorem, quem res ad tempus solutionis seruata habuisset, parum plus, minusue. Primus valor attenditur, ut pretium rei iustum seruetur. Secundus verò attenditur, ut iusta pro interesse fiat recompensatio, idque; ad saluandum ipsum venditorem indemnem. Casus

sus autem secundæ Decretalis, in quo pretium anticipatur, & expectatur mercis traditio, simplicior est: quia dempta pretii anticipatione, non illic reperitur alius contractus: nisi emptio, & venditio, in quo pretium adæquatum esset taxandum secundum verum valorem, quem merx tempore traditionis habebit, si de illo certa tempore contractus cognitio haberetur, defectu cuius posset quantitas pretii, & taxatio eius ad tempus traditionis suspendi, ut sicut tempore quo fit contractus est incertus valor mercis tradendæ, ita etiam sit incerta quantitas pretii adæquatæ: propter tamen præfati valoris futuri incertitudinem, & animorum quietudinem super pretii quantitate conuenire volunt, ut certum assignetur pretium, & tantum, quod verisimile sit, ipsum mediare inter plus, & minus, quod res sit tempore traditionis valitura. Quas conuentiones constat iustas & æquas esse. Sequitur iam differentia inter venditionem ad terminum, in qua præcedit mercis traditio, & eam in qua præcedit pretii solutio, quo ad pretij taxationem: quia in prima attenditur valor duplex rei, supposito quod venditor esset rem alioqui seruaturus: in secunda verò non attenditur nisi vnus valor mercis, quem scilicet, tempore traditionis verisimiliter habebit.

Et postquam pretium tempore contractus sic fuerit iustè & æquè taxatum, nil refert tempore solutionis longè plus, aut longè minus mercem actu valere: quia standum erit salua conscientia contractui, etiam si alter notabiliter lucretur, aut notabiliter perdat de eo, quod alioqui esset lucreturus, idque; secluso omni dolo, & fraude lucrantis. Vnde fit, ut in hoc casu etiam si alter sit ultra dimidium iusti pretii defraudatus, actionem illi contra lucratum minimè conuenire, quia iustum pretium in casu fuit seruatum ob verisimile dubium, quod pro utroque; ex contrahentibus fuit causa iusta taxandi pretium, sicut taxatum fuit: & ita propriè non fuit ultra, nec citra dimidium iusti pretii defraudatus, attendendo iustitiã pretii iuxta valorem rei, quem habuit tempore contractus, secus tempore traditionis mercis. Excepto nisi merx tradenda multum notabiliter in valore ascendat aut descendat tempore traditionis ex casu fortuito, qui per contrahentes præuideri potuit, ut puta qui omnino insolitus est euenire. Secus si soleat euenire, & debuit per contrahentes præuideri. Hæc quodammodo per sequentia patebunt.

Corollariè sequitur, quid dicendum ad casum communiter accidentem, de eo, qui emit certas metretas olei, anticipato pretio, pro singulis metretis quatuor regalia ex conuentione tradendo, eo tempore, quo secundum omnium iudicium magna illius anni olei abundantia speratur, ut sit verisimile, quod tempore traditionis valebit metreta infra assignatum pretium, quemadmodum est possibile ob temporis varietatem in pretio ascensuram. Accidit hoc anno, ut præter omnium spem oleum in pretio notabiliter ascenderit, puta ad octo regalia: Quærebatur an venditor teneatur iuxta contractum metretas, quas pro quatuor vendidit, tradere: & an inde maneat emptor restitutioni obnoxius: & an venditori competat actio contra emptorem, eo quod ultra dimidium iusti pretii videtur esse defraudatus. Responsion. stantibus circumstantiis, casus contractus videtur iustus: quia cum dolus & fraus cessauerit, fuit inter contrahentes sponte conuentum ut pretium taxarent, fuit taxatum secundum commune omnium iudicium iustè & æquè, vnde vterque se æquè in lucro, & damno exponebat, & vtriusque fuit æqua conditio: & per consequens contractus fuit iustus, in quo pretium iustum taxatum est, & ita videtur standum illi esse in rigore conscientiarum. Sicut enim res in commodum ementis succedit, ita potuit in commodum vendentis succedere. Supposito quod tempore contractus dubium esset æquilibrium pro utroque, quod scilicet esset tam verisimile, quod oleum esset citra quatuor regalia valiturum, quam quod ultra. Nec obstat casus fortuitus succedens: quia non fuit talis, qui præuideri non potuit: imò solet id ex tempore frequenter accidere. Quod si casus esset bellum, aut arborum incendium, seu strages alia, quæ nec cognita per contrahentes fuit, nec præuideri debuit, tunc vel rescindendus esset contractus, vel ad aliqualem æquitatem iuxta consilium prudentum reducendus.

Si verò tempore contractus verisimile fuit, quod oleum esset in pretio vsque ad quatuor regalia ad summum descensurum, & esset etiam verisimile, quod plus esset valiturum: tunc iniustus est contractus, nec rectè pretium taxatum, cum melior sit conditio ementis quam vendentis, ut constat: & tunc habet locum defraudatio, quæ si sit ultra dimidium iusti pretii, competet defraudato actio. Sicut enim in venditionibus, quæ ad statim fiunt, pretium iustum est iuxta communem valorem rei,

quem tempore contractus habet taxandum, & defraudatio est iudicanda per hoc, quod alter actu minus recipit quam dat: ita in venditione ad terminum per pretij anticipationem, pretium iustum est taxandum secundum verisimilitudinem, & probabilem coniecturam prudentium, qua verisimile est mercem tempore traditionis valituram. Et similiter tunc in huiusmodi contractibus iudicabitur alter defraudatus in pretij taxatione, si minus taxatum fuit quam praefata probabilis coniectura & verisimilitudo poscebat: quidquid sit de vero valore futuro ipsius rei. Et pro hoc casu facit cap. Nauiganti. supra citatum.

Simile huic quodammodo est, si emolumentum vitalitium redditum pro. cc. ducatis, super quo pretio conuenimus, eo quod est verisimile & coniectura probabilis quod viuum tot annis, pro quot praefatum pretium mihi sufficeret, esto quod omnino incertum sit, plus minusue victurus sim, & accedit quod longè plus viuum, adeo vt in fine vitae meae, is, qui vitalitium vendidit, mecum. cccc. ducatos consumpserit: Querebatur an ego moriens teneam in conscientia illi pro huiusmodi excessu satisfacere, cum videatur ultra dimidium defraudatus. Respō. Quod in rigore nil illi tenebor, praeterquam pretium, de quo prius conuenimus illi dare: cum nec meae vitae longitudo fuerit casus inopinatus, qui ab illo prauideri non debuit, nec ego diminutum pretium pro vitalitio tradidi, sed pretium iustum, cuius iustitia tempore contractus erat sumenda, non ex euentu futuro, sed ex verisimilitudine & probabili ac discreta coniectura de vitae meae breuitate, aut longitudine parum plus minusue, ratione cuius verisimilis dubij aequa fuit sua, & mea conditio.

Simile huic est, si emam pisces, quos piscator ex certo iactu retis in mare extrahit, & cum dubium sit, an plures, an paucos, an nullum sit extracturus, ratione dubij conuenimus exempli gratia pro. xx. aureis: quia id secundum probabilem coniecturam est verisimile pisces extrahendos valituros parum plus minusue: Accidit vt nullum extrahat, an teneatur venditor mihi aliquid restituere. Dicendum quod non, nec possum allegare me esse ultra dimidium, aut in toto defraudatum: quia vt dixi in huiusmodi contractibus in quibus lucrum, & damnum ex dubio euentu pendunt, defraudatio non ex euentu reali est iudicanda, sed ex diminuta pretij taxatione tempore contractus facta: quae

tamen diminuta non est nec a iustitia deficiens, si fuit facta secundum probabilem & discretam coniecturam, vt dictum est.

Et quemadmodum dico de emptione ad terminum pretio anticipato, ita dicendum de venditione ad terminum pretio ad terminum expectato, ad quem venditor erat alioqui mercem seruaturus: quod si ultra pretium communiter tunc currens res vendatur, ratione, scilicet, interesse lucri, quod alioqui esset habiturus, facta super hoc discreta conuentione, iuxta probabile dubium, illi in conscientia standum erit, etiam si accidat, quod verè nil venditor fuisset lucratus rem suam seruando, sicut e contra contractui esset standum, etiam si accidat quod venditor longè plus fuisset lucraturus, siue ultra, siue citra dimidium illius super quo conuentum est.

SED dubitaret aliquis in eo, quod praefatum capitulum. Nauiganti. dicit, prout supra exposuimus, scilicet, quod vt vendenti liceat rem ad terminum carius quam valeat in promptu vendere, requiruntur duo, scilicet, quod venditor erat alioqui mercem illam seruaturus, & quod tempore contractus sit verisimile dubium, mercem illam ad terminum venditam plus minusue tempore solutionis valituram, an illa duo semper requirantur, & sufficiant ad excusandum similes venditores: & arguitur quod non. Nam ex prima sequitur, quod si non erat mercem seruaturus, paratus eam vendere, tunc si emptorem reperiret, quod non potest carius quam in promptu valeat mercem illam vendere, etiam si pretium spectetur postmodum soluendum. Contra quod videtur, quia non minus lucrum poterat iuste sperare, soluto in promptu eidem pretio communiter corrente per suae industriae appositionem, quam si rem seruasset ad tempus, quando verisimile est plus eam valituram: igitur non minus poterit rem carius vendere ad terminum, si alioqui non erat eam seruaturus, quam si seruaturus esset, ex quo ratio quare rem seruaturus potest eam carius vendere ad terminum, quam in promptu valeat, est interesse lucri cessantis, vt tactum est. Et in eodem casu similiter videtur impertinens rem plus minusue valituram tempore solutionis, ex quo non erat eam seruaturus.

Secundò demus quod esset rem seruaturus, non tamen quod esset eam tempore solutionis venditurus, sed antè, aut post, tunc sequitur quod imprinès est verisimile dubium si plus minusue sit tempore solutionis res valitura, cum

ra, cum eam illam plus minusue postea valituram esse, nil sua interlit. Et ita in hoc casu non poterit venditor rem carius ad terminum vendere, quam valeat in promptu. Consequens videtur falsum: quia stat, quod maius sit interesse quod patitur ex rei venditione, quam si eam ad tempus solutionis seruasset, & tunc vendidisset: vt si alio tempore, quo plus quam in tempore solutionis valeret, erat eam venditurus.

Tertio, quia illis duabus conditionibus concurreribus videtur venditorem non sufficienter excusari, carius vendendo, vt si cum reperiat emptores, qui emerent res illas ad statim pro pretio communiter tunc corrente, ipse non vult illis modo vendere, sed emptores quarit, quibus ad terminum merces carius vendat, prout est verisimile dubium res illas postea plus minusue valituras esse, parat alioqui ad futurum tempus seruare. Quod autem tales mercatores, quales non paucos esse audiui, non excusentur, apparet. Tunc quia non licet venditori ratione interesse lucri, aut damni in pretio ascendere, nisi rem ad instantiam aliorum vendat. Non quando ipse vltro se offert, & emptores quarit: nam tunc emptores induci non sunt causa efficax, quare venditor praefatum patiatur interesse. Tamen etiam, quia ex quo venditor mauult rem ad terminum carius vendere, quam ad statim pro pretio corrente, argumentum est eum ex pretii expectatione lucrum querere.

Quarto, sola dubietas de valore mercis tempore solutionis sufficit ementem ad terminum pro minori anticipato pretio excusare, siue alioqui esset empturus ad statim, siue non: igitur sola dubietas de valore mercis tempore solutionis sufficit similiter excusare vendentem carius ad terminum expectato pretio. Antecedens patet ex praefato cap. Nauiganti. Et consequentia apparet ex paritate rationis. Et per consequens ad huiusmodi venditores excusandum non est necessaria illa conditio, quod scilicet esset alioqui rem illam seruaturus & non venditurus.

Respon. Dicendum quod praefatae duae conditiones nec semper requiruntur ad excusandum venditionem & venditorem, nec semper sufficiunt, nec in textu ponuntur tanquam semper requirantur, & sufficiant. Nec intentio, textus fuit ad omnem casum, in quo venditor ad terminum carius vendit, respondere, sed ad vnum. scilicet quando venditor erat mercem seruaturus vsque ad tempus, in quo est verisimile eam plus minusue esse valituram, quam sit pretium taxatum. Tunc enim his instantibus determinatur contractum esse licitum. Nec inde valet argumen-

tum a contrario, quod his non instantibus, non erit licitus contractus, ex quo possunt aliae causae concurrere, quae contractum excusent, vt primum & secundum argumentum satis ostendunt. Venditor enim carius ad terminum vendens, potest duplex interesse pati. Alterum ex hoc, quod erat rem illam ad aliud tempus in quo plus valeret, seruaturus, quo pluri priuatur ob causam emptoris. Et in hoc casu procedit textus. Alterum ex hoc, quod pretium non statim illi ab emptore soluitur, cum quo apposita sua industria aliquid esset lucraturus, quo lucro priuatur ob causam emptoris. Huic casui non respondet textus, eo quod est casus periculosior, cum ad eius iustificationem multa requiratur, quae difficiliter solent simul reperiri. Illis tamen simul positus, iustificari potest contractus, ratione talis interesse lucri cessantis. Et per hoc patet ad primum.

Ad secundum dicendum, textum procedere in casu, quo venditor erat mercem seruaturus vsque ad tempus solutionis, de quo conuenitur, & tunc eam venditurus, aut aliter distracturus. Argumentum verò probat suum intentum, sed in alio casu, quando scilicet non erat tempore solutionis venditurus, sed antè vel post.

Ad tertium dicendum, textum iterum esse limitandum ad casum, in quo venditor paratus erat mercem ad aliud tempus seruare. & tamen ad instantiam emptoris eam antea vendit. Nam si venditor vltro se offert, & rogat, aut sollicitat emptorem vt emat, non poterit rem carius vendere quam in promptu valeat: nec poterit praetendere recuperatam ratione interesse, quod tunc vendendo patitur: interesse inquam, quod ex distractione suae rei tunc facta patitur, cum eam non esset seruaturus. Secus de interesse, quod ex dilata solutione pretii patietur, si ad instantiam emptoris differatur: bene enim stat, quod venditio fiat ad instantiam venditoris, & dilatio solutionis ad instantiam emptoris, & tunc poterit venditor se indè seruare, recuperando huiusmodi interesse per ascensionem in pretio.

Ad quartum dicendum, quod non est par ratio de vtroque casu: nam in emptione ad terminum, anticipato pretio, vnus est contractus simplex, & ad vnicum rei valorem habetur respectus, vt iustum pretium taxetur: quo facto, manebit iusta venditio, vt ex dictis patet. In venditione verò ad terminum, expectato pretio, duplex est contractus, & duplex taxatio, & ad diuersos valores debet haberi respectus, vt integrum pretium iuste taxetur, tam pro merce vendita, quam pro interesse, quod ex venditione patitur ipse venditor. Quod locum non

haberet, nisi veniunt sercem illam esset alioquin seruaturd.

S E X T A M causam carius vendendi ad terminum, quam ad statim, dicunt nonnulli nouelli eam esse, scilicet, quia merx ad terminum vendita plus valet, quam ad statim. Pro qua sententia arguitur primo. Quia valor mercis venditioni exposita cognoscitur ex pretio communiter currente, & communi consuetudine inter vendentes & ementes seruata: sed pretium communiter currens maius est pro merce ad terminum vendita, quam si ad statim venderetur: & communis mercatorum consuetudo hæc est in pretio ascendere, quando res ad terminum venditur. Igitur.

Secundo arguitur. Quia paucitas, aut pluralitas emptorum conducat ad taxandū pretiū iustū rerū venaliū, ita ut cū abūdant emptores, ceteris paribus, merces plus valent, e contra verò si deficiant, ut supra deduxim⁹. Cū ergo lōgè pauciores sint emptores, qui merces ad statim emant, plures autē qui ad terminum emunt, consequens est, rem ad terminum venditam, maioris valoris esse.

Tertio, iustum pretium rei venditæ debet æquari valori mercis, ut de se constat: sed pretium non statim traditū venditori, sed ad tempus tradendum, minus valet quam si in promptu traderetur. Igitur ad præfatam æqualitatem seruandam iustè poterit in pretio ascendi, quando res ad terminum venditur. Exempli gratia, valet merx ad statim decem, ita ut decem in promptu soluta æquivalent mercis, sed decem post annum soluenda minus valent, & minus appetantur, quam in promptu tradita, ut experientia docet. Igitur in venditione ad terminum, si non augeatur pretium, non erit æquale ipsi mercis: & ita iustè poterit augeri.

Confirmatur hoc. Quia merx post aliquod tempus emptori tradenda minus valet, quam statim tradita, ut etiam docet experientia. Nam emptores quantumvis docti, & prudentes, & iusti, mercedem aliquam emerites, puta equum, vineam, domum, aut aliud huiusmodi, minus pretium communiter dant, si merx post tempus illis tradenda sit, quam si statim eisdem tradatur. Igitur similiter pretium mercis post tempus venditori soluendum minus valet, quam ad statim solutum: & ita ut æquale sit valori mercis statim traditæ, oportet illud augere.

Quarto, si merx ad terminum vendita non valeret, nec liceret carius

eam, quam in promptu cōmuniter valet, vendere: oportet mercatores, qui re ipsa vtiliter seruiunt, perdere, & loco præmii damnum sentire: maxime quia ob pecuniæ penuriā vix possunt emptores reperiri, qui in promptu dimidium pretium rei emptæ soluere possint: & ex consequenti vbi tanta est pecuniæ penuria, licitū erit carius ad terminum vendere, quam in promptu pro merce reperire possunt, cum non reperiant, quod merx ipsa valet. Et ita fit, ut nullum sit pretium in promptu communiter currēs: sed potius quiescens, aut dormiens.

Respon. His non obstantibus oppositum est tenendum, nec causa hæc est admittenda: res enim venditione exposita nō plus valet ad terminum vendita quam ad statim, ut supra arguendo contra quintam causam deduximus. Nam ob id, quod ad terminum venditur, nec valet merx in se plus, quā si ad statim venderetur: nec valet plus ipsi vendenti, ut satis de se constat: maxime quia venditio ad terminum nil addit supra venditionē ad statim, quod veniale sit: nam nō addit nisi dilationem solutionis, quæ est quædā tacita mutatio: pro mutuatione autē nullo modo licitum est pretium augere: quia hoc idem esset, quod mutuationē vendere, quod est usura. Falsum igitur est, rem ad terminum venditam plus valere, & carius vendi posse, quam valeat ad statim.

Ad ea autem, quæ antea sunt pro hac causa adducta: Respon. Ad primum dicendum, quod pretium iustum, similiter & valor rei cognoscitur ex communi cursu & consuetudine à iustis & discretis obseruata, quando merces ad statim emunt & vendunt. Illud enim reputatur pretiū iustum, & inde cognoscitur valor rei, non ex consuetudine emendi, & vendendi ad terminum pro pluri. Nec talis consuetudo, & cōmunis cursus vendentium, & ementium ad terminum ipsos venditores excusat. Tū quia vsurarii ratione mutuationis aliquid lucrantes, per nullā consuetudinem, aut cursum cōmunem possunt excusari, nec à peccato, nec à debito restituendi: tales sunt, qui carius vendunt ob id, quod ad terminum vendunt, ut patet. Tum etiam, quia ementes ad terminum, si maius pretium se duros ad terminum conueniunt, ideo id faciunt, vel quia pecunias non habent, quas in promptu tradant: vel si habent, eis ad alios vsus indigent, & ita non sponte in tali maiori pretio consentiunt, sed aliqua indigentia moti.

Ad secundum. Verum est valorem rei, & pretium augeri, vel minui ob paucitatem

citatem, ac pluralitatem emptorum, cæteris paribus: sed hoc de emptoribus ad statim est intelligendum, non de his, qui ad terminum emunt: cum ex communi emptione ad terminum, iustum pretiū, & valor mercis minimè iudicetur, sicut nec iustificatur, ut constat.

Ad tertium dicendum, quod pecunia de se non plus valet statim soluta, quam ad tempus soluenda, eò quod de se nec parere, nec fructificare potest: & ita quatenus pecunia est, secluso vsu ipsi⁹, aut industria possidētis, nullam vtilitatem afferret venditori statim tradita magis quam tradēda. Dico quatenus pecunia, quia quatenus aurum est, aut argentum, aliquam posset vtilitatem afferre. Sed nunc de pecunia loquimur, seclusa consideratione qualitatis ad pecuniam impertinentis. Quod si ipsius venditoris interest pretium statim habere, tunc poterit cum ad terminum vendit, pretium aliquantulum augere: non quia res sic vendita plus valeat, nec quia pecunia post soluenda minus valeat, sed ratione interesse, quod ex dilatata solutione patitur.

Et per hoc patet ad cōfirmationē, Quod merx ad tempus tradenda minus valet, quā si statim traderetur: quia interest emptoris eam statim habere, cum illa non possit ad sui vtilitatem uti illo tēpore, quo ea caret, nec fructum ipsius interim percipere, si fructifera est: ideo nō tam plenum dominium, & ius in re illa & ad illam acquirit, quando ex vi contractus est sibi differenda traditio, quam si statim traderetur: ideo nō mirum si tunc in pretio & iustè descendatur, qualiter ascendi non potest pro eo, quod pretij solutio differtur. Discrimen est clarum: quia in expectatione mercis non interuenit mutuum, sicut in expectatione pretij.

Ad quartum supra responsum fuit, non oportere mercatorem semper quod vendit, lucrari: sed oportet eum aliquando si vendere velit, damnum sentire: quia ex quo voluntariè tale officium eligit, sicut se lucro exponit, iustum est similiter se damno exponat. Quod de penuria pecuniæ dicitur, non obstat: quia sicut in republ. abundante pecunia merces plus valent, & pro maiori pretio venduntur, eò quod abundantia pecuniæ causa est, ut minus æstimetur, & appetitur: ita existente pecuniæ penuria, merces minus valent, & pro minori pretio vendendæ sunt: eò quod huiusmodi penuria causa est, ut pecunia multum æstimetur, & in maiori pretio & valore habeatur: & ita fit hinc inde recompensa

talio. talis est rerū vicissitudo. Nec obstat, quod dicitur, paucos. esse qui pecuniā in promptu soluere possint, aut velint. Quia si merx venditioni exponitur, & non reperiuntur emptores, nisi qui paucam pecuniam in promptu pro illa tradant, signum est in illa rep. mercē illam paucam pecuniā valere: sicut si e contra multi reperirentur emptores, qui multā pecuniā pro illa traderent, signū est mercē illam multā pecuniā valere. Sicut ergo in hoc casu illa multa pecunia diceretur iustum pretium illius mercis, & illud posset iustè venditor recipere, in quo magnum sentit lucrū: ita in alio casu paucam pecuniam diceretur iustum pretiū eiusdem mercis, & cū illo debet mercator, si mercē vendere vult, esse cōtēt⁹, etiā si magnū sentiat incommodū: lucro enim & dāno pariter debet exponi. Et procedit hoc, quādo vel lege, vel consuetudine est in illo loco cōmuniter pretiū in promptu determinatū. Nam aliās poterit ipse mercator pretiū iuxta id, quod illi merx cōstitit, & iuxta expēsas, & labores, & pericula suscepta taxare, ut supra dictū est: & tunc pretium iustum non erit, quod in promptu repererit, maxime vbi est magna penuria pecuniæ, sed quod ipse prudenter taxauerit: & in tali casu si quod iustum est pro merce nō repererit in promptu, poterit rē carius vendere ad terminum, quā in promptu reperit, ut se saluet indemnem.

E S T itaq; in summa tenendum, tunc venditionem, & emptionē iustam esse, quando seruatur æqualitas inter pretium, & mercedem. Tunc autē æqualitas seruatur, quā tantū est datum, quantum acceptum in valore: ut si venditio fiat ad statim, ita ut statim merx tradatur, statim etiā pretium solvatur, pretium iustum erit, quod tunc cōmuniter currit. Si vero venditio fiat ad terminum, ita ut præcedat mercis traditio, & expectetur pretij solutio, tantū debet esse pretium tradendum, quantum valet merx tempore traditionis. Nec propter expectationem pretij licitū est nec in asse pretium augere. Si e contra præcedat pretij solutio, & expectetur mercis traditio, pretiū datum debet esse tantum, quantum valebit merx tempore traditionis. Si tamen velint in hoc casu taxare pretium anticipatū, & nolint relinquere eius taxationem vsq; ad tēpus traditionis, taxetur secundū quod verisimile est, mercedem tempore traditionis plus minusve esse valituram, & erit iustum pretium.

Hæc dixerim, loquēdo de venditione simplici, nō habito respectu ad interesse. Quod in aliquo ex his casib⁹ velit venditor

tor in pretio vltra ascendere, aut emptor descendere, oportet causam aliquam æquam & iustam assignare: hæc autem erit, eum qui ad alterius instantiã vendit aut emit, se indemnem seruare, si fortè aliquod interesse damni, vel cessantis lucri inde patiat, vt sæpe tactũ est.

Sequitur iam quid dicendũ sit de contractu, quo quis alteri tradit triticum, recepturus ad terminum pecuniã, aut triticum, aliãve rem. Respõ. Quòd id potest tripliciter fieri. Quia aut cõuenitur inter eos, quòd pro tritico nunc tradito reddetur pecunia: & est venditio. Aut quòd reddatur triticum: & est mutuũ. Aut quòd dabitur triticum nouum pro veteri tradito, vel econtrã: & est permutatio. Si datur triticum pro pecunia ad terminũ soluẽda, iustificatur multipliciter, secundũ q̄ is, qui triticum tradit, erat illud seruaturus, & ad alterius instantiã vedit eidem: aut non erat seruaturus. Et quidem si seruaturus erat, iustificat primò, si inter se conueniant, q̄ pretium postea soluendum sit tantum, quantũ triticum valet ad statim tempore traditionis: & venditor gratiã facit emptori pretium expectando. Secundò, non taxando pretium tempore contractus, sed eius quantitatem suspendendo ad tempus, quo triticum erat vendendum: & quòd prout tunc valebit soluetur pretium, etiam si sit verisimile plus longè tunc valiturum quàm valeat tempore contractus. Tertiò statuendo & taxando pretium, quando contractus fit, ita vt sit tantũ, quantum est verisimile triticum esse valiturũ tempore quo erat per venditorem vendendũ parũ plus minũve. Et si accidat triticũ tempore solutionis plus longè, aut minũs valiturum, excusatur contractus ratione dubij veri similis tempore contractus habiti.

Si autem venditor non erat triticum seruaturus, tunc dupliciter iustificari potest, scilicet, statuendo pretiũ soluendũ, quòd non sit maius, quàm triticum tempore contractus valet, & facit emptori gratiã, pretiũ expectando. Secundò, si nesciatur an triticũ postea valebit plus, minũve, quàm valeat in promptu tempore contractus, poterũt absque pretij taxatione conuenire, vt eius taxatio, seu determinatio suspendatur ad tempus solutionis: & tantum tunc soluetur, quantum tunc triticum valebit: supposito quòd sit verisimile dubium, quòd valebit tunc quantum valet tempore contractus. Alioqui si est verisimile, quòd plus valebit, talis contractus non est iustus, cum melior sit cõditio videntis, quàm

emētis: idq̄, vt dico, supposito quòd veditor non erat triticum seruaturus. Hæc omnia patent ex dictis. Si autem datur triticum, & ad terminum est similiter reddendum triticũ, est mutuuum. Esset tunc dubiũ, an sit iustũ inter se conuenire, vt triticum reddatur suo tempore in eadem mēsurã, qua fuit receptum. Et dixerunt quidam Iuristæ q̄ sic, nil distinguentes, an mutuans esset triticum seruaturus, an non. Mihi tamen videtur sub distinctione respondendum. Si mutuans erat triticum illud vsq; ad tempus solutionis seruaturus, iusta est conuētio: modò hinc inde recõpensatio fiat, si triticum traditũ sit melius quàm tradendũ, vel econtrã: & deducatur quantum merebatur custodire illud vsq; ad tēp^o solutionis illius. Si verò non erat triticum seruaturus, & certũ aut probabile est, quòd eadem mensura tempore solutionis valebit plus, quàm valeat triticum mutuatum: tunc iniustus est cõtractus & vsurarius, ex quo ex mutuo intenditur lucrum: cum satis esset ad æqualitatem seruandum & iustitiam, quòd triticum soluendum valebit tantum, quantum valet mutuatum, non quantum esset valiturum, ex quo in casu illud seruaturus nõ erat, sed illicò venditurus. Vnde si faneca tritici tēpore mutuacionis valebat quatuor, & tempore solutionis speratur valitura octo, perinde est ac si mutuasset quatuor cum pacto de recipiendo ad terminum octo, quòd est manifesta vsura. Ac proinde in casu, si ex mutuo non intendit lucrum & vult q̄ pro tritico mutuato triticum eidem postea reddatur, satisfaciet illi, si loco vnus fanecæ, quam illicò pro quatuor erat vediturus, postea reddatur dimidia faneca, quæ similiter valebit quatuor. Nã pone quòd reddatur faneca pro faneca, iam mutuator recipit in valore in duplo plus, quàm in valore mutuauerat: ad quòd lucrum recipiendum, nec interesse, nec causa iusta concurrat, ex quo mutuator non erat suam fanecam seruaturus. Erit igitur mutuanti licitum pacisci, vt faneca pro faneca, mensura pro mensura, sibi tempore solutionis reddatur, quando erat suum triticum seruaturus: aut si non est, est tamen verisimile tēpore mutuacionis, quòd tantum valebit triticum tempore solutionis, quantum valet tempore mutuacionis, parũ plus, minũve: quia tunc æqua est vtriusque cõditio.

Inde sequitur, quòd si tempore mutuacionis valet faneca octo regalia, & tunc est verisimile, q̄ tempore solutionis valebit quatuor & infra, poterit mutuator conuenire,

venire, vt pro vna faneca postea duæ fanecæ sibi reddantur: supposito quòd sit, vt dico, verisimile dubiũ plus minũve duas fanecas tunc valituras, quã tempore mutuacionis valeat vna: quia perinde est ac si mutuator daret octo regalia mutuatorio pro duabus fanecis postea quando duplo minũs valebunt soluendis. Quòd maximè verum est, si mutuator erat illicò fanecam tritici mutuatum, pro octo venditurus. An autem idem posset casu, quo illam fanecam erat seruaturus, & non illicò venditurus: Dicendum quòd sic: quia siue seruaturus erat, siue non, ex quo mutuatur, & tempore mutuacionis valet octo, perinde est ac si octo mutualet, pro quibus poterit pacisci de habendo suo tempore triticum, quòd valebit octo. Idq̄, videtur verum, si mutuauit fanecã sub æstimatione pretij tunc currentis, scilicet 8. nam tunc perinde est ac si fanecam vendat, & pretium eius, scilicet octo, mutuet, loco quorum vult sibi in tritico alio tempore tantundem reddi. Conradus, quæstione. 38. conclusione quinta.

Si deniq; datur triticum vetus vt postea tantundem nouum reddatur, permutatio est, & attendendus est valor vtriusq; tempore traditionis: & si tantum valuit vetus quãdo tradebatur, quantum valebit nouum tempore redditionis, aut si est verisimile dubium plus minũve nouum valiturum quàm valet vetus, iustificatur cõtractus, cũ æqua sit vtriusque cõditio. Secũs si tēpore cõtractus est verisimile plus nouũ postea valiturum quàm valet vetus: nã tunc vsurarius est huiusmodi contractus, cum ratione mutui speretur lucrum.

Ex dictis sequitur quid dicendum, quando aliqui tradunt ad terminum pannum pro panno, vinum pro vino, pecuniam pro pecunia, cũ pacto, quòd idem in specie, pòdere, numero, & mēsurã postmodũ reddatur, nil curando quantum valeat res tēpore quo traditur, quantumq; valebit tēpore solutionis: cum tamẽ oporteat distinguere, vt in casu precedenti, habito respectu ad fundamentũ supra positũ, quòd in huiusmodi sicut in venditionibus, quæ ad terminum fiunt, seruetur æqualitas inter datum & acceptum, ita vt tantum valeat, quòd primò traditur, quantum valebit, qd^o pro illo reddetur. Excepto, nisi ratio interesse alicuius ab huiusmodi æqualitate deuietur. Aut etiam si ob verisimile dubiũ de valore rei post modum tradendæ, inter se aliter iustè conueniant, ita vt conuentio non faciat maius conditionem meliorem, quàm alterius.

Ideo falluntur iudicio meo, qui dicunt, quòd iustus est cõtractus, quo quis mutuatur ducatum nunc valentem decẽ, hac lege vt postea reddatur sibi ducatus, etiam si principis, aut cõmunitatis autoritate tēpore solutionis valor ducati ascenderit ad. 12. Seclusa ratione interesse ipsius mutuantis: siue mutuans esset alioqui illum ducatum distracturus, siue nõ: cum cõstet pactũ appositũ esse cõtra præfatã æqualitatẽ in huiusmodi contractibus seruandã. Nec aliquid confert ad eorũ assertionẽ tenendum, q̄ mutuarius distrahat præfatũ ducatum ante eius auctum valorem, aut non, per quòd Summistæ putant præfatum cõtractũ iustificari. Nam propter ea, quæ se tenent ex parte emptoris aut mutuatarij, nõ est plus exigendum, quàm ipsa æqualitas exposcat.

Vnde fit, vt si quis rem aliquã mutuet, aliam æqualem in pondere, numero, & mensura recepturus, vt iusta sit talis mutuatio & receptio, opus est, vt id iustum sit illud intelligere, quãdo res mutuata præsumitur in eodẽ valore permansura, in quo est, quãdo mutuatur. Vt si mutuo vnum regale, aliud, in termino recepturus, iusta est mutuatio, si regale nõ solet in pretio ascendere, aut descendere. Si tamẽ pecunia mutuata solet in valore ascendere, aut descendere, vt in nundinis, & Florentiã, & alibi ducatus aureus solet nũc plus, nunc minus valere, prout pecunia pro tēpore abundat, pro tēpore verò deficit, sicut triticũ, oleũ, & alia huiusmodi: tunc nõ est semper licitum ducatum mutuari, vt ducatus talis & tantus postea quando plus valuerit reddatur: si certum est eum plus valiturũ tempore solutionis, quã valeat tempore mutuacionis: nec mutuans erat ducatum seruaturus, sed ante ascensum eius distracturus. Secũs si tempore mutuacionis dubitatur, an plus, minũve valebit tempore solutionis, quia tunc iustificatur talis mutuatio: & quantum tempore solutionis ducatus in valore ascenderit, debet mutuanti sic actus restitui, prout inter eos conuentum est, & excusatur contractus, similiter receptio lucri ob dubium, quòd æquẽ pro vtroq; habebatur tempore contractus.

SEQVITVR amplius non esse excusandos mercatores lanarũ, qui tēpore natiuitatis lanas ex tõsura mēse Iunii faciẽda prouenturas, pro pretio diminuto, puta pro vno regali emũt, cũ certũ sit tempore tonsuræ aut solutionis vellus regale cum dimidio esse valiturum: & in contractu addunt, quòd si lanæ præfatæ, aut oues, & arietes tunc defecerint, reddentur

alio anno. Sed quo magis differtur lanarum traditio, magis ipsi mercatores in pretio anticipato descendunt: & cum emptio facta fuerit, præfati mercatores statim alijs mercatoribus aliunde venientibus, easdem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt: & ita ex tali negotiatione lucrū subito acquirunt, eandem rem penitus, immutatam, imò nō dum existentem carius vendendo. Volunt autem præfati mercatores tales contractus excusare, tum quia pastores instant, ut mercatores taliter emant, & cum præfato pretio anticipato sunt contenti. Tunc etiam, quia ipsi pastores cum præfato pretio suis famulis debitam mercedem soluunt: herbam pro suo grege, & alia, quæ ad debitum pastum sunt necessaria emunt: & ita ipsi pastores illo modo lucrantur. Tunc etiam, quia talis est inter pastores & mercatores fatis antiqua consuetudo.

Respon. Dicendum ut supra, primum contractum, quo primi mercatores lanas futuras pro pretio anticipato, sed diminuto emunt, minimè ab iniustitia excusari ob ea, quæ pro se allégant. Aperta enim est inæqualitas inter pretium & valorem mercis, quem tempore traditionis habebit. Quod enim pastores instant, ut mercatores taliter emant, & cum tali pretio contenti sint, nō eos iuuat: quia indigentia pastorum causa est, ut cum tam diminuto pretio contenti sint: quia pretium æquale minimè reperiunt: nec etiam si diuites sint ipsi pastores, præsumitur, quod id, in quo defraudantur, velint liberaliter & sponte præfatis mercatoribus cōdonare: quia si pecunia non indigerent, lanas suas pro tam diminuto pretio minimè venderent. Quod etiam præfati pastores cum accepto huiusmodi pretio anticipato, sibi & famulis & gregi de necessarijs sufficienter provideant, minimè ipsos mercatores excusat: quia tunc similiter excusarentur vsurarij manifesti ex hoc, quod mutuatarij cum pecunijs mutuatis sibi & suæ familiæ de necessarijs similiter provident. Consuetudo etiam quantumvis antiqua eos minimè excusat, quia tunc per similem consuetudinem excusarentur vsurarij & campsores vsuras exercentes. Nec enim consuetudo est, sed corruptela: & tanto magis ipsos mercatores ipsa consuetudo aggrauat, quō diuturnior est.

Illa verò conditio quam contractui apponunt, scilicet, quod quanto tardius lanæ tradentur, eo in pretio anticipato magis descendatur, magis contractum vitiat secundū se: & est aperta conditio vsuraria: cum in hu-

iusmodi pretij diminutione videatur principaliter ad tempus haberi respectum.

Secundus tamen contractus, quo primi mercatores alijs superuenientibus easdem lanas pro regali cum dimidio ad eundem terminum vendunt, iustior est: cum in eo æqualitas pretij & mercis seruetur. Sed quo hic iustior est, eo iniustior fuit primus contractus. Cum enim merx, quæ primo & secundo venditur, eadem penitus est nullatenus immutata, & ad eundem terminum vendita pro pretijs tam differētibus, necesse est alterum illorum contractuum iniustum esse: & non nisi illum, in quo prædicta æqualitas nō seruetur. Vnde fit ut lucrum sic acquisitum in se vel in æquivalenti debeat præfatis pastoribus defraudatis restitui, si ipsi vel heredes eorum cognoscantur. Alioqui pauperibus in defunctorum seu incognitorū spirituales utilitates erogetur.

Poffet tamen præfatus contractus ad terminum, pretio anticipato, à culpa & restitutione excusari in duobus casibus: quorum alter se tenet ex parte pastoris, alter verò ex parte mercatoris. Si pastor diues est, & non indigens, & scit valorem lanæ, quæ vendit, scitque pretium illud diminutum esse, & mercator est eius amicus, à quo solet beneficia alia recipere: tunc videtur sciens & volens consentire, & pretij defectum illi mercatori cōdonare: tunc ratione huius admixtæ donationis poterit mercator excusari. Quanquam raro arbitror pastores intendere hanc donationem facere. Raro etiam puto has omnes condiciones cōcurrere: ideo periculum est mercatoribus huic excusationi inniti.

Ex parte etiam mercatoris potest præfatus contractus iustificari ratione interesse, quod ex anticipato pretio patitur, si certū aut probabile sit, quod ob illā anticipationem vel damnum aliquod patitur, vel lucrum alioqui illi iuste euenturum cessat: cui interesse cum pastor causam efficacem præstiterit, iustum est, ut pro illo præfato mercatori satisfaciatur. Sed quia raro concurrunt omnes conditiones, quæ ad præfatam compensationem pro interesse faciendam requiruntur, iterum dico periculosum esse huic excusationi præfatos mercatores inniti, & à præfata negotiatioe & deprauata consuetudine tenentur abstinere.

SEQUITUR amplius quid dicendum de casu, quo Ioannes dat Petro .90. ducatos in promptu pro debito centum ducatorum, quos Paulus debet ipsi Petro in fine anni vni-

illi sol-

illi soluendos. Si enim nulla alia causa præter dilationem solutionis assignetur, apertum est præfatam æqualitatem inter datum & acceptum minimè in hoc contractu seruari, cum Ioannes in promptu det .90. recepturus in fine anni centum.

Sed quoniam doctores communiter in hoc casu difficultatem faciunt, & Caietan⁹ specialiter videtur hunc casum iustificare, omni interesse cessante, nullo periculo in debiti recuperatione existente, nullaque alia causa ab æqualitate recedendi existente, præterquam quod dantur in promptu .90. ut post tempus sibi reddantur centum. Ait enim in casu nec vsuram committi, nec iniustitiā. Quod enim vsura nō sit, probatur: quia ubi non est mutuum, vsura locum non habet. sed in casu non est mutuum eo quod de natura mutui est datio rei ab ipso dante reuocabilis: & quod ipse qui dat, habeat contra accipientem actionem ad sortem, & quod periculum fortis sit apud accipientem: sed hæc in casu minimè reperiuntur, sed eorum opposita. Nam Ioannes qui Petro .90. pro præfato debito dedit, non ea dedit reuocabiliter, nec habet amplius actionem contra Petrum ad præfata nonaginta ab eo repetendum, sed solum habet actionem ad centum, quæ Paulus debet. Quod si casu accidat ut Paulus pereat, aut impotens omnino efficiatur ad præfatum debitum soluendum, periculum debiti apud Ioannem manet, non apud Petrum, ut hæc omnia in casu supponimus. Igitur datio qua Io. dedit Petro .90. nullo modo fuit mutuatio, & ita nec illic potuit vsura reperiri.

Secundo ad idem. Illic est vera emptio & venditio, quæ cōcurrit merx: factio, quam Petrus contra Paulum habebat ab eo recuperandum centum in fine anni, quæ quidem actionem in Ioannem pro .90. trāffert: concurrunt etiam pretium à Ioanne datum pro præfata actione. s. 90. in promptu data: concurrunt etiam contrahentium consensus. Igitur est vera emptio & venditio, & ita non est contractus vsurarius.

Tertio arguitur, quod iniustus nō sit, quia si ita esset, maximè ob id, quod minus datur, & plus est ad terminum recipiendū: sed hoc non facit contractum iniustum. Tum, quia quātum ad humanum vsum non minus valent .90. in promptu, quàm centum ad finem anni soluenda: cum ho mines ut plurimum plus appetantur pecuniam statim traditam, quàm postmodum tradendam: quemadmodum plus valet vinea statim eradita, quàm post an-

num, vel duos annos tradenda, ut fatis de se constat: & ita in venditione vineæ ad terminum tradendæ descenditur in pretio. Tum etiam, in emptione census redituali, datur pretium determinatum: puta .30. & tamen temporis successu longè plus recipietur, ut constat, non tamè ob id condemnatur contractus, eò quod illic non emitur pecunia postea recipienda, sed actio præsens, quæ acquiritur ad eam postmodum recuperandā, sicut in presenti casu, in quo dantur .90. & pro illa simul acquiritur actio ad centum soluenda: quæ quidem actio non valet certum, sed nonaginta: quia supponitur illud pretium & non maius communiter pro illo debito reperiri, & ita manet talis emptio iustificata.

His nō obstantibus videtur opposita sententia sanior & verior. s. quod præfatus contractus est iniustus simul & vsurarius, saltem implicite. Quod enim iniustus sit, apparet ex dictis, quia in illo nō seruetur æqualitas inter datum & accipiendum: quia dantur .90. & sperantur centum.

Si dicas quod termini huius contractus nō sunt .90. & centum, sed .90. & actio ad centum postea soluenda, quæ actio aliud quid est ab ipsis centum postea soluendis: & huiusmodi actio ad prædicta centum nō valeat, nisi .90. in promptu. Cōtra stat rō, quia actio ad rē tantū valet, quantum ipsa res, ad quā est actio, deductis laboribus & expensis, ut ait Bart. l. p. diuersas. C. mand. Et Bal. l. 2. C. nē lite pendē. & c. Si em̄ res ad quā est actio, nullius valoris est, ipsa actio similiter nullius est valoris. Si res sit parui valoris, & actio si milit erit parui: si magni, magni. Itaque actio ad aliquid de se valorem alium, aut distinctum à valore ipsius rei non videtur habere.

Præterea sed si actio ad pecuniā soluendam ad terminum min⁹ valeat, quæ pecunia ipsa in promptu soluta, & inde præfatus contractus iustificatur, sequetur hūc contractum sibi esse iustum. s. indiget Petro .90. ducatis, quos mutuo à mercatore petit: mercator autem mutua re nō vult, sed actionē ad .100. in fine anni soluendam emere: & ita cōtrahit cum Petro, dicēs: Constitue mihi cōtra te actionē ad centum in fine anni soluendorū, & dabo tibi .90. quæ petis: & alter hoc ipsum acceptat: sed talē contractum nemo ab iniquitate & vsura excusabit. Igitur nec presentem, de quo disputamus: cum videatur omnino similis, & easdem excusationes pro se habere.

Si dicas nō esse simile: Quia in casu nostro actio ad centum, quæ Io. p. 90. emit, est antiqua, ipsam emptioe præcedēs. In casu vero huius argumēti non est antiqua, sed constituenda, & ex ipso

ipso contractu orta. Contra. Quia nouitas vel antiquitas actionis ad pecuniam, non tollit valorem eius, nec impedit, quo minus possit actio noua, etiam & vendi, si potest antiqua: nec pretium actionis ob antiquitatem vel nouitatem debet alterari, ut patet in contractu censuali in quo non emitur nisi ius seu actio ad annum exigendum & recipiendum certum quid a censuali. Nec refert census illum sic emptum antiquum esse, aut nouum, ut est communis doctrina & practica. Quicquid sit de sententia Innocentij in cap. In ciuitate. De vsuris.

Præter ea tertio. Si actio ad centum in fine anni soluenda posset pro minori in promptu emi, ergo etiam posset iuste pro minori in promptu ab ipso debitore redimi. Quod enim est emibile, est etiam redimibile: & ita posset Paulus debitor in casu conuenire cum Petro, creditore, ut recipiat in promptu ante terminum .90. ut totum debitum illi remittat. Sed hic casus solet communiter pro vsurario damnari, quia perinde est, ac si Paulus nunc mutuet Petro .90. recepturus in termino centum.

Nec valet pro discrimine dicere, aliud esse de debitore, qui nullam actionem emit, sed debiti solutionem anticipat: aliud vero de tertia persona, quæ pro .90. acquirit actionem prædictam. Non inquam valet. Quia ad iustitiam & æqualitatem contractus nil refert hæc vel illa persona emit, aut vendat: & si iuste sit, ut Petrus actionem, quam ad centum habet, pro .90. cedat in fauore Ioannis, iuste etiam fiet, ut eidem cedat in fauorem Pauli debitoris.

Si concedas casum etiam iustificari, & quamuis Paulus .90. soluens, actionem non acquirat, satis est quod ab obligatione, qua tenebatur Petro, & ab actione, quam Petrus contra illum habebat, liberetur, quod non minus est quam si actionem ad centum acquireret. Contra. Quia tunc si Petrus mutauit Paulo centum, soluenda in fine anni, licet posset Paulus statim post acquisitam actionem Petro contra Paulum, ipsum Petrum adire, & offerre illi de illis centum .90. ut maneat liber ab obligatione, & ab actione, quam contra ipsum Petrus ad centum acquisiuit, & iusta erit in casu conuentio: & ita manebit mutuatarius cum lucro, & mutuator cum damno, ut constat. Quo tamen nil turpius ipsi Paulo.

Imò aliud sequitur, si ita est, quod actio ad centum non valet nisi .90. in promptu, quod siue ipse debitor velit se a debito ante tempus solutionis redimere, siue alius tertius

velit prædictam actionem emere: & creditor, qui illa centum mutuauerat, loco pretij exigat centum, & tantumdem sibi detur, quod peccat creditor superuendendo, & ex illis centum teneretur decem restituere. Et sequela patet. Quia actio, quam vendit, non nisi .90. valebat per opinionem. Consequens est absurdum.

Quarto arguitur. Quia si pecunia ad terminum soluenda non valet quantum valeret in promptu tradita, sequitur quod mercator posset rem carius ad terminum vendere quam in promptu valeat, siue mercator esset rem seruaturus, siue non: etiam si verisimile sit rem illam non plus valituram tempore solutionis: quod est contra capitulum Nauiganti. de vsuris. Et ca. In ciuitate. ut supra discussimus, & ostendimus. Similiter contra ca. Consuluit. de vsuris. Et sequela patet, quia pecunia, quæ pretij est, debet æquari valori mercis: pecunia autem, quæ pretium iustum est, est quæ communiter in tali loco & tempore pro merce illa solet in promptu dari: quæ exempli gratia sit decem. Si igitur pecunia eadem. s. decem danda ad terminum, non valet quantum valet decem si statim soluatur, necesse est in tali venditione ad terminum, si pretium debet æquiuale re mercis, ut pecunia data sit maior, quàm decem. Et ita ut supra in sexta causa seu excusatione pro vendentibus ad terminum adducta, arguebatur: necesse est mercem illam ad terminum pro maiori pretio vendere & emere, quàm valeat in promptu, si iustum pretium & valorem mercis æquale debeat assignari. Idem ob id solum, quod res ad terminum venditur, omni interesse hinc inde secluso. Et ita videtur præfatum contractum esse iniustum, in quo cum datum & acceptum non sit nisi pecunia, & vna statim traditur, altera vero ad tempus expectatur, nec alia causa illi concurrat, quare maior quam data sit expectetur, nisi temporis dilatio, sequitur illic esse vsuram.

Rationes autem prioris opinionis & si apparentes sint, non tamen concludunt. Vnde ad primum dicendum, quod illic, et si non sit formaliter mutuum, est tamen virtualiter, seu interpretatiue. Et quamuis in Ioan. qui .90. tradidit, non maneat actio contra Petrum, cui ea tradit: manet tamen contra Paulum, qui in ratione debitoris respectu illorum centum, quæ in casu debentur, non est alius a Petro: quia Paulus debitor Petri, substituitur loco Petri ad soluendum præfata centum ipsi Ioanni: & ita Petrus per Paulum se obligat Ioanni ad illi soluendum illa centum in fine anni.

Et ita

Et ita omnia, quæ de ratione mutui dicta sunt esse, illic saluantur: quia Ioan. dat. 90. Petro reuocabiliter, quia potest ea ab eo qui loco Petri substituitur, quem. s. Petrus ipse loco sui debitorem faciat, repetere: & contra talem substitutum habet actionem. Et si illud debitum pereat, perit substitutio, non Ioanni mutuantis, ut patet. Si quæras cui mutuat Ioan. illa 90? Dicendum quod Petro, qui loco sui Paulum debitorem constituit, qui soluat eidem Ioanni non solum .90. mutuata, sed ultra decem, quæ sunt lucrum vsurarium. Quemadmodum si Petrus indiget pecunia, quam mutuo à me petit, & alius rogat me, ut eidem Petro, qui pauperior est, mutuem: ego autem diffidens de solutione per Petrum suo tempore agenda, alium qui loco Petri se mihi debitorem constituat, quero. Petrus autem loco sui ipsum rogantem debitorem constituit: & constitutus id libenter acceptat, ita ut Petrus maneat liber à debito, & ita mutuo Petro. Iam in tali casu est vera mutuatio, cum constat illic nullam emptionem in teruenire, nec venditionem, nec contractum alium nisi prædictam substitutionem, in qua ille tertius in se suscipit obligationem, quam Petrus mutuatarius erat subiturus. Talis & similis est casus, quem disputamus, quantum ad hoc, quod est Paulum loco Petri esse substitutum ad soluendum Ioanni prædicta .90. cum vsura, puta cum aliis decem.

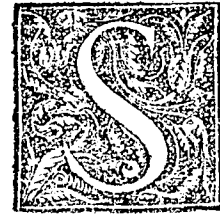
Ad secundum dicendum, quod esto secundum formam contractus illic sit emptio, & merx sit actio prædicta ad centum, illa tamen actio ad centum non minus valet, quàm centum, ut tactum est. Nec intentio ementis tendit principaliter in actionem ratione sui, sed in centum soluenda: cum actio per se & ratione sui nil valeat. Et ita quicquid sit de nominibus illius contractus, secundum rem tamen & affectum contrahentium nil fit, nisi quod Ioannes dat in promptu nonaginta, ut post annum sibi reddantur centum: quod & iniustitia est, & vsura.

Ad tertium dicendum, quod ita est ideo illud contractum iniustum esse, quia minus datur, & plus recipitur, aut recipietur. Quod constat, si ad recipiendum attendamus quod erit centum. Si autem ad actionem, quæ acquiritur, attendamus, etiam plus recipitur: quia illa actio ad centum ducatos soluendos statim,

aut post mensem, aut post annum, eiusdem valoris est semper: nec per dilationem solutionis est licitum in pretio descendere, sicut nec ascendere licet ob anticipationem pretij. Quod apertum est in venditione & emptione aliarum mercium, in qua non minus acquiritur actio ad mercem postea tradendam, quam in presenti contractu: sed non propter hoc debet esse minus pretium anticipatum, quam res tempore traditionis valebit, ut supra conclusum est. Ad exemplum autem illic adductum, dicendum, quod aliud est de actione ad rem fructiferam emptam, aliud vero de actione ad pecuniam, quæ non fructificat: quia si in emptione rei fructifere, quæ non est statim tradenda, descenditur in pretio, est, quia interest ipsius emptoris eam statim, aut non statim habere ratione fructuum, quibus per dilationem traditionis carere compellitur. Quod quidem in emptione præfati debiti minimè reperitur. Quod si homines ut in plurimum magis æstimant & appetunt pecuniam in promptu datam quàm ad terminum soluendam, est, vel propter periculum debiti, vel propter, quia sua interest illam pecuniam statim habere, quia. s. ipsa vsuri erat, aut ob aliud huiusmodi. Et ita ob has causas licebit in pretio descendere. In casu autem disputato proceditur ubi debitum sit liquidissimum, & certissimum, & omni hinc inde interesse cessante.

Itaque emere huiusmodi actiones seu debita realia pro minori, quàm sit id quod ad terminum soluendum est, potest quidem iustificari, quando tale debitum vel non est liquidum, vel non est certum, vel quia emens exponit se periculo capitale perdendi, vel expensas in recuperatione faciendi: aut quia ex tali emptione, in qua statim pretium illud soluit, cum alterius debiti expectatione aliquod interesse damni, vel lucri cessantis patitur, & talis emptio sit ad instantiam creditoris. Tunc ob has & similes causas potest iustificari. Alioquin non video quomodo ab iniustitia & vsura palliata excusetur. Et palliare mutuam, nomine emptionis utendo, qua actio ad pecuniam soluenda emi & vendi dicitur, & illud iustificare, videtur quod sit dare apertissimam ansam & modum, quo mercatores non minus expolient alios rebus suis, illo modo actiones emendo, quàm apertè & nudè mutuando, ut de se satis constat.

**DE REBUS
PER VSVRAM
ACQUISITIS, ET
primò quid sit.**

SED QVONIAM de vsura dicere coepimus, vt eorum, quæ circa venditionem ad terminum dicta sunt, clarior possit haberi notitia, conuenit de ea nonnullas tractare quaestiones. Prius tamen de vsura in se, & de eius definitione sunt aliqua inquirenda. Definitur autem communiter sic: Vsura est lucrum ex mutuo principaliter intentum. Vnde vbi non est mutuũ, vsura locum habere non potest. Quarendam igitur est, quid nomine, mutui, & lucri, sit intelligendum: quid etiam nomine, principaliter, in praesentiarum significetur. Est autem mutuũ datio reuocabilis alicuius rei vsu consumptibilis. Si enim reuocabilis non sit, non erit mutuũ, sed vel donatio, si loco eius nil rependatur, vel alius contractus. Et si non sit res vsu consumptibilis, quales sunt, quæ in p̄dere, numero, & mensura consistunt, quæq; functionẽ admittunt, non erit mutuũ, sed vel commodatum, vel locatum, aut aliud huiusmodi. Differunt autem mutuũ & commodatum, non solum quia mutuũ fit in rebus vsu consumptibilibus, commodatum verò in his, quæ nõ sic vsu consumuntur: sed etiam quia in commodato reseruat dominium simul & actio ad rem commodatam eandem numero: quæ si absq; culpa commodatarii pereat, non ipsi, sed comodanti perit. In mutuo verò vsus simul & dominium rei mutat: in mutuatariũ transfertur: & si mutuatum ex culpa aut sine culpa mutuatarii pereat, ipsi, nõ mutuantis perit, cui semper seruetur actio ad capitale mutuatum, in genere ipsi mutuati reddendum. Pro his facit. l. 2. ff. si certum petatur. vbi dicitur, mutuũ damus, recepturi non eandem speciem, quam dedimus (alioqui aut comodatum erit, aut depositum) sed idem genus. An autem verum sit quod Bartolus, & alii Iuristę in sententia dicunt, scilicet quod de ratione mutui est obligatio, qua mutuatarius tenetur mutuati idem in genere, pondere, numero, & mensura reddere, vt supra tetigimus. Illud enim quanuis in foro exteriori lo-

cum habeat, non tamen semper in foro conscientie, nisi certis conditionibus obseruatis. Vide supra in quaestione de venditione ad terminum.

Est autem mutuũ duplex, formale, scilicet & interpretatiuum. Primum fit, quando res mutuabilis actu de mutuante in mutuatarium trãffertur, vt eadem in genere reddatur. Secundum fit emptione & venditione, quæ ad terminum dicitur, in qua pretium rei anticipatur, vel differtur, suo tempore soluendum: vbi licet forma contractus sit emptio & venditio tacite, tamen ipsa pretii anticipatio, aut solutionis dilatio est suo modo mutuatio. Ideo vsura solet in huiusmodi venditionibus intervenire. Si enim ob pretii anticipationem, aut solutionis dilationem lucrum acquiratur, vel intendatur, vsura est: quia ex mutuo tacite speratur, iuxta cap. In ciuitate. & cap. Nauiganti. de vsuris. Et cõformiter ad huiusmodi duplex mutuũ, tacitum, scilicet & expressum, ita etiam est duplex vsura, expressa, scilicet & palliata. Sedes itaq; & fundamentum vsuræ mutuũ est.

Sed obiiciet aliquis vsuram reperiri sine mutuo predicto: vt si quis vestem comodauerit, adiecto pacto lucri alicuius, videtur vsura, cum tamen illic mutuũ non sit. Pro quo facit. l. pro auro. C. de vsuris. vbi dicitur: Pro auro, & argento, & veste, facto chirographo, licitas solui, vel promitti vsuras iussimus. Respon. Refert, pro veste chirographum de acquirendo lucro facere. Si enim vestis verè commodaretur, chirographum lucri locum non haberet. Sicut enim mutuũ, ita & commodatum gratis agendum est. Quod si pro pretio, aut lucro commodatum fiat, non commodatio, sed locatio est. Et hoc fit, quando quis alteri vestem tradit, dominio eius sibi reseruato. Et hoc modo nec mutuũ est, nec vsura. Si tamen vestis æstimata tradatur, puta pro decem loco eius soluendis: tunc tacita est mutuatario, & si inde lucrum aliquod ex conuentione separaretur, aut acquiratur, vsura est. Et sic procedit textus citatus, & nil contra dicta.

Secundum inquirendum est, Quid nomine lucri venit intelligendum. Respon. Non solum pecunia, vt non nulli opinati sunt, sed omne incrementum, seu commodum temporale, quod quis habet ex voluntaria cõmutatione vltra ea quæ sua erant, aut sibi debita, vt aperte docet Hierony. super Ezechielem. Et habetur. 14. q. 3. cap. Putat quidam. Et Ambro. ibidem, ca. Pleriq; Et dico incrementum seu commodum temporale, pretio, scilicet.

*Usura est lucrum pecunia inmutabile magis natura vt mutui vni vt paliam' gubertum
Vt peratum / vni felic' ubi occentib; c. s.*

tio. **f**estimabile, ad excludendum bona cœlestia, & spiritalia, qualia potest mutuans ex mutatione propter deum facta sperare, sicut & idem potest ex quacunq; operatione meritoria. Excluditur etiam benevolentia, & amicitia mutuatarii, quam mutuans ratione mutui assequitur: hanc enim potest licite mutuans sperare, & assequi intendere absq; vitio vsurę. Talia enim bona in presentiarum nomine luci non veniunt intelligenda: cum bona temporalia, quę pretio valeant estimari, non sint. Sed nec bonum temporale ratione mutui acquisitum, si alioqui debitum sit, dicitur lucrū vt de se satis cōstat. Ac proinde si quis mutuatur debitori hac lege, vt vltra capitale soluat decē (supposito quod illa decem alioqui mutuatarius deberet) non dicitur vsura: cum illa decē vltra sortem recepta, aut promissa, non sint dicenda lucrum.

Sed esto in tali casu vsura non sit, an saltē sit peccatum per viam mutui cōsequi id, quod aliās debitum erat, quādo aliaviam posset mutuatur debitum suum recuperare? Et ratio dubii est, quia non est licitum proprium debitum priuata autoritate, & clam recuperare, quando alia via iusta potest debitor rem sibi debitam recuperare, vt supra in Codice de restitutione differuimus. Igitur non erit licitū in casu presentis per viam mutui debiti recompensationē querere, ex quo talis compensatio fraudulenter fieri videtur, nec ex cōsensu ipsi debitoris. Hac ratione mouetur cōmuniter doctores ad tenendum esse peccatum.

Secundō Non est licitum spiritalia conferre, cū pacto assequendi aliquid aliās debitum: nam esset simonia: igitur nec erit licitū mutare cum pacto assequendi, quod aliās ab ipso mutuatario debitū est: quando quidem non minūs gratuita & liberalis debet esse mutatio, quā spiritalium administratio.

Respon. Videtur distinguendum. Nā si mutuans mutuatario explicat, se illud incrementum exigere loco debiti prius contracti, ita vt dicat, mutuabo tibi hac lege, vt decē quę aliās mihi debes, simul cum capitali soluas: & tunc nec vsura est, nec peccatū, siue mutuans possit alia via iusta suū debitū recuperare, siue non. Nā nec lucrum ex mutuo querit, vt constat, nec fraudulenta est huiusmodi recompensatio, sed aperta: accedente in super ipsius debitoris cōsensu. Si tamē qui mutuatur, & illa decē vltra capitale exigit, nō explicans mutuatario se illa loco debiti exigere,

fraudulenta est exactio, & ita peccaminosa, si posset alia via iusta, & patenter rem debitam recuperare, quauis ad illius restitutionē non teneatur. Et per hoc patet ad rationē primam.

Ad secundum dicendum, concessio antecedente, neganda est cōsequentia. Et discrimen est notum: quia spiritalia omnino gratis danda & ministranda sunt, prout Christus iussit, dicens: **Gratis accepistis, gratis date.** qualiter non ministrarentur, si pro debito recuperando ministrarentur. Mutuatio autē gratis agenda est, & sine spe luci: iuxta dictū Christi, **Mutuū date, nil inde sperantes.**

Sequitur ex dictis, contractum sequētem non esse vsurariū. s. supposito quod ex testamento minūs solenni, in quo nullā fraudē interuenisse cōstat, hęres ad legatorum solutionē teneatur, vt vult Panor. in cap. Quia pleriq; de immunitate. &c. Ego legatarius mutuo hęredi, hoc pacto adiecto, vt soluat mihi legatum cū capitali, & hęres id accipiet & soluat in tali casu non est vsura: quia illud super acceptū, & exactū non est lucrū, cū alioqui esset mihi ratione legati debitum.

Sed contra obiicitur. Quia per talem contractum acquirō obligationē ciuilem aduersus hęredem, quam ante mutationem non habebam: ex quo ob defectū solennitatis testamenti contra illum agere non poteram, illa autem obligatio ciuilis pretio potest comparari. **Respon.** Id non obstat: quia acquirere nouam obligationem, quando ad hoc ipsum erat homo alioqui ipsi acquirenti obligatus, non reputatur lucrum indebitum: cū hoc ipsum ad quod obligatur, esset alioqui debitū eidē. Secus quando mutuans acquirat obligationē nouam contra mutuatarium, nouam inq; ad id ad quod homo determinatē nō erat aliās obligatus: nam tūc lucrum est & vsura, si vi mutui sit acquisita: vt si quis mutuatur hac lege, vt mutuaturarius de sua officina emat, aut vt postea rem mutuet. Dico secundō, q̄ in casu nulla acquiratur ciuilis obligatio, qua mutuans possit contra mutuatarium in iudicio agere virtute illius pacti: nam cognito pacto per iudicem, cognoscetur fuisse vsurarium in illo foro, & liberabitur mutuaturarius.

Contra hoc iterum opponitur. Quia tunc hic non esset vsura: Ego morbo laborans, mutuo Petro medico centū, vt curet me à morbo, quem patior, cū nō sit alius, qui velit aut possit me à tali morbo curare. Nam in tali casu opera medici, quam ab eo exigo, est mihi alioqui debita: nec obligatio, quam

quam contra illum acquirō, est ad aliquid, ad quod ipse aliās nō sit obligatus. Aut si mutuo Ioanni hac lege, vt me ab iniuria, quę mihi parata est, defendat: vbi non sit alius, qui me possit defendere, nisi ipse mutuaturarius. Nam opera illa defensiva, quam ab eo exigo, est aliās per eum mihi debita: peccaret enim in casu potens me ab iniuriis defendere, id omittendo. Sicut peccaret medicus in casu priori potēs me curare, id negligendo, nec pactum appositum inducit obligationem ad aliquid, ad quod ipse aliās non tenetur. Sed consequens videtur falsum: cū illa opera, quę sunt munus ab obsequio, sint pretio comparabilia.

Respon. Refert qualiter mutuanti sit aliquid à mutuatario debitū.

Nam vel est debitum naturaliter tantum, & in genere: quemadmodum debet benefactus lege gratitudinis regratiari, aut rebenefacere, nō tamen huiusmodi obligatio est ad certam & determinatam regratiationem: & dicitur obligatio ad antidōra. Et mutuare alicui cum pacto & lege obligandi ipsum mutuatarium ad certam & determinatam regratiationem, puta ad remutuandum, aut ad de officina ipsius mutuante emendum, aut agros eius colendū &c. vsura est: & talis obligatio per huiusmodi pactum acquisita, lucrum indebitum est, vt constat. est enim aliquid pretio comparabile. Et hoc est, quod dici solet, non esse licitum mutuanti in pactum deducere id, ad quod alioqui homo naturaliter tenetur, & non ciuiler: cū talis obligatio naturalis tam generalis sit, cui homo multipliciter valeat satisfacere. Secundo modo dicitur aliquid à mutuatario debitum, ex charitate ad proximum habenda: cuius debiti adimpletio, si omittatur, peccatū quidem est, sed nō iniustitia: qualia sunt opera indigent impensa, ad eum curandum si morbo laboret: aut eum defendendum, si iniuriam patiat, de quibus procedit replica nunc facta. Et pro huiusmodi operibus mutuare, vsura est: quia talia opera, quę sunt munus ab obsequio, pretio estimantur: nec iniuste medicus pro sua cū ratione, & defensor pro sua defensione stipendium & mercedem recipiunt, vt supra Codice de restitutione latius diximus. Ac proinde qui pro huiusmodi operibus mutuatur, tantum lucratur, quantum iuste pro illis operibus erat reddendum. Tertio modo dicitur aliquid mutuanti debitum ex iustitia, ita vt si debitor illud omittat, non solum peccabit, sed iniustitiam faciet, negando ei, quod illi personaliter debet. Vt si mutuaturarius debet

pecuniam, vel rem aliam ratione delicti, scilicet, furti aut rapine, seu ratione contractus: tūc enim mutuare illi cum pacto de soluendo vltra capitale, quod aliās hoc modo mutuanti debitum erat, non est vsura, quia nec lucrum: cū sit alioqui determinatē & personaliter ipsi mutuanti debitum ex iustitia. Et tale debitum creditor soluere, non est pretio comparabile: nec pro ipsa debiti solutione licitum est mercedē recipere, sicut est in aliis debitis prius expositis. Et ita patet, quod mutuare aliquid mutuatario cum pacto eum obligandi ad id, ad quod alioqui est obligatus, aliquando est vsura, aliquando non, iuxta diuersam obligationem, qua mutuaturarius tenebatur, vt patet ex dictis. Quod autem licitum sit mutuare cū pacto obligandi mutuatarium noua obligatione ad id, ad quod aliās secluso pacto tenebatur, retentione hoc tertio modo sumpta, vt supra diximus: Patet. Quia licitum est mutuare cum pacto, quod mutuaturarius se iuramento astringat à tempore designato mutuatum reddendum, vt constat: igitur similiter licitum est mutuare, obligando mutuatarium ad alium contractum, puta, ad sibi aliquid impignorandum: non quidē gratia luci, sed pro fortis mutuatę assecuratione.

Lucrum autem duplex est, scilicet formale & virtuale. Primum, est realis acquisitio boni. secundum, est euitatio damni, quando talis damni vitatio non est alioqui debita, vt si quis iuste persequitur me siue in iudicio, siue aliās: in qua persequutione ego eram damnum aliquod passurus, siue in corpore, siue in fama, siue in bonis &c. & ille volēs vel ad instantiam meam, vel oblato pretio, vel pecunia per me illi mutuata, à tali persequutione cessat: tūc dicor lucrari virtualiter, quantum, illo me persequente, eram de bonis meis amissurus. Ac proinde si ego mutuo, intēdens inde à damno illo, quod alioqui passurus eram, liberari, intendo lucrū virtuale, cū talis damni vitatio non sit mihi aliās debita, ideo talis mutatio in casu esset vsuraria. Ecōtrā verò si ille iniuste me persequit, & oblata vel mutuata illi pecunia, cessat à vexatiōe, damnum quidē euito, sed lucrū non dicor cōsequi: quia illius damni vitatio per cessationē vexationis erat mihi debita, cū esset iniusta vexatio: & ita tunc non esset vsura ob illum finem mutationē facere.

Inde fit, vt si quis mutuatur alteri aliquid ad hūc finem. s. vt à solutione poenę cui erat obnoxius, aut gabellę, quę alioqui iuste esset illi iniungenda, liberetur, lucrum præ-

Q tendit

tendit virtuale, puta vitiationem præfatæ solutionis, quæ vitatio non est ei alio qui debita, vt suppono, ac proinde illic esset vsura. Secus si mutuet ad finem hunc, nè scilicet illi grauamē aliquod per iudicem, aut per alium fiat: quia tunc vitatio graua minis, cum alioqui sit illi debita, non esset lucrum.

Inde etiam est, vt si quis alteri mutuet, pato adiecto de soluendo aliquid ratione interesse, quod mutuās ob causam mutuatarij patitur, non præ tendit lucrum: cum tale incrementum sit ab ipso mutuatario ob præfatum interesse mutuati debitū, & ideo nõ erit illic vsura &c. Itaq; multū cõfert scire qd nomi nelucri veniat intelligendū, vt inquam pluribus casibus sciamus sine illic vsura necne.

Tertium inquirendum est, quando dicitur lucrū ex mutuo principaliter intendi. An scilicet quādo mutuatio nõ aliter fieret, nisi lucrū speraretur: ita vt speratū lucrum sit causa, sine qua non, ipsius mutuationis, qualiter solet communiter teneri & explicari. Et dixit Conradus, quæstione. 12. & alibi quod non: quia bene stat lucrū speratum esse causam sine qua non mutuationis, absque hoc, quod sit principaliter ex mutuo intentū, & absq; hoc quod sit vsura, vt si mutuatio fiat principaliter ob beneuolentiam & amicitiam mutuatarij, sed minū principaliter propter lucrum, quod ab illo sperat, etiam si sit causa sine qua non. Et probat exemplo eius, qui it ad ecclesiam, officium diuinum ibi completurus, principaliter quidem propter Deum, secundario verò & minū principaliter propter stipendium, seu propter distributiones: quas si non speraret, ad ecclesiam officium cõpleturus non iret. In quo casu ex communi sententiā nec peccat, nec simoniam cõmittit: igitur pari forma in præsentī casu.

Mihi tamē non omninõ id placet. Quia siue principaliter, siue minū principaliter ad sensum suum quis lucrum ex mutuo speret, est vsurarius, & peccat contra illud Christi, ad hoc propositum communiter citatum: Mutuum date, nil inde sperantes. cum ergo in casu mutuans commodum aliquod temporale ex mutuo speret, non alioqui mutuaturus, sequitur &c. Tum etiam: Eo ipso, quod ex mutuo lucrum sperat, non aliās mutuaturus, videtur nõ gratis, vt debet mutuare, & ita peccat. Deinde si ita esset, sequitur quod si mutuat ob duas causas, quarum principalis est præfata amicitia mutuatarij, altera verò aliquod lucrum posset non solum sperare, sed pactum ap-

ponere de lucro tanquā de minū principaliter sperato. Ad hoc enim, quod lucrum ex mutuo principaliter speretur, impertinens est pactum apponi, aut non apponi: aut si non pactum apponat, poterit explicare mutuatario, dicēs: Scias me tibi mutuare, non nisi propter amicitiam principaliter, & cum hoc propter lucrum minū principaliter. Et possem postea te nõ soluente lucrum illud à te ratione mutui tanquā aliquid minū principale, ppter quod mutuationem feci, exigere. Et quod id possem explicare simul, & postea lucrum ex mutuo minū principaliter exigere, apparet ex exemplo per ipsum Conradū adducto. Quia clericus cum ad ecclesiam it, ad pro aliquo celebrandum, potest prius eidem explicare, dicens: Ibo sperans retributionem, & non aliās. Et post Missam celebratam, iure poterit retributionem temporalem absq; peccato simoniæ exigere, vt suppono certum. Consequens autem illatum est inconueniens: nemo enim diceret, lucrū illud sic exactū vsurarium non esse.

Rationabilius videtur Caietanus loquitur in Opusculis, similiter & 2. vbi de hac agit materia, dicēs quod non semper lucrū speratū, quod est causa sine qua non, mutuationis, est vsurariū, nec reddit mutuationem vsurariam. Vt si mutuās speret lucrum, non quidem ex mutuo, sed ex gratitudine seu liberalitate mutuatarij, non aliter mutuaturus, nisi illud speraret. Pro quo arguit primò ex communi hominū iudicio, qui excusant eum, qui sciens aliquem gratum esse de beneficio accepto, illi mutuat, nõ autem ei, quem ingratum esse cognoscit.

Tum etiam, quia licitum est spe beneuolentiæ & amicitie alicui mutuare, & ex consequenti erit licitū recõpensationem & gratuitā remunerationē ex tali amicitia prouenturam sperare. Cui enim licitū est radicem desiderare, ex consequenti eidē licitū est, fructū inde euenturum sperare, & per consequens lucrū ex amicitia mutuatarij sperare licitū erit.

Tum etiam, quia licitum est sperare ab homine aliquid iure naturali eidē debitum: tale est gratuita remuneratio à mutuatario mutuanti debita, omni exteriori pacto secluso. igitur &c.

Deinde idem probat ex ratione supra pro Corado facta, de eo qui it ecclesiam, diuinū officium completurus spe remunerationis, & nõ alioqui iturus: & ita cõcludit, nec vsurā esse, nec p̄ctm mutuare ppter lucrū, non ex mutuo, sed ex beneuolentiā mutuatarij

euenturum, etiam si sit causa sine qua non, talis mutuationis.

Hic tamen dicendi modus propter suam ambiguitatem potest causam erroris præstare, nisi res amplius elucidetur, & distinguatur. Supponendo primū, aliud esse mutuationem esse vsurariam: aliud verò lucrum esse vsurarium. Stat enim vtrunq; vsurarium esse: stat neutrum vsurarium esse: stat etiam alterum siue altero vsurarium esse. Si enim tempore, quo quis mutuat, ideo mutuat principaliter, quia lucrum sperat, siue pactum de lucro soluendo apponatur, siue non, & successu temporis, non mutuat huiusmodi intentione, & animo deprauato mutuatarius cum capitali lucrum soluat, vtrunque est vsurariū, vt constat, scilicet mutuatō, & lucrum acceptum. Si verò simpliciter mutuat ob charitatem, nullum inde lucrum sperans, & postea mutuatarius simpliciter, & vero animo donādi cum capitali simul aliquod munus ex gratitudine rependit, neutrum est vsurarium. Sed si ex animo corrupto mutuat, intendens principaliter lucrum, & postea hoc animo deposito lucrum à mutuatario sponte & liberaliter oblatū recipit, non quia mutuauerat, sed quia sponte illi donatur, autuatio fuit vsuraria, sed non lucri acceptio. E contra verò, si absq; intentione lucri mutauit, & postea animi corruptione successit, & cum capitali lucrum ratione mutui facti exigit, & recipit, mutuatō nõ fuit vsuraria, sed receptio lucri, vt satis constat. Et de serui hæc distinctio ad sciendum, quando sit lucrum receptū restituendū, & quando nõ. De quo inferius.

De lucro etiam intento, seu potius sperato, est distinguendum. Quia vel est causa præcisa mutuationis, quæ ob solum lucrum speratum fit. Vel est concausa ipsius mutuationis: ita vt lucrum speratum simul cum alio, sit causa mutuationis. Vel nec est causa, nec concausa, sed impertinens est ad hoc, quod mutuatō fiat: quæ non minū fieret, quā si lucrum non speraretur. Et de primo & tertio membro non dubitatur, quin in primo casu lucrum sit principaliter intentum, & mutuationem vsurariam reddat. In tertio verò non ita. De secundo autē, quando, scilicet, speratum lucrum est concausa mutuationis, ita quod cum eo alia causa concurrat, puta beneuolentia seu amicitia mutuatarij habita, vel sperata, est videndum, vel sunt causæ in eodem genere causæ ex æquo cõcausantes, puta quod ambæ sint causæ finales mu-

tuationis, quarum altera in alteram non ordinatur, sed affectus mutuantis in vtrunque ex æquo tendit, in lucrum, scilicet, & in amicitiam speratam: & tunc non est dubium mutuationem vsurariam esse: & lucrum sic intentum, æquè principalem causam esse mutuationis, sicut & ipsa amicitia intenta. Si autem altera ex illis causis in alteram ordinetur, puta mutuās intendat immediatius amicitiam mutuatarij, non tamen illic sistendo, sed illam propter lucrum inde euenibile desideret, non dubium est, tale lucrum speratum vitare mutuationē, & eam vsurariam reddere: cum principalis & magis intēdatur per mutuantiē, quā sperata amicitia, iuxta vulgatum dictum Aristoteli. Propter quod vnumquodq; tale, & illud magis. Et in his casibus constat opinionem Caietani verificari non posse.

Supereft igitur aliter esse distinguendum de causa respectu mutuationis. Nam lucrum speratum vel est causa finalis, siue sit præcisa, siue non ipsius mutuationis, vel est solum causa impulsiva. Et dicitur finalis, quando mutuatō fit propter lucrum ipsum, ex cuius effectu procedit ipsa mutuatō, & hoc dicitur lucrum intentum, & non solum speratum: Aliud enim est intendere, aliud sperare. Multa enim speramus euentura, tamen non intendimus: quando, scilicet, non ideo aliquid operamur, vt illa eueniant: quāquam sciamus aut credamus ex nostro opere illa esse euentura. Et lucrum taliter intentum, tanquam finis concupitus & speratus, vitiat mutuationem, & reddit eam vsurariam, & est causa principalis ipsius mutuatōis, & est principaliter intentum, quia finaliter. Dicitur autē lucrum speratum causa impulsiva ipsius mutuationis, & non finalis, quando lucrum huiusmodi ex gratitudine & beneuolentia mutuatarij speratum, mouet mutuantem illi mutuandū: qualiter non moueretur, si sciret mutuatarium fore ingratum, & hoc fieri potest absq; hoc, qd affectus mutuantis tendat in lucrum: nam stat, qd nullatenus lucrum concupiscat, sed credens qd mutuatarius erit gratus, & beneficium sibi factum recogniturus, munus aliquod à manu vel ab obsequio rependendo, complacet in hoc ipso, & inde mouetur ad mutuandum: & talem gratitudinem mutuatarij speratam, dico causam non finalem, sed impulsivam esse præfatæ mutuationis: & hoc lucrū taliter speratum, licet non intentum, etiam si sit causa sine qua non, ipsius mutuationis, nõ dicitur principaliter intentum, imò nullo modo est

do est intentum, & ita nec mutuatiōe vitiat, nec eam vsurariam reddit. Et hoc est, quod ex communi hominum iudicio colligitur, vt prima ratio à Caietano facta, significabat. Itaque; si quando ait doctor ille, quod lucrum speratū ex amicitia & gratitudine mutuatarīi, etiam si sit causa sine qua non, præfatæ mutuatiōis, non reddit mutuatiōem vsurariam, intelligat de lucro finaliter sperato, falsa est positio. Si autem id intelligat de lucro sperato, quod causa solū impulsiva sit, vera est positio. Restat ergo vt lucrum tunc dicatur principaliter intentū, quādo causa finalis est ipsius mutuatiōis, & non quando causa est eiusdem sine qua nō.

Corollariè sequitur, quod qui concedit hanc, licitum est mutuari sperare lucrum ex gratitudine mutuatarīi: ex consequenti habet concedere hanc, licitū est mutuari sperare lucrum ex mutuo. Quia illa particula, ex, causam lucri importat. Modò autem mutuum, quod est causa gratitudinis, ex consequenti est causa lucri ex gratitudine sperati. Nec valet dicere, quod lucrum speratur ex gratitudine effectiue, nō sic ex mutuo: hoc inquam nō valet ad excusandum mutuatiōem à labe vsuræ. Nam vsurarius verus similiter sperat lucrum effectiue ex voluntate mutuatarīi, & non effectiue ex mutuo: sed nō inde excusatur ab vsura, vt patet intuenti.

Corollariè sequitur, non esse idem de mutuante, & de clerico celebrante, quantum ad hoc, quod est commodum temporale inde sperare. Nam clerico licitum est ex suo ministerio stipendium sperare: & illud tanquā debitū etiam ciuilitate exigere, cū dignus sit operarius cibo suo. Nec debet quisquam suis stipendiis militare. &c. sed mutuantī non ita licet ex mutuo stipendium, vel retributiōem, vel commodum aliquod temporale exigere, nec sperare. Et ideo motiuum à præfatis doctoribus adductum, parū illi suffragatur.

Corollariè sequitur, solam spem lucrari omni exteriori pacto & exactione seclusis sufficere ad vitiandu mutuatiōem, & eam vsurariam reddendum, iuxta capitulum, Consuluit. de vsuris. Similiter iuxta dictum Christi, Luca. 6. Mutuum date, nil inde sperantes. Idem patet ex definitione supra exposita, in qua dicitur, quod vsura est lucrum ex mutuo principaliter intentum, vbi nulla de exteriori conuentione fit mentio. Hoc tamen non de omni spe lucri est intelligendum: quando quidem est spes quædam cō-

comitans mutuatiōem, quædam verò præcedens. Concomitans dicitur, quæ impertinenter se habet ad mutuatiōem, quia. scilicet. ea seclusa, non minùs mutuatiō fieret: & hæc nō vitiat mutuatiōem, vt constat. Præcedens autem dicitur spes quæ dat causam mutuatiōi, sine qua. non fieret: & hæc vel est causa finalis, vel impulsiva, vt supra dictum est. Et si impulsiva sit, etiam si det causam mutuatiōi, nō eam vitiat. Secus si sit finalis, nam hæc vitiat. Et sic procedit, quod doctores dicunt. scilicet. aliud est mutuarum cum spe lucri, aliud verò propter spem, prout colligitur ex glo. interlineali. ad Corin. 9. vbi ait, aliud esse arare in spe, aliud verò propter spem. Et mutuarum propter spem, est quod vsurarium est, & à Christo prohibitum: non autem mutuarum cū spe. Cū enim de quolibet liceat sperare, quod faciet omne illud, ad quod erit obligatus, & scilicet. ex beneficio mutui hominē obligari ad gratiā cōsimilem, vel maiorem, possum licitè sperare, quod sic facturus, sed non debeo pro illa gratia sperata, aut propter illam mutuarum. Ideo cū Saluator præmisit, si mutuū dederitis his, à quibus speratis accipere, quod gratia erit vobis: nam & peccatores peccatoribus fuerunt, vt recipiant æqualia: subintulit, Verum tamen diligite inimicos vestros, & mutuū date, nil inde sperantes. hoc est, non pro spe retributiōis præsentis, & erit vobis gratia, &c.

Vt igitur concludamus, dicendū vsuram posse accipi pro peccato vsuræ, seu contractu vsurario. Potest etiam accipi realiter pro cōmodo seu lucro vsurario. Si secundo modo accipiatur, aperta est definitio supra posita. scilicet. quod vsura est lucrum ex mutuo principaliter, id est finaliter intentū. Si verò primò accipiatur, vt peccatum importat, seu contractum vsurarium, crit sensus definitionis talis: Vsura est mutuatiō, ex qua lucrū principaliter intenditur. Quamquam peccatum vsuræ non solū in mutuatiōe consistat. Est enim quædam vsura mentalis, & est in spe lucri finaliter intenti. Est quædam pactioalis, & est ipsa mutuatiō, adiecto pacto lucri intenti. Est alia exactionalis, & consistit in exactione, qua post factam mutuatiōem lucrum exigitur. Est denique alia realis, & consistit in receptione lucri ob mutuum factum. In quibus omnibus peccatum vsuræ committitur.

De vsura, an sit, vel vnquam fuerit licita.

Sed quoniam de culpa seu peccato vsuræ iudicium sermo, videre conuenit an certū sit quod ab omnibus est approbatū: scilicet. vsurā semper esse & fuisse peccatum iure diuino, naturali, & humano prohibitum. Et arguitur quod non sit iure naturæ prohibita vsura. Quia tunc vsura esset de se iniqua & illicita, seu de numero eorū, quæ statim nominata, inuolutam habent malitiam: quæ quidem non ideo mala sunt, quia prohibita, sed ideo prohibita, quia mala: talia enim sunt, quæ iuri naturæ opponuntur. Quod autem id falsum sit, probatur: quia vel esset vsura de se illicita ex parte obiecti, vel ex parte circumstantiæ. Non primū, quia in mutuatiōe vsuraria duo sunt. scilicet. mutuatiō ipsa, & receptio, seu spes lucri. Primū non est de se malum, imò bonum, vt constat. Lucri etiam receptio de se iniqua non est: quia tunc nunquā liceret homini quancūque negotiationem exerceat, lucrū sperare, nec recipere, si hoc esset de se illicitū. Consequens suppono falsum. Non igitur vsura est de se illicita ex parte obiecti.

Quod autem ex parte circumstantiæ illicita non sit, apparet: quia quæro quæ sit illa circumstantia, quæ reddit mutuatiōem necessariò illicitam? Vel enim primò est hoc quod est lucrū ex mutuatiōe quærere. Vel secundò hoc, quod est lucrū ex aliena industria quærere. Vel tertio hoc: quod est pactū mutuatiōi apponere, quod sit contra naturam eius, quæ est, quod debet esse gratuita. Vel quarto hoc, quod est minime dare, & plus exigere & sperare. Vel quinto hoc, quod est tempus vendere, quo mutui redditio speratur. Vel sexto hoc, quod est mutuatarīi damnificare, eū commodo aliquo temporali priuando. Hæc enim sunt quæ cōmuniter afferuntur ad probandū vsurā de se illicitā esse, omni prohibitione diuina & humana seclusa.

Verum hæc non videtur rem sufficienter probare. De primo patet, quod est lucrū ex mutuo quærere. Hæc enim circumstantia non videtur sufficienter culpā inducere de se: quia non est illicitū lucrū quærere seu recipere ob causam fornicationis seu meretriciæ, vt supra suo loco ad longum discussimus. Quæuis enim meretrix turpiter agat meretricando, non tamen turpiter agit lucrū ob illam causam recipiendo. Si igitur de se non est illicitū, lucrū quærere seu recipere ob causam turpē, sequitur nō esse illicitum de se lucrū quærere

ob causam honestā, qualis est mutuatiō. Imò si ex maleficio licitè merces speratur & recipitur, a fortiori videtur retributionem & mercedē ex beneficio sperari & recipi posse. Adde quod ex ministerio ecclesiastico licitè retributio speratur & exigitur: igitur ex mutuatiōe poterit hoc idem licitè sperari.

Secunda etiam circumstantia nō necessariò vitiat contractū. scilicet. lucrū ex aliena industria quærere & sperare: alioqui eadem circumstantia necessariò vitiaret societatem, in qua alter pecuniam, alter verò operam & industriam ponit, & is qui pecuniam ponit, ex alterius industria lucrum sperat. Similiter conducens aliquē ad operas aliquas industriosas, dato certo pretio, sperat temporale cōmodum, seu lucrum ex alieno labore & industria, nec tamen ob id illa conductio vitiaitur, vt notūm est.

Tertia etiam circumstantia non de se vitiat mutuatiōem. scilicet. pactū de lucro mutuatiōi apponere: quod est contra naturam mutuatiōis, quæ debet esse gratuita. Nā apponere pactū contra naturā contractus, non vitiat contractū ipsum, licet illū in aliud genus contractus trahat: vt patet, si quis dicat, mutuū tibi pecunias hoc pacto, vt non possim eas à te repetere, modò interim quod eas non reddas, soluas mihi singulis annis decē. Clarū est tale contractū non vitari ob pactū illud appositū, esto quod sit contra naturā mutui, de cuius ratione est datio reuocabilis, licet tale pactū trahat præfatū contractū in aliud genus, puta in emptionem census annui, vt patet intuenti. Similiter de natura donatiōis est liberalis & gratuita datio, & tamē sine peccato potest illi pactū apponi, per quod illa datio sit donatio onerosa & illiberalis, & transit in aliū contractū. Ad hūc modum potest in aliis exemplificari. Ac proinde quod mutuatiōi apponatur pactum contra naturam mutuatiōis, non arguit sufficienter inde vitari mutuatiōem.

Quinta etiam circumstantia non necessariò vitiat mutuatiōem. scilicet. minus dare, & plus exigere aut sperare. Tū, quia in contractu emptionis ad terminum sæpe accidit, vt emptor minus det, & postmodū plus recipiat, vt supra patuit. Similiter in venditiōe ad statim sæpe idem accidit, vt merx minus valeat, & maius pretium exigatur & recipiatur: vt si venditor erat rem seruaturus ad tempus, quo plus esset valitura. Similiter in contractu censuali minus datur, & longè plus speratur, eò quod singulis annis certum quid venit soluen-

dam: vbi constat longè plus esse in futurum soluendum, quam fuit pretium ab initio datum. Igitur hæc circumstantia non videtur de se sufficere ad vitandum mutationem, sicut nec alios contractus.

Quinta etiam circumstantia non vitat sufficienter. s. temporis venditio. Nam falsum est, vt sonant verba, vsurariū vendere tempus, ex quo non vendit tēpus preteritum, quod nec est, nec illud tradere potest mutuatario. Nec vedit tempus præsens, cum illud cōmune sit tam mutuatario, quā mutuātī. Nec vedit tempus futurū, quia illud nec est ipsius mutuātis, nec est in eius potestate illud tradere mutuatario: alioqui in eius potestate esset, vitam ipsi mutuatario prorogare, quod est absurdū. Et esto ille modus loquēdi ad bonū sensum trahatur. s. quod vsurarius vedit expectationem redditionis fortis, non videtur de se vitare mutationem: maximè si talis expectatio cedat in damnū ipsius expectantis. In quo casu licitū est secundū omnes, aliquid ultra sortem sperare, & exigere sine vitio vsuræ.

Sexta etiam circumstantia nō necessariō vitat vsuram. s. mutuatariū per eā damnificari in hoc, quod cōmodo aliquo priuatur. Tum, quia sepe accidit, vt contractus sit vsurarius, in quo mutuatarius nil de bonis suis amittat, nec amissurus sit, vt patet de vsura mē tali. Patet etiam de vsura pactionalis, in qua mutuans obligat mutuatarium, vt de officina sua pro pretio currētī & iusto emat, qualiter ex alia officina alioqui esset empturus, ex quo nullū mutuatario damnū euenit, vt suppono. Deinde stat contractum non esse vsurarium, & tamen mutuatarium inde damnificari, aliqd. s. de bonis sibi acquisitis ultra capitale reddēdo, vt si illud reddat loco interesse ipsius mutuantis. Ac proinde hæc circūstātia non videtur omnino pertinens ad vitandum necessariō omnem vsuram, seu mutationem, in qua aliquid ultra capitale speratur.

Secundō arguitur, q̄ vsura non sit contra legem diuinam, nec ex ea colligi vsurā peccatū esse. Quia nec ex lege veteri, nec noua. Primum apparet: quia maximè ex illo Ezechiel. 18. vbi inter ea pro quib⁹ mortem infert, hoc cōnumerat quod est, Ad vsurā date. Aut ex eo, q̄ Psalmista ait, arguendo homines de mortali cupiditate, & iniquitate, dicens: Nō defecit de plateis eius vsura, & dol⁹. &c. Et alia huiusmodi, quæ in psalmis, & alibi legētib⁹ occurrūt. Sed hoc non cogit dicere nunc in tempore gratiæ vsuram esse peccatum. Tum

quia Ezechiel vbi suprā, cōmemorat præcepta non solum inoralia, sed iudicialia, & ceremonialia, de quibus ait: Qui præcepta mea nō custodierit, & iudicia mea non fecerit, morietur, & non viuet. Non tamē inde fit, vt nūc mortale peccatū sit, illa præcepta & iudicia non custodire. Quod etiam ex Psalmista citatū est, min⁹ cogit: quia ille text⁹ loquitur de præterito, nō de futuro. Ac proinde non inde colligitur nūc esse peccatū vsuram. Tum etiam quia auctoritates veteris testamenti non sufficienter probāt pro tempore gratiæ iniustā esse vsuram, cū lex vetus per aduentum legis gratiæ fuerit extincta, & vim obligandi amiserit, vt apertè docet Paulus ad Roma. & ad Hebræos. 10.

Quod autē lex noua vsurā non phibeat apparet: quia maximè Lucē. 6. vbi dicitur, Mutuū date, nil inde sperātes: sed hoc nō, tñ quia illud verbū videtur esse consilii, nō præcepti, vt patet ex textu ipso, in quo dñs cōsilia euangelica tradit, cū ait: Diligite inimicos vestros. Et si qs te percusserit in vna maxilla, præbe ei alteram. Et omni petenti te, tribue: & ita de aliis illic cōtentis, quæ huc tendere videtur, vt sciat homo viā, qua possit esse pfectus.

Tum etiam idem apparet. Quia non ita Christus illa præcipit, vt qui nō ea fecerit, veniat cōdemnandus: sed vt qui per ea mercedem voluerit obtinere, ita ea faciat, qualiter Christus tradit, gratis. s. & amicaliter, & non vt similia à fratribus recipiat. Vnde glossa ibidem ait: Postquā dilectionem & mutuum beneficium peccatorum quasi infructuosa redarguit, nunc qualiter à fidelibus fructuosa fieri debeant, ostendit. Sic enim ait: Si diligitis eos, qui vos diligunt, quæ vobis est gratia? Nam & peccatores diligentes se, diligunt. Et si benefeceritis his, qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? Siquidem & peccatores hoc faciunt. Et si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? Nā & peccatores peccatoribus foenerantur, vt recipiant æqualia. Et concludit dicens: Verū diligite inimicos vestros, & benefacite illis, & mutuum date, nil inde sperantes, & erit merces vestra multa. Ex quibus apparet, quod mutuum cum spe retributionis, meritorium quidem non sit, non tamen inde fit, vt peccatū sit, quādoquidem inter meritum & demeritum aliquid mediare potest.

Tum etiam: Quia si peccatū esset mutuātē inde retributionē sperare, similiter peccatum esset diligenti & benefacienti similia opera inuicem sperare, etiam vbi benefici-

centia non esset mutuum. Consequens videtur falsum. Et tamē sequela inde apparet, quia illa clausula, nil inde sperātes, non solū ad mutuū videtur referenda, sed ad dilectionē, & beneficentiā proximo factā. Nam de omnibus illis in particulari mentionē fecerat, in sententia dicens, quod diligamus, etiā si redamari nō speremus: & benefaciamus, etiam si similia beneficia nō speremus: & mutuū demus, etiā si inde nil speremus. Et ita sub vna clausula videt̄ concludere, dicens: Verū diligite inimicos vestros, & benefacite: & mutuate, nil inde sperantes. Vbi satis apertè tradit, nec ex dilectione, nec ex beneficentia, nec ex mutuo debere nos aliquid sperare. Cū ergo ex dilectione & beneficentia similia sperare absq; peccato possimus, etiā si mercedem pro tali opere non mereamur, ita igitur ex mutuo poterimus quid simile sperare sine peccato, etiam si mercedem pro tali mutuo non obtineamus.

Tertiō arguitur vsuram licitam esse, & fuisse: idē q̄; ex iure diuino, & canonico, & ciuili. De diuino veteri apparet ex illo Deute. 28. vbi dicitur: Benedicet Dominus cunctis operibus manuum tuarum, & foenerabis fratri tuo ad vsuram, sed alieno. Vbi significatur licitum fuisse tempore legis ad vsuram mutuari, saltem alienis, hoc est, Gentilibus.

Si dicas vsuram illam, quam lex respectu Gentilium Iudæis concedebat, non veram, sed similitudinariam fuisse, ex quo Gentiles alioqui essent Iudæis debitores: Contra. Quia illam vsuram concessit Iudæis Dominus erga Gentiles, quam prohibuit erga fratres, hoc est, Iudæos: sed quam erga fratres prohibuit, erat vera vsura, vt suppono: igitur veram vsuram erga alienos concessit. Nec enim est verisimile, quod in vna clausula tam breui, in qua ait: Non foenerabis fratri tuo, sed alieno: tam æquiocē de foeneratione loqueretur.

De iure diuino nouo idem apparet, ex eo, quod habetur Matthæi. 23. Cū quidam homo nobilis, accepto Regno reuersus esset, inter alios seruos suos, quibus dederat decem mnas, venit vnus, cui Dominus vnā tantū mnā dederat, dicens: Domine, ecce mnā tuā, quam habui repositā in sudario. Cui ait Rex, Ex ore tuo te iudico, serue nequam &c. Et infra, Quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris exegissem eam? Erat autē Rex ille

iustus, qui Christum figurabat, & increpabat seruum illum, quod pecuniam sibi traditam in vsuris non exercuerit. Igitur ex iure diuino videtur esse licita vsura.

Ex iure etiam Canonico idem apparet esse. s. aliquas vsuras licitas, vt patet ex cap. Ab illo. 14. quæstio. 4. vbi dicitur, Ab illo exige vsurā, cui meritō nocere desideras: cui iure inferuntur arma, huic legitime auferuntur vsuræ &c. Igitur licitū est mutuari ad vsuram, saltem hostibus, contra quos iuste bellare possumus.

Præterea secundo, capitulo Quanto de vsuris. prohibetur duntaxat, quod Iudæi immoderatas vsuras à Christianis non extorqueant. Vnde à contrario videtur Iudæis esse iure Canonico concessum, vt moderatas vsuras à Christianis exigere possint.

Præterea tertio idem apparet ex cap. Conquestus. de vsuris. & cap. 1. de feudis, vbi in sententia dicitur, q̄ dominus accipiens in pignus feudum à suo Vasallo, non tenetur fructus deducere in sortem. Si militer cap. 1. de vsuris, dicitur, q̄ clericus recipiens à laicis in pignus mutui beneficium, nō tenetur fructus deducere. Igitur in illis casibus licitum erit ultra sortem lucrum accipere, qd' est vsura. Similiter in capitulo, Salubriter. de vsuris. habetur, quod gener recipiens domū, vel possessionem aliquam in pignus à focero pro dote assignanda, non tenetur fructus medij temporis deducere. Et ita apparet ex iure Canonico esse licitū, ex mutuo aliquod commodum sperare.

Quod etiam iure Ciuili licitæ sint & cōcessæ vsuræ, apparet ex lib. ff. in titulo, de vsuris, vbi ponūtur leges, quibus disponitur, q̄ mutuatarij soluant vsuras, super quibus conuenerunt: & datur actio mutuantibus contra mutuatarios ad vsurā solutionē. Vnde dempta vsura vsurarum, & vsura ultra centesimam, quæ in. ff. & Codice reprobantur, ceteræ autem concessæ esse videntur. Dicitur autem vsura vsurarum, quando mutuans non solum lucrum ex mutuo querit: sed si mutuatarius in termino sortem cum vsura non soluerit, ex illa vsura dilata, aliam vsuram querit, vt si mutuaui cum pacto, quod ultra sortem solueret ad terminum decem, adueniente termino non soluit, apponitur pactum, q̄ pro illis decem, quæ in termino soluta non fuerunt, soluat vnum, vel duo, & sic de aliis. Dicitur vsura centesima, quæ per annum

equiparatur forti, ut si capitale fuit decē tali pacto adiecto, quod quāto citius reddatur, minor solvatur usura: & si per annū fuerit solutio dilata, usura detur tanta, quātum fuit capitale. Et hęc lege civili permittitur, excedens tamen centesimam reprobatur, ut patet Codice de usuris &c.

His tamen non obstantibus, tenendum est usuram illicitam esse, & cōtra ius naturale, diuinum, & humanum. Quod enim cōtra naturale ius sit, apparet: quia omnis cōtractus, in quo contrauenitur iustitię, est contra ius naturale, omni etiā lege positua seclusa: talis est contractus usurarius, ex quo in illo non seruatur æqualitas, quę sedes & fundamentum iustitię cōmutatiuę est: cū usurarius minus det, & plus recipiat, aut recipere intendat.

Et confirmatur, quęrendo ab usurario, quare, seu propter quid exigit illud incrementum. Exempli gratia, mutuatur decem & exigit. 12. Quia vel illud exigit propter mutuum vel propter usum mutuatū, vel propter fructum ex mutuo euenientem, vel propter utilitatem, mediāte pecunia mutuata ipsi mutuatario euenibilem, vel propter expectationem solutionis. Si propter rem ipsam mutuam exigit incrementum, est aperta iniustitia, cū plus exigit quā det. Si propter usum rei mutuata, est iterum clara iniustitia, quia pro re mutuata recipit tantundē, & pro usu eius aliquid amplius: quod iniquum est, quia res, quę mutuat, non est talis, in qua dominium & usus valeant separari: sed quemadmodū tempore mutationis, is qui mutuatur rei dominium simul & usum mutuatario concedit, ita temporis solutionis, quo alia tanta pecunia soluitur, idem dominium & usus rei solutę ipsi mutuatario restituitur, & tunc seruaretur æqualitas. Ac proinde incrementum aliud si pro usu pecunię mutuata exigitur, seu solvatur, apertum est contractum ab æqualitate recedere. Si verò propter fructum pecunię mutuata illud incrementum exigitur, aperta est iterum iniustitia: quia cū pecunia parere non possit, non potest incrementum pro eius fructu exigi, & ita non verus, sed omnino fictus titulus esset ille. Si autem præfatum incrementum exigitur pro commoditate mutuatario mediante pecunia euenibile, iterum est aperta iniustitia: quia hoc esset mutuatario vendere, quod ipse mutuatarius est, ut patet. Si deniq; pro expectatione solutionis illud incrementum exigitur, iterum est clara iniustitia, quia perinde est, ac si mutuator venderet tempus expectationis, eò

quod expectatio solutionis rei mutuata ultra rem ipsam mutuam nil aliud videtur importare, nisi tempus interceptum inter mutuacionem & solutionem: & ideo si non ratione rei mutuata præfatum exigitur incrementum, sed ratione expectationis, sequitur quod ratione temporis intermedię exigitur. Et in hoc sensu venit saluandum, quod cōmuniter dicitur quod usurarius vendit tempus: tempus autē veniale non esse, supra ostendimus. Ac proinde secluso omni interesse, & donatione mutuatarij vbi pura & simplex mutuatō est, contra ius nature est, præfatum incrementum exigere, quod est ad usuram mutuari. Et ita morales Philosophi, in lumine naturali viuentes, docuerunt, ut Aristot. 5. Ethic. & 1. Politicorum aperte tradit. Et Cicero in 2. de officiis. Ad finem, ait, foenerari, est hominem occidere. Iuxta illud Augustini: & habetur. 14. quęstione. 4. cap. Quid dicam: An crudelior est, qui subtrahit diuiti aliquid, vel eripit, quā qui trucidat pauperem foenore? Quasi dicat, non minus crudelis est secundus, quā primus.

Quod etiam usura sit iure diuino prohibita tam veteri, quā nouo, patet Ezechiel. 18. vbi dominus ter, aut quater de eo, qui ad usuram dedit & superabundantiā acceperit, loquens, ait quod talis non viuet, sed morietur. Et Psal. 14. dicitur seu declaratur quod sit in tabernaculo seu templo Domini habitaturus, & inter alia ait: Qui pecuniā suam non dedit ad usuram. Quem locum referens Concilium Nicenum, ait: Quādo multi clerici auaritię causa turpia lucra sectantes, oblitī sunt diuini precepti, quo dictum est: Qui pecuniam suam non dedit ad usuram &c. Vnde colligitur usuram diuino præcepto esse prohibitam. Et habetur 14. q. 4. quoniam. Eundem etiam locum retulit Concilium Martini Papę. Et habetur eisdem causa & quęstione, vbi dicitur: Si quis oblitus timorem Domini, & sanctarū scripturarum, quę dicunt, Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, post hęc cognitionē magni Concilij foenerauit &c. Vbi iterum significatur in præfato loco usuram à Dño esse prohibitam.

De nouo etiam testamento locus ille vulgatus Lucę sexto, valet ad probandum usuram diuinitus prohibitam esse: in quo dicitur: Mutuum date, nil inde sperantes. Vnde capitulo, Consuluit de usuris. dicitur: In contractibus usurariis quid agendum sit, manifeste in Euangelio Lucę declaratur, vbi dicitur: Mutuum date, nil inde sperantes. Denique in capitulo,

Quia in omnibus. & est Concilij Lateranensis, dicitur vtriusq; testamenti pagina usuram esse prohibitam. Et capitulo Super eo. dicitur, quod usuram vtriusq; testamenti pagina detestatur. Extra, de usuris.

Quod autem iure humano usura prohibita sit, & sub grauibus poenis, apertum est ex titulo de usuris: in antiquis, & in. 6. Similiter ex causa. 14. quęst. 4. per totum. Et ex distinctio. 47. per multa capitula. Vide si vis. De iure civili probationem asserere non libet: quia in illo defectuosē facta est usura prohibitio, cū multa usura illic permittitur, ut in argumento tertio tetigimus. Colligitur ergo non solum verum esse, usuram esse peccatum, sed licere oppositum, esse hæreticum. Et qui oppositum pertinaciter assereret, esset tanquam hæreticus puniendus, ut habetur Clem. de usuris. Ex graui &c.

IA M ad argumenta facile patet responsio. In primo enim argumento querebatur, an usura sit de se mala, & vnde malitiam habeat, ex obiecto, scilicet, an ex circumstantia. Dicendum quod est de se mala ad hęc sensum, quod mala est, non quia prohibita: sed prohibita, quia mala. Est etiam mala ex obiecto, non partiali, sed totali, quod est accipere incrementum propter mutuum, vbi nulla alia causa legitima ad incrementum suscipiendum interueniat. Habet autem in se malitiam ex inæqualitate, quę iustitię aduersatur, ut satis ex dictis patet.

Ad primum, quo arguitur posse licite lucrum ex mutuo sperari sicut ex meretricio, & ex ecclesiastico ministerio: dicendum non esse simile, eò quod in illis exemplis nulla iniustitia reperitur: cū in meretricio donatio interueniat, ut suo loco diximus. In ministerio autem ecclesiastico ratio debiti reperitur: quia dignus est operarius mercede sua.

Ad secundum, in quo arguitur posse lucrum ex alterius industria quæri, & sperari, ut in societate & locatione &c. Dicendum, non est idem de exemplis his, & de lucro ex mutuo sperato: quia in exemplis iterum nulla iniustitia, aut inæqualitas reperitur de se. Nec in societate omnino verum est, quod quærat lucrum ex aliena industria, eò quod sicut pecunia communis est vtrique socio, ita industria vtrique similiter est cōmunis, quod non est in cōtractu mutuationis. In locatione etiam & conductione si lucrum ex alterius industria speratur, illa tamen industria personę locatę cōtatione contractus ipsi conducenti debita,

pro ea enim conducens pretium dedit, ut patet: **A**d tertium, in quo arguitur, quod pactum appositum contractui contra naturam ipsius non vitiat contractum &c. fateor hanc rationem non sufficere ad generaliter probandum cōtractum ratione talis pacti esse vitiosum: in particulari tamen contractu mutuationis secus est. Et discrimen est clarum, quia hic pactum lucri appositum, non trahit mutuationem in alium genus contractus, sed manet mutuatō, ac si pactum non esset appositum; secus in aliis. Nec pactum dictum mutuationi appositum tollit inæqualitatem iustitię oppositam, imò potius eius turpitudinem auget & confirmat, secus in aliis.

Ad quartum in quo arguitur hanc circumstantiā non vitare contractum, quia minus datur, & plus recipitur &c. Dicendum quod imò in venditione, quę ad statim fit, vitiat contractum, si sit pura & simplex venditio: secus si ratione interesse, aut ob aliam causam iustam ab æqualitate recedatur. Et in cōtractu censuali etiam puro eadem æqualitas seruari debet inter pretium & censum. Censum autem non est pensio annuatim percipienda, sed ius quoddam actu acquisitum ad eam postmodum leuandum in venditione etiam ad terminum: licet contingat plus recipi, quā datum fuerit, hoc est de per accidens, & non ex intento, nec per se: & id, quod per accidens euenit, excusatur ob verisimile dubium, prout supra late explicuimus, quando de venditione ad terminum loquebatur. In mutuo autem per se, & ex intento quæritur incrementum ex mutuo ipso, quod est damnandum.

Ad quintum de venditione temporis, fateor quod proprie loquendo non videtur mutans tempus, nisi ad sensum supra expressum: quia. scilicet incrementum prætenditur propter expectationem solutionis, si illud ex mutuo non prætendatur, sequitur quod solū ratione temporis prætenditur, eò quod expectatio solutionis rei mutuata ultra mutuatū nil videtur aliud, quā tempus dilationis importare: & ita inde satis constat iniquitas contractus.

Ad sextum & vltimum de circumstantia damni ipsi mutuatario eueniente: Dicendum quod ita est, quod mutuatō usuraria ideo vitatur, quia fit in danū mutuatarij, vel in re, vel in spe. In re quidē, si reddit aliquid ultra sortē debitā. In spe autē, quia usurarius etiā si solū mentis sit, sperat, vel intendit aliquid à mutuatario ultra debitam sortem. Et cū dico aliquid, intelligo, siue sit pecunia, siue aliud quodcunque

pecunia æstimabile. Et ideo quando mutuans pactum apponit, quod mutuarius veniat ad molendinum, vel officinam ipsius mutuantis, iam exigit ab illo obligationem, qua se mutuarius ad aliquid indebitum obliget: & talis obligatio passiva aliquid est pecunia æstimabile. Et ita patet, ea, quæ in primo argumento ad ducta sunt, non sufficere ad purgandum contractum usurarium à culpa, stando in sola lege naturali &c.

Ad secundum argumentum principale, in quo arguitur, quod usura non sit contra ius diuinum, vetus, nec nouum: Dicendum illud esse falsum, vt supra ostendimus. Et quando arguitur infirmo probationes ex veteri testamento adductas, dicendum, quod præcepta cerimonialia, & iudicialia tempore gratiæ vim non habent, nisi quatenus nonnulla earum per ecclesiam recepta sunt & approbata, seu iussa, ob aliam tamen causam, quæ tunc erant obseruanda. Patet hoc de candelis incensis in templo, de thurificationibus, de primitiis, decimis, & oblationibus. Similiter de quibusdam iudicialibus, poenâ pro certis delictis statutibus: quale est, quod habetur extrâ, de homicidio. Si quis perfodiens. Et de eo, qui virginem seduxit. Et ita de aliis, quæ minime nunc haberent vim, nisi quia per ecclesiam iussu, & statutum est ea seruari. Præcepta tamen moralia non ita extincta sunt, quin eorum vim habeant nunc sicut & tunc: quale est præceptum, de non dâdo ad usuram, quod constat, nec cerimoniale esse, nec iudiciale, sed morale. Quod autem illa præcepta nunc obligent sicut & tunc, inde apparet: quia alioquin impertinenter doctores sancti, & Pontifices, & Concilia, auctoritates veteris testamenti citarent, ad ostendendum usuram esse dânam & veluti peccatum mortale vitandam. Deinde multa in veteri testamento scripta sunt, & mandata, & pro tempore legis gratiæ prophetata: & talia valida sunt testimonia, ad ostendendum multa esse nunc tempore gratiæ agenda, multaq; vitanda: quale est illud Isaia, 60. quod de ecclesia Christi, quæ tunc nondum erat, dictum est, scilicet: Gens, & regnum, quod non seruerit tibi, peribit. Et Isaia, 65. Omnes in cæde corruetis, pro eo, quod vocaui, & non respondistis. Quod de tempore post Christi aduentum solet interpretari. Et iterum Isaia 66. Ad quem respiciam, nisi ad pauperum contritum corde, & trementem sermones meos: Quod non solum pro tempore legis veteris, sed etiam pro tempore præsentis dictum

esse constat. Et ita innumera sunt huiusmodi; ex quibus validum sumitur argumentum etiam pro tempore legis gratiæ. Tale igitur est, quod dixit David humiliter de futuro prophetando, dicens: Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in templo sancto tuo? Et inter alia respondens, ait: Qui pecuniam suam non dedit ad usuram &c. Tale etiam est, quod dixit de futuro Ezechiel. Qui ad usuram dederit, & superabundantiam acceperit, morietur. Et per hæc patet ad primum.

Quando secundò arguebatur non esse usuram prohibitam iure diuino nouo, Dicendum id falsum esse, vt constat ex Conciliis, & textibus suprâ citatis, per quos conclusum esse constat, vtriusque testamenti pagina usuram esse damnatam. Nec videtur in nouo testamento locus apertior, quæ qui ex Luca, 6. citatus est: quem constat per ecclesiam esse præceptiuè interpretatum, id. s. quod dicitur, nil inde sperantes. Ac proinde quidquid sit de apparentia rationis in oppositum, captiuandus est intellectus, & declarationi ecclesiæ humiliter subiiciendus. Et quamquam in hoc loco non satis explicetur iniquitas, culpa, & reprobatio usuræ: quod tamè hic deficit, alibi in scriptura sufficienter explicatur, & suppletur. Quantum tamen attinet ad vim & efficaciam, quam textus Lucae ad probandum prauitatem usuræ habet, videtur (seclusa ecclesiæ declaratione, seu interpretatione) ex textu ipso non aliud colligi, quam quod ratio facta prætendit. s. infructuosam esse mutationem, & non meritoriam, si propter spem familia recipiendi fiat: sicut & cætera officia charitatis propter retributionem ab homine speratam facta, gratiam & mercedem apud deum non merentur.

Ad tertium argumentum principale, in quo arguitur, quod licita fuerit saltem Iudæis usura tempore legis: Dicendum id falsum esse de usura vera: qualis supra est explicata. Cuius ratio est aperta. Quia nunquam fuit licitum Iudæis sicut nec aliis iniusta opera facere, legi naturæ repugnantia: sed usuram exercere veram, siue cum fratribus, siue cum alienis, manifestam continet iniustitiam, vt patet ex decisione questionis. Igitur. Tum etiam, quia si tempore Moyse, quo lex vigeat, fuit licitum ad usuram dare, saltem alienis: igitur etiâ fuisset licitum idem eisdem vsq; ad aduentum legis nouæ, exclusiue, eò quod lex Moyse non erat nisi per aduentum legis Christi reuocanda. Sed consequens videtur falsum, cum con-

stat ex dictis tempore prophetarum & tempore David fuisse per ipsos prophetas annuntiatum, omnem usuram esse peccatum mortale, vt patet ex Ezechi. 18. & ex Psal. 124. Nec valet dicere, quod dicta prophetarum, per quæ damnatur usura, sint limitanda iuxta legem à Moyse datam. Nam per Concilia, & ecclesiæ determinatione est declaratum usuram indistinctè, & vniuersaliter esse in vtroque testamento reprobata. Ideo dicendum ad id, quod citatum est ex Deutero. 23. Fœnerabis gentibus multis, & tu ipse à nullo fœnus accipies: quod fœnerari illic non est ad usuram mutuare, sed est idem, quod mutuare. sic enim sumitur Pro uerbio. 22. vbi dicitur: Qui mutuum accipit, feruus est fœnerantis. Et si fœnerari non esset nisi ad usuram dare, frustra in textu dictum esset: Non fœnerabis fratri tuo ad usuram: quia sufficiebat dicere, Non fœnerabis fratri tuo. Est autem intentum præfatæ autoritatis tale, scilicet, quod si populus Iudæorum legem Dei seruasset, tanta erit illis à Deo benedictio præstanda, & rerum abundantia, vt sufficeret de his, quæ superessent, gentibus mutuare, absq; hoc quod indigerent ipsi à gentibus mutuum petere &c.

Ad illud verò, quod ex Deutero. 23. citatur. Non fœnerabis fratri tuo ad usuram, sed alieno: Thomas, & alii dicunt id, quo ad primam partem præceptiuè esse accipiendum, & inde colligi, nemini licitum esse ad usuram mutuare, quicumque sit is, cui mutuatio fit: eò quod omnes inuicem fratres, & proximi sumus. Verùm in loco illo non ita largè uomen fratris accipitur, vt ad omnem proximum se extendat: alioqui non discretiisset textus inter fratrem & alienum, cum illo modo alienus etiam esset dicendus frater. Quæ ad secundam verò partem dicunt id permissiuè accipiendum esse: itaque Deus, seu Moyses permittebat Iudæis, vt usuras cum gentibus exercerent, nè scilicet, illas à fratribus exigere, quod esset longè peius: quemadmodum dicitur permississe libellum repudij tanquam minus malum, ad vitandum maius, scilicet, vxoridiciu. Sed quoniam hoc suam habet difficultatem, & aliàs ostendimus libellum repudij in lege non esse per simplicè toleratiam permissum, sed etiam pro tempore illo concessum: ita potest de usura teneri, quod illo tempore fuit Iudæis concessum, vt usuras agentibus Deo exos recipere: idq; per quandam dispensationem, qua dominus ius quoddam Iudæis concedebat, vt bona, quæ gentes possidebant, sibi acciperet:

ratione cuius iuris eisdem diuinitus concessi, à furto fuerunt excusati, quando Aegyptios expoliauerunt: & ratione eiusdem iuris ab usura vera excusabantur, quando gentibus ad usuram mutabant. Erat itaq; usura non vera, sed similitudinaria, quam tunc cum gentibus exercebant. Et quando contra hoc replicatur, quod illam usuram, quam cum fratribus prohibuit, concessit cum gentibus exerceri: cum ergo veram usuram cum fratribus exerceri prohibuit, sequitur &c. dicendum, quod eadè fuit usura in genere, quantum ad quod est ultra fortem aliquod incrementum recipere, non tamen fuit eadem quo ad omnes particulares conditiones.

Ad aliud, quo arguitur de iure diuino licitam esse usuram ex parabola Matt. 25. &c. dicendum, quod illic non de usura verò loquitur textus, sed metaphoricè: Et intentum parabolæ est, Deum velle & exigere ab his, quibus gratiam aliquam præstat, vt illam non sub modio, aut sudario reponant, sed ea ad sui, & proximorum salutem spiritualè vtantur: aut quod ob eam, Deo debita gratitudinem, aliaq; spiritualia obsequia rependant.

Ad ea verò quæ ex iure canonico citata sunt ad probandum licitas esse aliquando usuras, Dicendum id esse falsum, vt ex dictis constat. Ad capitulum Ab illo. xiiij. quæst. iij. respondet ibidem glossa, illud capitulum totum esse negatiuè intelligendum, ita vt nulli liceat ab aliquo usuras exigere, ex quo nulli liceat alteri nocere. Sed (salua pace) fallitur glossator. Tum quia falsum est, quod nulli licitum sit alteri nocere: cum dicat Augustinus: Plectendo & ignoscendo hoc solum bene agitur, vt vita hominum corrigatur: dum nil nocendi cupiditate fiat, sed animo consulendi. Et habetur 23. quæst. 5. capitulo. Prodest. Tum etiam, quia ait textus: Cui iure inferuntur arma, huic legitime auferuntur usura. Constat autem licitum esse, & sæpe bellum contra hostes mouere, & illis arma inferre. Et ita videtur à glossa recedendum. Et dicendum, quod sicut licitum est Principis autoritate bellare, & hostes armis mercerare: ita licitum est eiusdem autoritate hostes usuris macerare, & bona eorum accipere, & surripere, absq; peccato furti & usuræ. Nec erit tunc usura vera, sed similitudinaria, quia incrementum non ratione mutationis in casu illo recipitur, sed ratione iuris, quod ad bona ipsorum hostium habetur. Et ita textus de similitudinaria usura intellectus, nil veritati præiudicat. Et consonat hoc illis, quæ de usura Iudæis in lege concessa dicebamus.

Alia opinio est magis paucis sacra iussu, & statutum est ea seruari. Præcepta tamen moralia non ita extincta sunt, quin eorum vim habeant nunc sicut & tunc: quale est præceptum, de non dâdo ad usuram, quod constat, nec cerimoniale esse, nec iudiciale, sed morale. Quod autem illa præcepta nunc obligent sicut & tunc, inde apparet: quia alioquin impertinenter doctores sancti, & Pontifices, & Concilia, auctoritates veteris testamenti citarent, ad ostendendum usuram esse dânam & veluti peccatum mortale vitandam. Deinde multa in veteri testamento scripta sunt, & mandata, & pro tempore legis gratiæ prophetata: & talia valida sunt testimonia, ad ostendendum multa esse nunc tempore gratiæ agenda, multaq; vitanda: quale est illud Isaia, 60. quod de ecclesia Christi, quæ tunc nondum erat, dictum est, scilicet: Gens, & regnum, quod non seruerit tibi, peribit. Et Isaia, 65. Omnes in cæde corruetis, pro eo, quod vocaui, & non respondistis. Quod de tempore post Christi aduentum solet interpretari. Et iterum Isaia 66. Ad quem respiciam, nisi ad pauperum contritum corde, & trementem sermones meos: Quod non solum pro tempore legis veteris, sed etiam pro tempore præsentis dictum

Corollarie sequitur, non esse Christianis licitum huiusmodi vsuras à Sarracenis, aut Iudæis, sicut nec à Christianis extorquere, nisi his quibus auctoritas bellandi aduersus illos concessa est: hæc enim auctoritas excusat casum præsentis textus. Ac proinde nisi bellum sit contra aduersarios indictum, nõ erit licitum cum hostibus vsuras huiusmodi exercere, sicut nec tempore induciarum: tunc enim non iure, sed iniuria fieret talis extorsio.

Ad capitulum. Quanto de vsuris. vnde arguitur à contrario sensu, quod ergo liceat Iudæis vsuras leues à Christianis extorquere, respondet Contra. cum glo. quod argumentum à contrario non valet in duobus casibus, scilicet, quando contrarium inuenitur in iure: modo autem leues vsuræ, imò omnes vniuersaliter sunt iure diuino, & canonico prohibite, vt ex dictis patet. Similiter non valet, quado per illud argumentum à contrario, sequitur absonus sensus: modo absonum esset dicere, quod ecclesia concedat vsuras, quas constat lege diuina prohibitas esse, quæ etsi vera sint, non tamen satis pertinenter videntur esse dicta.

Nam textus citatus non præcisè prohibet Iudæis vsuras immoderatas, nec intendit eas particulariter prohibere, sed cum omnes prohibuerit, intendit non omnes æqualiter punire, immoderatas scilicet & leues, sed contra immoderatas & graues, poenam excommunicationis imponit, præcipiens Christianis, vt cum Iudæis graues exercentibus vsuras, nisi satisfecerint, non comunicent. Et tunc valet argumentum à contrario in præfati, quod. si solùm leues exercent vsuras, possint Christiani cum illis comunicare.

Ad cap. Conquestus. de vsuris: & ad cap. i. de feudis: vbi dicitur, quod potest mutuator recipere fructus pignoris feudalis, quousque capitale reddatur, non computando illos in sortem &c. Dicit illic glo. in cap. Conquestus. hoc institutum esse per ecclesiam in fauorem ecclesiarum, quod, si quis beneficium, seu fundum ecclesiarum possidebat, & eidem ecclesiarum illud impignorauit, poterit ecclesia illa fructus medij temporis percipere &c. Hoc autem laicus facere non posset, nisi fructus pignoris in sorte computando. Sed isti, vt opinor, falluntur: quia ecclesia non potest facere de vsura non vsuram, nec potest in vsura dispensare. Cum ergo vsuræ esset, si quis laicus mutuo dato fructus pignoris percipiat, illos in sortem non computando, vt dicit capitulum de vsuris. igitur similiter

esset vsura, si clericus, vel monasterium, vel ecclesia, similia faciat, cæteris omnino eodem modo se habentibus. Ac proinde, cæteris paribus, nil refert laicus sit, an clericus, qui taliter fructus pignoris recipit. Et procedit hoc, non solùm de pignore, vt à feudo distinguitur: sed etiam de ipso feudo, quod in rebus immobilibus consistit, pignus verò strictè in mobilibus.

An autem dominus possit fructus feudi impignorati medio tempore percipere, non computando eos in sortem, Dixit Henricus de Harsia quod nõ, quia esset vsura, ex quo licet dominum directum feudi ad ipsum dominum pertineat, dominium tamen vile, quod est respectu fructuum eius, ad feudatarium pertinet. Contra tamè stat veritas ex cap. i. de feudis. vbi determinatur oppositum, hæc lege, vt. si interim, quod dominus feudum habet impignoratum, ipse vasallus liber sit à seruitio, quod ratione feudi erat soluturus. Et hoc illic determinatur non per modum nouæ institutionis, sed per modum declarationis, vt ex ipso textu patet. Et ita de natura feudi est, vt quado vasallus illud suo domino impignorauerit, dominium utile simul cum directo consideretur, & ad dominum ipsum vtrunque pertineat. Et ita in casu perceptio fructuum illius feudi non est vsuraria: quia non ratione mutui facti à domino percipiuntur, sed quia ex natura feudalis contractus sibi debentur, & sui sunt tempore impignorationis. Et sic etiam procedit capitulum. Conquestus. de vsuris. Quod sicut in fauorem domini feudi statutum est, ita similiter iustum est, vt in fauorem feudatarii statueretur ipsum tempore impignorationis ab omni onere ratione feudi sibi imposito liberum esse. Et si feudum in potestate feudatarii sit melioratum cuius meliorationis pinguius fructus ex re feudali colligatur, & illi tempore impignorationis debeant domino appropriari: similiter iustum est, vt in fauorem feudatarii alia conditio in recompensam præfata meliorationis apponatur, vt hinc inde in tali contractu seruetur æqualitas. Corollarie sequitur, non rectè dixisse Panormit. in cap. Conquestus. de vsuris. dicentem proprietarium posse fructus non computare in sortem mutui, quod dedit vsufructuario suæ rei, cum diuersa sit natura, & conditio feudi & vsufructus, seu vasalli & vsufructuarii.

Ad capitulum de vsuris, in quo dicitur quod clericus recipiens à laicis in pignus mutui beneficium &c. non tenetur fructus interim

rim perceptos in sortem computare: Dicendum quod textus procedit in casu, quo beneficium illud erat iniuste à laicis occupatum: & quia non poterat clericus aliter beneficium redimere, & sibi satisfacere: ideo vt inquit textus illud erat eidem licitum, eò quod non ratione mutui fructus illos percipiebat, sed quia sibi debiti, & sui erant. Itaque in his omnibus non vera sed similitudinaria vsura erat, vt constat.

Ad capitulum. Salubriter. de vsuris, vbi dicitur posse generum fructus possessionis doti impignorata percipere, non computando illos in sortem &c. dicunt comuniter Iuriste, quod ille casus iustificatur, & ab vsura excusatur, si quatuor conditiones concurrant. Prima, quod ille gener sustineat onera matrimonij: nam ob illam causam videtur textus determinare, posse generum præfatos fructus percipere. Secunda, quod dos sit promissa simpliciter: nam si terminum ad eam soluendum dedisset ipse gener, iam focer non diceretur esse in mora ante aduentum præfixi termini, ideo in illo interim nil poterit gener de fructibus percipere: alioquin videretur lucrum ex dilatione querere. Tertia, quod fructus taliter percepti onera matrimonij per generum suscepta non excedant: quia si excederent, excessus ille esset restituendus, eò quod non conceditur fructuum perceptio, nisi ad casum sustinendi præfata onera. Quarta, quod illi fructus subiiciatur fortunæ, id est, sint incerti & indeterminati, quales sunt fructus alicuius possessionis: quia textus de fructibus possessionis explicat, & ita incertitudo fructuum videtur casum ab vsura excusare. Hæc Syluester in titulo, De vsura, post multos alios doctores, quos ibidem citat.

Contra tamè arguitur: Quod tales conditiones impertinentes sint aut non necessariae, nec sufficientes ad excusandum casum. Nam supposito quod fuerit ab initio certa dos instituta, & per focerum ex obligatione soluenda, & ex partium conuentione solutio eiusdem ad tempus differenda, qualis videtur esse casus ipsius textus. Quæro iam, quæ causa est, ob quam gener fructus pignoris medij temporis percipiat? Nam si est spontanea donatio foceri, tunc præfatae conditiones nõ sunt necessariae, vt constat. Si sit causa solutionis dotis dilatio, vsura est. Nec per illas conditiones excusatur casus, quo minus sit vsura. Nec refert, quod sustineat gener onera matrimonij, vel nõ, ex quo dilatio dotis, quæ est tacita mutuatio, est causa principalis accipiendi illud incrementum. Impertinens etiã est, quod tales fructus

excedant, vel adæquent onera matrimonij. Impertinens etiam est, quod fructus illi sint fortunæ expositi, id est, incerti: quia hoc non excusat, nec tollit vsuram, vt patet capitulum. Conquestus. vbi damnatur, qui fructus terræ impignorata percipit, non computando illos in sortem mutuam, cum tamen fructus terræ impignoratae sint similiter incerti. Si vero gener præfatos fructus possessionis percipiat loco interesse, quod patitur ex dilatione dotis: tunc impertinens est, quod sustineat onera, vel non. Et impertinentius, quod fructus non excedant onera præfata: quia non iuxta onera, sed iuxta interesse quod patitur, deberent fructus percepti commensurari. Nec minus impertinens est, quod fructus percipiendi sint incerti: quia vbi interesse potest esse certum, similiter potest certum esse id, quod loco illius percipitur. Imò etiam si interesse sit incertum & indeterminatum, potest id, quod loco eius recipitur, esse certum, si verisimile sit parum plus, minusve esse interesse loco cuius recipitur: iuxta cap. In ciuitate. de vsuris.

Si autem dicatur, quemadmodum dicit Caietanus. 2. 2. quæstio. 78. multos in hoc Iuristas imitatus, quod non ob præfatas causas iustificatur casus ipsius textus, sed propter onera matrimonij, quæ gener sustinet, quæ ex dote, aut fructibus dotis sustinere debisset: Contra stat ratio. Tum, quia ipse gener videtur de suis bonis obligatus in casu ad onera illa sustinendum, interim quod dos soluitur. Nam ex quo ipse voluntarie dedit focero terminum, seu dilationem solutionis, visus est ad tempus doti, seu solutioni eiusdem renuntiasse. Et sicut si simpliciter doti ad semper renuntiasset, maneret de suis bonis obligatus onera sustinere, vt constat: ita igitur si ad tempus, dotis solutioni renuntiauit, videtur in illo tempore seipsum obligasse ad sustinendum onera præfata: & per consequens, ob illam causam iniuste percipit fructus possessionis alienæ, scilicet, foceri, etiam si omnes præfatae conditiones concurrant. Nec poterit allegare esse excessiua onera matrimonij, quæ sustinet, ex quo ipse ex conuentione pro certa dote ad terminum soluenda, se ad omnia illa obligauerit.

Tum etiam, quia in præfato casu, statim dicta conuentione, vel focer tenetur dare genero vnde onera matrimonij sustinet vel nõ, idque, seclusa ratione interesse. Primum dici nõ potest. Quia ex conuentione nõ tenetur nisi ad solutionem dotis assignata: nec tenetur plus

per hoc quod est ad terminum illam dotem soluturus, quam teneatur, non concessio ei tali termino solutionis: sed termino non concessio, non tenetur foveri nisi ad dotem promissam assignatam, etiam si parua sit, & non ad supplendum, quae fuerit necessaria ad praefata onera sustinendum, ut constat: cum stet alia onera esse longe maiora, quam dos ipsa sufficiat. Igitur iniuste gener accipit fructus praedictos ob causam onera ferendi: maxime si fructus sint excessivi, sicut & ipsa onera.

Tum etiam, quia si ratione onerum praefatorum licite fructus pignoris percipiunt, impertinens ergo est, aut saltem non necessarium, quod in quarta conditione dicitur, scilicet, quod tales fructus sint incerti, & fortunae expositi. Nam ex quo onera matrimonij sunt certa, vel quasi pro tempore illo, consequens est, quod fructus, qui loco onerum percipiuntur, convenit esse certos potius quam incertos.

Tum etiam, quod hoc, quod est, generum onera matrimonij sustinere non excuset casum, apparet. Quia qui vendit vitalitium alicui, tenetur sustinere onera vitalitij, & tamen non licet illi fructus pignoris recipere absque hoc quod eos in fortem computet. Similiter iudex, cui stipendium promissum est, sustinet onera iudicialia: & thedraticus, onera cathedrae: & miles, onera militiae: & dispensator, onera sui officij: & de quocumque alio officiali stipendiato est verum quod sustinet onera officij: & his non est licitum, salvo suo capitali debito, fructus pignoris stipendio obligati, percipere. Et ideo a Caietano cum ducibus suis est recedendum.

Ac proinde dicatur cum theologis, quod causa praefatum casum excusandi est interesse quod gener ex dilatione dotis patitur, & ita fructus taliter percepti, non iuxta quantitatem onerum, sed ipsius interesse sunt mensurandi: & si nullum est interesse quod patitur, nullus fructus possessionis impignoratae percipi potest (loquor semper seclusa donatione foceri) si multum est interesse, multos fructus percipere potest, si parum: paruos, quidquid sit de quantitate onerum, parua sit, an excessiva. Corollarie sequitur, non satis pertinentem esse dictum, quod ait textus: scilicet, cum frequenter dotis fructus non sufficit ad onera matrimonij supportanda: quia loquendo iuxta veritatem rei, impertinens est, ad fructus percipiendum, quod dos assignata sit parua, aut magna: & per consequens impertinens

est, quod fructus dotis sufficiant, vel non sufficiant. Corollarie sequitur, impertinenter, imò false dixisse Baldum. C. de vsuris. privilegium esse generi, fructus pignoris doti obligati perceptos in fortem non deducere. Nam si id haberet gener ex privilegio, sequeretur fructus pignoris praefati suos, habito interesse damni emergentis, aut lucri cessantis, & non interveniente huiusmodi interesse, contra glossam; & doctorum maxime Theologorum communem sententiam. Adde quod Papa in praefato cap. Salubriter, non dat generi privilegium aliquod, quia consultationi respondens, nil novi iuris inducit, sed declarat generum compellendum non esse, ut fructus in fortem non deducatur.

Verum contra hoc posset obiici. Quia si hoc ita esset, nil speciale esset de genero tenendum, quod non de aliis similiter teneatur: quia ratione interesse licitum est aliis sicut & genero fructus pignoris iuxta quantitatem interesse percipere. Si autem nullum tale sit interesse, nec gener, nec alij possunt fructus percipere: cum tamen in cap. Conquestus. mandet fructus in fortem deduci: in capitulo. verò Salubriter, dicitur generum ad hoc compellendum non esse. Respon. Hoc solum est, quia hic propter onera matrimonij praesumit ius interesse generi, quod videlicet vel mercimonio, vel alio honesto lucro, seu pensione comparata ex dote ferre vellet onera matrimonij, in aliis non ita praesumitur interesse. Quod autem textus praesumptioni innitatur, apparet: quia non determinate asserit generum non esse compellendum ad fructus in fortem computandos, sed ait, non credimus eum ad id esse compellendum.

Hac ex communi sententia, absque cuius praesudicio videtur dici posse casum in textu excusari, non ratione privilegij genero concessi, nec ratione dilationis dotis, nec ratione interesse, nec ratione praesumptionis de huiusmodi interesse, sed ratione donationis praesumptae. Et quod textus praesens non fundatur in praesumptione interesse, apparet ex verbis ibidem positis, cum ait pro causa: Cum frequenter dotis fructus non sufficit ad onera supportanda. Quod quidem, ut supra dictum est, impertinenter omnino diceretur, si ratione interesse praesumpti casus concederetur. Esset autem pertinentem dictum, si fundatur in praesumptione donationis, scilicet quia cum frequenter accidat, quod ob tenuitatem dotis, fructus eius ad praefata onera non sufficiant, merito praesumitur focerum, qui dotem

retinet,

retinet, & possessionem interim genero concedit, illi donare velle, ut fructus possessionis percipiat. Et secundum hoc nulla relinquitur in textu ambiguitas. Nec oportet recurrere ad conditiones supra enumeratas, cum penitus videantur secundum hoc impertinentes.

Est tamen advertendum, multis modis posse casum praefatum accidere, & deseruit hoc, ad cognoscendum, quando est mutatio tacita, vel expressa, & quando non, ut inde pateat, quando sit vsura, & quando non. Possunt sic focer & gener ab initio convenire, ut gener ducat filiam foceri cum pacto, quod focer se obligat ad statim dandum eidem certam dotem, & focer in hoc ipso consentiat. Attamen post hanc obligationem contractam, & filiam a genero ductam, focer vel pecuniam assignatam non habens, vel ea indigens, convenit secundum cum genero, quod loco dotis habeat certam possessionem, ut ea fruatur, interim quod focer non solvit illi statutam dotem: & cum solverit, redeat ad eundem praefata possessio. Quod si fiat absque termini praefixione, ita ut gener non obliget focerum ad solutionem dotis, & suae possessionis rehabilitationem in certo tempore, tunc non est mutuum, & per consequens nec vsura: sed est emptio, & venditio, qua gener a focero emit fructus illius possessionis, seu ius leuandi huiusmodi fructus pro dote statuta, cum pacto retrouendendi. Et quod gener non mutuet focero dotem statutam, patet. Quia de ratione mutui est datio reuocabilis, modo autem gener non dat dotem focero reuocabiliter, cum cedat actioni repetendi dotem, & maneat in focero libertas redimendi possessionem praedictam: & ita casus hic nec vsurarius est, nec iniustus, modo ius leuandi praedictos fructus annuatim valeat, quantum valet statuta dos. Et in hoc casu ad eius iustificationem non opus est recurrere ad interesse generi praesumptum, nec ad praesumptam foceri donationem.

Si autem conventio fiat stantibus omnibus circumstantiis casus, excepto quod ponatur generum posse dotem repetere ad certum terminum, reddita focero sua possessione, tum mutatio est dotis per generum facta, cum sit expectatio dotis ad terminum, quae aequiparatur mutationi: & tunc contractus secundum formam est vsurarius in eo, quod gener spectat integram dotem, & ultra interim fructus percipit: Et tunc excusatione opus est, & poterit excusari ratione interesse, quod gener ex dilatione dotis patitur, vel ratione donationis verae, vel praesumptae ex parte generi factae quae pra-

sumi merito potest, si dos assignata adeo tenuis sit, ut fructus eius ad sustinendum onera matrimonij non sufficiat.

Possunt secundo modo convenire taliter, ut focer non se obliget ad statim dotem statutam soluendum, sed promittit se illam ad certum terminum soluturum, & interim impignorat genero praedictam possessionem, ut ea interim fruatur &c. Et in tali casu, inquit Conradus, non est mutuum, & per consequens nec vsura. Quod enim mutuum non sit, apparet: quia mutuum est de meo, aut de mihi debito tuum facere: in tali autem casu dos assignata, & ad terminum soluenda, ante adventum termini nec ipsius generi est, nec eidem debita: cum nec in foro conscientiae, nec iudiciali gener actionem habeat contra focerum ad dotem ante terminum petendum. Et ex frequenti non peccat gener peccato vsurae, fructus possessionis interim percipiendo. Quamvis peccare possit peccato iniustitiae, si fructus illos invito focero sibi percipiat.

Hoc tamen videtur difficultatem habere, quod ait. scilicet. illic nec vsuram esse, nec mutuum, ob id. scilicet. quod dos assignata ante terminum praefixum, nec generi est, nec eidem debita. Si enim haec ratio valeret, sequitur quod in venditione rei ad terminum nec vsura committeretur, nec mutuum interueniret: quia pretium statutum non statim, sed ad terminum ex conventionione soluendum, nec ipsius venditoris est, nec sibi antedictum terminum debitum. Nec venditor in foro conscientiae, nec in iudiciali ius habet, seu actionem contra emptorem ad repetendum pretium ante adventum termini. Ecce ubi omnia ponoparia, & similia. Et ita, vel in utroque casu est mutuum, expectatio. scilicet. promissae dotis, & expectatio promissae pretij, vel in neutro.

Si dicas non esse simile, quia in venditione ad terminum licet pretium expectetur, merx tamen traditur emptori, ratione cuius statim efficitur emptor debitor, nisi conventio de pretij dilatione interueniret: in casu autem nostro gener nil dat focero, ratione cuius statim debeat genero tantumdem. Nec aliquid est in casu hoc genero debitum, nisi ex conventionione, non ex rei vel obsequij traditione: & cum conventio solum sit ad terminum, sequitur pro praefata Conradus sententiam intentum suum. Unde in huiusmodi casu si quid dat generi ratione cuius aliud sit sibi rependendum, est corpus suum, quod vxori, quam ducit, dat pro corpore ipsius, ut patet ex tractatu de matrimonio. Socero tamen nil dat ratione cuius sibi debeat focer repere.

dere. Contra videtur posse replicari. Quia in casu hoc non est simplex contractus coniugij, de ratione cuius est permutatio corporis pro corpore, sed ultra est alius contractus in nomen natus: facio vt des, & dabo vt facias. Gener enim sic conuenit cum socero, ducam filiam tuam, si des, seu vt des mihi eum ea certam dotem. Et contra socer conuenit cum genero, dicens: Dabo tibi nomine dotis certam summam, si filiam meam ducas. Ita quod primus, & velut reflexus contractus est, qui fit inter generum & socerum, quo alter se obligat ad maritaliter cum filia illa contrahendum: alter vero ad filiam taliter dotandam. Secundus contractus super quem fertur prior, qui est velut rectus, est contractus maritalis, qui fit inter generum & sponsam, quam ducit. Accipio iam contractum primum inter generum & socerum, ille est vere contractus, & per consequens hinc inde nascitur reciproca obligatio, ita vt altero quod suum est complente, alter ad reliquum eo ipso maneat obligatus. Ac proinde genero ducente sponsam, manet socer ex natura contractus ad reddendum promissam dotem, non minus quam si rem aliquam, vel obsequium per viam contractus a genero accepisset: quando quidem generi intentio non fuit contrahendo cum ipsa sponsa, gratis & liberaliter in se onera matrimonij suscipere, nec ad id tenebatur. Quauis enim gratis debuit maritaliter cum sponsa contrahere, ex quo matrimonium, quod sacramentum est, venale esse non debet, non tamen tenetur gratis onera suscipere maritalia: & ita licitum est de certa dote pacisci pro prefatis oneribus supportandis. Et ita apparet, quod statim quod gener in se prefata onera suscipit, tenebitur socer ex vi contractus statim dotem tradere. Quod si pro solutione dotis gener terminum socero concedit, perinde est, ac si statuta dotem socero mutuet, & per consequens potest illic usura fundari, & reperiri, nisi per aliquid fructuum perceptio excusetur, vt dictum est in presentis casu.

Corollarie sequitur contra Ioan. Andream, in cap. Conquestus, impertines esse, fructus, seu incrementum, quod gener percipit quandiu sibi non soluitur dos, esse certum, vel incertum. Ait enim, quod si fructus incerti sint, excusatur gener: quia textus, Salubriter, de incertis fructibus exemplificat. Id enim dico esse impertines, vt supra dixi. Nam si fructus recipit ratione dilationis dotis, nec certos, nec incertos fructus potest recipere. Si ratione donationis aut interesse, ta-

certos, quam incertos recipere potest.

Sequitur amplius contra eundem Ioan. Andream, vbi supra, quod si gener moriatur antequam sibi soluatur ita data dos, poterunt heredes eius ob eandem causam, qua gener, fructus pignoris pro dote dati, percipere, ita ut inter generum & heredes eius in hoc non sit differentia assignanda. Cuius oppositum dixit Ioan. Andreas dicens, eod quod genero incumbere onera matrimonij sustinere, non sic heredibus ideo licebat genero prefatos fructus percipere, non computando illos in sortem, non sic heredibus. Hoc enim dictum in falso fundari videtur. si ideo esse genero licitum fructus illos medij temporis percipere: quia illi incumbit onera matrimonij supportare, quod tamen supra ostensum est esse de se impertines. Causa autem quare id licitum sit genero est, vel interesse, quod ex dotis dilatione patitur, vel ex donatione saltem presumpta ipsius soceri: sed si hec causa in heredibus concurrat, sequitur heredibus similiter esse licitum illos fructus percipere, etiam si illis non conueniat onera matrimonij sustinere. Quod inde etiam videtur confirmari, si vxor moriatur, & gener illi in bonis ipsius succedat: iam non amplius genero illi incumbit onera matrimonij supportare, cum vxor decellerit, & tamen poterit fructus predictos percipere ratione interesse, si quod ex dotis dilatione patitur. Et ita sustinere onera matrimonij secundum se, non erat causa, quare gener posset prefatos fructus percipere.

Sequitur amplius, si gener defunctus sit, & dos sit heredibus soluta, qui vxori defuncti se obligat ad eam in termino illi tradendum, dato interim pignore fructifero, quod talis mulier poterit fructus medij temporis recipere, manente capitali saluo, si eadem causa concurrat in ea, quae in eius marito concurrerat ad fructus illos percipiendum. Id patet de se. Quia si similis donatio illi fiat, aut simile interesse ipsa ex dilatione dotis patitur, non dubium posse eam illos fructus recipere, sicut & vir eius dum viuere, recipiebat. Et his cessantibus, sicut ipsa non potest, ita nec vir eius eos recipere poterat. Cuius tamen oppositum dixerunt Innocentius & Hostiensis, & ceteri, qui illud ex priuilegio particulariter genero concessio, genero licitum esse dicebant. Sequitur amplius, quod si gener ratam summam pecuniae, quanta est dos, a socero sibi debita, a Ioanne, vel alio tertio mutuo accipiat, & eidem tertio idem pignus, quod a socero acce-

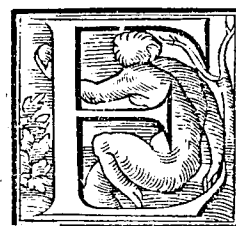
De rebus per vsuram acquisitis.

acceperat, tradat, poterit ille tertius etiam si onera matrimonij non sustineat, fructus medij temporis percipere, non computando illos in sortem, si eadem causa eos recipiendi in illo concurrat, quae in genero concurrebat. Sicut alias. Itaque quod in his & aliis huiusmodi casibus, cum causa fructus pignoris recipiendi per se non sit onerum sustentatio, sed vel donatio, vel interesse, aut etiam poena super hoc posita &c. quod aliqua tali causa existente, non solum gener, sed alij poterunt fructus illos recipere, sicut gener: & illis deficientibus, nec gener, nec alij absque peccato vsurae eos recipere poterunt.

Ad ea vero, quae vltimo in argumento illo tertio allegabantur ex iure Ciuili ad probandum esse vsuram licitam, demptis duabus in ipso iure exceptis: Dicendum, quid sit de iure Ciuili, satis esse nobis ius diuinum & Canonicum ad tenendum conclusionem supra positam, & in hoc non legibus, sed Canonibus stare oportet. Sed de his haec tenens.

In quibus casibus licitum

est mutuanti ultra sortem recipere.

N dictis sese offert occasio ad inquirendum, an sit mutuanti licitum, & in quibus casibus, ultra sortem accipere absque vitio vsurae verae.

Cum constet multum inter se differre mutuare ad vsuram, & mutuante ultra sortem recipere, aut exigere, vt patet, tum ex dictis in q. precedente, tum etiam ex definitione vsurae, quae supra explicuimus. Et mutuare ad vsuram, certum est illicitum esse, vt supra ex iure naturali, diuino, & humano monstratum est. Recipere autem, aut exigere aliquid ultra sortem, non ex mutuo principaliter, sed ex alia causa non ita in prefatis iuribus vetitum est, sed concessum. De his tamen causis in presentiarum quaeritur, quae sint ob quas liceat ultra sortem accipere simul & exigere. Et vt intelligo videntur esse quatuor. Prima est debitum ipsius incrementi, vt si id, quod superaccipitur, est alioqui ipsi mutuanti debitum, aut de iure suo factum. Secunda est interesse mutuantis, vt si tale incrementum accipitur ratione interesse, quod mutuas ex mutuatione patitur. Tertia est donatio mutuatarij, vt si

sponte & liberaliter det mutuanti aliquid ultra sortem. Quarta causa est poena, vt si poena aliqua contra mutuatarium statuta est, nisi mutuatim tempore praefixo soluat.

Prima igitur causa est, debitum ipsius incrementi quod superaccipitur: vt si id, quod superaccipitur, suum est ipsius mutuantis, aut sibi debitum, aut de iure suo factum. Exemplum primi, vt quando vasallus impignorat domino possessionem feudalem, quam ab eo acceperat, idque in securitatem mutui accepti. Nam tunc dominus percipiens fructus medij temporis, non quod alterius est accipit, sed quod suum est, vt patet ex dictis in q. praecedenti, de quo est textus cap. i. de feudis. Et cap. Conquestus, de vsuris. Aut quando mutuatarius rem fructiferam mutuantis iniuste occupatam, ipsi mutuanti impignorat. De quo est textus cap. i. de vsuris. Et cap. finali, de decimis. Exemplum secundi, vt si mutuatarius. x. accepit mutuo, & totidem mutuanti debebat, quae tamen non aliter potuit mutuas ab eo recuperare, nisi mutuando, adiecto pacto de aliis. x. sibi soluendis, de quo supra, cum de definitione vsurae agebamus. Exemplum tertij, vt quando mutuas habet ius, seu auctoritatem a iure, vel ab homine bona alterius vt cunq; etiam per vim accipendi: vt bello per principem contra hostes indicto, ius habent bellatores hostes spoliandi, & armis eos, & eorum bona aggrediendi: tunc iure poterunt bellatores sicut mediantibus armis, ita mediante mutuo aliorum bona ultra sortem recipere & exigere, modo absit scandalum & infamia. Quia quauis hostium bona, nec ipsorum bellantium sunt, antequam ea capiant, nec ipsis debita, habent tamen ius ad ea capiendum. De quo est tex. xiii. q. iiii. Ab illo &c. In quibus casibus, & aliis similibus certum est vsuram veram non committi: quia incrementum superacceptum, non ratione mutui, sed ob aliam causam iustam recipitur.

Secunda causa est interesse ipsius mutuantis. Est autem interesse iusta utilitas hominis, habita, vel habenda. Vnde duplex est interesse. scilicet damni emergentis, & lucri cessantis. Primum est, amittere aliquid de bonis habitis. Secundum est impediri ab aliquo bono alioqui euenturo. Iam est questio, an liceat ultra sortem aliquid exigere ratione interesse damni emergentis. Et dixerunt aliqui illicitum esse in mutuo rationem interesse habere, ita vt qui mutuauit vel non mutuet: vel si mutuauit, nil omnino ultra sortem exigat, sed liberaliter gratia mutuatario faciat, cum hoc sit de ratione mutui, simul & de

precepto Dei & nature. Ac proinde quicquid ex mutuo patiatur ipse qui mutuatur, gratis illud patiatur oportet. Alioqui accideret, ut in mutuando non solum non faceret gratiam aut beneficium ipsi mutuatario, sed potius ipsa mutatio cederet eidem in magnum grauamen, ita ut sit plus, quod ratione interesse debet solvere, quam ipsum capitale: ut si interesse sit maius, quam sit quantitas pecunie mutuatae, ut facile potest exemplificari. Quam opinionem Adrianus attribuit Scoto in suo. 4. Oppositum tamen tenetur cõiter & vere, tam a Theologis, quam a Iuristis. Et probatur, quia nemo tenetur alteri cum damno proprio beneficium facere, nisi forte quando illius alterius tanta est necessitas, ut teneatur homo tale damnum pro illius subuentione sustinere: ergo tali necessitate seclusa, iustum est, ut is, cui beneficium sit, ipsum benefactorem seruet indemnem: quod esse non poterit, nisi loco damni, quod benefactor patitur, tandem reddat eidem: & ita poterit mutuans etiam tempore mutationis pacisci de refarciendo huiusmodi damno.

Confirmatur. Quia qui causam efficacem damni dat, damnum dedisse videtur, & ita tenetur satisfacere: talis est mutuatarium, qui precibus suis causa efficax est, ut alter sibi quod petit mutuatur, ad quam mutationem scit damnum ipsi mutuanti euenturum. Igitur tenebitur illi de tali damno. Ac proinde poterit mutuans loco huiusmodi interesse aliquid ultra sortem exigere. Hoc idem confirmatur ex cap. Peruenit: extra, de fideiussoribus, ubi in sententia dicitur, quod clericus fideiussor, qui pro principalibus in termino prefixo deficientibus debita soluit, debet per principales debitores indemnem seruari, ita ut pecuniam quam pro eis soluit, restituant, & ipsum consequentem indemnem, sic quod damnum, quod ex solutione pertulit, ei refarciant: alioqui de rebus eorum, debita ipsa persolui faciant, & damna illa refarciri: aut reditus illos sibi assignent, tandiu detinendos, donec de ipsis satisfactum fuerit. Hec in textu. Cum igitur fideiussorem pro principali soluere non aliud sit, quam eidem mutuare, sequitur &c.

Præterea potest aliquis ad alterius instantiam rem suam illi vendens, per se pretium excessiuum, quod si maius sit, quam res ipsa in se valeat, si ex venditione illius cogitur vendens aliquid damnum pati, eod quod res illa licet in se & communiter non valet tantum, quantum a venditore exigitur, valet tamen ipsi vendenti totum illud, ratione scilicet damni, a quo per

ipsius rei possessionem liberatur: qualiter eam distrahendo non liberaretur, ut est communis omnium sententia, & supra amplius ostendimus. Ergo similiter potest quis pecuniam mutuam aliquid amplius a mutuatario exigere, si ex tali mutuatione cogitur damnum aliquid pati: quia quantum pecunia illa numerata in se non valeat plus quam ipsa sit, valet tamen plus ipsi mutuant: eo quod eam habendo, liberatur a damno aliquo, quod ex distractione, seu mutuatione ipsius cogitur incurrere. Et procedit hoc non solum de interesse damni, quod mutuans patitur post moram mutuatarij, sed etiam si ante moram illud patiatur: quod specialiter per primam & tertiam rationem probatur. Quod rursus hinc confirmari potest. Quia si Petrus erat ad statim venditurus rem aliquam, ut haberet unde creditoribus suis satisfaceret, & ad instantiam Ioannis rem illam illi ad terminum vendit, ratione cuius cogitur Petrus aliunde pecunias querere, quas non nisi ad usuram reperire potest, ut creditoribus suis satisfaciatur, ex sententia omnium poterit pro re illa sic ad terminum vendita plus exigere, quam in promptu valeat, idque ratione interesse damni, quod vendens ex rei venditione ad terminum patitur: & cum in illa venditione ad terminum sit mutatio implicita, ut constat, sequitur intentum.

Nec obstat quod pro priore sententia dictum est. Nam quantum mutatio debet fieri gratis & liberaliter, non tamen opus est, quod cum damno mutantis sic fiat, ut teneatur gratis illud damnum pati: sed nec inconuenit mutuatarium plus debere soluere ratione interesse damni præfati, quam sit ipsum capitale mutuatum: quia ex quo ipse mutuatarium totum illi damno causam dedit, iustum est, ut læso integre satisfaciatur. Et ad hoc impertinens est tale incrementum ratione interesse solum esse maius, aut minus, quam fors ipsa. Quod inde patet: Quia si eidem damno causam efficacem aliter quam mutuum petendo dedisset, teneatur de damno, ubi nil mutuo accepisset: ergo similiter de eodem damno tenebitur, si ratione mutui simile damnum dedit, etiam si parua sit fors mutuata. Nec Scoti sententia huic communi aduersatur, imò ipse expressit in 4. distin. 15. id ipsum tenet.

Maius dubium est de interesse lucri cessantis, an ratione eius possit mutuatariorum aliquid ultra sortem exigere. Et cõiter dicunt Iuristæ quod sic, si mutuatarium sit in mora, unde cogitur mutuator interesse lucri cessantis pati. Secus antequam mutuatariorum sit in mora.

Huius

Huius rationem esse dicunt: Quia antequam sit mutuatarium in mora, gratiam facit mutuatariorum ipsi mutuatariorum, & eo volente, & consentiente, mutuatarium pecuniam mutuatum retinet. Post moram autem non ita creditore consentiente debitor pecuniam debitam retinet: & ita si ex tunc ratione non solutionis creditor aliquid interesse patitur, imputabitur debitori moroso: quia debitor morosus furi æquiparatur: fur autem non solum tenetur rem furtiuam restituere, sed pro interesse etiam lucri cessantis satisfacere. Et pro hac sententia sunt Ioannes Andreas capitulo. Nauiganti. de usuris. Et dominus Antonius capitulo. Salubriter. eodem titulo.

Hoc tamen non omnino rationabile videtur, sed præter rationem. Nam pecunia non est maioris utilitatis post moram, quam ante moram, ceteris paribus, nec minus cessat lucrum iustum ipsi mutuantibus ex hoc, quod mutuatarium est ante moram, quam postquam incipit in mora esse, ut suppono: igitur non solum potest haberi ratio interesse lucri cessantis post moram, sed etiam ante moram. Et confirmatur: Nam debitor morosus hoc adit supra debitorum non morosum. scilicet quod est in culpa, non reddens, quod reddere tenetur, & æquiparatur furi: sed hæc culpa non est per se causa obligandi ipsum morosum ad reddendum aliquid ultra capitale, sed verum interesse, quod creditor ob causam illius patitur. Igitur si idem interesse patitur, antequam debitor sit in mora & culpa, quare igitur non tenebitur pro tali interesse satisfacere, sicut tenetur si in mora sit?

Si dicas hoc ideo esse, quia ante moram ex voluntate, & consensu creditoris mutuata pecunia retinetur, & ita visus est mutuans gratiam mutuatariorum facere, volens gratis sustinere interesse, quod interim patitur. Contra hoc stat ratio supra facta de interesse damni emergentis, pro quo tenetur mutuatarium mutuanti satisfacere, sicut si post moram illud patitur. Adde quod, ut dictum est, quantum tempore mutationis teneatur quis gratis mutuare, non tamen tenetur gratis lucrum alioqui euenturum pro mutuatariorum amittere, siue lucrum cesset ante moram, siue post.

Si dicas, Qui gratis consentit in antecedente ex consequenti gratis consentit in eo quod inde sequitur. Cum igitur mutuans tempore mutationis sponte & gratis consentit in hoc quod mutuatarium per certum tempus suam pecuniam mutuatum retineat: igitur ex consequenti consentit in perditione alicuius bo-

ni, seu lucri, ipsam pecunie retentionem consequente: & ita mutuatarium non tenetur quicquam reddere ratione interesse ante moram euentientis.

Verum hæc ratio nil probat. Primum, quia supponit verum falsum, scilicet, Quicumque vult antecedens bonæ consequentiae, vult etiam consequens: aut, Qui vult causam, vult similiter effectum eius. Cuius oppositum constat esse verum in eo, qui vult in amore suæ concubine perseverare, quam supra modum amat, & tamen cum sciat per fidem sequi inde eius æternam damnationem, hoc non solum non vult, sed etiam odit. Ita etiam, Qui scit cibum aliquem gustui delectabilem esse sanitati contrarium, vult quidem (quia gulosus est) cibum comedere, ut gustui satisfaciat, non tamen inde vult morbum incidere. Et ita de aliis multis posset exemplificari. Imò sicut stat dolere de antecedente, & de consequente gaudere: quod accidit his, qui de peccato veram agunt poenitentiam, qui de peccato dolent, & de dolore gaudent: ita stat contra aliquem gaudere de antecedente, & tristari de effectu, & consequente eius, uti videmus in puella non nupta, quæ de concubitu gaudet, quo grauidam fit, de grauidatione vero tristatur.

Secundo esto mutuator velit illud antecedens, scilicet, mutuatarium retinere apud se mutuatum ad tempus pecuniam, & ex consequenti velit cessationem lucri inde consequentem, non tamen opus est, quod sicut gratis mutuare vult, ita gratis velit illud interesse pati, releuando mutuatarium a satisfactione. Id patet à simili. Stat enim quod Petrus habens vineam fructiferam, sponte consentiat & velit gratis eam donare Ioanni, non tamen inde opus est consentiat, & velit fructus eiusdem vineæ eidem donare, sed poterit vineam donando, fructum sibi ad tempus referuare, ipsum donatarium ad fructuum redditionem obligando. Igitur pari forma stat, quod Petrus velit gratis certam pecunie quantitatem ad tempus alteri mutuare, non consentiendo, nec donando lucrum, quod ex pecunia erat ei alioqui saltem instrumentaliter euenturum.

Si dicas non esse simile de vinea donata, & pecunia mutuata, eod quod vinea parit, non autem pecunia, ideo potest donare vineam, fructus eius referuando: non tamen potest mutuare, seu dare pecuniam, fructum eius referuando. Contra, quia secundum hoc sicut non est habenda ratio interesse lucri cessantis ante moram mutuatariorum, ita nec haberi deberet post

R 2 moram

moram eiusdem, vt constat: quia pecunia nec ante moram, nec post, parit. Adde quod quavis pecunia de se lucrum non pariat, parit tamen instrumentaliter, negotiantis industria apposita. Et ita concluditur in habenda ratione interesse damni emergentis, aut lucri cessantis, non esse ponendam differentiam inter hæc. s. mutuatarium esse, vel non esse in mora.

Possent igitur aliqui moueri ad dicendum indistinctè non esse habendam rationem interesse lucri cessantis, nec ante moram, nec post: & mutuatariū siue morosum, siue non, non teneri in conscientia mutuati aliquid loco huiusmodi interesse reddere. Pro quibus argui posset. Tum primò, quia pecunia de se est res non fructifera. Tum secundò, quia mutuans non potest videri quod non habet, lucrum autem cessans non est à mutuante habitum. Tum tertio, etiā esto aliquod lucrum ex pecunia referuata sperasset, illud est incertum, & potest multis modis impediri: pro eo autem quod incertum est, aliquid certum exigere, videtur iniustum, cum per hoc mutuans ponat se in tuto, alterum verò in danno. Tum quartò etiā: quia opposito dato sequitur inconueniens, quod si daretur apertum ostium usurariis ad vsuras palliandum, & eas palliatas exercendum, quia dicerent se incrementum exigere, non ratione mutui, sed ratione interesse, quod possent cum sua pecunia lucrari.

His tamen non obstantibus, videtur cum Theologis tenendum, esse licitum mutuati aliquid ultra sortem ratione interesse lucri cessantis exigere & recipere, modo certæ ad sint conditiones. Hæc conclusio, probatur: primò qui efficaciter impedit alium ab assequutione alicuius lucri in rebus ipsius impediti casualiter contentum, quod alioqui esset assequuturus, tenetur impedito pro illo satisfacere. Hoc patet ratione & exēplo. Ratio est clara: Quia qui causam efficacem dat, vt alter aliquod bonum iam habitum amittat, tenetur illi: sed lucrum, de quo loquimur, licet non sit actu habitum, est tamen quasi habitum: quia in rebus ipsius impediti contentum, quod aliàs esset actu habiturus. Igitur licet non tenetur ad tantum ad quantum teneretur, si sua causa alter bonum actu habitum amitteret, non tamen releuatur, quin teneatur. Exempla etiam clara sunt, si quis detineat rusticum, aut mechanicum ne possint suam operam, aut artificium persequi seu exercere, vnde necesse est eos stipendium, quod aliàs lucraturi essent, amittere: ex sententia omnium tenetur illis ratione interesse lucri cessantis. Idem etiā de eo, qui operam apponit, ne semi-

na suo domino pullulent, ne arbores, aut vineæ fructificent &c. talis tenetur de damno, & de cessante lucro, quod illi domino alioqui euenisset, eò quod lucrum illud & commodum in rebus ipsius læsi continebatur: & licet non actu à domino consideretur, erat tamen quasi habitum & quasi possessum, cum seclufa opera cadentis illi esset euenturum. Talis est casus presens: excepto quod in nostro casu fit lucri cessatio ob causam mutuatarij præter iniuriam mutuatis, in aliis autem fit cum iniuria læsi. Attamen quantum ad propositum attinet, nil videtur iniuria facere: quia alia satisfactio pro iniuria deberetur, alia verò pro interesse cessantis lucri alioqui euenturi. Sed nec etiam nostrum intentum impedit per hoc, quod in exemplis illis læsus ipse nullo modo consentit in impedimento & cessatione lucri alioqui euenturi, in nostro autem casu sic. Nam satis est ad nostrum propositum, quod in nostro casu mutuator non gratis consentiat in cessatione lucri, nec de illo velit mutuatario gratiam facere, sicut nec id vult læsus in exemplis adductis. Et in hoc, quod pertinens est ad obligationem satisfaciendi pro interesse lucri cessantis, similia sunt exempla posita nostro casui, et si in aliis, quæ in pertinentia sunt, sint dissimilia.

Adde quod possunt exēpla per omnia nostro casui assimilari: vt si quis petat à rustico cum in venatione vel itinere committetur, vnde à sua opera & lucro inde euenturo impediatur, iuste poterit dicere rusticus, Faciam quod vis libenter, modo mihi pro lucro cessante satisfacias. Similiter si quis petat mutuo instrumenta artificis, vnde impeditur ab assequutione alicuius lucri sibi euenibilis, iuste poterit dicere, Faciam, modo pro lucro cessante satisfacias. Ergo pari forma si mercator erat paratus ad nundinas cum suis pecuniis ire, vnde lucrum sperabat, & Petrus petat ab eo illas pecunias mutuo, iuste poterit dicere illi mercator, Faciam libenter, modo pro lucro mihi alioqui euenturo satisfacias, ex quo ob tuam causam illud amitto.

Secundò facit pro hac sententia cap. In ciuitate. Et cap. Naviganti. de vsuris. vbi, vt supra discussimus, iustificatur contractus, quo quis merces vendit ad terminum carius, quam valeant in promptu, si est verisimile dubium tempore solutionis plus, minusue esse valituras, supposito quod venditor erat eas seruaturus: cuius pretij excessus iniustificatur ratione interesse lucri cessantis, qualiter cessaret, si pro pretio corrente merces

illas

illas vendidisset, & tunc constat illic esse implicitam mutationem.

Facit tertio cap. Religiosi. Clem. de priuilegijs. vbi religiosi retrahentes aliquæ à legatis faciendis, coguntur satisfacere læsis, non nisi quia causam præstiterunt, ne personæ, quæ alioqui per viam legati erant aliquod lucrum assequuturi, illud amittat: sed talis est noster casus, vt patet. Imò inde arguitur à minori. Quia si in casu textus religiosi impedites personæ illas à lucro non in eorum rebus casualiter contento tenentur illis, à fortiori in nostro casu tenebitur, qui mutuantem à lucro in rebus eiusdem tento, impedit.

Facit quartò capitulum, Salubriter. de vsuris. vbi conceditur posse generum cui dotis solutio differretur, fructus pignoris medij temporis percipere, non computando illos in sortem: & secundum communem Theologorum intelligentiam excusatur id ratione interesse lucri cessantis, vt etiam dicit dominus Antonius de Butrio, qui sic ait: Quando focer promisit nomine dotis genero certam quantitatem pecuniæ, & focer est in mora, vt puta, quia dos in continenti debebat solui, tunc pro interesse poterit petere, quantum verisimiliter fuisset lucratus cum illa pecunia, vt sic habeatur ratio ad interesse lucri cessantis. Hæc ille. In quo casu constat dilationem dotis ex consensu generi locum habere mutationis. Nec obstat quod Antonius loquatur de mora focer. Nam eo ipso, quod genere conuenit cum focero, vt dotem retineat, & interim loco interesse aliquid illi tradat, definit focer in mora esse, vt constat: & nihilo minus iustificatur illa fructuum medij temporis perceptio, saluo capitali.

Nec obstant, quæ supra in contrarium adducta sunt. Quod enim pecunia non de se fructificet, nil obstat. Tum, quia si ob illam causam non licet aliquid ratione lucri cessantis exigere, ob eandem etiam non liceret idem ratione interesse damni emergentis. Tum etiam, quia instrumenta artificis de se non fructificant plus quam pecunia, & tamen si quis mutuo ab artifice sua instrumenta petat, tenebitur artifice ad interesse lucri cessantis.

Nec obstat, quod secundò dicitur. s. quod nemo potest vendere, quod non habet, qualiter mutuans vendere videretur, si pro lucro cessante aliquid exigeret. Non, inquam, obstat: quia mutuans quantum non actu habeat lucrum à quo ratione mutationis impeditur, habet tamè illud quasi in actu,

eò quod ponimus absque dubio, aut saltem probabiliter tale lucrum alioqui sibi euenturum. Secus si talis probabilitas non adesset. Huius exemplum est notum de piscatore, qui ante quædam rete in mare ad piscandum iaciat, vedit pisces ex iactu illo capiendos, cum tamè illos nondum habeat: est tamen verisimile se pisces aliquos inde capturum. Et est casus in lege approbatus. l. Si iactum retis. ff. de actio. empti & venditi &c. Idem potest exemplificari de partu futuro. l. Nec emptio. ff. de contrahen. emptio. & vendi.

Nec obstat, quod tertio obiectum est. s. lucrum cessans esse incertum, & posse multis modis impediri. Non, inquam, obstat. Quia similiter in casu piscatoris nuper posito, incertum est lucrum ex iactu retis speratum, & potest multis modis similiter impediri & nihilo minus pro illo incerto licite conuenitur, aliquod certum pretium dari, & iustificabitur propter verisimile dubium, quo dubitatur plus minusue lucrum speratum esse valiturum, quam sit pretium taxatum: quia tunc æqua est vtriusque conditio, cum æquè se lucro, & damno exponat. Nec obstat quod mutuans aliquid certum pro lucro cessante exigens, ponat se in tuto quo ad id, quod exigit: & alter ponat se in periculo incrementi exacti, imò in certo de illud ultra capitale soluendo: quia in tali casu mutui non habetur ratio æqualitatis inter datum & acceptum, sicut haberi debet in venditione, sed in mutuo habetur ratio ad interesse, quod mutuans ob causam mutuatarij patitur: ideo tenetur mutuatarius aliquid in recompensam præfati interesse ipsi mutuanti ultra capitale reddere, etiam si mutuatarius nil ultra capitale à mutuante recipiat. Et quoniam incertum est, quantum futurum erat ad æquatè lucrum speratum, iuste pro aliquo certo conuenitur, quod certum apud hominum æstimationem tantum valeat, quantum illud aliud incertum, etiam si plus esset illud incertum speratum &c. Vnde sequitur, quod mutuans aliquid ratione talis interesse exigens, proprie non vendit lucrum speratum, sed est contractus innominatus. s. da certum quid, & perdam lucrum &c. Ac proinde non proprie dicitur vendere, quod non habet. Nec obstat quod quartò obijciatur, quod si daretur apertum ostium ad vsuras palliatas exercendum &c. Non, inquam, obstat, eò quod non simpliciter, & absolute dicimus esse licitum ratione interesse lucri cessantis aliquid exigere, sed conditionaliter. s. si certæ conditiones concurrant, cum quibus concurrentibus,

bus, licitum erit. Secus aliis.

Conditiones igitur ad præfatam exactio-
nem iustificandū necessarias ponit Con-
radus, dicens esse septem, vel octo. Prima est,
quod à parte rei ita sit, quod mutuans patiat-
ur illud interesse, ratione cuius aliquid vl-
tra capitale exigit. Nam si non verum, sed fi-
ctum esset, non excusatur ab usura. Secun-
da: Quod illud, quod ratione interesse exi-
git, non excedat ipsum interesse, alioqui usura
esset, ratione illius excessus, ad cuius exa-
ctionem is, qui mutat, causam præter mu-
tuum non habet. Tertia: Quod mutuans mal-
let pecuniam mutuam retinere, & sic vita-
re interesse, quod ob mutuum patitur, quàm
mutuare, aliquid certum ultra fortem lucrando.
Nam dato opposito, signum est quod mutat
ex affectu lucris: & ita erit usura. Et
procedit hæc ratio, ubi mutuans commodum
temporale respicit: nam si ex charitate mo-
ueatur principaliter ad proximo per mutuū
subueniendum absque damno proprio, tunc
poterit malle mutuare, se indemnem seruando,
quàm pecuniam retinere, lucrum inde
sperando. Quarta conditio: Quod mutuans
illud interesse patiatur ratione mutationis:
quia si ob aliam causam tale interesse incur-
rit, puta ex negligentia, aut nescientia, aut
malitia propria illud incurrat: vt si mutua-
tione facta vendit vilius rem suam, vt credito-
ribus satisficiat, ad quam venditionem non
cogitur, cum creditores solutionem expecta-
re vellent &c. Tunc si vilius vendit, imputet
sibi, non mutuatario. Aut si post mutua-
tionem factam, pecunias habet in arca, cum
quibus interesse lucris cessantis euitare pos-
set si vellet, tunc huiusmodi interesse non mu-
tuatario, sed sibi ipsi debet imputari. Quin-
ta conditio: Quod mutuatō sit consilii, &
non præcepti. Nam si mutuatarius sit in ta-
li, & tanta necessitate constitutus, in quali
non est ipse mutuans, tenebitur illi mutuare.
Et si quod inde damnus, aut interesse pati-
tur, tenebitur illud gratis sustinere, cum pro-
pria bona teneamur ad proximorum indigen-
tias releuandum expendere. Pro his autem, ad
quæ ex præcepto tenemur, nil in recōpensam
exigere possumus. Et ita in tali casu, inquit,
contētus debet esse mutuator, si fors sibi resti-
tuatur. Sexta conditio: Quod exactio incre-
mēti non infamet actorem suum, nec aliquē
scandalizet actiū, nec passiuē, scādalo ex igno-
rantia, aut infirmitate proueniēte. Secus si ex
malitia scandalizati proueniat. Tunc enim et-

si usura non sit, erit tamē peccatum aliud con-
tra præceptum, quo tenetur de bono nomine
curam habere, & proximi scandalum euita-
re. Septima conditio: Quod exactio, quam tē-
pore mutationis facit, non sit ad hoc, quod
mutuatarius teneatur refundere interesse iam
illicō in ipsa mutatione, cum mutuator nō-
dum sit pro tunc interesse passus: nec enim te-
netur mutuatarius pro interesse satisfacere,
antequam sit interesse positū in esse. Octaua,
quam ponit in interesse lucris cessantis est, qd
mutuator non exigit tantum, quantum erat
lucrum cessans: quia debet defalcare inde ex-
pensas, laborem, periculum, & cætera, quæ in
prosequutione lucris erat expensurus. Simili-
ter debet defalcare quantum valet minus, lu-
crum nondum habitum, licet speratum, ob
eius incertitudinem, quàm valeat actu habi-
tum: alioqui non excusabitur à peccato iniu-
stè superaccipiendi, seu lucrandi &c. Has oēs
condiciones dicit esse necessarias ad exigen-
dum aliquid ratione interesse, tam damni
emergentis, quàm lucris cessantis: dempta o-
ctaua, quam in interesse lucris cessantis dicit
esse seruandam: reliquæ communes sunt vtri-
que interesse.

Vt tamen appareat, sitne necessarium om-
nes has condiciones concurrere ad
præfatam exactioem iustificandam, præmit-
tamus quod duobus modis potest mutuans
aliquid ultra fortem tempore mutationis ra-
tione interesse exigere. Vno modo, nil certū
& determinatum exigendo, sed solam refu-
sionem interesse, si aliquod tale ipsum mutuū
tem sustinere contingat. Et ad hoc certum est,
non esse necessarias omnes illas condiciones.
Patet, quia non est necessaria prima: nam
siue verè ita sit, quod mutuans patiatur ali-
quod interesse, siue incertum sit, aut dubiū o-
mnino, iustè poterit cum illo pacto mutuare.
Imò ex forma ipsarum conditionum apparet,
quod nō dicuntur esse necessariæ nisi ad iusti-
ficandum contractum, quando opponitur pa-
ctum de aliquo certo, & determinato soluendo,
loco interesse, & hic est secundus modus: vt
si mutuans dicat, non mutuabo, nisi ultra for-
tē loco interesse aliquid certū soluas. Et quod
hoc non sit de se illicitū, apparet ex dictis. Nā
ex sententia doctorum pro maiori parte iu-
stè poterit gener dotis solutionem expectans
aliquid certū à focero exigere loco interesse,
quod verisimiliter cū dote statim soluta esset
lucraturus. Similiter qui ad terminū mercē ca-
rius, quā in prōptu valeat, vendit, excusatur si
mercem

mercem illam erat alioqui seruaturus ad tem-
pus, quo fortè plus esset valitura, vt hæc late
suprà discussa sunt. In quib⁹ & in multis aliis
aliquid certum & determinandū tempore mu-
tuationis implicite à mutuatario exigitur lo-
co interesse futuri: esto incertum & indetermi-
natum sit tale interesse, antequam eueniat.

Et in hoc sensu esset dubiū, an omnes il-
læ cōditiones sint necessariae. Et videt
quod prima non sit in rigore necessaria, scili-
cet, quod ita sit à parte rei, quod ex mutua-
tione ipse mutuans aliquod interesse sustineat.
Patet, quia vel esset necessarium quod actu il-
lud interesse sustineat tempore, quo mutat,
aut tempore futuro. Primum nō, vt ex exem-
plis in iure approbatis, & suprà positis appa-
ret. Sed nec secundum, quia stat quod tempo-
re mutationis sit valde verisimile, & quasi
indubitatum, quod mutuas si non mutua-
ret, esset aliquid postea lucraturus, ratione cuius
verisimilitudinis poterit cum mutuatario, vt
dictum est, super refusione pacisci, & tū quod
eueniat oppositum, ita vt talis rerum mutatio
postmodum accidat, vel in mutua-
te, vel in re-
bus, quas erat alioqui empturus, quod nullū
lucrum fuisset assequutus. Et procedit hoc tam
de interesse dāni emergētis, quàm lucris cessan-
tis. Et ita vt talis exactio iustè tempore mutua-
tionis fiat, satis est interesse esse verisimile, aut
probabile: & hoc sufficit vt non sit fictum.

Secunda etiā non videtur necessaria:
scilicet quod id quod exigitur non
excedat ipsum interesse, ratione cuius exigi-
tur: idq; si intelligat de interesse verè & reali-
ter eueniente, vt in prima cōditione intelligit.
Id probatur, Tum quia si ita esset, nunquā er-
go pro interesse lucris futuri cessantis esset lici-
tum aliquid certū & determinatū exigere, eò
qd non pōt tēpore mutationis certitudo ha-
beri, an id, quod exigitur excedat lucrum, quod
alioqui esset in re ipsa euēturū, eò quod de ta-
li lucro vero nulla antequam veniat potest ha-
beri certitudo quantum erit in re ipsa. Tum
etiam, quia in exemplis suprà positis de gene-
ro, & de vendente carius ad terminum, iustè il-
lud certum & indeterminatum loco interesse
indeterminati exigitur: esto qd accidat postea
illud exactum plus esse, quàm fuisset lucrum,
quod mutuantis alioqui verè & realiter euenif-
set. Nec per hoc vitatur contractus prius fa-
ctus, vt constat. Et ita hæc secunda conditio si
cut & prima venit intelligēda nō de interesse
verè & realiter eueniente, sed de interesse ve-
risimili & probabili: & tunc id, quod exigi-

tur, non solum non debet excedere verisimile
& probabile interesse futurum, sed debet ef-
se ad summum tantum id, quod pro eò exigi-
tur, quod sit verisimile dubium lucrum ces-
sans plus minūse futurū esse, quàm id, quod
exigitur, idque propter dubietatem quantita-
tis huiusmodi interesse, iuxta determinatio-
nem capituli, In ciuitate, de usuris &c. Et tunc
quicquid in re accidat, siue plus, siue minus
mutuans realiter fuisset lucratus, licet id, qd
exactum est, à mutuatario recipitur: ex quo
verisimile lucrum cessans tantum valuit tem-
pore contractus, quantum ratione eius fuit à
mutuatario exactum. Vnde perinde est, ac
si Petrus verisimiliter sit aliquid cum centum
ducatis lucraturus, & ante lucris euentum Io-
annes emit ab illo id, quod in tali negotiatio-
ne lucraturus est, cum tamen sit lucrum inde-
terminatum, cum futurum sit, & facta ven-
ditione pro decem, tenebitur Ioannes illa de-
cem postea Petro soluere, siue multum, siue
parum eum lucrari contingat.

Tertia conditio non videtur omnino
necessaria, quamuis communi-
ter secundū illam formam soleat à doctoribus
poni, in qua dicitur, quod mutuans, data sibi
optione, potius eligeret pecuniam suam reti-
nere, & cum ea lucrum incertum sperare,
quàm eam cum pacto de lucro certo mutua-
re. Nam vt videtur satis est, data ei præfata o-
ptione, esse sibi, teste conscientia, indifferens;
hoc vel illud eligere: nam stāte huiusmodi ani-
mi indifferētia, non videtur ad lucrum ex mu-
tuo declinare, sed æqua videt esse lanx, & hoc
sufficit eum excusare non solum ab usura rea-
li, ex quo in exigendo non excedit, vt suppo-
no, sed æqualitatē inter exactum, & futurum
lucrum seruat, ad sensum nuper expressum,
sed etiam excusatur ab usura mentali, cum nil
ex mutuo lucrari intendat, ob præfatam ani-
mi sui indifferētia. Et ita puto intentionem
doctorum hanc conditionē ponentiū esse, di-
cere, quod affectus mutuantis non magis ad
lucrum certū, de quo paciscit, declinet, quā
ad lucrum incertū ex sua negotiatione alioqui
euenibile. Et ita hæc conditio non positiuè, vt
sonat, est intelligenda, sed negatiuè in hoc sen-
su modo tacto. Et patet ex ratione, quam pro
conditione assignata faciunt arguentes, sic:
Nam ad oppositum, tunc signum est, quod
aliquid commodum temporale sperabat per
viam mutui: quod alioqui non ita sperabat.
Quæ ratio constat locum non habere in casu,
quo æqua lance mutuator æquè in vtrunque

indifferenter tenderet.

Quarta conditio similiter vt prima & secunda intelligatur de interesse non verè & realiter eueniente, sed de probabili & verisimili, ex quo ad hoc, quòd iusta sit prefata exactio, non ad id, quòd verè eueniet, sed quòd verisimile & probabile est euenire, attendendum.

Quinta conditio est, quòd mutatio sit consilij, & non præcepti. Quia tanta potest esse necessitas mutuatarij mutuū petentis, vt teneatur mutuans ex præcepto mutuari: & si quòd interesse inde patitur, tenebitur gratis illud sustinere, & ita debet esse contentus cum hoc, quòd fors mutua ta sibi reddatur. In hac conditione, vt sonat, arbitror Conradum decipi, & non eum solū, sed plures alios, qui eandem conditionem necessariam esse dicunt. Ratio autē contra illum est in promptu. Quia vel is, qui mutuū petit, est in extrema necessitate, seu quasi, ratio ne cuius mutuans teneatur ei elemosynam facere, vel est citra illam necessitatem. Si primum, sequitur quòd non solū debet gratis præfatū interesse sustinere, sed ipsam sortem, qua extremè mutuatarij indiget, tenetur gratis illi donare, cum secundū Conradum non satisfaciat diues, mutuando ei, qui extremam patitur, sed donare tenetur: & per consequens nec tenebitur mutuatarius pro interesse satisfacere, nec sortem mutuatā reddere. Si autem mutuatarius sit citra extremam, vel quasi, ita vt diues nil illi donare teneatur, sequit quòd sicut mutuatarius tenebitur sortē mutuatam reddere, ita & pro interesse satisfacere.

Si dicas, quòd mutuatarius est in extrema, vel quasi, & licet esset illi donadū: ipse tamen volēs se obligat ad sortem mutuatam reddendum, & ideo excusabitur mutuator, sortem redditā exigēdo & recipiēdo. Contra stat replica. Quia sicut potest ille indigens se ad sortis solutionē obligare, cedens donatio ni eidem alioqui faciendā, ita potest se ad satisfaciendum pro interesse, quòd gratia sui mutuator patitur, volens obligare: & per consequens poterit ab illo mutuator ultra sortem ratione interesse aliquid exigere. Quòd si charitas obligat illum ad liberandum mutuatariū à satisfactione pro interesse faciēda æquè, imò plus eadem charitas obligabit illum ad liberandum indigentem à solutione sortis acceptæ, ex quo pauper ille forte ipsa directius indiget, quā sustinentia præfati interesse, quòd mutuator sustinet. Itaq; non videtur rationa-

bile differentiam inter sortem reddendam, & pro interesse satisfaciendum ponere.

Secundò, sit Petrus in tam extrema necessitate, q̄ nisi illi mutuū centum ducatos, vt eos latronibus tradat, eum alioqui absq; dubio occideret, ego teneor ex præcepto illi centum ducatos mutuari, ex quo, vt pono, non possum eum aliter à morte iniuriosa eripere: & tamen possum pacisci de satisfactione mihi per illum agenda loco interesse, quòd ex tali mutuatione sustineo: & ille tenebitur mihi postea ad vtrunq; scilicet ad sortē reddendū, & ad pro interesse satisfaciendum: esto quòd mutatio non consilij, sed præcepti fuerit: quandoquidem si possum illum à morte aliter, quā donando eripere, non teneor sortem principalem illi donare, nec gratis pro illo interesse aliquid pati.

Tertiò videtur falsum fundamentum, cui præfata conditio innititur: scilicet quòd pro his, ad quæ de præcepto tenemur, non possumus recompensam, seu mercedem, aut pretium exigere: & inde, vt putant, est, q̄ cum mutuatarius mutuū petens, est in tanta necessitate & indigentia, quòd diues tenetur illi mutuari, & ex consequenti tenetur in casu interesse inde consequens sustinere, non poterit loco talis interesse aliquid exigere. Cum tamen multa sint, ad quæ ex præcepto tenemur: tamen non gratis ea agere tenemur, sed iure possumus pro eis aliquam mercedem exigere & recipere. Patet de aduocato, qui cum non sit qui litigat, & iustam causam defendentem, ab iniusta sententia, & damnatione tueatur, tenetur ex præcepto partes eius defendere: & tamen poterit suam mercedem iuste exigere. Similiter medicus tenetur ex præcepto egrum in periculo existentē curare, & tamen non ad id tenet gratis. Et qui videt in via fratris merces ob defectum adiutorij perire, tenetur illum ex præcepto iuuare, & tamen poterit suam mercedē exigere, vt aliās latius differuimus. Igitur esto teneatur diues extremè indigenti mutuari, & per consequens inde in teresse pati: nō tamen ad id gratis tenetur &c.

Et ita hæc conditio nō vti cætera videtur esse necessaria: excepto nisi tanta sit mutuatarij indigentia, q̄ nec habeat, nec habere speret, vnde pro interesse satisfacere posset: tūc em poterit verificari qd' dictū est. scilicet mutuatarius teneri ad sortis solutionē, nō tamen ad interesse. Et tunc inhumanū est, & iniustū aliquid ultra sortē exigere. Sed quia hic punctus videtur ex his, q̄ de elemosyna dici solēt, en-

dere, vide quod Codice de Elemosyna scriptum.

Septima conditio, scilicet, quòd exactio quæ fit tempore mutuationis non fiat ita, vt statim ipsum exactum solvatur &c. suam etiam habet difficultatem. Nā si Petrus est aliquid verisimiliter lucraturus mense sequenti, & Ioannes velit eum in re alia occupare, vnde lucrū illud amittat, poterit cum Ioanne conuenire, dicens: Ego cedam tali lucro, si aliquid certum mihi in promptu des, & erit licita conuentio: & per consequens poterit lucraturus iuste recompensam lucri, cui cedit in promptu exigere & recipere. Sicut potest quis fructus vineæ, nondum exsistentes, sed speratos & incertos antea vendere, & pro illis in promptu aliquid certum recipere. Cum ergo mutuans in casu nō solū mutuet, sed lucro verisimiliter sperato ob causam mutuatarij cedat, quòd gratis facere non tenetur, sequitur quòd poterit pro huiusmodi cessione aliquid à mutuatario in promptu exigere & recipere.

Tum secundo: Quia si talis mutatio esset vitiosa, quæ fit cum pacto, quo mutuatarius statim aliquid certū pro interesse, qd' patitur, soluat, ideo esset, quia tempore mutuationis nōdū patitur cū effectu tale interesse, sed postea patietur: aut ideo, quia mutuans cogit mutuatariū ad aliquid agendū, seu solvendū, ad qd' nō est obligatus, idq; ratioe mutui: quòd non aliter fieret, nisi satisfactio pro interesse illico fiat. Sed neutrum videtur sufficere ad vitandū præfatam mutuationē. Probat. Non primum: tum quia qui vendit ad statim carius quā merx cōmuniter valeat, idq; ratione interesse, quòd ex carētia suæ mercis verisimiliter est passurus, licet ad statim recipit recompensam pro interesse futuro, ex sententia omnium: esto quòd tempore venditionis tale interesse non sit in effectu, iam talis venditio non vitatur per hoc pactū de statim solvendo recōpensam pro interesse futuro. Ergo etiā in nostro casu non inde vitatur mutatio, q̄ fit cum pacto de soluendo statim recompensam pro interesse futuro. Tum etiam: Quia quando tempore mutuationis mutuans non in effectu patitur præfatam interesse, attamē in effectu & realiter tunc cedit lucro verisimiliter euenturo & sperato: quæ quidem cessio est pretio estimabilis, vt constat: igitur mutuādo poterit pro cessione, qua de facto lucro cedit, aliquid statim soluendum exigere.

Quòd etiā non vitiet præfata mutatio ex secundo. scilicet quia mutuans obli-

gat mutuatariū ad plus, quā ipse aliās tenetur, puta ad statim soluendum exactum, apparet. Quia si hæc ratio sufficeret, pariter sufficeret ad vitandū mutuationem factam cum pacto de soluendo postea simul cum capitali aliquid certum ratione interesse sperati. Patet. Quia similiter obligat mutuans ipsum mutuatariū ad plus, quā aliās teneretur: cū aliās non teneretur nisi ad satisfaciendum pro interesse, prout eueniret: conuenire autem de aliquo certo soluendo, loco præfati interesse incerti, est alia noua obligatio, ad quam mutuatarius nec ratione mutui, nec ratione cessantis lucri tenebatur, sed sola cōtrahentium conuentione, per quam mutuans illud à mutuatario tempore mutuationis exigit.

Verūm quicquid sit de hac, quæ in argumentō tægitur subtilitate, nō opus est à conditione recedere, cū ipsa sit rationabiliter posita: eò q̄ dato opposito, in promptu est inconueniens, qd' inde vt in plurimum sequeretur. scilicet quòd mutuatarius cogere ratione interesse minoris soluere tantum, quantum ratione interesse maioris: quòd apertam in se continet inæqualitatem. Et sequela patet posito casu, quòd indigens petat mutuo. 15. ad certum terminum soluendos, cum quibus est tunc verisimile mutuantem fuisse in illo interrim. 5. lucraturus parum plus minufue, deductis laboribus & expensis. &c. ait mutuans: faciam quòd petis, modo illico soluas mihi. 5. pro cessione, qua ob tuā causam cedo lucro aliās probabiliter euenturo: & alter consentiens accipit à mutuate quindecim de quibus illico iuxta conuentionem soluit eidem quinq; & ita remanent apud mutuatarium decem & ratione mutui, quia. 15. mutuo accepit, tenebitur in termino soluere. 15. & ita perinde est ac si mutuatarius mutuo decem acciperet, soluturus ratione mutui simul & interesse in termino præfixo. 15. Ac proinde sequitur intertum, quòd si. 15. mutuo recepisset, erat. 5. ratione interesse soluturus: & recipiendo mutuo tantum. 10. similiter est ratione interesse alia. 5. soluturus: cum tamen non sit verisimile, q̄ mutuant tantū fuisse lucratus cū decem, quantum cum. 15. Et ratio est intuitu clara.

Præterea accideret, q̄ mutuatarij nil i re ipsa mutuo acciperet, qd' apud ipsum ad suū vtilitatē permaneret, & tñ teneretur mutuatarij ad soluendū sortē, quā verè nō accepit. Vt ponamus q̄ indigens petat mutuo. 15. & q̄ sit verisimile q̄ mutuans cum illa 15. esset lucratus alia. 15. in negotiatione iusta,

idq; deductis laboribus & expensis, & forte fuisset plus quam. 15. lucratus: iam si licita esset præfata conuentio de statim soluendo interesse, statim q; indigens mutuo acciperet. 15. deberet illa. 15. illico mutuanti ratione interesse dare: & ita nil fortis apud ipsum remaneret, & tamen teneretur in termino fortem soluere, ac si apud ipsum remansisset, quo nil absurdus. Ac proinde stetur in conditione.

Nec obstant, quæ in oppositum adducta sunt. Non est enim simile, quod primo fuit allegatum, de eo, qui vedit pro pretio ad statim fructus incertos euenturos: illud enim iustum est, supposito q; seruetur æqualitas inter pretium taxatum, & mercedem, quæ est, ius percipiendi fructus vêturos præfatæ vineæ: quod quidem ius trãfert dominus vineæ in emptorem. In nostro autem casu non fit talis venditio, quia mutuans nil in mutuatarium transfert, nisi id, quod mutat. Et quauis cedat lucro verisimili alioqui euenturo, eo ipso, q; statim pro tali cessione aliquid mutuanti soluit, fit iniustitia prædicta. s. q; tatum soluat pro minori interesse, quantum pro maiori, vt deductum est. Quod ex casibus in oppositum adductis minimè sequitur.

Ad secundum dicendum, q; argumentum bene probat intentum. s. nõ ideo præfatum contractum vitari, quia mutuarius solvere cogitur pro interesse priusquam in effectum ipsum interesse inueniat. Nec ex eo, q; mutuans obligat mutuatarium ad aliquid, ad quod nec ratione mutui, nec ratione interesse alioqui teneretur, sed quia obligat illum ad plus, quàm æquum & iustum sit: quia. s. vt deductum est, obligat illum ad soluendum pro interesse minori quantum deberet pro maiori soluere, vt patet de se. Idq; dixi vt in plurimum ex opposito conditionis sequi: nam nõ nego posse contingere non minus interesse pati mutuantem, minus mutuando, quàm si multum mutuet, vt si ad lucrum speratum obtinendum requirebantur centum ducati, nec pauciores sufficissent, tunc si mutuet ex illis decem ducatos, aut vnum, non minus lucrum perdit, quàm si omnes centum mutuaasset: in tali casu non minus deberet mutuarius ratione interesse soluerè, vnum ducatum mutuo accipiendo, quàm si omnes centum mutuo accepisset.

Est ergo resolutio, q; ad iustificandam exemptionem, qua mutuans tempore mutationis à mutuatio aliquid certum ratione interesse exigit, hæc requiruntur. Primum, q; tempore contractus sit verisimile præfatum in

teresse, et si omnino certum non sit. Secundum, q; id, quod ratione interesse exigitur, sit ita moderatum, vt tempore contractus sit verisimile dubium lucrum futurum, cui ceditur, fore plerumque minus, quàm id, quod exigitur, vt æqua sit vtriusq; conditio. Tertium, q; teste conscientia ipsius mutuantis indifferens sit eidem mutua re adiecto pacto cum tali exactione, aut pecuniam suam retinere, & lucrum separatim proficere. Quartum, q; tale interesse cogatur pati ipse mutuans ratione mutationis, ad quod opus est mutationem fieri ad instantiam mutuatarij. Quintum, q; non sit mutuarius tanta necessitate pressus, q; nec habeat, nec habere speretur vnde possit pro interesse prædicto satisfacere, possit tamen mutuatam sortem suo tempore soluere, idq; siue mutuatio in casu sit consilij siue præcepti. Sextum, q; exactio non fiat eo modo, vt mutuarius teneatur statim pro interesse satisfacere, seu exactum soluere. Septimum est, q; in tali exactione deducatur labores & expensæ, quas mutuans erat alioqui in lucri prosecutione factururus. Postremum est, q; caueatur ab infamia & ab scádalo, q; in omnibus contractibus & operibus humanis est seruandum. His omnibus concurrentibus licita erit mutuatio cum præfata exactione, & siue post modum appareat, q; mutuans plus longè fuisset lucratus, aut etiam nil, tenebitur mutuarius mutuanti soluere iuxta conuentionem præfata tam, quæ nõ veritati lucri euenturi, sed verisimilitudini tunc rationabiliter habitæ innitebatur, idq; de rigore contractus. Sed quoniam in his qui mutuât, aut ad terminum vendunt & emunt, rarissimè hæc omnia requisita concurrunt, ideo tales contractus, in quibus aliquid ultra capitale ratione interesse lucri cessantis exigitur dissuadendi sunt antè quàm fiat: post factum autem diligenter attendendum, an omnia requisita concurrant necne, nè post factum aliquid temerè, vel iustificetur, vel condemnetur. Et ob hanc causam papa visus est tales contractus dissuadere in cap. In ciuitate. de vsuris. dicens: ideo ciues salutis suæ bene cõsulerent, si à tali contractu cessarent, cum cogitationes hominum omnipotenti Deo nequeant occultari.

Sequitur ex dictis, quæ periculose erent homines, qui pecunias, quas mutant, erant in arca seruaturi, & tamè inde lucrum quarunt ratione interesse lucri, quod habere potuissent. Non enim est habenda ratio interesse, quod quis lucrari potuisset, sed quod verisimiliter de facto fuisset lucratus.

Nec minus errant mercatores, qui cum pecunias mutuât, vel merces ad terminum vendunt, aliquid ratione interesse exigit etiam si cum illis pecuniis alioqui fuisset lucraturi, si alias totidem pecunias in arca habeant, mediantibus quibus idem lucrum assequi potuissent, maximè si eas pro vsu suarum negotiationum seruatas habeant.

Errant præterea, qui ratione interesse lucri cessantis tantum exigunt, quatum est verisimile alioqui lucratos esse, non defalcando labores, pericula, & expensas, quas in lucri prosecutione expendissent. Et etiam errant, si ea attendentes, & secundum eorum quantitatem & æstimationem tantundem defalcantes, totum in summo exigunt, quod lucrari possent, aut verisimiliter lucraturi fuissent. Cum inter sit inter habere, & prope esse, & possit etiam huiusmodi lucrum impediri.

Errant præterea præfati negotiatores, qui in præfatis casibus malit potius habere certum lucrum, super quo ratione interesse conueniunt, quàm cum suis pecuniis negotiando, lucro incerto se exponere, cum ad minus deberent eorum affectus in æquilibri lance consistere, vt dictum est in tertio requisito.

Errant præterea mercatores, qui cum mutant, vel ad terminum vendunt, non solum rationem habent interesse, quod ex carètia suæ pecuniæ verisimiliter patietur, si alio qui ad statim erant vendituri, sed etiã ad interesse lucri, quod emendo vel vendendo ad terminum fuissent lucrati. Quæ admodum errant mercatores, qui merces carius emerunt, eò q; ad terminum sibi venditæ fuerunt, si quando postea eas vendunt, volunt ultra alia, quæ iuste lucrari possunt, pretium augere ob id. s. quia & ipsi carius ad terminum eas emerunt, vt supra tactum est, quando de pretio iusto agebamus.

Sequitur amplius errare eos, qui cum possint res, quas habent, ad statim pro pretio currenti vendere, quarunt potius emptores, quibus eas ad terminum carius vendant, ratione interesse lucri quod alioqui essent habituri. Sicut & similiter errant mercatores, qui quarunt, quibus pecunias mutant, aliquid ab eis ratione interesse exigentes: quado quidè ratio interesse habenda non est nisi quoniam mutuatarij causa sunt, vt mutuans tale interesse patietur: hoc est quando mutuans non se ad mutuandum offert, sed ad mutuatarij instantiam mutationem facit, aut res suas ad terminum vendit. Alioqui si ipsi mutuatarios aut emptores, qui ad terminum emant, quarunt, interesse,

non mutuatarij, sed ipsis mutuantibus venie imputandum.

Circa interesse illud notandum est, quod est quoddam interesse immediatum seu propinquum: aliud verò remotum. Exemplum primi. Si mutuans erat gallinam aut rem aliam fructiferam empturus, vnde fructus sperabat, & tamè ob causam mutui impeditur, nè rem illam fructiferam emat, vnde necesse est eum fructus præfatos amittere. Exemplum secundi: vt si emptor gallinam, seu ouo ouum lucretur, & inde sperat pullum seu pullam, ex qua rursus alia oua sperat. &c. de pro primo fructu sperato, reliqui dicuntur lucrum mediatum, & remotum: & carètia illius ob causam mutui, dicitur interesse remotum. Quod ergo dictum est mutuatarium teneri ad interesse cui mutuatio causam dedit, pcedit de interesse propinquo, non de remoto: alioqui cum interesse remotum videatur in infinitum procedere, ita etiam & satisfactio deberet in infinitum pcedere: quod esset absurdum. Et sicut distinguuntur de interesse lucri cessantis, similiter de interesse damni emergentis distinguatur. Et hæc de secunda causa, ratione cuius potest aliquid ultra fortem exigi, nõ solum post mutationem, sed etiam tempore mutationis.

TERTIA causa, ratione cuius potest mutuans aliquid ultra fortem recipere, licet non exigere, est donatio ipsi mutuatarij. Huius ratio est clara. Quia nõ est homo peioris conditionis ad recipiendum donatum per hoc quod mutuauit quàm si nil mutuaasset, cæteris paribus, imò melioris: cum ob beneficium mutationis dignus sit, cui præmiu, vel gratificatio aliqua fiat, vt significatur in capit. Peruenit. de fideiussoribus. Cum ergo is, qui nullum mutationis beneficium alteri fecit, potest quod sibi sponte donatum fuerit, recipere: igitur à fortiori is qui mutuum dederat.

Sunt tamè aliqua ad id iustificandum obseruanda, quibus deficietibus, præfata receptio vitabitur. Primum est ex parte mutuatarij, & est, quod ita sit, quod mutuarius sponte & liberaliter offerat quod donat, non tanquam vim mutationis debitum, nec metu quo timet mutuatè nõ amplius illi mutuatum, nisi aliqua huiusmodi donatio illi facta. Nam si hoc ipsi mutuatari cõstiterit, oblatum recipere non poterit, sicut nec retinere. Cuius ratio est etiã nota: quia si posset, maximè ratione donationis sibi factæ: sed tunc donatio locum nõ habet: quia si vim mutui offerat, pretii mutationis potius quàm doni rationem habere videtur. Si ex præfato metu oblatio huiusmodi fiat, non ergo est donatio, de cuius ratione est spontanea & liberalis datio: qualis non est,

non est, quando metus illi causam præstat. Secundum requisitum est ex parte mutuantis, & est, qd mutuans id quod sibi sponte offertur, per viam donationis recipiat, hoc est, tanquam donatū, & non tanquam sibi ratione mutui debitum. Ratio etiam est nota. Quia si non tanquam donatū, sed veluti mutui debitū, id recipiat, usura est, ut ex definitōe usuræ patet. Tū etiā, Quia si aliquid cum asscuraret, maximè donatio per mutuatariū eidem facta: sed donatio in casu completa esse non potest, cum ex parte donatarij eiusdem acceptatio deficiat. Exemplum huius est apertum. Si Petrus mihi vestem, quam habet, sponte donare intendit, ego autē donationem huiusmodi non acceptās, ipsum per vim ex parte mea illatam veste spolio, apertum est, me minimè à peccato excusari per liberalem spoliati donationem: nec vestem sic ablatam potero iuste retinere, quādiu ex præfato depravato affectu eam retineam, nisi affectu mutato, vestis donationem acceptare incipiam. Tertium requisitum & generale est, quod talis rei oblatæ receptio, nec aliorum scandalizatiua sit nec ipsius recipientis infamatiua. Quæ conditio de se satis nota est. Quartum requisitum etiam ex parte recipientis est, ut supra tetigi, quod constet illi mutuatariū sponte & liberaliter donare, aut saltem id verisimiliter præsumat. Secus si oppositum præsumatur, aut causa oppositum præsumendi habeatur: nam stante aliqua huiusmodi causæ oppositæ præsumptione, illicita erit præfata receptio: ut si mutuatariū, qui munus offert, est paupertate pressus, aut illiberalis, qui talia munera liberaliter offerre non solet, sed ob beneficium inde speratum, puta ut sibi in posterum cum indigerit mutuetur: aut si munus ante fortis mutuatæ solutionem offeratur: quia in his casibus iuxta qualitatem personæ iuste præsumitur, quod non gratis & liberaliter munus offertur, sed vel ut terminus solutionis fortis prorogetur, quod est secundò mutuaræ: vel ut postmodū cum ipse oblato indigerit, illi mutuetur. Similiter si mutuator tempore mutuationis verbis aut signis insinuavit se aliquod munus ex mutuo sperare, etiam si iocose id dixerit, mutuatarij autem seriose id dicentū esse acceperit, ratione cuius postea munus aliquod offert, iuste præsumitur, illum non liberaliter donare, sed quia quodammodò fuerat exactum. Itaq; his aut aliis causis existentibus, quibus præsumitur, aut ratiōabiliter præsumi potest, muneris oblationem non sponte & liberaliter, sed vi mutui accepti, vel postmo-

dum accipiendi fieri, illicita erit receptio.

Sed nunquid hoc sit vniuersalit̄ et verum qd non liceat mutuatori munus oblatum ante solutionem fortis, aut post eam solutam accipere, quando præsumitur offerentis intentionem hanc esse. s. ut mutuator postea cum ipse offerens indigerit, aut petierit, eidem mutuet? Quodq; nō aliter munus esset oblatum? Et videtur qd non, supposito qd ipse offerens nō necessitate pressus, ipsam muneris oblationem faciat, sed sit competenter diues, nec præsumitur quod mutuū petet ex indigentia, sed ad lucrum inde sibi querendum, aut ad alia opera citra indigentiam exercendum. Durum esset in casu ipsum mutuatorem, si taliter oblatum recipiat, condemnare, secluso semper periculo scandali & infamiæ. Potest tamen, qui talia offert, tripliciter se habere. Vno modo, explicando suum intentum, dicendo se ideo offerre, ut postmodū cum mutuū petierit, sibi concedatur: & hoc modo est donatio modalis, cuius causa principalis & finalis est futura mutuatō: & tunc illicita est talis muneris receptio, cum nō liberaliter, sed pro futura mutuatōe donetur, & ideo esset usuraria huiusmodi receptio. Potest secundò munus offerri, intentum similiter explicando. s. se à donatario beneficium mutuationis sperare, non quidem intendendo ei onus hoc postmodū mutuandi iniungere, sed eum quodammodò ad amicitia suā at trahere, ut tandem sic dispositus facilius offerentis petitioni postmodū cōsentiat. Et hoc modo tenet donatio, siue spes illa offerentis opere compleatur, siue non: eò qd præfata muneris oblatio nō pro spe futuræ mutuatōis facta est, sed in spe. Refert autem, pro spe, aut in spe retributionis aliquid agere, ut supra tetigimus. Et ita in tali casu illicita videtur esse talis receptio: quemadmodum licita est mutuatō in spe, non pro spe retributionis facta. Tertio modo potest munus offerri, spe sola mente concepta, & non exteriori significata, & tunc cōiecturis opus est. Si enim præsumitur causam finalem offerentis, futuram mutuationem esse, idem est ac si exteriori mentem explicaret, & esset in casu modalis donatio. Si autem præsumitur offerentem directè & immediatè intendere animum donatarij molificare & d. ponere, ut facilius postmodū mutuet, donatio tenet, & licita est receptio. Pro quibus vide, quod supra de donatione ob causam differabamus. Sicut etiam excusatur Iudex, cui munus sponte & liberaliter offertur, non animo iustitiam emendi, nec ipsum iudicem corrumpendi, nec ipsi iudici onus ad iniu-

stè sen-

stè sentiendum imponēdi, sed animo eum propitium habēdi: seu eum ad id, quod iustū est, iudicandum disponēdi, atq; alliciendi, etiā si in his casibus vbi de effectu optato desperaretur, muneris oblatio minimè fieret.

Hinc apparet, quid dicendum ad casum sequentem, qui (ut aiunt) frequenter inter dominos & Principes exercetur. Reges, duces, alijq; temporales domini, suis militibus, aut seruitorib; alijsq; personis certum stipendium in termino soluere obligati, cum id fortè in eodē termino soluere non possint, mercatores quærun, seu alios diuites, cū quibus datis suis schedulis, taliter conueniunt, ut præfati diuites, debita ipsorum dominorū in termino statuto soluant, & promittunt se ultra fortem certum quid illis reddituros, ut si diuites præfati pro dominis ceterum soluerint, reddentur eidem centū & decem, aut plus, secundū qd domini præfati promittere velint. Ad duntq; in schedula se ex nunc pro tunc gratis & liberaliter præfati incrementi ipsis mercatoribus donationem facere, nē metu usuræ, aut obligationis restituendi à præfata solutione pro dictis dominis agēdo, reuocentur. Quærit an huiusmodi mercatores in tali casu sint ab usura & debito restituendi immunes, ob donationem mutuatarij illis ut præfertur factam? Et pro parte affirmatiua videtur. Quia ratione donationis licitum est mutuati ultra fortem accipere, & acceptum retinere. Nec refert donationem ante incrementi receptionem, aut postea fieri. Nam si dominus rei, quā aliquis furto subripuit, liberam donationem illius rei ipsi furi faciat post rem furto sublatam, valebit donatio, & tutus erit fur à peccato simul & debito restituendi post huiusmodi donationem illi factam. Similiter etiā erit tutus, si ante patratum furtum, dominus rei liberè & sponte donationem illi taliter faciat, scilicet, ut si rem illam fuerit furatus, ex nunc pro tunc gratiam & donationem eius illi facio. Igitur pari forma in nostro casu donatio ante incrementi receptionem facta liberabit recipientem à culpa simul & debito restituendi sicut donatio post incrementi receptionem facta, eundem recipientem liberaret.

Oppositum tamē videtur tenendū. s. qd illa donatio ante mutuationem seu solutionem nomine regis facta, non liberat mutuantem, nec à culpa usuræ, nec à debito restituendi superacceptū. Cuius ratio videtur aperta. Quia mutuatō virtute præfate schedulæ facta, nō gratis, uti debet, fit,

sed pro lucro in schedula nomine donationis promisso. Nam ipsa regis promissio dat causam præfate solutioni, quæ virtualiter quedā mutuatō est, ut constat: qua promissione & securitate lucri seu donationis seclusa, mercator præfata solutionem non fecisset, ac proinde talis mutuatō usuraria est.

Tum etiam, si mercator in casu posset ab usura & restitutione superaccepti excusari, maximè ratione donationis in schedula cōtentæ: sed illa nō est vera donatio, eò qd non sponte & liberaliter fit, imò ex necessitate, qua rex pecunia indiget, ad suis creditoribus satisfaciendum, quā nō nisi per viam mutui recipere potest. Nec talem donationem rex ipse faceret, nisi id, quo indiget, sibi mutuetur. Ac proinde illa incrementi promissio, nō ex liberalitate, sed ex necessitate, & ratione mutui, quo indiget, fieri videtur, & per consequens non liberat sic mutuantem.

Confirmatur, si rex in tali necessitate cōstitutus mercatori daret in proptu. i. hac lege, ut pro illo soluat centum, addens qd si soluerit, eo ipso facit ei donationem liberam illorū. i. certè & si verbis donationis utatur, donatio tamen simpliciter dicenda nō est, sed pactum adiectum de mutuando centū, seu tantundem pro rege soluendo, trahit ipsam donationem in aliā speciem cōtractū. s. Do, ut facias: Do, ut mutues. Unde in contractibus non tā verba, quā res ipsa sunt attendēda: cū sæpe cōtrahentes utantur nomine mutui, vbi non mutuū, sed venditio sit, & econtrā. Cuius exemplū clarū est, Si quis ita cum altero contrahat: Mutua mihi centum ducatos, qd dabo tibi quolibet anno donec eos restituā. i. Talis cōtractus non mutuatō est, sed venditio cēsus, ut patet. Aut econtrā, si ita quis contrahat: Vende mihi censum, quo singulis annis mihi soluas. i. & dabo tibi ceterum ducatos, appposito pacto, qd in fine quatuor annorū reddas mihi capitale. Talis cōtractus non venditio est, sed mutuatō usuraria: quia pactum appositum de reuocādo capitale, est contra naturam emptionis & venditionis, & est de natura mutui. &c. Ita igitur in nro casu, etsi verbo donationis rex ipse utatur, verè donatio nō est. &c. Et ita qui pro rege, ut præfertur, soluit, nec ab usura, nec à debito restituendi superacceptū erit liber, etiā si in præfata schedula hæc clausula fuerit apposita. s. Quod si fortè mercator post fortem simul cū incremento promisso manserit in cōscientia mihi obligatus ad superacceptū restituendum, ego ex nunc

nunc pro tunc illi remitto præfati incrementi debitum. &c. Nam sicut promissio atque donatio mutationem præcedens non libera fuit, nec vera donatio, ita nec remissio huiusmodi ante mutationem pro tempore futuro facta, est libera & vera remissio ob eandem causam. Et ita virtute præfate schedulæ prædictus mercator nec incrementum promissum recipere, nec illud receptum retinere poterit, nisi post mutationem noua donatio, & noua remissio mutuatarij superueniat: nam tunc virtute huius nouæ donatiõis seu spontaneæ remissionis poterit mutuator à debito restituendi liberari.

Nec est simile, quod pro simili adductum est, de donatione ante furtum commissum facta, & de donatione ante mutationem facta. Nam prima non habet unde vitietur sicut secunda. Prima enim fit absolute absque pacto aliquo, aut cõuentione adiecta. Secunda verò non fit nisi cum pacto de mutuando. Prima fit non ex indigentia & necessitate, sed ex liberalitate. Secunda verò non nisi ex indigentia, vt positum est.

Et procedit præfata ad casum responsio de illis mercatoribus, quibus ipsa lucri seu doni promissio causa est sine qua non, vt mutant, lucrum ipsum promissum intendentes, & de rege aut domino promissionem ex necessitate faciēte. Tum enim duplici titulo peccat, & tenetur superacceptum ipse mercator restituere. Tum, quia lucrum est vsurarium. Tum etiam, quia donatio non fuit satis valida. Aduerte tamen, quod stat in casu mutationem esse vsurariam, & non doni promissio receptionem: & tunc quauis peccet mercator sic mutuando, non tamen tenebitur superacceptum restituere. Vt si donatio in schedula contenta fuit valida, & mercator tempore, quo incrementum promissum recipit, non ratione mutui, quod fecit, sed ratione donatiõis ipsum recipiat, etiã si noua post mutationem donatio, aut remissio non fiat. Quod enim possit donatio præcedens mutationem sicut & subsequens valida esse, apparet, si non ex indigentia aut necessitate, quæ voluntarium tollat, procedat. Unde stat, quod rex præfatum promissionem faciēs, eã agat ex necessitate subueniēdi sibi, & familiæ suæ, aut ex necessitate suum regnum ab hostibus defendendi & cõseruandi, cum aliter illud cõseruare non potest. Aut tertio ex necessitate, qua pecuniis indiget ad regnum suum ampliandū, seu noua regna lucrādum. Aut quarto ex necessitate, qua pecuniis indiget, ad alia opera voluntaria agendum. Si donationem

prædictam ex prima aut secunda necessitate faciat, non dubium quin voluntarium talis necessitas tollat: cum non solum pecuniæ sint regi in casu ad præfatos fines necessariae, sed ipsi fines intenti sunt per regem necessariò intendendi, & per consequens talis donatio seu remissio mutationem præcedens, non reddit tutum mercatorem, quo minus teneatur super acceptum restituere, nisi noua superueniat remissio. Si autem præfata donatio in schedula contenta ex secunda aut tertia necessitate fiat, non ita videtur de se inuoluntaria, nec inuoluntaria: quia quauis pecuniæ sint regi ad illos duos fines necessariae, ex quo tamē huiusmodi fines necessarij illi non sunt, sed merè voluntarij vt suppono, ideo dicerem talem donationem validam esse: & per consequens in tali casu si mercator tempore solutionis incrementum promissum ratione donationis prædictæ recipiat, etiam si donatio noua non superueniat, non esset in conscientia ad restituendum compellendus.

QUARTA causa ratioe cuius licitum est mutuati aliquid ultra recipere, est poena, quæ contra mutuatarium morosum instituitur per eum soluenda, si sortem in præfixo termino non reddat. Est autē huiusmodi poena triplex, legalis, iudicialis, & cõuentionalis. Legalis dicitur, quæ à lege, vel statuto imposita est, vt statutum est in aliqua ciuitate, quod tutor de pecunijs pupilli, quæ ad manus eius perueniunt, teneatur emere possessiones, vel respondere pupillo ad rationem. 5. pro centenarij. Si tunc tutor pecunias pupilli, non pro pupilli utilitate, sed pro sua propria exponat, cogetur soluere de centum. 5. Quæ quinque dicuntur poena legalis. Iudicialis dicitur, quæ à iudice contra debitorem conuictum imponitur, nisi statuto die creditori satisfaciatur. Conuentionalis verò est, quæ de consensu contrahentium contra morosum debitorem statuitur. Et de poena legali & iudiciali non dubium, quin possit imponi, & iuste à moroso debitore exigi: modò sit moderata, quæ etiã ad finem, ad quem imponitur, deseruiat. Nam potest esse adeo parua, quod nil, aut parum ex metu eius debitor ad soluendum mouebitur. Potest etiam esse adeo excessiua, vt impium sit, eam executioni mandare, si quantitati culpæ proportionata non sit. Et quauis morosus debitor ex contractu quodammodo furi æquiparetur, non tamen tanta debet contra debitorem huiusmodi poena imponi, quanta contra furem, aut alium debitorem ex delicto.

De poena

De poena etiam conuentionali non dubitatur, quin iuste ex partium consensu statui potest, similiter & suo tempore exigere, & recipere. Cuius ratio clara est. Quia iuste potest ex partium consensu poena stabiliri contra eum, qui rem alterius, eo inuito, retinuerit, & suo tempore non reddiderit: nam talis retentio est iniusta, & peccaminosa, & per consequens aliqua poena non solum apud Deum, sed etiã apud homines digna. Tum etiam, quia talis poenalis conuentionio, nulli est iniuriosa: quia vel esset iniuriosa legi, talē cõuentionem prohibenti: & hoc non, quia suppono nulla lege præfata cõuentionem simpliciter esse prohibitam. Vel esset iniuriosa ei, contra quem imponitur: & hoc non, quia volenti & consentienti non fit iniuria, modò ambo contrahentes in tali poena liberè consentiant. Sed nec est iniuriosa ipsi mutuati, cum in eius fauorem, & voluntate ipsius instituitur, vt constat. Igitur. Pro quo etiã facit cõmunis præctica. Quia in contractibus casualibus cõmuniter solent apponi poenæ contra morosum debitorem, quæ quidem iure non modò non reprobantur, sed approbantur, & adimpleri mandantur: quemadmodum & reliqua pacta, quæ iure non reprobantur, sunt tenenda, & seruanda, vt patet ex titulo De pactis. Ergo etiã mutuator poterit poenam contra mutuatarium morosum ex eius consensu imponere.

Oportet tamen aliquas conditiones seruari, vt huiusmodi conuentionalis poena licite imponatur, & exigatur. Vna est, quod mutuator mallet in conscientia sortem, quam mutuatur, in termino statuto sine poena rehabere, quam mutuaturum talem poenam ex mora incurrere. Nam dato opposito, videretur prætere lucrum ex mutuo. Sed nunquid hæc conditio sit limitanda, sicut fuit limitata supra, quando de interesse loquebamur. scilicet quod mutuati sit teste conscientia indifferens vni de duobus eligere. scilicet sortem solum in termino præfixo habere, aut sortem cum poena statuta post moram habere: cessare namque tunc videtur lucri cupiditas, cum vtrunque æqualiter pensetur. Dicendum, quod quantum attinet ad vitandum culpam vsuræ tenet huiusmodi limitatio: maxime si præfata poena apponatur in recompensam grauaminis, quod mutuator timet se passurum ex mora mutuatarij. Est enim multis molestum & graue, & quibusdam plus, quibusdam minus debitores in termino statuto illis deficere: & hoc grauamen & molestia pretio æstimabile, ac proinde vicem habet interesse, ratione cuius poena contra morosum ap-

ponitur. Et si hæc sit mutuantis intentio principalis. scilicet per poenæ iniunctionem præfatum grauamen & molestiam euadere, aut recompensare, tunc poena imposita deberet proportionari præfato grauamini, & diceretur exigere potius ratione interesse, quam ratione poenæ. Si tamen non sit hæc principalis intentio mutuantis, quia forte parum, aut nil molestum erit ipsi mutuati, quod mutuatarius terminum statutum aliquantulum transgrediat, sed potius ad poenam statuendam mouetur ex zelo iustitiæ, & odio iniustitiæ, quam iniustitiã committeret debitor sine creditoris consensu, in termino debitum non soluendo, tunc habet proprie rationem poenæ: & tunc non habet locum præfata limitatio conditionis presentis, quia non debet esse indifferens ipsi mutuati, sed potius debet male mutuatarium in termino solum sortem soluere, quam post moram sortem cum poena soluere. Quia si sortem in termino soluat, nulla est culpa, si verò non in termino soluat, sed ex mora poenam incurrat, interuenit culpa, vt constat intuitu. Et ita si poena præfata (proprie de poena loquendo) statuatur, stat prima conditio posita. scilicet quod mutuantis mallet sortem in termino nudam habere, quam mutuaturio in mora existente, sortem simul habere cum poena. Et si esset id (hoc modo consideratum) indifferens ipsi mutuanti, peccaret quidem contra charitatem, tanquam is cui indifferens est proximum peccare, aut non, non tamen peccato vsuræ, nisi poenam per modum lucri intenderet.

Secunda conditio: Quod caueat, qui poenam huiusmodi imponit & exigit, ne inde infamietur, aut alios scandalizet, aut nec contra illum sinistre aliquid presumatur. Quæ conditio, vt dixi, generalis est in omni contractu seruanda.

Tertia conditio: Quod dilatio solutionis sortis non sit de præcepto. Potest enim mutuatarius adueniente termino solutionis tam impotens, aut inops esse, quod contra charitatem esset, cum ad solutionem sortis compelleretur: maxime si vel nil habeat, vel vnicam vestem quam habet, aliam ue suppellectilem eidem necessariam vendere cogatur. Tunc enim sicut impotentia, aut tam notabilis inopia eum à solutione sortis pro tunc obligat, ita à fortiori à solutione poenæ: cum iniustum sit poenam sentiat, quæ culpam non admittit. Nec in tali casu diceretur proprie morosus debitor, cum per eum non stet, quo minus soluat. Sicut si tempore solutionis esset vel captiuus, vel in carceratus, aut in loco distantissimo infirmus, aut aliter impediens, quo minus in illo termino

mino soluere possit, non illi imputatur mora, nec culpa, & ideo debet esse immunis à poena. Et procedit hoc quādo huiusmodi debitor nō incidit præfatam impotentiam ex culpa sua. Nam tunc sicut non liberatur ob culpabilem impotentiam à debito soluēdi sortem, & interesse, ita nec à debito soluēdi poenam, quando scilicet potens fuerit.

Corollarie sequitur, quod quā huiusmodi poena nō pro interesse, sed pro culpa & mora debitoris imponitur, non opus est, sit ipsi interesse proportionata: quia etiā omni interesse secluso, locum habet præfata poena. Quare impertinēs videtur, quod ait Scottus & alij post ipsum. Quod causa quare iuste imponitur est, quia forte mutuator patitur magnum, seu aliquod damnū si sibi in termino debitum nō soluat. Nam siue illud pati timeat, siue non, siue actu illud patiat, siue nō, sola culpa & mora debitoris facit eum poenæ debitorem, ex quo ipse sponte se ad poenam obligauit. Maximè cum ipse Sco. distinguat inter poenā & interesse, dicens diuersum esse aliquid ultra sortem per viam poenæ recipere, & ratione in esse.

Sequitur ampliùs differētiā esse inter poenam, & interesse. Quia si mutuatorio in termino præfixo nō soluente, mutuator aliqd interesse patiat, tenebitur mutuarius quā poterit, ad satisfaciendū pro tali interesse, etiam si impotētiam in termino soluēdi sine culpa inciderit, non tñ ita tenebitur ad poenā. Ratio discriminis clara est. Quia in recompensatione pro interesse agenda nō requiritur culpa recompensantis, qualis requiritur in poena soluenda, ut patet ex dictis. Ad hasigitur quatuor causas reliquæ reduci possunt, propter quas licitū est aliquid ultra sortem exigere, aut oblatum recipere. In quibus casibus non vera vsura est, sed similitudinaria. Et quemadmodum præfatæ causæ à culpa vsuræ mutuatore excusant, ita & à debito restituendi eum immunem faciunt.

De vsura restituenda.

Vpereft nūc de vsura vera quo ad debitum restituendi aliquid dicere. De qua est generaliter quærendum, An omnis vsura vera inducat obligationē restituē

di. Et ratio difficultatis est, quia multoties committitur vsura, per quā mutuarius nō dānificatur, nec aliquid ultra sortem mutuati soluit, quod eidem alioqui debitū non sit. Igitur tūc nil erit ab vsurario restituendū. Antecedēs patet, si mutuator mutuatur hac lege, ut mutuarius postmodū mutuantem remutuet: aut ad officinam seu molendinū eius potius quā alteri empturus, aut moliturus veniat. Et ita de alijs potest exemplificari, supposito quod in emptioe & molitione præfatis mutuator nō nisi quod iustum fuerit, sit exacturus. Quod enim in huiusmodi casibus, in quibus mutuatō fit cū pacto de ineundo alio contractu etiam iusto vsura sit, apparet ex capi. Nauigati. de vsuris. vbi damnatur hic contractus tanquam vsurarius, quo. s. quis certam pecuniæ quantitatem mutuat, periculum pecuniarum pro aliqua certa mercede, de qua inter eos conuenitur, in se suscipiens, quanuis merces ipsa præfata assurationi iuste respondeat. Quod autem in huiusmodi casibus nil sit de necessitate mutuatario restituendum, apparet: quia nil indebitū ab illo exactum, aut receptum est.

Secundò ad idem arguitur de vsurario mentali, qui omni pacto secluso, sola mente spem lucri retinet, quod etiā postmodum per mutuarium oblatum recipit: talis non videtur teneri ad restituendū super acceptū. Nam simoniacus mentalis, non tenetur restituere: igitur nec vsurarius mentalis. Consequentia apparet paritate rationis. Et antecedens patet ex cap. finali, de simonia. vbi præmittens de acquisitione temporalium & spiritualium, nullo pacto, sed affectu animi præcedente, dicit, quod hoc casu sufficit delinquentibus per solam poenitentiam suo satisfacere creatori. Igitur.

Tertiò arguitur ad idē de vsurario reali ex pacto reali lucrum acquirente, quod restituere non tenetur. Quia vsurarius acquirit dominium lucri per mutuū acquisiti, igitur non tenetur illud restituere. Antecedēs apparet, quia ad acquisitionem illius lucri concurrat voluntas proprii domini. s. mutuarii: modò autem nil tam conueniens est naturali æquitati, quā per voluntatem dominivolētis rē suam in alium trāsferri, ratam haberi, ut habetur Institut. de rerum diuisione. Alioqui sequeretur, quod non possent alij cū vsurarijs commercia facere, nec illis aliquid vendere, nec aliquid ab eis recipere, saltem si nil habeant, præter ea, quæ vsurariē acquisierunt. Nā quicquid alij ab vsurario huiusmodi reciperēt, esset alienum,

num. s. creditorum, à quibus illud per vsuram extorserunt: & ita rem alienam inuito domino sicut & ipsi vsurariē contrectarent.

Quartò arguitur ad idē. Quia si lucrum vsurarium esset necessariò restituendum, similiter ergo esset restituendū, quicquid cū pecunia foenebri vsurarius acquisiuerit, cum non minus mortiferum sit secundum lucrum, quā primū, iuxta illud ad Ro. ii. Si radix mortifera, etiam & rami.

Quintò argitur ad idē. Quia si vsurarius lucrum taliter acquisitum teneretur restituere, similiter ergo teneretur hæredes eius, si ipse in vita non restituit: cum hæreditas cum suo onere ad hæredes transeat. Tenentur etiam cæteri cum vsurario ad vsuras exercendū cooperantes. Quemadmodum concurrentes cum fure tenentur sicut ipse: iuxta regulam iuris, Qui causam damni dat, damnū dedisse videtur.

His non obstantibus oppositum tenendum est. Pro quo illud notandum, quod supra dicebamus. s. aliud esse mutuationē esse vsurariam, aliud verò lucrum. Stat enim alterum sine altero vsurarium esse. Redditur mutuatō vsuraria, si pactum de lucro apponatur, & est vsura pactionalis. Similiter secluso pacto, si ex mutuo ipso lucrum principaliter intendatur, seu speretur, ut supra dicebamus, & dicitur vsura mentalis. Lucrum autem dicitur vsurarium tam in ipsa lucri acquisitione, quā in eiusdem retentione, si ratione mutui retentum, aut acquisitum sit. Vsura autē accipitur aliquādo pro mutuatione vsuraria. Aliquādo verò pro lucro vsurario. Si igitur pro lucro vsurario accipiatur, nō dubiū est, talē vsuram esse de necessitate restituendā, siue mutuatō fuerit pactionabilis, siue mentalis. Cuius rō est manifesta. Quia quicquid lege dei prohibetur non solū lucri acquisitione, sed etiā ipsum lucrum, quicquid illud receperit, tenetur illud restituere: lege autem dei prohibetur nō solū acquisitio lucri vsurarii, sed ipsum lucrum, & eiusdem receptio. Igitur illud est necessariò restituendum. Maior patet. Quia illa est ratio, quare meretrix nō tenetur lucrum turpiter acquisitū restituere. Quia licet modus acquirendi sit lege diuina vetitus: non tamen lucrum ipsum meretricium. Meretrix enim, ut ait lex, quanuis turpiter agat, nō tamen turpiter recipit. E contra verò qui simulatione paupertatis eleemosynam accipit, cum verè pauper non sit, tenetur eleemosynam restituere: quia illicitum est ei eleemosynam recipere, sicut & iudici pro iniqua sententia ferentur.

da lege vetitum est munera recipere, ideo tenetur acceptum restituere. Et est cōmunis doctrina. Quæ autē lege dei prohibita sit lucri vsurarii receptio, patet per illud Ezechielis. 18. vbi dominus ostendēs quomodò filius iniqui patris nō morietur, inter cætera ait: si virū nō contristauerit, pignus nō retinuerit, rapinā nō rapuerit, panē esurienti dederit, nudū operuerit vestimento, à pauperis iniuria manū suam auertit, vsuram & superabundantiā non acceperit, hic non morietur. &c. Vnde patet ipsum lucrum vsurarium esse in se prohibitum.

Idem etiā patet ex Lucæ. 6. Mutuū date, nil inde sperantes. Vbi cum spes lucri expressè prohibeatur, à fortiori intelligitur lucri receptio prohibita. Et quod hic locus valeat ad probandum necessitatem huiusmodi lucrum restituendi, patet. Quia aliās nusquam in lege euangelica fundata esset necessitas restituendi vsuras, siue cum pacto, siue sine pacto facta fuerit mutuatō: quod est absurdum, & contra omnium sanctorum sententiam, ut supra deduximus. An autē ex mutuatione vsuraria oriatur similiter obligatio restituendi, & qualis, patebit in difficultate statim mouenda.

Ad ratione sanctæ factas respon. Ad primā, in qua tægitur difficultas de eo, quod mutuatur cum pacto alterius contractus ineundi: Dicendum variè respōdisse doctores. Et ut aliorum opiniones omittamus, dixit Adrianus post Grego. de Arimino, quod talis mutuatō etiā cū tali pacto facta, nec vsuraria est, nec obligationem restituendi inducit. Pro qua sententia arguitur primò. Quia mutuans nullum lucrum alioqui indebitū inde acquirit: quia si sic, maximè obligationem ciuilem, qua mutuatiū obligat, ad de sua officina emendum. &c. Sed acquisitio talis obligationis non vitiat mutuationem. Patet in casu supra posito, quando de definitione vsuræ loquebamur. Supposito enim, quod defunctus mihi legauit. 10. sciente hærede eius, testamentum tamen in foro exteriori ob defectum solennitatis fuit nullum, & ideo hæres nō est mihi obligatus obligatione ciuili ad soluendum legatū, licet sit in conscientia ad id obligatus. Ego si illi mutuem, adiecto hoc pacto, quod. s. ultra capitale soluat mihi legitum, nō pecco: nec mutuatō est vsuraria, ex quo non lucrum intendo, sed quod per illum mihi debitū est, recuperare desidero. Et tamen in mutuatione illa obligationem ciuilem contra præfatum hæredem acquirō: igitur ciuilis obligatio per mutuationē acquisita, non de se vitiat ipsam, nec obligationē restituēdi inducit.

& per consequens licitum erit mutare cum pacto de emendo pro iusto pretio mercis ipsius mutuantis.

Secundò, quod ex tali contractu, quo mutans mutuatarium obligat ad emendum de mutantis officina, seruata æqualitate pretij, nulla oriatur obligatio restituendi, probatur. Quia tunc ipse mutuator non posset seruare & retinere id quod iuste sibi debetur. Nam totum pretium, quod pro merce mutuataria vendita recipit, sibi ratione mercis debitum est. Imò esset obligatus minus retinere, quam sibi iuste debetur, quod videtur implicare. Sequela patet, si talis mutuator post mutationem rem aliquam ipsi mutuataria pro iusto pretio, in infimo tamen gradu vendat. Iam si de illo teneretur aliquid ementi restituere, sequitur quod illatum est.

Tertiò si quis mutat colono pecuniã, unde possit iumenta, aut currum, aut alia necessaria emere, ut terras ipsius mutantis colat, ne illæ terræ incultæ maneant, & pro terris colendis iustam ipsi colono mercedem tribuat: ille non tenebitur aliquid restituere, alio qui teneretur colono maius pretium, quam sit iustum, pro sua opera dare. Supposito, quod pretium, pro quo cum illo conueniat, sit in gradu rigido: nam tenebitur ratione conventionis illud assignatum pretium colono soluere, & ultra aliquid ratione pacti mutationi adiecti restituere: & ita intentum. &c.

Quartò, si quis locauit alteri operas, pro certo denario sibi soluto, & nolit, vel non possit operari, nisi conductor mutuet unde medio tempore uiuat, talis conductor mutuando, non est usurarius, nec aliquid restituere tenetur, ut communiter tenent doctores, etiam si mutuet: non aliã mutuaturus, cum nullã superabundantiã ex mutuo quærat. Igitur sicut licet post obligationem mutare, ut obligationi satisfaciatur, similiter licebit ab initio mutare, ut pro iusto pretio conueniat.

His non obstantibus, videtur contrarium esse tenendum, quod si mutatio, de qua difficultas hæc mota est, est usuraria & illicita. Quod inde patet, & est argumentum ad hominem contra ipsum Adrianum. Quia si licitum esset mutare cum pacto de incundo alio contractu, ut dictum est, sequitur quod etiam esset licitum mutare cum pacto de postea remutuando: & ita naturalem obligationem ex mutuo ortam, liceret in pactum deducere, quod tamen negat ipse Adrianus. Excepto, nisi cum certa modificatione præfatum pactum apponatur. scilicet si mutuem tibi hoc pacto, ut tu, quando ego indigero, tenearis mi-

hi similiter mutare. Cuius limitationis causa est, quia tunc ego non exigo à mutuataria aliquid indebitum, sed potius debitum, cum uerè ita sit ut pono, quod mutuataria tenebitur mihi tunc sub poena peccati ingratitude mutare.

Tum etiam, quia mutare cum tali pacto, est mutuatarium obligare ad aliquid, ad quod alioqui non tenetur, nec ex natura mutui, nec ex causa alia, & ita est mutuatarium indebitè grauare, obligando illum, ut oportet tale in se suscipiat, quod sua libertate amissa, teneatur merces mutantis emere: aut ad suum uenire molendinum, seu officinam. Hanc autem libertatem perdere, & se alteri, ut dictum est, subiicere, est aliquid pretio æstimabile, ut constat: & ita esto mutuator nullum aliud lucrum ex mutuo acquirat, nisi actionem hæc contra mutuatarium habere, est commodum pretio æstimabile. Et esto quod sibi formaliter non esset commodum aut lucrum, bene tamen virtualiter. Nam damnum seu grauamen ipsi mutuataria per mutantem impositum, ipsi mutuanti est ad superabundantiã & lucrum imputandum. Quemadmodum e contra, damnum, & grauamen mutantis, quod ex mutuo patitur, reputatur quasi mutuum ipsi mutuataria traditum: & ideo mutuataria tenetur ultra sortem aliquid in recompensam reddere, vel mutantem à tali damno & grauamine releuare, ut ex dictis de interesse satis patet.

Inde sequitur illam mutationem usurariam esse, qua quis alteri certam pecuniã quantitatem mutat, qui pro eo, quod in se periculum suscipit, aliquid ultra sortem est recepturus: iuxta capit. Nauiganti. de usuris. Et quamquam Adrianus dicat hunc textum inniti præsumptioni, attamen iuxta communem intellectum, non præsumptioni, sed ueritati innititur: quod si pactum de tali periculo suscipiendo apponitur ex parte mutantis: quia tunc ratione mutui exigit à mutuataria aliquid indebitum. Et ideo quamuis merces pro periculo suscepto exacta, sit iusta, non excusatur contractus à uicio usuræ, sicut nec præcedentes. Secus si pactum apponatur ex parte mutuataria, & per mutuatem acceptetur: quia tunc non est usura, ut constat. Unde fallitur, ut uidetur. Contra, qui glossam in hoc casu reprehendit, cum glossa casum textus condemnet, quoniam prædictum pactum apponitur ex parte mutantis, & rectè eum damnat.

Inde etiam sequitur, quod similiter erit usuraria mutatio, quæ fit cum pacto, quo mutuataria cõferat ipsi mutuanti aliquid officium, vel beneficium: quod cum alioqui non sit

non fit illi debitum, non dubium illo modo esse usurariè acquisitum. Nec refert stipendium tali officio annexum excedere operas, labores, & sollicitudinem ex officio tali impendendas, aut eisdem equari. Quod etiam contra eundem Adrianum ponitur qui ait, præfatas mutationem usurariam esse, si stipendium præfatas operas & labores excedat, non tamen si eisdem æquetur. Cuius discrimen assignat: quia quando excedit, iam ex mutuo lucrum assequitur: quando autem æquatur, nullum assequitur lucrum. In quo præsupponit actum emptionis, & uenditionis, aut locationis & conductionis, alteriusue iustæ permutationis, in qua pretium iustum seruatur, non posse emi, aut uendi: quia tunc necesse esset à iusto pretio deficere, aut excedere. Sed oppositum docet communis practica simul & ratio. Nam cum fructus ecclesiæ vel communitatis his, qui uulgò dicuntur, arrendatores, uenduntur, communiter illis proponitur, quod ei, qui tantum, vel tantum pro fructibus illis dederit, dabitur certum quid. In quo casu manifestè ipse actus emptionis pro tanto vel tanto, uenditur, ut constat. Similiter ratio idem docet. Quia hoc, quod est emptores reperire, est ualde per mercatores desideratum, & est pretio æstimabile. Unde & sæpe mercatores cum aliquo tertio conueniunt, ut emptores quærat, & suas merces per alios emi faciat, promisso vel dato illi tertio aliquo stipendio: quod maximè in nundinis fieri uidemus. Ita similiter potest aliquis cum aliquo tertio conuenire, ut faciat sibi aliquod officium publicum conferri, promissa illi tertio certa mercede: id quod etiam si stipendium illius officio operas, & labores non excedat. Lucrum igitur reputatur reperire emptores, reperire uenditores, reperire qui suam operam locent, & cui eam locent, reperire mutatores, qui suo tempore mutant: reperire etiam, à quibus beneficia & officia lucrosa, etiam ubi stipendium excessiuum non sit, obtineant. Quæ omnia constat pretio esse æstimabilia. Ac proinde mutatio facta cum pacto aliquo super his, quæ dicta sunt, non dubium quin sit usuraria.

Sequitur ampliùs, fideiussorem posse pro eo quod fideiubet, aliquid exigere & recipere, non obstante quod id, ad quod fideiussor se obligat, quod est pro principali debitore soluere, sit quodammodo mutare. Corollariū patet, quia obligatio ad pro debitore soluendum est aliquid æstimabile pretio: ideo nanque illicitum & usurarium est mutare cum pacto postmodum remutuandi,

ut ex dictis patet. Et procedit hoc Corollariū, siue fideiussor se exponat periculo pcedendi, quod pro debitore soluerit, siue non: quia ille est alius titulus, quo possit pro mercede, seu pro pretio fideiubere: sed illo secluso, sola ipsa obligatio pro debitore soluendi, sicut & obligatio ciuili postea mutuandi, est pretio æstimabilis, ut tenet Caietanus cum Thoma. 2. 2. q. 78. Quamquam sanctus Bernardus in suo tractatu de restitutione dicat illicitum esse fideiussori aliquid pro fideiubendo exigere, sed hic sanctus habuit respectum ad mutuum futurum, ad quod fideiussor se obligat, ratione cuius mutui nil exigi potest, non tamen ad ipsam obligationem, qua ad postea mutuandum se obligat. Et hæc, ut puto, causa, quare Conradus, quæst. 40. hunc casum minimè iustificat, sed pro interesse, quod fideiussor se passurum timet, & pro periculo, cui se fideiubendo exponit, ait esse illicitum aliquid exigere: Quamquam in quæst. 36. dicit, usurarium esse mutare cum pacto postmodum remutuandi. Et dat causam: Quia obligatio ad mutuandum, est pretio æstimabilis. Ac proinde non deberet damnare fideiussorem pro pretio fideiubentem, etiam si nullum timeret periculum, nec interesse.

Supposito ergo præfatos contractus, qui fiunt cum pacto de incundo alium contractum per ipsum mutuantem appposito, esse usurarios, esset dubium iuxta quæstionem principalem, An ex illis oriatur obligatio restituendi, & cui, & quomodo. Respond. huiusmodi contractus triplices esse. Quidam sunt, per quos aliquod lucrum ipsi mutuantibus ad aliquid, quod lucro æquiparat, acquiritur. Quidam uero sunt, per quos etiam lucrum formaliter mutuantibus non acquiritur, mutuataria tamen onus aliquod alioqui indebitum imponitur. Exemplum primi, ut si quis ex mutuo assequatur beneficium aliquod, aut officium lucrosum, siue stipendium sit excessiuum, siue non. Exemplum secundi, ut si quis ex mutuo assequatur hoc, quod est mutuatarium esse sibi obligatum, ad colendum terras suas, seu ad de officina eius emendum. Exemplum tertij, ut si quis ob mutuum compellat mutuatarium actu emere res mutuantis, aut actu secum alium contractum inire, quem mutuataria alioqui minimè iniisset. Et si restitutio strictè accipiatur pro eo, quod est alicuius rei iniuste retentæ reditio, constat non ex omni contractu usurario debitum restituendum oriri, ex quo non ex omni tali aliquod commodum est formaliter mutuantibus acquisitum. Si tamen

*Ameligi. mutuo tali pacto quomodo
perdatur eius capio si emittitur ultra
sortem non usurarium bene uidetur e
mutuo*

largè accipiatur restitutio pro eo, quod est rē alteri debitam eidem reddere, & pro damno seu grauamine iniuste illato satisfacere: tunc ex omni tali contractu pactionali videtur ori obligatio restituendi, eò quòd per omnem talem aliquod commodum formaliter, vel virtualiter mutuati acquiritur, aut saltē aliquod grauamen mutuuario infertur.

Inde sequitur, quòd qui ex mutuatione pactionali beneficiū aliquod, aut officium acquisiuit, tenetur sic acceptum resignare, & potestate eius qui illud cōtulit, siue prælatus sit, siue princeps, aut alius dominus tēporalis reponere, vt si postea velit eidem liberè & sine pacto aliquo cōferat. Huius ratio est clara. Quia tale officium, aut beneficium est aliquod commodum vsurariè acquisitum: nullum autem taliter acquisitum potest licitè retineri, sicut nec recipi, vt supra ex iure diuino ostensum est. Igitur. Et conclusio est doctoris sancti, qui in hoc sententiæ Adriani cōtrarium tenentis, est præferendus. Fructus tamen seu redditus atque stipendium tali officio annexum, quod ante officij resignationem acceptum est, non opus est restituere, eò quòd tale stipendium ratione officij debebatur. Excepto, nisi talis fructus & redditus sint excessiui: quia tunc id, quod plus est quàm operæ & labores impensi mereantur, restituendum est. Idem dicendū si sit beneficium ecclesiasticū vsurariè acquisitum, quod. s. resignandum est, & fructus recepti restituendi, demptis laboribus & expensis, quæ semper veniunt defalcanda. Si autem mutuans ex mutuo acquirat obligationem contra mutuarium ad postmodum aliquid emendum, agendum, aut dicendum &c. tenetur huiusmodi actioni, seu obligationi taliter acquisitæ, cedere, ipsum mutuarium in sua libertate relinquendo, ita vt ratione præfati pacti nullatenus maneat civiliter obligatus. Si verò mutuans ratione mutui obligat, seu cōpellit mutuariū, vt illicò res aliquas emat, aut vēdat, antequā pactū actuef, teneat eum liberū relinquere vt emat, aut vendat, si velit. Post pactum tamen actuatū, teneat ad vnum de duobus, vel ad rescindendū præfatam emptionem & venditionē vt mutuarius maneat liber, sicut ante mutuationē fuerat, vel in recōpēsam grauaminis mutuuario illati, aliqd ad iudiciū boni viri reddere teneat.

Corollarie sequitur non esse omnino verū, quod dixit Ioā. Andreas in regula Iuris, Peccatū. & Panor. in cap. finali, de vsuris. quòd in præfatis casibus

restitutio nō mutuatariis, sed pauperibus est agēda. Nam cū cōstet mutuatarios obligatione indebita grauari, cōsequens est ipsis grauatis esse satisfaciendū, vel eos à grauamine releuando, vel loco grauaminis aliquid illis rependo. Quanquam illi Doctores cū de restitutione pauperibus agenda loquuntur, nō de huiusmodi satisfactione pro grauamine agenda loquuntur, sed de alio lucro mediato seu remoto ex mutuo acquisito, quale est fama, & concursus aliorum euentū, aut aliud huiusmodi, quod mutuatis ex pactis præfatis in esse positus solet euenire.

Iam patet responsio ad rationes pro Adriano superius factas. Ad primam in qua arguitur, quòd mutuatatio, ratio cuius acquiriū civilis obligatio, nec vsuraria est, nec obligationem restituendi inducit, vt illic probatur per exemplū de hærede &c. Dicendum illud esse falsum regulariter, etiam si in exemplo illic adducto sit verum. Pro quo id notandum, quòd supra tetigimus, quòd dupliciter stat mutuantem contra mutuarium obligationem civilem acquirere, quam ante non habebat. Vno modo ita, vt mutuariū obliget ad id, ad quod aliàs secluso mutuo, particulariter tenebat, vt in casu argumenti, in quo hæres ille in cōscientia (vt supponitur) tenebatur particulari obligatione, & ex iustitia soluere legatum illud: & tunc obligatio huiusmodi civilis per mutuū acquisita, nō vitiat mutuationem, cū mutuās in casu non petat à mutuuario nisi id, qd' alioqui ipsi mutuati debebat. Secundo modo pōt obligatio acquiri talis, vt mutuās mutuariū obliget ad aliquid, ad qd' alioqui nō erat particulariter obligatus: vt in casibus supra expositis est exemplificatum, & tunc redditur vsuraria ipsa mutuatatio: & obligationem restituendi, quā supra diximus inducit. Quare autem dicam vsuram non esse mutuariū obligare ad id, ad quod aliàs particulariter tenebatur, patet ex dictis. Quia omni pacto secluso, mutuarius teneat obligationem naturali remutuare, sed non ad id particulariter teneat: cū possit in aliis rebus absq; remutatione se gratum mutuanti exhibere: idē si mutuās particulariter illū ad remutandum obligat, vsura est. Adde etiam, quòd si mutuarius secluso pacto tenetur ex charitate etiā particulariter ad aliquid pro mutuantem agendum, & tale sit, quod non teneatur gratis agere, obligare illum per mutuum ad illud gratis agendum, vsura est. Secūs si obligaret illum ad agendum, licet non gratis. Vt si mutuo

medico

medico hac lege, vt me ægrotantem curet si alius sit, qui me curare possit, vsura est. Si etiam pactum sit, vt me gratis curet, etiā si alius, qui me possit curare non sit, vsura est. Si denique pactum est, vt me curet, vbi alius non sit, qui me curare possit, modò nō addatur, gratis, vsura non est. Quia nil indebitum ab illo exigo, quod secluso mutuo mihi particulariter non deberet. In casu autē, super quo disputamus, in quo. s. mutuans mutuarium ad emendum de officina mutuantis obligat, vsura est. Quia exigit aliquid, aliàs indebitum.

Quando secundo pro Adriano arguebatur, qd' sequeret mutuantem nō posse iuste retinere pretiū iustum sibi ratione mercis debitum &c. Responsio. Ratio parum valet. Nam nil inconuenit vendentem, & se ad vendendum offerentem, à pretio iusto communiter currēte, descendere, & minus habere, quàm sit pretiū iustum: quod aliàs si ad instantiam emptoris mercem suam venderet, habuisset: vt supra quando de pretio iusto loquebamur, diximus. Modò autē in casu presenti ipse mutuans non solū se ad vendendum offert, sed ipsum mutuariū ad emendum compellit. Tum etiam: Quia non mirum si totum pretium iustum retinere non possit, si ex altera parte ipsi ementi post actuatū pactum tenetur. s. vel contractum rescindere, vel recōpēsam pro grauamine mutuuario illato, eidē rependere. Et ita si mutuans minus habet, quā aliàs iuste habere posset, imputet sibi qui mutuarium indebitè grauauit.

Quando tertio arguebatur, de eo, qui colonus mutuat cū pacto, qd' terras eius colat &c. Dico esse vsurā, & teneri ad respondendum colonum in sua libertate, si pactum actuatū non sit, vel consummatū: vel in recōpēsam pro grauamine & onere iniuncto, illi satisfacere. Nec erit incōueniens, quòd facta satisfactio, colonus habeat plus, quàm alioqui iuste esset habiturus: quia illud plus non per viam mercedis, sed per viam satisfactionis habebit, vt de se satis constat.

Quādo quarto arguebat, qd' post conventionē factā si colonus nolit terras colere, poterit dñs illi mutuarē cū pacto qd' terras colat. Igitur similiter ab initio poterit eidē mutuarē, vt de colēdo cōueniat. Cōsequētia nil valet, quia in casu antecedentis mutuās nō exigit nisi sibi debitū: qd' nō fit in casu cōsequētis, vt satis notū est. Et p hæc patet ad primum argumentum quæstionis principalis.

11703

IN secundo argumento principali illud querebatur, an. s. vsura mentalis inducat obligationem restituendi, sicut eam inducit vsura pactionalis, de qua primum argumentum querebat. Et loquor de vsura mentali, qua mutuum fit propter lucrum speratum, & postmodum realiter obtentum. Nam quantumuis mutuantis corruptam habeat intentionem, mutuantem, scilicet, propter lucrum speratum, si nullū inde lucrum acquirat, locum restitutio nō habet, sed de corrupta intentione est poenitendum. Nec opus est hic repetere, quòd supra in declaratione definitionis vsuræ diximus. An. s. omnis spes lucri reddat mutuationem vsurariam, & si non omnis, puta ea quæ nō dat causam mutuationi. An saltē ea spes, quæ est causa sine qua non, mutuationis, reddat eam vsurariam? Nam dicendum quòd non, nisi talis sit spes, quòd propter lucrum speratum & intentum mutuatō fiat: ita vt lucrum speratum sit causa finalis mutuatōis, & non causa impulsiva. De quibus vide, quæ supra diximus. His ergo ommissis, & loquendo de spe lucri intenti, propter quod ipsa mutuatō fit, quam non dubium est vsurariam esse, procedit quæstionem cula præsens. Et video communiter Doctores distinguere. Nam si mutuans cum spe corrupta insinuat intentionem suam ipsi mutuuario, ita vt mutuarius agnoscat animum mutuantis esse lucrum ex mutuo acquirere, tunc talis vsura mētalis insinuata, inducit obligationem restituendi, quod fuerit lucratus. Secūs si vsura illa mentalis insinuata non sit. Cuius discriminis ratio est. Quia quando insinuatur, & mutuarius mentem mutuatōis intelligit, et si illi lucrum cum forte soluat, non tamen videtur donare liberaliter: quia idē soluit, quia virtualiter fuerat à mutuantem exactū, etiā si de hoc pactū non præcesserit. Sic videtur tenere Sco. in. 4. similiter & Richar. dist. 15. & alij. Quibus etiam Caietanus in Opusculis apertè consentit. Secūs si insinuata nō fuerit præfata mutuantis intētio: quia tunc si quid vltra sortem mutuarius soluit, donare videtur, & ita sic acquisitum non est restituendum.

Pro qua sententia facit primò, qd' supra in argumento citatū est, quia. s. simonia mentalis cū beneficij assequutione, non inducit obligationem restituendi, seu resignandi, igitur nec vsura mentalis.

Secundò facit. i. quæstio. 2. cap. Sicut. vbi ait Gregor. Eius oblatio nullam culpæ maculam ingerit, quæ non ex ambiētis petitione processit. Cū ergo nullo

S 3 pacto

pacto nulla insinuatione precedente, ni mutuans petierit, sequitur licitum illi esse taliter oblatum recipere, nec illud teneri restituere.

Tertio facit ratio. Non obstante deprauata mutuantis intentione, ipse potest licite recipere, quod alter sibi naturali obligatione debet: sed mutuarius ratione gratitudinis benefactoribus debita tenet naturali obligatione regratiari. Ac proinde si ipse velit huic obligationi aliquid ultra sorte offerendo satisfacere, licite poterit mutuator illud recipere & retinere: & ita non tenebit illud restituere.

Quarto facit simile. Quia in venditione sola intentio corrupta vendentis defraudandi emptorem, aliquid ultra iustum pretium extorquendo, non inducit obligationem restituendi, si quid excessiuum ipse emptor sponte obtulerit. Igitur nec in presenti casu, in quo deprauata mutuantis intentio exteriorius non insinuat, oritur talis obligatio.

His non obstantibus, videtur quod ad obligationem praefatum lucrum restituendi impertinens est usuram mentalem exteriorius insinuatam esse, aut non. Cuius ratio est manifesta. Quia si mutuans ex eadem corrupta intentione, qua mutuacionem fecit, lucrum ipsum illi oblatum recipiat, usurarium est lucrum sicut & mutatio, & per consequens restituendum: seclusa libera & gratuita donatione mutuatarij, siue praefata intentio fuerit insinuata, siue non. Id patet ex his quae de lege diuina superius adduximus, ad probandum omne lucrum usurarium esse restituendum. Si autem illa lucri acceptio non ex deprauata intentione fit (quae forte iam est emendata) sed ideo recipitur, quia sponte & liberaliter sibi donatur licite recipitur & retinetur, nec est de necessitate restituendum, siue praefata deprauata intentio fuerit insinuata, siue non. Itaque illa exterior insinuatio impertinens est ad in re ipsa obligationem restituendi inducendum. Immo nec pertinens est, pactum realiter praecesserit de tali lucro soluendo, vel non praecesserit ad praefatam restitutionem. Nam si mutuarius sponte & liberaliter & non ratione pacti prioris tale lucrum mutuanti offert, & ut taliter oblatum a mutuantem recipitur, non tenetur illud restituere, siue pactum praecesserit, siue non. Si autem non est per mutuatarium sponte & liberaliter oblatum, sed ratione mutui tanquam ob id debitum solutum, tunc tenetur mutuans illud restituere, siue pactum praecesserit, siue non, ut constat.

Secundo idem patet ex cap. Consult. de usuris. ubi dicitur pa-

tere ex Euangelio Lucae, quod homines sine omni conuentione pro intentione lucri quam habent, in lege iudicandi sunt male agere, & ad ea, quae taliter sunt accepta, in animarum iudicio efficaciter sunt inducendi restituere &c. Vbi nulla mentio de exteriori insinuatione fit, sed de hoc. scilicet qualiter sint accepta: & ita obligatio restituendi non ex insinuatione oritur: sed ex lucro taliter accepto. scilicet ratione mutui. &c.

Dicendum igitur primo, quod ex mutuacione usuraria mentali ante lucri assequutionem, nulla restituendi obligatio nascitur, eo quod per solam huiusmodi mutuacionem, siue deprauata mutuantis intentio insinuetur, siue non: nec aliquid a mutuatorio iniuste auferitur, nec ipsi damnum, aut grauaamen aliquod infertur, ut patet.

Dico secundo quod de lucri perceptio- ne est distinguendum. Quia vel mutuarius liberè & spontè illud mutuantem donat, vel non. Si primum mutuans id sciens, aut rationabiliter praesumens, potest illud tanquam donatum recipere, & non tenetur illud restituere, nam tunc non est lucrum usurarium cum non propter mutuam recipiatur, sed quia donatum est. Dico notanter, si mutuans id sciat, aut rationabiliter praesumat: nam si putat mutuatarium non donare, sed quasi debitum ob mutuam, aut quasi exactum reddere, tunc tali conscientia perseuerante, tenebitur ratione conscientiae lucrum restituere, etiam si in re verè donatum sit.

Similiter esto quod verè donatum sit, ipse autem non tanquam tale recipiat, sed tanquam debitum ob mutuam factum, tenebitur ad unum de duobus, vel ad mutuandum tale deprauatam intentionem, incipiendo. scilicet lucrum ratione donationis retinere, & erit a restitutione immunis, vel ad taliter acceptum non pauperibus ut aliqui dicunt, sed mutuatorio restituendum. Cuius ratio est. Quia si non ratione donationis illud accipit, aut retinet, sed propter mutuam quasi sibi debitum, non videtur donationem acceptare, ratione cuius solum erat sibi licitum illud recipere & retinere. Igitur tenet illud ipsi donanti restituere, eo quod donatio perfecta non est, quoniam per donatarium non acceptatur.

Si autem tale lucrum non sit verè a mutuatorio donatum, sed propter mutuam quasi debitum, aut exactum solutum, & id sciat aut praesumat ipse mutuator, siue praecesserit insinuatione siue non, tenebitur illud lucrum ipsi mutuatorio restituere. Secus si verisimiliter praesumat illud sibi verè donatum esse: nam tunc conscientia quandiu in ea perseuerat, illum a debito resti-

to restituendi excusabit, sed cum veritatem agnouerit, tenebitur lucrum restituere: excepto nisi cum bona fide consumptum sit, & non sit inde factus locupletior, ut tenet Caietanus.

Patet ex dictis, quod dixi, insinuationem praedictam impertinentem esse ad obligationem restituendi lucrum per mutuatarium oblatum, sed ad intentionem mutuatarij, lucrum offerentis, & ad conscientiam ipsius recipientis est attendendum. Conferunt tamen mentalem usuram insinuatam esse, aut non, ad causandum rationabilem praesumptionem de animo offerentis: nam si insinuata ipsi mutuatorio sit, tunc rationabiliter praesumitur, quod mutuarius non animo donandi lucrum ipsum offert, sed quasi a mutuante exactum tacite vel expresse: & existente huiusmodi praesumptione, restituendum taliter acceptum. Si autem insinuata non sit, tunc rationabiliter praesumitur, quod mutuarius sponte vult tale lucrum donare, & sic non erit necessarium restituendum. Et hoc modo sunt intelligendi Theologi, qui ad insinuationem praefatam dicunt esse attendendum. Verum cum hi praesumptioni in nitantur, si veritas opposita constiterit, illi, & non praesumptioni standum erit.

Corollarie sequitur non esse indistinctum verum, quod ait Ioan. Andreas in Mercurialibus: in reg. Pactum. Et Pa normit. in capitulo, Consult. de usuris. quod usurarius mentalis tenetur semper lucrum acquisitum restituere: sed limitandum est ad casum, quo tale lucrum ex deprauata intentione usuraria, ex qua mutatio praesens, recipiatur: tunc enim lucrum illud usurarium est, & tenet etiam quod dicunt, quod contractus ab initio vitiosus, effectum sortitur vitiosum.

Iam ad rationes per prior sententiam factas Respon. Ad primum in quo quaeritur quare usura mentalis inducit obligationem restituendi, iuxta capitulum, Consult. de usuris. & non simonia mentalis, iuxta cap. finale, de simonia. cum multi multa dixerint, inquit, Adrianus, quod ideo est, quia insinuatio simoniace acquisitorum fieri habet ecclesiae, quae in hoc facultatem habet ius suum remittere si vult, sed restitutio usurarum debetur personis priuatis, a quibus usurae fuerunt extortae: quam obligationem nec Imperator, nec Papa, nec ecclesia sine illorum consensu remittere potest, &c. Verum capitulum finale, de simonia, in eo, quod ait, per simoniam solam mentalem non teneri ad resignationes spiritualium, aut temporalium &c. non videtur procedere per

viam gratiae & remissionis, quam illic Ecclesia huiusmodi simoniace faciat, sed per viam declarationis procedit, cum illi Papa ad propositionem consultationem respondeat, ut patet ex textu ipso. Itaque declarat mandatum apostolicum, de quo sonat illic textus, ad Abbates extendi. Declarat secundo per simoniam mentalem puram non teneri homines ad resignationem temporalium & spiritualium taliter acquisitorum, sed per solam poenitentiam suo satisfaciunt creatori. Ideo videtur dici aliter posse, quod sicut usura mentalis restitutionem in iudicio animarum inducit, ut ait capitulum, consuluit. ita & simonia mentalis caeteris paribus: nec est discrimen inter haec assignandum. Ad textus autem citatos dicendum, quod capitulum, Consult. procedit in animarum iudicio, ut ex ipso aperte constat. capit. autem finale, de usuris, procedit in iudicio humano, in quo non tenentur simoniace mentales ad praedictas resignationes. Quod ita esse apparet. Quia quod a Papa quaesitum est in cap. Consult. est ad quid illi usurarij essent in iudicio animarum compellendi. Quod constat forum conscientiae concernere: sed in cap. finali, de simonia, quaesitum est, ad quid se mandatum apostolicum extenderet circa simoniacos, qui aliquo dato religionem ingressi sunt. Quod apertum est forum & iudicium humanum concernere. nam haec erat consultantis intentio. scilicet scire quomodo virtute mandati apostolici se erga simoniacos illos cum pacto & sine pacto habere deberet. Et ita nulla est repugnancia ut videtur.

Quando secundo arguebatur ex Decreto Gregorij dicentis, Eius oblatio nullam culpae maculam ingerit, quae non ex ambietis petitione praesens &c. Dicendum quod loquitur de oblatione gratuita & liberali, quae sicut offerentem non maculat, ita & nec recipientem, quando eo modo recipit, quo offertur, puta ratione gratuita & liberalis donationis. Secus si recipiatur ex corrupta cupiditate, & propter spirituale prius ministratum: nam tunc vel mutuanda est huiusmodi deprauata intentio, vel taliter acceptum est restituendum.

Quando tertio arguebatur, quod licite potest mutuator recipere, quod mutuarius naturali obligatione illi retribuere tenetur: Dicendum quod verum est, modo illud, quod sic illi offertur, non propter mutuam factum, sed ratione liberalitatis & donationis ipsius mutuatarij recipiat, & tunc non tenebitur restituere. Secus si quod per viam gratitudinis offertur, propter mutuam factam recipiatur.

Quando quartò arguebat de vèdente, & corruptā mentē habente, q̄ non inde tenetur restituere, si quid excessiuū emptor spōte donauerit. Dicendū q̄ si talis vèditor illū excessum recipit, nō tanquā donatū, sed tanquā sibi ratiōe mercis debitū (cū non sit) nisi intentionē huiusmodi mutet, non poterit illud retinere. Quia nec ratiōe valoris mercis, cū nō valeat tantū, nec ratione donationis cū illā non acceptet in tali casu. Secūs si excessum illū tanquā donatū accipiat &c.

In tertio argumēto principali alia tangitur difficultas: An. vsurarius acquirat dominium vsuræ. Antiqua est quæstio quæ pro vtrāq; parte fautores habet non paucos. Sunt igitur qui dicunt vsurariū effici dominū rerum, quas vsurariē acquisiuit, nō solū earum rerum quæ vsu cōsumuntur, sed & aliarum non vsu consumptibiliū. Quorū sententia videtur posse probari, primò. Quia vt arguebat ex Instituto. de rerum diuisione: Nil tam cōueniens est naturali æquitati, quā voluntatem dominivolentis rem suam in alium transſerre, ratā habere. Cū ergo mutuarius sua voluntate lucrum illud in vsurarium transſerat, sequitur &c. Nec obstat dicere, quòd non voluntate simplici & absoluta, sed quodammodò coacta lucrum illud perſoluit. Non, inquā, obstat: tum quia pono ipsum mutuariū non aliqua necessitate compulsus mutuū petiisse, & se ad vsuræ solutionem obligasse, sed diues erat, & cum pecuniis mutuatīs amplius lucrari prætendebat, & cita non inopia pressus nec timore compulsus, sed lucri amplioris cupidus, mutuū cum pacto de lucro soluendo petiit: hæc autem cupiditas voluntarium non impedit, si cut impediret metus, & ignorantia, seu coactio.

Quod inde apparet: quia si homo ex nimia carnalis voluptatis cupidine motus, aliqd suæ focariæ, aut meretrici donet, tenet donatio, nec voluntariū impeditur ob id, q̄ ex illa excessiua cupidine fiat: & meretrix dominium rei tradit, seu donatē acquirat, vt supra suo loco ostensum fuit. Si ergo cupiditas voluntatis voluntarium non tollit, nec ergo cupiditas lucri voluntarium tollet.

Item ad idem, si ex hoc quòd mutuarius lucrum soluens habet aliquid inuoluntarium admixtum, impediretur dominij ipsius, lucri translatio, sequitur quòd quancūq; aliquis inopia pressus & necessitate compulsus rem suam pro iusto pretio vendit, impediretur translatio dominij illius rei venditæ in euentem, quòd nemo dixit: suppo-

sito q̄ nemo venditori illi vim inferat, aut metum ingerat, quo cum ad venditionē præfatam compellat. Et tamē sequela nota est: quia multo plus est de inuoluntario in eo qui rem suam, vt dictum est, vendit, quā in mutuario rem suam vltra sortem vsurario soluente.

Item ad idem. Nam plus etiā est de inuoluntario in eo, qui metu mortis rem suā vim inferēti tradit, quā in mutuario qui lucrū vsurario soluit: quòd suppono certum esse, & tū traditio ex præfato metu facta, est valida, & in ea transſertur dominij, vt colligitur ex. c. Abbas. de his que vi, metu sue causa fiunt. Etiam si ex tali metu facta debeant reuocari, & restitui. Ex quo verbo apparet huiusmodi traditionē ex metu factam, non esse nullam, cū non sit de his quæ iure nō permittuntur. Quæ autē facta ex metu valida sunt, & quæ non, in versibus illis communiter notantur: Terror. iudicium. dos. sacrum. copula. votum. Hæc sex vi facta, de iure scias fore nulla. Cætera ius patitur, sed postea restituentur.

Secundò arguitur. Quia si vsurarius nō acquireret dominij lucris vsurarij, esset secundò ex eo, q̄ mutuarius cū lucrum tradit, non intēdit dominij illius in vsurarium transſerre, sed solū intendit rem illam tradere: quòd quidē diuersum quid est ab eo quòd est dominij transſerre, sed hoc dici nō potest. Probat, quicquid sit de intentione, quam actu habet. is, qui lucrū vsurarium soluit, intētio tamen, quam debet habere hæc est vt non solū rem tradere, sed dominij eius in vsurarium transſerre intendat. Tum quia hæc est vsurarij intentio cum mutuario de lucro pacifcente, vt. s. mutuarius lucrum, de quo conuentum est, ita mutuantem soluat, vt à se omne ius quòd in illo habuerat, in mutuantem transſerat: quādo quidē lucrum non petit per viam pignoris, nec per viam mutui, vel cōmodati, nec per viam depositi, nec per aliquam aliam, qua ius lucris in ipso mutuario permaneat: quam mutuatiū intentionem certam esse suppono. Et cū mutuarius se obliget iuxta intentionem alterius secum contrahentis, aut saltem se iuxta illam debet obligare, si vult à mendacio & deceptione immunis esse: sequitur intentum. Nec quancūq; calliditate ipse mutuarius vtatur, à culpa excusabitur, nisi iuret aut promittat se vsuram soluturum ad mentem ipsius exigētis, iuxta illud, qd̄ habetur cap. Quancūq;. 2. 2. q. 2. vbi dicitur: Quancūq; arte verborum quis iuret. Deus tamen qui conscientia testis est, ita hoc accipit, si-

cut ille, cui iuratur, intelligit. Et ita si vsurarius à mutuario iuramentum de lucro soluendo exigat, & ille iuret, tenebitur ad mentem exigentis seruare iuramentum, iuxta cap. Debitores, de iure iurando. Igitur tenebitur vsuram ita vsurario soluere, vt totū ius, quòd in illo habebat, in vsurarium transſerat. Et pro maiori firmitate pone vsurarium hanc suam intentionem mutuario explicuisse, quam re vera stando in communi hominum intelligentia, non opus est explicare.

Tertio arguitur. Quia si vsurarius præfati lucris dominij non acquireret, esset tertio ex eo, quòd non obſtate mutuarij voluntaria traditione, voluntas tamen domini superioris, scilicet, Dei, simul & lex ipsa tali transſationi resistit: cū constet ex dictis vsuram omni iure prohibita esse. Sed hoc non obſtat. Probat, tum quia lex diuina, naturalis, & humana, non aliter præfata transſationi resistit, nisi quia vsuram prohibet & damnat: sed cū nō prohibeat, nē mutuarius vsuram soluat & tradat, nec prohibeat nē mutuarius dominij lucris soluti in vsurarium transſerat, cū id licitum & liberū sit ipsi mutuario, sed solū dare ad vsuram, & eandem exigere, & retinere prohibeat, consequens est, nec Deum, nec legem præfato dominio transſerendo resistere. Quæ admodum Deus & lex eius resistunt, nē quis metu, aut lucris cupiditate, aut ex concupiscētia inducat foeminam vt secum contrahat: & tamen si de facto contra hanc, transſertur dominij corporis vnus in alteram, & contra resistit etiam lex violationi voti & iuramenti, vt si quis vouit castitatem & vxorē non ducere, si tamen ducat, transſertur corporis dominij. Si quis iurauit se nō donaturum, aut non venditurū domū alicui certæ personæ, resistit lex tali donationi & venditioni, & tamen si contra iuramentum donet, aut vendat, transſertur domus dominij in donarium & emptorem.

Alij verò insignes etiam doctores tenuerunt oppositū, q. s. vsurarij nō acquirunt dñium vsuræ. Pro qua sentētia in rationibus immediatè antea positis nōnulla fundamenta tacta sunt, videlicet quia voluntas mutuarij vsurā soluētis habet inuoluntarium admixtū: quia non daret nisi quodammodo coactus, eò. s. q̄ non potest aliter mutuū reperire. Tum etiā, quia etsi intendat vsuram tradere, non tamen intendit eā donare nec dominij eius à se abdicare. Sicut qui merces in mare tempore tempestatis proicit, voluntate proicit, non tamen

ius & dominij earum à se abdicat: cū si quis postea eas repererit & acceperit, teneatur proiciētī restituere. Tam etiam, quia est mutuario lucrum in vsurarium transſerri vellet ob causam mutui: Deus & lex talē transſationem non approbat, sed potius eidem resistere videntur. Verum hæc rationes supra videtur infirmatæ.

Addit Caieta. aliam rationē, quia vsurarius tenetur restituere fructū vsuræ perceptæ, si fructifera sit, ex sententia omnium: non autem ad id teneretur, si vsura illa fructifera esset verè sua, & de dominio ipsi: ex quo fructus rei ad illum pertinent, ad quem dominij ipsius rei fructifera &c. Hæc tamen ratio minimè concludit: quia sicut tenetur vsuram restituere, quia est lucrū vsurarij & vsurarij acquisitum, ita & fructus vsuræ tenebitur restituere: quia similiter sunt lucrum vsurarij, & ex mutuo intentū, ex quo vsurarius ex mutuo vineam non intenderet, nisi quia fructus eius intendit, vt constat. Tum etiam, quia ex quo tenetur vineam vsurariam illicò restituere, ex consequenti tenetur fructus eiusdem restituere, non quia sui non sint, sed quia mutuario debiti: cui enim debetur res fructifera, ex consequenti debetur fructus eiusdē a possessore, quādiu est in mora, percepti: cū certum etiam sit creditorem ex mora debitoris prædictis fructibus iniuste priuari, & a fructibus illis habendis iniuste impediri & ideo tenetur ad vsuram fructiferam, & fructus eiusdem, tanquam qui alium ab assequutione alicuius boni sibi debiti iniuste impedit.

Addit Altissiodorēsis rationē aliam. Quia vsurarius tenetur vsurā ei, à quo eam extorsit, restituere, & non nisi qui non sua, sed alterius, à quo eam extorsit: si enim alterius puta mutuarij non esset, non illi esse restituenda, ex quo ille à se dominij illius rei abdicauit, vt opposita tenet opinio, sed vel eam retinere posset, vel pauperibus esset eroganda. Sed nec hæc ratio concludit. Quia ad hoc, quòd vsurarius huiusmodi lucrum restituere teneatur, impertinens est dominij illius ad vsurarium pertinere, vel nō: quia siue teneamus ad eum pertinere, siue non, retineri ab vsurario non potest, eò quòd iniuste, & contra legem est receptum, seu retentum. Vt si lucrum sit pecunia non signata, quāsi aliis pecuniis similibus miscuit, dominij illius licet & alterius pecuniæ iuste quæsitæ ad vsurarium pertinet, & tamen restituere tenetur quantum per viā mutui fuerat

lucraturus. Quemadmodum mutuarius dominium habet pecuniae sibi mutuae, & tamen adueniente termino solutionis, restituere tenetur quantum mutuo accepit &c. Et quando dicitur, quod tunc non mutuatio, sed pauperibus esset eroganda, imò ipsi mutuatio, à quo iniuste extorta est, venit reddenda: non quia dominium usurae apud mutuarium mansit, sed quia eam indebitè soluendo, fuit per mutuantem non aliter mutuae volentem iniuste damnificatus.

Addit Rihardus aliam rationem, dicens: Quicumque est dominus alicuius rei aliquo iure, non iniuria est dominus eius: sed rei sceleris non est usurarius dominus aliquo iure, seu titulo iusto: quia non iure emptionis, ut constat: nec iure liberalis donationis, cum mutuarius non liberaliter velit usuram donare: sed quia exactus, vel quodammodo coactus: nec iure locationis, cum in locatione dominium non transferatur: nec iure permutationis, ut constat: nec iure mutui: quia pro mutuo aliquid ultra sortem recipere, non est ius, sed iniuria, ut patet: nec iure soluti ex promissione praevia, nam talis promissio est iure reprobata, nec inde aliqua naturalis, aut civilis obligatio oritur. Ad hunc modum repellent alia iura, seu tituli, quibus solet dominium rerum acquiri. Verum nec haec ratio vincit, nam posset dici cum Innocentio, quod usurarius efficitur dominus usurae solutae iure contractus, seu conventionis, aut pacti: contractus enim ex conventionem legem accipiunt: & ita quia mutuans & mutuarius taliter conveniunt, ut ille mutuet: alter vero ultra mutuum aliquid amplius daret. Nec obstat tale pactum iure esse reprobatum: quia quod ius reprobat est id, quod prohibet, & damnat: hoc autem est exactio lucri, & receptio eiusdem, non autem solutio, aut datio, etiam cum dominio, ut supra dicebatur. Et ideo posset secundo dici, quod usurarius acquirit dominium usurae iure donationis, saltem illiberalis: quia mutuarius donat pro mutuo, quod se donaturum promittit.

Addit Sylvester post Angelum & alios aliam rationem, scilicet. Ex contractu nullo, & cui lex resistit, nunquam dominium transfertur: contractus autem usurarius est iustus, cui omnis lex, ut supra ostensum est, resistit. Igitur. Sed nec haec ratio concludit. Quod enim de resistantia legis dicitur, iam supra solutum est. Quod vero de nullitate contractus usurarii dicitur, non obstat: quia

ex hoc, quod contractus est nullus, nil aliud sequitur, quam quod ex illo nulla oritur obligatio: & ita nec mutuarius inde manebit obligatus ad usurae solutionem. Hoc tamen admisso, stat, quod mutuarius absque tali obligatione solvat & det, quod se daturum praedixerat: & ideo poterit dando rei dominium ex parte sua in alium transferre: quae translatio per contractus nullitatem minimè impeditur. Aliud enim est praefatum contractum usurarium per leges annullari. Aliud vero donationem mutuarii per easdem leges annullari. Et ideo stat contractum usurarium nullum esse, ubi donatio quantum illiberalis ex parte mutuarii facta nulla non sit, stipulatio enim in re turpi nulla est, nullamque parit obligationem, & tamè si res stipulata actu solvatur, seu donetur, etiam ob causam turpè, valebit: ut supra tetigimus. Adde quod non videtur omnino certum contractum usurarium nullum esse, ita ut nullam pariat obligationem. Nam tunc si superadderetur iuramentum, tale iuramentum esset nullum, nec teneret: nam si principale non tenet, nec accessorium, ut habetur capi. Si diligenti. De foro competenti. Pro quo etià facit exemplum de eo, qui ex metu res ecclesiae tradidit, quam traditionem iure iurando firmavit, certum est iuramentum non tenere, cum nec ipsa principalis traditio teneat. Si tamen mutuatio solutionem contractui usurario, quo se ad usurae solutionem obligavit, iuramento firmabit, tenet iuramentum. iuxta cap. Debitores. de iure iurando. Igitur a fortiori tenet principale, quod est praefatus contractus usurarius.

His tamen non obstantibus, videtur ad secundam opinionem declinandum. scilicet. quod usurarius non efficitur dominus rei per usuram acquisitae, seclusa gratuita & liberali donatione per mutuarium facta. Nam si talem donationem gratuitam facere intendat, tempore, quo lucrum solvit, aut postea non dubium totum dominium & ius mutuarii in mutuantem transferri, & cessabit ex tunc obligatio aliquid pro lucro accepto restituendi, supposito quod usurarius non vi mutui, sed vi donationis gratuita velit rem accipere, aut retinere, ut supra diximus. Huius exceptionis ratio est manifesta, quia obligatio, qua usurarius tenetur usuram restituere, est in fauorem ipsius mutuarii instituta, à quo nil indebitum est extorquendum. Huic autem iuri & favori potest libens ipse mutuarius cedere, ut constat: cedit autem, quando gratuite liberaliter lucrum donat, seu remittit. Hac ra-

men

men donatione cessante, non videtur dominium lucri soluti in usurarium transire: cuius potissima ratio illa esse videtur: quia scilicet, Dominus Deus non consentit in tali translatione, nec in dominij abdicatione ab ipso mutuatio usurae solvante, quando propter mutuum exactus quodammodo eam solvit. Et quod ita sit, inde apparet: quia Deus non approbat, quod usurarius lucrum illud accipiat, aut quod illud apud se retineat; sed vult lucrum illud illico, & sine mora mutuatio restitui: & hoc idem lex naturalis, & humana similiter volunt: ergo usurarius non acquirit dominium usurae. Antecedens notum est ex dictis. Nam leges omnes iubent, quod quicquid superacceptum fuerit, illico reddatur. Et ita si vineam, aut domum, aut rem aliam usurarius taliter acceperit, illam eandem tenetur reddere: ad quod non teneretur, si eius verum dominium acquisivisset, quia satis esset valorem talis rei, aut aliam rem aequivalentem mutuatio reddere. Si enim verum illius rei dominium acquisivisset, posset igitur rem illam uti, & in sui facultatem eam assumere & alienare, vel donando, vel vendendo, vel aliter permutando quandiu ipse usurarius manet potens ad integrè mutuatio satisfaciendum. Quod si rem illam nec accipere, nec retinere, nec aliter pro voluntate, ut dictum est, alienare potest: certè non verum dominium, sed vanum, & irritum & inane in rem illam diceretur habere.

Deinde si verè acquireret dominium, verè igitur mutuatio a se dominium & ius, quod ad rem sic solutam habebat, amisit, & a se totaliter abdicavit: hanc tamen abdicationem dominus Deus non approbavit, alioqui non esset usurarius compellendus usuram mutuatio restituere, sed alius. scilicet. pauperibus erogare, aut in alias pias causas expendere. Cum autem dominus & leges iubeant usuram per solvanti restitui, argumentum certum esse videtur, quod cessionem & abdicationem praefati dominij per mutuatio factam, nec dominus Deus, nec leges approbaverunt, & per consequens lucri soluti dominium verè apud mutuatio mansit. Postremò idem apparet ex ratione Caietani, in dictis Tho. fundata. Quia usurarius tenetur rem usurariam fructiferam simul cum fructibus restituere. Vel ergo ad id tenetur ratione dominij, quod apud mutuatio mansit: & si sic, habetur intentum. Vel ratione interesse, quod mutuatio ex mora usurarii patitur: quia. scilicet. priuatur fructibus rei solutae, quibus

lib.

non priuaretur, si res esset illico sibi restituta: Sed hoc convenienter dici non potest propter duo. Primò, quia si apud mutuatio dominium rei solutae non mansit, sed apud usurarium, non igitur tenebitur usurarius nisi ad reddendum aliquid, quod rei solutae aequivaleat, hoc est quantum valebat res soluta tempore solutionis. Sicut qui mutuum accipit, in quo dominium acquirit, non ideò numero, quod accepit, sed aequivalens tenetur restituere. Et ita non esset habenda ratio fructuum inde postea perceptorum. Secundò. Quia si ad interesse haberetur respectus in fructuum restitutione, sequitur quod ubi mutuatio si rem apud se habuisset, nullum ex re fructuum percepisset, quod non tenebitur usurarius fructus, quos ipse percepit, restituere, ex quo nullum ex mora usurarii interesse passus est. Consequens est falsum. Quia siue mutuatio esset alioqui fructuum ex re percepturus, siue non, tenetur usurarius fructus perceptos restituere, ex quo non minus sunt usurarium lucrum, quam res ipsa fructifera, ut constat.

Denique si usurarius dominium acquireret, maximè ex voluntate mutuatio volente lucrum non solum tradere, sed dare, uti mutuans tempore, quo lucrum exigit, intendebat: verè esto mutuatio tali animo lucrum exactum solvat, ex parte. scilicet. sua, prout potest donando, talis tamen donatio nec tenet, nec dominium in usurarium transfert, eò quod ut valida sit donatio, requiritur donarium esse capacem talis donationis, alioqui non tenet: uti si quis velit donare aliquid fratri mendicanti, qui capax talis donationis non est, non tenet donatio: sed usurarius, qui propter mutuum aliquid à mutuatio donatum recipit, talis donationis capax non est, ob causam dictam: nam Deus contradicit, & nec ad momentum permittit usurarium praefatum lucrum retinere, quin illico teneatur idem mutuatio restituere. Igitur non acquirit dominium &c.

Conollariè sequitur, usurarium res praefatas per usuram acquisitas distrahere, consumere, aut alienare non posse: nec titulo oneroso, puta vendendo, seu permutando: nec titulo gratuito, puta donando, sine consensu vero, vel rationabiliter praesumpto ipsius mutuatio, de cuius dominio sunt. Id patet. Quia esset rem alienam domino invito contractare. Dico notatè sine consensu vero, vel rationabiliter praesumpto &c. Quia in duobus casibus potest rebus illis uti, non expectato actuali consensu creditoris. scilicet. in extrema necessitate

fui,

sui, seu aliorum, quibus non sit, qui possit, aut velit succurrere, præter ipsum vsurarium: tunc poterit res ad præfatum finem necessarias consumere, aut distrahere, prout necessitas postulauerit, sed tunc creditor consentit actu saltem debito: idq; siue res præfatæ sint vsu consumptibiles, siue non. Secundò poterit res vsurarias vsu consumptibiles distrahere tam titulo oneroso, quàm etiam gratuito, modò ipse maneat potens ad integrè superaccepta restituendum: vt. s. si habeat aliud bona legitimè acquisita, quæ ad satisfaciendum sufficiant. Nam ex quo sunt res, quæ functionem recipiunt, & nil inter sit creditoribus res eadem numero, aut aliæ omninò similes, & æquales illis reddantur, meritò præsumitur creditores non esse inuitos in talium rerum distractione. Et ita in hoc casu poterunt vsurarij sine peccato inuifmodi res, quæ functionem admittunt, vendere, & cum pecunia scænebri similiter emere, & similiter ea consumere, & donare, manente vt dico in eisdem potentia ad sufficenter restituendum. Quod tamen in rebus, quæ functionem non admittunt, non ita facere poterit, nisi præuio creditorum consensu. Si tamen ex talium rerum distractione efficiatur impotens ad integrè restituendum, tunc nec has, nec illas res poterit sine necessitate distrahere. Vt si vsurarius nil habeat, quod restitutioni obnoxium non sit, non poterit aliquid donare, nec pro diminuto pretio vendere, nec pro alia re minoris valoris rem plus valentem permutare. Quæ omnia clara sunt, & communiter concessa, etiam ab his, qui tenent vsurarium non acquirere dominium vsuræ. Vnde Alexander de Hales hanc opinionem tenens in quarta parte summæ, quæst. 80. ait, quòd de pecunia habita per vsuram, vel furtum, potest fieri eleemosyna, si raptor vel vsurarius proponat restituere æquipollentem, & habeat vnde restituat. Vt si dando non reddat se impotentem ad restituendum. Hæc ille. Et procedit de eleemosyna extra casum extremæ necessitatis: nam in illo nil refert, quod se ad integrè restituendum impotentem efficiat. Ex quibus patet, ad quid de seruiat distinctio illa: scilicet quòd res vsurariæ quædam sunt, quæ vsu consumuntur, & functionem admittunt: quædam verò non &c.

Sequitur ampliùs responsio ad vulgare dubiù, quod est, An possint homines aliquid de manu vsurarij recipere per viam donationis, aut emptionis, aut venditionis. Et quidem distinguendum est vt supra: nam res, quæ non vsu consumuntur, & per

vsuram acquisita sunt, sicut vsurarius, sine creditorum consensu alteri tradere non potest, ita nec alter ea scienter recipere, nec titulo gratuito, nec oneroso: quia esset rem alienam inuito domino contrectare.

Si autem loquamur de rebus, quæ vsu consumuntur, poterit alter eas de manu vsurarij recipere, tam per viam donationis, quàm per viam alterius honesti contractus, modò per hoc non maneat vsurarius impotens ad integrè satisfaciendum: ideo si nil habet præter ea, quæ per vsuram acquisiuit, aut si habet, omnia tamen sunt illi necessaria ad restituendum, sicut ipse donare non potest, ita nec alij per viam donationis aliquid ab eo recipere possunt: alioqui peccato donantis se sociarent, & causam efficacem præstarent, quo minùs debita restitutio creditoribus fiat. Vnde Augustinus ait: Illud fidentissimè dixerim, qui pro homine ad hoc interuenit, nè malè ablata restituat, & qui ad se confugientem quantum honestè potest ad reddendum non compellit, socium esse fraudis & criminis. Vnde à fortiori sequitur socium esse fraudis & criminis, qui non solum ad reddendum non compellit, sed rem malè ablatam, puta furtiuam, aut vsurariam translatam dono suscipit, maximè cum id sine creditorum iniuria, seu præiudicio non fiat sicut in casu: poterunt tamen alij per viam venditionis aut emptionis res tales, quæ vsu consumuntur, recipere: tantum ipsis vsurariis tradendo, quantum de eorù manu susceptum est, ita vt maneat vsurarij æquè potentes ad restituendum sicut ante talem emptionem & venditionem erant.

Si verò bona vsurarij tanta sint, vt sibi superesse possint, facta integra restitutione, tunc alij poterunt res eius accipere titulo oneroso, similiter & gratuito, manente semper vsurario potente ad integrè satisfaciendum: modò caueat, nè res vsurarias easdem, quæ vsu non consumuntur, scienter accipiant à quibus restituendum est, sicut & à rebus furtiuis. Est tamen dubium, An seruitores vsurarij, barbitonfores, & filiorum suorum præceptores, & alij huiusmodi possint ab vsurario mercedem obsequio dignam recipere, quando eam recipiendo manet vsurarius impotens ad restitutionem faciendum. Idem queri potest de alijs creditoribus vsurarij ex contractu, vel ex delicto, an possint ab vsurario ea exigere & recipere, si per hoc vsurarius maneat impotens. In quibus quæstionibus varia videntur doctores sensisse. Mihi tamè absq; aliorù præiudicio

dicio videtur iuxta dicta esse distinguendum. Nam vel vsurarius ille habet bona propria legitimè acquisita, vel non, sed omnia sunt vsuraria. Si primum, esset iterum videndum, an debita aliorum creditorum præcedunt debitum vsurarium, vel sequuntur illud. Si præcedunt, poterunt alij creditores non solum sua debita ab vsurario recipere, sed etiam exigere, non obstante quòd inde maneat vsurarius impotens ad vsuras restituendum: quia magis tenentur sibi, quàm alijs creditoribus: & iure etiam sunt præferendi, ex quo eorum debitum est tempore prius. Si autem aliorum creditorum debita sunt posteriora vsuris, poterunt ea per vsurarium oblata, & soluta recipere, non tamen videtur quòd possunt ea exigere, si ex tali solutione maneat vsurarius impotens ad soluendum vsuras. Ratio huius est, quia in tali solutione, qua vsurarius posterioribus creditoribus soluit, postpositis prioribus, videtur peccare ordinem restituendi debitum non seruando, ideo exigendo & vsurarium ad huiusmodi solutionem incitando, videtur tales creditores ad peccatum vsurarij ordinem iustitiæ prætermittentis cooperari: secus si merè passi uè se habentes sua debita per vsurarium oblata recipiant: modò caueant nè solutio huiusmodi illis fiat de bonis eisdem numero vsurarij acquisitis, quæ conclusum est ad dominium mutuatariorum pertinere.

Si autem præfatus vsurarius nil habet legitimè acquisitum, sed omnia sua bona sunt vsuraria, tunc alij creditores non poterunt sua debita ab illo vsurario recipere, nec exigere, ex quo omnia illa aliena sunt, eorum scilicet, à quibus fuerunt extorta, & ideo illis tantum sunt restituenda.

Corollarie sequitur differentià esse, inter duos vsurarios, quorum alter nihil habet legitimè quæsitum, sed solum ea, quæ per vsuras acquisiuit: alter verò nil habet de his, quæ per vsuras acquisiuit, omnia tamen, quæ habet, sunt illi necessaria ad integrè restituendum quæ per vsuras extorsit: nam alij creditores nil poterunt à primo exigere nec recipere loco eorù, quæ illis debita sunt, & si recipiunt, tenentur ea restituere, eò quod talis solutio per illum vsurarium facta, est inualida, quia de rebus alienis facta: poterunt tamè à secundo vsurario præfata debita recipere, absq; obligatione ea restituendi, eò quod huiusmodi solutio à secundo facta valida fuit: quia de rebus proprijs ipsius vsurarij facta, quas res suppono non esse specialiter vsuris hypothecatas, seu obligatas obligatione

reali, etiam si essent aliàs obligatæ obligatione personali, quandiu, scilicet, fuerunt in parte personæ debitoris. i. vsurarij.

Vnde fortè non satis sufficienter Caietanus in opusculis indistinctè dicit, in his non esse habendum respectum, nisi ad hoc, an scilicet, vsurarius alia debita solues, seu bona, quæ habet distrahens maneat potens integrè restituere an nò? Si sic, inquit, quomodo cumq; res distraxerit, siue titulo oneroso, siue gratuito recipientes bona de manu illius immunes sunt à restitutione, si nò manet vsurarius potens &c. qui bona de manu illi acceperit ab ipso, alioqui legitimè acquisita, siue ea acceperit titulo oneroso, siue lucratiuo, tenetur accepta restituere: quod credo fallit quando talia, quæ sic accipiuntur sunt alioqui ipsis accipientibus debita: ex quo illa vsurarij bona legitimè per eum acquisita, omnibus suis creditoribus erant personaliter obligata, & maximè si tempore, quo vsurarius se illis creditoribus debitorem facit, nesciebant ipsi creditores omnia bona vsurarij esse vsuraria, aut restitutioni obnoxia, vnde cum bona fide cum vsurario contraxerunt, vel illi mutuando, vel obsequium impendendo, vel aliter contrahendo: nam tunc, vt ait Adrianus in quarto, poterunt mercedem obsequij impensæ, aut aliud debitum ab vsurario exigere, & recipere, etià si inde maneat impotens ad vsuras soluendum.

An autem idem tenendum sit de his, qui cum sciant vsurarios adeo debitis grauatos, vt omnia quæ habent sint ad restituendum necessaria: cum illis tamen contrahunt mutuando illis, aut res consumptibiles vendendo, aut etiam non consumptibiles, solutionem tamen pretij expectando, aut aliquod obsequium illis impendendo, an in quâ peccent sic scienter cum illis contrahendo, & postmodum mercedem, aut debitum exigendo, & recipiendo, & an sic recepta teneantur restituere: & in hoc casu puto Caietanum dixisse, tales peccare, & taliter accepta teneri restituere, quodque illis est imputandum: quia scienter cum tali vsurario, tot & tantis debitis grauato, contraxerunt. Sed quanuis hæc distinctio, de scienter cum vsurario tali contraxisse, aut nescienter conferat ad culpam contrahentis, vel excusationem ab ea, ad obligationem tamen restituendi ab vsurario acceptum, non videtur satis idonea: nam obligatio restituendi potius nascitur ex efficaci causa data, nè mutuatariis à quibus vsuræ extortæ fuerunt, debita restitutio fiat: ad id autè causa efficacior datur, non per contractum scienter, vt dictum est,

Etum est factum, sed per receptionem debiti per usurarium soluti: tunc enim usurarius redditur impotens ad restituendum, non tempore quo tales creditores cum illo contraxerunt, ut constat, & ita si qua est in talibus creditoribus obligatio restituendi, non ex contractu scienter, aut ignoranter facta oritur, sed ex debiti soluti receptione, quemadmodum supra diximus, obligationem restituendi usuram non ex usuraria nasci mutatione, sed ex lucri usurarii receptione, & ita vel qui scienter cum usurario, ut praefertur, contraxit, erit immunis a restitutione sibi per usurarium soluti, vel qui cum bona fide contraxit, tenebitur taliter solutum restituere, supposito, quod ambo scienter solutum debitum receperunt, scientes, scilicet, inde reddi impotentem usurarium ad usuram restituendum.

In quarto argumento principali, aliud dubium tangebatur. scilicet an sicut usurarius tenetur primum lucrum usurarium restituere, similiter teneatur secundum lucrum, quod cum pecunia foenebri lucratus fuerit, restituere, & dixit Altissiodorensis, & post eum alij doctores, tam Theologi, quam Iurista, quod sic & probant, primo, ex Paulo ad Roma. ii. ut supra inductum est, Si radix sancta & rami: igitur e contra si radix infecta & mortifera, & rami similiter erunt infecti & mortiferi: cum ergo primum lucrum usurarium, sit velut radix unde secundum lucrum est acquisitum, & primum est mortiferum: quia sine peccato retineri non potest: igitur secundum erit mortiferum, & sine peccato retineri non poterit. pro quo etiam facit quod supra dictum & ab omnibus approbatum est, quod scilicet, usurarius tenetur restituere non solum usuram, sed etiam fructum usurae si fructifera sit.

Secundo quia dolus & fraus nemini debet patrocinari, patrocinaretur autem usurario suus dolus & fraus, si secundum lucrum mediante lucro usurario acquisitum efficeretur suum, ita ut non teneatur illud restituere: dolus enim & fraus & iniustitia est rem alienam invito domino distrahere & alienare, qualiter pecuniam foenebre mutuarii debitam distrahit quando cum ea secundum lucrum acquirit.

Tertio usurarius, qui lucrum usurarium recipit & non restituit est fur, & raptor, ut dicitur. xiii. q. iiii. c. Si quis usuram, raptor autem non solum tenetur rapinam restituere, sed quicquid illi ex rapina illa euenerit: pro quo facit ipsius raptoris conscientia pro-

pria: qui si ad cor redeat, & quid fecerit consideret, absque dubio stimulo conscientiae agitur bitur rapinam & quod ex rapina euenerit restituere: modo autem unusquisque tenetur id agere quod conscientia recta illi dictauerit, alioqui ex sententia Pauli, contra conscientiam agens aedificat ad gehennam.

Quarto morosus debitor, qui ratione more causa est creditorem damnicandi, vel eum a lucro iusto impediendi, tenetur non solum ad principale, sed ad damni dati refusionem: iuxta cap. fina. de iniuriis, & damno dato. sed usurarius non illico usuram restituens, est morosus, creditorem impediens ne hoc ipsum lucratur quod usurarius cum pecunia foenebri lucratur: igitur tenetur non solum usurariam pecuniam, sed quicquid cum ea lucratus est restituere, maxime cum supra fuerit ostensum, debitorem morosum teneri ad interesse damni emergentis, & lucri cessantis ipsius creditoris.

Quinto merx, quam usurarius cum pecunia foenebri comparat tenet vicem pecuniae & eidem succedit, & ita non habet ad mercedem maius ius, quam habebat ad pecuniam foenebrem: sed ad pecuniam foenebrem nullum habebat ius, cum aliena esset, igitur nec ad mercedem sic comparatam habebit ius, & ita tenetur mercedem restituere, sicut pecuniam ipsam restituere tenebat. p. quo facit. c. Cum tu de usuris. ubi mandatur, possessiones que cum pecunia foenebri comparatae sunt vendi, & his a quibus usurae extortae erant pretia restitui. His tamen non obstantibus aliter dicendum est distinguendo de illo secundo lucro, quod cum usura ipse usurarius lucratur: nam vel prouenit ex ipsa re usuraria, ut si fructifera sit, & ex se utilitatem, aut commodum, seu fructum aliquem pariat, & tale lucrum restituendum est, sicut res ipsa usuraria, ut supra conclusum est: vel tale secundum lucrum prouenit non ex re usuraria, quae de se inutilis est, ut est pecunia, quae non parit, sed ex industria, & arte, ac labore ipsius usurarii cum pecunia foenebri negotiantis: & tale lucrum secundum, ipsius negotiantis est, non creditoris, & ideo non est illi restituendum. Si tamen ex mora usurarii primum lucrum non restituentis, ipse creditor damnum aliquod, aut interesse patiatur, tenebitur usurarius illis satisfacere: quae cum de se satis sint nota non opus est probationes afferre.

Ad rationes igitur supra factas respondetur. Ad primum, ex Paulo citatum dicendum, nil ad propositum facere arguen-

tis, eod quod pecunia foenebris, non se habet ad secundum lucrum tanquam radix ad ramos, sed tanquam instrumentum & materia: rami enim, ex radice suum esse sortiuntur, lucrum autem secundum, de quo loquimur, non ex pecunia, sed ex industria & arte negotiantis procedit, ideo tale lucrum ipsius negotiantis efficitur. Ut si quis cum alieno instrumento rem artificiosam sculpat unde magnum lucrum illi paratur, non tenetur tale lucrum domino instrumenti reddere. Satisfacit si instrumentum reddat, & pro usu eius ex quo res locabilis est, aliquid similiter persoluat. Quod si in pecunia, quae instrumentum est ad lucrandum, locum non habet, ex quo pecuniae usus est eius consumptio: ideo locari non potest, saltem quatenus pecunia est.

Ad secundum dicendum, quod verum ita est, quod dolus & fraus nemini patrocinatur, sed potius notabiliter obest, sicut & omne peccatum ipsi operanti nocet: quod autem ad lucrum, ipsi usurario suffragatur, est sua industria & ars negotiandi, nec negandum est, unum & idem opus nocere operanti, quo ad animam, & eidem prodesse quo ad corpus & bursum: ut patet in eo, qui operam suam in alterius utilitatem locat. Est quoque operam illam cum mala circumstantia, seu ex lucri cupiditate operatur, & per consequens in ea peccet, stat tamen quod corporis sanitati conueniat, & suum stipendium temporale mereatur, ita ergo usurarius, & fur, & raptor, etsi peccent alienam pecuniam distrahendo, & cum ea negotiando, licet poterunt lucrum taliter acquisitum sibi ipsis retinere.

Ad tertium dicendum, aliud est stimulo conscientiae agitari, aliud vero per iudicium conscientiae ad aliquid obligari: dicitur conscientiam stimulare quando per modum inuitantis, seu exhortantis, ad aliquid agendum inclinatur, quemadmodum inclinatur ad ea, quae honestiora sunt & digniora: ratio enim semper ad optima deprecatur: excepto nisi homo totaliter synteresim rationis amiserit, at tali stimulo conscientiae non tenemur semper conformari, alioqui semper teneremur ad agendum, quae meliora sunt, quod suppono falsum & erroneum: cum ad ea quae sunt de consilio, etsi meliora sint, minimè teneamur: dicitur autem iudicium conscientiae obligare, quando ratio, seu conscientia dicitur quid nobis sit necessarium agere, an abstinere: & tali conscientiae non possumus contrauenire, quin peccemus, ut ex Paulo allegatum est: ad propositum, esto, quod fur & raptor & usurarius qui cum pecunia infecta aliquid sunt lucrati, stimulo

conscientiae ad omnia restituendum, vel pauperibus erogandum agitentur, non tamen ob id tenentur sub poena peccati se tali stimulo conformare, ut patet de se.

Ad quartum dicendum quod tenetur usurarius non solum ad usuram restitutionem, sed ad interesse creditoris, concurrentibus conditionibus ad id requisitis de quibus supra: non tamen ob id tenetur secundum lucrum restituere tanquam alienum, aut tanquam alteri eo ipso debitum: nam quantum attinet ad satisfactionem pro interesse agendam, impertinens est usurarium cum pecunia foenebri lucrari, aut perdere.

Ad quintum dicendum, quod falsum est quod non habeat maius ius usurarius ad mercedem ex pecunia foenebri emptam, quam ad ipsam pecuniam: nam per negotiationem merx illa efficitur negotiantis, etiam si pecunia cum qua est emptam, aliena fuisset: sicut e contra, si quis rem furtiuam pro pecunia vendat, licet loco rei furtivae pecunia succedat, tamen fur maius ius habet ad pecuniam prore acceptam, quam ad ipsam rem furtiuam: utrunque videtur in iure fundatum: si enim quis cum pecunia deposita mercedem emat, merx illa non deponentis, sed ipsius ementis efficitur, ut habetur. l. si ex ea pecunia. C. de rei vendicatio. de pretio etiam rei furtivae quod efficiatur ipsius furis, habetur. ff. de fur. l. Qui vas. Vbi recte responsum dicitur, si numos per vim dominus a fure extorserit, in quos furtiuam res redacta fuerit, furtum commisit & c. ac proinde in emptioe & venditione, etsi pretium merx, & e contra merx pretio succedat, non tamen opus est mercedem in eadem obligatione succedere, in qua erat pecunia, nec e contra, nec obstat capi. Cum tu. de usuris. supra citatum: in quo mandatur, possessiones ex pecunia foenebri emptas vendi, & pretium his a quibus usurae extortae sunt restitui: quia de pretio illo tantum est mutata res restituendum quantum ab illis fuerat extortum: & si quid inde superfit, non mutuariis reddendum est, sed ipsi usurario conuenit, supposito quod possessiones illas pro iusto pretio emerit, cum id quod superest sit lucrum ex industria usurarii, iuste, & non iniuste quae situm: ex hoc tamen textu apparet possessiones cum pecunia foenebri emptas specialiter esse mutuariis hypothecatas, non solum personali obligatione, sed reali, & cum tali obligatione transeunt ad secundum possessorem, saltem si titulo gratuito ad eam peruenerit. In quinto & ultimo argumento principali illa alia dubi-

dubitatio tangebatur, an obligatio restituendi vsuras solis vsurariis cōueniat, an etiam hæredibus, & aliis cum vsurario cooperantibus &c. Ad quod sine disputatione dicendū, quod non solum vsurarius, sed hæredes sui, similiter & hi qui cooperantur ad exigendum & retinendum vsuras, aut ad earum restitutionem impediendum. Et quidem de vsuris ex dictis constat: de hæredibus autem ratio est clara, quia bona defuncti transeunt ad hæredes cum onere, & hæredes sicut defuncto in bonis, ita & in oneribus & obligationibus succedunt: ita de hæredibus vsurarii specialiter declaratum est in cap. Tua nos. de vsuris. in quo cap. glossa mouet quæstionem, an si duo sint vsurarii hæredes quorum altero impotente ad restituendum facto, altero potente remanente, teneatur is, qui potens est in integrum restituere: in qua quæstione, communis fuit antiquorum Canonistarum opinio, quod tenetur. quorum ratio potissima hæc esse videtur: quia bona omnia vsurarii sunt et, a quibus vsuræ extortæ sunt specialiter hypothecata, idque in odium vsuræ, & per consequens ad quæcunque hæredem talia bona perueniant, tenebitur iuxta vires hæreditatis ad eum peruenientis. Et inde fit, vt altero hærede facto impotente, alter qui potens est teneatur in solidū, eod quod omnia bona, quæ ad eos peruenierunt, erant indistinctè mutuataris obligata. Facit pro hac sententia cap. citatum. s. Tua nos. de vsuris. vbi dicitur quod filij, seu hæredes vsurarii defuncti teneantur restituere, sicut defunctus si viueret teneatur: sed si viueret & medietas suorum bonorum destructa esset, de alia residua medietate teneretur integrè vsuras restituere: igitur etiam si medietas bonorum defuncti in parte vnus hæredis pereant, altera medietate apud cohæredem remanente, de illa remanente tenebitur cohæres restituere totum quod defunctus si viueret teneretur.

Aliorum tamen opinionem æquiorē & veriorē esse puto, quod si quando plures sunt hæredes vnusquisque tenebitur pro debitis defuncti iuxta portionem hæreditatis ad ipsum attinetis. cuius ratio est: quia in diuisione hæreditatis vsurarii, non solum bona defuncti diuiduntur, sed æs alienū: quod quodammodo alienū dicitur: quia creditoribus debitum: ac proinde si solus vnus esset hæres defuncti, ad eum solum æs alienum pertineret: si plures, inter plures diuiditur: æs autem alienū in casu inter plures diuidi hæredes, non aliud est, quā obligationem qua de-

functus creditoribus satisfacere tenebatur, inter suos hæredes diuidi, quemadmodū & eiusdem bona inter eos diuiduntur: ac proinde non tenetur quilibet hæres in solidū, sed in parte, iuxta proportionem hæreditatis ad eum spectantis: & per consequens siue alter cohæres efficiatur impotens, siue non, satisficit alter, si pro parte ad eum attinente restituat, idque in foro conscientiar, quicquid sit de foro contentioso.

Nec obstat fundamentum prioris opinionis, quod est, omnia bona vsurarii esse mutuataris specialiter hypothecata: nam demptis bonis, quæ eadem numero sunt per vsuram acquisita, quæ constat specialiter mutuataris esse hypothecata, cū de ipsorum dominio sint: cætera tamen bona vsurarii, siue aliàs legitimè acquisita, siue mediante pecunia foenebri lucrata, non ita sunt obligatione reali mutuataris hypothecata, sed tantū personali: quod inde apparet, quia vltra quod in iure illud dictum fundamentum non sit, si tamen esset, vt dicunt, sequitur quod non solum hæredes, sed legatarij & quicumque alij donatarij & stipendiati ab ipso vsurario, tenerentur pro sua portione mutuataris restituere, maximè principali. i. vsurario non restituente. Et sequela patet, quia non minus essent obligata bona, quæ ad donatarios, legatarios, aliosque prædictos peruenierunt quàm bona hæredum, sed cōsequens non est cōcedendum, cū tales legatarij & donatarij non teneantur mutuataris restituere, maximè si ex tali legato & donatione nec defunctus nec hæredes manserunt ad restituendum impotentes. &c. Nec obstat. c. Tua nos. in quod dicitur quod hæredes vsurarij ea sunt distinctio cogendi, ad vsuras restituendum, qua patet sui si viuerent cogentur: nam ex hoc textu nil aliud colligitur, quàm quod obligatio restituendi ipsius defuncti transeat ad hæredes. Quod autem ita ad hæredes transeat, vt vnusquisque hæres teneatur in solidum, aut plus quàm hæreditatis proportio ad eum attinens exigat, nullo modo colligitur: quod autem non inde colligatur, bona omnia vsurarii esse obligatione reali specialiter vsuris hypothecata, apparet: quia non minus sunt hæredes compellendi cæteris creditoribus defuncti satisfacere quàm his a quibus vsuræ extortæ fuerint, vt constat. Sed non ob id colligitur omnia bona defuncti omnibus creditoribus esse specialiter hypothecata hypotheca reali, vt notū est: quanquam speciale sit, in possessionibus, & mercibus ex pecunia foenebri emptis

emptis, quæ in defectum aliorum bonorum vendi ad vsuras restituendum mandantur. c. Cum tu. de vsuris.

De cooperantibus autē cum vsurario ad exactionē, retentionē, aut nō restitutionē vsurariū, quæ teneatur, sicut ipse vsurarius, constat: quia sua cooperatione dānificāt mutuatariū, sicut & principalis, cū sint causa sine qua non, aut saltē causa sunt, vsurarium ad dānificandū mutuatariū mouēs: nā si causa nō sint, non tenebuntur, vt supra quādo de currentibus cū fure loquebamur, differuimus. Sed aduerte aliud esse cooperari vsurario ad mutationē vsurariā, aliud ad lucri acceptionem, seu nō restitutionem: ex primo non nascit obligatio restituēdi, sed ex secūdo, eod quod per solā mutationē ante lucri acceptionē nō dū dānificatur mutuatarius: aliud etiā est cooperari ad vsuræ solutionē: aliud verō ad eius pro mutuo receptionē: nā ex primo nō orit obligatio restituēdi, sicut nec culpa, quā is qui mutuatario cooperat, vt vsuræ soluat, non vsurarij, sed mutuatarij rē vtiliter agere intēdit: quia fortè videt quod nisi vsura soluat, nō iterū mutuatarius mutuum reperiet, sec' si vsurarij vtilitatē pretendat.

Sequitur inde quod iudices, aut domini, seu cōmunitates, quæ in terminis suis verbo, aut opere, aut statuto, vsurarios in vsurariū receptionē iuuant cōpellentes mutuatarios, vt vsuras soluat, vltra quod peccant ad malū cooperātes, tenentur in solidū restituere, aut saltē quātæ sunt vsuræ (corū causa) solute. An autē similiter peccent, & restituere teneantur, ex hoc quod vsurarios permittunt, etiam si eis nullum præstent auxilium, aut fauorem, vt patebit postea quando de cambiis agetur.

Nec solū iudices, qui ad instantiā vsurariorum mutuatarios vsuras soluere cōpellunt, tenentur: sed ipsi, qui vsuras exigūt, & ad quorū instantiā mutuatarij soluere coguntur, siue nomine suo, siue alieno eas exigāt, & solui faciant: idē famuli, factores, procuratores, aduocati, qui ad præfatā vsuræ exactionē siue etiam solutionē concurrūt, tenentur quantum sua causa mutuatariū dānificārint rem alienā. s. ipsius mutuatarij dño saltē superiore inuito cōrectātes, aut per alios iniuste contrarij prætendentes. Nec hmoi factores, aut famuli ob mandatū dñi vsurarij excusant: cū oporteat Deo magis quā hominibus placere. Maximè cū, vt supra diximus, rei vsurariæ dominium non in recipientē transeat, sed in mutuatario remaneat. Nec possunt tales excusari, quin ministerium iniquitatis exercent.

Sequitur quod tabellio qui scripturā vsurarij cōtractus facit, si nihil

aliud faciat, quā factum prout fit scribere: nec peccat, nec ad restitutionē tenetur, sed sui operis mercedem iustam recipere potest: eod quod scriptura illa de se non dat causam exactioni, nec acceptioni, aut nō restitutioni vsurarum: Sed est velut testimoniū veritatis. Sed obiciet aliquis quod tabellio talem scripturam vsurario exhibēs, tradit ei arma iniquitatis, eod quod virtute talis instrumenti coget mutuatarium ad vsuræ solutionem: & ita videtur perinde ac si tradat arma furioso, aut si tradat cibum; quo accipiens ieiunium temerè violet: aut si tradat chartas, taxillos, aliāue instrumenta his; quos scit rebus huiusmodi abufuros. Respondetur quod non est simile: eod quod instrumentum tabellionis per se non valet nisi ad cognitionem veritatis: nec vsurarius poterit eo contra mutuatarium vti, nisi virtute illius eum coram iudice conueniendo. Iudex autem iuste iudicando non compellet vsuram soluere, supposito (vt procedo) quod tale instrumentum sit verum & purum, quod contractum vsurarium verborū mutatione, aut arte aliqua non palliet: & esto in iure ciuili aliqua vsuræ permittantur, vt supra tactum est, ex quo tamen leges illæ sunt per ius Canonicum abrogatæ, non poterit iudex iuste iudicando mutuatarium ad vsuræ solutionem compellere: imo secluso iure Canonico si alicubi expediret secundū leges ciuiles iudicare, vbi scilicet cōpertum sit vsuras aliquas esse tolerandas ad reipublicæ necessitatibus subueniendum ad huc instrumentum tabellionis vsurario exhibitum, non esset instrumentum iniquitatis, sed iustitiæ, eod quod in tali casu virtute illius, simul & legis, iuste in foro exteriori veniret mutuatarius ad solutionem vsurarum compellendus: nec ob id esset tabellio ad restitutionem cogendus. Quemadmodum si instrumentum venditionis in qua alter est citra dimidium defraudatus, exhibeat: & virtute illius defraudatus per iudicem compellatur stare contractui, vnde in re defraudatus maneat, non tenebitur talis tabellio ad restituendum aliquid ipsi defraudato: sicut nec iudex iuxta leges defraudatum condemnando: quemadmodum etiam is, qui in testem productus est, vt veritatem contractus prius celebrati deponat: quia fortè instrumentum super illo contractu nō est: & id coram iudice referat, quod ipse verè inter contrahentes fieri vidit: & si inde iudex legem iudicando alterum in illo fo-

ro condemnat, in quo verè defraudatus, aut læsus maneat, nõ ob id tenebitur ille testis ad taliter læso satisfaciendum: igitur nec tabellio veritatis instrumentum exhibendo: quod non est aliud quàm testimonium veritatis.

Adde quod præfatum instrumentum veritatis æquè valet mutuuario sicut & mutuant: quia cognita per scripturam illam conditione contractus, quod scilicet fuit vsurarius, poterit virtute eius agere cõtra vsurarium in omni foro: vt vel vsuras solutas restituat, vel non solutas non exigat, & iudex iuste iudicãdo vsurarium condemnabit: alioqui iudex ipse tenebitur satisfacere (sicut & vsurarius) si iniuste contra mutuarium iudicet. Vnde in Clementa vnica, de vsuris. sub excommunicatione præcipitur iudicibus, & cæteris officialibus, nõ secundum statuta in fauorem vsurarium alicubi facta iudicent. vide ibi.

De cambiis & lucro per eadem acquisito.

DE cambiis solet

cõmuniter dubitari, An licita sint an illicita. Multi quidem ea tanquã vsuraria condẽnant, ac proinde illicita esse, & in re publica toleranda non esse dicunt. Hanc quæstionem nonnulli elucidare volentes, tanta verborum multiplicitate vtuntur vt eam obscuriorem reddant: quam credo clariorem eã vsuram, si eam paucioribus absoluiamus. Et primò videndum est, quid propriè dicatur cambium, & in quo à venditione & mutuo differat, & quotuplex sit: deinde an sit licitum, & per quid vitari seu iniustũ fieri potest, & quid eorum dicatur vsurarium & nõ permittendum. Dicendum ergo quod cambium propriè loquendo est permutatio pecuniæ vnus ratiois pro pecunia dissimili, seu alterius rationis: stat autem pecuniam à pecunia differre, & alteri dissimilẽ esse, tripliciter. Primò in materia, vt si vna sit aurea, altera argentea. Secundò in forma, vt si vna sit vnus imaginis & inscriptionis, altera verò alterius differentis. Tertio modo in materia simul & forma: vt si vna sit aurea, & vnus inscriptionis, alia verò sit argentea, & alterius diuersæ in scriptiois: quæcunq; talis diuersitas, seu dissimilitudo numismatũ sit, quorũ alterũ p altero permutat, dicitur cambiũ, propriè loquẽdo.

Communiter dubitari, An licita sint an illicita. Multi quidem ea tanquã vsuraria condẽnant, ac proinde illicita esse, & in re publica toleranda non esse dicunt. Hanc quæstionem nonnulli elucidare volentes, tanta verborum multiplicitate vtuntur vt eam obscuriorem reddant: quam credo clariorem eã vsuram, si eam paucioribus absoluiamus. Et primò videndum est, quid propriè dicatur cambium, & in quo à venditione & mutuo differat, & quotuplex sit: deinde an sit licitum, & per quid vitari seu iniustũ fieri potest, & quid eorum dicatur vsurarium & nõ permittendum. Dicendum ergo quod cambium propriè loquendo est permutatio pecuniæ vnus ratiois pro pecunia dissimili, seu alterius rationis: stat autem pecuniam à pecunia differre, & alteri dissimilẽ esse, tripliciter. Primò in materia, vt si vna sit aurea, altera argentea. Secundò in forma, vt si vna sit vnus imaginis & inscriptionis, altera verò alterius differentis. Tertio modo in materia simul & forma: vt si vna sit aurea, & vnus inscriptionis, alia verò sit argentea, & alterius diuersæ in scriptiois: quæcunq; talis diuersitas, seu dissimilitudo numismatũ sit, quorũ alterũ p altero permutat, dicitur cambiũ, propriè loquẽdo.

Corollariè sequitur, cambiũ nec venditione esse propriè, nec mutuatione. Quod enim venditio nõ sit apparet: quia in emptione & venditione propriè loquẽdo oportet alterũ extremũ esse pecuniã, alterũ verò mercẽ aliã à pecunia differentẽ. In cambio autẽ vtunq; extremũ est pecunia, seu numisma, aut moneta, q̄ pro eodẽ in presentiarũ accipio. Quod mutau nõ sit apparet: quia de ratione mutui est q̄ res mutuata reddatur eadem in specie, vt si mutuatur triticũ, triticũ est reddendũ: si oleũ, oleum: si pecunia aurea, aurea similis est reddẽda, nisi mutuator cura alia velit esse cõtentus: & ita de aliis. In cambio autem non sic sed si propriè cambium est, necessaria est diuersitas, & dissimilitudo inter datũ & acceptum, similiter mutuum fit in rebus omnibus, quæ vsu consumuntur: & quæ functionem admittunt, siue sit pecunia, siue aliquid comestibile, siue potabile. Cambium verò nõ nisi in numismate sit. Deinde de ratione mutui est temporis interuentus, inter mutuationem & solutionem: in cambio autem non ita: quia propriè sumptum cambium ad statim fit, loquendo de cambio puro.

Pro quo aduertendum quod cambium dicitur duplex, quoddam purum, quoddam verò impurum: dicitur purum quando est simplex permutatio pecuniæ pro alia pecunia dissimili statim tradenda, cui non est alius contractus mutui admixtus: nec alia diuersitas illic concurrat, quam diuersitas numismatum, quæ permutantur. Dicitur autem impurum, seu mixtum cambium quando alia diuersitas in tali cambio concurrat ratione cuius alius admiscetur contractus: vt si interueniat diuersitas loci, aut temporis: vt si campfor existens Compluti tradit pecuniam Petro ibidem: & solutio est illi agenda in alio loco distante, puta Hispali: aut si Compluti faciendã est, determinatur tempus aliquod, in fine cuius veniat præfata solutio agenda: in quibus cambiis interuenit diuersitas loci, aut temporis: & cum non possit esse diuersitas loci, quin aliquod tempus interueniat: Ideo in huiusmodi cambiis reperitur mutuatõ tacita, quemadmodum reperitur in venditione & emptione ad terminum: & ideò talia cambia dico impura, siue mixta, propter admixtum tacitum mutuum. Sed aduerte iterum quod non semper quod interuenit loci aut temporis diuersitas, est mutuum ex parte campforis: sed tunc quãdo campfor prius numismata sua tradit, postcã solutionem recepturus: tunc

tunc enim est mutuum ex parte campforis. Nam aliquando oppositum fit, scilicet si campfor prius pecuniam à campuario recipit, solutione in alio loco, aut tempore facturus: vt exemplariter patet de clericis Romam euntibus, qui campfori Toleti existẽti tradunt centum ducatos: exempli gratia, solutionem Romæ recepturi: tunc enim nullum est ex parte campforis mutuum, ac proinde in huiusmodi cambio vsura reperiri ex parte campforis non potest: vt de se satis constat. Itaq; omnia cambiorum genera ad tria, vt videtur, reduci possunt, secundum tres diuersitates supra assignatas: quæ sunt diuersitas numismatum, diuersitas loci, diuersitas temporis. Sed vt hæc omnia propriè dicantur cambia, siue pura, siue mixta, necessaria est numismatum diuersitas: nam esto sit diuersitas loci, aut temporis, si non sit pecuniarum diuersitas, vt dictum est, tales cõtractus degenerant à cambio, & remanet purum mutuum: vt si pecunia soluenda, est similis pecuniæ prius datæ, siue in eodem loco, siue in diuerso soluatur, mutuum est: & nõ cambium. Ac proinde qui pecunias tradunt, aut etiam recipiunt, quibus impertinens est, tempore solutionis eadem specie, vel alias dissimiles soluere, seu recipere, propriè campfores dici non possunt: sed mutuatõres potius dicendi sunt: & ita si in hoc iniustitiam commiserit, talis iniustitia vsuraria iudicabitur.

Quibus præmissis conclusio est certa quod cambium siue purum, siue mixtum, vt dictum est, secundũ se est contractus licitus, & reipublicæ satis utilis. Huius ratio est certa: quia per huiusmodi cambia multorum hominum indigentis cõmuniter subuenitur: multorum etiam hominum damna & dispendia communiter euertuntur. Quod de cambio puro patet: quia sæpe homines indigent pecuniis minutis ad res sibi & domui suæ necessarias emendũ, ad quod nil illi pecuniæ grossæ, quas habent deseruiunt: his per cambia pura subuenitur. Multi etiam sunt qui de patria sua egressuri, & in patriã alienã, aut regnũ peragraturi, vbi pecuniæ quas habent minime, sicut in patria propria, currunt: indigent pecuniis in alia patria currentibus, aut etiam pecuniis grossis, quæ per viam facilius, & cum minoribus expensis atq; periculis deportentur: his etiam per cambia pura subuenitur. Multi etiam sunt, qui cum pecunias habent, quibus Romæ existentes indigent, quas secum Romam portare non possunt, eò quod lege vetitum sit, pecuniam e regno educere: aut quia

sine periculo probabili eas amittendi portare non possunt, indigent alterius opera, qui Romæ illis respondere faciat &c. His subuenitur per cambia impura vt constat. Multi & pro maiori parte sunt, qui pecunias nullas habent, & alienis indigent, vt necessaria sibi & suis comparent, & procurent: his similiter per cambia impura, cui est mutuatõ admixta, subuenitur. Et omnium prædictõrum hominum pecunia aliã indigentium, multa damna pericula & dispendia per huiusmodi cambia tam pura quàm impura vitantur, vt de se satis constat. Hæc dixerim de cambiis secundum se consideratis, quæ non minùs vtilia sunt, & interdum necessaria ipsi reipublicæ, quàm sint emptio, & venditio, aut aliã humanæ negotiationes.

Verum quemadmodũ aliã negotiationes quæ de se licitæ sunt, & reipublicæ vtilis, solent multipliciter vitari ob diuersas circumstantias concurrẽtes, vt supra quãdo de mercatione dicere cõepimus, explicuimus: ita & cambia possunt similiter multipliciter vitari: ex parte. s. personæ, quia non omnibus cambi re conuenit: ex parte loci & tẽporis, quia non in omni loco, puta sacro, nec in omni tempore, puta festiuo, cambi re cõuenit. Ex parte modi, defraudando, mentiẽdo, peierando &c. ex parte finis lucrum. s. tanquã præcipuum finem appetẽdo: nec in alium meliorem finem illud referendo. Deniq; vitatur ex parte lucri, in cambio quidẽ puro, si lucrũ est excessiuũ, in impuro autẽ similiter si excessiuum sit, aut ratione mutui admixti receptum. Seu si absq; alia iusta causa, quæ inæqualitatem excuset, accipiat, seu exigatur. Pro quo id aduertendum quod supra dictum est, cum contractus cambij ad iustitiã cõmutatiuã pertineat, necesse est in illo sicut & in mutuatione, & emptione & venditione æqualitatẽ inter datũ & acceptum seruare, à qua æqualitate si absq; causa aliqua iusta plus quã datũ sit recipiendo, excédatur, iniustũ erit huiusmodi cambium: & si impurum sit, censendũ est vsurariũ. Si enim ppter admixtũ mutuum superaccipiat, siue parũ sit siue multum quod superaccipitur, sine dubio erit vsura. Si autem nõ propter mutuum admixtum, sed propter aliquã aliam causam lucrum excessiuum recipiatur: tunc etsi vsura non sit, erit tamen iniustitia. Sunt autẽ duæ causæ in genere propter quas licitè potest campfor lucrum exigere, & recipere, hoc est, plus quàm dat recipere, scilicet, obsequium quod campuariis præstat, & interest damni emer-

gentis, & lucri cessantis, quod ipse campfor ex cambio patitur. Obsequium certum est à campsuariis & reipublica per campfores fieri, ex quo suam industriam, & sollicitudinem apponunt, in quaerendo multiplicem numismatum differentiam, & ea conseruando, & suo periculo suscipiendo, & domi relictis aliis negotiis sedendo, vt qui tali aut tali numismate indiguerit, facile apud ipsum campfore inueniat. Tale autem obsequium cum gratis fieri non debeat, consequens est mercenarium esse, hoc est dignum, cui sua merces correspondeat: & habet locum hęc ratio in omni cambio proprie sumpto, siue purum sit, si mutationi admixtum: interesse etiam tam damni emergentis, quam lucri cessantis causam sufficientem esse ad aliquid loco eius exigendum & recipiendum, constat ex his, quę supra late disseruimus: modò conditiones supra positę concurrant (quas tamen difficile arbitror in campforibus concurrere.) Habet autem locum hęc ratio, seu causa, tam in his, qui ex officio habent cambire, qui proprie dicuntur campfores, quam etiã in aliis, qui cambiant, etiam si id ex officio non habeant. In quo differt hęc secunda causa, quę interesse concernit, à priori quę de obsequio posita est: nã interesse in vtriusq; locum habet, obsequium autem non nisi in his, qui proprie campfores sunt, id est, qui id ex officio solent exercere.

Corollarie sequitur quòd omni interesse campforis cessante poterit iuste lucrum aliquod ex cãbio prætendere, ratione scilicet obsequij, quod reipublicę & campsuariis impedit: non minùs quã alij mercatores, qui suam industriam, & sollicitudinem cum expensis applicant, ad quaerendum mercium diuersitatem, vt illis indigentibus pręstò possint subuenire: qui vltra quàm merces illis constiterunt poterunt aliquod lucrum prætendere, ratione expensarum, laboris, & periculi, aliorumque quę sua remuneratione digna esse constat: quòd cum certum sit in cambio puro vbi sola pecunię diuersitas inuenitur: similiter in cambio in quo loci diuersitas reperitur, imò etiam in cambio in quo cum pecunię diuersitate diuersitas etiam temporis, & non loci interuenit: eò quòd in his omnibus ratio propria cambij reperitur, scilicet permutatio monetę pro alia, ratione differente: quę quidem cambij substantia per loci, aut temporis varietatem non tollitur.

De cambio in quo sola temporis diuersitas interuenit.

DE cãbio tamen in quo sola temporis diuersitas interuenit, esset dubium, An sit licitum ex illo lucrũ quęre: quòd quidem cambium, proprie cambium non est: sed purum mutuum ex quo non interuenit diuersitas inter numisma traditum & solendum: nec etiam interuenit loci diuersitas, sed sola solutionis, per tẽpus statutũ, expectatio: & ideo est purum mutuũ. Hac ratione videntur doctores cõmuniter moueri ad dicendum quòd in tali contractu non est licitum quicquam lucrari, qui esset vfura: & ita campfores Hispanos, qui huiusmodi cambiis vt plurimum vtuntur, absolutè condemnant.

Hoc tamen in præsentiarum conuenit examinare, nẽ indistinctè damnumus, quòd salua cõscientia possumus excusare, aut econtrã. Ideò contra prædictã sententiam huiusmodi campfores absolutè & indistinctè damnantem arguitur: In tali campfore concurrunt eadem causa aliquid lucrandi, quę concurrunt in campfore proprie sumpto, qui vnum numisma pro alio dissimili permutat: Igitur poterit vterque lucrum quaerere, vel neuter. Assumptum patet, quia in vtrãque est simile obsequium, dempto hoc, quòd vnus obsequitur mutuando, alter verò cambiando. De quibus obsequiis nunc non loquor, quia talia obsequia venalia non sunt: nec inde licitum est, lucrum quaerere: quia sicut in mutuo requiritur æqualitas inter datum & acceptum, ita in permutatione vnus monetę pro alia dissimili requiritur similiter æqualitas, vt iusta sit permutatio. Quòd si aliquid potest lucrari verus campfor est ratione alia: quia, si industriã & diligentiam apposuit in pecunias differetes congregando, & easdem seruando: & periculũ earum in se suscipiendo, & domi indigentes expectando, vt illic facile ea quibus indigent reperiant. Sed hęc omnia reperiuntur in campfore de quo loquimur, vt pono: igitur ob illam causam poterit lucrũ acquirere, sicut ob eandẽ causam, alter verus campfor acquirat. Si dicas, quòd verus campfor aliam causam habet: quia tenet in diuersis locis famulos & factores, seu ministros, idq; non sine expensis propriis,

vt. f.

vt. f. multorũ indigentibus in multis locis prouideat: sed hoc nihil obstat: quia pono ego similiter campforem improprie sumptũ in diuersis locis tenere ministros, ita vt cetera sint paria, deõ hoc quòd in cãbio illius, quòd proprie dicitur campfor, interuenit diuersitas monetarũ, similiter & tẽporis, aut loci: in cambio verò improprie sumpto de quo loquimur, non nisi tẽporis diuersitas, aut loci interuenit, & non monetarũ, ita vt sit purũ mutuum: aut pono quòd in neutro cambio interueniat loci diuersitas, sed in vno interueniat tantũ monetę, & tẽporis diuersitas, nã alio verò sola tẽporis expectatio, & reliqua, scilicet pecuniarũ aggregatio: labor, periculũ, & expensę sint paria. Iam si propter hęc licitũ est vni lucrari, quare propter eadẽ nõ erit alteri licitũ similiter lucrari? Confirmatur hoc ex ratione Scoti, si reipublica vellet hominem cõducere, qui se ad illa omnia obliget. scilicet ad cõgregandũ diuersa monetarũ genera grossa, & gratialia, ea suo periculo conseruandũ: & propositis aliis negotiis, domi sedeat indigentibus mutuatur, nõ est dubiũ quin tali homini sic conducto, sua merces de iustitia debeatur. Igitur si homo ille sua voluntate officiũ illud, seu ministeriũ cũ pfatis oneribus assumat, cũ à reipublica stipendiatus nõ sit, iuste poterit ab his (quibus cũ suo ministerio seruit) aliquã recipere, & exigere mercedem. Hac em ratione probat Scotus esse licitũ mercatoribus carius quã coltiterint merces suas vendere, hoc est, propter onera prædicta, ad habendũ præfatas merces indigentibus paratas, prærequta. Hac eadẽ ratione probat Cõra. post alios esse licitum verò & puro campfori, aliquid lucrari, ratione. scilicet huiusmodi onerum, quę voluntate assumptis, ad indigentibus per suum ministerium subueniendum. Hac eadẽ ratione mutus fuit Durãdus in .3. d. 37. q. 2. ad tenendum in forma id, quòd hęc rationes prætendunt: scilicet, quòd esto campfor nullum aliud officium pecunias permutadi suscipiat: sed solum ministerium mutuandi cum labore, cura, periculo & expensis supra dictis, iuste poterit suum lucrum ex illis quaerere, licet nõ ex mutuo.

Præterea, si huiusmodi campfori, qui proprie mutuatur dicendus est, nõ esset licitũ in acquirendo lucrum, habere respectum ad præfata onera ab eo pro aliis assumpta, ideo esset, quia principale ministeriũ suũ quo indigentibus seruit, est mutuarẽ illis: hoc autem ministerium gratuitè agendum est: sed hoc nihil impedit quòd minùs possit mercedẽ dignam præfatis oneribus accipere. Patet hoc

vbi.

exemplariter, quia non minùs gratuitè est ferendum testimonium, quàm sit gratuitè mutuandum: sed si testis, vt testimonium ferat, opus est expensas faciat, aut aliqua onera subeat, de loco in locum eundo, poterit non solum expensas exigere, sed & mercedem oneribus per eum susceptis condignam recipere: esto quòd nihil pro testificando recipiat. Idem patet de iudice cuius principale ministerium est iustitiam in republica facere: quòd quidem officium de se venale non est, sed gratuitè agendum, sicut & mutuum: & tamen propter laborem & curam & cetera onera tali officio annexa, licitum est iudici mercedem exigere, & recipere. Idem patet de sacerdote, qui si in ecclesia aliqua est ministraturus, siue missam celebrãdo, siue per mensem, aut annũ illi seruãdo, quãuis ipsum spirituale ministeriũ venale nõ sit, sed gratuitè agendũ, nihilo minùs laboris & operę aliorumque onerũ, ad præfatum ministeriũ requisitorũ, mercedẽ dignam poterit iuste recipere. Quare igitur pfatũ mutuatur, qui id ex officio assumit, non poterit onerũ ad id requisitorũ, & laboris & industrię, dignã accipere mercedem, dum tamẽ pro ipsa mutatione, siue ad mensem fiat, siue ad annum, siue ad duos annos, nihil penitus lucrari intendat.

Præterea si clericus, loco proprio deserto, iter arripit, vt his qui in alio loco distanti sunt, sacramenta ministret: & medicus similiter iter arripit, vt infirmis, qui in loco distanti sunt, medeatur: & iudex qui similiter iter arripit, vt his qui in loco distanti sunt, iustitiam faciat, terminos visitet, & statuatur. &c. nõne tales pro arrepto itinere, & labore, atque onere ibidem sumpto, iuste poterunt dignam mercedem exigere, & recipere? quare igitur diues, si similiter iter arripit, vt his, qui in loco distanti sunt, per mutuum subueniat, non poterit arrepti itineris, & laboris, atque oneris ibidem suscepti, mercedem dignam exigere & recipere? quòd si potest, quare igitur propter alia onera, ad indigentibus per mutuum subueniendum assumpta, non poterit mercedem dignam recipere? Si dicas, ideo non posse: quia huiusmodi mutuatur, seu factus campfor, non aliorum vtilitatem, sed proprium lucrum quaerit, ideo non aliis seruire, sed sibi ipsi intendit prodesse. Contra hoc stat ratio: quia similiter mercatores, qui aliunde merces cum magnis laboribus, & expensis, & periculis, afferunt suum proprium commodum, & lucrum quaerunt, & sibi

ipsis prodesse intendunt: sed non ob id ipsorum lucrum moderatum est cōdemnandū, cum in re ipsa recipiunt. Quicquid sit de eorum intentione. ministrant autē eundo, redeūdo, merces cum periculo & labore, atq; expensis portādo. Similiter præfati mutuatores ministrant. At dices, ministrant mercatores merces vendendo, quasi mutuator præfatus non similiter ministraret pecunias mutuando. Sed dices tale ministerium mutuandi gratuitè debet fieri, similiter etiam, gratuitè ipsa venditio fieri debet: cum actus iustitiæ sit, quæ æqualitatem requirit, nec mercatores pro ipso actu venditionis in pretio ascendunt, vt suppono, sed pro oneribus susceptis, vt patet.

Postremò in cōfirmationē primæ rationis arguitur. Impertinens esse videtur numismatū, q̄ in cābio puro permutatur, diuersitas, ad hoc quòd lucrū possit inde acquiri: sed quod ad id pertinens est, est obsequiū ipsius cāpsoris, quod cāpsuario impendit, & per consequens vbi sit simile obsequiū, etiam si nō sit numismatū diuersitas, erit similiter lucrum licitum. Antecedens patet. Nam quæro, hic purus campfor, qui dicitur cambium mutuū exercere, quam ob causam quærit lucrum: an propter permutationem pecuniæ: sed hoc non, quia ipsa pecuniæ permutatio sicut alterius mercis venditio æqualitatem requirit: ac proinde si mercator tantum accipit in pretio quantum merx ipsa valet, iusta est venditio: & si aliquod lucrum superaccipit, alia causa iusta quærenda est vltra ipsam venditionem: ita campfor purus si tantum in pecunia dissimili recipit quantum dat campsuario, iusta & æqua est permutatio, & ita si lucrum amplius quærit, alia causa assignanda est præter ipsam permutationem iustam: illa autem alia causa non est nisi obsequium: hoc autem est præfata onera, periculum, laborem, & curam suscepisse. Quòd si ita sit, impertinens ergo omnino est ad præfatum lucrum iustificandum quòd moneta soluenda sit diuersa specie ab ea quam campfor dedit, vel non, modò in valore æquiualeant omnino: & per consequens si adsit idem obsequium, & non eadem monetæ diuersitas, erit lucrum similiter iustificandum. Itaque videtur, huiusmodi campfores (qui propriis mutuatores dicendi sunt) non esse ob id simpliciter cōdemnandos quòd cum aliquo lucro mutuauit: non quidem ex inuito sperato, seu intento, sed ex honesto obsequio mercenario per eos impenso. Si autem cōdemnā-

di sunt, causa erit excessus lucri: quia scilicet, præfato obsequio non proportionatur, sed superexcedit: quod experientia ipsa satis commōstrat, cum videamus huiusmodi campfores ex pauperibus breui tempore dirissimos euadere: aliis quibus seruire se dicunt depauperatis, & rebus suis miserabiliter spoliatis. Sunt etiam cōdemnandi ob pacta alia quæ ipsi in suis cambiis, seu mutationibus, in suam vtilitatem aliorumque damnum apponere solent: de quibus esset particularis habenda notitia, antequam vel damnentur, vel approbentur: quod enim nunc disputando conclusum est, tale est, scilicet, quòd campfores siue cambiant, siue merè mutuent, poterūt lucrum moderatum & præfatis oneribus per eos assumptis correspondens, exigere: sicut ceteri mercatores ob similem causam possunt in pretio ascendere: iuxta ea, quæ supra de venditione diximus: quæ sententia amplius confirmatur per Bullā Leonis super Monte Pietatis tradita, de qua infra in quæstio. sequente. Cambia tamen quemadmodum de facto fiunt, non approbo: quia nec debitum seruatur moderamen, nec ad solum obsequium respectus habetur, sed ad tempus: nam quanto tardius est agenda solutio, eo plus augent lucrum, quod nonnullum argumentum est intentionis vsurariæ.

Corollarie sequitur, quanto maiora & plura sunt onera ob causam cambiendi, seu mutuandi suscepta, tanto magis licitum est in lucro ascendere, & eòtrā: eò quòd lucrū ob illā causam acceptum debet causæ ipsi proportionari. Sunt autem huiusmodi onera in triplici differentia, quædam dicuntur antecedere, quædam cōcomitari, quædam verò ipsum cambium, seu mutationē subsequi. Quæ antecedunt sunt ea, quæ supra diximus, pecunias diuersorum generum quærere, & aggregare, & ministros in pluribus locis aut vno ad cābiendū paratos habere &c. Quæ cōcomitantur sunt, pecunias mutuandas, seu cābiendas numerare, & si in alio tempore aut loco solutio agenda est, in libris scribere, & periculo sepe huiusmodi pecunias mutuatas exponere. Quæ autē subsequuntur sunt, interesse aliquod pati, timor iustus, & anxietas de solutione, non sine expensis & lite agenda: & expensæ ipsæ in capitalis recuperatione factæ, & alia multa possunt ipsi cambio, seu mutationi accidere: quæ omnia non tenentur campfor, seu mutuator gratis pro mutuario sustinere: sed pretio possunt omnia illa æstimari, vt supra dictum

dictum est: ac proinde his auētis aut diminutis, licitum est lucrum correspondens augere, aut diminuere: at tēto semper nē inde infamia, aut scandalum subsequatur.

Corollarie sequitur plures causas ad lucrum augmētum concurrere in cambio impuro, in quo vltra diuersitatem monetæ, diuersitas loci & temporis interuenit, quàm in cambio puro, quod sit ad statim, in eodē .s. loco & tēpore. Sequitur etiam non easdem causas concurrere ad lucrum acceptionē in personis priuatis cambientibus, quæ in his qui ex officio suscipiunt: vt de se satis constat: non tamen ob id est omnino illicitum eisdem priuatis lucrum aliquando prætere: quia esto illa omnia antecedentia non concurrant, quemadmodum in veris campforibus inueniuntur: possunt tamen alia omnia in eisdem priuatis inueniri.

De pecunia an vendi possit.

Sset tamē dubiū an dempta ratione interesse, similiter & obsequij prædicti, possint campfores lucrari ratione valoris, seu qualitatis numismatū: puta quia pecunia aurea maioris valoris sit ratione materiæ, quàm argentea. Et vt intelligo sunt doctores, qui tenēt partem affirmatiuā, dicentes pecuniam esse venalem sicut & alias res: nō quidē ratione valoris, quæ habet pecunia quatenus pecunia est, quem valorem dicunt legalē: quia lege iam institutū est, quātum valeat Florenus, quantum ducatus, & ita de aliis: & talis valor legalis inuariabilis est, quandiu durat lex ipsa, q̄ valorem talē instituit. Cōsiderādo tamen qualitatem monetæ habet aliū diuersum valorem à legali distinctum, ratione cuius vna moneta plus valet, quàm alia, etiā si legalis earū valor sit idem. Vt plus valent centum ducati in auro quàm in argēto, & plus in argento, quàm in ære, seu metallo inferiori: id patet cōputando aurū ad argētum, nam aurū valet ad deaurandum, valet ad certo modo medēdū: valet quia diuturnius est & incorruptibilis: valet quia moneta aurea facilius potest de loco in locū portari, quàm argentea, aut ærea, propterea quia minus ponderosa. Valet etiā, quia melius domi cōseruatur aurea, q̄ aliæ monetæ, existente semper earū eodē valore legali. Valet etiam, quia vna vniuersalius est diuisa

libilis, quia in pluribus regnis & locis currit & expenditur, quàm alia. Valet etiam, quia non ita faciliè valor legalis bonæ pecuniæ variatur, sicut valor aliarum pecuniarum inferiorum, quæ magis sunt periculo diminutionis expōsitæ. Itaque non solū aurea pecunia valet plus quàm alia inferior moneta, ratione materiæ: sed etiam quatenus pecunia est, & talis qualitatis, dicitur plus valere ob præfatas & alias vtilitates, in quibus vna moneta aliis monetis est præferenda: ideo dicunt hac ratione posse pecuniam vendi cariū, quàm sit valor eius legalis, & per consequens posse campfores non solum ratione obsequij, seu officij cambiendi, aliquod lucrum intēdere, sed ex ratione qualitatis numismatis, quod permutat, seu cābiunt. Et si ab his queratur, quid igitur operatur lex quæ valorem determinatum pecuniæ instituit: & si potest cariū pecunia vendi, quàm valor ille legalis requirat: dicunt, valorem legalem seruire ad cōmutationes rerum, quæ pro pecunia fiunt. Vt si quis velit emere triticum, aut oleū, aliæue merces, nil refert pro illis soluat decem ducatos in auro, aut in argento. Secūs in cōmutatione pecuniæ pro pecunia: quandoquidem vsus principalis ad quem pecunia fuit instituta seu inuenta, non fuit cambire, hoc est pecuniā pro pecunia permutare. Sed emere & vendere res alias, quæ cōmuniter sunt ad vitam hominum necessaria, quas cum non omnes vbique homines habeant, nec res quas actu habent, illis ad habendum alias quibus indigent, profint: vt de se satis cōstat: ideo necessariū fuit aliquid instituire, quòd vbique valorem haberet, & vbique pro rebus aliis posset cōmutari, vt mediante illo, homines ea quæ sibi necessaria sunt, valeant vndecunq; comparare: tale est numisma, & ita immediatè fuit ad inuentum ad merces alias comparandum. Verum quoniam numismata sunt inter se diuersa, nec omnia vbique expenduntur, nec omnia vbique reperiuntur, & eorum quæ reperiuntur, & expenduntur, quædam sunt quibus homines magis indigent ad res (quas volunt) comparandum: quædam verò, quæ ad id non ita illis deseruiunt, ideo hæc numismatum varietas induxit necessitatem cambiendi, hoc est, pecuniam pro pecunia permutandi: nam sicut nobis necessarium est, panem, & vinum, & vestitum, aliaq; necessaria querere, si non ea habemus: nec ea sine pecunia poterimus inuenire: ideo ex cōsequenti necessarium nobis est, pecuniā q̄ ad id nobis deseruiat q̄rere: hanc autē inuenimus, vel res nras pro pecunia vendendo, vel

pecunias nostras, quæ non ita ad necessaria emendum nobis deseruiunt, pro alia comodiori nobis pecunia permutando. Itaque pecuniæ pro pecunia permutatio est eius secundarius usus, non propter se, sed propter alium priorem principaliter intendendus. Et ita dicunt, legalem valorem ad primum usum deseruire: & pecuniam in principali eius usu cariùs expèdere, quàm sit valor eius legalis, esset peccatum, quo lex ipsa violaretur: secùs in secundario eius usu, quo pecunia pro pecunia permutatur, in quo non est necessariù stare valori legali. De hoc modo loquendi videtur primò, quod non magis suffragetur cãpsoribus quàm aliis, quia illas easdem commoditates, quas pecunia aurea supra argenteã, aut aliam inferiorem in potestate cãpsoris habet, easdem habet in potestate non cãpsoris, vt de se patet: ac proinde, si cãpsori est licitum talem pecuniam vendere cariùs, quàm sit valor legalis, ob eãdem causam erit hoc idem licitum cuiusq; alij.

Secundò esto suffragetur cãpsoribus, qui cãbiù purù exercent, aut etiã impurù, modò cãbiù propriè sumptù sit: non tamè deseruit aliis, qui cõmuniter dicuntur cãpsores, cum sint potiùs verè mutuatores: quibus. s. imptinès est tẽpore soluitonis aurea aut argentea moneta soluatur: imò & conueniunt, vt tẽpore solutionis eadẽ specie, aut melior moneta, quã fuerit tradita soluatur: & tamen cum hoc lucrum suum querunt, vt passim in cãbiis, quæ sunt in usu in Hispania, videm⁹.

Tertiò quòd nec cãpsores, nec non cãpsores per hunc modù excusentur, a pparet: quia credendum est, legislatori, qui certum valorem ipsi pecuniæ instituit, omnes ipsius pecuniæ commoditates, seu qualitates attendisse, alioqui nulla videretur ratio quare aurum in decuplo plus, quàm argentum eiusdem ponderis: & argentum similiter multò plus, quàm aliud inferius metallù valere sit institutum, nisi quia cognouit legislator, aurum longè plus, & ad plura quàm argentum valere: & argentù similiter longè plus & ad plura quàm alia inferiora metalla prodesse: ac proinde velle personas priuatas, non habito principis, aut legislatoris consensu, valorem seu pretium monetæ augere, putandum est ex cupiditate inordinata mercatorum potiùs quàm ex necessitate, aut publica vtilitate, euenisse. Quare non videntur excusandi, lucrum ex valore monetæ contra leges institutum prætententes, nisi ad obsequium, vel interesse, vt dictum est, recurratur.

Quartò: quia sicut moneta melioris materiæ suas habet comoditates, quia faciliùs numeratur, seruatur, & trasportatur: ita etiam monetæ minores, aut vilioris materiæ, suas similiter habent comoditates, & cõmunibus hominù necessitatib⁹ per illas faciliùs subuenitur. Nam si homines inter se conferamus, longè plures sunt indigentes, quàm diuites: indigentibus autem multò magis profunt pecuniæ minutæ, vt res quibus indigent sibi comparent, quàm aliæ grossiores, quales sunt aureæ: imò & ipsi diuitibus sapiùs sunt magis necessariae pecuniæ minutæ, quàm grossæ, ad sibi & suis necessaria comparandum: & ita sicut ad certum effectù plus valet aurea quàm argentea vel alia inferior, ita similiter ad suum certum effectum plus valet argentea, & inferior, quàm aurea: & ita si cãpsor, dando auream monetam, possit ob talis pecuniæ commoditatem lucrari: ita alter, qui pecuniam minutam cãpsori tradit, deberet similiter inde lucrari: cuius oppositum semper videmus. s. quod cãpsor qualẽcunq; pecuniam cambiat, siue meliorem pro peiore, siue econtrã, semper à cãpsuario lucrum suum quarit.

Quintò dicere quòd valor legalis seruit pro aliis commutationibus, & nõ pro cãbio, nõ videtur oino verù: nã si propter valorem legalẽ tantù triticù seu oleum reperitur pro decẽ ducatis in argento, sicut pro decẽ ducatis in auro, & econtrã, sequitur quod decẽ ducati in auro, & decẽ in argento equivalent vni tertio, puta tritico in tali quãtitate, & per cõsequens æquialebunt inter se: & ita si decem ducati in auro pro decẽ in argẽto permutentur, æqua & iusta erit pmutatio, qualis esset permutatio decẽ ducatorũ in auro, aut decẽ ducatorũ in argẽto, pro illa assignata tritici quantitate. Adde quod numismati nõ per res alias venales valor impositus est, sed per alia numismata: vt ducatus institutus est vt valeat. ccclxxv. dipondia, regale argẽteũ institutũ est vt valeat xxxiiij. dipondia: ad hunc modũ de aliis monetis maioribus dicẽdũ est, quod earum valor est per minores monetas taxatus & determinatus, ac proinde iusta erit permutatio, si moneta maior pro minoribus eiusdem valoris legalis permutetur: iniusta verò si à tali æqualitate recedatur, excepto nisi alia causa iniusta talis recessus assignetur, vt si is, qui pecunias melioris materiæ erat in alium locum portaturus, & ad alterius instatiã, eas pro aliis inferioris materiæ permutet, iustè poterit aliquid vltra valorem legalem exigere: aut si eas erat ad alium

alium finẽ conseruaturus, quarũ conseruatio esset sibi facilior, aut si erat aliquid deauratur⁹, seu pecuniã suã ad aliũ finem locaturus: in his & similibus casibus sua interest, talẽ pecuniã pro tunc non distrahere: ac proinde, ratione talis interesse, poterit plus quàm valet alia pecunia pro qua suã permutat, exigere. Si tamen nil sua interest, illã vel aliã pecuniã pro sua accipere, nõ video quare non sit præfata æqualitas in tali permutatio ne seruãda, qua pecunia pro pecunia permutatur, sicut seruanda est in alia qua pecunia pro merce alia commutatur.

Hęc dixerim de pecunia, cui ex lege, aut cõmuniter cõsuetudine patrie certus & determinatus valor cõueniat, & cõmuniter iustus valor reputatur, & secundũ illum est pecunia permutãda & expẽdẽda, vbi lex illa vim suam habere, & cõmuni consuetudine approbatam esse dignoscitur. Secùs de pecunia & loco, in quo secundũ legem aut cõmunem cõsuetudinẽ certum & determinatum valorem nõ habet, sed variũ, pro vt aliarũ rerum venalium pretiũ variari solet, vt fieri dicunt in nõnullis locis & ciuitatibus Italiæ & Flandriæ: nam tũc non negarẽ, pecuniam huiusmodi vendi posse sicut & alias res, quæ venales cõmuniter dicuntur: & haberet talis pecunia aliarum rerũ venalium conditionem, quantum ad hoc quod est habere suam latitudinem iusti pretij, & quantum ad ascendendum & descendendum in valore, secundũ abundantiam aut penuriam talium pecuniarum, & secundũ multitudinem & paucitatem venditorum & emptorum: quod tamen locum non habet in locis vbi pecuniæ suus certus valor per legem cõmuniter consuetudine approbatam, est determinatus. Quod notanter dixerim, quia si à lege per appositam consuetudinem receditur, & consuetudo tanta sit, quæ principi constet, & non contradicat, tunc non etiam condemnarẽ factum, quo pecunia cariùs venditur, quàm sit valor eius legalis: vt nunc dicitur introducta cõsuetudo vendendi duplos ducatos aureos, pro viginti tribus regalibus, & amplius: lege tamen suam vim retinere, vendi nisi secundũ valorem legalem non possunt, nec licitum est ducatos huiusmodi permutanti, vltra quàm lege statutũ est, pro illis accipere, nisi aliqua alia causa illius superceptionis interueniat: puta obsequiũ cambientis, si cãpsor sit, aut aliquod interesse, iuxta ea quæ dicta sunt.

Inde fit vt moneta, quæ in regno aliquo aut patria non currit, vendi possit, ex quo nullum illic valorem habet in quantum

pecunia, sed in quantum talis & tanta materia est, fit insuper vt si certũ aut probabile sit, certã monetã breui fore in valore legali diminuẽdã, iustè posse permutari pro alia, quæ à valore quẽ illa actu habet deficiat, & causa est diminutio valoris breui futura. Sicut etiam licitum est pro multa pecunia in naui tempore tẽpestatis existente, longè minorem dare: & causa est periculum cui pecunia nauis exposita est. & pro centum ducatis Hispani, aut in alio loco distanti soluendis, licitum est aliquid minus dare: & causa est onus iniũctũ ei, qui illos proprio labore, cura, & expensis, est recuperaturus. Ad hũc modũ de aliis inferri & exemplificari posset. Itaque ad excusandum cãpsores & mercatores qui in pecuniis permutandis, & expendendis tractant vt inde aliquid licitè lucrari possint, non opus est ad facultatem vendẽdi monetas recurrere: cũ illis secundũ legem suus certus valor sit institutus. Sed vt contra istos pecuniarius iust⁹ sit, modò permutatio seu cambiũ sit, modò mutuũ, necesse est æqualitatem, interdũ & acceptũ, seruare: excepto nisi causa aliqua iusta, quæ in æqualitate excuset, interueniat: & per hoc faciliũ est de omnibus cambiis iudicare, si liciti sint, an vsurarii, an iniusti.

De causis ob quas solent cãpsores lucrum augere.

Llud item est aduertendum quod vltra causas supra assignatas ob quas licitũ est plus in cãbio lucrari, quã eis nõ existentibus, solent ob alias causas cãpsores lucrum augere. s. rone loci distãtioris: idq; in cãbiis ad locũ in quibus. s. loci diuersitas interuenit: nã quo ad distãtiorẽ locũ cambitur, eo maius lucrum exigitur, si militer rone quãtitalis pecuniæ cãpsor. Nã quo maior pecuniæ quantitas in cambio datur, eo mai⁹ lucrum exigitur: idq; tã in cãbio puro, quã etiã impuro. Similiter ratione tẽporis, cãpsuario ad hoc quod soluat concessi. Nam quo maius tempus illi ad soluendum conceditur, eo magis lucrari cãpsores volunt. Similiter attendunt ipsi cãpsores & mercatores ad abundantiam & penuriam pecuniæ in tali loco & tempore existentem: & quo maiorem penuriam pecuniæ illic esse agnoscunt, eo magis lucrum augent. De quibus lucrum augmentis ob causas huiusmodi dubitatur, an licita sint, & præfate causæ sufficientes

entes sint ad præfatum lucrum augmentum. Et dicendum quod nulla ex his causis est de se sufficiens ad præfatum lucrum augendum: secus ratione adiuncti, si alia. scilicet causa iustior concurrat. Et quidem de loci distantia constat quod per se nil conferat ad lucrum augendum, sed ratione oneris adiuncti. scilicet quia captor qui hic pecunias dat alibi eas recuperaturus, suscipit in se onus hoc, mittendi ad locum distantem famulum seu ministrum, qui tales pecunias suo tempore recuperet: & quia hoc onus videtur quasi per se annexum cambio, quod ad locum distantem fit, ideo de hac causa non dubitatur quin sufficiat ad augendum lucrum secundum exigentiam distantie, cum maior distantia maiores labores, & expensas requirat, quam minor.

De alia causa quæ tempus intermedium concernit, similiter dicendum quod per se non est causa sufficiens ad lucrum augendum. Qui enim ob solutionis expectationem lucrum querit, vsurarius est: & quo maius lucrum ex maiori dilatione intendit, peior vsurarius est lucrum ex mutuo intendens, cum ipsa solutionis per tempus expectatio, quædam mutuatio sit: ex adiuncto tamen non inconuenit lucrum querere, & illud augere. ut si ex dilatione soluendi concessa ipse captor aut etiam mutuator aliquod verum interesse patiatur, siue damni emergentis, siue lucri cessantis, licite poterit ratione talis interesse aliquid ultra capitale exigere, seruatis conditionibus ad interesse requisitis, de quibus supra: & quo maius est tale interesse, eo maius lucrum potest exigere. Vnde errat qui in distincte condemnant eos captores qui quo per maius tempus solutionem expectant, eo maius lucrum à captuariis exigunt, recta quidem est condemnatio si tales ob temporis magnitudinem principaliter lucrum augent: non tamen recta est si huiusmodi augmentum ratione interesse quod ex tanta dilatione patiuntur, exigunt, idque in conscientia & veritate: secus stando in presumptione, quia semper contra huiusmodi captores presumitur, maxime cum ipsi fateantur se non recompensam pro interesse, sed lucrum intendere.

De alia causa lucrum augendi, quæ est quantitas pecuniæ quæ cambitur, dicendum quod nec hanc causam per se ego iustificarem, nisi alia secum iustior ad lucrum augendum concurrat: nam loquamur, exempli gratia, in cambio ad locum, puta ad Romam, quod captor det Tolemi captuario centum ducatos aut ducentos. Romæ sibi soluendos, parum refert ad hoc quod ipse captor lucrum duplet, si ducentos det: nam ad

hoc quod Romæ recuperet ducentos, non maior labor, nec maiores expensæ requiruntur, quam si solū centum esset ibidem recuperaturus: dein de siue captor illos ducentos det per viam mutui, siue per viam cambij, ex quo alia tanta pecunia est sibi ex iustitia soluenda, iniquum videtur & iniustum, lucrum querere & augere, ex hoc quod multa pecunia mutuatur, aut pro alia soluenda permutatur. Deinde si maioritas pecuniæ captor per se sufficeret ad lucrum augendum, sequitur quod ita sufficeret in non captore, sicut in captore: hoc autem est falsum, quia si is, qui non est ex officio captor, mutuet, vel cambiat magnam pecuniæ summam, non potest ob id lucrum magnum intendere: imò nec paruum si nihil sua intersit, paruum aut magnam pecuniæ quantitatem mutuae, seu permutare: igitur sola maioritas pecuniæ mutuatæ aut captor per se non sufficit ad iustum lucrum augendum, nisi alia causa iustior concurrat, puta interesse captoris: quia potest accidere quod si magnam pecuniæ summam cambiat, aliquod inde verum interesse patietur, quod pro captuario gratis sustinere non debet: ideo ratione talis interesse poterit lucrum correspondens exigere, & illud augere: quod certum esse suppono.

Sed forte insurget quis contra id quod dixi. scilicet non esse licitum lucrum augere ad augmentum pecuniæ quæ cambitur, cum passim videamur lucrum illud, tam in cambio reali per literas, quam etiam in cambio puro minuto tanto magis augeri, quanto maior summa pecuniæ cambitur: & hoc est communiter approbatum. Ut si captor unum regale cambiat, unum dipondium lucratur: si .10. dipondia lucratur: si centum, centum: & idem in cambio ducatorum fit. Respondetur primo, argumentum ex facto non valet ad iustitiam contractus: nam sicut id fieri videmus, ut lucrum tanto magis augetur quanto maior summa pecuniæ cambitur, ita similiter vedemus de facto fieri, ut quanto per maius tempus cambitur, tanto maius lucrum exigitur. Nec propter hoc id venit iustificandum. Dicendum secundum, quod si licitum est lucrum augere ad augmentum pecuniæ captor, hoc non est licitum de per se, sed ob aliam causam concurrentem, ut de interesse exemplificauimus.

Sed nunquid dempto interesse concurrat alia causa quare lucrum augeri possit, in casu, dicendum quod sic: scilicet onera ob causam cambij suscepta, quæ (ut alia omittamus) sunt, captorem suam in industriam, curam, laborem, & sollicitudinem, in tanta pecuniarum varietate acquirenda apposuisse, & expensas ob eandem causam

fam fecisse, & ministros aut famulos in diuersis locis suis expensis, ob eandem causam tenere. Quæ omnia cum suum habeant valorem, quia mercenaria sunt, totus omnium horum onerum valor est in aggregata pecunia, ad illum finem destinata, quodammodo contentus: & inter ipsas pecunias proportionabiliter diuidendus, ita ut qui inde multam pecuniam per viam cambij accipit, multum valoris præfatis omnibus correspondens soluat: qui paucam accipit, paucum præfati valoris soluat: & ita si quanto maior pecunia cambitur, tanto maius lucrum exigitur, non est hoc per se ratione hac quia multa est pecunia captor, sed quia multam talem pecuniam multum oneris præfati consequitur: huius exemplum est clarum in mercatore, qui ad mundinas it, multas inde merces allaturus, qui eundo, & redeundo, & merces apportando, multam curam & industriam, apponit, multum laborem subit, multas expensas facit, quæ omnia suum habent valorem, & eorum valor quodammodo in ipsis mercibus continetur, & proportionabiliter est diuidendus, ut qui plures merces emerit, plus præfati valoris soluat: qui pauciores, minus &c. Ita ut merces duplicem valorem contineant: alterum proprium, qui illis correspondeat, alterum extraneum, ex præfatis, labore industria, & expensis mercatoris, prouenientem. Ita similiter de pecunia captoris dicendum est, quod habet duplicem valorem, alterum proprium, qui legalis est, alterum extraneum oneribus à captore ratione cambij susceptis, correspondentem: & ideo non mirum si ad augmentum pecuniæ captor, lucrum proportionabiliter augetur: non quidem per se ob augmentum pecuniæ, sed ob valorem illum extraneum pecuniæ illi aduentitium, unde fit ut si aliquis multam pecuniam cambiat, unde nullum interesse patiatur, qui non id ex officio captoris habet: & alius verè captor tantum cambiat, unde similiter nullum interesse patiatur, primus nullum lucrum poterit iuste pretendere, cum apud eum pecunia sua non habeat præfatum valorem extraneum, quem habet pecunia captoris, ut dictum est.

Sed iterum obiicies, quia si pecunia captor in quantitate aucta, licitum est lucrum augere, ob duplicem valorem, quem præfata pecunia continet. Sequitur quod esto captor pecuniam illam non proprie cambiat, sed verè mutuet, poterit inde similiter lucrum etiam auctum querere, ex quo siue cambiat, siue mutuet, suum duplicem valorem retinere. Respondetur si verè ita est quod talis pecunia cum præfatis o-

neribus fuit aggregata, non solū ad proprie, sed etiam ad improprie cambiendum: quod proprie mutuū est, fateor quod ob præfata onera, in ipsa pecunia virtualiter contenta, seu permanentia, poterit talis captor siue cambiat, siue mutuet, lucrum querere, non tamen ex ipso mutuo: & hoc consonat his quæ supra dicta sunt, de cambio in quo sola temporis varietas interuenit. Secus si pecunia non nisi ad verè cambiendum fuit aggregata, quia tunc non à mutuatariis, sed à captuariis est lucrum exigendum: quia non propter mutuatarios, sed propter captuarios talia onera assumpta fuerunt. Hunc modum quo pecuniæ ad præfatum finem aggregatæ, illum duplicem valorem attribuo, puta legalem, & aduentitium, non intelligas diuersum esse in re, à communi sententia: que tenet captori pecuniæ suam alij dati duplicem pecuniam ab illo alio deberi, alteram quæ pecuniæ datæ respondeat, alteram quæ merces sit obsequio captoris: & oneri per eum suscepto, correspondens seu proportionata: explicatur tamen per modum præfati iustificatio lucri acquisiti, habito respectu, ad quantitatem pecuniæ, quæ cambitur.

Aduerte etiam quod paucitas, aut pluralitas captorum, sicut & paucitas ac pluralitas captuariorum confert, ad iustum augendum, & diminuendum lucrum: quia lucrum huiusmodi, iustificatur propter obsequium captoris: ut sepe tactum est: & ideo lucrum tale, pro tali obsequio recipere, pertinet quodammodo ad locationem, modo autem quando plures sunt qui operam suam alicubi locant, minor solent illis merces exhiberi. Maior autem quam est penuria eorum qui talem operam locant, cæteris paribus: similiter si cætera sint paria augetur merces, quando sunt plures qui alienam operam conducant, e contra verò minuitur, quando sunt pauciores conducentes: quemadmodum etiam cæteris paribus crescit pretium rerum venalium, quando est earum penuria, & e mentium abundantia, e contra verò decrescit quando est merces abundantia, sed pauci qui eas emant: ita igitur in præfati crescere debet merces captori debita, si pauci captores sint, aut multi captuarij: e contra verò decrescere debet, si multi sint captores, pauci aut captuarij.

Illud tamen ad quod in augendo lucrum ipsi captores attendunt, mihi non placet. scilicet si est pecuniarum abundantia aut penuria, in loco aut nudinis, ubi se reperiunt aut in loco ubi solutio est agenda: augent. n. lucrum quoniam penuria pecuniarum esse sentiunt, e contra verò diminuunt. Si. n. pecuniæ venderent, iuste possent ad id habere.

bere respectum, attamen nec pecuniā vendūt: nec abundantia, aut penuria pecunię causa est quare lucrum in cambio præterdunt, sed obsequium seu onus ipsius cambii, per campforem in aliorum vtilitatem assumptum, aut interesse, si quod ex cambio ipsi patiantur, vt dictum est, ac proinde ceteris paribus nil refert, cãpsores multam aut paucam habere pecuniam, vt in lucro iutento possint ascendere, aut descendere, quemadmodum multum aut paruū tempus, campsuariis ad soluendum acceptum, concedere, nihil agit ad præfatum lucrum augendum, vt dictum est. Ac proinde in cambio, ad locum distantem facto, si volumus eius iustificationem, aut vitium agnoscere, diligenter est attendendum, quæ pacta & venditiones apponantur, & quam ob causam lucrum exigitur, aut in lucro ascenditur: si enim ratione maioris distantia, maius lucrum exigitur, nõ est de se damnandum, ob rationem supra dictam. Similiter si ratione maioris pecunię campfæ, ob causam concurrentem (vt supra exposui) similiter si ratione paucitatis campforum, aut multitudinis campsuariorum. Si tamen maius exigitur lucrum ob maioritatem temporis, quo expectatur solutio, vsuram esse præsumendum est, & iudicandum. Similiter si propter pecuniarum penuriã, ceteris paribus, maius exiget lucrum, quanuis vsura non sit, erit tamen iniustitia. Et quantum ad restitutionem attinet, parũ refert, vsura sit an iniustitia, quia ex vtroq; nascitur obligatio restituendi.

Patet hinc quid de hoc cambio iudicandum sit: campfor dat. b. mille ducatos Toleti, quos. b. habet Valentia aut Barcinone soluere, hac lege vt. p. cambio soluat. b. 30. aut. 40. ducatos, inde. s. ad duos menses, quando capitale cum lucro soluere ex conuentione debet. Si tamen. b. pro solutione petit quatuor menses, duplat campfor aut saltem auget lucrũ: certum est hunc contractum esse mutuationẽ, cum nulla ad pecuniã datã, & soluendã diuersitatem, ratio habeatur: & non tamen inde cõdemnandus est, quia lucrum simpliciter præterdit, sed quia vel excessiuum, vel vsurarium: ratione. s. temporis ad solutionem agendam concessi. Errant ergo qui indistincte hæc omnia cambia condemnant, nihil in condemnando aliud attendentes, quam in talibus vt plurimũ mutuum commiserit: aut ex pecunia quæ non parit, lucrum queri. quæ nimis superficialiter ab his doctoribus dicuntur, & superficialiũ res ipsa per eos indagatur: vnde accidit vt damnent eos qui excusandi sunt: e contra verò ex

culent, quos condemnare debuissent, incidentes in illud per Esaiam prædictum: Væ his qui dicunt bonum malum, & malum bonum.

De quibusdam cambiis in particulari.

Vtergo eorũ quæ dicta sunt, notitia aliqualis per practicam haberi possit, cõuenit exẽpla nõnula ponere, pro vt cambia solent diuersimodẽ exerceri: & primò exẽplũ de cãbio reali, q̄ solet minutũ dici clarum est. Sit ergo campfor, A: sit autẽ campsuarius, B. B igitur pecuniis paruis indigens, venit ad. A. qui eas ipsi. B. tradit, recipiens ab eodem B. alias grossiores, aut e contra: hoc est verum & propriũ cambium in quo vna pecunia pro altera, ratione differente permutatur: & nullũ est mutuum, cum temporis diuersitas non interueniat, sed ad statim fit, ideo illic vsura esse non potest: & seruata equalitate inter datum & acceptum, est iustum cambium. Si autem lucrum aliquod ipse. a. accipiat, sicut & recipere potest, & moderatum sit, erit iustum lucrum: si immoderatum, erit iniustum: debet autem esse moderatum, hoc est proportionatũ obsequio ipsius campforis iuxta cõmunem cõsuetudinẽ aut iuxta arbitriũ bonorũ viroꝝ expertorũ: & licet hoc dicatur cambiũ purũ, eò q̄ non est mutuum admixtum, non tamen est cõtractus simplex, sed mixtus ex cambio, quod est permutatio pecunię pro pecunia: & ex alio cõtractu in quo cãpsor obsequiũ suum quodãmodo vendit, seu locat, pro illo incremento quod cambiando lucratur: aut si sit alia causa iusta, præter obsequium, puta interesse, ratione cuius possit tale incrementum accipere, erit illic & est alius implicitus contractus, quo ipse campfor aut etiam non campfor, pro certo lucro ob causam illius cambii patitur aliquod interesse, seu aliquod onus subit, quod gratis pro cãpsuario subire non tenetur.

Dicitur aliud cambium reale per literas, & sit dupliciter: quia vel cãpsor dat pecuniam, prius solutionẽ expectã: vel recipit ipse pecuniã, prius alibi soluturus. Exemplum primi. A campfor dat centum ducatos B Toleti, solutionem ad terminum designatum Romæ, vel in alio loco diuerso recepturus:

pturus: Dico hoc cambium esse nõ ad statim sed ad locum diuersum: & videndum est, an Pecunia alibi soluenda: debeat ex conuentione esse dissimilis ei quam campfor Toleti dedit: An non referat similem, aut dissimilem esse. Si primum, est verum cambiũ, quia permutatur pecunia vnus rationis pro alia dissimili alibi soluenda: est etiam impurum cambium in eodem casu, quia ex quo expectatur solutio, ad certum terminum agendum est tacitũ mutuum, vt constat: & si ratione huius dilationis lucrum intenditur, vel exigitur, est vsura. Si autem lucrum intendatur, ratione obsequij, aut interesse, aut oneris, ob causam talis cãbij suscepi, & sit similiter moderatum, iuxta exigentiam ipsius causæ, licitum erit tale lucrum: & si pecunia alibi soluenda sit æqualis pecunię per campforem datã, dempto præfato moderato lucro, erit totus cõtractus licitus, ex quo hi cõtractus in quos resoluitur liciti sunt: puta permutatio monetæ, pro alia tantundem alibi valente, vbi soluenda est: & mutuum implicitum quod gratuitẽ fit, cum non inde lucrum aliq̄d præterdatur: sed proportio lucri ad causam iustam, ob quam recipitur.

Si autem ex conuentione nil refert, pecuniam soluendam similem, aut dissimilem esse ei quæ Toleti à cãpsore tradita fuit: Tunc nõ est verè cambium, sed purum mutuum, cũ illic concurrant substantia mutui: nam pecunia à campfore data, facta est de dominio campsuarij, & stat periculo eiusdem campsuarij, & est illa eadem in specie soluenda: igitur est mutuum, & per consequens si inde præterdatur lucrum, erit vsura. Si autem ex alia causa iusta lucrũ præterditur immoderatum, erit iniustitia: si moderatum, erit totus contractus licitus, quia resoluitur in duos licitos, puta in mutuũ ratione cuius nil speratur, & in alium in nominatum, in quo lucrum proportionatur causæ, ob quam recipitur, siue sit obsequium à campfore impẽsum, siue interesse, siue onus ob causam præfati mutui acceptũ, & in omnibus seruatur equalitas: nec refert q̄ maior summa pecunię, sit alibi soluenda, quã sit ea, quam cãpsor tradiderat: quia illa maior summa soluenda, est diuidenda in duas partes: quarũ altera sit æqualis pecunię per campforem traditæ, altera verò sit lucrum correspondens causæ iustæ ex parte campforis se tenenti.

Secundo modo sit hoc cãbiũ reale per literas, taliter vt campfor prius recipiat centũ ducatos, exempli gratia, Toleti à cãpsuario, qui eis Romæ indiget p negotiis

suis, & cãpsor dat illi suam schedulã (vti solet) per quam factor, seu minister cãpsoris cũ certa summa pecunię, puta. 95. ducatis, ipsi campsuario Romæ respondebit, loco cẽtum, quos ipse campfor Toleti acceperat. & distinguatur vt prius: quia si cõuentũ est vt pecunia Romæ soluenda, sit alterius rationis, ab ea quã cãpsor Toleti accepit, verũ cambiũ est: quia permutatio monetæ pro alia, ratione differente, aliã non est cambiũ sed mutuum, non quidem ex parte campforis qui nil in tali casu campsuario mutuatur, sed potius ipse campsuarius pecuniam suam campfori mutuatur, cam Romæ recepturus: ac proinde non potest campfor in hoc casu de vsura argui, etiã si immoderatẽ lucratur, quanuis de iniustitia argui possit, vt de se satis constat. Ad videndum igitur iustusne an iniustus sit, huiusmodi contractus: diuide vt prius maiorem summã, quæ est illa quã cãpsor Toleti accepit, quæ sunt cẽtum ducati: diuide (inquã) in duas partes: quarũ altera æquetur summæ minori, Romæ per campforem soluendæ: altera verò sit lucrũ quod inde campfor lucratur: & si tale lucrum sit moderatũ, & causæ ob quã recipitur sit proportionatũ, totus contractus erit iustus, quia seruatur æqualitas inter datum & acceptũ, & inter lucrũ & causam ob quã receptum est: secus si sit excessiuũ lucrũ, quia tunc erit iniustum, & restituendum.

Patet etiam ad casum hunc quid dicendum, & vt ferũt, cõmuniter est mercatoribus in vsu: Petrus mercator habet Metinæ mille ducatos, qui totidẽ in Flãdria ob certas merces inde allatas soluere tenetur, qd vt sine dãno, imò cũ lucro suo faciat, aliũ mercatorẽ querit, cui Metinẽ, illos mille ducatos, ad cambiũ tradat: adest mercator secũdus, qui illos ad cãbium accipit, totidẽ pro Petro in Flãdria soluturus: Petrus in super inde lucrũ querit, super quo inter se conueniunt, & ita fit vt Petrus soluat cũ lucro, quod in Flãdria soluere tenebatur. & c. Dicendum huiusmodi cambiũ esse purũ mutuũ, cũ nulla ratio habeatur diuersitatis inter pecuniam datã, & soluendã, & ideo lucrum per Petrum ex tali cambio acquisitum, vsurarium est iudicandum, eò q̄ nulla alia causa illud exigedi appareat, præter mutuũ præfatum. Obsequium. n. in casu ex parte Petri alteri impensum non apparet, cũ potius alter mercator ipsi Petro obsequatur, onus illud pro eo subeũdo, quo. s. se obligat ab soluendũ mille ducatos in Flãdria, ratione cuius iustitiam poterat. 2. mercator, lucrũ quod Petro acquiratur, ipse ab eodem exigere: interesse etiam Petri in

tri in casu non concurrat, cum ipse Petrus illos ducatos alioqui erat in Flādia missurus, vel aliquem qui pro eo illos illic solueret quæsiturus, quemadmodum & quæsiturus: imò esto Petrus inde aliquod interesse pateretur, non est illius habenda ratio, ex quo ipse Petrus sponte se obtulit, & non ad alterius instātiā suos mille ducatos alteri mutuauit. Imò esto Petrus in casu illud lucrum non exigeret, sed tantum mille ducatos vt præfertur alteri daret, adiecto per eum pacto q̄ ille alter totidem in Flādia pro eo solueret, esset vsurarius cōtractus: nam tale pactū per Petrum appositum facit vt non gratuite præfata mutuatio fiat, cum nolit summā illam alteri mercatori dare, nisi præfatum onus illi iniungendo, ad quod ex natura mutui minimè tenebatur.

Secus forte esset si. 2. mercator sponte ad Petrum veniret, eumq; sua instātia induceret, vt illi præfata pecuniā summā cābiat, seu mutuet, adiecto per ipsum mutuatariū pacto q̄ eandē in Flādia ipsi mutuati soluet, oblato insuper solito lucro ipsi Petro: nam tunc non video vnde talis cōtractus sit cōdemnāndus, si enim Petrus summam illā nō erat alioqui in Flādia soluturus, iustus esset cōtractus, & iustum similiter esset, præfatum lucrum per Petrum acquisitum: q̄ autem ipse erat summam illā in Flādia soluturus, cōtractum non vitiat, cum ad illum omnino per accidens se habeat: ratio autem, hūc casum iustificandi, similiter & lucrum, videtur, quare Petrus mutuās, ad alterius instātiā onus subit quod pro illo gratis subire non tenetur. s. solutionē alibi. s. in Flādia recipere. Dēpta ratione interesse, si q̄d ex tali mutuatione patitur, specialiter si Petrus in Flādia factorē stipendiatum habet, ad finem huiusmodi cambia faciendi, etiam si gratia mercantiz illum illic habeat, quia iam videtur quodammodo campfor esse ex officio, vnde licitum est ei commo dum quærere.

Est aliud. 3. cambium quod siccum dici solet, quia cum mutuum sit, quærit inde campfor lucrum, & exemplificant multipliciter. Vt si campfor dat Petro hic centum ducatos hac lege, vt totidē in alio loco soluat. Vbi certum est ducatos plus valere, quā hūc valeant: verū non est hoc indistinctē condemnāndum, nisi aliud deprauās pactum apponatur: sed distinguendum per quem apponatur, tale pactum, an per campforem, an per campforarium. Si primū, mutuatio illa non gratuite fit, sed cum onere mutuatario iniuncto, ad quod

ratione mutui minimè tenet, & ideo vsurarius est cōtractus illic. Si verò pactum per mutuatariū apponatur, tūc mutuatarius imponit campfori onus mittendi famulū in illum aliū locum, qui solutionem recipiat. Et hac ratione poterit aliquid vltra datum exigere, quod tali oneri proportionetur: & ideo si excessus ducatorum illius alterius loci vbi solutio agēda est, supra ducatos hic à campfore datos, talis sit, qui non excedat exigentiam, seu proportionem oneris pro mutuatario suscepti, iustus erit cōtractus.

Campfor dat hūc in nundinis Petro cētū ducatos, hac lege vt in fine mensis soluat, quantum infra decem dies valuerint centum ducati: & supponimus, q̄ in illis nundinis in dies variatur ducati valor, ita vt aliquando valet. 375. vt pono valere tempore cōtractus, aliquando. 380. aliquando. 370. attamen vt in plurimum valet plus quā. 375. Dicunt hunc cōtractum vsurarium: quia ex mutuo speratur lucrum, eò q̄ vt in plurimū, solet valere vltra. 375. Secus si esset verisimile dubiū, plus minū sue sit ducatus valiturus, tempore solutionis, iuxta cap. In ciuitate. de vsuris. Dicendum q̄ in casu est mutuum, cum sola t̄poris diuersitas interueniat. Et cōtractus esset vsurarius, ob lucrum illud speratū, si nulla alia causa iusta illius lucri præter mutuum adesset, attamen si verè campfor ex officio sit, qui onera cambij in se suscepit (de quibus supra diximus) non est damnandus cōtractus simpliciter, per hoc q̄ lucrū speret, non ex mutuo, sed ex obsequio impenso, vel ex onere ob causam talis cambij suscepto, modò illi sit proportionatum. Qui tamen cōtractum simpliciter cōsiderant, nihil aliud quā mutuum attendentes, non mirum si vniuersaliter huiusmodi cōtractus dampnēt. Si tamen id ex officio non habeat nec onera suscipit, nec suscepit ob causā cambiendi, & indigētibus subueniendi, essent simpliciter condemnandi.

Sunt multi diuites, qui diuitias acquisierunt, non ad cambiendum, sed ad alias negotiationes honestas, emptiones, & venditiones, exercendū, in quibus lucrari aliquid iuste soliti sunt: qui cum videant ad se multos pecunijs indigentes venire, mutuum petētes, & nō minus lucrum quā ipsi alioqui lucrarentur, offerentes, dimissis negotiationib⁹ mutant: & lucrantur, & domi cū pecunis sedent: sperantes si quis ab eis pecunias mutuo petat, & c. an isti sint excusandi? Dicendum q̄ tales nō campfores, sed mutuatōres sunt, pro vt forma casus

casus sonat. Nec videntur onera cambij suscepisse, cum diuitias non ad cambiendū, sed ad aliter negotiandum acquisierint, ideo excusandi non sunt, nisi ad interesse quod ob mutuationem patiuntur recurrāt. Verū cum ipsi lucrū sentientes, sponte negotiationes reliquerunt, eligentes potius mutuarē, quā negotiari, locū interesse nō habet: iuxta ea quæ supra de interesse latius diximus. Secus si tales mercatores verè parati & determinati essent aliter negotiari, & ad mutuatariū instātiā, à negotio alio impedirentur: his testis sit eorum conscientia. Habet vltra talis modus viuendi speciem mali, habet secum infamiā, & parit scādalum. Est igitur illis mercatoribus iniungendū, vt à talibus desistāt. Causa quare huiusmodi cambia in quibus sit mutuatio, vt in plurimū condempnantur, est clara: quia. s. notum est mutū quod in illis sit, quando cambia sunt impura. Notū etiā est lucrum quod ipsi campfores seu mercatores intendūt: & tamē nō est nota alia causa iusta ob quā licitum sit, lucrū tale exigere: ideo vt in plurimum, vsuraria iudicantur. Verū in conscientia plura sunt inquirenda vltra ea quæ apparent, vt vel dampnentur, vel excusentur, vt iam satis supra significatum est.

De casu simili Monti pietatis.

X dictis patere potest respōsio ad casum sequentē, similem Monti pietatis, qui in nonnullis Hispaniæ locis est introductus. Cum quidā diues agnosceret, quanta pauperes miserādi patiuntur, pecunias quibus indigent nec in campforibus, nec non campforibus, absq; lucri (vltra capitale) solutione minimè reperiētes, pietate quadam sancta commotus, certam ducatorum summam, cuidam cōmunitati, vbi ipse vitā agebat, tradidit: his legibus appositis. s. q̄ illa cōmunitas teneretur curam præfate summæ habere, ad indigentibus illius loci, certā partem ei mutuandū, puta decē ducatos vni pauperi in vno anno mutuando, à quo suum pignus reciperent, & in fine anni præfatus mutuatarius decem ducatos quos mutuo acceperat (accepto suo pignore) reddat: quodq; præfata pecunia in alios vsus, præterquā ad indigētibus mutuandū, non ex-

pendatur. Et quia res per cōmunitatem totā tam cōmodè fieri non potest, nisi domum & ministros deputando qui præfata curam in se suscipiāt, & in domo ad id deputata permaneant, parati indigentibus ad eos venientibus mutuarē. Qui etiam debent ea quæ mutuauerint, & quibus, & pignora quæ acceperint in suo libro scribere: & postmodum tempore solutionis capitale recipere, & pignora suis dominis reddere. Super quibus statutum est, vt quicunq; mutū ab illis ministris acceperint, vltra capitale aliquid certum contribuant, ita scilicet, vt pro singulis mensibus, quibus pecuniam mutuam retinuerint, septem vel octo dipondia ipsis ministris persoluāt. Talis est in sententia Mons pietatis: & sicut casus de pecunijs positus est, ita & de frumento, quo vt in plurimum pauperes quotannis indigent, poni posset: sicut & in certis locis Hispaniæ praticatur. Queritur quid de casu sentiendum.

Caietanus latè hunc casum in suis opusculis tractat, vbi tenet q̄ est iniustus & vsurarius: quia quauis iustū sit q̄ præfati ministri aliquod stipendium pro suis operis (quas locare possunt) accipiant, attamen nō est iustum q̄ pauperes mutuum accipientes, illud totaliter soluāt. Pro cuius exemplificatione distinguit opera illorū ministrorum, dicens aliqua esse quibus sua merces debetur: alia verò quæ non pro mercede, sed gratis agēda sunt. Ministri enim pecunias custodiunt, parati sunt indigentibus mutuarē, pignora à mutuatarijs accipiūt, & hæc omnia in libris scribunt, pignora insuper custodiunt, & (cum opus fuerit) ea excutiūt. Tandem mutuum recipiūt, & pignora suis dñis reddunt: expensas etiam in domo cōducēda, & libris emēdis, faciūt. Ex his quædam sunt, quibus nulla merces debetur. s. mutuarē, & pign⁹ suo domino reddere. Alia verò suam mercedem merentur: verū hæc sunt duplicia. Nam quædam fiunt in fauorem mutuatōris, seu domini ipsarū pecuniarum, seu cōmunitatis, in cuius nomine ministri mutuāt, quædam verò in fauorem mutuatarij. Habere enim curam custodiendi pecunias illas, & in assecurationem mutui pignus accipere, & in eiusdē assecurationem pignus acceptū custodire, & mutuam pecuniam scribere: & (adueniente termino) pecuniam mutuam recipere: Hæc omnia (inquit) in fauorem cedunt mutuantis, vt. scilicet pecunia securo sit: esse autē ministros in certa domo paratos, vt illuc venientib⁹ possint succurrere, id in fauorem est indigentium. Cum ergo ministri dignam

Codex de restitutione.

dignam retribuere mercedem, illis conueniat in quorū fauorē eorū cedit ministerium (hoc autem pro maiori parte in fauorē cedit domini ipsarū pecuniarū) sequitur q̄ iniuste agitur cū pauperibus, qui mutuū accipiunt, eos ad totū stipendiū ministris soluendū, compellēdo. Cū id non ipsis, sed dño seu cōmunitati prædictæ, ob causam dictam esset iniungendum.

Est etiam (vt ait) alia iniustitia, quia pauperes æquale mutuū per idē tēpus accipientes, æquale soluunt ministris stipendiū: cū tamē accidat, q̄ pignora ab vno eorū data, vel ipsius custodibus onerosa nō sunt, nec excusatione indigent: vel saltem non adeo onerosa sunt, sicut pignora ab altero paupere tradita. Et cū pignora custodire, excutere, expandere, & eorū periculum suscipere, sit vnū de his quæ mercede sunt digna: sequitur non esse iustum, omnes pauperes mutuū accipientes, disparia vt dictū est pignora tradentes, in stipendij solutione æquales esse.

Patet Tertio alia causa assignari, quare præfatus contractus sit vsurarius: quia secūdū prædictas leges, aut pacta, pauper mutuarius tanto plus vltra capitale soluit, quanto per plures menses mutuū apud se retinet: exigere autē vltra fortē, & lucrū augere ratione maioris dilationis, aut tēporis, est vsurarium (vt supra sæpe tactum est.) igitur.

Oppositum tamē videtur esse tenēdū, idq̄ ex fundamēto ipsiusmet Caietani, quod est: Opera ministrorū, per eos stipendianda fore, in quorū fauorē ipsa opera cedunt, in casu autem præsentis, oēs actus præfati ministrorū, cedunt in fauorē & vtilitatem indigentū mutuatariorum: & non in fauorē aut vtilitatē diuitis, qui pecuniā (vt dictum est) donauit: nec ipsi cōmunitatis, cui ad præfatum vsuram tantū donata est, pro vt casus sonat. Hoc patet, quia si præfati actus cederēt in fauorem diuitis, aut cōitatis, maximè quia oēs illi pro maiori parte valent ad pecuniam prædictam assicurandū, sed huiusmodi assicuratio, non cedit in vtilitatem diuitis, qui eā donauit. Nam ille iam totum dominiū, & ius, ad præfata pecuniā, omnēq̄; inde euenibilem cōmoditatē à se abdicauit, vt patet. Sed nec cedit in vtilitatem præfate cōmunitatis, quatenus à singularibus suppositis distinguitur. Nam siue præfata pecunia secura sit, siue non, nihil accrescit arario publico illi cōmunitatis, nec decrescit: quandoquidem præfata cōmunitas, nullum ius habet in præfata pecuniam, ad publicos redditus inde emendū, seu meliorandū:

cū præcisè in vsuram particulariū personarū indigentū sit pecunia illa expendenda. Soli igitur pauperes mutuo indigentes sunt, qui ex amissione præfate pecuniæ iacturam paterentur: & ex eiusdem conseruatione & securitate cōmodum sentirēt. Et ita non dñi diuitis, nec cōmunitatis, sed particulariū pauperum interest, pecuniā securā & tutam in cōmunitate illa teneri, ac proinde omnes præfati actus qui pro pecuniæ assicuracione fiunt, in cōmodum cedunt mutuatariorū, seu pauperū mutuo indigentium.

Præterea prædictæ cōmunitati (provt à suppositis distinguitur) nō fuit per præfatum diuitē (qui donationem fecit) vlla gratia facta: nam illa cōmunitas nō acquirit dñi pecuniam, ita vt posset ea ad sui vtilitatem vti, sed potius suscepit onus, & obligationem, præfata pecuniā conseruādi: & eam securam, & tutam seruandi, vt suo tēpore indigentibus mutuetur, pro quo onere, & obligatione iuste posset reddi & exigere merces: non à præfato diuite, qui tam piam suarum pecuniarum donationem fecit: igitur ab illis in quorum vtilitatē, pecunia donata est, & similiter expēdēda. Hi autem sunt indigentes, qui præfata pecunia in sui vtilitatē vtuntur. Cū igitur præfatum onus, quod cōmunitas (vt præfertur) in se susceperat, in ministros per cōmunitatem deputatos transferit, sequitur q̄ iuste possunt præfati ministri stipendiū ab his qui mutuū accipiunt, recipere: siquidē illis præcisè, per suum ministeriū seruire videntur. Secus esset, si prædicta cōmunitas præfatum onus in se liberaliter suscepisset, ita vt se obligare intendit (absq̄; vllō stipendio aliunde reddendo) pecuniam (vt dictū est) iuxta mentem donantis distribuere. Nam tunc de suis proprijs bonis, debuisset prædictos ministros stipendiare. Hoc autem non apparet ex casu, ex quo ab initio statutum est, vt ipsi mutuatarij dignā mercedem ministris redderent.

Præterea hæc eadem sententia per exēpla cōfirmatur: nam qui officia publica suscipiūt, in quibus priuatis personis reipublicæ ministrant, si à reipublica stipendiati non sunt, licitè ab illis personis priuatis, quibus ministrant, dignā mercedem recipiūt: vt videre licet in aduocatis, in procuratoribus, in tabellionibus, in mercatoribus, in artificibus, imò & in campforibus, qui in sola pecunia tractant. Qui cū publica exercent officia seu ministeria, licitè possunt suum stipendiū ab his quibus seruiūt exigere, & recipere.

In casu

In casu autē præsentis, inter publica officia, seu ministeria, venit computandū onus, per illos ministros susceptum, in quo cū solis mutuataris ministrant, & seruiant, sequitur intentū.

Et per hoc patet responsio, ad motiua supra pro Caietano inducēta. Ad primū dicendum, q̄ falso innititur fundamento, pro minori. s. q̄ opera præfatorū ministrorū, pro maiori parte, cedunt in fauorem præfati diuitis, seu cōmunitatis, & pro minori parte in fauorē mutuatariorū. Imò in nullo cedunt in fauorem diuitis donantis, nec cōmunitatis, præfatum onus subeuntis, sed omnia in fauorem mutuatariorum, vt ostensum est.

Ad secundum dicendum, q̄ esto ita sit, q̄ quorūdam pignora sint magis periculosa ad ea custodiendū, aut magis onerosa, quā alia: vnde maior labor, & maius periculum præfatis ministris superueniat, ratione cuius maiorem merebant mercedē, quā si non onerosa foret: sed quoniā res ad exactā æqualitatē reduci in omnibus nō potest, ratio ipsa dicitur debere in huiusmodi partium donationem cōmisceri. Sunt enim in præsentis contractu, duo contractus admixti, alter est mutuatario, in quo cū certa sit quantitas quæ mutuat, certa etiā est quantitas in termino soluenda. Alter est locatio præfatorū ministrorum, qui pro operis, & onere illis iniuncto, mercedem ab his quibus ministrat, recipiunt. Quantum autē ad æquatē & præcisè mereatur opera ministrorū, non est ita certum, & determinatum, sicut nec exactè determinari potest. Ideo in hoc cōtractu etsi non ad æquatā æqualitas seruetur, non inde redditur cōtractus iniustus, ob tacitam & rationabilem donationem commixtam, quemadmodum idem accidit, in quocunq̄; alio contractu locationis: & similiter in contractu emptionis, & venditionis, & in alijs permutationibus, in quibus iustitia non in indiuisibili cōsistit, vt supra (quādo de venditione egimus) dicebamus.

Ad tertium dicendum illud posse quæquam mouere, ad damnandū præfatum statutū, seu contractū tanquā vsurariū, vt ob eandē causam supra diximus, multa cambia esse damnanda, qui tanto magis lucrū augent, quanto cāpsarius maius tempus ad soluendū acceptū, exigit. Si tamē rectè cōsideramus, & non ita superficialiter factum hoc cōsuetudine excusationē, seu causam iustam, hæc autem est nō ipsa solutionis dilatio, sed præfatorum ministrorū obligatio, qui se obligarunt, nō solū ad mutuandū, sed etiā ad mutuandū re-

cuperandū, & interim pignora retinēdū, seruandū, & excutiendū: & mutuati solutionē expectandū. Modò constat, q̄ quāto diutiùs mutuatarij solutionem differunt, tanto diutiùs sub præfata obligatione, & onere manent ministri, ob causam mutuatarij, vt constat. His autem omnibus gratis subesse, ipsi ministri non tenentur, qui non rem propriam, sed alienam agunt. Secus de campforibus, alijsq̄; mutuataribus rem propriam agentibus, & lucrum ex temporis dilatione querentibus.

Facit pro præfata nostra sententiā, q̄ præfatus mōs pietatis, est à Romanis Pontificibus approbatus: idq̄; cognita priùs cōtrouersia inter doctores, tam Theologos, q̄ Iuristas, super præfato casu orta: & per concilium Lateranēse sub Leone. 10. sit idem mōs pietatis cū statuto, & pactis supra positis, cōfirmatus: & Bulla super eodē casu, ab eodē Leone emanauit, in qua gratias, & indulgentias multas, his qui manus adiutrices præfato mōti porrexerint, ipse cū antecessoribus suis concessit: & pauperes mutuatarios expensas præfatis ministris debere soluere declarauit: & cōtra eos qui contrarium docuerint, aut scripserint, cōsuram excommunicationis apposuit. Bulla autem tenor statim adicietur.

Nec valet Caietani euasio. d. Romanum Pontificē montem pietatis approbasse, non tamē capitula & pacta ipsius montis, nisi cū hac adiectione. S. nisi sacris Canonibus sint cōtraria. Hoc, inquam, non valet, nec probabile est Romanum Pontificem in præfati casu cum hac exceptione respondisse, nā præfata capitula fuerunt Pontifici proposita, & super eis fuerat latè per doctores quæstio ventilata: & super eisdem fuit consultus, vt id quod tenendū sit, declararet. Et cū ad ipsum pertineat declarare, essent ne præfata capitula, sacris Canonibus contraria necne, ipsius erat alteram partem definire: & non cum tali exceptione respondere. s. nisi sacris Canonibus contraria non sint. Nam si ita respondisset, certè quæstionē super qua cōsulebatur, minimè declarasset, sed tam ambigūā eam, sicut priùs erat, reliquisset: ipse autē super quæstione consultus, in initio Bullæ declarare, & definire quid sit tenendū, se offert, vt postea declarat. Nec etiā credendū est solūm fuisse consultū super hoc puncto. s. an sit licitum pecunias dare ad præfatum vsuram, puta vt per eas indigentibus mutuo subueniatur, pignore in securitatem accepto: nam hoc indignum erat quod in quæstionem verteretur, nec consultatione indigebat.

V Illud

Illud igitur quod questionem habere videbatur. si licitum esset lituere, quod mutuatarij ministris præfatis pro eorum ministerio fati facerent aliquid ultra capitale soluendo, est super quo Papa creditur esse consultus: nam super hoc puncto erat tota inter doctores controversia, & declarauit partem affirmatiuam.

Concluditur ergo quod sicut præfatus diues beneficiū fecit indigentibus, pecunias suas ad dictū effectum donando, ita cōmunitas eisdem indigentibus, beneficiū fecit, onus custodiendi præfatas pecunias ad vsus indigentū subeundo. Et sicut diues ille non tenebatur donare, ita nec cōmunitas tenebatur præfatū onus acceptare. Et sicut diues facta donatione, prædictā pecuniam propriis expensis tutam & securam, non tenebatur sustentare: ita nec cōmunitas propriis expensis, tenebatur onus præfatum subire. Cū igitur huiusmodi ministrorum expensas, nec diues ille, nec cōmunitas soluere teneatur, superest, vt mutuatarij (in quorum utilitatē donatio facta, & præfata onera suscepta sunt) ipsis ministris ad quos onus illud deuolutum est satisfaciant. Sequitur Bulla Leonis.

Bulla concilij, in. 10. sessione super materia Montis pietatis lecta, per reuerendū patrem dñm Bertrādum ep̄m Adriē. Oratorem ducis Ferrariæ, in Romana Curia.

Leo Episcopus seruus seruorū Dei, ad perpetuā rei memoriū sacro approbante cōcilio, inter multiplices nostræ sollicitudinis curas illā in primis suscipere pro nro pastoralis officio debemus: vt quæ salubria & laudabilia ac catholicæ fidei cōsona, & bonis moribus cōformia, nostro tēpore non solū enucleentur, verū etiam ad posteros propagentur, & quæ materiam scādali præbere possent, penitus succidantur, & radicibus extirpentur, nec pullulare vsquam sinant in agro dñico, & vinea Dñi Sabaoth: dūtaxat cēseri permittendo, quibus fidelium mētes pasci spūalit possit, eradicatis zizanij, & oleastri sterilitate succisa.

Sane cū olim inter nōnullos dilectos filios, sacre Theologiæ magistrōs, ac iuris vtriusq; doctores, controuersia quandam, non sine populorū scandalo, & murmuratiōe exortā, & nuper his diebus innouatā esse cōpererimus, circa pauperū releuationē, in mutuis eis publica autoritate faciendis, qui montes pietatis vulgō appellantur: quique in multis Italiæ ciuitatibus, ad subueniendū per huiusmodi mutuū pauperum inopiæ, nē vsurarum voragine deglutiantur; à ciuitatū magi-

stratibus, & aliis Christi fidelibus sunt instituti: atq; à sanctis viris diuini verbi præconibus, & laudati, & persuasi, ac à nonnullis etiā summis Pōtificibus, prædecessoribus nris probati & confirmati, sint ne præfati mōtes à Christiano dogmate dissonantes, vel non? Vtrūq; parte diuersimodē sentiente, atq; prædicante.

Nonnullis enim magistris & doctoribus dicentibus eos montes non esse licitos, in quibus aliquid ultra sortem pro libra, decurso certo tempore, per ministros huius montis, ab ipsis pauperibus quibus mutuū datur, exigunt: & propterea ab vsurarum crimine, iniustitiæ, seu ab aliqua certa specie mali mandos non euadere. Cū Dominus nos præcepto obstrinxerit, nē ex dato mutuo quicquā ultra sortem sperare debeamus: ea. n. propria est vsurarū interpretatio, quādo videlicet ex viū rei, quæ non germinat, nullo labore, nullo sumptu, nullo periculo lucrum foetusq; conquiri studetur. Addebant etiam iidem magistri & doctores, in his montibus nec commutatiū, nec distributiū iustitiæ fieri satis: cū tamen iustitiæ terminos contractus huiusmodi excedere non debeāt, si debeant approbari. Idq; propterea probare nitentur, quia impense pro huiusmodi montium conseruatione, à pluribus (vt aiunt) debent, à solis pauperibus quibus mutuū datur extorqueantur, pluraq; interdum ultra necessarias, & moderatas impensas, non absq; specie mali, ac incentiuo delinquēdi, quibusdā aliis personis (vt inferre videntur) exhibeantur.

Aliis verò pluribus magistris, & doctoribus contrā asserentibus: & in multis Italiæ Gymnasiis, verbo, & scripto clamantibus, pro tanto bono, tamq; reipublice necessario, modō ratione mutui nil petat, nec speretur: pro indemnitate tamen eorundem montium, impensarum videlicet ministrorum eorundem, ac rerum omnium ad illorum necessariam conseruationem pertinentiū, absq; montium huiusmodi lucro, idq; moderatum & necessarium, ab his qui ex huiusmodi mutuo commodum accipiunt, licitè ultra sortem exigi, & capi possit, non nil licere. Cū regulā iuris habeat, quod qui commodum sentit, onus quoq; sentire debeat, præsertim, si apostolica accedat autoritas. Quam quidem sententiam à soc. r. Paulo. 2. Sixto. q. Innocētiō 8. Alexandro. 6. & Iulio. 2. Romanis Pontificibus prædecessoribus nostris probatā: à sanctis quoq; ac Deo deuotis, & in magna ob-

finitatis

titatis opinione, existimatione habitis, Euan-gelicæ veritatis prædicatoribus, prædicatam esse ostendunt. Nos super hoc prout nobis est concessum ex alto, opportunè prouidere valentes, alterius quidē partis iustitiæ zelum nē vorago aperiretur vsurarum, alterius pietatis & veritatis amorē, vt pauperibus subueniretur: vtriusq; verò partis studium commendantes, cū hæc ad pacem, & tranquillitatem totius reipublicæ Christianæ, spectare videantur, sacro approbante Concilio, declaramus, & definimus montes pietatis supradictos, per reipublicas institutos, & autoritate sedis Apostolicæ hæc tēnens approbatos, & cōfirmatos, in quibus pro eorum impensis, & indemnitate, aliquid moderatū ad solas ministrorum impensas, & aliarum rerum ad illorum conseruationem (vt præfertur) pertinentium, pro eorum indemnitate duntaxat, vltra sortem absq; lucro eorundē montium recipitur, nec speciem mali proferre: nec peccandi intentionem præstare, nec villo pacto improbari: quinimō meritum esse, ac laudari & probari debere, tale mutuū minimè vsurarium putari, licereq; illorum pietatem & misericordiā populis prædicare etiā cum indulgentiis à sancta sede apostolica, eam ob causam concessis, ac deinceps alios etiam similes mōtes, cum Apostolicæ sedis approbatione erigi posse. Multo tamē perfectius, multoq; sanctius fore, si omnino tales montes gratuitè constituerentur: hoc est si illos exigentes, aliquos census assignarent, quibus si nō omnino, saltē vel media ex parte, huiusmodi ministrorum soluantur impense. Vt ad leuioris æris soluendi portionem, medio hoc pauperes grauari cōtingat. Ad quos cum huiusmodi census assignatione, pro impensarum supportatiōe erigēdos, Christifideles maioribus indulgentiis inuitandos esse decernimus. Omnes autem religiosos, & ecclesiasticas ac sæculares personas, quæ contra præsentis declarationis, & sanctiōis formam, de cetero prædicare, seu disputare, verbo vel scriptis auli fuerint, ex cōmunicatiōis latæ sententiæ pœnam (priuilegio quocunq; non obstante) incurrere volumus. Non obstantibus præmissis, ac cōstitutionibus & ordinationibus Apostolicis, cæterisq; cōtrariis quibuscunq;. Nūlli ergo omnino hominum liceat hanc paginā nostræ declaratiōis, definitionis, decreti, & ex cōmunicatiōis, infringere vel ausu temerario contraire. Si quis autē hoc attentare præsumpserit, indignationē omnipotētis Dei, ac beatorum Petri & Pauli apostolorum eius, se noue-

rit incursum. Datis Romæ, in publica sessione in Lateranēsi sacrosancta Basilica solenniter celebrata, Antho incarnationis Dominicæ 1515. Quarto Nonas Maii, Pontificatus nostri Anno Tertio. Placēt vobis patres, quæ per me lecta sunt: Fuit responsum per omnes, Placet.

Ex hac præarrata decisione videtur responsum ad casum similitē qui in quibusdam Hispaniæ locis practicatur, solo hoc addito, quod præfati mutuatarij vltra id quod pro ministrorū impensis soluunt, aliquid amplius soluāt, vt summa illa assignata, siue pecunia sit siue triticum, annuè crescat: & dicendum tale non esse licitū, quia vel illud superadditū soluetur ratione operum ministrorū, vel ratione mutui. Primum non, quia sine illo soluitur stipendium sufficiens. Secundum non, quia tūc esset vsura. Nec releuat bona intentio ob quā illud superadderetur, quia tunc vsurarij per similem bonam intentionem excusari valerēt. Et ita in hac Bulla supra posita est satis aperte significatū. Aliquibus tamen visum est, quod posset modus dari, quod licitè posset præfata summa augeri, vt si triticum sit, indigentibus per viam venditionis tradatur, tūc. scilicet. quā carius vendi solet, obligando illos vt solutionem in tritico tempore Augusti faciant, quādo vilius vendi solet, in quo illis gratia fieri potest. Vt non quantum de rigore venditionis tenebatur, sed aliquid minus postea persoluāt: semper tamē vltra quā accepserant. Verū cū hæc venditio ad terminū, sit mutuatō, si intentio sic vendentis vera non sit, verè. scilicet. venderi, sed ad terminum vendendi, & illo modo lucrum præfatum acquirendi, idem penitus est, ac si verè cū pacto lucri mutuetur. Ideo nisi statutū huius montis mutetur, ego illud non excusarem.

Sequitur etiam hanc præfatum quæstionem valere in confirmationem eorum quæ supra dicta sunt de cambio, in quo sola tēporis diuersitas interuenit, quod. scilicet. potest iustè lucrū aliquod moderatū exigi propter onera cambij, ab ipso capfore in commodum mutuatariorū assumpta. Vnde ad hoc quod in casu supra posito mutuatarij aliquid licitè vltra capitale persoluant, nihil refert ad cuius dominū præfata pecuniæ summa pertineat, siue. n. tale dominium maneat apud prædictum diuitē, siue apud cōmunitatem, nihil refert: quia non pro pecunia, nec pro vsu eius illud incrementum persoluitur, sed pro ministrorū impensis. Nec refert etiā qui sint tales ministri. scilicet. ipsemet diues qui pecuniam ad prædictum effectum do-

V 2 nauit,

navit, an alius: quia non propter personam, sed propter ministerium & impensas eius solvitur praefatum incrementum: ac proinde si ipsemet diues valet praefatum ministerium, & onera eius ut praefatur suscipere, & de pecuniis propriis, alienis indigentis per mutuum subuenire, certe illud ministerium & onus taliter susceptum non minus mercenarium est, aut mercede dignum quam si ab alia persona fuisset susceptum. Et ita manet verificatum, quod supra dictum est de campfore, aut de quocumque alio, onera cambij suscipiente: ad finem hunc scilicet, ut alienas indigentias de suis propriis pecuniis per viam mutui releuet, aliud quod stipendium seu mercedem non ex mutuo, sed ex praefatis ministerio & onere susceptis expectando: & hoc non est lucrum ex mutuo intendere, sed mercedem obsequio, & impensis dignam habere velle.

De censibus quo ad eorum institutionem.

Solet praeterea communiter in quaestione verti, An licitum sit census tam redimibiles, quam irredimibiles pro pretio emere, uti passim in Hispania emi & vendi videmus. De quibus cum plures doctores latissime loquuti fuerint, quid nobis tenendum videatur, breuiter explicabimus. Si prius quid nomine census veniat intelligendum, & quotuplex sit census, notemus. Est enim census ius percipiendi fructum, seu rem aliquam utilem, aut etiam pecuniam, de re illa in qua dicitur census constitutus. Aut est ius percipiendi pensionem aliquam de re ipsa in qua est census. Et capitur hic census formaliter, non materialiter: nam materialiter sumptus est ipsa pensio, quae ex praefata re percipitur. Nec ad praesens curio, quae entitas sit ius illud: An sit relatio rationis, ut Reales volunt, an homo ipse facultatem habens praefatam pensionem exigendi & recipiendi. Ex hac descriptione aperte sequitur non esse de ratione census, quod is qui censum ipsum habet (quem dicimus censualistam) habeat dominium directum in re, in qua census est constitutus. Patet hoc quia diuersum quid est dominium in re habere, & ius de re ipsa pensionem percipiendi: patet hoc in locato, & conducto, in quo qui rem alterius conductit, nullum in re ipsa dominium habet: sed ius tantum

tum ea vtendi. Patet etiam de usufructuario, cuius fructum percipiendi, sine dominio rei conuenit. Hoc idem patet ex differentia, quae solet communiter assignari, inter emphyteusim, & censum: nam in emphyteusi dominium directum ei conuenit, cui conuenit ius pensionem aliquam de re ipsa leuandi. In censu autem non ita: pro quo facit. c. constitutus. de religiosis domibus. & glossa. ibidem. vbi haec differentia notatur, quod in contractibus censualibus qui in Hispania communiter praedicantur, ad modum emphyteusis census ipsi instituuntur. Et censualista simul cum censu dominium directum rei acquirit, manente utili domino, apud instituentem. Verum hoc non est de substantia census, proprie loquendo, ut ab emphyteusi distinguitur. Nisi velimus de census institutione dupliciter loqui, ita ut quaedam sit institutio reservatiua, qualis est qua quis re fructiferam in qua dominium habet completum, rem ipsam cum domino alteri tradit, reservato sibi iure certam pensionem de re eadem percipiendi. Et de hoc censu reservatiuo loquitur textus, & glossa. supra citatus, quoniam inter censum & emphyteusim praefata assignat differentiam. Alia est census institutio translatiua, & est quoniam is qui rei dominium habet cum iure fructum inde percipiendi, in alterum transfert ius percipiendi pensionem seu fructus aliquos illius rei. Et quoniam quia hoc ius sine domino aliquo, possit de vno in alterum transferri, cum alterum alteri annexum ex rei natura non sit: ex communi tamen practica, & consuetudine inter eos qui contractus censuales faciunt obseruata, videtur, quod cum iure pensionem praefatam recipiendi, similiter dominium directum ipsius rei transit &c. Ideo census qui est in contractu practica, non purus census est, sed emphyteusi admixtus: aut eidem similis, ut ex ipsa scriptura quae super hoc fieri solet aperte colligitur.

Sequitur amplius, censum de quo loquimur, scilicet formaliter sumptum, diuersum quid esse a fructibus ex re ipsa perceptis, seu appensione quae singulis annis percipi solet. Hoc patet de se: tamen quia prius est ius ipsum, quam quis fructum rei percipiat: eo enim ipso, quod contractus censualis est celebratus, dicitur ipse censualista praefatum ius ad pensionem annuam habere: & tamen nondum pensionem percipit, imo nec forte percipiet. Tum etiam quia multi illius rei actu fructus percipiuntur, qui tamen nullum ius ad eos percipiendum habent. Tum denique quia fructus illi, sunt res mobiles, & corporales, quae corpore apprehendi possunt, ut constat: census autem, nec res mobilis est, nec corporalis, quia non corpore apprehenditur: sed immo-

mobilis & incorporalis. Et ita inter bona immobilia, solet connumerari: ut habetur in Clement. Exiui de paradiso. de verborum significatione. §. Cumque annui redditus.

Sequitur amplius, censum institui non posse, nisi in re quae fructum vel utilitatem illam, seu pensionem ad quam percipiendam ius ipsum est institutum. Hoc. n. apertere significat praefata census descriptio: ac proinde census in rebus quae vsu consumuntur institui non potest, nec in rebus aliis infructiferis, etiam si vsu non consumantur. Id patet, tum ex descriptione posita: tum esset, quia dominus rerum quae vsu consumuntur, aliarumque rerum penitus inutilium, nullus ius habet ad fructum seu pensionem aliquam de rebus illis habendum: Igitur nec potest ius aliquid tale in alterum transferre. Assumptum patet, cum consequentia sit nota: quia res, quae vsu consumuntur non pariant, nec aliter possidentibus profunt, nisi per eorum consumptionem, aut distractionem, quae est etiam ipsarum consumptio. Ac proinde, census in illis institui non potest. Quare si diues sit quis, qui non nisi pecunias, triticum, vinum, oleum, aut alia huiusmodi habet, non potest (quantumuis ditissimus sit) in bonis suis censum instituire realem: quantumuis bona illa possit suis debitis obligare, seu hypothecare.

Sequitur amplius, censum non posse in re aliqua institui etiam si fructifera sit, si non valet tantum fructum prestare, deductis laboribus & expensis, quanta est pensio a censualista percipienda. Huius ratio etiam est manifesta. Tum ex descriptione census supra posita, tum etiam ex ratione facta: quia si dominus illius rei fructiferae, ex re illa tantam pensionem seu fructum percipere non potest, quicumque labor & industria apponatur: sequitur quod non habet ius, ad tantam pensionem ex re illa percipiendum: & per consequens quod ipse non habet, non poterit in alterum transferre, nec in re illa illud instituire, ex quo non est capax tanti redditus. &c. Cum tamen videamus passim, oppositum in his contractibus fieri, ut si quis habet completum dominium vnius domus, mille ducatos aut plus valentis, cuius domus fructus non alius est quam pecunia, aut aliquid pecunia comparabile, quod per viam locationis prestare potest: & si locetur, non reperitur per huiusmodi locato. 10. ducati ad summum, & tamen in domo huiusmodi tanti valoris, solet pinguior institui census, triginta. s. aut quadraginta ducatorum. Quod qualiter veniat excusandum, videbitur postea.

Sequitur amplius, posse censum institui in rebus mobilibus, sicut & in immobilibus, licet differenter: id patet quia multae sunt res mobiles quae fructificant, ut sunt animalia quae pariunt. dico differenter, quia in huiusmodi se mouentibus census perpetuo institui non potest, sicut in aliis immobilibus, ut in agris, & terminis. &c. cuius discriminis ratio de se satis nota est. Nec solum potest census realis seu fructuarius, in huiusmodi rebus institui sed etiam pecuniarius: esto quod res illae immediate pecuniam non pariant, quae dicitur numisma. Nam largi pecuniam accipiendo, nomine pecuniae omnia bona temporalia (quae pretio aestimari possunt) veniunt intelligenda: iuxta illud Augustini, Totum quicquid homines habent in terra, omnia quorum domini sunt, pecunia vocatur: seruus, vas, ager, arbor, pecus, quae quid horum est pecunia dicitur. Ideo autem pecunia vocatur, quia antiqui quod habebant, in pecoribus habebant. & habetur. 1. q. 3. Totum. &c. vnde quantumuis ager, directe numisma non fructificet aut pariat, parit tamen fructum numismati aequivalentem. Et quando pecuniarius census in re aliqua instituitur, & alteri traditur, tacite illic implicatur contractus alius, quo ex partium consensu, loco fructus ex re percipiendi, soluatur pecunia aequivalens. Potest similiter census, siue fructuarius, siue pecuniarius, in aliis censibus aut redditibus institui, quemadmodum videmus in redditibus regalibus, passim census & iura alia institui, & aliis tradi. Et quantumuis redditus (qui res quaedam incorporalis est) a natura sua non pariat, cum pensio & fructus annui leuandi aliunde realiter manent, & producantur: in hac tamen re ius ipsum seu redditus equiparatur rei fructiferae. Quia quantumuis fructus qui percipitur ex redditu illo, tanquam ex causa proprie sumpta non nascatur, est tamen consequens illum, velut causam sine qua non: & sicut dominus rei, qui habet completum ius ad omnem illius rei fructum percipiendum, potest in parte, ius illud in alterum transferre, & ita censum instituire: ita in quantum tale ius translatum est, poterit in parte, huiusmodi suum ius in alterum transferre: & hoc erit census seu ius in tali redditu instituire. Verum quantum in regibus redditibus, tunc potest census institui ob securitatem & certitudinem, similiter in redditibus ordinariis aliorum dominorum: in redditibus tamen priuatarum personarum, maxime si redimibiles sunt, non ita tuti erunt census ibidem instituti, ob praefatorum reddituum incertitudinem: cum facile sit eos redimere: &

*ut felicitatem
restituere in
definitum.*

*in fine censu // ut tractus institutus esset, ex quo vnus venit & alter emittit ius vtriusque singulare
nis solvendi in pecunia*

redemptione facta, extinguitur reditus, in quo. census institutus erat: & ita expirauit ille. Quod causa est vt multi facile decipiantur qui census emunt, in aliis censibus redimibilibus institutos.

Potest autem census praefatus tripliciter institui. scilicet ex voluntate superioris, ex voluntate ipsius censualiste, & ex voluntate ipsius qui censum soluit. Primum patet, quia sic in veteri testamento fuerunt, auctoritate dei, decime instituta: similiter & primitiae tam de frumentis quam de animalibus. &c. Exod. 22. & Leui. 27. & in aliis locis. Similiter auctoritate ecclesiae, in tempore gratiae institutum est, vt decimas & primitias homines soluant. Similiter Imperatorum legibus institutum est vt regibus, & principibus, sua certa iura, census & tributa persoluantur: & talia illis debita sunt, vt docet Paulus ad Romanos. 13. ad tales enim census, tenentur homines etiam inuiti. Secundum patet in dominis res aliquas fructiferas habentibus, qui eas aliis pro voluntate tradunt, seruantes sibi certam pensionem in de percipiendam, modo seruent rerum illarum dominium directum modo non: liberum enim est illis res suas in alios pro voluntate transferre. Sic legimus Ioseph praedia multa Aegyptiis tradidisse, seruata ipsi Pharaoni certa pensione annua soluenda. Geneseos. 47. Tertium etiam patet, in dominis res aliquas fructiferas habentibus, in quorum potestate est (seruato sibi rerum dominio) ius percipiendi fructum, in toto vel in parte, in alterum transferre. Sic videmus quamplures dotationes, & fundationes ecclesiarum & monasteriorum factas per multos, qui reditus in rebus suis institutos, Ecclesiis illis tradiderunt. Sic etiam passim inter homines fieri videmus, nec id damnandum est: quandoquidem vnusquisque, in rebus suis est moderator, & arbiter. Et sicut potest alteri re tradere, seruato sibi vsu, ita & e contra. Et sicut potest dominium, & ius omne quod in re sua habet, in alterum transferre, ita potest partem iuris alteri dare, parte reliqua sibi reseruata. Et hoc est rationi naturali maxime conforme, vt supra ex Institutione deduximus. Ac proinde non est dubitandum de censuum Institutione secundum se, quin licita sit, quanquam possit per multas circumstantias (sicut & caeteri humani contractus) vitari, vt post videbitur.

S E D quæret aliquis, An sicut census potest in rebus fructiferis (vti praefertur) institui, possit similiter institui in persona seu per-

sonis, qui dicatur census personalis, sicut primus dicitur realis. Et pro parte negativa arguitur, primo: quia persona libera non potest obligari, vt habetur extra, de pignoribus. capitulo. secundo. Secundo nemo potest se in seruitute alterius redigere, cum id esset contra ius naturae. Natura enim omnes homines pares fecit, & ita libertas vniciuique videtur iure naturae competere: si autem census possit in nuda persona institui, ipsa persona efficeretur serua censuali. Pro hoc facit. c. ius naturale. d. r. Tertio videtur idem ex Paulo. 1. ad Corin. 7. colligi, dicente, Pretio empti estis, nolite fieri serui hominum. Quarto, quia nemo est dominus suorum membrorum, vt dicitur in. l. liber homo. ff. ad l. Aquiliam. igitur nec erit quisquam dominus suae personae. Et ita suam personam vendere, aut in seruitutem redigere, nemo potest. Quinto, quia. l. ciuili prohibetur liber homo vendi, & stipulari, quia liber homo non est in commercio nostro: vnde in. l. Si in emptione. §. liberum. ff. de contrahenda emptio. dicitur, liberum hominem: scientes, emere non possumus. &c. Et in. l. Post certè. C. de libe. causa. ait glossa, quod famuli nostri, non possunt se obligare perpetuo ad seruiendum. Et ratio illic datur: quia huiusmodi promissio sapit naturam seruitutis: igitur multo minus poterit homo se seruum, aut censualem facere. &c. Ex his & similibus nonnulli moti sunt ad dicendum in pura se nuda persona libera, censum institui non posse. Dico nuda, hoc est, nisi bona alia habeat, de quibus creditori seu censualistae satisfacere valeat.

Hec tamen ad eorum intentum probandum, minime sufficere videntur: vnde & oppositum videtur tenendum. scilicet quod homo potest in sua persona censum instituere: & se ad solutionem pensionis obligare, siue alia bona habeat, siue non: modo talis sit, cui nec vires ad laborandum, nec industria, aut ars, ad aliquid acquirendum desit. Si. n. talis sit, qui nec actu, nec spe, aut potentia quicquam habet, vnde pensionem commode soluere possit, non dubium in huiusmodi persona, tanquam in re omnino inutili, censum institui non posse: vt suppono. Conclusionem praesentem facile est probare: quia persona quae in actu, vel in potentia habet vnde annuam pensionem soluere possit, est res apta ad hoc quod in ea census instituat: tam ex voluntate legislatoris, quam etiam ex voluntate propria ipsiusmet. Inde enim in lege veteri a deo, similiter in noua a Papa, institutum est, vt homines non solum decimas praediales, sed etiam perso-

personales, soluerent: vt habetur Deuterono. 12. Vbi precipiebatur filiis Israel, vt in loco illo quem Dominus designasset, offerrent victimas, & decimas manuum suarum. Et Nehemie 10. fideles constituerunt reditum annuum tertiae partis sicii, pro necessitatibus: & hoc super se ipsos. Vnde & in cap. Non est. de decimis. dicitur: Sancti patres in suis scripturis, tradiderunt de vino, grano, fructibus arborum, pecoribus, hortis, negotiatione, de ipsa militia, venatione, de omnibus decime soluendae sunt ministris ecclesiae. Ita etiam Caesari, statutum est, vt vnusquisque censum certum solueret: vt tradunt doctores super Lucam cap. 2. Quod autem propria voluntate possit quis personam suam censualem facere, patet: quia ius habet, & facultatem transferendi in alium, fructum ex sua persona, & industria atque labore euenibile: modo maneat ipsi, vnde alias valeat competenter sustentari: quandoquidem non maius dominium translatiuum habet fructuum ex agro suo euenientium, quam fructuum personalium: sed primum potest in alium transferre, ergo & secundum.

Nec obstat quae supra in oppositum sunt allegata, quae duo videntur praetendere. scilicet quod persona libera non potest se alteri obligare, nec in seruitutem redigere. &c. Cum tamen vtrumque sit falsum. Quod enim possit homo liber se alteri obligare, apertum est in multis: nam per contractum matritalem vir se vxori obligat, & e contra, cum alter alteri vinculo indissolubili colligetur. Per contractum etiam venditionis & emptionis alter alteri obligat, & in alterum actionem personalem acquirit. Idem patet per contractum locationis, in quo qui se ipsum locat alteri, ad certas operas suam personam obligat. Qualiter etiam cathedralici se ipsos etiam ad semper legendum obligant, quam obligationem constat personalem esse: sicut & qui religionem profitetur, suam personam religioni ad semper obligare dignoscitur. Sicut et fratres, solent se ad certam pensionem hospitali persoluendam obligare. De seruitute etiam, idem apparet: quia tam iure canonico, quam ciuili approbatum est, vt homo liber in seruitutem, ob certas causas redigatur: non solum iuris dispositione, & in poenam delinquentis. Quemadmodum de raptore virginis, iure canonico statutum est, vt efficiatur seruus eius. 36. quaestio. 1. de raptoribus. & de his qui Sarracenis mittunt arma, ferrum, lignamina, quod efficiuntur serui capientium: quemadmodum & capti in bello contra hostes Romani imperii indicto, quod efficiuntur capientium. Quae omnia satis no-

ta esse suppono: sed etiam propria voluntate potest quis, se seruum ob causam aliquam facere, vt ob propriam necessitatem. Similiter ad liberandum proximos a captiuitate & miseria, vt nonnullos sanctos fecisse legimus, de quibus alias. Ac proinde concludendum est, quod sicut potest liber homo ad multa se alteri obligare, & quod plus est, se ipsum vendere, & in seruitutem redigere: a fortiori igitur, poterit suam personam ad aliquam pensionem annuam soluendam alteri obligare. Et ita sicut in rebus, ita & in personis, potest census institui: & si in personis priuatis seu particularibus, ita a fortiori in communitate, seu vniuersitate, ex quo in tali communitate nunquam desunt, qui vel bona habeant actu, vel industriam, & artem vnde praefatam pensionem soluere possint.

Ad illa autem quae pro priori sententia fuerunt allegata, facile est respondere. Ad primum sumptum ex ca. 2. de pignoribus, quia. scilicet persona liberi hominis obligari non potest, dicendum (vt alias explicuimus) illud esse verum in hoc sensu, quod indignum est, & iniquum liberam personam debitoris ob pecuniarum debitum seruilis facere conditionis, nec tenetur cum persona satisfacere: cum satis illi sint bona quae habet creditoribus reddere, si sufficiat: sin autem, satis est, si bonis cedat, & manebit libera persona debitorum. Et ita in sententia tenet ibidem glossa, cum doctoribus. Sic enim ait lex, Ob res alienum. C. de actionibus & obligationibus. Ob res alienum, seruire liberos creditoribus, iura compelli non patiuntur. Non tamen negandum est, debitorem teneri ad debita soluenda, & quod propterea incarcerari possit si soluere nolit: nec enim creditor actionem contra debitorem haberet, nisi debitor illi esset obligatus: quandoquidem obligatio est mater actionis.

Ad secundum sumptum ex cap. ius naturale. d. prima, vbi inter ea quae sunt de iure naturali, connumeratur communis omnium vna libertas: Dicendum illud referendum esse ad statum naturae integrae, in quo nullum fuisset dominium dispositum, sed omnibus vna fuisset libertas. Secus post statum naturae corruptae, in quo propter peccatum, iuste homines aliquando in seruitutem rediguntur: Vt ait August. 19. De ciuitate dei. dicens: Deus ita hominem condidit, vt ipsum rationale factum ad imaginem suam, voluit non nisi irrationabilibus dominari, non hominem homini, sed hominem pecori: conditio autem seruitutis merè intelligitur imposita peccatori. Aut intelligatur praefata

tū decretū q̄ de iure naturali est cōis omnium vna libertas negatiuē. i. q̄ ius naturale neminē alteri seruu fecit, sed quod natura nō fecit, potuit postea peccatum facere: quemadmodum in eodem textu dicitur q̄ de iure naturæ est cōmunis omnium rerum possessio, quod secū dū cōmunem etiā intelligentiā accipitur negatiuē. i. naturale ius nemini rem vllā appropriauit, sed propter iniquitatē ali⁹ dixit hoc meū, alius illud. De quo vide quæ supra diximus in principio huius Codicis.

Ad tertium ex Paulo sumptum, Pretio empti estis, nolite fieri serui hominū: Dicendum, q̄ non loquitur de seruitute hac, qua alteri subiectus est. de hac em̄ dixit, seruus vocatus es, non sit tibi cura: significās licitam esse seruitutem huiusmodi, quod q̄ in ea potest homo, vitam æteruam apud Deum mereri. Et idem Paulus, similiter & Petrus, hortantur seruos, vt dominis suis sine remanente seruiant, & obtemperent. Itaq; cum ait Paulus, Nolite fieri serui hominum: de illa seruitute loquitur, qua homo mauult hominibus, quā deo placere, & traditiones humanas (diuini postpositis) adimplere.

Ad quartum in quo dicitur, q̄ nemo est dominus suorum membrorū, & ex cōsequenti, nec suæ personæ: Dicendum id verū esse, quantum ad hoc quod est, seipsum mutilare, aut percutere, seu occidere. Deus enim est dñs vitæ & mortis, non homo. Cum hoc tamē stat, q̄ homo sit suorum membrorum & propriæ personæ dominus, quantum ad hoc qd̄ est seipsum locare, & membra sua ad alterius vtilitatem operibus applicare, & seipsum ad pensionem aliquam soluendam obligare.

Ad quintum in quo dicitur, q̄ secundum leges, liberum hominem vendere nō possumus, dicendum, q̄ leges huiusmodi procedunt de validitate, & inualiditate talis venditionis, & præterdunt huiusmodi venditionem nullā esse de iure: maximē si emptor ignoret. Sic enim ait lex, liberi. ff. de contrahenda emptione. Liberi hominis emptionem contrahi posse, pleriq; existimauerunt, si modò inter ignorantes fiat: quod idem placet etiam si venditor sciat, emptor autem ignoret: q̄ si emptor sciens liberum esse, emerit, nulla emptio cōtrahitur. Hęc ibi. Vnde patet, leges loqui de inualiditate emptionis. Inde etiam sequitur, differētiā esse inter vendere rem alienam, & vendere liberum hominem: quia veditio rei alienæ, tenet, etiam si vterq; sciuerit, vt supra, quando de rei alienæ venditione agebamus, visum fuit.

Veditio autem liberi hominis, scientē emptore, non ita: sed de hoc ad dominos Iuristas. Adde q̄ ad propositum nostrum videtur impertinens assumptum huius argumenti: quia esto vnus homo, alterum liberum vendere nō possit, stat tamen q̄ homo se ipsum possit, ob causam vendere, & se alteri ad solutionem census obligare. Et quod vltra ex glossa citatur. s. q̄ famuli nostri non possunt se obligare ad perpetuū seruiendum: Dicendum q̄ vel ab illa recedendum est, si vniuersaliter & indistincte accipiatur, vel est limitāda ad casum quo famulus compellitur, perpetuū alteri seruire, quod sic compulsus non potest se taliter obligare: quia si obligatio non tenebit: teneret tñ, si spōte, & ob causam aliquā iustam se taliter obligaret.

De censibus quo ad eorum emptionem & veditioem. Et primò de perpetuo.

Resupposito ergo, censum posse tam in persona q̄ in re institui, & gratuitē in alterū transferri, esset dubiū, An possit huiusmodi census pro pretio iustē & licitē emi, & vendi: & loquor nunc de censu simplici, & puro. Vnde hic census purus, & impurus: vt supra similiter de cambio distinguebamus. Censur. purus est, cui non est alius contractus admixtus. Impurus autem cui alius admixtus: contractus, quod sit per alicuius pacti appositionem. Sed de pactis postea dicitur. Est autem census purus multiplex: quidam perpetuus: quidam temporalis indeterminata temporalitate, aut vitalitium: quidam verò temporalis determinata temporalitate, vt qui in certis & determinatis annis soluendus est. & c. puta in. 10. vel. 15. vel. 20. & c. Et procedit distinctio ex parte temporis sumpta. Si autem sumantur ex parte rei in qua census est institutus, quidā est personalis, quidam realis. Si ex parte pensionis soluendæ, quidam est pecuniarius, quidam verò fructuarius. Et iterum quidam est quo pensio certa & determinata singulis annis soluenda est, puta. 10. quidam verò, quo pensio soluenda non est, sic determinata: puta quando quota fructuum soluenda est, siue magna sit, siue parua, vt quando decima soluenda est vel alia pars aliquota.

Loquen

Loquendo ad præsens de censu perpetuo puro, visum est olim multis doctoribus insignibus, talem censum iustē emi aut vendi non posse, specialiter si pecuniarius sit. Pro quibus faciunt, quæ sequuntur. Primò, quia talis census pecuniarius, non est nisi contractus mutui, ex quo extrema illius, sunt pecunia data, & per quotas paulatim accipienda. Nec enim videtur quid sit in illo contractu, quod teneat vicem mercis, si venditio sit: nam qui censum vendere dicitur, vel vendit personam suam, quæ se ad pensionum solutionem obligat, vel vendit fundū in quo censum constituit, vel vendit pensionē ipsam annuē soluendam, vel vendit ius ad annuē pensionem aliam percipiendam. Sed nulum ex his dici potest. Personam enim non vendit: quod suppono maximē cum loquamur de censu reali, non personali. Fundum, seu agrum, aut domum in qua census instituitur, non vendit: quod etiam suppono: cum ex tali contractu nihil aliud ipsi emptori acquiratur, præterquam facultas recipiendi pensionē super qua conuenitur. Pensionem recipiendam etiam non vendit, cum illa sit pecunia, vt suppono: pecunia autem vt talis vxnalis non est, ius etiam pensionis non vendit: quia ius illud vel est persona vendētis, vel fundus, vel pensio: sed hæc non venduntur: vel est relatio: & cum relatio non sit aliquid corporale, sed spirituale, & in se nullius sit valoris (cum sit relatio rationis, quæ quasi entitatem non habet) sequitur quod talis non iustē venditur: ita concludere putat Henricus in suis quodlibetis, talem contractum, non nisi mutuum esse: & cum fiat causa lucri, videtur quod sit vsurarius.

Secundò esto formaliter vsurarius nō sit, ad minus videtur iniust⁹: eò quod inter datum, & accipiendum, æqualitas seruari non potest, cum pecunia pro censu data sit determinata. Exempli gratia, centum ducati, pro quibus singulis annis est. 6. aut. 7. ducati percepturus: Ita vt in sine. 15. aut. xx. annorum, rehabeat suos centum ducatos, quos ab initio dederat: & nihilo min⁹ postea in perpetuum suam pensionē est percepturus, in quo aperta est inæqualitas prædicta & ex consequenti est iniustus contractus.

Tertiò: quia plus valet census perpetuus (cæteris paribus) quā valeat censu temporalis determinata temporalitate, puta ad. xx. annos, vel ad. xxx. Sed censu temporalis, ad. xx. aut. xxx. annos, in quorum quolibet sex, vel septem ducati sunt recipiendi, suffi-

ciētē emitur pro cētū ducatis: igitur censu perpetuus, quo singulis annis alia tanta pensio est percipiēda, nullatenus iustē emitur pro cētū ducatis, nec pro ducētis, cum perpetuus absq; proportionē excedat tēporalem, cæteris paribus. Et ita inter censum perpetuū, & pretiū pro eo soluendum, non potest æqualitas reperiri.

Quartò de ratione censu, vt ab emphyteusi distinguitur, est quod censualista rem totam cum dominio eiusdem transferat in alium, qui pensionem annuā est soluturus. Hoc autem esse non potest, nisi contractus censualis (qui est in communi practica) taliter fiat, vt qui censum emit, ipsum fundum integrē & completē emat: & cum suus factus fuerit, illum eundem completē, priori possessori tradat, seruato sibi iure, certam seu incertam pensionem inde percipiendi: & tunc propriē erit censu, & vera rei emptio. Sed ad hoc quod id iustē fiat, necessarium est, quod pretium iustum quod valori fundi correspondeat, pro illo tradatur: hoc autem nunquam in tali contractu censuali tradi vidimus: sed aliud à valore fundi longē deficiens ac diminutum: & ita semper est iniustus contractus.

Quintò, quod ex alia ratione veniat talis contractus condemnandus, ac si vsurarius esset, apparet: quia emptor querit lucrū ex sudore & industria, & ex re aliena, vt manifestū est. Datur etiam occasio, vt hmoi censu (vnde viuere possunt) ementes, negotium & laborem fugiant, & in otio vitā degant. Datur etiam modus multas miserabiles personas depauperandi, & facultates eorum exhauriendi, & diuites longē ditiores faciendi, vt experientia apertē constat: Cum vix sit homo de his qui agros colūt, & vineas, aliasq; possessiones habent, qui censibus huiusmodi grauatus, notabilem penuriam non sustineat: propter hæc enim, cōmuniter solent vsurarij condemnari. Adde quod cum huiusmodi censuum emptiones, multi doctores cōdemnent (etiā si multi easdem approbent) qui census emunt, non vidētur periculū cui se exponunt euadere: cum id quod certū est licitum esse, relinquunt: & quod incertum est amplectantur. Hęc sunt quæ vim habere videntur, ad præfatas censuum emptiones condemnandum.

His tamen non obstantibus, videtur oppositum tenendum, q̄. s. census tam fructuarius q̄ pecuniarius, tam perpetu⁹ q̄ temporalis, sit secundum se vxnalis: & q̄ cōtractus censualis pretio interueniente, est vera emptio & venditio. Id probatur: quia vbi sunt omnia

V s substan

substantialia emptionis & venditionis, est vera emptio, &c. Sed in huiusmodi contractu, omnia emptionis substantialia concurrunt, puta merx, & pretium, & contrahentium consensus. De consensu quidem, similiter & de pretio, supponitur. De merce etiā patet: quia census ipse, seu redditus, seu ius annuē pensionem aliquam de rebus aliquibus recipiendi, est res habens vicem mercis: est enim res, quæ à pecunia & pensione recipiēda distinguitur. Vt ex supra dictis patet. Et est secundum se vānalis, cum sit aliquid pretio æstimabile, & realem vtilitatem afferens possessori, & inter bona im mobilia connumeratur: vt ex Clementina supra citata patet. Exiui. de verbis significatiua. Nec obstat quod census præfatus sit aliquid incorporale, ex quo illa distinctio communiter est approbata. s. quod res quæ venduntur & emuntur sunt duplices, quædam sunt corporales, quædam incorporales, qualia sunt iura recipiendi res corporales, vt sunt redditus, & actiones, ac nomina debitorum: sic enim vendi solet ius stillicidij in alieno solo, ius transeūdi per agrum alterius, ius ducēdi riuum aquæ per pratium alterius, & alia huiusmodi, quæ pretio solent comparari.

Secundo idem patet, quia contractus censualis per leges est approbatus, imò aliquando iustus. vnde in l. fin. C. de rerum permutatione. approbatur contractus, quo quis donat alicui mille, reseruando sibi aliquod annuum, vel menstruum soluendum, etiam si fieri possit quod illa menstrua vel annua longè excedunt illa mille donata: & tamen constat talem contractum virtualiter esse censualem: nam perinde est, ac si quis alteri daret mille ducatos, pro iure recipiendi ab eodem pensionem aliquam annuam, aut menstrua. Et in Autētica, vt hi, q se habere phibent. §. Licebit. disponitur, q tutores & curatores (nè pereant pecuniæ minorum) debeant eis comparare redditus. Quod quidem dispositum est, ad tollendum materiam peccandi, vt ibi dicitur. Vnde argumentum sumitur, talem emptionem census, seu redditus, tanquam licitam approbari. Et quia fortè aduersarii dicerent ex legibus sufficiens argumentum sumi non posse ad iustificandum emptionē census, cum alibi vsuras aliquas, leges ipsæ permittant, arguo ex iure canonico: nam hoc permittit & concedit, vt redditus ecclesiæ aliquando vendantur; saltē ad tempus: Vt habetur Clementina primā, de rebus ecclesiæ non alienandis. Et prælati cum dispensatione Papæ frequē

ter vendunt prælati aliarum ecclesiarum, decimam prædialem. Nec valet dicere, redditus prædiales vendi quidem posse: sed non pecuniarios. Non inquam valet: nam redditus prædialis, potest pro pecuniario redditu permutari, hinc inde seruata æqualitate: ergo sicut prædialis potest pro pecunia vendi, similiter ergo & pecuniarius: quia si aliquid obstaret quominus redditus pecuniarius pro pecunia vendi & emi non possit, esset: vel quia pecuniarius redditus, est aliquid spirituale, cui repugnat veditio: vel quia non potest dari pecunia, quæ redditui pecuniario æquetur: sed neutrum dici potest. Non primum: quia tunc redditus pecuniarius, sicut pro pecunia vendi non posset, ita nec pro alio redditu prædiali, nec pro alia re temporali posset permutari: ex quo spiritualitas rei æquè repugnat permutationi pro re temporali, sicut & venditioni, vt constat. Nec secundum dici potest, quia ex quo redditus prædiales possunt alicui pecuniario adæquari, pro quo etiam permutari potest pecunia: igitur quæ æquiualebit redditui prædiali, æquiualebit etiam redditui pecuniario. Quod enim vni duorum æqualium æquale est, reliquo similiter erit æquale: & ita redditus, tam prædialis, quàm pecuniarius, pecunia potest comparari.

Tertiò si Petrus in bonis suis censum etiam pecuniarium instituat, & Titio in perpetuum illum gratis donet, poterit Titius postea præfatum censum, alteri tertio pro pecunia vendere: igitur Petrus poterat similiter, illum censum ipsi Titio, pro pecunia vendere. Antecedens aduersarij concedunt, dicentes census olim institutos, postea vendi posse: non tamen eos, qui de nouo, tempore quo venduntur, instituuntur. In quo dicto, sufficiens discriminē per eos assignari non potest, nisi dicant, de ratione venditionis esse, quod merx quæ venditur, præexistat ipsi venditioni, alioquin non erit vera venditio. Sed contra hoc stat ratio, tum quia sæpe res, quæ non dum sunt, venduntur: vt sæpe fructus ex vinea vel agro colligendi hoc anno, venduntur. In mari etiam sæpe pisces per iactum retis capiendi venduntur. Hereditas etiam futura, nondū existens, sæpe vendi & licitè solet, quales contractus etiam iure approbatos esse constat. Tum etiam, quia falsum est quod census de nouo institutus, non præexistat eiusdem venditioni: nam cum census non sit nisi ius pensionem aliquā de re aliqua vtili percipiendi, hoc autem ius habet dominus ipsius rei antequam

censum

censum in alterum transferat, vt constat: igitur census, qui de nouo, per venditionem in alterum transfertur, præexistit in ipso vendente. Et ita tenuit prima consequentia: quod scilicet, si Titius census in eum translatus, potest pro pecunia vendere: ergo etiam Petrus, qui census transfudit, potuit eum pro pecunia transferre, & ita vendere. Adde quod ita per summos Pontifices est declaratum, puta per Martinum Quintum, & Calistum Tertium de censu perpetuo redimibili, quod potest pro pecunia emi & vendi: de quo tamen maior est difficultas, quàm de censu perpetuo non redimibili, cum inulti irredimibilem approbent, redimibilem autem tanquam vsurarium condemnent. Et ita patet veritas propositæ sententiæ, & responsio ad quæstionem. Superest, ad rationes ante oppositum factas respondere. Ad primum in quo arguitur, in contractu censuali purum mutuum esse &c. dicendum id esse falsum: sed est vera emptio & veditio, cum illic omnia substantialia emptionis concurrant, vt ostensum est. Et cum quæritur quid illic venditur? dicendum, quod redditus, seu census, quicquid sit de entitate ipsius: nec obstat eum relationē esse, aut aliquid spirituale: quia licet incorporale sit, non tamen proprie est spirituale, spiritualitate ecclesiastica, ratione cuius ei repugnet emi posse, licet sit spirituale spiritualitate physica, seu metaphysica: nec emitur propter ipsius entitatem, sed propter terminum ad quem est.

Ad secundum in quo arguitur, talem contractum iniustum esse, eo quod inter pretium datū & pensiones recipiendas, æqualitas dari non potest, &c. Dicendū quod falso innititur fundamēto: nam ratio hæc procedit, ac si pretium daretur, pro pensionibus illis, tanquam pro merce, quod falsum est: cum nõ detur nisi pro redditu, seu censu, qui aliquid distinctum est ab ipsis pensionibus percipiendis, nec æqualitas pretij est attendenda, ex quantitate pensionum percipiendarum, sed ex valore ipsius redditus, secundum concurrentem & approbatam consuetudinem, & communem hominum æstimationem. Communis autem regula, ad valorem redditus cognoscendum, hæc esse solet, vt pretium pro redditu datum sit tantum quod possit quis in patria illa, possessionē aliquā emere, quæ (deductis laboribus & expensis) possit tantā possidenti commoditatem dare, quātus est redditus, cum illa pecunia emptus. Sed quoniam possessiones, quæ cum illa pecunia emi possent, sunt

differētes: & diuersas & inæquales commoditates pariāt, vt patet de domo, quæ cum carius vendatur, minores tamen tribuit commoditates: & de vinea, quæ cum vilius vendatur, maiores tribuit: & de agro, qui talis esse potest: quod multum fructum tribuat, & econtrā talis, qui parum: ideo non videtur regula illa omnino firma, & certa. Quare recurrendum est ad communem hominum æstimationem, & currentē & approbatam consuetudinem, interim quod super his, pretium certum, per publicam auctoritatem taxatum non est. Quæadmodum de iusto pretio, aliarum rerum vānialium, supra diximus. Quod autem excessus, pensionum percipiendarum supra pretium datum, non vitiet ipsam emptionem, inde patet, quia tunc ager qui singulis annis (seductis laboribus & expensis) parit certam commoditatem in perpetuum, pro nullo pretio iusto finito emi possit: quod est absurdum. Similiter vitiosa esset emptio iumentis, pro pretio currenti, & communiter approbato, ex quo per viam locationis, longè maiorem commoditatem pariet emptori, quàm fit pretium pro illo solutum.

Ad tertium, fateor plus valere perpetuum censum, quàm temporalem: & esto census ad. xx. vel. xxx. annos, sufficienter pro centum ducatis ematur (de quo tamē postea) non sequitur inde, quod census perpetuus pro nullo pretio emi possit. Habet enim vnusquisq; census, valorem suum iuxta comunem & approbatam consuetudinem, vt dictum est. Nec valor census perpetui, est mensurandus per quantitatem pensionū percipiendarum, vt dixi, sed per communem cursum &c. Quare ratio illa, parui mouenti est sicut & præcedens.

Ad quartum dicendum, quod census in quo ratio illa seruatur, seu de cuius ratione est, quod censuista, rem omnino (etiā quo ad dominium in eum, qui pensionem soluturus est) transferat, est census reseruatus, non autem census translatus: & ita non omnes census in ratione illa conueniunt, esto quod omnes census huiusmodi, vnales sint. Ac proinde falsum est quod contractus censualis, resoluitur in duos: quorum alter sit pura emptio fundi in quo census instituitur. Alter vero rei redditio, cum reseruatione iuris, seu redditus præfati: sed directè redditus ipse, seu census venditur & emitur, vt expositum est.

Ad quintum, quod hoc est lucrum seu commoditatem ex alieno labore, & industria quærere, non est de se malum, sed illicitum per donationē: sit etiam licitum per pretij

pretii debiti solutionem, vt patet de conducen-
te alium, ad colendum agros, seu edificandum,
seu etiam ad nomine suo negotiandum. Quod
etiam homines census emant, vt inde susten-
tentur, non est de malum: maxime si sint per-
sonæ, quæ rebus spiritualibus, aut literis, aut
regimini publico, aut etiam militiæ incubunt:
aut si sint personæ ad negotiandum inhabiles,
similiter & artes aliquas exercendum: hæ enim
causæ iustæ sunt, vt homines ex censibus, &
reditibus viuant. Nec inde fit, vt in otio vitam
degant: quod si aliqui de necessariis securi, in
otio viuant, vitium est personæ, non contra-
ctus censualis, vt de se constat. Quod autem ex
censibus, passim emi permisis, occasio præste-
tur ad multos depauperandos &c. Fateor: sed
non ob id est contractus censualis dānandus:
nam si personæ indigentes, sicut census in bo-
nis suis pro pretio instituant vt propriam re-
leuent indigentiam, ita ipsamet bonæ & pos-
sensiones simpliciter venderent, iusta posset ef-
se venditio: & tamen longè miserabilius depau-
perarentur. Itaq; ratio hæc potius suadet prin-
cipes & prælatos in re hac certum debere po-
nere modum, quàm probet contractus censua-
les illicitos, iniustos, aut vsurarios esse, vt con-
stat. Nec etiam hæ rationes, seu inconuenien-
tia sunt propter quæ vsurarij simpliciter con-
demnantur, sed quia contra legem diuinam,
naturalem, & humanam vsuras exercent, vt ex
suprà dictis aperte constat.

De censu temporali, determi- nata temporalitate.

Vemadmodum
de censu perpetuo cōclu-
sum est, eū posse licitè pro
iusto & equali pretio emi,
& vendi: ita idem de censu
temporali tenendum est,
siue fructuarius sit siue pe-
cuniarius. De censu temporali, determi-
nata temporalitate, esset dubium, quod esset
eius iustum pretium. Sicut, exempli gratia, cen-
sus percipiendi decem ducatos singulis annis
ex decem annis in mediata sequentibus, est quæ-
sitio, an pretium iustum huiusmodi census de-
beat esse tantum, quantum erit totum perci-
piendum, in decem prædictis annis, puta cen-
tum ducatos: an liceat talem censum, pro mino-
re emere, puta pro nonaginta ducatis. Dixit

Conradus. q. lxxx. quod de rigore scholasti-
co, non est necessarium, pretium esse æquale
toti summæ per illos annos percipiendæ, sed
potest dari minus, puta nonaginta ducati in
casu proposito: quod, ait, posset fieri triplici-
ter. Primò: Si emptori sit indifferens, illos no-
naginta ducatos sibi seruare, aut illos pro cen-
su præfato tradere. Secundò, quod mallet suos
nonaginta ducatos seruare, quàm censum illū
illis ducatis emere. Tertiò, quod econtrā, mal-
let præfatum censum loco nonaginta ducatorū
habere, quàm ipsos nonaginta ducatos. In qui-
bus casibus, videtur ad damnandum hunc ter-
tium declinare, alios duos excusando. Attamē
quo ad iustitiam, vel iniustitiam cōtractus cen-
sualis præfati in se puram refert, quam ex tri-
bus præfatis intencionibus, habeat ipse emptor.
Nam vel nonaginta ducati sunt in re iustū pre-
tium præfati census temporalis, vel iniustum: si
primum, quamcunque ex dictis intencionibus
habeat, erit contractus in se iustus. Si secundū,
per nullam talem intencionem, ab iniustitia
excusabitur. Itaque impertinentem esse puto
distinctionem illam, ad iudicandum de iustitia
vel iniustitia contractus in se: & multò imper-
tinentior est, ad restitutionem aliquam agen-
dam, aut non agendam. Illa ergo distinctione
dimissa, arguitur primò pro sententia Conra-
di, pro centum ducatis potest iustè emi census
perpetuus, qui plus valeat quàm præfatus cen-
sus temporalis: igitur præfatus census decen-
nalis, poterit iustè pro minori pretio, quàm
sint centum ducati, emi. Consequētia videtur
nota, & antecedens probatur: quia pro centum
ducatis, potest iustè emi census perpetuus, quo
singulis annis soluatur (exempli gratia) quinque
ducati (suppono enim illud esse, pro loco &
tempore pretium communiter currens, & ap-
probatum) sed plus valet census perpetuus, sin-
gulis annis quinque percipiendi, quàm cen-
sus temporalis viginti annorum, singulis an-
nis eadem quinque percipiendi, vt de se con-
stat. Igitur census hic viginti annorum, pote-
rit pro minori pretio quàm sint centum du-
cati, iustè emi. Sit igitur eius iustum pretium
nonaginta, iam sequitur quod census perci-
piendi per viginti annos, singulis annis quinque,
iustè emitur pro pretio quod sit minus quàm
tota summa, per illos viginti annos percipien-
da. Nam per illos viginti annos summa perci-
pienda, sunt centum ducati, vt patet. Et talis
census, emitur iustè pro nonaginta ducatis: igitur.
Census autem temporalis viginti anno-
rum, singulis eorum leuando quinque, æqui-

paratur

paratur celsi temporali decem annorum, sin-
gulis eorum leuando decem: cum tota summa
ex his censibus percipienda sit æqualis, vt pa-
ter intuenti. Sequitur ergo præfatum censum
decennalem (ad decem ducatos singulis annis
percipiendos) posse iustè pro nonaginta duca-
tis emi: quod est intentum.

Secundò arguitur, & est ratio Con-
radi: ad humanum vsum, &
commoditatem plus valet centum ducati in
promptu, quàm valeant centum ducati pau-
latim per decem annos soluendi, communiter
enim est hominibus, amabilius, & in maio-
ri æstimatione habitum, vt experientia docet.
Sit igitur illud plus, in quo centum ducati in
promptu, excedunt valorem centum ducato-
rum, paulatim per decem annos soluendorum
(exempli gratia) sex, vel decem, quibus defal-
catis à cētum supersunt nonaginta: ergo nona-
ginta in promptu, æquiualebūt centū in decem
annis paulatim soluēdis: & per consequēs cen-
sus decennalis, ad decē ducatos quotānis per-
cipiendos, sufficienter emitur pro nonaginta
ducatis in promptu: quod est intentum.

Tertiò, ad idem arguitur: quia si valor
census esset per quantitatem sum-
mæ percipiendæ mensurandus, sequitur, quod
postquā censualista, successu tēporis percipit
tantā summam, quantum fuit pretiū, pro cen-
su datū, quod non possit iustè, aut licitè post-
eā pētionem aliquam recipere, quin teneatur
perceptam restituere: consequens est falsum:
vt patet aperte in censu perpetuo, tam redimi-
bili quàm irredimibili. Similiter, in vitalitio,
in quibus licitè singulis annis, assignata pen-
sio percipitur, etiam si per partes tantum sit
perceptum, quantum fuit in pretium ab ini-
tio datū, quod tamen à nomine cōdemnatur.
Et per consequens ad iustitiam contractus cē-
sualis tēporalis, determanita tēporalitate, nō
est necessarium, pretium æquari toti summæ,
per tempus illud percipiendæ. His non ob-
stantibus, videtur oppositum tenendum, &
probatur arguendo simul contra præfatum
sententiam, quod si licitum esset, censum tem-
poralem pro minori emere, quàm sit tota sum-
ma præcipienda, sequitur quod hic contra-
ctus esset licitus, Accipe nonaginta ducatos,
& dabis mihi in fine decem annorum, cen-
tum ducatos simul. Sed consequens suppono
falsum, cum sit manifesta vsura, nisi per aliud
excusetur (excludo tamen omne per quod ex-
cusari potest) & sequelam probō: quia per te,
hic cōtractus est licitus, Accipe nonaginta du-

catos, & dabis mihi centum, paulatim per de-
cem annos soluēdos, ita vt quolibet anno sol-
uas decem: igitur eodē modo erit licitū conue-
nire, vt illa centum similiter soluas in fine de-
cem annorum: nam quantū ad substantiam mu-
tui attinet, parū refert cōuenire, quod mutua-
tum paulatim, aut simul, post tēpus aliquod
soluatur. Imò maiore gratiā tibi videor facere,
si dando tibi nunc nonaginta, non te obligo,
vt singulis annis aliquid reddas, sed per totos
decem annos tibi solutionem agendam expe-
cto. Ac proinde, si alter ex his cōtractibus est
vsurarius, igitur & reliquus. Et confirmatur,
quod in his cōtractibus sit mutuū, quia vtro-
biq; est datio pecuniæ in eadem specie reuoca-
bilis: est quod in altero est reuocabilis paula-
tim & per quotas, in altero verò simul: quod
vt videtur, mutui substantiam non variat.

Præterea, si mercem aliquā tibi ad ter-
minū vēdo, quæ ad summū
valet centū ducatos, & eam ad terminū vendo
pro centū & decem, in tribus, aut quatuor an-
nis paulatim, siue in fine triū annorum simul
soluendis, talis cōtractus est vsurarius, quia cū
illic (vt suppono) cesset omne interesse damni
emergētis, & lucri cessantis, nulla alia videtur
causa in pretio ascendendi, nisi solutionis per
tēpus aliquod dilatio. Igitur à fortiori, cum in
promptu tibi do centū ducatos, vt mihi in tri-
bus, aut quatuor annis centum & decem pau-
latim, seu in fine quatuor annorum simul sol-
uas, erit contractus vsurarius: cum causa lucri
in casu non sit nisi solutionis dilatio.

Præterea, & retorqueo rationem con-
tra Conradum: quia si esset
licitus cōtractus præfatus, in quo datur pretiū
minus, q̄ sit tota summa percipiēda, ideo esset,
quia plus valēt nonaginta in promptu, quàm
nonaginta paulatim per decē annos soluēda:
ex hoc arguo, quod licitū etiā erit, dare in prō-
ptu nonaginta, vt in fine certi temporis red-
datur simul cētū: quia plus valent ad cōmodi-
tatē, & humanū vsum nonaginta in prōptu,
quā nonaginta in fine certi tēporis soluēda, &
ita intentū: sed illud est aperta vsura, & est con-
firmatio primæ rationis. Cōfirmatur, quia ex
eodem fundamento sequitur, quod esset licitū,
actionem alterius ad centum, in fine anni sol-
uendos emere pro minori, quàm sit centum:
quia ad vsum, & cōmoditatem humanā plus
valent centum in promptu, quàm actio ad cē-
tum, in certo termino soluēdos. Cōsequens est
suprà cōtra Caietanū ostēsum esse falsum, quā-
do de vēditione actionis agebamus: igitur.

Suppo-

Supposita igitur cōsequētis falsitate, itat argumētum ad propo-
fitū: actio ad decem ducatos in fine vnus anni
soluendos, valet decē: actio ad viginti in duo-
bus annis soluendos, valet viginti: actio ad tri-
ginta in tribus annis soluendos valet triginta:
igitur actio ad centū, in decē annis soluendos,
valet cētū. Et per consequens pretium iustum
census temporalis determinata temporalita-
te, debet æquari toti summæ percipiendæ.

Postremo si ego do tibi cētum in prō-
ptu mutuo, in fine decē an-
norum mihi soluēdos hac lege, vt impignores
mihi agrū tuū, qui quotānis (deductis labori-
bus & expēsi) parit mihi fructū valentē decē,
adueniēte tēpore solutionis, ego teneor cōpu-
tare in fortē, omnes fructus per me ex pignore
perceptos, ex sentētia omniū: alioqui esset vsu-
ra. Et ita si per decē annos, pignus possedi, in
quib⁹ in valore cētū ducatos lucratus sum: de-
beo cū illis pro capitali esse cōtētus, & pignus
suo dño liberū restituere. Quod si vltra decem
annos, prætendā pignus detinere, & amplio-
res fructus mihi lucrari, erit vsura: ergo omni-
nō eodē modo, si do tibi cētum ducatos, in fi-
ne decem annorū mihi reddēdos, hac. l. vt sin-
gulis annis, mihi soluas decem, adueniēte tem-
pore præfixo (quando erit verum quod meos
centum ducatos recuperauerim) debeo cum
perceptis esse contentus: & ab ampliori perce-
ptione cessare. Perinde enim est in illis decem
annis habere pignus, quotannis mihi decem
fructificans, & habere censum tēporalem, mi-
hi decem similiter fructificantem.

Et ita videtur hæc secūda positio tutior,
& tenēda, quia vltra quod præfatus cō-
tractus, habet speciē mali, & magnā cum vsu-
rario cōtractu similitudinē, sequuntur incon-
uenientia prædicta: & alia, quæ ex vero cōtra-
ctu vsuario solēt euenire. Sicut ergo supra di-
ctū est, pretiū pro actione solutū, debere æq̄ri
rei debitæ, ad quam est actio (supposito quod
sit debitum omninō certū, quodq; in eius re-
cuperatione nullæ expensæ sunt agenda, nul-
lum periculū subeundū, nullū interessē quod
is, qui actionem emit, ex solutione pretij pa-
tiatur &c.) ita in censu tēporali determinata
tēporalitate, videtur tenendū pretium debere
summæ percipiendæ æquari: suppositis eisdē,
quæ modō in emptione actionis, seu debiti,
supponēda esse diximus. Secūs si pensionum
recuperatione, timetur expensas esse facien-
das: aut ipsa pēsiō soluēda est in periculo: aut
si quæ alia causa huiusmodi interueniat. Tum

enim sicut in emptione alieni debiti, licitum
est in pretio descendere: ita in emptione cen-
sus temporalis, sicut & in emptione cēsus per-
petui. Similiter & in emptione cuiuscunq; al-
terius rei, post tempus aliquod tradēdæ, si pe-
riculum, vel causa aliqua cōcurrat, quæ faciat
rem, censum, vel debitū minus æstimari, & mi-
noris esse valoris, licebit in pretio descendere.

Ad motiua supra ante oppositum addu-
cta (et si apparentissima sint) potest
responderi. Ad primum, fateor quod plus va-
let cēsus perpetuus, cæteris paribus, quàm tē-
poralis, determinata temporalitate. Admitto
insuper censum recipiendi quinque ad sem-
per, posse iustē pro centum emi: & quādo in-
fertur, ergo census recipiendi quinque annuē
per viginti annos, potest pro minori emi, quā
sint centum: & per consequens potest census
temporalis, determinata temporalitate, pro
minori, quàm sit tota summa percipienda
emi. Hoc etiam fateor, quando tempus per
quod pēsiō soluēda est, est longum, non
quidem ob solam temporis quantitatem, sed
quia in longo tempore, vt in plurimum sol-
ent res variari, debitores mori, & alij suc-
cedere, qui vel non soluent, vel non sine lite,
vel erunt vitæ perditæ, aut fugitiui: aut etiam
res ipsa, in qua census est constitutus, est in
longo tempore pluribus, aut certioribus pe-
riculis exposita, quàm in breui. Itaque ob
has & similes causas, licitum est in pretio
descendere, adeo vt non sit tantum, quanta est
summa tota percipienda. Conclusio autem
nostra supra approbata, procedit de censu tē-
porali ad paucos annos, quando scilicet præ-
fata pericula, verisimilia non sint, vt supra ta-
ctum est. Est inde non valet argumentum il-
lud, ad longum tempus protendendo: scili-
cet, census recipiendi decem in vno anno, va-
let decem: census recipiendi viginti in duo-
bus annis, valet viginti: census recipiendi
quinquaginta in quinque annis, valet quin-
quaginta: census recipiendi centum in de-
cem annis, valet centum: ergo census perci-
piendi. cc. per viginti annos, & quadringenta
per quadraginta annos, valet. cc. aut quadrin-
genta. Itaque non crescit valor, & pretium
census, in ea proportione, qua se habent tem-
pora, in quibus soluendi sunt. Alioqui cen-
sus recipiendi quinque ducatos, per centum
annos, præcisē valerēt quingentos ducatos: &
census recipiendi quinque ducatos, in per-
petuum soluendos, valerēt centum ducatos:
quod est absurdum. Itaq; proportio valoris,
non

non sequitur temporis proportionem, sed vt
dictum est, valor cēsum, sicut & rerum alia-
rum, cognoscitur, & iudicatur: ex communi
cursu & consuetudine cōmuniter approbata.
Quod verum est, in cēsu perpetuo, & vitalitio.
Secūs de temporali determinata temporalita-
te, de quo diuersum est iudicium, eō quod hu-
iusmodi cēsus, vel mutuum est, vel mutuo val-
de affinis, ideō in eo æqualitas est seruanda: ex
cepto nisi causa iusta in æqualitatis cōcurrat.

Si vrgeas, quod etiam si cætera sint paria
in censu huiusmodi temporali, & perpe-
tuo, quo ad hoc, scilicet, quod æquæ certa est
pensionis solutio, nullum periculum, nullæ
expēsi, nec lis iunetur &c. Adhuc census per-
petuus, cæteris paribus valet plus, quàm tem-
poralis ad viginti annos: & per consequens,
tunc etiam erit licitum, pro censu viginti an-
norum minus dare, quàm sit tota summa leuā
da. Dicendum (quicquid sit de antecedente)
consequentia non valet: quia de contractu tem-
porali determinata temporalitate, & de valo-
re eius, iudicandum est, ac si esset mutuum, ob
rationes supra dictas, ideō æqualitas est in illo
seruanda: nec valor vnus, est alterius valori cō-
mensurabilis.

Ad secundum admissio quod ad humanū
vsu, & commoditatem, plus valeant
centum in prōptu, quàm centū in decem an-
nis paulatim soluēda, non sequitur, quod de-
beat, aut possit in pretio descēdi, ob id quod il-
la centū sunt paulatim soluēda. Ratio est, ex di-
ctis clara: quia de tali cōtractu, & valore cēsus
tēporalis, idem quod de mutuo, est iudicandū.
Ac proinde sicut qui mutuatur cētū in prōptu,
non potest vltra centū exigere, siue paulatim,
siue simul postea soluatur: non obstante q̄
plus valeant centū, in prōptu data, quàm cen-
tum post tempus recipiendæ: ita in proposito.

Ad tertium dicendū nō esse simile, quod
pro simile adducitur: nam in cēsu per-
petuo, & vitalitio, licitū est annuam pensionē
recipere, etiam postquam cēsualista percepe-
ri tantū, quantum ab initio, pro cēsu empto de-
derat, sicut qui agrū emit pro centum, poterit
quolibet anno, fructus inde pueniētes, sibi re-
cipere, etiā postquam in fructibus tātum, aut
plus receperit, quā fuit pretiū pro agrō datū:
quia vtrubiq; est vera emptio, & venditio. In
censu autē tēporali, determinata tēporalitate,
nō ita: quia illic mutuum est, & tanq̄ de mutuo
iudicandū: ideō illic postq̄ cēsualista recipit,
quātū ab initio dederat, cessare debet ab vltē-
riori perceptione. Et procedit quæ dicta sunt

de censu tēporali, nō solū determinata tēporali-
tate, sed etiā determinata pēsiōne annuē solu-
enda in pecunia. Vt si quinq; ducati annuē
debeāt per decē annos solui. Nam si stāte tem-
poris determinatione, ipsa pēsiō soluēda nō
sit determinata, sed indeterminata: vt certa
quota: aut sit pēsiō fructuaria: non opus est
tunc pretiū sit æquale toti summæ actu perci-
piendæ, satis est sit æquale summæ, quæ verifi-
cilliter percipietur: vt æqualitas debita si non
actualis, saltē rationabiliter præsumpta seruet.
Et tunc quanuis accidat plus, minusue illo tē-
pore percipere, quàm fuerit pretium ab ini-
tio datū, non inde vitatur contractus. Præ-
fatis tamen non obstantibus, non nego in ri-
gore scholastico, defensari posse sententiam
Conradi supra positam, quod. s. præfatus cen-
sus temporalis, ad determinatū tempus, & ad
determinatā pensionem pecuniariam, possit
emi, pro pretio minori, quàm sit tota summa
percipienda, si alicubi talis esset consuetudo,
& communiter approbata: eō quod in tali
contractu censuali, propriē & verē non mu-
tuum, sed emptio & venditio est. Quod inde
patet: quia est illic pretium, & merx, quæ est
census dictus, à pecunia soluēda distinctus:
& est contrahentium consensus, igitur em-
ptio & venditio. Deinde, de ratione mutui
est, quod mutuator habet actionem ad fortē
mutuatam, & si fors ipsa in potestate pereat
mutuatarij, ipsi, non mutuanti perit: & si cæ-
tera bona mutuatarij pereant, non mutuanti,
sed mutuatario pereant. In præfenti autem cō-
tractu e contra fit: quia censum huiusmodi
emans non habet actionem ad pretium per
eum solutum, sed ad pensionem annuē le-
uandam, seu percipiendam. Et si bona, in
quibus census præfatus est institutus, pereāt,
similiter perit census: ita vt nulla postmo-
dum actio censualistæ, contra eum, qui cen-
sum vendiderat, relinquatur. Et ita verē non
est mutuum, sed emptio, & venditio, & per
consequens pretium iustum talis census, non
opus est in indiuisibili consistat, nec quod
fructibus inde percipiendis, æquale sit, sed po-
terit aliquantulum inferius esse. Maxime, si
(vt dixi) alicubi talis vigeat communis con-
suetudo, quæ pro minori pretio, quàm sit tota
summa percipiendæ ematur. Et ita posset faci-
le ad rationes, quæ pro secūda sentētia fecim⁹,
responderi. Attamen diximus, quod tutius est,
& magis quàm oppositum consulendum,
conformiter ad id, quod supra de emptione
actionis, seu debiti alieni, diximus. Et si dixi

de huiusmodi censuali contractu esse iudicandum, ac si mutuū esset: idē id dixi, non quia verē mutuū sit, sed quia mutuo valde affinis, seu similis, habensq; mali speciem. Et ita nō minū ab illo, quā si mutuū esset, est abstinendum: tunc maximē, quādo ex tali cōtractu, ipse emptor lucrum quærit. Et nisi sic dicatur, difficile erit his, qui priorem sententiā velint defendere, hoc inconueniens euadere. scilicet quod redditus temporalis determinata temporalitate, sit eiusdem valoris & pretij, cum redditu perpetuo irredimibili, cæteris paribus: quodq; eiusdem valoris sit pars, & totum cuius est pars: supposito quod census temporalis, ad perpetuum cōparatus, sit pars illius: quod satis videtur de se notū. Quod autem id, ex positione illa sequatur, apparet: nam esto redditus ad determinatum tempus, posset emi pro pretio minori, quā sit tota summa percipiēda: sit igitur ita, quod census percipiendi quinq; per decem annos, valeat. xlv. parum plus minū sue, redditus ergo percipiendi eadem quinq; per viginti annos, valebit nonaginta, aut parum minus, nil refert: redditus ergo percipiendi eadem quinq; per. xl. annos, valebit. clxxx. aut tolle inde quod velis. Et tamen pro illis clxxx. poterit cēsus perpetuus, eadem quinq; in perpetuum percipiendi, emi. Et pono cetera paria omnino, ex parte securitatis census, & solutionis eiusdem, cum tamen cōstet censum ad quinq; perpetuum, esse longē valētiorem, quā censum ad quinq; per. xl. annos percipiēda. Et constat censum ad quinq; per. xl. annos contineri in censu ad quinq; in perpetuum, tanquā partem in suo toto. Nisi forte dicatur, quod valor præfatorū censualium non crescit in ea proportione, qua tempus quo pensio est recipienda, augetur: vt supra dicebam. Sed hoc admissio constat similes angustias pati in huiusmodi rationibus seu pretij assignationibus, positionem primam Conradi, quas secunda sententia patitur.

De censu temporali indeterminato. i. de vitalitio.

DE censu temporali indeterminata temporalitate, exempli gratia, de vitalitio, idem quod de prioribus tenendum est, quo ad sui institutionem, similiter

& emptionem, & venditionem, quāquā hoc vitalitiū peculiare habeat difficultates. Vnde multi doctores olim dābant vitalitium, tanquam vsurarium, iniustum, atque aliter peccaminosum. Quod enim contractus vitalitij, vsurarius sit, probant: quia si ego do Petro centum florenos mihi restituendos in. xj. annis, adiectis decem vltra capitale, est contractus vere vsurarius. Et si cum centum re habuero, illud aliud incrementum recepero, erit vsura, ergo supposito quod ego viuam à parterei. xj. annis, & dem Petro centum florenos, vt singulis annis vite mee, reddat mihi decem florenos, erit similiter contractus vsurarius, ex quo videntur similibi, vel idem casus: cum sit eadem pecunia in promptu data, sit eadem quantitas recipienda, & idem tempus, per quod recipi debet, & idem incrementum vltra sortem. Et tamen secundus contractus est vitalitium, vt patet. Si dicas illos cōtractus differre, quia in primo, Petrus tenetur sortē cum lucro, in fine illius temporis reddere: in secundo vero non ita, sed singulis annis tenetur solvere decem. Contrā, quia vt supra arguebatur, hæc differentia non variat substantiam mutui, cum sæpe mutuator cum mutuario conueniat, vt mutuatam sortem paulatim, aut etiā simul soluat.

Confirmatur, quia emptio vitalitij, sit cum spe lucri, vltra sortem acquirendi: si enim nil amplius lucrari speraret, non exponeret pecuniam suā periculo eam perdendi, qualiter eam perdit, si statim post vitalitium emptum moriatur, aut paulò post. Omnis autem talis spes lucri reddit contractum vsurarium, ad quod spem sine exteriori pacto constat sufficere.

Secundò, quod talis emptio iusta esse non possit, apparet: quia nō potest dari, seu assignari pretiū iustum vitalitij. Nam detur quod sexagenarius (de quo est verisimile secundū naturæ cursum, quod vltra viuet decem annos) emat vitalitiū, quod quolibet anno sibi soluantur decē pro centum florenis, igitur si quinquagenarius (de quo similiter est verisimile, quod duplo plus viuet. scilicet. viginti annos) emat vitalitiū, quo quolibet anno vite suæ, sibi soluantur decem: erit pretium iustum. cc. floreni: & si alius iuuenis. xx. annorum (de quo similiter sit verisimile, quod viuet vltra quinquaginta annos) velit vitalitium emere, quo quolibet anno sibi soluantur decem, pretium iustum erit. D. Floreni. Sed hoc dici non potest: nam pro. D. Florenis, iuste

iuste poterit emi alius census longē valentior quā vitalitiū, puta census perpetuus annuē leuandi. xx. Florenos, vt suppono, igitur pretiū vitalitiū præassignatū, iustum non fuit. Et similiter potest ratio procedere, quodcūq; aliud pretium vitalitij assignetur, vt patet intuenti.

Confirmatur, quia æqualitas inter pretiū pro vitalitio dandum, & ipsum vitalitium, pendet ex hoc, quod ipse emptor vitalitij tot vel tot annos, viuet. Vt si plures annos victurus sit, pretium sit maius: si pauciores, minus. Sed seclusa Deireuelatione sciri non potest, quantum quisque victurus sit: igitur nemo potest scire pretium adæquatū, valori vitalitij, & ita præfata emptio iuste fieri non potest.

Tertiò quod huiusmodi emptio sit aliter peccaminosa apparet: quia illa emptio semper procedit ex radice infecta, scilicet aut ex diffidētia de diuina puissioe, aut ex timore deficiēdi in necessariis, aut ex solitudine tēporalium, aut ex cupiditate lucri, aut ex appetitu viuēdi in otio: quæ omnia vidētur illicita, vt ad præsens suppono. Deinde in tali cōtractu tam emens, quā vendēs, bona sua periculo fortunæ exponunt. Vt si emptor, diu vixerit perdet vēditor: si ē contra breui moriatur, perdet emptor. Et ita equiparatur ludo alearum, qui solet cōmuniter dānari, tunc maximē quādo gratia lucri fit. Adde quod cum lucrum vēdentis, ex breuitate vite emptoris depēdeat, & datur occasio, vt tales venditores desiderent mortem emptorum. Et ita nunquam, aut vix potest talis contractus, sine peccato fieri.

His tamen non obstantibus tenēdum est oppositum. scilicet quod vitalitium institui potest, & pro pretio emi, & vēdi, tam pro vita ementis quā ipsius vēdentis, aut alicuius alterius, non obstante humanæ vite incertitudine. Et de institutione gratuita, non dubitatur, de emptione autem & venditione probatur: quia licitum est alicui, contractum precarium facere, & est iure canonico similiter & civili approbatus. De canonico patet. 10. quæst. 2. c. p̄carię. & c. Capellas. §. Si oconomus. vbi iuris ciuilibis approbatio ponitur, & habetur in. l. lubemus. §. Sanē. C. de sacrosanct. ecclesiis. Hic autem contractus, talis est: Petrus habet prædium, & dat illud ecclesiæ, hac lege, vt ecclesia ipsa, eidem ad vitam suam reassignet tria prædia, ad vsufructuandum, id est ad percipiēdum vsufructum de illis, pro vita sua. Qui contractus non est, nisi vitalitium, vt constat, & non gratuitē factus: sed pro agro ab ipso censualista tradito, & cum ager traditus pretio alicui quo certo sit comparabilis, posset igitur de se idem vitalitium, pro pretio, agro æquiualentem, iuste emi.

Prætereā, Petrus potest agrum suum Ioāni, ad vitam ipsius pro certa pensione annuē soluenda, locare, quod nemo est, qui neget: in quo quid aliud agit Ioannes, quā pro pensione pro eū tradita, seu tradenda vitalitiū sibi cōparare? .i. Ius percipiendi fructus illius agri, per vitam suam. Igitur vitalitiū institui, & alteri tradi potest, nō solum gratuitē, sed etiam pro aliquo alio, in recompensam eius accepto: quod cū ita sit sequitur, quod potest etiam vendi, & emi pro pecunia, nam cum infiniti valoris non sit, nil inconuenit pecuniam aliquam, illi vitalitio æquiualeat.

Prætereā in Clementina. 1. de rebus ecclesiæ non alienandis, habetur, q̄ exigēte necessitate, vel ecclesiæ vtilitate, potest prælatus redditus & possessiones ecclesiæ ad vitam eius, seu ad aliud certū tēpus pecunia inde recepta cōcedere. Hoc autē non aliud est, quā vitalitium pro pretio vendere, quale est ius percipiendi fructus, ex possessionibus, & redditibus sic concessis pro vita prælati. Et sicut pro vita prælati, id fieri potest, ita nihil repugnat idem pro vita ementis fieri posse, & glossa ibidē in verbo, Eius. ait, pro vtriusq; vita, tam vendentis, quā emētis præfatu contractum fieri posse. Similiter prælatus ecclesiæ non religiosus (vt puta rector) potest sine alterius consensu contrahere: etiam super bonis immobilibus ecclesiæ, quando tantum fit ad vitam rectoris, vt notat Panormi. in. c. Veniens. de transactionibus.

Itaque non dubitatur, posse vitalitium censum emi, & vendi, idque licitē, & iuste: modò iustum pro eo pretium tradatur. Etiam si contractus huiusmodi, possit per multas circumstantias vitari, sicut & reliquæ negotiationes. Non enim dubium est, posse Petrum se, & sua bona obligare, ad dandum Ioanni decem, per singulos annos, quibus vixerit: & tali obligationi, correspondet in Ioanne ius, seu actio percipiendi & exigendi illa decem. Nec dubium est huiusmodi ius, Ioanni acquisitum, vtile esse ipsi Ioanni, ad ea, quæ vite humanæ sunt necessaria. Nec tale ius est valoris infiniti, cum nec ager, in quo fundatus est, sit infiniti valoris, quem tamen constat, maioris esse valoris, quā sit census in eo institutus. Super ergo, quod sicut est dabilis pecunia, quæ toti agro æquiualebat, pos-

fit similiter dari pecunia, q̄ præfato iuri vitalitio, similiter æquiualeat. Et ita pro illa poterit iustè emi, & vendi, sicut & ipse ager, in quo ius illud est institutū. Qualiter autē possit iustum pretiū taxari, nō est ita clarū. Effet vnus mod⁹, pretiū illud pro vitalitio taxādi, talis videlicet, habito respectu ad annos, quibus is, qui vitalitiū vult emere (puta Petrus) potest secundum cōmunem cursum naturæ viuere, attentis eius ætate, moribus, & cōplexione, ratione quorum pōt de vnus vita, magis quā de alterius dubitari, & illo tēpore, vitæ p̄babilis, assignato, & medio ei⁹ accepto, illud dicitur pretiū iustū talis vitalitij quod æquiualeat toti summæ in illo tēpore medio percipiēde. Vt si Petr⁹ sit sexagenarius, de quo est probabile secundū cōmunē cursum naturæ, quod amplius viēturus est. xx. annos: & est etiam satis cōtingens, ante vnum annum completum mori. Summatur mediū huius contingentia, & est decem anni, & ita si vult emere ius percipiēdi decem ducatos quolibet anno vitæ residua, pretiū iustū erit centum ducati, qui equiualent toti summæ leuanda, in præfatis annis decem. Ratio huius regulæ, seu modificationis, in promptu est, quia. s. illo modo, æqua est vtriusque conditio, cum ambo æquē se periculo, & lucro exponunt.

Verūm statim se offert obiectio, quia si regula hæc vniuersaliter esset vera, dabitur q̄ vitalitiū, & cēsus perpetu⁹ (vbi cetera sint paria) sint eiusdem valoris, & pretij. Imò quod cæteris paribus vitalitiū sit maioris valoris & pretij, quā cēsus perpetuus irredimibilis, quod est absurdum. Et seq̄la patet, si Petr⁹, qui sibi vult vitalitium decem ducatorum emere, sit iuuenis, puta viginti annorū, qui secundum cōmunem cursum naturæ, potest annuū octuagesimum attingere: & similiter contingens est ante annum vitam finire. Medium tempus, inter. xx. & octuagesimum est. xxx. anni, vt constat, & ita pretium iustum talis vitalitij esset. quāta esset summa tota in. xxx. annis percipienda: hæc autem est. ccc. ducati. Sed pro. ccc. ducatis, posset iustè secundum cōmunem cursum, & approbatam consuetudinem, emi census perpetuus irredimibilis, quo singulis annis, percipiuntur plusquam decem ducati (vt suppono) igitur Corollariū illatum verū, quod maius esset pretium præfati vitalitij, quā census præfati perpetui irredimibilis.

Alius modus prædictum pretium taxādi esset, scilicet, quod sit pretiū rātum, quanta est summa tota percipienda per omnes annos, quos emptor potest secundum

cōmunem cursum naturæ viuere. Verūm hæc regula, rigidior est, & non vera. Tum quia esset iniquus contractus, ex quo longè melior esset conditio vendētis, quā emētis, cum vendens ponat se omnino in tuto: e contra emens in periculo, vt de se constat. Tum etiam: quia sequitur idem incōueniēs, quod supra contra præcedentem regulam illatū fuit, & longè durius. Quia tunc si emptor sit iuuenis, puta. xx. annorū, & potest secundum cōmunem cursum naturæ, viuere vsq; ad octuagesimū annū, iustum pretium esset, quāta esset summa per. lx. annos percipienda. Hæc autē est sexcēti ducati, cū quibus apertū est, posse iustè emi censum perpetuum irredibimilem, annuè leuandi in duplo plus, quā per vitalitiū percipitur. Ac proinde videtur (quod supra etiā dixi) quod pretium iustum horum censuum non est cōmensurandū secundū quantitātē summæ percipiendæ: sicut si ager totus ematur, eius pretiū iustum, non opus est æquari toti summæ fructuum percipiendorum, cum sine dubio longè plures fructus percipientur, quā sit valor pretij pro agro assignati. Nec etiam pretium iustum vitalitij, est secundum primam regulam vniuersaliter taxādum. Vt ratio satis clarè deducit, sed secundū cōmunem cursum & cōsuetudinem communiter approbatam, à bonis, & prudentibus. In patria autē, seu regno, in quo talis cōsuetudo vitalitia emendi nō reperitur, nec aliud manu ductiū, seu documentū, vnde pretij æqualitas sumi possit. Videtur hoc manu ductiū deferuere. s. attenda ætate, qualitate, officio, cōditione, atq; complexione ipsius, qui vitalitium vult emere: similiter & loci (in quo est habitaturus) temperie, seu qualitate: & cæteris, quæ solent vitam hominis prolongare, aut abbreviare. Et ex opposito assignato aliquo certo pretio, si illud tantum sit, quod si homini prudenti daretur optio, ad vnum de duobus eligendum, puta ius percipiendi decem, per singulos annos vitæ illius emptoris, aut præfatum pretium in promptu datum: & animus illius esset ad vnum, vel alterum eligendum indifferens, aut saltem parum plus, ad vnum, quā ad alterum declinaret, illud diceretur pretium iustum illius vitalitij. Huius ratio est clara: quia cum homo ille prudens sit præsumitur eum scire commoditatem, ex pretio illo homini euenibilem: & commoditatem similiter præfati vitalitij. Et cum æquē ad vtrunq; declinet, argumētum est, æquam fore pretij, & vitalitij cōmoditatem, iuxta rationabilem & discretam præsumptionē. Sed in his

non

non est multum insistendum. Vnde apertum est emptionem vitalitij posse ita fieri, vt nec vsuraria sit, nec iniusta, nec aliter vt arguebatur peccaminosa.

Ad rationes igitur ante oppositum factas, respondetur. Ad primum in quo arguitur, talem contractum vsurarium esse. Negatur. Nec contractus illi, qui pro similibus afferuntur, sunt similes. Et aperta est dissimilitudo, nam in primo, est verum mutuum, cum pecunia illa detur reuocabiliter: & maneat in mutuante actio ad mutuata sortem. In secundo verò, nec pecunia datur reuocabiliter: nec in dante manet actio ad eam, sed ad p̄sionem certam annuè leuandā. Et si emptor breui moriatur, nulla suis hæredibus actio relinquitur, contra venditorem vitalitij, qualiter relinqueretur, si verum mutuum fuisset.

Ad confirmationem dicendū, quod spes lucri non semper reddit contractum vsurarium, aut vitiosum. Alioqui omnis emptio, & venditio diceretur vsuraria, & vitiosa: quia mercatores nunquam, aut quasi nunquam, emunt, nisi intendentes aliquam commoditatem, quam (seclusa eorum mercatione) non assequerentur. Sed illa spes lucri, seu commoditatis reddit contractū vsurarium, qua lucrum, vel commoditas ex mutuo ultra sortem, intenditur. Quod locum non habet in his, qui census emunt, siue perpetuos, siue temporales, vt constat.

Ad secundum dicendum, quod etiam contractus vitalitius, potest ab iniustitia excusari, & pretium iustum pro illo assignari, vt supra dictum est. Argumentum autē peccat: quia præsupponit quod pretiū iustum vitalitij, est taxandum secundum probationem possibilis, aut probabilis ætatis, ipsius emptoris, quod supra ostensum est esse falsum: sed taxandum est, vt supra tetigimus.

Ad confirmationem dicendum, admissio quod pretium esset augendum, aut e contra minuendum, si certitudo de vitæ breuitate, aut longitudine emptoris haberetur: admissio etiam, quod hæc certitudo humanitatis haberi non possit, nō sequitur inde, quod pretium iustum vitalitij, assignari non possit. Nec est necessaria præfata certitudo, ad huiusmodi pretium taxandum. Quemadmodū, vnus equi pretium esset augendum, aut minuendum, si certa de ipsius vitæ breuitate, aut longitudine haberetur cognitio. Ea tamen nō habita, iustum solet pretiū pro eo assignari, sicut etiam de iactu retis in mari, solet commu-

niter exemplificari, de cuius successu cum nulla possit haberi certitudo, pretium tamen iustum pro illo taxatur: ita igitur in proposito.

Ad tertium dicendum, esto quod præfata emptio vitalitij posset peccaminosa fieri, ex animo deprauato ipsius emptoris, illa tamen deprauatio, & vitium, potius ementis est, quā ipsius emptionis in se, vt constat. Hoc idem posset, in quacunque alia rei venalis emptione accidere. Potest tamen emptor prædictus rectam habere intentionem, cum vitalitium emit, puta à negotiis humanis abstinere, per quæ erat alioqui necessaria quæsiturus: vt ab illis semotus aliis melioribus operibus vacet, tam spiritualibus quā corporalibus: quod non modò absque alicuius præiudicio, sed cum multorū profectu fieri potest. Et ad quod additur, quod scilicet, tam venditor, quā emptor, bona sua periculo, & fortunæ exponunt sicut lusores &c. Dicendum (esto id ita sit) non ob id, est præfatus contractus cōdemnandus. Alioqui qui emunt, & vendunt iactum retis in mare, essent similiter condemnandi. Et qui emunt fructus terræ, aut vinearum ante eorum maturitatem (quando multis sunt periculis expositi) peccant. Et qui emunt & vendunt res futuras pretio anticipato, ex iusta præsumptione taxato, similiter essent damnandi. Similiter qui merces (per mare vehendas) assureant, earum periculum in se suscipiendo, peccarent. Quæ omnia suppono pronunciatum esse. Et tamen sequela patet: quia in omnibus his, homo sua bona periculo, & fortunæ exponit, vt constat &c. Illi ergo culpandi sunt, qui sua bona periculo & fortunæ temerè exponunt. Sicut & qui personam suam in bello, periculo temerè exponit: non qui discretè, & prudenter &c. Quod de ludo ibidem dicitur, vide quod supra de ludo alearum diximus. Quod autem is, qui vitalitiū vendit mortem emptoris desideret, accidit ipsi contractui: & culpa est vendentis, non contractus. Nam multi etiam filij, desiderant mortem parentum, vt parentum bona possideant, non tamen ob id, damnanda est institutio, qua institutum est, filios debere parentibus succedere &c. Et coadiutores, seu alij in beneficio aliorum successuri, sæpe illorum mortem desiderant. Non tamen ob id damnandum est ius, coadiutoribus aliisque successuris concessum.

Nunc de pactis, quae contractui censuali solent apponi, breuiter videndum est. Haec autem (vt intellexi) communiter, in regno hoc Toleti apponuntur, in censu redimibili, scilicet, quod venditur census perpetuus, hac lege, vt quoties venditor, reddiderit emptori pretium acceptum, extinguatur census, & maneant bona venditoris, a censu illo libera. Secundò, quod interim quod durat census, teneatur venditor bona illa (in quibus census est institutus) conseruare: & conseruata, atq; bene reparata, tenere, idq; suis laboribus & expensis. Tertio quod illa bona, non possint per venditorem, absq; Censualistae consensu, vendere, aut permutare, nec ea alteri hypothecare. Alio qui eo ipso, omne ius quod in illa habebat, amittat: & integrum eorum dominium, in censualistam eo ipso transferatur. Si tamen de consensu Censualistae ea vendiderit, teneatur decimam eidem Censualistae soluere. Quarto quod si venditor per duos annos continuus steterit, quo minus debitam pensionem soluat, eo ipso similiter bona illa amittat: & Censualistae applicentur. Quintò apponunt aliqui aliud pactum, quo scilicet, ita tutus sit census, vt si ue bona, in quibus est constitutus, pereant: si ue non, semper ipse venditor, teneatur pensionem soluere, non obstante quocunque casu fortuito.

De quibus pactis dubitatur, an vitient praefatum contractum. Et primò de pacto redemptionis: & arguitur quod tale pactum vitiet emptionem census: quia dantur contractus vsurarij, similimi contractui censuali facto, cum pacto redemptionis, igitur hic similiter erit vsurarius. Antecedens patet, sit Petrus vsurarius, qui ait ad Ioannem, ego mutuo tibi centum ducatos, quos petis, & interim quod mihi eos iunctos simul restitues, soluas mihi singulis annis octo, vel decem, prout inter se conueniunt. Et quibusdam annis elapsis, Ioannes illa centum, quae mutuo acceperat restituit: & Petrus tunc suam sortem recuperat: & vltra sibi retinet pensiones, quas interim Ioannes soluerat, non computando illas in sortem. Iam talis contractus est vsurarius nomine, & re. Nomine, apparet: quia Ioannes mutuo petierat centum ducatos, & Petrus mutuo dixit se illi ducatos illos tradere. Re etiam idem apparet, cum constet vltra sortem redditam

aliquid Petrus ipsum lucrari. Et nihilominus talis contractus nihil differt ab hoc, scilicet, quo Petrus dat centum ducatos Ioanni pro censu, quo de bonis ipsius singulis annis certam pensionem, puta octo percipiat, hac lege, vt quoties Ioannes idem pretium reddiderit, extinguatur census, fructus medij temporis in sortem non computando. Quod enim similimi sint, apparet: quia sunt eadem personae, eadem pecunia data, & postmodum reddita, eadem pensio singulis annis percepta. Igitur. Alius casus: Petrus centum ducatis indigens, eos mutuo à Ioanne petit, Ioannes dat: non tamen sine pignore fructifero puta agro, seu vinea, de qua interim quod mutuatum sibi redditur, vult fructus percipere: & mutuato reddito fructus medij temporis sibi ipsi retinet, & lucratur, non computando illos in sortem. Hic est contractus vsurarius, & tamen similimi est contractui censuali, adiecto pacto redemptionis, vt supra: igitur. Alius casus: si legarem tibi. xx. florenos, & mandarem haeredi meo, quod toto tempore, quo tibi non praestarentur illa. xx. deberet tibi per haereditatem dari aliqua quantitas annuè, tunc enim perinde esset, ac si tu illa. xx. imburfares: & e contra, ea dedisses haeredi meo pro iure percipiendi annuam pensionem, donec haeres meus tibi restituerit illa. xx. qui haberet liberam facultatem ius illud redimendi soluendo illa. xx. Iam primus casus est vsurarius, igitur secundus, cum similimi sint.

Confirmatur hoc ex Leuit. 25. vbi cum Dñs cõcessit, possessiones vendere cū pacto redēptionis, p̄cepit vt tēpore redēptionis, fructus medij tēporis cōputarētur in sortē. Sic. n. ait, si vēditor inuenerit pretiū ad redimēdum, cōputabūtur fructus ex eo tēpore, quo vēdidit: & quod reliquū est reddet emptori &c. Quae quidem lex, cū iusta fuerit, ex quo Deus nil iniustū facere, aut insti tuere possit, sequitur suā oppositā iniustā esse. Scilicet q̄ tempore redēptionis, fructus medij temporis non cōputentur in sortem, sicut nec cōputentur in redēptione cēsus prius venditi.

Secundò, esto praefatus contractus vsurarius non sit, videtur tamen iniustus, & iniquus, quia non est vtriusque aqua conditio: sed melior est conditio vendentis, ex quo in eius libera potestate est rem venditam reddito pretio rehabere, vel sit nolit alter, qui emit: aut etiam pretio accepto vti prout sibi libuerit. Confirmatur, quia si licitus esset contractus praefatus cum pacto

esto redemptionis, existēte facultate redimendi in potestate vēditoris: similiter esset licitus, si facultas redemptionis esset in potestate ipsius emptoris. Itaque si illud pactum in fauorem venditoris appositum contractum non vitiat: nec vitiat illum, si in fauorem emptoris ponatur. Sed consequens est falsum: quia si ex parte euentis, praefatum pactum apponatur, erit contractus ille mutui: quia est datio pecuniae reuocabilis, pro voluntate ipsius dantis. Et tamen quod aequè possit in fauorem vnius sicut & alterius apponi, apparet in emptione aliarum rerum, puta equi, aut domus, aut agri, in qua possunt taliter conuenire, vt dicat venditor emptori, Quandounque tibi emptio displicuerit, rescindatur contractus: & dabo tibi pretiū: tu autē reddes mercem. Aut possent ambo ita conuenire, vt cuiusque eorum emptio & venditio displicuerit, rescindatur contractus, in quo aequa erit vtriusque conditio. Et tamen erit vsurarius contractus, aut iniustus, nisi fructus medij temporis cōputentur in sortem: alioqui iterum melior esset conditio euentis quam vendentis. Cum ergo haec in contractu censuali redimibili non seruētur, consequens est illum esse iniquum.

Tertio quod praefatus contractus sit illicitus eo modo, quo est in vsu, apparet: quia in cōtractu censuali appposito pacto redemptionis in fauorem venditoris, datur pretium pro illo censu valde diminutum. Nam census vnus floreni si irredimibilis sit, communiter solet pro triginta florenis, parū plus, minūse emi, & est pretiū iustum. Si autem pactum redemptionis apponatur, descenditur in pretio ad subduplū, & amplius, ita vt pro censu vnus floreni, non dentur nisi. xiiij. floreni: & aliquādo. xij. & aliquādo. x. vt experientia docet. Et ita est illic defraudatio, vltra dimidium iusti pretij. Modò autem quando aliquid emitur, adiecto pacto redemptionis, & pretiū est diminutum, reprobatur contractus, tanquam vsurarius: vt patet cap. ad nostram de emptione & venditione. igitur contractus de quo agimus erit similiter condemnandus.

Quarto praefatus cōtractus videtur ex alia parte similiter illicitus, quia si conuenitur, vt tempore redemptionis idem pretiū reddatur, quod fuerat tempore venditionis acceptū. Sed hoc videt sepe iniquū esse, quia accidit, vt reditus, seu merx alia cum pacto redemptionis empti, valeat plus tempore redemptionis, quam valuit tempore prioris venditionis. Obligare igitur emptorem, qui rem pro iusto

pretio emit, vt rem eandē postea reuendat, quā res maioris erit valoris: & quod nō possit pretium valori rei correspondens exigere, & accipere, sed diminutum, videtur iniustum. Hoc autem fit in contractu praesenti, de quo agimus, vt constat. Sunt enim illic duae emptiones, prior, & posterior. Sicut ergo in priori, vt iusta esset, debuit pretium valoris rei pro tunc correspondens, dari: ita in posteriori, vt iusta sit, debet pretiū valoris rei pro tunc correspondens, similiter dari. Et ita non opus est, quod semper in redemptione detur idem pretium, quod fuit in priori emptione datum. Alioqui licitus esset contractus, quo Petrus emit pullū pro decem, exempli gratia, hac lege, vt quādo cunque venditor illi reddat illa decem, teneatur Petrus equum (etiam si perfectus equus factus sit) eidem reddere, cum valeat tempore redemptionis centum ducatos. Esset etiam hic contractus licitus, quo Petrus vendit vnā fanecam tritici pro quatuor regalibus, quae sunt tunc pretiū iustum eius, hac lege, vt illam vel aliam fanecam sibi reuendat, pro eisdem quatuor regalibus, quando Petrus illa quatuor regalia, quae acceperat, reddat. Et tamen accidit q̄ qñ regalia reddit; faneca valet octo regalia. In quibus casibus videt aperte grauari emptor.

In his diuersae tanguntur difficultates, ad quas paulatim est respondendum. In prima, illud tangitur, an sit licitus contractus censuali, adiecto pacto redemptionis in fauorem ipsius venditoris. Et dicendum q̄ sic: quod patet primò ratione: quia secluso illo pacto, contractus maneret licitus, vt supponimus: pactum autē tale adiectum, nec vlla lege prohibitum est, nec est alteri ex contrahētibz iniuriosum aut prauidiale: igitur licite apponit. Quod enim nulla lege sit tale pactum prohibitum, suppono, & patebit ex dicendis. Quod autem neutri eorum sit iniuriosum, inde patet: quia non vendenti, cum in eius fauorem apponatur, vt constat. Non etiam euenti, ex quo ipse sciens, & sponte nulla deceptione seductus, nulla pressus necessitate, huiusmodi onus in se ipso suscipit, quo se pro voto vendentis ad reuendendum obligat: volenti autem & consentienti iniuria non fit.

Praeterea si illicitus esset, hoc esset vel quia vsurarius est, vel quia iniustus ob pretij inequalitatē. Vel quia alteri eorum onerosus magis q̄ alij. Sed hoc non: primò, vsurarius non est, quia pecunia nō fuit data reuocabilit: nō enim manet facultas pretiū reuocandi, in ipso emptore, vt supponimus. Quāuis

maneat in venditore facultas, ad reddendum pretiū, & rem suā rehabendū. Iniustus etiā nō est: quia suppono q̄ sit datum iustum pretiū pro cēsu illo cum tali onere suscepto: ille enim census cum tali onere suscepto, alicuius valoris est, vt cōstat: & nō infiniti: igitur dabile est pretiū sibi correspondens: & illud erit iustum. Ac proinde si tale pro censu illo traditum sit, non erit cōtractus iniustus ob pretij & mercis inēqualitatē, vt constat. Quod autē alteri corū sit magis q̄ alteri onerosum, cōtractus iniustitiā nō arguit, ex quo sciētē & volūtariē onus illud fuit per ipsum emptorem susceptum: in quo etiā gratiā fecit venditori. Quod inde amplius apertū est: q̄a vel emptor ratione oneris in se suscepti descendit in pretio, sicut descendere potuit, vel non. Si primū, iam ergo prafatum onus est per pretij diminutionē recōpensatum: quia tantū descendit in pretio, quantū prafata oneris susceptio merebatur, & ita oīa erunt ad equalitatē redacta. Si secundū, sequitur quod emptor, apertā gratiā & beneficium facit ipsi vēditori, gratis & sine recōpensa aliqua volens se venditori obligare, ad pro voto ipsius cōtractū rescindendū: & per consequēs pactum tale appositum, & per emptorem acceptatū, non modō non facit ipsum emptorē culpabilē, sed laude potius, & prēmio dignū.

Quod iterum confirmat: quia si simpliciter quis emit redditum, seu rem aliā venalē, & postmodū ad preces venditoris, velit rem eandē reddito pretio vēditori reuendere, nō est condemnandus. Ergo nec est cōdemnandus si tēpore cōtractus hoc ipsum voluerit. s. se ad reuendendum obligare reddito per venditorē eodē pretio. Antecedēs est de se notum: & consequētia patet: quia sicut post contractū, ita i ipso cōtractu potuit emptor grām vēditori facere, prafatū onus pro illo subeūdo.

Præterea q̄ pactū redēptionis cōtractui appositum, non per se ipsum vitiet, apparet ex triplici iure. Primō ex diuino, ex Leui. 25. vbi Dñs præcipit, nē q̄s possessionem suam alteri videret, nisi reseruatā eidem facultate reemendi. Quod licet fuerit veteris legis præceptū, & ad iudicialia mādāta pertinēs, atq; ideō nunc vim vllam nō habeat, attamen deducitur inde emptionem alicuius rei adiecto pacto redēptionis, non esse de se malā, alioqui Deus tale præceptū in lege veteri minimē tradidisset. Hoc idem apparet in iure Canonico ex. c. Ad nostrā. de emptione & vēdi. Vbi damnat emptio cū pacto redēptionis facta, q̄n pretiū nimis modicū pro re

ipsa traditū est, vt suprā tangebatur. Vnde à contrario colligi videtur talem emptionē cum tali pacto factam (si iustum & non diminutum pretiū tradatur) licitam esse. Idem ex iure ciuili aperte cōstat, in. l. Si fundū. C. de pactis inter empt. & vendi. Vbi disponitur quod si parentes alicuius vendiderint fundū, eo pacto quod quicūq; vel infra certa tēpora ipsi, vel eorum heredes offerrent pretiū emptori: & heres emptoris nollet obedire p̄dicto pacto, cū tñ vēditor, vel eius heres paratus sit pretiū restituere: tunc dabit venditori, vel eius heredi duplex actio contra emptorē, vel eius heredē. Scilicet actio ex præscriptis verbis, & actio ex vendito. Et nihilo minūs tenebit emptor ad restitutionem, vel refusionē eorū, quæ ex illo fundo ad emptorē post oblatam pecuniā peruenerint. Et ex alijs multis legibus hoc idem aperte ducitur, quod tanquā certū suppono. Quod cū de emptione aliarū rerum venaliū verū sit, sequitur hoc idem verum esse de emptione census, cū census inter bona immobilia quauis incorporalia, venalia tñ connumeretur, vt habetur in Clementi. Exiui. de verbo. signifi.

Postremo hoc idem in præsentī casu de quo agimus, aperte declaratū est per Martinū. 5. in extrauagāte quæ incipit, Ad futuram rei memoriā &c. & idem etiā est declaratū per Calixtū. 3. in sua extrauagante similiter incipiente. Qui super proposito casu consulti, hoc definiuerunt & declarauerunt: .s. prafatū contractū censualem cum pacto redēptionis, iusto interueniente pretio licitum esse: liberūq; esse venditoribus per redditionem accepti pretij prafatū censum extinguere &c. Itaq; iam nō videtur cuiquam licitum rem hanc amplius in quæstionem vertere.

Aduerte tamen q̄ prafatum pactū redēptionis in fauorē vendētis appositū potest fieri cum tēporis determinatione, & sine tēporis determinatione. Secūdo modo sic, q̄ quicūq; vēditor reddat pretiū acceptū extinguat census, nullū illi tēpus determinando. Primo modo sic, q̄ venditor possit infra duo, aut tres annos censum redimere, alioq; maneat irredimibilis. Aut sic, q̄ vēditor possit censum redimere, post lapsum duorū, aut trium annorū, & nō antea. Aut sic, q̄ venditor possit (quocūq; anno velit) censum redimere, non tñ quacūq; parte anni, sed i fine anni. Et qualitercūq; tale apponat pactū redēptionis, potest cōtractus iustificari. Et quidē si sit pactū redēptionis sine tēporis determinatione, notū est ex fundamētis suprā positīs: simul

& de-

& declaratione per Martinum, & Calixtum facta. Quod autē idem verum sit, si fiat pactum cum temporis determinatione vt dictū est, patet: quia census cum aliquo ex pactis prædictis venditus est alicuius valoris, vt constat, & non infiniti, vt certū est. Superest ergo, vt possit pretiū finitū assignari, valori illius census pactionalis proportionatū seu æquale: & si illud pro illo tradatur, iustus remanet contractus. Deinde (quocūq; ex illis pactis contractui apponatur) gratia fit ipsi venditori, cū melior sit ipsius cōditio, si sit sibi potestas redimēdi concessa, vt prædictū est, quam si nullo modo sit ipsi concessa. Quod si ratione huius facultatis, emptor in pretio non descendat, non dubium gratiā & beneficiū ipsi venditori fieri. Si verō in pretio descensum est, quātum ob prafatam facultatē venditori concessam merebatur, res ad equalitatē est redacta. Et iterum fit, vt nulla illic fiat iniustitia. Itaq; in his pactis prædictis si iustum pretium seruetur, non est emptio census condēnanda. In taxatione autem pretij, vt iustū sit, habendus est respectus, non ad censum in se præcisē consideratū, sed etiam ad conditionē & pactum appositū, per quod emptor se libertate aliqua priuat, obligationem reuendendi subeundo. Idq; in fauorem & libertatē vēditoris: & quanto maior illi libertas ad redimendū tribuitur, tātō magis licitū est in pretio descendere. Et quātō minor, minūs. Vnde summa libertas quæ vēditori ad redimendū cōcedi potest, est, vt quādocūq; ipse velit & possit, censum prius venditum redimere: & tunc multū in pretio licitum est descendere. Limitatur autem prafata libertas, per assignationē termini redēptionis. Qui terminus potest assignari, vt antē illum redimat, & nō post: aut post illum redimat, & non antē. Et si assignetur vt antē illum redimat, & non post, quanto est maius tēpus, seu maior terminus præfixus, tanto maior est vēditoris libertas. Et si assignetur, vt postea, & non antea censum redimat, quanto est extensior terminus, tanto minor est vēditoris libertas. Et secundū hæc, potest parū aut multū in pretio descendere. Quare falluntur qui pro eodem pretio volunt censum emere, non attendentes ad pactorum oppositorū varietatem, per quæ minor, aut maior libertas ad redimendum, venditori conceditur. Pretium autem in quo dico esse ob diuersa pacta, parū aut multum descendendum, est pretium illius census, si redimibilis esset. Ab illo enim est secundum exigētiam pacti, tantum vel tantum de-

scendendum. Nam contractus mixti quales sunt hi, quibus huiusmodi pacta & conditiones apponuntur, per simplices sunt regulandi, non econtra. Inter emptiones autem censuū, quæ simplicior est, est emptio census per pretiū irredimibilis.

Est etiam dubium, quod in cōfirmatione argumenti primi tangitur, an facultate redimendi censuum existente in potestate venditoris (sic enim hætenus processimus) teneatur emptor, tempore redēptionis fructus medij temporis computare in fortem? Et videtur dicere Panor. in. c. Illo vos. de pignorib⁹. distinguendo de pacto redēptionis appposito: nam si taliter sit appositū quod resolutio cōtractus pendeat ex alio, & non ex voluntate vēditoris (vt si tale fuerit, Vendo tibi censum seu agrū, hac lege, vt si emptor melioris conditionis occurrerit, reddito tibi pretio, resoluatur cōtractus, & census extinguatur: vel ager ad me redeat, &c.) tunc tēpore redēptionis tenetur emptor fructus perceptos in fortem computare: quia nō stetit per venditorē, quo minus censum antea redimeret: quia non antea occurrerat emptor melioris cōditionis. Si tñ resolutio cōtractus pendeat ex voluntate ipsius venditoris, vt si tale fuerit pactum, Vendo tibi censum, vel agrū, hac lege, vt quādo mihi displicuerit prafata venditio (reddito tibi pretio) rescindatur contractus. Tunc ait nō tenetur emptor, tempore redēptionis fructus perceptos computare in pretio, eō quod per venditorem stetit, quo minus censum antea redimeret: cū in potestate ipsius erat, antequam emptor fructus aliquos perciperet, de venditione facta displicere. Ideo imputet sibi si prafatis fructibus careat. Verū quicquid sit de prafata distinctione in foro iudiciali, attamen in foro cōscientiæ difficultatē habet. Vnde videtur, quod sicut in secūdo membro, ita & in primo poterit emptor fructus medij temporis sibi reseruare, nō computando illos in pretio redēptionis, vel in neutro. Nam vel in casu proposito fuit vera emptio prior: vel fuit impignoratio, seu mutuum verum. Mutuum verum non fuit: quia nulla in emente actio ad pretium mansit, vt suppono. Impignoratio non fuit: nam census prafatus, si tempore medio qualitercūq; periisset, ipsi censualistæ, seu emptori periisset: nec esset ob id sibi pretium datum restituendum, etiā si omnino absq; culpa censualistæ periisset. Nec loco census sic periti, manet censualistæ obligatus, aliquid venditori reddere, etiam si ex culpa censualistæ periret: ac proinde non

est impignoratio, ut constat. Deinde impignoratio non est nisi ad affectionem debiti, quod impignorans debet creditori. Sed facta venditione census, vel agri, seruata facultate redimendi ipsi venditori, in nullo manet venditor obligatus emptori, ratione cuius debiti affecandi, agrum vel censum ipsi emptori impignorauerit, ut patet. Restat ergo quod illic sit vera emptio & venditio. Ac proinde interim quod contractus rescinditur, res emptae est ipsius emptoris: & per consequens fructus inde provenientes sunt similiter sui. Et ita tempore redemptionis non tenetur fructus perceptos restituere, nec eos in pretio computare: siue redemptio pendeat ex voluntate venditoris, siue alterius. Quod si verum mutuum fuerit, & vera impignoratio, fructus perceptos tenetur restituere, aut in sortem computare: unde cuncte penderet redemptio per venditorem agenda. Et ita in foro conscientiae non satis video, quid praefata distinctio operetur, ad id, quod quaeritur. scilicet an percepti fructus sint tempore redemptionis in pretio computandi.

Ac proinde videtur aliter distinguendum de pacto redemptionis appposito, secundum quod est pactum resolutiuum contractus, seu potius annullatiuum: ut si sic fiat venditio: *Vendo tibi censum, vel domum, vel agrum, hac lege, ut quoadcunq; pretium tibi reddidero, eo ipso contractus hic sit nullus: & perinde ac si factus non fuisset: & tunc proprie non est pactum redemptionis.* Et ita quando redditur pretium, per venditorem prius acceptum, res prius venditae, cum omnibus fructibus inde perceptis, deductis laboribus & expensis, redeunt ad venditorem, non minus quam si venditio facta non fuisset. Aliud vero est pactum redemptionis quod non est resolutiuum, seu annullatiuum contractus, & tunc contractus factus per subsequenter redemptionem non annullatur, sed interruptitur, quo ad sui effectum, ita ut non habeat amplius emptor illud ius ad rem emptam, & fructus inde percipiendos, quod habuit ante redemptionem. Et in hoc casu fructus medij temporis, nec restituendi sunt, nec in pretio redemptionis computandi. Differunt autem haec duo pacta: quia si sit pactum resolutiuum contractus, non opus est alio secundo contractu redemptionis, sed eo ipso quo venditor pretium reddit seu deponit, acquirit rem, quam vendiderat. Si tamen sit pactum redemptionis, opus est secundo contractu, quo emptor iterum rem, quam emerat, priori venditori reuendat. Et ante hanc reuenditionem (etiam si pretium

reassignet, & offerat, & deponat) non acquirit rem, quam vendiderat. Cum ergo in contractu censuali, adiecto pacto redemptionis prout communiter fit, nulla mentio fiat de nullitate, aut resolutione contractus, sed quod quoties venditor reddiderit pretium ipsi emptori, extinguatur census, & possessiones venditoris, a praefato censu ex tunc maneat omnino liberae. Tunc cum contractus prius factus non resoluitur, nec annullatur, consequens est emptorem nec teneri, fructus perceptos restituere: nec eos in pretio redemptionis computare. Illud enim pactum taliter adiectum aequiparatur pacto redemptionis.

De his vide si vis. C. de pactis inter emptorem & venditorem. l. Si fundum. & l. Si a te. in quibus legibus, ponuntur casus de vtroq; pacto. Cognoscitur autem pactum resolutiuum per exemplum ibidem positum: ubi disponitur quod si. A. emisset a. B. aliquam rem eo pacto interueniente quod si. B. intra certum tempus restituat pretium, illa res sit inempta: tunc. B. poterit venditionem resolvere per hoc quod offert pretium &c.

Sequitur hinc quod quoties emptio census ob aliquam causam est nulla: quia. scilicet venditor potestatem non habuit, ad censum illum vendendum, nec in bonis illis instituendum: quia vel non erant sua, vel erant aliis censibus onerata, aut etiam fuit census ille institutus, sine autoritate superioris, si forte illa erat necessaria, aut ob aliquam aliam causam emptio annullante aut dissolvente, non potest virtute talis emptio ipse emptor pensiones illius census accipere. Sed receptos tenebitur restituere, aut in sortem computare: & debet suo pretio esse contentus, eo quod proinde est ac si censum illum non emisset. Habebit tamen actionem contra venditorem ad interesse tam damni emergentis, quam lucri cessantis, si quod forte ex tali contractu emptor ipse passus est. Excepto nisi sciens rei defectum & contractus nullitatem, eum voluerit inire: quia tunc sibi, non alteri erit id imputandum. Si tamen cum bona fide censum illum emit, & cum eadem fructus percepit & consumpsit, de consumptis cum bona fide non tenebitur. Inde alia oritur dubitatio, an ad iustificationem contractus sit necessarium quod pretium tempore redemptionis sit aequale pretio prius dato, tempore emptio, an licitum sit pacisci de alio pretio. scilicet maiori, quam fuit pretium emptio: aut saltem licitum sit pacisci, quod tempore redemptionis dabitur pretium, prout tunc res ipsa valeat. Nam stat quod valeat plus, tempore redemptionis.

demptionis, quam valuit tempore prioris emptio. Et facit difficultatem. c. Illo vos. de pignoribus. ubi damnatur quidam, qui cum certam pecuniam summam (acceptis agris, seu terris) alteri dedisset, pacto redemptionis appposito, addidit ut tempore redemptionis restituta praefata pecunia, aliquid amplius eidem daret, offerens simul se ad computandum fructus medij temporis in sorte: unde argumentum sumitur, quod si emptio rei cum pacto redemptionis damnatur, de maiori pretio tempore redemptionis conueniendo, fructibus medij temporis in sorte computatis: a fortiori ergo damnabitur idem contractus, fructibus illis in pretio redemptionis non computatis, ex quo maior gratia sit venditori fructus computando, quam non computando, ut constat. Et quanquam casus illius capituli sit, quando emptor reseruat sibi facultatem reuendendi: attamen quantum ad difficultatem propositam, perinde est ac si facultas redemptionis esset in potestate venditoris, eo quod cum Papa illum contractum condemnauit, non habuit respectum ad facultatem redimendi in hoc vel illo existentem, sed ad hoc quod emptor exigit maius pretium, tempore redemptionis sibi tradi, quam ipse tradiderat: & quod volebat fructus medij temporis in pretio computare. Haec autem ratio condemnationis aequa habet locum quando facultas redimendi est in potestate venditoris, sicut si esset in potestate emptoris, ut constat.

Secundo quia per illud pactum quod si. venditor tempore redemptionis maius pretium emptori soluat quam ipse prius soluerat, est melior conditio emptoris quam venditoris. Cum ex parte emptoris certum sit lucrum, ex parte autem venditoris certum sit damnum, cum rem suam rehabere non possit, nisi ultra pretium restitutum, aliquid de suis bonis (alioqui indebitum) soluat.

Tertio quod contractus huiusmodi, a vitio excusari non possit, nec ab iniquitate, apparet: quia pretium quod emptor dedit, fuit pretium iustum: igitur pretium maius, quod pro eadem re exigit, tempore redemptionis, erit iniustum. Aut si pretium illud maius, quod tempore redemptionis est virtute contractus dandum, est iustum: igitur pretium ab emptore datum, fuit iniustum. Ac proinde ut aequitas & iustitia vtrobique seruetur, oportet pretium redemptionis non esse maius, quam fuit pretium emptio. Propter has rationes, motus est Contra. q. 84. post alios doctores, ad tenendum id quod rationes ipsae praetendant.

Mihi tamen non videntur motiua haec admodum efficacia, ad probandum, necessarium esse ad contractus iustificationem, quod pretium redemptionis, sit aequale pretio emptio: Siue sit pactum, de fructus medij temporis in pretio computando, de quo est casus textus citati, siue non sit tale pactum. Et loquamur primo, quando ex pacto non sunt praefati fructus in sorte computandi. Cum igitur in huiusmodi contractu, cum pacto redemptionis seu de retro vendendo celebrato, duae venditiones contineantur, altera quae actu fit: altera. scilicet reuenditio quae sub pacto ponitur: necessarium est ad iustitiam contractus quod vtrobique aequalitas inter pretium, & mercedem seruetur. Sed stat quod tempore reuenditionis, res quae reuenditur sit maioris valoris & pretij, quam erat, quando primo fuit vendita: igitur non erit iniquum, si in tali casu maius fuit pretium redemptionis, quam fuerit pretium emptio. Et per consequens non erit iniquum, tale pactum apponere, quod si tempore redemptionis venditor soluat maius pretium pro re illa rehabenda, quam fuerit pro ea datum, si res in valore ac pretio postmodum creuerit. Pro quo etiam faciunt exempla, quae supra in quarto argumento principali adduximus.

Et confirmatur: quia supposito quod emptor in priori emptio pretium iustum tradiderit, & postea alij tertio eandem rem vendat, poterit ab illo tertio, pretium correspondens valori ipsius rei tempore illius secundae venditionis exigere, etiam si maius longè sit, quam fuerit pretium ab eo prius datum: nam stat quod res tempore reuenditionis sit meliorata: igitur etiam si eandem rem postea velit ipse venditor recemere, poterit ab eodem sicut ab alio tertio, maius pretium pro illa exigere, quam ipse prius pro eadem dederat. Et per consequens, si tempore contractus velit venditor emptorem obligare ad rem eandem eidem venditori reuendendum, iuste poterit emptor pactum acceptare, taliter ut venditor postea tempore redemptionis augeat pretium, ad augmentum valoris ipsius mercis.

Confirmatur iterum: quia si Petrus vendat Ioanni domum prius isto precio, adiecto pacto quod Ioannes aliam suam domum quam habet, vendat postea eidem Petro, quam ipse Petrus cum pecunia parata id petierit: Ioannes poterit pactum illud acceptare tali lege, ut Petrus eidem pro domo illa postea vendenda, pretium eius iustum dederit. Et sit ita quod domus Ioannis postea vendenda, valeat plus, quam valet domus quam Petrus prius vendidit. Iam talis contractus cum praefatis pactis est licitus, & iustus: & X 5 tamen

tamen in pacto tacite ponitur, quod pretium pro secunda domo dandum, debeat esse maius quam pretium pro prima datum: idque quia plus valet secunda domus, quam prima. Igitur pari forma, si Petrus vendat Ioanni domum illam adiecto pacto, quod Petrus teneatur illam eandem postea (etiam si plus valuerit) eidem Ioanni reuendere, iuste poterit Ioannes pactum acceptare, hac lege ut Petrus postea pretium augeat, iuxta valorem ipsius domus, quem tempore redemptionis habebit. Nam quantum ad iustificationem contractus, nil refert quod venditor obliget emptorem, ad postea eandem domum vel alteram eidem vendendum, modo utrobique iustum seruetur pretium. Et ita in casu quo ponitur pactum de vendendo alteram, causa augendi pretium in illius venditione, est maior valor illius. Sed eadem penitus causa reperitur in casu quo pactum ponitur de reuendendo eandem domum, si tempore redemptionis sit ipsa maioris valoris, quam prius. Et in his omnibus non est necessarium fructus medij temporis in pretio computare, ut patet.

Itaque dicendum primo, si tempore contractus certum est, rem venditam plus esse postea valituram, & apponatur pactum redemptionis, iuste poterit per emptorem tale pactum acceptari, tali addita conditione, quod venditor maius pretium det tempore redemptionis, quam ipse acceperit. Et hoc vel reliquendo pretij determinationem pendente, usque ad ipsam redemptionem, vel illud illico determinando: Taliter ut tantum sit quod aequum dubium sit, rem tempore redemptionis plus, minusue valituram: iuxta. c. Nauigati. de usuris. & cap. In ciuitate. ibidem. Si autem tempore contractus facti cum pacto redemptionis, sit certum rem illam eandem valituram postea, quod nunc valet: aut verisimile non sit eam postea plus fore valituram: tunc iniquum est pactum si emptor velit venditorem obligare, ad augendum pretium tempore redemptionis, pro re ipsa reuendita. Et procedit hoc dictum per utramque sui parte, casu quo emptor iustum pretium pro censu vel re ipsa emptam dederit, non habito respectu ad pactum adiectum, de eandem rem vendendo. Pro quo tamen pacto potest licite aliquid a venditore exigere, ceteris eodem modo se habentibus.

Dico secundo quod esto certum sit, rem illam non esse postea plus valituram, quam valeat tempore contractus, non est per se damnandum huiusmodi pactum, quo scilicet venditor teneatur tempore redemptionis maius pretium dare, quam ipse acceperit. Id etiam patet, super

posito quod emptor nihil a pretio iusto rei emptae defalcauerit, ob pactum redemptionis in fauorem venditoris appositum, dummodo illud incrementum pretij quod exigit, tantum sit, quantum emptor merebatur, ob id quod onus illud re illam reuendendi subierit. Imo in hoc gratiam facit venditori: quia cum possit statim tempore contractus pretium rei emptae, iuxta onus reddendi in se susceptum minuere, nil tamen tunc minuit, sed id ipsum quod merebamur, per tempus postea soluendum expectauit.

Dico Tertio quod si emptor rem seu census emat, cum pacto redemptionis in fauorem venditoris appositum, hac lege ut venditor tempore redemptionis pretium augeat: & quod ipse emptor fructus medij temporis, in pretio computabit: Non est secundum se damnandum, & iniquum. Patet hoc si emptor pretium iustum rei dedit, nil ob pactum redemptionis defalcando: sed loco talis defalcationis faciende, praefatum pretij incrementum, suo tempore soluendum, exigendo. Hoc de se non est condemnandum, ut ex dictis patet. Sed hoc aliud quod est fructus medij temporis velle in pretio computare, non est de se malum, nec alteri eorum prauidiciale: quia non ipsi emptori, qui potest sponte gratiam venditori facere: nec ipsi venditori, cum hoc in eius fauorem cedat, ut constat. Ac proinde intentione sana existente, quae nil fraudem usuram facere intendat, talis contractus in re est licitus, cum intentio emptoris non sit mutuare, sed pure vendere, & gratiam venditori facere.

Imo addo quarto, quod si emptor a iusto pretio rei emptae tantum defalcavit, quantum pactum redemptionis in fauorem venditoris appositum merebatur, & ultra velit venditorem obligare, ut tempore redemptionis augeat pretium: & ipse fructus medij temporis in pretio computabit: non est de se damnandum. Nam illic equaliter sunt tres contractus, quorum quilibet est licitus. Primus, quo res illa emitur pro iusto pretio. Secundus, quo pro onere quod ad reuendendum rem illam emptor sibi pretium rei quodammodo minuit, sed moderate. Tertius, quo fructus medij temporis se obligat in pretio computare, loco incrementi pretij, quod tempore redemptionis agendum est. Et primum & secundum contractus constat licitos secundum se esse: de tertio idem patet: quia haec obligatio qua se ad fructus medios in pretio computandum obligat, alicuius valoris est, & vtile & commodum est ipsi venditori, ut constat. Et cum emptor illam obligationem, pro ipso venditore gratis subire non teneatur, sequitur quod potest se ad id pro aliquo pretio

proportionato obligare, non obstante incertitudine quae de quantitate fructuum percipiendorum habetur. Sicut non obstante incertitudine piscium capiendorum, & fructuum tempore mensis colligendorum, potest quis se obligare, ad eos pro pretio aliquo alteri tradendo. Et per consequens casus ille totus, poterit iustificari in re ipsa: modo (ut dixi) sana sit semper ementis intentio. Non obstante quod tales contractus, ante factum sint dissuadendi, quia habent speciem mali, & similimi sunt impignorati: & ideo praesumuntur in fraudem usurarum fieri.

Ad motiua igitur supra pro Conrado adducta, facile est respondere. Ad primum sumptum ex cap. Illo vos. de pignoribus. dicendum, quod textus dicit contractum illud, potest ex presumptione quae ex rei veritate, ideo. scilicet quia valde assimilatur impignorati. Eo quod emptor vult fructus medios in pretio computare: & etiam quia qui contractum illud fecerat erat usurarius, & ita praesumitur eum mutuare, potius quam vere emere, intendere, & ex mutuo lucrum querere. Et talibus praesumptionibus statibus, non dubium potest esse, tales contractus facere: quia scandalizatiui sunt simul, & contrahenti infamatiui. Cum hoc tamen stat, veritate tali praesumptioni opponi, & tunc in conscientia veritati poterit dari, etiam si iudices iuxta iuris praesumptionem debeant iudicare.

Ad secundum dicendum, quod falsum est esse meliorem conditionem emptoris quam venditoris, sed potius aequalis in casibus supra iustificatis. Cum omnia possint ad equalitatem reduci, uti expositum est. Falsum etiam est, quod certum sit lucrum emptoris, & damnum venditoris (accipiendo lucrum pro comodo alioqui indebito): nam esto maius pretium sibi sit tempore redemptionis reddendum, quam ipse dederat: illud tamen incrementum, debetur emptori, vel ob valorem rei auctum, vel loco defalcationis, quam a iusto pretio (ratione pacti redemptionis) potuit facere, & non fecit: & ita aequa mansit utriusque conditio.

Ad Tertium dicendum, quod stat, utrumque pretium tam emptoris, quam redemptionis iustum esse, etiam si aequalia non sint. Eo quod rei venditae valor, potest diuersis temporibus varius esse, ut satis ex dictis constat. Et ita ratio nil aliud probat, nisi tunc contractum illud esse damnandum, in quo conuenitur de maiori pretio tempore redemptionis, quam fuit datum tempore emptoris. Quando. scilicet a pretio rei iusto, id quod potuit ob pactum redemptionis defalcari, fuit defalcatum: & cum hoc etiam tempore contractus verisimile

non est, rem emptam plus tempore redemptionis esse valituram. Secus si singula quae supra dicta sunt, considerentur, & seruentur.

Hic tamen est vnum addendum, pro clariori eorum quae dixi notitia habenda, simul & pro conuenis sententiae intelligentia, ut contraria sententia, & haec nostra quam explicuimus, possint ad concordiam reduci: Quod quando in huiusmodi contractibus, alter ex contrahentibus pactum in fauorem sui apponit, ratione cuius alterum onerat, ille alter poterit in recuperationem praefati oneris, quod gratis pro alio subire non tenet, aliquid aliud exigere, quod similiter in sui cedat fauorem, siue sit pretium, siue aliud pretio commensurable. Et quanto plura onera alter, ad alterius instantiam subit, tanto maius pretium potest in recuperationem ab illo altero exigere. Quod fundamentum, ad innumeros casus decidendum valet. Ad propositum tamen nostrum id applicando, dicendum: si Petrus census aut rem aliam a Ioanne emit, pro qua Petrus pretium integrum, & iustum ipsius rei emptae tradere intendit: Ioannes potest pactum apponere, quod Petrus teneatur, quando Ioannes voluerit, rem eandem reuendere, non determinando pretium redemptionis. Sed ut teneatur Petrus rem illam reuendere pro pretio quod res tempore redemptionis valuerit, & hoc est in fauorem suum. Potest etiam in pacto exigere, ut Petrus rem illam teneatur sibi postea reuendere, pro eodem pretio quod ipse accepit, etiam si res postea in valore ascenderit: & hoc est magis in fauorem suum.

Si Ioannes sine pretij determinatione exigit, ut Petrus teneatur rem illam ipsi Ioanni reuendere, loco huius potest suam recuperationem Petrus exigere, etiam si pactum fuit de reuendendo rem pro pretio tempore redemptionis cursuro. Recompensa autem fieri potest vel pretium emptoris minuendo, vel pretium redemptionis augendo, ut satis expositum est. Et in tali casu nulla est iniustitia, si minus pretium sit ab initio datum, & maius tempore redemptionis redditum. Si illa minoritas prioris pretij, aut maioritas secundi, sit propter onus reuendendi ab emptore susceptum, esto quod res in valore non ascenderit.

Si tamen Ioannes in pacto exigit, non solum quod Petrus teneatur rem sibi postea reuendere, sed determinat pretium, puta pro aliquo quod est verisimile quod erit longe minus, quam res tempore redemptionis valebit: poterit in recuperationem praefatam exigere Petrus aliquid ab eodem Ioanne, puta

puta quòd amplius descendatur in pretio emptionis. Et ita tunc poterit duas defalcationes facere: alteram ratione pacti de retrò vedèdo: Alteram ratione pacti de retrò vendendo pro minori quàm res valuerit tēpore redēptionis.

Si deniq; Iohannes in pacto exigit, quòd Petrus teneatur rem illam retro vendere, pro eodem pretio, quod ipse accipit, sicut est in communi practica, siue res creuerit in valore, siue non, & tamen sit verisimile rem plus valituram: Tunc duplex etiam fiat defalcatio à pretio iusto ipsius rei. Altera quia arctat illum ad reuendendum. Altera quia arctat illum ad pretium determinatum, quod minus est, quàm verisimiliter putatur fore tēpore redēptionis, vt dictū est: quòd enim hęc onera, diuersa sint, & vtrūq; pretio æstimabile, patet, quia si quis ad alterius instātiā, se obligat ad vendendū illi postea domū quā habet pro pretio tempore emptionis cursuro, etiam si credat domum plus tunc valituram, quam nūc, potest pro tali onere aliquid exigere, vt constat. Potest etiā se obligare ad vedendū domum p̄ minori pretio quā valebit tempore quo eam emet: & hoc onus aliud est à priori, & potest p̄ illo amplius exigere: ita igitur in proposito. Et facta illa duplici defalcatione, manebit iustus & æqualis contractus. Si tamen nō est verisimile, rem in valore ascensuram, sed in eodem permansurā tēpore redēptionis, fiat vnica defalcatio à pretio iusto ipsius rei, sed aliquātulum maior, quàm si esset pactū de reuendèdo, pro pretio cursuro tēpore reuēditionis. Cuius ratio est clara, quia si esset pactum de reuendendo pro pretio cursuro, quod exēpli gratia erit centū: & nūc etiā tēpore emptionis pretium rei in se est etiam centum, aliquid est defalcandū ab hoc pretio, manente ipso venditorē obligato, ad reuendendum pro centum. Si igitur pactum est, q̄ fiat reuēditio pro pretio in emptione dato, quod est pretiū rei quodammodo diminutū ob prædictam defalcationem, igitur venditor nō vult manere obligatus, ad dādum centum tempore redēptionis, sed minus. Et per consequēs hac ratioe, debet maior defalcatio, à pretio emptionis fieri. Et illa facta, manet æqua vtriusq; conditio, & cōtractus iustus, & ita patet intelligentia, dictarum opinionum quæ inter se cōtrariæ videbantur. Nam prior, quæ ait contractum emptionis cum pacto redēptionis iniquum esse, si secundum pretium sit inæquale priori, procedit, quando integra facta est à priori pretio defalcatio, iuxta exigentiā totius pacti. Quam autem nos probauim⁹, procedit

opposito modo, quando nō fuit integra defalcatio facta, & ita omnia coherent.

EX dictis alia nascitur dubitatio, an. scilicet certum sit quod pro certo præsuppositū est, scilicet quòd in emptione census cum pacto redēptionis per vēditorem appposito, licitum sit in pretio descendere, minus. scilicet dādo, quā daretur si census esset irredimibilis. Quæ difficultas supra, in tertio argumento principali tāgebatur: & dixit Henricus de Hoitā, q̄ non. Imò q̄ tantū pretiū, debet p̄ censu, seu re redimibili dari: quantum si irredimibilis esset. Probat. i. quia res (cū eadē sit, nec per verba nostra mutata) eundem valorem habet vēdita cum pacto redēptionis, quem haberet sine huiusmodi pacto. Quādo quidem pactum appositum, sicut naturam rei non variat, ita nec eius valorem, vt vnus pulcher equus, tantum valet venditus cū pacto redēptionis sicut sine illo.

Secundò, si esset licitū in pretio ob præfatum pactum descendere, ideò esset quia aliās fieret præiudiciū aliquod seu damnum emptori: sed hoc non. Nam si vēditore nunquā redimet rem quam vendiderat, tunc emptor, ita bene rem illam possidebit, ac si sine pacto redēptionis eam emisset. Si autem venditor eam nunquā redimet, tūc idem pretium quod emptor dederat, eidem reddetur: & vltra erit lucratus fructus medij temporis, igitur nullum emptori præiudiciū fit si pretium rei integrum pro ea soluat.

Tertiò, quia qui propter præfatum pactum descendit, in pretio alioqui iusto, agit contra charitatem proximi, ex qua tenemur proximum sicut nosmet diligere: & cum in suis necessitatibus adiuuare, non verbo tantum, sed opere, & veritate, pro vt ait Iohannes in sua canonica. i. Ioan. 3. Oppositum tamē agit qui proximo rem suam ob necessitatem vendenti, minus pretium illi dat, quàm res in se valeat, ob pactum reuēditionis, cū ex tali pacto nullum illi præiudiciū fiat.

Quartò, quia in cap. Ad nostrā. de emptione & venditione. damnatur emptio, facta cum pacto redēptionis ob diminutum pretiū pro re illa datum. Maxime cū soleat pretiū adeò diminutū, pro censu redimibili dari, vt medietatē iusti pretij nō attingat, vt supra in tertio argumento principali deducebatur.

Oppositum tamen videbitur, cum Gersono & cæteris doctoribus tenendum. Cuius ratio aperta est, tam ex parte ementis, quàm ex parte vendētis, quā etiam

etiam ex parte ipsius rei, cum pacto redēptionis venditæ. Ex parte quidem emptoris, nam qui rem seu censum emit, cum pacto redēptionis in fauorem venditoris appposito, manet obligatus post rem emptam, eam quando venditor petierit illi reuendere, velit nolit ipse emptor. Hoc autem onus, & obligatio, pretio est æstimabilis: igitur tantum poterit emptor in pretio census descendere, quantum potest ipsa oneris susceptio æstimari. Vnde inde mutatio illa dicitur vsuraria, quia quis alteri mutuat hoc pacto, vt mutuatarius teneatur postea res suas mutuātū vendere, velit nolit, aut res ipsius mutuantis emere, velit nolit, vt supra in Codice de vsura ostensum est. Et non nisi quia præfacta obligatio mutuatario imposita, est pretio æstimabilis. Ex parte etiā venditoris idem apparet, quia non est iustum venditorē tantū pretiū pro re per eum vēdita exigere, quādo nō trāsfert completū dominiū illius rei in emptorem quantum exigere posset, completū dominiū in emptorē transferendo. Modò autē in venditione rei cum pacto redēptionis, venditor ipse referuat sibi ius quoddā, ad rem ipsam venditam. Nā quādo pretiū reddiderit poterit rem ad se retrahere inuito possessore vt constat, igitur licitum erit, imò iustum, in pretio talis rei taliter vēditæ descendere, ex parte etiā ipsius rei sic vēditæ. Idq; patet, quia res aliquo onere onerata, seu obligata, non est simpliciter tanti valoris, quanti esset si omninō à tali onere esset libera. Vnde fundus per quem potest quis inuito possessore riuulū, in agrum suum ducere: aut currū suum cum iumentis agere, nō est tanti valoris, in cōmuni hominum æstimatione, quanti esset si tali oneri non subiiceret. Et domus per cuius solū aquæ puteales, aut fluuiales alterius domus emittunt, non est tanti pretij quanti esset ab illo onere libera: igitur res seu census reuēditioni cōtra voluntatem possessoris, subiectus, minus valeat quàm si ab illo onere esset immunis. Vnde vt in Leui. 25. legimus, possessiones quæ non sine præfato onere vendebantur, tanto vilius emebantur (Deo instituyente) quanto propinquior erat annus Iubilei in quo ad priorem possessorem redibant. Et quanquā tunc tēporis fructus medij temporis, computarentur in pretio, accidit tamen hoc emptioni rei redimibilis. Ipsum enim pactum redēptionis appositum per se facit rem posse vilius emi, siue fructus medij temporis in sortem computentur, siue non.

Quantū autē sit in pretio descendendū non ita per regulā certam ap

paret, nisi ad cōmunem patriæ consuetudinē, inter bonos & non tales approbatā, recurramus. Hęc enim est, vbi taxa Principis deest, quæ pretiū iustum rerū determinat. Ac proinde parum refert pretium pro censu redimibili datū esse dimidiū, aut infra respectu pretij iusti eiusdē census irredimibilis, modò pretiū illud diminutū sit per loci aut patriæ cōmunem consuetudinem, inter diuites & pauperes bonos & non tales approbatū. Quòd si vltra præfatam cōmunem consuetudinē, quis in pretio descendat, iam erit iniustum pretiū ob suā diminutionem. Vnde fit, vt in diuersis locis & tēporibus aliud & aliud sit iustum pretiū huiusmodi censuum, sicut & reliquarū rerum venalium, vt de se satis constat. Imò & in eodē loco & tēpore stat æqualem censum redimibile plus aut minus valere, prout tutior est, & à periculis magis remotus. Nam qui pluribus est periculis expositus, min⁹ valet, vt satis certū est.

Sequitur ex dictis, q̄ si Petrus olim emit censum aliquē pro decem & successu tēporis, imò & nunc (si census ille de nouo emerit) valeret quindecim, eò q̄ rerum similiarū pretiū variatum est, nō tenetur in cōscientia pretiū olim datū augere, vsq; ad pretiū nunc currens, puta ad quindecim. Nec tenetur minorē pensionem quā solitum est ob id recipere, sed tutus erit solitam pensionē recipiendo, & nil in pretio augendo. Idq; supposito q̄ tēpore quo illum censum emit pro decem, ipsa decē fuerit iustum pretium tunc cōmuniter currens. Corollariū est clarum à simili. Si Petrus tunc emisset domū, quæ pro tunc valebat centū, & erat hoc pretiū iustum eiusdem, nūc autē domū valor ascendit ad duplū, ita vt si domus illa nunc venderetur pretiū iustum eius esset. 200. tutus est in conscientia Petrus, etiā si pretiū paruum olim datum non augeat, & fructum integrū suæ domus percipiat.

Sed pone Petrum censum præfatum per decē emisse, cū tēpore cōtractus valeat quindecim, & per multos annos pensionē perceperit. Nunquid tenebitur fructus perceptos, in parte restituere? an satisfaciat, si diminutū pretiū per eū olim datū ad æqualitatē reducat. Respon. in tali casu nō opus est absolute contractū resolvere, supposito q̄ dolus non dedit cām contractui. Sed teneat ad vnū de duobus. Vel illū resolvere: & p̄ interesse satisfacere vēditori. Vel pretiū ad æqualitatē reducere, satisfaciendo similiter vēditori p̄ interesse, si quid venditor ex hoc q̄ pretium debitum, suo tempore non fuit illi datum, patiat. Ita que stan

do in cōtractu suppleat quod in pretio defuerat: secūdo videat ad arbitrium boni viri, quid & quantum, tanto tempore verisimiliter venditor fuisset lucratus (si pretium integrum suo tempore fuisset illi solutum) & illud similiter illi reddat. Et si hoc non poterit vt dicunt qui dam alia via satisfacere, scilicet reddēdo tantā quantitatem, de pētionibus annuis perceptis, quanta est superexcrecens vltra quantitatem proportionatam pretio soluto: vt singulis annis percepit vnū ducatum, pro quo annuē leuando debuisset soluere. 15. & tamen non soluit nisi decem, tenebitur tertiam partem omnium pensionū, quas percepit, restituere. Cū pro decem ducatis non potuit tunc iustē emere censum, quo ducatum integrum annuē perciperet, sed duas eius tertias, vt patet intuenti. Et quodcūq; horum fiat, res videt ad æqualitatem redacta.

De iure tamen & rigore iustitiæ ad primum tenetur potius quam ad secundum, nec secundū est ad eodē iustū sicut primū. Non enim videtur ambas vias iustas & æquas esse. Quod inde patet, quia stat quod vēditor nullū sit interesse passus ex hoc quod non fuit integrē sibi pretiū solutum, aut si sit erit parū. Exempli gratia: quia potuit amplius vnū ducatum lucrari, qui adiunctus ei quod pretio deerat quod est quinq;, reddunt sex, & ita restituendo sex, esset res ad æqualitatem redacta. Et tamen per secundam viam supposito quod per triginta annos pensiones illas percepit, deberet restituere tertiam partem, quæ sunt decem. Et ita videtur alteram illarum viarū non æquam esse, eodē quod si vtraq; æqua esset, per vtrāq; res esset ad æqualitatem redacta: quod esse non potest, cū plus per secundam quam per primam viam sit restituendum.

Deinde pone non nisi per duos annos pensiones percepisse, & rem in qua institutus erat census, in tertio anno totaliter perire. Iam secundū secundam viam satisfaceret restituendo duas tertias ducati. Et per primam teneretur pretium ad æqualitatem reducere, restituendo quinq; & aliquid vltra, ratione interesse. Quæ viæ iterum sunt inæquales vt constat, igitur altera est minus iusta.

Ideo dicendum q̄ prima via est quæ iusta est, scilicet pretiū ad æqualitatem reducere, simul interesse soluendo. Patet hoc: quia venditor non dicitur defraudari, per hoc quod emptor annuas pensiones sui cēsus percipit. Illę em̄ pensiones suę sunt, & velut fructus sui census sunt: & ita iustē illa recipit: ac proin

de illis nihil restituere tenetur. Sed venditor in solo pretio fuit defraudatus, & ex consequenti in interesse quod inde passus est, ideo de iustitia, pretium est ad æqualitatem reducendum: & tutus erit pensiones perceptas retinendo. Vnde impertinens est: plures aut paucas pensiones receperit. Et si paucas receperit eodē q̄ periit census (pereunte rei in qua erat constitutus) non minus tenetur emptor, ad restituendum pretium, quousq; ad æqualitatem illud reduxerit, quam si multas percepit pensiones. Cuius rei exemplū est clarum, si quis emit agrum ipsum pro pretio tamen diminuto, q̄ tamen non suffecerit ad nullitatem contractus, restitutio per emptorē agenda: non venit commensuranda, per fructus ex agro illo perceptos: de illis enim nihil restituere tenetur, siue paucos siue multos percepit, quia sui sunt & ex re sua percepti, sed tenetur pretium ad æqualitatem reducere, facta insuper pro interesse satisfactione. Et ita fallitur Conradus, qui ait vias æquæ satisfactorias, & iustas esse, & posse emptorem quancūq; earum eligere.

Sequitur amplius quod si census fructuarius soluendi scilicet annuē certas mensuras tritici, fuit pro iusto pretio emptus, quantumlibet parū fuerit pretiū: Et successu temporis mensura tritici multum in valore ascēdat, puta vt valeat hoc anno vnū ducatum, cū tamen tēpore contractus valerent tria regalia, aut duo, aut etiā vnū, tūc poterit censuista illas mensuras tritici annuē percipere, ad quantūcūq; valorem ascenderint absq; hoc quod aliquid inde teneatur restituere, seu defalcare. Cuius ratio est aperta, q̄ em̄ te agrum seu fundū pro iusto pretio (quantūuis parū sit) tūc poterit postea fructus illius agri percipere, ad quantūcūq; valorem ascenderint. Nec tenebitur inde aliquid vēditori restituere, vt constat, eodē scilicet quod fructus rei suę percipit. Cū igitur annuæ pensiones à censuista perceptæ, sint velut fructus census per eum empti, sequitur intētum. Vnde quemadmodum censuista licitum est pensiones quā plures, per quā plures annos percipere, quantumlibet plures sint, ita eidem licitum est, pensiones easdem percipere, quantumcūque valoris sint. Et correlarium etiam verum est, esto quod censuista diminutum & non iustum pretium pro tali censu dederit. Nam tunc satisfaciet si pretium augeat & ad æqualitatem reducat, simul & pro interesse aliquid proportionatum persoluat, vt in Corollario præcedenti dictum est.

Sequitur

Sequitur amplius, pragmaticā regiā qua vt ferunt, statutum est, vt qui census fructuarios cum pacto redēptionis habebant, pensionē fructuariā non amplius exigent, sed eam in pecuniariam commutarent, ita vt pro. 14. vnū annuē perciperent, non impedire, quo minus census pecuniarius redimibilis pro minori pretio possit emi, scilicet dando. 12. aut decem pro vno annuē leuando, quemadmodum in multis locis passim huiusmodi census emuntur. Ratio corollarij est clara. Tum quia vt dicunt, qui Pragmaticæ tenorem viderunt (quem fateor me non vidisse) Pragmatica non pretium certum censibus emendis imponit, sed veteres cēsus fructuarios, ad certam normā reducit. Quæ tamen cōstat esse diuersa. An autē Principis intentio ea fuerit, vt iuxta normam illam census noui emerentur, mihi non constat: ex verbis tamen Pragmaticæ non satis apertē colligitur. ideo non sunt dānandi, qui census novos pro pretio in loco illo cōmuniter currente emunt, siue. 14. siue. 12. siue. 10. pro pētionē vnus soluēda cōmuniter dentur. Tum etiā esto illa esset Principis intētio, veteres cēsus & novos in pretio æquare, est tamen tam frequēs in multis locis in oppositum consuetudo (quam nec Principē latet nec illi renititur) adeo vt meritō præsumat Principis mentē non esse, talem consuetudinē prohibere, sed liberē id permittere & cōcedere.

Ad rationes autem pro Henrico supra factas, respondetur. Ad primum, dicendum, q̄ quauis res vēdita cum pacto redemptionis, aut sine illo in se valorem non variet, sed vnus est valoris: attamen emptori non valet tantum vendita cum pacto redemptionis, quanto valeret sine illo pacto, vt satis supra ostensum est. Dicitur secūdo, q̄ adhuc ipsa res tali oneri subiecta, non valet tantum, quantum si à tali onere libera esset. Nam valor rei non ex natura ipsius sumitur, sed ex communi cursu & communi hominum æstimatione. Cū ergo res oneri subiecta, non sit in tanta apud homines æstimatione, in quanta esset si libera ab onere foret, vt constat, sequitur intētum. Itaque ratio probat, q̄ pactum appositum sicut naturam rei non variat, ita nec valorem naturalem. Variat tamen valorem vsualem, quia non potest homo tam liberē, & cōmodosē, re onerata vt, quantum possit si libera esset, saltem quantum ad distrahēdum, & alienandum, & vendendum, & meliorandum rem ipsam.

Ad secundū dicendū, q̄ si emptor tantū pretiū pro re cum pacto redēptionis

vēdita soluat, quantum solueret sine pacto illo, ipse emptor grauat, quia soluit excelsiuū pretiū considerādo rem emptā cum præfato onere. Et quanquā ex alia parte lucretur fructus medij tēporis, nil refert, quia illos æquē lucraturus foret, si rem sine pacto illo emisset, sicut cum pacto: & sui sunt, quia de re sua sunt orti. Et siue lucretur, siue non fructus ipsos, cū stet rem illo tēpore nil fructificare, id impertinens est, ad iustificationē cōtractus, de ratione eius est æqualitatem inter pretiū, & mercē, sic vel sic circūstātionatā, seu oneratā aut liberā seruare.

Ad tertium negandum est esse cōtra charitatem in casu descendere in pretio: cū em̄ iustitia cōmutatiua illum descēsum requirat, hæc autem charitati non aduersetur, quando quidem nulla vera virtus est charitati contraria, consequens est non esse contra charitatem, nec obstat vendentis paupertas: quia iustitia cōmutatiua nec ad diuitias nec ad paupertatem habet respectum, sed æqualitatem inter datum & acceptū attendit. Tāta tamen possit esse vendentis necessitas, q̄ carens re quā vendit, pretio etiā pro ea accepto, non possit se & familiam sustentare: sed in extrema vel quasi necessitate permanerent, q̄ tunc teneretur emptor vel rem emptā eidem redere, vel aliud ad eius indigentiam releuandum dare. Idq; ex præcepto charitatis, quæ quidē nō obligat emptorem per viam pretij plus dare, quā res valeat, sed obligat eum ad venditoris inopiam & indigentiam subleuandū. Itaq; ad iustificationem contractus emptionis & venditionis, nil refert voluntate, an necessitate etiam extrema pressus, venditor ipse rem suam vendat.

Ad quartum ex. c. Ad nostrā. sumptum, dicendū, quod emptio de qua textus loquitur, meritō dānatur, q̄ non fuit pretium iustum pro rebus emptis datū, sed diminutū (diminutum inquam) non solum à pretio quod res ipsæ ab omni onere liberę valerēt, sed à pretio quod res ipsæ sic oneratae valebant, quod est pretiū iniustum. Adde q̄ qui contractum illum fecerat, erat vsurarius, qui solitus erat vsuras exercere. Ideo meritō præsumitur præfata emptio vsuraria, vltra quod erat iniusta.

Quæ de pacto redemptionis hætenus diximus, procedunt de pacto ex parte venditoris, & in fauorem eius appposito. Ideo esset dubiū de pacto reuēditionis ex parte, & in fauorem emptoris appposito. An scilicet tale possit lititē apponi, & eo appposito sit idem pretium seruandum. Et an fructus medij temporis sint in pretio tempore redemptionis comput

computandi. Quæ difficultas supra in secundo argumēto principali tangebatur. Et video cōmunem doctorum sententiam pro maiori parte dicentium, tale pactum apponi quidem posse, fructus tamen medij temporis non emptori sed venditori cedere debere, seu (quod idem est) in pretio debere computari. Id probant. Primò, quia talis emptio, & si nomine emptio sit, re tamen est mutuatio, eò quòd datur pretium mutuabile, quod est conditio & natura mutui, vt sæpe tactum est: ac proinde quicquid ultra fortem fuerit lucratus, erit usura. Et ideo tenebitur fructus medij temporis cum omnibus accessionibus & emolumentis perceptis restituere, seu in pretio computare, vt vult Panor. in cap. Illo vos. de pignoribus.

Secundò demus emptionem census, seu rei, cū pacto redēptionis ex parte venditoris appposito, esse iustam, vti eam iustificari posse supra ostensum est, quando vtrique; licitum sit fructus medij tēporis tam rei venditæ, quàm pretij accepti retinere, & cæteris eodem modo se habētibus, emptor velit habere facultatem rescindendi contractum: & talem facultatem redimendi apud vēditorem non manere. Manifestum est si primus cōtractus erat iustus, hunc secundum esse iniquum. Et quia venditor priuatur facultate redimēdi, quam in primo cōtractu habebat. Et quia emptor vult illam facultatē habere, quam prius non habebat. Et ideo si cætera maneant eadē, apertum est hunc secundum contractum esse iniquum, præsupposita prioris iustificatione. Nam si prior erat iustus, in priori æqua erat vtriusque; conditio. In hoc autem venditoris conditio efficitur peior quàm prius, & emptoris melior quàm prius vt constat: igitur.

Tertiò demus in casu, veram emptio nem esse & nō mutuatiōnem, adhuc ex alia parte videtur iniqua emptio, quia melior est conditio emptoris quàm vēditoris: eò quod venditor rem suam non vendidisset, nisi quia pretio indigebat, quod vt in plurimum accidit: pretio autem nō indigebat, nisi ad res alias emendum, seu ad aliis creditoribus satisfaciendum, denique; ad pecunias distribuendum. Et ita si illis distractis emptori placeret cōtractum priorem rescindere, suum pretium repetendo, quando vēditore pecunias iam distraxerit, non dubium magnum esse venditoris grauamen. Qui fortè compelleretur res alias vilius vendere, vel pecunias ad usurā accipere, vt habeat vnde pretiū emptori præfato reddat. Tale autē grauamen non ita fit emptori, quando

facultas redimendi est apud venditorē. Cū emptor in promptu habeat censum, vel fundum (quem emerat) ad reuendendum. Et si perit, antequam vēditore illud redimat, nullum fit venditori præiudicium. tali enim. l. rem in emptorem transtulerat, vt illa pereunte vtrique; periret ex quo vterque; suum ius qualecunque in rem illam habebat.

Quibus non obstantibus, videtur, præfatum contractum de se illicitum nō esse, modò iustum interueniat pretium: & scandalum, infamia, & mens deprauata cessent. Nam per hæc non dubium, omnem contractum & humanū opus vitari posse. Si enim illicitus esset præfatus cōtractus, aut esset quia usurarius, aut quia iniquus, & iniustus. Sed neutrum est dicendum: patet. Quòd enim usurarius nō sit, apertū est, quia illic est vera emptio & non mutuuum, nam interuenit pretium, & merx quæ est census, seu res cum tali pacto emptæ. Et si res illa, vel census ante redēptionē pereat, perit emptori, & nulla ei relinquitur actio, ad pretium quod dederat, non igitur est mutuuum. Nec impignoratio, alioqui pignore, seu re illa pereunte, maneret actio emptori, contra venditorem ad pretium, quod illi dederat, quod est falsum. Non igitur est mutuū, & per consequens, nec illic locum usura vera potest habere. Quòd iniquus & iniustus non sit de se, patet, quia maximè ob id quòd melior esset emptoris conditio, quàm venditoris vt supra arguebatur. Sed hoc de se non vitiat contractum, si illa melioritas per aliquid aliud, vēditore vtile, compensetur. Nam nec pactum redēptionis ex parte venditoris appositum (quod eius conditionē meliorem facit de se) contractum reddit iniquum, si aliquid emptori recompensatio fiat, vt patet ex dictis. Ac proinde si in casu proposito similis venditori fiat recompensatio, quæ proportionetur melioritati conditionis ipsius emptoris, erit cōtractus iustus, quia ad æqualitatē redactus. Potest autem illa recompensatio fieri, ascendendo in pretio, quemadmodū fiebat in pretio descendendo, quando facultas redimendi erat apud venditorem, vt ex supradictis constat.

Præterea hic contractus de se non est illicitus. si vis quòd emas à te hanc domū, quā mihi vendis, faciam: hac tamen lege, vt aliam domum æqualem huic (quam alibi habeo) tu quando mihi placuerit emas pretio iusto hinc inde seruato. Igitur nec iste alius erit de se illicitus. si vis emā à te hanc domū (quam mihi vendis) faciā: hac tamē lege vt quan

vt quando mihi placuerit, tenearis hanc eandē domum reemere, pretio iusto hinc inde seruato. Nam hi casus, sunt quo ad substantiam omnino similes, dempta domus venditæ & vēdēdæ diuersitate, quæ tamē diuersitas ad iustitiā vel iniustitiā contractus, nil penitus facit: Maximè cū ponam in priori casu, domos illas esse penitus eiusdem valoris.

Præterea licitus est hic cōtractus, quo vineam meā pro hosto tuo permuto, supposito eorum æqualitate, hoc pacto appposito quod quando mihi placuerit, rescindatur contractus, etiam fructus medij temporis in pretio non cōputando. Ergo pari forma hic noster casus erit licitus, quo emo à te domū pro tanto pretio, hac lege vt quā mihi contractus displicuerit, rescindatur, & tu reddas pretiū, ego autē domū. Et sequela inde apparet: quia loco rei permutatæ, seu permutandæ, succedit pecunia rei ipsi æquiualens, vt suppono.

Adde quòd tale pactum de contractu rescindendo, tam appositum in fauorem emptoris, quàm etiam venditoris, est secundū iura approbatū, vt patet. Et refert Panormitanus in c. Illo vos. supra citato: & glo. ibidē. Et habetur in. l. Quòd si nolit. §. Si quid ita. ff. de ædi. edic. & in. l. Si ita res. C. de contrahenda emptione. Et si nil de tēpore redēptionis seu resolutionis contractus conuentū fuerit, non tenetur venditor ad instantiam emptoris, contractum resolvere, nisi infra sexaginta dies, vt habet glossa, in præfato cap. Illo vos. possunt tamen conuenire, vt quandocunque; emptor velit, resoluatur contractus.

Itaque loquendo de contractu in se, & de rigore iustitiæ, videtur, præfatū contractum posse iustificari, pretio iusto seruato. Hoc autem seruabitur, si emptor (in cuius fauorē pactum illud appositū est) in pretio iuxta exigentiā pacti, seu oneris (quo ex tali pacto venditor grauatur) ascendat. Demus enim emptionem vnus census, nō adiecto pacto redēptionis iustam esse, quia pro centum res illa seu census emptus est. Si cum hoc vult emptor habere facultatem, quando sibi placuerit, pretium repetendi, & censum priori possessori reddendi, poterit alter hoc acceptare, etiam si sibi graue sit, hac lege, vt scilicet emptor recompensam illi pro præfato onere faciat, vel in pretio ultra centum ascendendo, vel aliud quid extra pretium illi reddendo, quod præfato oneri sit proportionatum. Habere enim emptor res, qui res quando mercatores velint emant, aliquid est pretio commensurabile. Ideo supra

conclusum fuit, usuram esse mutuare cum pacto, quod mutuarius ad emendum, vel ad nō lendum in domum mutuatis veniat. Ideo præfata recompensatio facta, nullam in contractu iniustitiā video.

Sequitur ex hoc, maioris valoris seu pretii esse censum, seu rem venditam, cum pacto reuenditionis in fauorē solius emptoris appposito, quod sit census simpliciter irredimibilis, supposito quod præfata recompensatio fiat per augmentū pretii. Patet hoc quia de facto illo pacto manet census irredimibilis: igitur appposito pacto illo in fauorem emptoris, & in grauamen venditoris, maius pretium debet dari, vt constat.

Sequitur inde, tempore redēptionis non esse iustum, venditorem tantum pretium in casu reddere, quātū ab initio accepit: sed quātū valebat purus census irredimibilis. Patet hoc: quia residuum quod ultra accepit, non pro censu aut fundo vēdito accepit, sed pro onere quod in se suscepit, quod tamen ex natura contractus, suscipere non tenebatur. Quòd si conuentum est vt tantū pretium teneatur venditor reddere, quantum integre ab emptore accepit, tunc maius fuit grauamen venditori impositum: quia cogitur reddere pretium rei simul, & pretium oneris quod suscepit. Et ideo debuit emptor aliquantulum plus in pretio ascendere. Itaque; in taxando pretium, debet haberi respectus, non solū ad hoc quod venditor pro voto emptoris censum, aut rem venditam redimere teneatur, sed ad pretium pro quo debet censum redimere. Si scilicet sit illum redempturus pro pretio corrente, tempore redēptionis: an pro pretio corrente, tempore emptionis: an pro pretio eodem integro quod accepit, secundū quod paulò antè discutebamus, quando agebamus de pacto redēptionis in fauorem venditoris appposito.

Est tamen differentia inter pactum pro emptore, & pactum pro venditore appositum. Quia quādo in fauorem vēditore apponitur, facit rem oneri subiectā, & per consequens minoris esse valoris. Quando verò apponitur in fauorē emptoris, nō facit rem propriè meliorem, aut maioris valoris esse. Huius discriminis ratio est aperta: quia in priori casu vēditore habet actionem, non solū ad personam, sed ad rem venditam, quam iure conuentionis potest reddito pretio ad se retrahere, in cuiuscunque; potestate sit: nam ad quemcunque trāseat, cum suo onere transit. In secundo verò casu, res est libera, & in plena potestate ipsius emptoris

nis existens: & actio quam emptor ex tali pacto acquirit, est personalis, quia potest vedito rem compellere, ad rem illam reemendum. Et illa est ratio quare longè plus descenditur in pretio rei emptæ cum pacto redemptionis pro venditore appposito, quam ascendatur in pretio eius ob pactum pro emptore appositum. Nā actio realis in huiusmodi præstat actioni personali. Imò propriè loquendo ratione pacti pro emptore apppositi, nil in pretio ascendendum est, quanuis aliquid vltra sit addendum ratione oneris personalis venditori impositi. Id patet: quia census leuandi annuè vnum ducatū sine pacto redemptionis, valet secundū cōmunem cursum nunc currentem, 30. ducatos. Et si apponatur pactum pro venditore, descenditur ad 14. vel 15. aut etiam infra: vt etiā experientia monstrat. Et tñ si apponeretur illud pactum in fauorem emptoris, parū vltra 30. dari solet.

Inde iterum fit, illa duo pacto esto sint in æstimatione æqualia. Alioqui tantū deberet, ob vnum eorum pretium augeri, quantum ob aliud diminui, & per consequens appposito pacto in fauore emptoris, deberet pretium in duplum augeri, sicut in subduplum minuitur, pacto pro venditore appposito, idq; si sit proportio geometrica seruanda. Vel si arithmetica, tantum deberet emptor vltra pretium iustum dare pacto pro se appposito, quantum defalcatur à pretio iusto, pacto pro venditore appposito. Et ita si emit census vnus ducati, appposito pro se pacto reuenditionis, deberet pro illo dare vel 60. ducatos geometricè, vel 45. arithmeticè, vt patet inuenti. Hoc autē nemo iustificaret vt puto.

Inde iterum fit, illum cōtractū iniquum esse cætaris paribus, quo census seu fundus emitur, appposito vtrinq; pacto redemptionis. Id est, quod emptor habeat facultatē quando velit ad cōtractum rescindendum. Similiter & venditor eandem habeat facultatem. Quod dicitur in vsu esse inter nobiles in nonnullis locis, quasi pactum pacto æquale esset, cum tamen non sit. Nam per alterum acquiritur actio realis: Per alterum verò personalis, quæ longè inferior est quam realis. Et Corollarium iterum patet: quia ex opposito sequitur, hunc cōtractum iustum esse, quo census pro censu valente triginta, si sine pacto redemptionis emeretur, illum pro eisdem triginta emat, pacto insuper in vtriusq; fauorem appposito. Eò qd illic datur pretium iustum ipsius census in se: & si pactum pro vno apponitur,

aliud simile pro altero apponitur. Quæ pacta si æqualis æstimationis essent, totus cōtractus esset æquus & iustus. Sed cōsequens est falsum: quia in hominum æstimatione, longè plus valet census simpliciter irredimibilis, in quo plenum dominium ipse emptor habeat, nulla facultate in venditore remanente, quam census idem in quo tam diminutū acquiritur dñium vt in potestate veditoris sit possessore illo priuare quātūcūq; emptor habeat facultatē cōpelledi venditorem, ad rescindendū cōtractum.

Ideo ad iustificationem talis cōtractus necessarium est, vel gratia, & liberalitas contrahentium interueniat, qua gratis velint onus reuendendi, pro onere emendi subire, non obstante eorum inæqualitate: Vel pretium minuere, iuxta exigentiam maioris grauaminis vnus pacti quā alterius. Et ita pretiū iustum in tali cōtractu, debet mediare inter pretium illius census irredimibilis, & pretium eiusdem pro voto venditoris redimibilis, ita vt nec sit, 30. nec 15. sed aliquid supra quindecim, quātū valet pactū in fauorem emptoris appositum: quæ omnia patent intuenti.

Ad motiua pro priori sententia adducta, respondetur. Ad primū, patet in casu non esse mutuationē, quāquā habeat similitudinem cum illa. Quanuis enim emptor, possit pretium quod dederat reuocare, vt rescindatur cōtractus, seu vt reuenditio fiat: non tamē ob id est mutuum. Quod inde aperte apparet: quia in mutuo manet actio directē, ad rem mutuatam, non habito respectu ad aliarum rerum interitum, vel permanentiam, nec ad cōtractum alium. Ideo quæcūq; in aliis rebus mutuatō fiat, semper mutuarius manet debitor mutuanti. In nostro autem casu, nō manet directē & per se in emptore actio ad pretium, quod pro re dederat absolutē, sed ad rescindendum cōtractum, prius celebratū: seu ad reuendendum rem prius emptā. Quæ quidem actio, longè diuersa est ab actione quam mutuator habet. Vnde si res prius emptā non sit, cessat actio emptoris, quæ erat ad rescindendum cōtractum, eò quod talis rescissio amplius locum habere non potest.

Ad secundum dicendum, qd ratio probat hmoi cōtractū in casu esse iniquū & iniustū, si pretiū nō sit mutuātū, seu auctū: qd cōcedimus. Si tñ detur pretiū correspondēs valori census in se, dempto pacto redemptionis ex parte venditoris, & vltra aliquid superaddatur, ob pactū reuenditionis, in fauorem emptoris appositum, omnia erunt ad æqualitatē redacta.

Ad

Ad tertium etiam responsio patet ex dictis: quia non obstante illo grauamine venditoris, potuit tamen in pretii taxatione compensatio, pro illo grauamine, & reliquis (si quæ sint) fieri: ita vt æqua maneat vtriusq; conditio: ex quo enim illa grauamina, & onera sunt pretio æstimabilia, omnia possunt per pecuniam compensari.

Hæc dicta sunt, considerando cōtractū & naturā eius in se. Qui etsi (vt præfertur) iustificari possit, est tamen talis cōtractus dislaudendus. Tum quia videtur habere speciem mali, ob nōnullā similitudinē quā cū mutuo habet. Tum etiā, quia daretur anfa vsurariis suas vsuras palliatē exercendi. Dicerent enim his qui mutuo petūt, nō mutuabo, sed emā à vobis rem vel censum, seruata mihi facultate cōtractum rescindendi. Et ita quādo aliquid essent lucrati, cōtractū rescinderent, in quo idem aut plus quā per apertā vsurā lucrarentur. Et ita cōtractus huiusmodi meritō præsumitur vsurarius. Et hoc maximè de illis præsumēdū est, qui vsuras exercere solent, specialiter si pretium diminutum pro re sic emptā dederint. Quod si integrum pretiū dederint, & pro onere venditori imposito compensatiōnem iustam fecerint, & vsuras exercere non soleant, quanuis eorum cōtractus vsurarius nō præsumatur, & post factū possit tolerari: nihilominus ante factū dissuadeatur, nē inde vsurarii occasiōem sumāt ad suā pessimā intentionē opere quanuis palliatē complendum.

Redeundo igitur ad cōtractum, de quo qstio principalis mota fuit, & ad pacta cum quibus solet cōiter census redimibilis emi: Esset dubium de illo alio pacto, quo. s. veditor obligatur possessiōes (in quibus census est institutus) bene cultas & reparatas tenere, nec possit eas sine consensu censuallistæ vendere, & de venditis decimam censuallistæ soluere. Secundò de pacto cōmissi. s. quod si per duos annos pensionem non soluerit, eo ipso integrū dominiū predictarū possessiōnū in censuallistā transferatur. Tertio de pacto postremo, quo aliquando venditor obligatur ad pensionis solutionē, etiam si ob temporis sterilitatem possessiōes fructificare desinant, aut etiam si omnino pereant. Quæ breuiter veniunt absq; disputatione absoluenda. Ad primū, videtur illud pactū tenere naturā emphyteutis & non puri census; eò qd per illud pactū fit, vt censuallistæ habeat dominium directum possessiōnum, in quibus census institutus est. Huius signum est, qd censuarius possessiōnes

illas sine consensu censuallistæ vendere nō possit. Similiter quod de venditis decima censuallistæ soluat. quod fit in signū dominiū quod in illis possessiōnibus ipse censuallista habet, hoc tamen magis proprium est emphyteuti, vt patet, qd censui. Ideo census qui modò sunt in vsu, non videntur puri, sed mixti. Differunt tamen ab emphyteuti propriè loquendo, quia in emphyteuti (vt supra dicebā) dominus possessiōnis, seruato sibi dominio directo, illam possessiōnem in emphyteutā quo ad vtile transfert, vt inde annuè certam ab illo pensionem percipiat. In censu autem qui nunc est in vsu, ipse cēsuarius (qui dominus possessiōnis est) seruato sibi vtili, directum dominium in censuallistam transfert, obligatus eidem certam pensionem annuè soluere. Cōtractu tamen celebrato emphyteutis & census conueniunt, quo ad directum, & vtile, & pensionem, & obligatiōnem decimam soluendi, & in possessiōnis venditiōne consensum censuallistæ exigendi. Quo supposito, dicendum quod hæc omnia licitè fieri possunt, nec de se malitiam aliquā inuoluūt. Vnde potest qui possessiōnes proprias habet alteri eas donare in toto & in parte, & ita potest in alterum directum transferre, vtili sibi seruato. Potest se obligare etiam pro voluntate ad alteri pensionem annuam soluendam, & illa alia oia poterit pro voluntate & gratis subire. Et sicut hæc omnia dñs possessiōnū, p voluntate & gratis subire potest, ita & eadē onera in se suscipere potest pretio interueniente: quandoquidem oia illa pretio iustū æstimabilia, vt de se cōstat. Et per consequens tale & tantū pretiū potest pro illis omnibus oneribus dari, vt seruetur æqualitas, & iustitia. Ac proinde nō est dubitandū, in pacto illo priori, quin licitè possit apponi, modò iustum seruetur pretium. Hoc aut non semper est idem aut æquale, nā census præfatus, leuandi annuè vnum ducatū, maioris valoris est, quāto in pluribus & melioribus possessiōnibus est institutus. Non solum propter maiorem securitatem pensionis soluendæ, sed etiam propter dominium directum, & ius percipiendi decimam, si possessiōnes illæ vendantur: nam ex pluribus & maioribus possessiōnibus, si vendantur, maior decima speratur, cæteris paribus. Sicut etiam cæteris paribus, census maioris valoris est, quāto res in qua est institutus, est magis vernalis, aut frequentius vendi solet, eò quod frequentius decima soluenda speratur. Est itaq; in emptiōne huiusmodi census, pro pretii iusti taxatione, ad hæc (quæ dicta sunt) & multa alia respectu habendus.

Quantum tamen, pro singulis censibus pretium dari debeat, non potest sub regula certa comprehendi, sed recurrendum est ad communem & approbatam consuetudinem, simul & ad iudicium virorum prudentium, ut sciatur quando, & quantum, ultra communem consuetudinem sit in pretio ascendendum, aut e contra descendendum.

Quantum ad secundum. s. de poena commissi, si censuarius pensionem per biennium non soluerit: Dicendum, illam poenam non esse longe à iure remotam, nam emphyteuta & colonus si per biennium pensionem non soluerint, iure re ipsa priuantur. Ut habetur, de iureiurando. c. Querelam. & idem habetur. io. q. 2. Hoc ius, quāquam illic dicit glossa, hoc ius tantum ecclesie conuenire. Quod et si verum sit de iure, nil tamen inconuenit, hoc idem priuatis personis ex conuentione priuata, similiter competere, ut in emphyteusi & in locato fit. Non tamen dubium est posse poenam conuentionalem contra censuarium, pensionem suo tempore non soluentem, imponi. Ad hoc tamen quod huiusmodi poena executioni iustae tradatur, id videtur attendendum: An. s. c. censuarii per biennium non soluendo, sit in culpa an non. Nam si in culpa non sit, ita ut per eum non stet, quo minus pensionem soluerit, iniuriam & iniustum videtur, praefatam poenam executioni mandare: quando quidem ubi non est culpa, iniuste infligitur poena, ut si paupertate pressus non soluit. Nam tunc non solum impium est, poenam contra illum inopem exequi, cum sit afflictio afflictionem adiungere, sed & illum ad pensionis solutionem compellere, cum ex charitate ipse censualista teneatur, illi vel pensionem pro tunc remittere, vel ad soluendum eidem dilationem seu tempus concedere, & etiam si opus sit de suis proprijs bonis illi subuenire. (Quod utinam aduerterent censualista, & alij creditores, quibus debitoribus in termino assignato paupertate pressi, soluere non possunt) secus si non necessitate seu aliquo legitimo obstaculo impediti, sed voluntate & negligentia soluere praetermittant: tunc enim ob moram digni sunt qui poenam stabilitam soluant, quemadmodum supra, quando de usura agebamus, diximus.

Et procedit hoc de poena per contrahentes imposita, moderata quidem, non excessiua: Ita ut nec tam parua sit, quod metu ei debitor ad soluendum in termino assignato non moueatur. Nec tam magna sit, ut impium sit eam executioni mandare, cum sit culpa, seu mora debitoris, disproportionata. De poena

autem commissi (quae contractui solet apponi) videtur quod excessiua sit, & immoderata. Quauis in emphyteusi, colonatu, & locato, & alijs huiusmodi, excessiua non sit, sed iusta. Cuius discriminis ratio est aperta: nam in emphyteusi, si emphyteuta ob non solutionem per biennium, re ipsa totaliter priuatur, nulla illi iniuria aut damnum fit, eò quod hac lege fundum illum à suo domino suscepit, ut si per biennium pensionem non solueret, redeat fundus ad dominum suum, qui illum emphyteute tradiderat. Et ita redeunt res ad statum in quo erant ante contractum emphyteuticum. In contractu autem censuali (uti nunc in usu est) si fundus in quo census est constitutus ob non solutionem pensionis, efficeretur totaliter censualista, res non ita ad priorem statum redirent, sed censuarius maneret suo fundo priuatus, quem ante contractum tanquam proprium plenarie possidebat. Et censualista eundem fundum plenarie sibi acquireret, quem ante contractum minimè habebat. Vnde censualista manet notabiliter cum lucro, & censuarius notabiliter cum damno, & tanto cum maiori damno, quanto maioris pretii & valoris erat fundus, in quo census fuit constitutus. Vnde stat, fundum censualem valere quatuor milia ducatorum: & censum ibidem constitutum esse paruum, puta leuandi annuè unum ducatum pro 30. aut 20. ducatis emptum. Et fieret ut per non solutionem pensionis, censualista totum fundum illum sibi acquireret loco 20. ducatorum, quae pro censu tradiderat, quod est exorbitantissimum.

Præterea si poena legis commissoria, in censuali contractu locum haberet, similiter locum haberet in pignoribus, ut licitum sit mutuare vel emere aut vendere aliquid accepto pignore, hac lege ut si in termino praefixo debitor non soluerit, ipsum pignus efficiatur creditoris, loco eius quod illi erat soluendum. Hoc autem est reprobatum in c. Significante. de pignoribus. & merito: eò quod obligatio pignoris communiter solet fieri pro longè minori quantitate, quā valeat pignus, ut constat. Et ideo si tale pactum valeret, multum defraudaretur debitor. Quae quidem ratio, longè maiorem vim habet in contractu censuali, cum semper possessiones seu bona in quibus fundatur census, longè maioris valoris sunt, quàm pretium pro censu datum.

Et ita videtur talis poena commissi, emptio ni census contra venditorum appositae, esse iniusta & iniusta, nec executioni tradenda, etiā si censuari per biennium ex negligentia aut alia culpa

pensionis solutionem omittat. Nec obstat dicere, contractus censuales (qui in usu sunt) emphyteusi assimilari, ut supra tangebatur. Quia illa assimilatio, consistit in alijs conditionibus supra positis, non tamen aequiparantur quo ad poenam legis commissoriae. In qua si vellet censualista alteri aequari, oporteret censualistam tempore contractus non tam diminutum pretium censuario dare, sed tantum quantum fundus in quo census constituitur valet, & seruato sibi directo utile dominium in censuario pro pensione certa transferre. Tunc enim iuste posset poenam commissi contractui apponere, & eam executioni mandare, sicut in emphyteusi ad iustè fieri potest. Alioqui post poenae executionem, non manerent aequales, uti ante contractum censualem erant, sed longè melior maneret conditio censualistae, quàm censuarii. Manerent autem aequales post poenam executioni mandata, sicut in emphyteusi manent, si censualista tantum pretium pro fundo dedisset, quantum valebat ipse fundus. Et tunc aequipararetur per omnia eius contractus emphyteusi: & haberet locum poena legis commissoriae: & posset iuste executioni mandari. Quia tunc perinde est, ac si fundum in emphyteusi daret, dando pretium quod fundo aequiualeat.

Quod si censualista (qui non nisi pretium communiter currès, dedit) vult poenam similem apponere, qualis in emphyteusi apponitur, poterit quidem si re ipsam attendat. In executione enim poena contra emphyteutam, pensionem suo tempore non soluentem, id fit in re ipsa, scilicet, quod emphyteuta priuatur, eò quod dominus emphyteusis illi tradiderat: tradiderat autem ei solum utile dominium & illud per poenam redit ad dominum, quod in re nil aliud est quàm contractum emphyteuticum rescindere. Et certè hoc ipsum poterit censualista facere, vel tempore contractus talem poenam, seu pactum apponere, ut si per biennium pensio illi soluat, ipse censuarius priuetur, eò quod dominus census illi tradiderat: tradiderat autem non fundum in quo erat census institutus, sed pretium certum. Quod perinde est, ac si apponeret pactum, de rescindendo contractum ob non solutionem pensionis per biennium. Et in hoc assimilabitur haec poena per censualistam appositae, poenae commissi per dominum, emphyteusis appositae, ut patet intuenti. Et poterit licite talem poenam, contra censuarium pensiones non soluentem, exequi, sed non fundum

quem nunquam habuit, sibi vindicare. Quod autem poena legis commissoriae, sit per resolutionem contractus, apparet ex dictis, & etiam ex glossa. c. significante. de pignoribus. ubi ait legem commissariam sic fieri: Vendo tibi fundum pro decem hac lege quod nisi intra certum terminum pretium solueris res sit inempta. In quo inuenitur quod dictum est, scilicet, per executionem legis commissoriae res ad priorem statum redire, qualiter non redirent, si poena commissi contractibus censualibus (ut fiunt) appositae, executioni tradatur. Et sicut dixi de praefata poena ob non solutionem pensionis appositae, ita videtur dicendum de eadem commissi poena contra censuarium fundum sine licentia censualistae distrahentem appositae, quod scilicet, non est licitum huiusmodi poenam apponere, cum animo eam exequendi. Sicut nec licitum est eam exequi. Haec dixerim in foro conscientiae, quicquid sit de foro exteriori.

Quantum ad tertium pactum, quo rem obligat, ut pensionem quolibet anno soluat (non obstante quocumque casu fortuito, etiam si res in qua census est institutus, omnino pereat) multis visum est, hoc pactum iniustum esse. Tum quia tale pactum, est contra naturam contractus censuales, quae est quod pereunte re in qua est institutus census pereat & census: pereunte autem censu, non amplius manet ius in censualista ad percipiendam pensionem: & ita velle pensionem percipere sine iure percipiendi, esset non iure, sed iniuria aliena percipere.

Tum etiam, quia tales pensiones post rei interitum praecipuae, aut debentur censualistae ratione pretii quod ab initio dedit, vel tanquam fructus census, quem emit. Neutrum dicendum videtur. Non primum: quia huiusmodi pensiones annuè leuatae non sunt merx, quā pro illo pretio censualista emit, ut ex dictis est manifestum: nam per pretium illud non pensiones, sed census fuit emptus. Nec videtur secundum dicendum, quia ex quo pereunte re perit census, ex tunc non possunt pensiones illae dici fructus census. Sicut nec rei in qua erat institutus, ex quo iam periisse ponitur.

Tum tertio hic contractus est iniustus, quo emo à te agrum seu fundum pro iusto pretio, qui solet annuè deductis laboribus & expensis, possessori fructificare centum mensuras tritici: ut exempli gratia loquamur, appositae hoc pacto, quod si casa aliquo quantumvis fortuito & inopinato fundus pa-

reat, aut omnino fructificare desinat, ipse venditor teneatur mihi ex tunc quolibet anno centum mensuras tritici soluere: igitur similiter erit iniustus casus de quo loquimur, ex quo sunt omnino similes. Et tamen videmus hanc legem seu pactum, passim in emptione census etiam redimibilis apponi.

Respondetur his non obstantibus videtur pactum illud de se non deprauare contractum, si loco talis oneris quod venditori iniungitur, emptor proportionabiliter in pretio ascendat. Id patet, quia omnia huiusmodi onera (vt iam saepe tactum est) sunt pretio aestimabilia, ac proinde poterit praefato oneri aliqua pecuniae quantitas proportionari, qua pro huiusmodi onere soluta, erit equa vtriusque conditio. Non igitur de se deprauat contractum praefati patris appositio, sed pretij diminutio.

Secundo ille contractus cum tali pacto celebratus, videtur posse in duos de se licitos resolui, puta in contractum emptionis, qua census emitur: Et in contractum assecurationis, quo venditor in se periculum census praefati in omni euentu suscipit. Si igitur in vtroque iustum pretium seruetur (attenta qualitate fundi, seu possessionis in qua est census institutus, sicut periculis paucis, aut multis exposita) totus contractus manebit licitus, & iustus, vt patet.

Tertio iste contractus non est de se illicitus, quo emo a te census sum per vinea tua institutum, hac lege, quod & si aliquo anno (ob casum aliquem etiam fortuitum) non fructificet, soluas tunc pensionem, ac si fructificaret. Nam alias vt in plurimum damnarentur census fructuarij, aut etiam pecuniarij, in terris triticum fructificantibus instituti, de quibus quolibet anno soluatur pensio, cum tamen non quolibet anno fructificent, sed alternatiue, vno anno semina suscipiunt & fructificant, alio vero quiescunt, & tamen pensionis solutio non quiescit. Sicut igitur contractus de se non est illicitus, si pactum apponatur de pensione soluenda, esto vno anno fundus desinat fructificare: igitur patri forma poterit licite pactum apponi, quod pensio soluatur etiam si duobus annis desinat fructificare: & ita si tribus, & ita si quatuor: & per consequens, si semper. Ac proinde si semper fructificare desinat, perinde est ac si fundus perierit, sequitur posse pactum apponi, quod etiam si fundus pereat, pensionis solutio non cesset.

Quarto iste contractus non est de se illicitus, quo census emo in fundo tuo specialiter institutum: sed non solum, sed etiam in reliquis bonis tuis habitis, & habendis, & in persona tua. Quandoquidem census personalis est instituibilis, sicut & realis, vt ex dictis constat. Sed talis est census, cui apponitur pactum de semper soluenda pensione, etiam si fundus ille omnino pereat, cum maneat alia bona venditoris, vnde solui potest, & illis adhuc pereuntibus, manet persona ipsius debitoris. Sed hac & illis pereuntibus perit tunc similiter census, & ex tunc percipi pensio non poterit vsque tunc: tamen semper manet in emptore ius ad pensionem exigendum, quandiu venditor potens est eam soluere. Et ita patet responsio data, quod scilicet, illud grauumen seu onus, quo pereunte fundo manet venditor ad semper pensionem soluendum obligatus, si per iustum pretium debita compensatio fiat, contractus non est damnandus. Est tamen damnandus tanquam iniustus & iniustus, si pro tali censu ita assecurato, seu qualificato, non detur maius pretium, quam soleat sine tali assecuratione dari. Debet autem emptor in tantum pretium augere quantum valet praefati census assecuratio, ad arbitrium boni & prudentis viri.

Nota tamen, quod clausula quae in contractibus huiusmodi solet communiter apponi, non est quod venditor se obliget ad solutionem pensionis, etiam casu quo res in qua fundatus est census perierit, sed obligat se manente re illa, ad praefatam pensionis solutionem, quicumque casus fortuitus accidat, quo, scilicet, fundus desinat fructificare. Nec talis clausula est interpretanda, ita vt ad casum, quo fundus, vel res omnino pereat extendatur, nisi de hoc expressa in contractu mentio fieret, maxime cum pretium communiter currens pro huiusmodi censibus redimibilibus satis tenue sit.

Ad rationes ante oppositum factas respondetur. Ad primum dicendum, non sequi, pactum apponitur contra naturam contractus, igitur deprauat ipsum: quia absq; deprauatione potest apponi, alium contractum inducendo, vt supra satis ostensum est. Et ita illud pactum, quodammodo inducit contractum assecurationis. Et secundum hoc, esto perierit census re ipsa pereunte, adhuc ratione assecurationis tenetur venditor pensionem soluere, ac si census extaret. Dicendum secundo, quod in casu quodammodo est census

census in omnibus bonis & persona venditoris institutus, & ita quanuis aliquis fundus signatus pereat, non ideo perit consensus, & per consequens pensiones illas, tanquam fructus sui census poterit percipere: & per hoc patet ad primum, & secundum.

Ad tertium dicendum, contractum de quo sonat argumentum, non esse de se illicitum, cum sit mixtus ex emptione agri, & assecuratione fructificationis. Et ideo si vtroque suum iustum pretium detur, non video in eo iniquitatem, sicut nec in emptione census eodem adiecto pacto. Adde quod si haer-

ationes probarent intentum, scilicet, illicitum esse pactum, de ad semper pensionem soluendo, etiam probarent pactum esse illicitum de pensionem soluendo, illis annis, quibus fundus non fructificauerit, ex quo rationes illae aequè possunt ad hunc casum applicari, sicut ad alium, vt patet intuitu: sed consequens est falsum, igitur, de his haec tenentur. Et quoniam ex his, quae hic tractata sunt & decisa, arbitror notum esse, quid ad rationes, quas in initio huius quaestionis proposuimus sit respondendum: ideo in his non opus est amplius insistere.

FINIS TOMI SECVNDI.

SALMANTICAE,

Excudebat Andreas à Portonariis,
Quarto Calendas Martias:
Anno à nato
Seruatore.

M. D. Liiii.

Portat Aue Christo, ac ita, Portonarius, Almæ:

Huic, petat: aſt Illi, velit vt donare ſalutem.

